

ISSN: 2147-0936

İNÖNÜ UNIVERSITY INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences
İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi

Volume: 8 Number: 2 / Winter 2019
General Issue: 16

İNİJOSS

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
INONU UNIVERSITY INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> - <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

Cilt / Volume 8, Sayı / Number 2, KIŞ / WINTER 2019

Genel Sayı / General Issue: 16

INIJOSS, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yılda iki defa yayınlanan hakemli uluslararası bir dergidir. / INIJOSS is an international refereed journal published twice a year By Inonu University Institute of Social Sciences.

Sahibi / Owner

Dr. Mehmet KUBAT

Editörler / Editors

Dr. Serkan DEMİR

Dr. Bilal GENÇ

Dr. Tolga ORAL

Dr. Yakup YILDIZ

Yayın Kurulu / Editorial Board

Dr. Ali Şen (İnönü Üniversitesi) Dr. Ayman Hayajneh, (Yarmouk University/Jordan), Dr. Feriðd Ca'ferî (Universty of Zanjan/IRAN), Dr. Ian Almond, (Georgetown University/Qatar), Dr. Jamal Al Shalabi, (Hashemite University/Jordan), Dr. Masood Kalyar (GC University Faisalabad, Pakistan) Dr. Mehmet KUBAT (İnönü Üniversitesi) Dr. Mehmet Önal (İnönü Üniversitesi), Dr. Oğuzhan Göktoğa (İnönü Üniversitesi), Dr. Saim Kayadibi (International Islamic University/Malaysia), Dr. Ünal İmik (İnönü Üniversitesi)

Yazı İşleri /Editorial Secretary

Fadime ERDOĞAN

Yayın ve Yönetim Yeri / Editorial Office

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
(Elazığ Yolu 15. km.) Kat: 3, 44280, Malatya-TÜRKİYE,

tel. 90 422- 377 30 70

fax. 90 422-341 00 47

e-mail: inijoss@inonu.edu.tr

web: <http://inonu.edu.tr/tr/inijoss>

<http://dergipark.gov.tr/inijoss>

INIJOSS'ta, her makale için en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanılmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır. / INIJOSS uses double-blind review fulfilled by at least two reviewers. Referee names are kept strictly confidential.

INIJOSS, SOBIAD, İDEALONLINE VE ASOS INDEX, tarafından taranmaktadır.

DANIŞMANLAR / ADVISORY BOARD

- Dr. Abdullah Korkmaz (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Abdülkadir Baharççek (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Ahmet İncekara (İstanbul University/ TÜRKİYE)
Dr. Ahmet Karadağ (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Alhagi Drammeh (Al-Maktoum College of Higher Education-Scotland/ UK)
Dr. Ali Şen (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Amjad Hussain (Trinity Saint David, Wales/ UK)
Dr. Bülent Güloğlu (Pamukkale University/ TÜRKİYE)
Dr. Cafer Mum (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Ejaz Ahmed (Windsor University/CANADA)
Dr. Elşen Memmedov (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Dr. Emin Çelebi (İnönü Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Hakan Erkuş (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Hakan Kahyaoglu (Dokuz Eylül University/ TÜRKİYE)
Dr. Hasan Ağan Karaduman (Yıldız Technical University/ TÜRKİYE)
Dr. Hatice Esedova, (Azerbaijan National Museum of Fine Arts/ AZERBAYCAN)
Dr. Hüseyin Subhi Erdem (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Işıl Akgül (Marmara University/ TÜRKİYE)
Dr. Jan Zygmunt (Wroclaw University, Wroclaw/ POLONYA)
Dr. Levent Gökdemir (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Mahmut Atay (Fırat University/ TÜRKİYE)
Dr. Mavil İzzi Dien (University of Wales-Lampeter, Wales/ UK)
Dr. Mehmet Balçılar (Eastern Mediterranean University/ KKTC)
Dr. Mehmet Güngör (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Mehmet Karagöz (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Mezhahir Avşar (Selcuk University/ TÜRKİYE)
Dr. Mustafa Arslan (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Mustafa Çolak (Kamu İhale Kurumu/ TÜRKİYE)
Dr. Mustafa Koç (Ryerson University/UAS)
Dr. Mustafa Özer (Anadolu University/ TÜRKİYE)
Dr. Muzaffer Demirbaş (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Namık Kemal Öztürk (Muğla University/ TÜRKİYE)
Dr. Nevzat Şimşek (Dokuz Eylül University/ TÜRKİYE)
Dr. Nihat Akbıyık (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Nurhodja Akbulaev (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Dr. Osman Zekai Orhan (Marmara University/ TÜRKİYE)
Dr. Ömer Eroğlu (Süleyman Demirel University/ TÜRKİYE)
Dr. Özlem Göktaş (İstanbul University/ TÜRKİYE)
Dr. Philip Wilson (University of East Anglia/UK)
Dr. Ramazan Korkmaz (Fırat University/ TÜRKİYE)
Dr. Recep Güneş (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Salim Çöhce (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Selma Karatepe (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Serap Buyurgan (Gazi University/ TÜRKİYE)
Dr. Súdabe Salihova (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Dr. Şahabettin Yalçın (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Şahin Ekber (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Dr. Taner Akçacı (Kilis 7 Aralık University/ TÜRKİYE)
Dr. Veysel Bozkurt (İstanbul University/ TÜRKİYE)
Dr. Zehra Çobanlı (Anadolu University/ TÜRKİYE)
Dr. Zekai Özdemir (İstanbul University/ TÜRKİYE)

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

İÇİNDEKİLER

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

İBN BÎBÎ'NİN SELÇUKNÂME'SİNDE TÜRK ALGISI Bilal GÖK.....	333
TÜRKÇÜ BİR FİKİR DERGİSİ "DOĞU" VE CHP İLİŞKİSİ (1942-1945) Yaşar ZORLU & FARUK TEMEL	347
OSMANLI MİNYATÜR ESERLERİNDE YER ALAN MANZARA TASVİRLERİ İÇERİSİNDEKİ MİMARİ ÖÇELERİN DEĞERLENDİRMESİ Fahrettin GEÇEN & Aliseydi KÖSEM	365
TÜRKİYE'DE İNTERNET ARACILI PAZARLAMA KAVRAMLARI KONUSUNDA YAZILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZ YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ Kahraman ÇATI & Cihan ALPAY	375
ALIŞVERİŞ MERKEZLERİ, İNTERNET VE TÜKETİM ALIŞKANLIKLARI: ESKİŞEHİR ÖRNEĞİNDE BİR SAHA ARAŞTIRMASI Göksel GÖKER Gökhan ALPTEKİN.....	393
ASUR TİCARET KOLONİLERİ DÖNEMİNDE KÂRUM DAİRESİNİN HESAPLAŞMA KAYITLARINA ETKİSİ Hakan ERKUŞ & Arif GÜMÜŞ	421
KAMU ÖRGÜTLERİNDE ÇIKAR ÇATIŞMASI SORUNUNUN ÖNLENMESİNE YÖNELİK ETİKSEL BİR YAKLAŞIM Gülfer BÜYÜKTAŞ	433
SİYASETTE SOSYAL MEDYA ETKİSİ, SİYASAL İLETİŞİMİN DÜZÇİZGİSEL İLETİMİNDEN HİPERMETİNSELLİĞE GEÇİŞ: Hasan TOPBAŞ.....	457
SOSYAL AĞ KULLANIMININ ÖĞRENCİLERİN ALGILANAN TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ ÜZERİNE ETKİSİ Lutfiye ÖZDEMİR & Burcu BATGA & Bekir UÇAR	471

ENGELLİLERDE EGZERSİZ VE SPOR ÖĞRETMENLİĞİ BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN KAYGI VE UMUTSUZLUK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ Nurettin KONAR & Alperen ŞANAL	487
HUME'UN AHLÂK KURAMI ÜZERİNE YAPILAN BAZI YORUMLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ Emin ÇELEBİ.....	497
YAŞLI YALNIZLIĞININ KÜLTÜREL ARKA PLANI (MALATYA UYGULAMASI) Ünal ŞENTÜRK.....	505
48-62 AYLIK ÇOCUKLARIN ÖZ-DÜZENLEME BECERİLERİ VE EBEVEYNLERİN İLETİŞİM KURMA DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ Oğuz EMRE & Suna TARKOÇİN & Ahmet TEMİZ & Ayşegül ULUTAŞ	519
ZİYA GÖKALP'İN MİLLİ MÜZİĞİMİZİ OLUŞTURMAKLA İLGİLİ DÜŞÜNCELERİNİN ATATÜRK'ÜN AYNI DOĞRULTUDAKİ FİKİRLERİNE VE ÇAĞDAŞ TÜRK MÜZİĞİNE ETKİLERİ Arman ARTAÇ.....	529
19.YÜZYILDA OSMANLIDA MÜZİK OLGUSU VE DÖNEMİN YENİLİKÇİ PADIŞAHLARI Kaya Kılıç	551
SEÇİM KAMPANYALARINDA KULLANILAN SEÇİM MÜZİKLERİN ANALİZİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA Ahmet ÜNAL & Ünal İMİK	571
TELHÎSÜ'L-MİFTÂH'IN TÜRKÇE TERCÜME VE ŞERHLERİNE GÖRE TEVCÎH SANATI Ahmet AKDAĞ	583
ORHAN PAMUK'UN "MASUMİYET MÜZESİ" ROMANINDA NİŞANTAŞI VE ÇUKURCUMA BAĞLAMINDA SINIFSAF FARKLILIKLAR Yakup GELİR	597
İBNÜLEMİN MAHMUD KEMAL İLE KEMALİDDİN HARPUTÎ EFENDİ'NİN MEKTUPLAŞMALARI- II Ahmet KARATAŞ	619
KİTAP TANITIMLARI	
TEVFİK FİKRET HAYÂTINA DÂİR HÂTİRALAR Hazırlayan: Ferda ATLI	645
ARAP EDEBİYATINDA KEŞKÛL GELENEĞİ –BAHÂUDDÎN EL-ÂMİLÎ ÖRNEĞİ- Hazırlayan: Güler KOCA.....	651
DÜZELTME	
INIJOSS XV.	655

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

TABLE of CONTENTS

RESEARCH ARTICLES

- TURKISH PERCEPTION IN IBN BIBI'S SELJUKNAME**
Bilal GÖK.....333
- A TURKIC IDEA MAGAZINE "DOGU" AND RELATIONSHIP WITH CHP (1942-1945)**
Yaşar ZORLU & FARUK TEMEL347
- AN EVALUATION OF ARCHITECTURAL ITEMS IN THE LANDSCAPE DESIGNS IN OTTOMAN MINIATURE WORKS**
Fahrettin GEÇEN & Aliseydi KÖSEM365
- ABIBLIOMETRIC ANALYSIS OF GRADUATE THESIS PREPARED ON INTERNET MEDIATED MARKETING CONCEPTS IN TURKEY**
Kahraman ÇATI & Cihan ALPAY375
- SHOPPING MALLS, INTERNET AND CONSUMPTION HABITS: A FIELD RESEARCH IN THE CASE OF ESKİŞEHİR**
Göksel GÖKER Gökhan ALPTEKİN.....393
- THE EFFECT OF THE REVENUES ON THE SETTLEMENT RECORDS IN THE ASSYRIAN TRADE COLONIES PERIOD**
Hakan ERKUŞ & Arif GÜMÜŞ 421
- AN ETHICAL APPROACH TO PREVENT THE PROBLEM OF INTEREST CONFLICT IN PUBLIC ORGANIZATIONS**
Gülfer BÜYÜKTAŞ433
- THE EFFECT OF SOCIAL MEDIA IN POLITICS, THE TRANSITION FROM LINEAR TRANSMISSION OF POLITICAL COMMUNICATION TO HYPERMETHINISM: A RESEARCH ON THE UNIVERSITY YOUTH**
Hasan TOPBAŞ.....457
- THE EFFECT OF SOCIAL WEB USAGE ON STUDENT'S GENDER ROLE PERCEPTIONS**
Lutfiye ÖZDEMİR & Burcu BATGA & Bekir UÇAR 471

EXAMINATION OF THE ANXIETY AND HOPELESSNESS LEVELS OF THE STUDENTS STUDYING AT THE DEPARTMENT OF EXERCISE AND SPORTS COACHING FOR THE DISABLED	
Nurettin KONAR & Alperen ŞANAL	487
EVALUATION OF SOME INTERPRETATIONS ON HUME'S MORAL THEORY	
Emin ÇELEBİ.....	497
CULTURAL BACKGROUND OF ELDERLY LONELINESS (MALATYA APPLICATION)	
Ünal ŞENTÜRK.....	505
THE RELATIONSHIP BETWEEN 48-62 MONTHS CHILDREN'S SELF-REGULATION SKILLS AND COMMUNICATION LEVELS OF PARENTS	
Oğuz EMRE & Suna TARKOÇIN & Ahmet TEMİZ & Ayşegül ULUTAŞ	519
THE EFFECTS OF ZİYA GÖKALP'S IDEAS ABOUT ESTABLISHMENT OF OUR NATIONAL MUSIC ON ATATURK'S IDEAS AND ON THE CONTEMPORARY TURKISH MUSIC	
Arman ARTAÇ.....	529
MUSIC IN OTTOMAN IN THE 19th CENTURY AND INNOVATIVE SULTANS OF THE PERIOD	
Kaya Kılıç	551
AN INVESTIGATION INTO MUSIC WORKS USED IN ELECTION CAMPAIGNS	
Ahmet ÜNAL & Ünal İMİK	571
THE ART OF AMPHİBOLOGY ACCORDING TO THE TURKISH TRANSLATIONS AND INTERPRETATIONS OF THE TELHÎSÜ'L-MİFTÂH	
Ahmet AKDAĞ	583
CLASS DIFFERENCES IN ORHAN PAMUK'S NOVEL TITLED INNOCENCE MUSEUM IN NİŞANTAŞI AND ÇUKURAMBAR CONTEXTS	
Yakup GELİR	597
THE CORRESPONDENCE OF İBNÜLEMIN MAHMUD KEMAL AND KEMALİDİN HARPUTI- II	
Ahmet KARATAŞ	619
BOOK REVIEW	
TEVFİK FİKRET HAYÂTINA DÂİR HÂTİRALAR	
Reviewed by: Ferda ATLI.....	645
ARAP EDEBİYATINDA KEŞKÛL GELENEĞİ –BAHÂUDDİN EL-ÂMİLÎ ÖRNEĞİ-	
Reviewed by: Güler KOCA	651
ERRATUM	
INIJOSS XV.	655

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 23.10.2019 | Kabul Tarihi: 15.12.2019

İBN BÎBÎ'NİN SELÇUKNÂME'SİNDE TÜRK ALGISI

Doç. Dr. Bilal GÖK

İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
bilal.gok@inonu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-5346-252X>

Atıf / Citation: Gök B. (2019). İbn Bîbî'nin Selçuknâme'sinde Türk Algısı. *İnönü University International Journal of Social Sciences & İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS)*, 8(2), 333-346.

Özet

İbn Bîbî'nin, “el-Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie” adlı eseri, Anadolu Selçukluları tarihinin en önemli ve temel kaynaklarından birisidir. Eser, II. Kılıcarşan'ın ölümü hadisesiyle başlayıp (1192), Gıyaseddin Mesud'un saltanatı dönemiyle sona ermektedir (1280-1284). İbn Bîbî, eserinde tarihî olayları ayrıntılarıyla ortaya koymak yerine edebî bir üslûp kullanmayı tercih etmiştir. Bu bağlamda, II. Süleymanşah'ı, insanların ve cinlerin canını yağma eden Halac ve Yağma Türklerine benzetmiştir. Yazar, Anadolu'nun sınır boylarında yaşayan Türkmen aşiretlerinin, savaş durumunda güçlerini Selçuklu devletinin emrine verdiğini anlatır. Ancak 1. Alâeddin Keykubad devrinde gerçekleşen Suğdak seferinden bahsederken büyük bir kavram kargaşasına düşer. Anadolu Selçuklu ordusunun Rum ordusu, düşman Suğdak kuvvetlerinin ise Türk ordusu olduğunu haber verir. O, Rum ordusunun Türklere Acem darbesi indirdiğini söyler. Aynı dönemde gerçekleşen Yassıçemen savaşında müttefik kuvvetleri içerisinde Türk askerlerinin de bulunduğunu ifade eder. Ayrıca mağlup edilen Harezm ordusunun da Türklüğünü vurgular. Köseadağ bozgunu ile başlayan Moğol tahakkümü döneminde, Anadolu toprakları artık güçlü ve istikrarlı yönetimlere hasret kalmış, halk yüksek vergiler altında ezilmiştir. İbn Bîbî, bu dönemin anlatımında, merkezi idareye muhalif olan Türklere karşı daha sert ifadeler kullanmıştır. Türkmen kabilelerin Moğol destekli Selçuklu idaresine karşı başlattıkları ayaklanmalar sürecinde isyancıları cin taifesine benzetmiştir. Selçuklu başkenti Konya'yı istila eden Karamanlılar için: “Dilenci, kızıl külahlı, çarıklı, yalınayak kimseler” vb. ifadeler kullanmıştır. Bu sözler onun, dönemin Selçuklu devlet idaresine karşı ayaklanan kitlelere karşı menfi hissiyatını açıkça ortaya koymaktadır. Ancak esere yansıyan bu olumsuz tutum, eserin Anadolu Selçuklu tarihi açısından kaynaklık değerini azaltmaz.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu Devleti, Selçuklu Kronikleri, İbn Bîbî, Selçuknâme, Türk algısı.

TURKISH PERCEPTION IN IBN BIBI'S SELJUKNAME

ABSTRACT

Ibn Bibi's work, "al-Evamiru'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie" is one of the most important and fundamental sources in the history of Anatolian Seljuks. The work begins with the death of the Kilicarslan II (1192), It ends with the reign of Gıyaseddin Masud (1280-1284). Ibn Bibi preferred to use a literary style instead of revealing historical events in detail in his work. In this context, he likened Sulaymanshah the Second to Halac and Loot Turks who plundered the lives of people and demons. The author tells that the Turkmen tribes living along the border of Anatolia gave their power to the Seljuk state in case of war. However, when talking about the Suğdak campaign that took place during the reign of Alaeddin Keykubad, a great concept falls into turmoil. It reports that the Anatolian Seljuk army was the Rum army and the enemy Suğdak forces were the Turkish army. He says that the Rum army gave the Acem coup to the Turks. He states that there were Turkish soldiers among the Allied forces in the battle of Yassicemen during the same period. It also emphasizes the Turkishness of the defeated Khwarezm army. During the Mongol domination that began with the defeat of Köseadağ, Anatolian lands were longing for strong and stable administrations and the people were crushed under high taxes. Ibn Bibi used harsh expressions against the Turks who opposed the central administration. In the process of the uprisings initiated by the Turkmen tribes against the Mongol-backed Seljuk administration, he compared the rebels to the genie crew. For the Karaman people who invaded Konya, the Seljuk capital: "Beggars, red-cones, sandals, barefoot people" and so on expressions. These words clearly reveal his negative feelings towards the masses rebelling against the Seljuk state administration of the time. However, this negative attitude reflected on the work does not diminish the value of the work in terms of the Anatolian Seljuk history.

Keywords: Anatolian Seljuk State, Seljuk Chronicles, Ibn Bibi, Seljukname, Turkish perception,

1. GİRİŞ

Selçuklu dönemine ait tarih kaynaklarında "Türk" kavramına karşı genelde olumsuz yaklaşıldığı hatta bu tutumun, Osmanlı dönemi modernleşme öncesine kadar devam ettiğine dair yaygın bir kanaat vardır. Tarih yazıcılığımızda XV- XVI. Yüzyıl Osmanlı kroniklerinde bu tavrın izleri takip edilirken, maalesef Selçuklu dönemi bundan nasibini almamıştır. Kroniklere yansıyan bu menfi tutumun, zamana, zemine ve eser sahiplerinin içerisinde yaşadığı çevreye göre farklılık arz ettiği dile getirilmiştir.(Öz, 2013, ss. 17-22) Selçuklu dönemi eserlerinde Türk ve Türklük kavramına karşı serdedilen tutumun aydınlığa kavuşturulması konunun derinlemesine ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu sebeple çalışmamızda, Anadolu Selçuklu Devleti döneminde yaşayan ve Selçuknâme türünde eser kaleme alan İbn Bîbî'nin Türk ve Türklük kavramıyla ilgili kanaatlerine yer verilecektir.

2. İBN BİBİ VE ESERİ HAKKINDA

İbn Bîbî Hüseyin b. Muhammed el-Rugadî el-Caferî, Anadolu Selçukluları tarihinin temel kaynaklarından birisi olan ve 1192-1280 yılları arasındaki olaylardan bahseden *el-Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie* isimli Farsça vekayiname ile tanınmaktadır. Selçuk-name veya Tarih-i İbn Bîbî adıyla da bilinen eser, müellif tarafından 1281 tarihinde tamamlanarak dönemin devlet adamlarından Moğolların Bağdat valisi Alâeddin Atâ Melik Cüveynî'ye sunulmuştur.(İbn Bîbî, 1996, s. 1: 1; M. Fuad Köprülü, 1943, ss. 388-389)

Müellif, Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıcarslan'ın saltanatı sırasında (666-682/1267-1283) ölen babasının yerine "divan-ı tuğra" reisliğine getirilmiştir. Eserin yazılma sebebi ise Alâeddin Ata Melik

Cüveynî'nin, fethinden başlayarak Anadolu Selçuklularının tarihini yazmasını istemesidir. Ancak o, eserine II. Kılıcarslan'ın ölümü hadisesiyle (588/1192) başlayıp, Gıyaseddin Mesud b. Keyhüsrev'in saltanatı (697-683/1280-1284) dönemiyle son vermiş, en geniş bahsi ise I. Alâeddin Keykubad'a ayırmıştır.(İbn Bîbî, 1996, s. 1: 4)

3. İBN BÎBÎ'NİN SELÇUKNÂME'SİNDE TÜRK KAVRAMI VE TÜRKLER

3.1) Rükneddin Süleymanşah Dönemi (1196-1204)

Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıcarslan ölmenden önce toprakları 12 oğlu arasında paylaştırmıştı. Buna göre Gıyaseddin Keyhusrev'e Uluborlu merkez olmak üzere Kütahya'yı vermişti. Keyhusrev, Kutbeddin Melikşah'ın Konya'yı ele geçirmesi üzerine şehri babası II. Kılıcarslan ile birlikte kuşattı. Kuşatma esnasında Kılıcarslan ölünce sultanlığını ilan etti (1192). Dört yıl hüküm sürdüktan sonra kardeşi Tokat meliki Rükneddin Süleyman Şah'ın başkenti muhasara etmesi üzerine, anlaşarak tahtı ona bıraktı (1196).(Ahmed b. Mahmud, 1977, s. 2: 149; Baykara, 1997, ss. 26-30; Kafesoğlu, 1972, s. 97; Mihail, 1944, ss. 289-290; Müverrih Vardan, 1937, s. 215; Sevim ve Merçil, 1995, s. 448; Şahin, 2014, s. 29; Turan, 2002, ss. 237-240) Konya'dan ayrılan Keyhusrev, Orta ve Doğu Anadolu emirlerine misafir olduktan sonra Trabzon'dan İstanbul'a hareket etti.(Neşri, 1949, s. 1: 33; Turan, 2002, ss. 244-246)

II. Süleyman Şah ilk iş olarak kardeşlerinin yönetimindeki Amasya ve Niksar'ı ele geçirdi. Akabinde Samsun limanını yağmalayan Bizans İmparatoru III. Alexis (1095-1203) ile Selçuklu yönetimine yıllık vergi ödemesi ve yağmalanan tüccar mallarını tazmin etmesi şartlarını içeren bir antlaşma yaptı. Diğer taraftan Ermenileri işgal ettikleri Ereğli vb. yerlerden sürüp Torosların güneyine attı (1199). Ülkesinin güney, kuzey ve batısını emniyet altına aldıktan sonra Türk birliğini tesis etmek amacıyla Doğu Anadolu'ya yöneldi. Kayserşah'ın elindeki Malatya'yı, Mengücek oğlu Behramşah'ın yönetimindeki Erzincan'ı, Turanşah'ın Divriği'ni ve Artuklu hâkimiyetindeki Harput'u topraklarına kattı (1200). Bilahare Erzurum'u muhasara eden ve Kars'ı ele geçiren Gürcüler üzerine yürüdü. Ancak Selçuklu ordusu istirahat halindeyken Gürcüler tarafından gafil avlanarak mağlup edildi (1202). Bu yenilgide Süleyman Şah'ın, düşmanını küçümsemesi ve tedbirsizliği önemli rol oynadı. Hâlbuki tarih, zayıf düşmanı alçak gören kuvvetlilerin uğradıkları felaket örnekleriyle doludur.(Râvendî, 1999, s. 2: 412) Sultan, Gürcüler üzerine yeni bir sefere çıktı ise de yolda hayatını kaybetti. (Ahmed b. Mahmud, 1977, s. 2: 150; Şahin, 2014, s. 30; Turan, 2002, ss. 247-259)

Anadolu'yu siyasî birliğe ve istikrara kavuşturan Süleyman Şah, keskin bir zekâyâ ve kuvvetli bir şahsiyete sahipti. Âlimlere, şairlere ve halka büyük ihsanlarda bulunur, onlara adil davranır, zayıfların, mazlumların haklarını gözetirdi. Zalimlere karşı ise bir o kadar sert ve acımasızdı.(Kaya, 2010, ss. 105-108)

Eserini, süslü bir edebi üslupla kaleme alan İbn Bîbî'nin, II. Süleyman Şah ile ilgili olarak: "Kalçasını atın eyerine koyduğu zaman Halac ve Yağma Türkleri gibi insanların ve cinlerin canını yağma ederdi"(İbn Bîbî, 1996, s. 1: 82) ifadeleriyle onu methediyor. Müellif burada, hükümdarın tavırlarını, ata binme mahareti ve savaşçılık becerisiyle meşhur olan Türklere benzetiyor. Bazı Batılı araştırmacıların da, Türklere yağmacı bir kavim olduğu yönünde, ilmi temelden yoksun birtakım

değerlendirmeler yaptıkları görülür.(Kafesoğlu, 1997, s. 32) Bu tür yorumların, kadim Türk milletinin tarihine ve toplum yapısına uymadığı aşikârdır.

İbn Bîbî'nin değindiği Yağmalar, Karahanlı Devleti'ni oluşturan unsurlardan birisidir. Kaşgar'ın kuzeydoğusu, Özkent, Talas ve Çu bölgelerinde yaşayan ve Karluklara bağlı olan bir Türk kabilesidir. Halaç ya da Kalaçlar ise Toharistan, Gazne, Belh, Sicistan-Kuzey Hindistan'da yaşayan Ak-Hunların torunları olduğu bildirilen bir kabiledir. Bu kabilelerin, şekil, kıyafet ve dil bakımından Türk oldukları, tarihte kurulan Türk-İslam devletlerinin inşasında aktif rol oynadıkları bilinmektedir.(Kafesoğlu, 1997, ss. 155-156; Kâşgarlı Mahmûd, 2005, ss. 398, 407, 638, 647; Konukçu, 1997, ss. 228-229)

Müellif, II. Süleymanşah'ın: "Ülkelerin hâkimi, Acem'in, Arab'ın ve Türk'ün dayanağı olan büyük padişah"(İbn Bîbî, 1996, s. 1: 95) olduğunu ifade ediyor. Türk-İslam devlet geleneğinde zulmü gidermek, kuvvetlinin zayıfı ezmesine meydan vermemek, halkın can ve mal emniyetini sağlamak, devlet anlayışı olarak daima ön planda tutulurdu.(İnalcık, 2011, s. 13) Diğer taraftan dünyanın herhangi bir yerinde zulme uğramış toplumlar var ise onların da yardımına koşulurdu. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi bu tür örneklerle doludur. Bunlardan en çok meşhur olanı, Kanuni Sultan Süleyman'ın; 1525'de Pavia savaşında Kutsal Roma-Cermen İmparatoru V. Karl'a (Şarlken) mağlup olup esir düşen Fransa kralı I. François'a yardım etmesidir.(Ahmet Cevdet Paşa, 2011, s. 1: 244; Ceran, 2014, s. 404; Hayrullah Efendi, 1855, s. 11: 229; İnalcık, 2003, s. 40, 2004, s. 428; Uzunçarşılı, 2011, ss. 381, 386)

3.2) I. İzzeddin Keykâvus Dönemi (1211-1220)

II. Süleyman Şah'ın ölümü üzerine taraftarlarının davet ve desteğiyle yeniden Selçuklu tahtına oturan I. Keyhusrev (1205), İzzeddin Keykâvus'u melik unvanıyla Malatya'ya gönderdi. Sultan'ın, İznik İmparatoru Laskaris ile girdiği Alaşehir savaşında ölümü üzerine (1211), Selçuklu devlet erkânı Konya'da toplanarak, İzzeddin Keykâvus'un Selçuklu tahtına çıkarılmasına karar verdi. I. Keykâvus, Kayseri'de tahta çıktı. Ancak Tokat meliki Alâeddin Keykubad'ın muhalefeti ve kuşatmasıyla karşılaştı. Keykâvus; Erzurum Meliki Muğisüddin Tuğrul Şah ile Ermeni Kralı II. Leon'un da destek verdiği kuşatmayı bertaraf etmesini bildi.(Sümer, 2002a, s. 352)

Sultan, idareyi ele alır almaz İznik İmparatoru Theodoros Laskaris ile sulh yaptı. O sıralar, güneydeki tek ticaret limanı olan Antalya, Kıbrıs Krallığı ve Hıristiyan halkın dayanışması neticesinde elden çıkmıştı. Anadolu'nun Karadeniz sahilindeki önemli ticaret limanı durumundaki Sinop ise Trabzon İmparatoru Aleksios'un kontrolündeydi. Ülkesinin denizlerle bağlantısını sağlamak için kuzey ve güney sahillerine ulaşması gerektiğini bilen Keykâvus, ilk hedef olarak Sinop'u seçti. Sivas'ta gerekli hazırlıkları tamamlayan Sultan, av ve eğlence için sık sık şehir dışına çıkan Aleksios'u ele geçirdi. Bilahare şehri kuşatarak teslim aldı (28 Ekim 1214). Yapılan antlaşmayla Trabzon İmparatorluğu Selçuklu vasalı haline getirildi. Sinop'un alınmasıyla Karadeniz'e bir pencere açılmış, I. Haçlı seferi neticesinde sahillerden uzaklaştırılan Selçuklu Devleti, artık bir kara devleti olmaktan kurtarılmış oldu.(Ayönü, 2008, s. 20; Kafesoğlu, 1972, s. 98; Köymen, 1988, s. 1542; Turan, 1964, ss. 214-220)

1216 yılında Halep Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir Gâzî'nin vefatı ve yerine çocuk yaştaki oğlu el-Melikü'l-Azîz'in tahta çıkarılması üzerine Sultan I. Keykâvus harekete geçti. Halep melikliğinin başına Keykâvus'un onayı ile Eyyûbîler'in Sümeysât hâkimi el-Melikü'l-Efdal Ali getirildi.(Sümer, 2002a, s. 353) Halep seferi için hazırlıklara başlayan Sultan, Maraş Meliki Nusreteddin'e, Sivas ve Malatya beylerine birer ferman gönderip, muvazzaf askerlerini, adamlarını hazırlamasını, piyade ve süvarileri göreve çağırmasını, mancınık, cephane ve kuşatma aletlerini temin etmesini istedi. Ayrıca uc beylerinden de sözleşmeli askerleri, "*Türk kemandârlarını*" ve çok sayıda süvariye orduya katmalarını emreden ferman gönderdi.(İbn Bîbî, 1996, s. 1: 204)

Keykâvus'un, savaş için bilhassa Türk okçularını göndermelerini istemesi sıradan bir hadise değildir. Çünkü Türklerin, tarih boyunca gösterdikleri askerî başarılarının geri planında, gelişmiş bir ok ve yay teknolojisine sahip olmaları gösterilmiştir. Şöyle ki kompozit yapıda üretilen Türk yayları ve yaylara uygun oklar, her devirde Türklerin en etkili silahı olmuştur. Bu silahların savaşlardaki işlevi, harp tarihi bakımından bir devrim etkisi meydana getirmiştir. Bu bakımdan, çok farklı ve geniş coğrafyalarda hâkimiyet tesis eden Türklerin, Çin, Roma ve Bizans karşısında üstünlük kurabilmelerine imkân tanıyan en önemli unsurun, kendine has özellikler taşıyan ok ve yay gibi Türk silahları olduğu hep dile getirilmiştir.(Göksu, 2013, ss. 1-294, 2016, s. 2481)

Savaş hazırlıklarını haber alan el-Melikü'l-Azîz'in atabegi Şehâbeddin Tuğrul, el-Melikü'l-Eşref'ten yardım istedi. Bu sırada Selçuklu ordusunun Sivas subaşı Mübârizüddin Behram Şah kumandasındaki 4000 kişilik öncü kuvveti el-Melikü'l-Eşref tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldı. Behram Şah esir düştü. Bunu öğrenen Keykâvus, el-Melikü'l-Eşref'le savaşmayıp geri döndü (1218). Yaşanan felaketin intikamını almak maksadıyla sefere çıktı ise de Malatya'ya geldiğinde rahatsızlanarak öldü (1220).(Ahmed b. Mahmud, 1977, s. 2: 151; Hacığökmen, 2015, ss. 543-562; Koca, 1997, ss. 47-59; Mihail, 1944, ss. 297-298; Sevim ve Merçil, 1995, ss. 455-458; Turan, 2002, ss. 293-324)

3.3) I. ALÂEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİ (1220-1237)

Cesareti ve güzel ahlakıyla tanınan I. Keykâvus'un ölümü sonrasında, Alâeddin Keykubad Malatya'da hapis tutulduğu kaleden çıkartılarak Selçuklu tahtına oturtuldu.(İbn Bîbî, 1996, ss. 1: 223-238; Koca, 2009, ss. 1-38; Togan, 1981, s. 205; Uyumaz, 2003, ss. 18-21) Alâeddin ilk iş olarak yaklaşan Moğol tehlikesine karşı Konya, Kayseri ve Sivas şehirlerinin surlarını yeniledi.(İbn Bîbî, 1996, ss. 1: 271-274) Sonra Kayseri'de Alanya seferine hazırlandı. İki ay süren kuşatmanın ardından Alanya'yı fethedip kendi ismine nisbeten şehre Alaiye" ismini verdi ve burada bir tersane kurulmasını emretti (1221). (İbn Bîbî, 1996, ss. 1: 258-267; Neşrî, 1949, s. 1: 37; Turan, 1947a, s. 416; Uyumaz, 2003, ss. 22-24)

Sinop ve Antalya'nın ardından Alaiye'nin de alınması deniz aşırı ülkelerle ticaret yapabilmeyi kolaylaştırdı. Konya'dan; doğu-batı, kuzey-güney istikametinde giden yollar üzerinde belli aralıklarla inşa edilen hanlar ve kervansaraylar ticareti canlandırdı. Bunlara ilaveten malı zarar gören veya soyguna uğrayan tüccarların zararlarının devlet hazinesinden karşılanması ülkedeki iktisadi ve ticari hayata canlılık kazandırdı.(Kayaoğlu, 1981, ss. 359-373; Köymen, 1986, ss. 613-620; Özergin, 2011, ss. 141-170; Tekin, 2012, ss. 21-32; Turan, 1946, s. 471)

Moğolların 1223'te işgal edip çekilmesinden sonra Kırım'daki Suğdak'ta Ruslar nüfuzlarını artırmışlardı. Ayrıca burayı Trabzon'daki Komnenoslar da ele geçirmeye çalışıyordu. Selçuklu topraklarından Suğdak'a gelen tüccarların mallarına haksızca el konulmasından şikâyetler geliyordu.(Cahen, 2000, s. 78) Bu sebeple Keykubad, deniz aşırı bir sefer düzenlemeye karar verdi. Hazırlanan ordu, Emir Hüsameddin Çoban komutasında Karadeniz üzerinden yola koyuldu. Suğdak'dan gelen elçi, Emir'e geri dönmesi karşılığında ordunun nal bahası olarak 50 bin dinar teklif etti. Elçinin bu önerisini şiddetle reddeden Emir, denizi geçerek ordusunu sağ salim karaya çıkarttı. Karaya çıktıktan sonraki gelişmelerle ilgili olarak İbn Bîbî kendisine has edebi dille: "Bütün ova Türkle dolu idi. Fakat onların miğferleri ateşe karşı ne yapabiliirdi ki. Türkler, ovada ay ışığı gibi parlayan ordunun zırhını gördükleri zaman dünyanın baştanbaşa kılıç ve zırhla dolmuş, bütün ovanın tepe ve denizle örtülmüş olduğunu fark ettiler. O zaman korkudan şarap içmeden sarhoş oldular. Kalpleri kanadı ve canlarından ümitlerini kestiler" diyor.(İbn Bîbî, 1996, ss. 1: 326-327) Ancak burada Türk olarak zikredilenler Anadolu Selçuklu ordusunun karşısında olanlardır.

Geceyi istirahatla geçiren Selçuklu ordusu, henüz seher vaktinde, Türklerden sayısız bir ordunun görüldüğüne dair haberiyle uyandı. Emir Hüsameddin, askerlerine durumun nezaketini anlatmaya dönük bir hitapta bulundu. Arkalarında deniz kendilerini sıkıştırırken, önlerinde düşman ordusunun beklediğini, yani kaçış yolunun her iki yönden de tutulduğunu belirtti. Diğer taraftan Rus ve Saksin'den yardımcı birliklerin gelebileceğini, bu sebeple onlar savaş alanına yetişmeden, çok iyi mücadele ederek işi bitirmeleri gerektiğini belirtip, savaşa ilk önce "Türklerin" başlamasını bekleyeceklerini ifade etti. Nihayet, ordular savaş nizamı aldıktan sonra savaş başladı ve akşama kadar sürdü. Başkomutan Hüsameddin adamlarıyla ilk günün değerlendirmesini yaptı. Düşman birliklerinde gevşeme görüldüğünü, aynı azim ve kararlılıkla çarpışmaya devam ettikleri takdirde savaş alanından zaferle ayrılacaklarını belirtti.(İbn Bîbî, 1996, ss. 1: 328-330)

Ertesi gün savaş yeniden başladı. İbn Bîbî'ye göre Türkler, "Rum ordusundan Acem darbesi yiyince, fizik ve ruh bakımından büyük yara aldılar" bu sebeple savaşa tedirginlik içerisinde başladılar. "*Sert oklara ve mızraklara hedef olan Türklerden ah u feryatlar yükseldi.*" (İbn Bîbî, 1996, ss. 1: 331-332) İfadelerinden de anlaşılacağı üzere oldukça sert geçen savaş Selçuklu ordusunun üstünlüğüyle sona erdi (1227). Emir Hüsameddin Çoban, Suğdak şehrini ele geçirdi. Burayı teşkilatlandırdıktan sonra, biraz asker bırakıp geri döndü (1227).(İbn Bîbî, 1996, ss. 1: 315-320, 336-344; Neşrî, 1949, s. 1: 37; Peacock, 2010, ss. 243-265; Uyumaz, 2003, ss. 37-45) Müellif, Rum yani Selçuklu ordusunun, hasmı olan ve çoğunluğu Kıpçak Türklerinden müteşekkil bir Türk ordusuna "Acem darbesi" indirdiğini haber vermektedir. Hâlbuki Türk kültüründe Acem yani İranlılarla ilgili deyimler genelde menfi manalar çağrıştırır. Bunlardan birisi "Acem oyunu" olup genellikle İranlıların çevirdiği entrikaları ifade eder. Diğeri ise her iki tarafı da idare edebilen, güvenilirmez kişileri tavsif etmekte kullanılan "Acem kılıcı" deyimidir. Burada yer verilen her iki deyim de Acemlerin güvenilirmez bir toplum olduğunu vurgulamaktadır. Selçuklu ordusunu "Rum ordusu", düşmanını "Türk ordusu" ve ona yaptığı saldırıyı da "Acem darbesi" diye adlandırması, yazarın en azından İranlılara karşı duyduğu sempatiyi(Özaydın, 1999, s. 380) gözler önüne sermektedir.

I. Keykubad döneminin hadiselerinden birisi de Yassıçemen savaşıdır. Celaleddin Harezmsah'ın Ahlat'a saldırması üzerine gelişen savaşta Memluklu-Selçuklu ordusu karşısında Sultan Celaleddin bozguna uğramıştır (1230). İbn Bîbî müttefik güçlerin ordusunun: "Türk'ten, Frenk'ten, Gürcü'den,

Uc'dan, Rum'dan, Rus'tan, Arap'tan ve her milletten”(İbn Bîbî, 1996, s. 1: 394) teşekkül ettiğini anlatır. Ancak savaşın ilerleyen safhalarında Harezmi öncü birliğinin mağlup olduğundan bahsederken: “Türklerin komutanı büyük bir çaba gösterdiyse de şansı kendisine yardım etmedi”(İbn Bîbî, 1996, s. 1: 398) demektedir. Müellif böylece savaşın iki tarafın da Türk olduğunu vurgulamıştır. Diğer satırlarda ise: “Türklerden o kadar asker öldürdüler ki atlar kan içinde yüzdü”(İbn Bîbî, 1996, s. 1: 401) diyerek iki kardeş topluluğun çarpışmasının kanlı ve bir o kadar da yıkıcı yüzünü ortaya koymuştur.

Anadolu Selçuklu Devleti; I. Keykubad'ın saltanatı (1220-1237) yıllarında siyasî, iktisadî ve medenî sahada gözle görünür bir gelişme kaydetmişti. Gerçekleştirilebilecek azamî fetihler yapılmış, arazi bakımından tarihinin en geniş hudutlarına ve nüfuz sahasına ulaşılmıştı. Diğer taraftan Anadolu Türk birliği büyük oranda kurulmuş, civarda bulunan bütün emirlikler tâbiyet altına alınabilmişti. Ancak Sultan ortanca oğlu Kılıcarşan'ı veliyet tayin ettikten sonra şüpheli bir şekilde öldü. Keykubad'ın ölümü, Köseadağ bozgununa kadar giden felaketlerin adeta habercisi gibiydi.(Kaymaz, 1964, ss. 94-95)

3.4) II. GİYASEDDİN KEYHUSREV (1237-1246) VE SONRASI

Keykubad'ın yerine geçen II. Gıyaseddin Keyhusrev, kardeşlerinin hayatına son verirken, Vezir Sadeddin Köpek de, sultan olma hayaliyle Atabeg Şemseddin Altunaba, Taceddin Pervâne, Hüsameddin Kaymeri, Kemaleddin Kamyar gibi tecrübeli devlet adamlarını ortadan kaldırmıştı.(İbn Bîbî, 1996, ss. 2: 23-25, 28-29, 32; Turan, 1947b, ss. 197-198) Diğer taraftan Moğol tehlikesi de kapıya dayanmıştı. Bu aşamada çoğunluğunu Moğolların önünden kaçan Türkmenlerin oluşturduğu Babailerin, Selçuklu devletine karşı büyük bir isyana kalkışması ve devlet güçlerinin hadiseyi bastırmakta acziyete düşmesi, Moğolların Anadolu'yu işgaline zemin hazırladı.(İbn Bîbî, 1996, ss. 2: 62-63; Mehmed Fuad Köprülü, 1915, s. 196; Müverrih Vardan, 1937, s. 228; Özen, 2016, s. 256) Selçuklu ordusu, Moğollara karşı Sivas'ın kuzeydoğusundaki Köseadağ mevkiinde karargâh kurdu. Ancak öncü birliklerin mağlubiyeti, Selçuklu ordusunda ve II. Keyhusrev'de korkuya sebep oldu. Sultan savaş alanını terk etti. Böylelikle esas ordu savaşmadan yenildi. (4 Temmuz 1243). Yaklaşık bir asır sürecek olan yıkım süreci de böylece başlamış oldu.(Ahmed b. Mahmud, 1977, s. 2: 154; İbn Bîbî, 1996, ss. 2: 64-71; Neşrî, 1949, s. 1: 39; Spuler, 1957, s. 53; Turan, 2002, ss. 403-437)

1243 Köseadağ felaketiyle başlayan bu tarihi süreçte, Anadolu Selçuklu devleti, Moğol baskısı ve tabiliği altında maddi kaynakları sömürülmüş ve istikrarlı bir yönetime hasret kalmıştır. Saltanat makamı, çocuk veya zayıf şahsiyetli hükümdarlar tarafından işgal edilmiş, ardı arkası kesilmeyen çekişmelere sahne olmuştur. Ülkeyi yöneten idare mekanizması ise çoğunluğu İranlı ve köle asıllı kişilerin oluşturduğu kozmopolit bir kadronun elinde bulunmakta ve iç çekişmeler sebebiyle gerektiği gibi işlememektedir.(Kaymaz, 1970, s. 9)

II. Gıyaseddin Keyhusrev 1246'da vefat edince devlet adamları onun yerine oğullarından II. İzzeddin Keykâvus'u tahta çıkardılar. II. Keykâvus 1249 yılına kadar müstakil olarak hüküm sürdü.(Cahen, 2000, s. 243; İbn Bîbî, 1996, s. 2: 88) Moğol hükümdarı Güyük Han'ın kağanlık tahtına çıkışı münasebetiyle Karakorum'a giden IV. Kılıcarşan, Moğol Hanı'ndan aldığı yarlık ile 2000 kişilik Moğol askeri birliğinin refakatinde Anadolu'ya dönerek Sivas'ta hükümdarlığını ilan etti. Bu gelişme üzerine Emir Celaleddin Karatay ortaya çıkan krizi çözmek için üç kardeşi; II. İzzeddin Keykâvus, IV.

Rükneddin Kılıcarslan ve II. Alâeddin Keykubad'ı birlikte sultan ilan etti. Ancak Kılıcarslan emirlerinin telkinleriyle ortak sultanlığı kabul etmeyip kuvvet kullanmak üzere Aksaray'a geldi. Kılıcarslan'ın kumandanları, II. İzzeddin Keykâvus'un ordusuna karşı hücumla geçtiler. Aksaray'ın batısındaki Sultan Hanı yakınlarında gerçekleşen savaşta Kılıcarslan beklemediği bir yenilgiye uğradı. II. Keykâvus kardeşine iyi muamele ederek onu affetti ve birlikte Konya'ya döndü. Burada Kılıcarslan, Keykâvus ve Keykubad kardeşler beraber tahta oturtuldu. Böylece Selçuklu tarihinde "ortak saltanat devri" denilen bir dönem başlamış oldu (1249).(İbn Bîbî, 1996, ss. 2: 123-141; Turan, 1948, s. 17)

Celaledin Karatay'ın bir müddet meydana getirdiği birlik ve ahenk onun ölümü ile son buldu (1254). II. Keykubad'ın, Moğollar nezdinde destek aramak maksadıyla önce Batu Han'a ardından büyük Kağan Mengü'ye gitmesi, onun tek başına hükümdar olacağına dair kardeşlerini şüphelendirdi. Keykubad, dönüş yolunda Erzurum'a geldiğinde Keykâvus'un adamları tarafından muhtemelen zehirlenerek öldürüldü.(Sümer, 2002b, ss. 359-360)

İdare kabiliyeti ve şahsiyet bakımından güçlü bir kişilik olan Celaledin Karatay'ın vefatından sonra gelişen hadiseler, kaynaklarda kısaca Pervâne adıyla anılan Muinüddin Süleyman'ı tarih sahnesine çıkartacaktır. İran asıllı bir yönetici olan Pervâne, söz konusu karışık devrin şartlarından yararlanmış, Moğollarla giriştiği sıkı işbirliği sayesinde büyük bir nüfuza sahip olmuş ve ülkenin kaderinde 15-20 yıl boyunca etkili olmuştur.(Kaymaz, 1970, ss. 10, 180-182)

İbn Bîbî, Muinüddin Pervâne'nin ülkeyi tek başına yönetebilmek için IV. Rukneddin Kılıcarslan'ı Moğollara öldürtmesi hadisesiyle (1266) ilgili olarak olay esnasında Pervâne'nin yanında yer alan Cacaoğlu Nureddin'den bahsetmektedir. Nureddin, bir deveci iken Pervâne'nin dikkatini çekerek Kırşehir emirliğine kadar yükselmiştir. İbn Bîbî, onun hakkında: "Ücretli Türklerin alçak ve soysuzlarından deve bakıcısı Cacaoğlu"(İbn Bîbî, 1996, s. 2: 167) demektedir. Cacaoğlu, bu dönemde Kırşehir'de Subaşılık görevine getirilmiş, şehrin huzur ve sükûnu yanında imarına da büyük katkı sağlamış, kendi adını taşıyan bir medrese inşa etmiş seçkin bir devlet adamıdır.(Medresesi hakkında bk. Eyice, 1992, ss. 539-541; Kucur, 1992, ss. 541-542)

İbn Bîbî'nin burada, Selçuklu hânedanına duyduğu derin minnet ve şükran hissiyatı sebebiyle, onlar aleyhindeki bir olay karşısında, devletin ve hanedanın yanında yer aldığı görülür. Zaten müellifin, devlete karşı gelerek birtakım karışıklıklar çıkaran Türk vb. kitleler hakkında olumsuz birtakım düşüncelere sahip olduğu bilinmektedir.(Özaydın, 1999, s. 380) İbn Bîbî; IV. Rukneddin Kılıcarslan'ın öldürülmesine sebep olan olayın baş sorumlusu Pervâne'nin yanında yer alan, dönemin Kırşehir valisi Cacaoğlu Nureddin'e karşı da aynı tavrı sergilemiştir. Dönemin siyasî ve fikrî havasına uygun olan bu tavır, devletin otoritesine ters düşen bir valiye karşı, merkezin resmi görüşü olarak serdedilmiştir. Bu ifadelerden yola çıkarak, Selçuklu devlet yönetiminin bütün Türk milletine karşı düşmanlık güttüğü sonucu çıkarılamaz. Bilhassa Türkiye Selçuklu sarayının kasıtlı ve bilinçli bir Türk ve Türk düşmanlığı içerisinde bulunmadığını bedahetle ifade etmek gerekir.

Muinüddin Pervâne, Memluklu Sultanı Baybars'ı Anadolu'ya davet etti. Memluklu ordusunun yaklaşmakta olduğu haberini aldıktan sonra Moğol komutanları Tudavun ve Tuku Noyan ile beraber Moğol ve Selçuklu askerlerini Kayseri'de toplayıp Elbistan'a geldi. Elbistan ovasında gerçekleşen savaşta Moğol ordusu hezimete uğradı. (15 Nisan 1277). Selçuklu ordusu savaşa ciddiyetle katılmadıklarından fazla bir kaybı olmadı. Elbistan'a gelen Abaka Han, savaş alanını teftiş etti. Ölenler

arasında Selçuklu askerlerini göremeyince Pervâne'nin ihanetinden şüphelendi. Pervâne, sultan Baybars'tan kaçmakla birlikte onun Anadolu'da kalması için çaba harcamış, Abaka'nın yanına kendisi gitmeyerek yerine elçi göndermiş ve Moğol kuvvetlerini Anadolu'ya davet etmişti. İlhanlıların yazlık merkezi olan Aladağ'a götürülen Pervâne burada idam edildi.(Erdem, 1995, ss. 228-236; Kaymaz, 1970, ss. 158-168; Kesik, 2006, ss. 91-93) Onun öldürülmesinden sonra İbn Bîbî: "Türklerin Saba ülkesinden çıktıklarını gördüğüm zaman, o aklı ve dini olmayan guruh hakkında daha önce söylenen şu sözü üzüntülerimle kaleme aldım! Süleyman çekip gitti, şeytanlar çözülüp serbest kaldılar" demiştir.(İbn Bîbî, 1996, s. 2: 201) Müellif, Köseadağ hezimetinden sonra Moğol egemenliğine giren Anadolu Selçuklu Devleti'nin ikbal ve istikbalinin, Moğollara karşı itaatkâr bir politika izlenmesine bağlı olduğu kanaatinde. Bu sebeple O, Moğol tahakkümüne karşı direnen Türkleri, şeytan ve cin taifesine benzetmektedir. Bu ifadeler; yazarın derin minnet ve şükran hisleriyle bağlı olduğu güçleri koruma ve kollama hissiyatından kaynaklanmaktadır. Çünkü müellifin bahsettiği olaylar, elbette dönemin şartları ve algı dünyasından bağımsız olarak düşünülemez. Yukarıdaki olumsuz ifadeleri doğru olarak anlayabilmemiz için, İbn Bîbî'nin eserini Moğol hâkimiyeti döneminde yazdığı ve bir İlhanlı devlet adamına sunduğu gerçeğini utmamak gerekir. Yoksa İbn Bîbî gibi devletin üst düzey bir görevlisinin kaleminden çıkan bu ifadeler, Selçuklu devlet yönetiminin, Türklere düşman olduğu gibi yanlış bir kanaate varılmasına sebep olabilir.

Hâlbuki Oğuzların Kınık boyuna mensup olan Selçuklu Sultanları, Anadolu'nun fethi aşamasında, Türkmen kitlelerinin önünde hayatlarını ortaya koymuşlardır. Yine Selçuklu Sultanları, XIII. Yüzyılın ilk çeyreğinde baş gösteren Moğol istilası sebebiyle, yurtlarından koparak Anadolu'ya yönelen, Türk ve diğer İslam kitlelerine karşı kol kanat germişler ve onları bu topraklara iskân etmişlerdir. Bilhassa I. Alâeddin Keykubad dönemi bu tür faaliyetlerle doludur.

Uc diye tabir edilen toprakların sakinleri olan Türkmen aşiretleri zaman içerisinde; ulaştıkları nüfus yoğunluğu, artan hayvan sayısı, otlakların yetersizliği ve ekili arazilere verdikleri hasarlar sebebiyle yerleşik halkla birtakım sıkıntılar yaşamışlardır. Bu durum, halkın Türkmenlerden nefret etmesine yol açmıştır.(Ocak, 1996, ss. 37-39, 42-48; Turan, 2002, s. 421) Buna ilaveten, zamanın yerleşik dini anlayışına ters düşen, daha ziyade eski Türk Şamanlarını andıran meczup şeyhlerin yani Babaların, Türkmenler nezdinde büyük itibara sahip oldukları bilinmektedir. Burada kısaca belirtmeye çalıştığımız dönemin siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve fikri şartları tarihe "Babaî İsyanı" olarak geçen büyük bir kalkışmayı tetiklemiştir. Bu isyan hareketi, Anadolu tarihinde Tasavvuf perdesi altında gerçekleşen hareketlerin en eskisi ve en önemlilerinden birisidir. Bu isyan hareketi güçlükle bastırılmış olsa da, Anadolu Selçuklu Devleti'nin içte ve dışta itibarını sarsmış ve bu sebeple Moğollara Anadolu'yu istila etme cesareti vermiştir.(Gök, 2013, ss. 217-233)

Türkmenler; Selçuklu Devleti, Moğol egemenliği altına girdikten sonra, bu boyunduruktan kurtulmak adına büyük bir mücadelenin içerisine girmişlerdir. Zaman içerisinde Anadolu'daki Moğol nüfuzunun kırılması, Türkmen aşiretlerine yeni kapılar açmıştır. Bu bağlamda Karamanoğulları, Selçuklu payitahtı Konya'ya yerleşmiştir. İbn Bîbî, Karamanoğullarının atası Nure Sofi hakkında: "Karaman-oğullarının babası (Karaman), hayatının ilk yıllarında Kamerüddin vilâyeti adıyla meşhur olan Ermen (Ermenek ve çevresi) nahiyelerinde yaşayan bir Türkmen kömürçü idi. Her zaman oradan Larend'e kömür çeker, çoluk çocuğunun rızkını o işle sağlardı"(İbn Bîbî, 1996, s. 2: 202) demektedir. Nûre Sofi'nin "*Larend'e kömürçülük yapan bir adam*" şeklinde takdim edilmesinin

altında O'nun adi bir adam olarak gösterilme çabasının yattığını söylemek mümkündür.(Ünal, 1986, s. 26)

İbn Bîbî, Karamanoğlu Mehmed Bey'in derviş kılığında dolaşan II. İzzeddin Keykavus'un oğlu Alâeddin Siyavuş'u yanına alarak Konya'yı ele geçirmesinden de bahsetmektedir (Mayıs 1277). Yazar: "Dilenci ve kızıl külahlı Türkmenler, altın sırmalı kıymetli Mısır kumaşlarını, pahalı ve nadide muallim ipeklilerini başlarına sardılar. Çarıklı, hatta bazıları yalınayak olan bu kimseler saygıdeğer kimselerin değerli elbiselerini giydiler"(İbn Bîbî, 1996, s. 2: 205) diyerek söz konusu hadisenin kahramanı olan Karamanlılara karşı oldukça ağır ifadeler kullanmıştır. Elbette Selçuklu Devleti'nin merkezi teşkilatında görev alan müellifin, başkentini işgaline sessiz kalması hatta bu istilayı yapanlara methiyeler düzmesi düşünülemezdi.

Olayların seyrinden anlaşıldığı üzere Karamanlılar, Konya'yı ele geçirerek Selçuklu devletine vâris olmak iddiasında bulunmuşlardır.(Mehmed Fuad Köprülü, 1991, s. 35) Karamanlıların Selçuklu payitahtını istila etmeleri, kendisine "Cimri" adı da verilen Siyavuş'u tahta çıkarmaları, adına hutbe okutup para darp etmeleri, Mehmet Bey'in de kendisini vezirliğe getirtmesi gibi dönemin Selçuklu devlet otoritesini ortadan kaldıran faaliyetler,(Artuk, 2011, ss. 151-160; Sevim, 1961, ss. 63-74) İbn Bîbî'yi derinden etkilemiş ve Karamanlılar aleyhine bu cümleleri sarf etmiştir.

Karamanoğullarının Konya'yı istilası esnasında vukua gelen önemli bir olay da Türkçemizin resmi dil ilan edilmesidir. Yazar, vezirlik makamını üstlenen Mehmed Bey'in: "Bu günden sonra hiç kimse divânda, dergâhta, bargâhta, mecliste ve meydanda Türkçeden başka dil konuşmayacak" diye karar aldığını belirtir. Müellif, birkaç gün işlerin yolunda gittiğini, Mehmed Bey'in huzuruna her taraftan insanların geldiğini ve ona çok zengin hediyeler takdim ettiklerini anlatır. "Çarıklı Türkmenler, ipekli, kadife, attabi ve kutnu kumaşlarla süslandiler" dedikten sonra önemli görevlere atamalar yapıldığını kendisine has üslubuyla: "Pervânelik naiblik, istifa, tuğra, işraf ve memleket nazırı gibi makamları alçaklara ve soysuzlara dağıttılar"(İbn Bîbî, 1996, s. 2: 209) şeklinde dile getirir. Şüphesiz bu satırlar, onu yazanın, Selçuklu payitahtını işgal eden Karamanlılara karşı, tabiatıyla ne denli menfi hislerle dolu olduğunu gözler önüne serer. Lakin onun bu tutumu, kaleme aldığı eserin kaynaklık değerine hanel getirmez.

4. SONUÇ

İbn Bîbî'nin el-Evahirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie isimli Selçuknâme'si Anadolu Selçukluları tarihinin en önemli ve temel kaynaklarından birisidir. Eser, II. Kılıcarşan'ın ölümü hadisesiyle (1192) başlayıp, Gıyaseddin Mesud b. Keyhüsrev'in saltanatı (1280-1284) dönemiyle sona ermektedir.

İbn Bîbî, bilhassa Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol tahakkümü altına girdiği zaman dilimiyle alakalı tarihi hadiselerden bahsederken, dönemin Selçuklu idaresine muhalefet eden Türk asıllı bazı kişilere karşı açık şekilde olumsuz bir tavır takındığı görülmektedir. Onun bu tutumu, diğer devlet görevlileri gibi, Selçuklu Devleti'nin yaşamasını, Moğollar'a karşı itaatkâr politikalar izlenmesine bağlamasından kaynaklanmaktadır.

Bu bağlamda, Acem'in, Arab'ın ve Türk'ün dayanağı olan büyük bir padişah olarak vasıflandırdığı II. Süleyman Şah'ı methederken onu; "insanların ve cinlerin canını yağma eden Halac ve Yağma Türklerine" benzediğinden bahisle Türklerin yağmacı bir kavim olduğunu belirtmiştir.

Diğer taraftan, Halep seferine hazırlanan Sultan I. Keykâvus'un, Uc beylerine gönderdiği fermanla bilhassa Türk okçularıyla birlikte orduya katılmalarını emrettiğini belirtir. Müellif, böylece söz konusu dönemde, uclarda yaşayan ve hatırı sayılır bir askeri güce sahip olan Türkmen aşiretlerinin, savaş durumunda güçlerini Selçuklu devletinin emrine amade kıldığını haber verir.

I. Alâeddin Keykubad devrinde gerçekleşen Suğdak seferini (1227) anlatırken büyük bir kavram kargaşasına düşmüştür. Yazar, Anadolu Selçuklu ordusunu, coğrafi aidiyet sebebiyle "Rum ordusu" olarak isimlendirirken, Suğdak askerlerinin Türk olduğunu haber verir. Burada, Anadolu Selçuklu ordusunda Türk milletinin adeta esamesi okunmazken, Suğdak ordusunu oluşturan Türklerin, Rum ordusundan Acem darbesi yediği vurgulanır. Yine aynı dönemde gerçekleşen Yassıçemen savaşının (1230) anlatımında ise müttefik kuvvetleri içerisinde Türklerin de yer aldığı ifade edilir. Bu ordu karşısındaki Türk Harezmi ordusunun büyük kayıplar vererek mağlup olduğundan dem vurulur. Bu çerçevede, savaş atlarının öldürülen Türk askerlerinin kanlarında yüzdüğü yönündeki ifadeler, iki kardeş topluluğun çarpışmasının ne denli tahripkâr sonuçlar doğurduğunu gözler önüne serer.

Ne yazık ki bastırmakta zorlanılan Babailer isyanı ve akabinde Moğol ordusu karşısında yaşanan Köseadağ bozgunu, Moğolların Anadolu topraklarını istilasıyla sonuçlanmıştır (1243). Bu tarihten itibaren Anadolu coğrafyası güçlü ve istikrarlı bir yönetime hasret kalmış, maddi kaynakları ise Moğollar tarafından sömürülmüştür.

İbn Bîbî'nin, söz konusu dönemin anlatımında, Moğol tahakkümü altındaki Selçuklu devlet otoritesiyle ters düşmüş, Türk veya Türkmen asıllı şahıs ve topluluklara karşı oldukça ağır ifadeler kullandığı görülür. Bu bağlamda; Muinüddin Pervâne'nin, IV. Rukneddin Kılıcarslan'ı Moğollara öldürtmesi hadisesiyle (1266) ilgili olarak olay esnasında Pervâne'nin yanında yer alan Kırşehir valisi Cacaoğlu Nureddin'den bahsederken; "Ücretli Türklerin alçak ve soysuzlarından deve bakıcısı Cacaoğlu" ifadelerini kullanmıştır. Elbette yazarın sarf ettiği bu cümleler, sadece devlet otoritesine karşı gelmiş, hanedan mensuplarına zarar vermiş Türk asıllı bir valiyi hedef almış olup bütün Türk milletini kastetmemiştir.

İbn Bîbî, Pervâne'nin Moğollar tarafından öldürülmesi sonrasında Uclardaki Türkmen kabilelerin Moğol idaresine karşı başlattıkları ayaklanmalardan bahsederken daha ilginç bir benzetme yapmış ve: "Süleyman çekip gitti, şeytanlar çözülüp serbest kaldılar" diyerek, söz konusu kitleleri Hz. Süleyman'ın vefatından sonra serbest kalan cin taifesine benzetmiştir. Yazarın bu ifadeleri, tarihî olayları bütün ayrıntılarıyla ortaya koymak yerine, edebî ve sanatkârane bir üslup içinde aktarmasına çok güzel bir örnek teşkil etmiştir.

Anadolu'da Moğol nüfuzunun kırılmasından sonra Konya'ya yerleşen Karamanoğullarının atası Nure Sofi'nin, Ermenek'te yaşayan bir Türkmen kömürcü olduğunu belirtmesinin altında da onun adı bir adam olarak gösterilme çabası yatmaktadır. İbn Bibi, Karamanoğlu Mehmed Bey'in, II. İzzeddin Keykavus'un oğlu Alâeddin Siyavuş'u yanına alarak Konya'yı ele geçirmesinden (Mayıs 1277) bahsederken: "Dilenci ve kızıl külahlı Türkmenler, altın sırmalı kıymetli Mısır kumaşlarını, pahalı ve nadide muallim ipeklilerini başlarına sardılar. Çarıklı, hatta bazıları yalınayak olan bu kimseler saygıdeğer kimselerin değerli elbiselerini giydiler" diyerek, Selçuklu payitahtının işgal girişimini kendi zaviyesinden değerlendirmiştir. Son olarak buraya kadar yer verilen bütün olumsuz yaklaşımlar, zamanın siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve fikri zemininden kaynaklanmaktadır. İbn

Bîbî'nin, eserini Moğol hâkimiyeti döneminde yazıp bir İlhanlı devlet adamına sunduğu gerçeği asla unutulmamalıdır.

5. KAYNAKÇA

- Ahmed b. Mahmud. (1977). *Selçuknâme*. (Erdoğan Merçil, Çev.) (C. 1-2). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Ahmet Cevdet Paşa. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (5. bs., C. 1-2). İstanbul: İlgî Kültür Sanat.
- Artuk, İ. (2011). Sahte Selçuklu Sultanı Cimri. *Tarih Dergisi*, 9(13), 151-160.
- Ayönü, Y. (2008). Türkiye Selçuklu Devleti İle Trabzon İmparatorluğu Arasında Karadeniz Bölgesindeki Hâkimiyet Mücadeleleri (1204-1243). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 23(1), 15-35.
- Baykara, T. (1997). *I. Gıyaseddin Keyhusrev (1164-1211) Gazi-Şehit*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Cahen, C. (2000). *Osmanlılardan Önce Anadolu*. (E. Üyepazarcı, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Ceran, İ. (2014). XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Fransız İlişkileri, Kanuni Sultan Süleyman. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(2), 391-427.
- Erdem, İ. (1995). *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*. (Yayımlanmamış Doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Eyice, S. (1992). Caca Bey Medresesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Gök, B. (2013). Babailer İsyanı ve Karaman Beyliği'nin Kurulmasına Etkisi. *Hikmet Yurdu Dergisi*, 6(11), 217-233.
- Göksu, E. (2013). *Okla Yükselen Millet: Türklerde Ok ve Okçuluk*. Kömen yayınları; 94. Konya: Kömen Yayınları.
- Göksu, E. (2016). Okla Yükselen Millet. *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III* içinde (C. 4, ss. 2469-2481). Kocaeli: Büyükşehir Belediyesi.
- Hacıgökmen, M. A. (2015). Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-Dîn-i Kirmânî'de Geçen Selçuklu Tarihi ile İlgili Bilgiler ve Değerlendirilmesi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 34(58), 543-562.
- Hayrullah Efendi. (1855). *Devlet-i Aliye-i Osmaniye Tarihi* (C. 1-18). İstanbul.
- İbn Bîbî, H. b. M. b. A. el-Caferi el-Rugadî. (1996). *El-Evamirü'l-Ala'ıye fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuknâme)*. (M. Öztürk, Çev.) (C. 1-2). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- İnalçık, H. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*. (R. Sezer, Çev.). İstanbul: YKY.
- İnalçık, H. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. (H. Berktaş, Çev.) (2. bs., C. 1-2, C. 1). İstanbul: Eren Yay.
- İnalçık, H. (2011). *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*. İstanbul: İSAM.
- Kafesoğlu, İ. (1972). *Selçuklu Tarihi*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı.
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk Milli Kültürü*. Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Kâşgarlı Mahmûd. (2005). *Divânü Lügâti't-Türk*. (S. Erdi ve S. T. Yurteser, Çev.). İstanbul: Kabcacı Yay.
- Kaya, S. (2010). Süleyman Şah II. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Kayaoğlu, İ. (1981). Anadolu Selçukluları Devrinde Ticari Hayat. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24(1), 359-373.
- Kaymaz, N. (1964). Anadolu Selçuklu Devleti'nin İnhitatinde İdare Mekanizmasının Rolü. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 91-155.

- Kaymaz, N. (1970). *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınları. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi.
- Kesik, M. (2006). Muînüddin Süleyman Pervâne. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Koca, S. (1997). *I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Koca, S. (2009). Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddin Keykubad'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (25), 1-38.
- Konukçu, E. (1997). Halaç. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Köprülü, M. Fuad. (1943). Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları. *Belleten*, 7(27), 379-522.
- Köprülü, Mehmed Fuad. (1915). Selçukîler Zamanında Anadolu'da Türk Medeniyeti. *Milli Tettebular Mecmuası*, 2(5).
- Köprülü, Mehmed Fuad. (1991). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Türk Tarih Kurumu yayınları; VIII.; 8 (4. bs.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Köymen, M. A. (1986). Türkiye Selçukluları Devleti'nin Ekonomik Politikası. *Belleten*, 50(198), 613-620.
- Köymen, M. A. (1988). Selçuklu Hükümdarı Büyük Alâeddin Keykubad ve Anadolu Savunması. *Belleten*, 53(205), 1539-1545.
- Kucur, S. S. (1992). Cacaoğlu Nûreddin. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Mihail, S. P. (1944). *Vekayi-nâme II. Kısım*. (H. D. Andreasyan, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Müverrih Vardan. (1937). Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269). *Tarih Semineri Dergisi*, 1(2), 154-255.
- Neşri, M. (1949). *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşri Tarihi* (C. 1-2). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ocak, A. Y. (1996). *Babailer İsyanı: Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*. Dergâh yayınları; 72. İstanbul : Dergâh Yayınları.
- Öz, M. (2013). XV.-XVI. Yüzyıl Osmanlı Kroniklerinde Türk Kavramı. *Türk Yurdu*, (308), 17-22. .
- Özaydın, A. (1999). İbn Bibî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Özen, F. (2016). İlhanlılar Devrinde Erzurum. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 56(2), 256-286.
- Özergin, M. K. (2011). Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları. *Tarih Dergisi / Turkish Journal of History*, 15(20), 141-170.
- Peacock, A. C. S. (2010). Kırım'a Karşı Selçuklu Seferi ve Alaaddin Keykubad'ın Hâkimiyetinin İlk Yıllarındaki Genişleme Politikası. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29(47), 243-265.
- Râvendî, M. b. A. b. S. (1999). *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*. (A. Ateş, Çev.) (2. bs., C. 1-2). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sevim, A. (1961). Cimri Olayı Hakkında Birkaç Not. *Belleten*, 25(97), 63-74.
- Sevim, A. ve Merçil, E. (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Spuler, B. (1957). *İran Moğolları*. (C. Köprülü, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sümer, F. (2002a). Keykâvus I. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Sümer, F. (2002b). Keykubad II. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Şahin, M. (2014). Habîbü's-Siyer'e Göre Türkiye Selçukluları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54(1), 21-40.
- Tekin, B. B. (2012). Anadolu Selçuklu Kültürünü Anlamak: Sanat Tarihi Açısından Bir Değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 21-32.
- Togan, Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş: En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar*. İstanbul: Enderun.
- Turan, O. (1946). Selçuk Kervansarayları. *Belleten*, 10(39), 471-496.

- Turan, O. (1947a). Mübârizeddin Ertokuş ve Vakfiyesi. *Belleten*, 11(43), 415-445.
- Turan, O. (1947b). Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı. *Belleten*, 11(42), 197-235.
- Turan, O. (1948). Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri. *Belleten*, 12(45), 17-171.
- Turan, O. (1964). Orta Çağlarda Türkiye-Kıbrıs Münasebetleri. *Belleten*, 28(110), 214-220.
- Turan, O. (2002). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Boğaziçi.
- Uyumaz, E. (2003). *Sultan Alâeddîn Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*. Türk Tarih Kurumu yayınları; XXIV. dizi, sayı 24. Ankara : Türk Tarih Kurumu.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Tarihi* (10. bs., C. 2). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ünal, T. (1986). *Karamanoğulları Tarihi (Türkçe Kaynaklara Göre)* (1. bs.). Konya: Arı Basımevi.

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 04.11.2019 | Kabul Tarihi: 06.12.2019

TÜRKÇÜ BİR FİKİR DERGİSİ "DOĞU" VE CHP İLİŞKİSİ (1942-1945)*

Doç. Dr. Yaşar ZORLU

Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi,
yzorlu@erciyes.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-8578-438X>,

Dr. Öğr. Üyesi FARUK TEMEL

Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi,
faruktemel@erciyes.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7103-0790>,

Atıf / Citation: Zorlu, Y., Temel, F. (2019). Türkçü Bir Fikir Dergisi "Doğu" ve CHP İlişkisi (1942-1945). *İnönü University International Journal of Social Sciences & İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS)*, 8(2), 347-364.

Özet

Doğu dergisi, 29 Ekim 1942 tarihinde Tahir Akın Karauğuz tarafından Türkçü fikirleri yaymak üzere çıkarılmıştır. Halkevi adına çıkarılan Doğu, CHP'nin de desteğiyle abonelik sistemi aracılığıyla diğer şehirlere de dağıtılma imkanı bulmuştur. Toplumsal ve siyasal meseleleri Türkçü felsefeyle işleyen Doğu dergisi, ayda bir çıkarılmış ve 1951 yılına dek yayın hayatını sürdürmüştür. Derginin en önemli amaçlarından biri Türkçülük fikrini felsefi açıdan açıklamak olmuştur. Türkçülük'ü açıklamak üzere anket de düzenleyen Doğu; Türk tarihini, Türk büyüklerini, Türk dilini yayınlarında işleyerek, milliyetçi fikirleri toplumsal ve siyasal düzlemde yerleştirmeye çabalamıştır. Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Halide Edip Adivar, Behçet Kemal Çağlar, Orhan Şaik Gökçay, Peyami Safa gibi isimlerin yazıları dergide sıklıkla yayımlanmıştır. 1944 yılında CHP'nin Turancı akımlara karşı bir tavır izlemesi sonucunda CHP dergiye verdiği desteği geri çekmiştir. 1946 yılında Doğu, CHP tarafından yeniden desteklenirken, dergideki Türkçü fikirler azalmakla birlikte form değiştirmiştir. Bu kapsamda çalışmada, CHP'nin milliyetçilik anlayışı, Doğu Dergisi'nin içeriği, yayın politikası ve iktidarla ilişkilerinin ortaya konulması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda Doğu dergisinin Milli

* Bu çalışma; Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından SDK-2016-6258 kodlu proje ile desteklenmiştir. Çalışma, 2017 yılında Endülüs'te düzenlenen Sempozyum'da (İNCOSOS) sunulan, sempozyum özet kitabında özet şeklinde yayınlanan "Türkçü Bir Fikir Dergisi: Doğu" adlı bildirinin tam metin şeklidir.

Kütüphane'de yer alan 1942-1945 yılları arasındaki koleksiyonları ve Cumhuriyet Arşivlerinden elde edilen CHP Genel Sekreterliği ve Doğu dergisi sahibi arasındaki yazışmaları gösteren belgeler doküman analizi yapılarak niteliksel içerik analizi yöntemiyle incelenmektedir. Araştırma, CHP iktidarının dış siyasette değişen siyasal konjonktüre göre milliyetçilik düşüncesine ilişkin anlam kaymaları yaşadığını ve bu doğrultuda Doğu dergisinin yayın politikasına yön verdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğu dergisi, Tahir Akın Karağuz, Türkçülük, Turancılık Davası, CHP

A TURKIC IDEA MAGAZINE "DOGU" AND RELATIONSHIP WITH CHP (1942-1945)

Abstract

Dogu magazine was published on October 29, 1942 by Tahir Akın Karauguz to disseminate Turkic ideas. Dogu, which was issued on behalf of People's House (Halkevi), with the support of Republican People's Party (CHP), had the opportunity to be distributed to other cities through the subscription system. Dogu magazine, which deals with social and political issues with Turkist philosophy, was published once a month and continued to be published until 1951. One of the most important aims of the magazine was to explain the idea of Turkism from a philosophical point of view. Dogu magazine also conducted a survey to explain Turkism; tried to popularise Turkish history, great people of Turks elders and Turkish language in his publications and to impose nationalist ideas on social and political levels. Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Halide Edip Adıvar, Behcet Kemal Çağlar, Orhan Saik Gökyay, Peyami Safa got frequently published in the magazine. In 1944, as a result of the CHP's attitude towards PanTurkist movements, the CHP withdrew its support for the magazine. While the Dogu was backed by the CHP again in 1946, Turkic ideas in the magazine decreased and changed form. In this context, the Dogu, which was published with the support of the CHP during the single-party rule, was introduced alongside with the content of the journal, its publication policy and its relations with the government. In this respect, the documents showing the correspondence between the collections of the Dogu magazine in the National Library between 1942-1945 and the CHP General Secretariat obtained from the Republican Archives and the owner of the Dogu magazine are analyzed by qualitative content analysis method. The research reveals that the CHP government experienced a shift in the meaning of the idea of nationalism according to the changing political conjuncture in the foreign policy and directed the publication policy of the Dogu magazine.

Keywords: Dogu magazine, Tahir Akın Karauguz, Turkism, Turanism Case, CHP

GİRİŞ

Dünyada gelişen ulus devlet akımları neticesinde Osmanlı Devleti bu süreçten ciddi manada etkilenmiş, siyasal ve toplumsal anlamda yaşanan çalkantılı zaman diliminin arkasından nihayet 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin siyasal ve toplumsal yapısının çok ötesinde bir yapılanma içeren yeni devletin önemli özelliklerinden bir tanesi ilk 27 yıl boyunca CHP ile bütünleşik bir yapı sergilemesi ve parti ilkelerinin devlet bünyesinde tesis edilme çabasıdır. Bu çerçevede 1937 yılında anayasada gerçekleştirilen değişimle CHP'nin altı ok şeklinde tabir edilen ilkeleri devletle özdeşleştirilmiştir. Cumhuriyetçilik, inkılapçılık, halkçılık, laiklik, devletçilik ve milliyetçilik, Türkiye Cumhuriyeti anayasasında kabul edilen ilkeler olarak yer almıştır. (Findley,2015:258) Parti-devlet bütünleşmesi 18 Haziran 1936'da Parti Genel Başkan Vekili İsmet İnönü'nün yayınladığı genelgeyle resmileşirken 13 Şubat 1937'de de Cumhuriyet Halk Partisi'nin 6 Ok'u anayasaya girerek yasalaşmıştır (Koçak,2013:156-157). Devletin yeniden dizaynı çerçevesinde gerçekleştirilen anayasal düzenlemelerin halk tarafından da içselleştirilmesi adına parti teşkilatları ve Halkevi gibi kuruluşlarla beraber basın araçlarının kullanımı önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi ve partinin denetiminde olan Halkevi eliyle desteklenen basın araçları CHP

düşüncelerini, pratiklerini, uygulamalarını duyurma, yayma, yerleştirme ve benimsetme faaliyetlerini yerine getirmiştir (Temel, 2017: 119-226). Basının benimsetme faaliyetini gerçekleştirdiği süreçte özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında iktidarın ve basın araçlarının milliyetçilik konusundaki konumlanması dikkate değer özellikler taşımaktadır. II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı 1940'lı yıllar Türkçü fikirlerin ön planda olduğu sürece işaret etmektedir. Bu dönemde siyasal iktidarın da Türkçü görünümü, dünyada yaşanan savaş ve siyasal gelişmelerle beraber özellikle komünizmin tehdit unsuru olarak tanımlanması sebebiyle ulus birlikteliği duygusunun güçlendirilmesi düşüncesiyle ilişkili görünmektedir. Ancak bu durum savaşın sonlarına doğru farklı bir sürece evrilmiş ve siyasi iktidarın milliyetçiliğe bakışına ilişkin de değişen durumu ortaya çıkarmıştır. Nitekim 1944 yılında yaşanan Turancılık davaları Türk milliyetçiliği konusunda iktidarın ve dönemin aydınları arasında farklı bakış açılarını ortaya koyan nitelik taşımaktadır. Bu durumun tespit edilmesi açısından ve dönemin milliyetçilik anlayışındaki çatışma ve sorunlarını gözlemleme noktasındaki önemli araçların başında basın araçları gelmektedir. Bu bağlamda CHP ilkeleri arasında yer alan milliyetçilik ilkesinin anlamlandırılmasıyla ilişkili yaşanan siyasi olaylara ve basın içeriklerine odaklanan çalışmanın sınırları çerçevesinde Halkevi adına Zonguldak'ta Tahir Akın Karauğuz tarafından çıkarılan Doğu dergisi içerikleri ve CHP ile ilişkilerini ortaya koyan yazışmalar incelenmektedir.

CHP'nin milliyetçilik anlayışı ve basın araçlarının bu noktadaki pozisyonu çerçevesinde 1942-1951 yılları arasında yayımlanan Doğu dergisini tanıtmakla birlikte, dergi içeriklerinin incelenerek CHP'nin milliyetçilik düşüncesine bakışı ortaya konulmak istenmektedir. Bu kapsamda çalışmada, CHP'nin ilkeleri arasında yer alan milliyetçilik düşüncesinin değişken niteliği, parti tarafından finansal olarak desteklenen Doğu dergisi içerikleri ve Tahir Akın Karauğuz ile CHP Genel Sekreterliği arasında yapılan yazışmaların izleri sürülerek saptanmaktadır. Bu çerçevede nitel bir yaklaşımı benimseyen araştırma içerik analizi yöntemiyle tarihsel bir olaya ışık tutmayı amaçlamaktadır. Çalışma Cumhuriyet tarihi içerisinde gerçekleşen siyasi bir olayla birlikte basın-iktidar ilişkilerini resmetmesi açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda resmi yazışma ve belgelerin yanı sıra Doğu dergisi içeriklerine dayanan çalışmanın tek parti iktidarı-basın ilişkilerine ışık tutması ve basın tarihi literatürüne katkı sunması beklenmektedir.

1. CHP'NİN MİLLİYETÇİLİĞİ VE TURANCILIK DAVASI

CHP'nin milliyetçik anlayışı ve bu çerçevede iç-dış politikaya yansıyan uygulamaları değişen bir form arz etmektedir. Milliyetçilik ilkesi anayasaya girmiş olsa da iç politikada ve özellikle dış politikada yaşanan gelişmelere bağlı olarak milliyetçilik meselesine bakış da değişmiştir. CHP'nin milliyetçilik anlayışı 1920'lerde farklı etnik kökenleri aynı ortak kimlikte bir araya getirme hedefine otururken, 1930'larda yerini Batı Avrupa'da yaygınlaşan aşırı sağcı ideolojilerin de etkisiyle aşırı milliyetçilik anlayışına, 1940'larda da bilinçli sol ve komünizm karşıtlığına bırakmıştır (Erdoğan, 2017: 278). Nitekim ırk temelli yaklaşım, kültürel bir Türkçülük ve vatandaş temelinde yaklaşılan milliyetçilik anlayışı CHP dönemi tek parti iktidarında konjonktüre göre şekillenen bir nitelik taşımaktadır.

Cumhuriyet dönemi milliyetçilik anlayışına ilişkin Güngör çeşitli tespitlerde bulunmaktadır: *"Türkçülerin milliyetçilik anlayışı ve tarih görüşü resmi kongrelerden tekme ve tokatla kovuldu. Anadolu'da kurulan ve bin yıldır devam eden Türk devleti bir tarafa bırakılarak tarih-öncesi çağlara dönüldü; Türklüğün başlıca alameti olmak üzere kafa ölçüsü alma usulü revaç buldu"* (Güngör, 1992:

242). Bu bağlamda henüz II. Dünya Savaşı başlamadan önce Almanya'daki faşist ideolojiye yakınlık gösterildiğine ilişkin tartışmalar basında yer almıştır. Nitekim Ahmet Emin Yalman iktidara yakın çizgideki Cumhuriyet gazetesini faşistlik ve Hitler'in yolundan gitmekle itham ederken bir yazısında da Cumhuriyet gazetesi, Alman propaganda bakanının avukatlığını üstlendiği şeklinde eleştirilmektedir: "Bir Türk gazetesinde böyle bir yazı nasıl çıkar? Alman propaganda Nazırı'nın bir Türk'ün milli hislerini yaralayacak mahiyette sözlerine avukatlık etmeği bir Türk gazetesi nasıl reva görebilir?". Cumhuriyet gazetesi ise Alman bakanın sözlerini tevil için uzun açıklamalardan sonra " Türkiye'de faşizm propagandası yapıldığı şahsen bizim nazarı dikkatimizi çekmemiştir" şeklinde yazmıştır (Koç, 2006: 137). Basındaki bu tartışmalar uzun bir süre devam ederken içerideki etkinlikler daha çok Sovyet Rusyası, Hitler Almanyası ve Amerika üzerinden dış politikayla bağlantılı ideolojik niteliktedir. Diğer taraftan Türk dış politikasında milliyetçiliğe bakıldığında, milliyetçi ideolojinin bazen örtük bazen de apaçık biçimde sürekli olarak yeniden üretildiği görülmektedir (Alpkaya, 2003: 157).

Milliyetçilik düşüncesindeki değişken durum yalnızca dış politikayla ilintili değildir. Nitekim Cumhuriyetin kuruluş süreci de bu konuda referans noktası oluşturmaktadır. Bu bağlamda Cumhuriyet kadrolarının kendisini Osmanlı'nın kültürel yaşamı ve siyasi durumundan soyutlayarak yeni bir dil, kültür ve siyaset oluşturması süreci milliyetçilik düşüncesinde çatallanmaya katkı sunmaktadır. Cumhuriyet kadrosu ulus devlet esasına dayalı bir Türkiye kurmak üzere yola çıktıklarında Türk tarih araştırmaları, dil kurumu gibi kuruluşlar devlet bünyesinde yer aldı. Kendilerinden önceki siyasal rejimin zıddı yönünde yerleşen ve kendilerini mevcut bulunan sosyal ve kültürel sistemin de antitezi olarak gören cumhuriyet kadroları bu sebeple milli tarihin başlangıcı olarak İstiklal Savaşı'nı kabul ettiler (Güngör, 1989: 83). Bu durum aslında milli duruş açısından sonraki yıllarda yaşanacak olan ayrışmanın da temelini oluşturmaktadır. Nitekim milliyetçilik düşüncesine Osmanlı'yı da dâhil eden yapılar olduğu gibi sosyal ve kültürel dinamiklerle, hatta İslam'la kesişen bir milliyetçilik anlayışı ve yanı sıra ırka dayanan şekillerde tezahür eden yaklaşımlar bulunmaktadır. Nitekim Turancılık davasıyla ortaya çıkan durum itibariyle de CHP iktidarının milliyetçilik anlayışının oturduğu zemin de bu manada net bir çizgi izlememektedir. Cumhuriyet kadrolarının Kemalizm'le bütünleşik ulusçuluk anlayışı ülkenin sosyal ve siyasal yapısı, tarihsel süreç, Anadolu'nun etnik yapısı ve dış politika gibi unsurlar dolayısıyla milliyetçiliğin oturduğu zemin konusunda bir yönüyle açmaz yaşanmaktaydı¹ (Özdoğan, 2002: 87). Kaldı ki Kemalist Milliyetçilik teoride ve pratikte mutabakat sağlanmış ve doktrinize edilmiş bir ideoloji değilken ne İnönü ne de Demokrat Parti döneminde Türk milliyetçiliğinin resmi bir açıklaması/tanımlaması girişiminde bulunulmamıştır (Koçak, 2003: 36). Koçak, (2003: 39) Kemalist milliyetçiliğin kitabı bir ideoloji olduğunu söylemenin imkânsız olduğunu belirtirken, bizzat Atatürk'ün konuşmalarına bakarak Türk milliyetçiliğinin dönemden döneme değişen birkaç hareket noktası olduğundan söz etmektedir. Türk milliyetçiliği, tarihsel, ideolojik ilişkilerin ve açmazların resmi milliyetçiliğin kendisini paklama çabalarının arasında görünmez hale gelmesine yol açmaktadır. Türkçülük, Pantürkizm, ırkçılık-Turancılık, milliyetçilik vb. gibi Türk düşüncesi ve siyasi tarihi içinde değişik adlandırmalar alan ideolojik konuların tarihsel durumdaki özgüllüğü, kopuş ve eklemlenme

¹ Detaylı bilgi için bkz. Özdoğan, 2002, 81-87; Koçak, 2003: 37, 43

süreçlerini çözümlenmenin önünde engel olarak durmaktadır (Ertekin, 2003: 346). Koçak da bu engelin dayandığı sebebi her türlü Türk milliyetçiliği tezahürünün kendisini Atatürk'ün milliyetçilik anlayışıyla temellendirmeye, meşrulaştırmaya ve güçlendirmeye çalışması olarak açıklamaktadır(Koçak, 2003: 37).

İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı dönem milliyetçilik düşüncesine ilişkin anlamlandırma yolunda çatışmanın ve ayrışmanın görünürlüğünün arttığı bir döneme işaret etmektedir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı yılları, ekonomik ve siyasi alanda problemlerin yaşandığı bir dönemdir. Milli Korunma Kanunu uygulaması, 1943 yılında TBMM'de kabul edilen Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu uygulaması ekonomik yöndeki sıkıntılara çözüm arayışını göstermektedir. Diğer taraftan savaş yıllarında yer alan sıkıntılar basına da yansımıştır. Ekonomik ve siyasi meseleler basına yansırken hükümet ekonomik konularda eleştirilmektedir. Diğer taraftan dönemin Tan, Vatan gibi gazetelerinde faşizm ve demokrasi konularında eleştirel yazılar yer almaktadır. 1943'te başlayan basındaki eleştirel hava 1944 Mayıs ayında yaşanan İrkçılık-Turancılık davalarıyla birlikte Türkçü yayın organlarının yanı sıra Adımlar, Yürüyüş, Yurt ve Dünya dergileri ve Tan ve Vatan gazetelerinin kapanmasıyla sonuçlanmıştır (Koçak, 2013: 170,171). Tarihte 3 Mayıs Türkçülük olayları şeklinde geçen süreç, Hüseyin Nihal Atsız ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu arasında başlayan açık mektuplaşma ve Sebahattin Ali'nin Atsız'ı dava etmesiyle 18 Mayıs 1944'te başlayan İrkçılık-Turancılık Davası'na işaret etmektedir. 31 Mayıs 1947'e kadar süren bu davada ve Türk siyasetinin önde gelen isimleri İrkçılık-Turancılık suçlamasıyla yargılanırken, başkaca kişiler hakkında da yurt genelinde çeşitli soruşturmalar açılmıştır. Bu dönemde Türkçü-Turancı hareket, siyasi iktidar tarafından "*rejimi yıkmaya ve devleti ele geçirmeye yönelik bir hareket*" olarak değerlendirilmiştir (Özdoğan, 2002: 89; Kocabaş, 2008: 30-31).Bu olaydan yaklaşık bir yıl önce Faris Erkman tarafından yayımlanan bir kitapçıkta Türkçü propagandanın tehlike içerdiğine yönelik ifadeler yer verilmiş ve birçok Türkçü şahsiyeti ve dergilerini (*Bozkurt, Gökbörü, Çınaraltı ve Ergenekon*) hedef göstermiştir. Bu kitapçıkta Türkçülerle ilgili, Mustafa Kemal Atatürk'ün kendi elleriyle belirlediği dış politikasının sağlam ilkelerinin çiğnenerek Türkiye'nin maceraya sürüklendiği, Alman ırkçılığı ve politikasının etkisi altına girildiğini, bunun sonucunda da Türkiye'de Nazi propagandasına hizmet eder hale geldikleri savunulmuştur. 1944 öncesine dayanan bu Komünist-Türkçü karşıtlığı Atsız'ın mektupları sonrasında yeniden alevlenmiştir(Özdoğan, 2002: 97-98).

Turancılık davaları sürerken 19 Mayıs 1944'de İnönü'nün 19 Mayıs nutku da iktidarın meseleye bakışını ortaya koymuş ve CHP siyasetine ilişkin yeni bir sürecin başladığı mesajını vermiştir:

Türk milliyetçisiyiz, fakat ülkemizde ırkçılık prensibinin düşmanıyız... Turancılık fikri yine son zamanların zararlı ve hastalıklı gösterişidir. Turancılar, Türk milletini bütün komşularıyla onulmaz bir surette derhal düşman yapmak için birer tılsım bulmuşlardır. Bu kadar şuursuz ve vicdansız fesadçıların tezvirlere Türk milletinin mukadderatını kaptırmamak için elbette Cumhuriyetin tedbirlerini kullanacağız. Fesadçılar genç çocukları ve saf vatandaşları aldatan fikirlerini millet karşısında açıktan açığa münakaşa edemeyeceğimizi sanmışlardır. Aldanmışlardır... Vatandaşlarım! Emin olabilirsiniz ki, vatanımızı bu yeni fesatlara karşı da kudretle müdafaa edeceğiz (Zonguldak, 1944: 757)².

² İnönü'nün 19 Mayıs Nutku, yine Karauğuz'un sahibi olduğu Zonguldak gazetesinde Milli Şef'in Gençlere Hitabı başlığıyla 26 Mayıs ve 31 Mayıs 1944 tarihlerinde iki bölüm olmak üzere yayımlanmıştır. Karauğuz

İnönü aynı konuşmasında gençliğe hitaben hem sanıkların ideolojisini kınamakta hem de Türk halkını Kemalizm'in ilkelerinden "sapma" girişimleri konusunda uyanık olmaya çağırmaktadır (Özdoğan, 2002: 90).

Turancılık davalarında ilk başta rejim ve anayasa düşmanlığıyla suçlanan sanıklar, daha sonra ilk kararın temyiz mahkemesi tarafından bozulmasının ardından yapılan duruşmalar sonucunda beraat etmişlerdir. 1948'de bu kez komünist faaliyetler konusunda parlamentoda yapılan görüşmelerde CHP hükümeti kararlı bir şekilde milliyetçilerin yanında yer almıştır. Alman Yanlısı ve Sovyet yanlısı olarak tanımlanan milliyetçi ve komünist gruplar ya da sağ ve sol grupların iç politikadaki etkisi CHP hükümetlerinin bu gruplara gösterdiği hoşgörü ve sertliğe bağlıyken, CHP'nin tavrı da Türkiye'nin savaş sırasında ve sonrasında yabancı güçlerle olan ilişkilerine bağlı olarak değişmiştir (Özdoğan, 2002: 91-93).

Değişen politik süreçlere ilişkin Zürcher, dünyada gelişen siyasi konjonktürle CHP'nin Türkçüleri tasfiye etme sürecini ilişkilendirmektedir. Siyasi iktidarın dış siyasetteki gelişmeler doğrultusunda ülke içinde basını organize ettiğinden söz eden Zürcher (2016: 302), Türkçülere karşı gelişen süreci " *Hem iç siyaset hem de basın, savaş boyunca sıkı denetim altında tutulmuş ve Türkiye'nin çatışma dışında kalma gayreti doğrultusunda ustalıkla yönlendirilmişlerdi. Almanya, Sovyetleri mağlup etmenin eşiğinde gibi gözüktüğü sırada, pan-Türkçü propaganda yeniden canlanmıştı. Almanya'nın teşvikiyle Temmuz 1941'de pan-Türkçü bir komite kurulmuş bazı Türk generalleri Almanların daveti üzerine Doğu cephesini dolaşmış ve bazı pan-Türkçülük yandaşları kabineye alınmıştı, bunların hepsi, Almanlar galip geldiği takdirde kendini güven altına alma siyasetiydi. Almanya'nın yenilmesinin an meselesi olduğu belli olunca, Mayıs 1944'te pan-Türkçü örgütler ve pan-Türkçülük propagandası susturuldu.*" şeklinde aktarmaktadır. Diğer taraftan çok partili hayata geçiş süreci ve Amerika'nın Türkiye üzerinde daha etkin olduğu bir sürecin başlangıç aşamasını oluşturması da CHP'nin Türkçü akımlarla bağını koparmasına başka bir sebep olarak göstermek mümkündür. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'nın ardından çok partili hayata geçiş süreci de savaşın sonuçlarına ve dış politikada cereyan eden olaylara bağımlı gözükmektedir. Güngör (1992: 247) bu geçiş sürecini "*Çok partili hayat bize dışarıdan kabul ettirildi*" şeklinde açıklamaktadır.

2. DOĞU DERGİSİ VE YAYIN POLİTİKASI

Doğu dergisi (EK-1) Zonguldak'ta 29 Ekim 1942 tarihinden 15 Ağustos 1951 tarihine kadar yayınlanmıştır (Namal ve Karakuzu, 2017: 233). Tahir Akın Karauğuz tarafından Halkevi adına çıkarılan Doğu, CHP tarafından abonelik yoluyla finansal olarak da desteklenmiştir. (C.D.A.³,1948)1942 yılında çıkarılan Doğu aylık çıkarılan bir dergi olsa da genelde üç ayda üç sayı şeklinde yayımlandığı görülmektedir. Halkevlerine dağıtımı da aynı şekilde yapılırken, parti tarafından yapılan ödemeler üçer sayılık olmak üzere dergiye toplu biçimde yapılmaktadır. Cumhuriyetin 19. yıldönümünde çıkarılan Doğu, Karauğuz'un da sahibi olduğu Karaelmas

bu söylevin arkasından 9 Haziran 1944 tarihinde Zonguldak gazetesinde yayınladığı *İnan Kaynaklarımız* başlıklı yazısında Türkçülük anlayışını açıklamıştır.

³ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri

Basımevi'nde basılmıştır. 30 kuruşa satışı yapılan derginin, yıllığı 300, altı aylığı ise 150 kuruştur. Derginin tirajı, gerçekten de Zonguldak şartlarında iyi durumdaydı. Karauğuz'un Zonguldak'ta basılı ürünlerin satışını yapan bayilerden edindiği bilgiler doğrultusunda hazırladığı rapora göre, 1947 yılında Zonguldak'ta yaygın basında dâhil olmak üzere satışı yapılan dergi, kitap ve gazeteler arasında Doğu 1700 tirajla en çok satılan dergi olarak gözükmektedir (C.D.A. 2, 1947)

Doğu Dergisi klişesinde, *Büyük Ülkü Gazetesi* tanımlamasını kullanmaktadır. *Ziya Gökalp'in Doğu'dan gelmişiz batıya doğru Bize Yol göstermiş Güneş ile Ay* sözleri de derginin ilk sayısının kapağında ve klişenin altında yer almaktadır (Doğu, 1942: 1).

Doğu'nun ilk sayısında, hemen ilk sayfalarında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu ve CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'ın fotoğraflarına yer verilmiştir (Doğu,1942: 1). Gazetenin birinci sayısında yer vermediği Recep Peker'in fotoğrafına da ikinci sayısında yer vererek "*Doğu'ya sevgi gösteren büyüklerimizden Dahiliye Vekilimiz Sayın Recep Peker*" ifadeleri kullanılmaktadır (Doğu, 1942: 2). Derginin Türkçü yayın içerikleri taşımakla birlikte henüz ilk sayılarında bu fotoğrafları kullanması CHP ile güçlü bağını ortaya koymak istemesi; siyasi iktidarın itimadına mazhar olunmak istenmesinden kaynaklanmaktadır.

Derginin ikinci sayısında "Büyük ülkünün bütün yurt gençliğini bir ışık gibi bürümesini istiyoruz. Bu ulusal yararlılık yolunda üstümüze düşen ödevi, en geniş özveriliklerle başarmak, bütün benliğimizi kaplayan bir dilektir." sözleriyle Doğu'nun amacı anlatılmaktadır. Doğu'nun Türkçülüğü felsefi anlamda yerleştirmek amacıyla birlikte toplumsal yaşam, ahlak ve iş yaşamına ilişkin bir nizam önermesi anlamında çabaları görülmektedir. Bu çerçevede içerikler, daha çok Türkçülük fikrini düşünsel anlamda oturtmaya yönelik düşünce yazıları şeklinde olmakla birlikte Türkçü fikri toplumsal anlamda yaygınlaştırmak ve devlet politikalarında bu fikrin benimsenmesine yardımcı olma amacı taşımaktaydı.

Dergi, iktidara yakın olan diğer yayın organlarıyla da bütünlüklü bir yapı sergilemektedir. Yayın organlarının bütünlüğünün göstergelerinden biri dönemin iktidarına hizmet eden diğer gazetelerin Doğu hakkında yayınladığı tebrik yazılarıdır. Bu durum iktidarın politik hedeflerinin yansıtıldığı basın araçlarının birlikte hareket etmesine de örnek teşkil etmektedir. Doğu'nun çıkışına dair diğer yayın organlarından (*Ulus, Cumhuriyet, Vakit, Türk Yurdu ve Ülkü*) gelen tebrik yazıları Doğu'da yayınlanmıştır (Doğu, 1942: 2) :

Cumhuriyet gazetesi "A. Karauğuz tarafından Zonguldak'da çıkarılmağa başlanan DOĞU adlı büyük gazetenin ilk sayısı kuşa kağıdı üzerine basılmış büyüklerimizin üç resmi ve eski yeni bir çok tanınmış imzaların makale, şiir ve tetkikleriyle birlikte çıkmıştır. Okuyucularımıza tavsiye ederiz." ifadelerini kullanmaktadır (Doğu,1942: 2).

Ulus gazetesinin Doğu dergisini tavsiye ettiği içerik de Doğu dergisinde yayınlanmıştır: "Zonguldak'ta A. Karauğuz tarafından çıkarılmakta olan bu aylık ülkü gazetesinin dördüncü sayısı da değerli yazılarla dolu olarak çıkmıştır. Bu sayıda da memleketimizin tanınmış ve sevilmiş hemen bütün muharrirlerinin yazıları bulunmaktadır. 40 sayfa tutan ve içinde çeşitli resim ve yazılar bulunan mecmuayı okurlarımıza tavsiye ederiz" (Doğu, 1943: 5,6).

Derginin son bölümünde çocuklar için oluşturulan, Küçük Doğu sayfası Küçük doğucuların sayfası şeklinde nitelendirilirken "Bu sayfa küçüklere Türkçü ülkücü yazılar içindir, Küçük doğucular, kendi yazılarını burada bulacaklardır" ibaresi yer almaktadır (Doğu, 1942: 1). Şiir ve masal gibi içeriklerin bulunduğu Küçük Doğucuların sayfasının amacı "Ülkümüz yolunda hazırlanan eserleri DOĞU adına yayacağız ! "Küçük Doğu'cular için, Türklük ülküsünü körpe dimağlarına işliyecek kitaplar basacağız !." şeklinde ifade edilmektedir (Doğu, 1943: 5,6). Küçük Doğucuların sayfası şeklinde belirtilen bölümde çocukların Türklükle ilgili şiirlerine yer verildiği görülmektedir.

Dergide, Ziya Gökalp, Enver Behnan Şapolyo, Behçet Kemal Çağlar, Yahya Kemal Beyatlı gibi yazarların Türkçülük tarihini ve Türk ahlakını toplumsal yaşamla ilişkilendiren yazılarının yer aldığı görülmektedir. Yine bu kapsamda dergide; Gelenek, terbiye, milli felsefe, çocuk terbiyesi, ahlak, milli heyecan, milli şuur, vazife şuur, milli karakter konulu yazı içerikleri görülmektedir. Dönemin siyaset ve kültür alanlarına yazılarıyla destek veren aydınların⁴ yazılarına da dergide yer verilmiştir. Dergide yer alan Türkçü yazarlar ve Türkçü içerikler Zonguldak'ın Türkçülüğün merkezi olduğuna dair nitelendirmelere yol açmıştır. Kadıoğlu'nun kaleme aldığı "*Merkez Değiştiren Türkçülük*" başlıklı yazıda Zonguldak ve Samsun'a atıfla Türkçülük cereyanının merkez değiştirdiğinden söz edilmektedir:

"Bu senenin kültür Türkiye'sinde göze çarpan bir vasf var :Türkçülükceryanı merkez değiştirdi. Köhne Bizansı, hattâ yeni devlet merkezimizi Türkçülük hareketi ve bilhassa fikirlere muharriklik yapan Türkçülük heyecanı bakımından geride bırakan iki şehir; Zonguldak, Samsun İstanbul ve Ankara ile adeta rekabet ediyor.Filhakika bu sene içinde biri Zonguldak'ta, diğeri Samsun'da olmak üzere iki fikir organı doğdu. Zonguldak'taki organın adı "Doğu», Samsun'dakinin "Kopuz»dur. Birinin başında, kurtuluş savaşının şairi Tahir Karauğuz, ötekinin başında "Türklüğe kurban» isimli Cönkün sahibi Tevetoğlu bulunuyor. Tuttuklarını koparan bu iki iradeli, sebatlı gence muvaffakiyet dileyelim "(Doğu, 1943: 7,8).

Derginin dikkat çeken içeriklerinden birisi de Türkçülüğe ilişkin sorulardan oluşan bir anket düzenlemesi ve bu konuda yetkin kişilerden cevaplar almasıdır. Nitekim Türkçülük fikrini yaygınlaştırma ve benimsetme çerçevesinde gerçekleştirilen anket uygulamasında Cafer Kırimer ve Dr. Hasan F. Cansever'in yazılarına yer verildiği görülmektedir. "*Türkçülük nedir*" sorusuyla birçok isimden Türkçülüğün tanımını ve Türkçülüğe ilişkin düşüncelerini önemli isimlerin görüşlerine yer vererek gerçekleştirilen anket uygulaması Doğu dergisinde şu şekilde duyurulmuştur:

Doğu; Türk fikir hayatında ilk defa olarak çok önemli bir konu'da memleketin bütün fikir adamlarına sorular hazırlıyor. Bu: TÜRKÇÜLÜK NEDİR ?, anketimizdir. TÜRKÇÜLÜK« ün aydınlanması bakımından fikir hayatımızda çok dikkate değer bir mahiyet gösterecek olan bu

⁴ Mehmet Emin Yurdakul, Abdülkadir Karahan, Aka Gündüz, Cafer Seydahmet Kırimer, Behçet Kemal Çağlar, Kâzım Nami Duru, Mehmet Emin Erişirgil, Orhan Şaik Gökyay, Enver Behnan Şapolyo, İsmail Habib Sevik, Hüseyin Namık Orkun, Sabahattin Selek, İsfendiyar Barünu, Akın Karauğuz, Rebiî Barkın, Fındıkoğlu Ziyaddin Fahri, Zeki Velidî Togan, Fahrettin Kerim Gökay, Nebil Buharalı, Remzi Oğuz Arık, Abdülkadir İnan, Emin Çakıroğlu, Ziya Özkaynak, Basri Gocul, Nurettin Artam, Mahmut Esat Bozkurt, Turhan Oğuzkan, Ali Nüzhet Göksel, Edip Ayel, İbrahim Zeki Burdurlu, Osman Atılâ.

anketimizin sorularını ve ilk olarak anketimize karşılık vermek lütfunda bulunan üstad Cafer Kırımer ve Dr. Haşan F. Cansever'in yazılarını gelecek sayımıza koyacağız!

Dergi Türkçü fikir akımlarının önde gelen isimlerinden Ziya Gökalp için özel bir sayı yayınlamıştır. Ekim 1943'te Gökalp'in ölümünün 19. yıl dönümünde yayımlanan özel sayı şeklinde basılan derginin 12. sayısı Gökalp'a ait yazı içerikleriyle birlikte Gökalp hakkında yazılmış içeriklerden oluşmaktadır.

3. TURANCILIK DAVALARI SÜRECİNDE CHP VE DOĞU DERGİSİ İLİŞKİSİ

1941 yılında Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırısının akabinde Türk basınında görülen pan-Türkist ve Turancı yayınlar özellikle Almanya'nın savaşta üstün olduğu süreçte (1941-1943) sayıca artış göstermiştir. Basını denetleme ve yönlendirme gücüne sahip iktidar bu duruma hoşgörülü davranmakla birlikte (Öztekin, 2018: 213) Türkçü yayınlardan biri olan Doğu dergisini de ekonomik anlamda desteklemiştir (EK-2). 1942 yılı itibarıyla çıkarılmaya başlanan Türkçü içerikli Doğu dergisinin CHP tarafından desteklenmesi, dünyada gelişen komünizm akımıyla birlikte ABD öncülüğünde şekillenen Batı'nın bu gelişmelere karşı önlem alma girişimi ve bu doğrultuda şekillenen CHP politikalarından bağımsız değildir. Daha doğru bir ifadeyle CHP'nin dergiye desteği dış politikaya bağımlı olarak iç politikayı belirleyen konjonktürle ilişkilidir. Nitekim bir dönem CHP tarafından geri çekilen destek de değişen konjonktür ve değişken politikalarla ilişki arz etmektedir. Bu durum CHP ve Doğu dergisi arasındaki yazışmalardan ve dergi içeriklerinin değişiminden anlaşılmaktadır.

Zonguldak'ta Tahir Akın Karağuz tarafından çıkarıldığında CHP Genel Sekreterliği'nin incelemesine sunulan Doğu dergisi, içeriklere ilişkin onayın ardından Halkevi adına çıkarılmaya başlanmış ve CHP abonelik yoluyla dergiyi desteklemiştir. Derginin abonelik süreci de kolay olmamıştır. Karağuz, 8 Ocak 1943 tarihinde derginin 1., 2. ve 3. sayılarını takdim ettiği CHP Genel Sekreterliği'ne yazdığı mektubunda "*Birçok güçlük içinde ve ancak, büyük bir partimin ana amacı üzerinde Türk yurduna, Türk ulusuna ve cumhuriyet devriminde yararlı olmak dileğinden gelen coşgun bir inan ve üstün özverilikle çıkarmağa özendiğim gazete-dergimin, ulusal kültür kaynaklarımız halkevlerimiz adına satın alınması ve bütün ülkü ocaklarımıza yayılması için yüksek ilgi, sevgi ve korurluğunuza güvenerek dileğimi duyurur, yürekte bağlılığımı belirterek saygı ile eğilirim.*" ifadelerini kullanmaktadır (C.D.A.3,1943). CHP Genel Sekreterliği'nden 11.01.1943 tarihinde gelen cevap yazısında, derginin görünüşünün iyi olduğu ancak 5-6 nüshası tetkik edildikten sonra ve aynı şekilde devam edildiği takdirde dergi aboneliğinin kabul ve Maarif Vekaleti'ne tavsiye edilmesinin mümkün olduğu bildirilmektedir (C.D.A.4, 1943). Karağuz bu mektuba karşılık 25 Haziran 1943 tarihinde gönderdiği mektubunda, "*Büyük ülkeye sarılarak inkılap emrinde çalışmaya and içen Doğu, şimdiye kadar eksilmez bir iman şevkiyle birçok zorluklar ve türlü sıkıntıları yenerek- iftiharla sunduğum ilk eserini vermiye muvaffak olmuştur. Doğu'nun, bundan sonra daha artan bir şevk ve heyecan ve daha ileri ve hareketli bir çalışma ile yayın hizmetine devam edebilmesi için, partimizin doğrudan doğruya himayesini istirham eyliyorum*" ifadelerini kullanırken aynı mektubunda parti teşkilatına, Halkevlerine ve Halkodalarına abone kaydı yapılması, Doğu'nun Maarif Teşkilatına, okullara ve gereken yerlere tanıtılması yönünde talepte bulunmaktadır (C.D.A.5, 1943). Nitekim 29.07.1943

tarikhinde Sekizinci Büro Şefliği'nin⁵ incelemesi doğrultusunda Genel Sekreterliğe sunulan olumlu rapor neticesinde CHP Genel Sekreterliği tarafından halkevleri için dergiye abone olunmuştur. 195 tanesi Halkevlerine 5 tanesi de genel sekreterliğe dağıtılmak üzere abonelik gerçekleştirilmiştir (C.D.A.6, 1943). Vilayet merkezleri, ilçe ve kasabalarda yer alan 195 Halkevine Doğu dergisi gönderilmiştir (C.D.A. 7,1943). İlerleyen aylarda Derginin halkevleri aboneliğinin yanı sıra Maarif Vekilliği, Talim ve Terbiye Heyeti'nde derginin satın alınması ve bütün okullara dağıtılması kararı verildiği ve Milli Müdafaa Vekilliği'nin de derginin orduya dağıtılmasını onayladığını Karauğuz'un 24.01.1944 tarihli mektubundan anlaşılmaktadır(C.D.A.8, 1944). CHP dergiye abone olurken halkevleri adına 200 adet dergi satın almıştır. CHP Genel Sekreterliği'nce ödemelerin yapıldığı Karauğuz ve parti genel merkezi arasındaki yazışmalardan tespit edilmektedir (C.D.A.1, 1948).

Doğu dergisinin bu süreçteki yayın içeriklerinin Türkçü yönü oldukça ağır basmaktadır. Parti kimliğinin de ötesinde Türkçü içerikler taşıyan dergiyi CHP desteklemeye devam etmiştir. Ancak 1944 yılında Türkçülere yönelik gerçekleşen davalar sürecinde CHP'nin tavrı değişmiştir. Mayıs ayı içerisinde gerçekleşen Türkçülük davaları sürerken CHP komisyonlarında incelenen ve desteğin kesildiği yayınlardan Doğu'da nasibini almıştır. 21. 06.1944 tarihinde Doğu dergisine sağlanan abonelik desteği geri çekilmiştir. CHP Genel Sekreteri adına İzmir mebusu Rahmi Köken tarafından kaleme alınan mektupta dergi aboneliğinin sonlandırıldığı Karauğuz'a " 1943 mali yılı sonunda Mecmuaların neşriyatını parti prensiplerine uygunluk ve memleket kültürünün yükselmesine hizmet ve halkevleri ve halkodalarına faydalı olmaları bakımından tetkik eden komisyonumuz mecmuanıza olan abonemizin devamını faydalı bulmamıştır. Bugünden itibaren abonemiz iptal edilmiş olduğundan mecmua sevkiyatının durdurulmasını rica eder, sevgiler sunarım." ifadeleriyle bildirilmiştir (C.D.A.9, 1944).

Karauğuz, bu süreçte dergi göndermeye, mektuplaşmalarına devam etmiştir. Bu mektuplara karşılık CHP Genel Sekreterliği 11.06.1945 tarihinde Karauğuz'a gönderdiği mektubunda dergi aboneliğinin 21.06.1944 tarihinde iptal edildiği ve tekrar yenilenmediğini hatırlatmıştır(C.D.A.10, 1945). Karauğuz, bu mektuba cevabında askerlik hizmeti nedeniyle parti il başkanlığından ayrıldıktan sonra yerine geçenlerin kendisini gözden düşürmek için çabaladıklarını ve bunda muvaffak olduklarını belirtirken, " Kurtuluş savaşının başından bugüne değin devrim çalışmalarına özden geçiyle emek karan, partimize ve partimizin büyük ülkülerine bağlılığımı son soluğuna değin taşıyacak olan gerçekten Kemalci bir Türk çocuğuyum. Doğrunun ve doğruluğun, gün gelip aydınlanacağına inanım bütündür" demektedir(C.D.A.11, 1945).

Bu dönemde dergi aboneliğinin sonlandırılmasıyla beraber, Türkçüler hakkındaki mutasavver tutuklama listesi taslaklarında Karauğuz'un adı ile birlikte yakın dostluk ilişkilerinin bulunduğu ve yayınlarında yazılarına yer verdiği Cafer SeydahmetKırimer, Orhan Şaik Gökyay, Fethi Tevetoğlu, Hüseyin Namık Orkun, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu 'nun isimleri bulunmaktadır. Karauğuz hakkında açılan soruşturmaya karşın kendisi hakkında tutuklanma kararı alınmazken, yakın arkadaşları Fazıl Hisarcıklılar, Zonguldak M. Çelikel Lisesi Öğretmeni Ziya Özkaynak, hemşehrisi ve o sırada Ankara Hukuk Fakültesi öğrencisi olan İsfendiyar Baruönü gözaltına alınanlar arasındadır (Özcan, 2011).

⁵ Parti bünyesinde matbuat ve propaganda işleriyle ilgilenen birim.

Tahir Akın Karauğuz'un CHP ile ilişkisi köklü bir geçmişe dayanmaktadır. Nitekim Kuvay-ı Milliye'de yer almakla birlikte CHP'nin ilk kuruluş aşamasından itibaren etkin görevlerde yer almıştır. Karauğuz Türkçülük anlayışını da *Kemalci Milliyetçilik* şeklinde tanımlamaktadır. Nitekim bu süreçte sorunun temel kaynağı, Karauğuz'un felsefi değişiminden çok CHP'nin politikalarında yaşanan farklılaşmadır.

Karauğuz, CHP tarafından dergi aboneliğinin sonlandırıldığı süreçte kendisini anlatmak durumunda kalmıştır. Karauğuz, yine kendisinin çıkardığı Zonguldak gazetesinde 9 Haziran 1944 tarihinde "*İnan Kaynaklarımız*" başlıklı yazısında Türkçülük ve Kemalizm konusunda fikirlerini ortaya koymuştur:(Temel, 2017: 109)

"Bizim inan kaynaklarımız, Kurtuluş Savaşı'mızın ruhu, Atatürk'ün konuşmaları ve İnönü'nün kemalizimi aydınlatan sözleridir. Şeflerimiz, o insanlardır ki, ancak doğruyu ve oluru dile getirmişler ve geleceği hâlin aynasında aksettirmişlerdir. türk gerçekleri onların sözlerinde yatmakta ve yaşamaktadır. Bunlar varken, başka kaynaklar arayanlar adına meşhur mısra'î tekrarlamak, yerinde olur: ağardı tan yeri, ben şem'lden arar, gezerim....."

Başvekilimiz : "Türkü, Türkçüyüz ve daima türkçü kalacağız!...dediği zaman biz bunu Kemalizm'in yeni ve billurlaşmış ifadelerinden birisi olarak ele aldık. Yosa; bu gerçekçi Ödemiş çocuğunun ufuklar ötesindeki boş hayallere kapılarak böyle bir şey söylemiş olacağını aklımıza getirebilir miyiz?"....

Türkçülük demek; Osmanlı idare ve düşüncesinin hakimliği sırasında, halkın içine sinen gerilikle kaybolmağa yüz tutan öztürk zevkini, adetini, tabiatını, sanatını, asaletini paslardan ve küflerden sıyrarak bugünkü Türk insanına yaraşır bir berraklığa kavuşturmadır. Garpten gelen cazla Osmanlıdan kalma enderun musikimizin, garp metodlarıyla işlemeğe muhtaç halk makamları ve ahenkleri olduğunu düşünmek, bu halk motiflerini bulup meydana çıkarmak, tanıtmak yaymak, işleyip dünyaya vermek.. İşte, bir alanda Türkçülüğten anladığımız! Kendisini bulmuş, tarih içindeki hüviyetine kavuşmuş. Türklük şu'ru benliğine hakim olmuş insan, asıl Türk olmayı hak etmiş ve Kemalizm'i kavramış olur (Zonguldak, 1944: 758).

Zonguldak gazetesinde Behçet Kemal Çağlar'la açık mektuplaşması da Karauğuz kendisini anlatma çabasına örnek teşkil etmektedir. 1945 yılı Ağustos ayında Zonguldak gazetesinde yayımlanan mektubunda Çağlar, Karauğuz'un çıkardığı Doğu dergisinden dolayı kendisinin Türkçülüğünün Turancı olarak algılandığına ilişkin hatırlatmada bulunmuştur. Karauğuz da bu mektuba karşılık Türkçülük anlayışını açıklamaktadır. Karauğuz cevap mektubunda Türkçülük anlayışının "*Kemalci Milliyetçilik*" olduğunu belirtmektedir (Temel, 2017:109; Zonguldak, 1945: 846).

Karauğuz, Doğu dergisi aboneliğinin sonlandığı süreç içerisinde basın araçlarıyla düşüncelerini aktarırken diğer taraftan parti ile mektuplaşmalarına devam etmiştir. 17.-.1945⁶ tarihinde parti genel merkezine gönderdiği bir mektupta Doğu dergisinin amacını ve milliyetçilik düşüncesine ilişkin bakışını açıklamaktadır : ... *Millî ülkü gönüllüsü olan Doğu'nun ilk seyisiyle birlikte yüksek katınıza sunulan yazı, şu satırlarla başlıyordu: (C.H.P Programının 2 inci maddesinde esaslandırıldığı gibi " Dil, kültür ve ülkü birliğiyle birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettikleri bir bütün olan Türk milletinin gene C.H.P Programını her maddesinde beliren ruh ve esâsa göre yükselmesi için üstüne düşen yayın ödevini başarmak, Türkçü Doğu'nun biricik amacıdır. Bundan sonra, Doğu'nun "büyük ülküye sarınarak inkilâb emrinde çalışmağa and içtiği belirtiliyordu. Doğu, ilk sayısından son sayısına kadar bu esâsa*

⁶ Belgede ay bilgisi okunamamıştır.

sâdık kaldı. Koleksiyonlarımız meydandadır. Altıok; yeni Türk devriminin ve milli hayâtın mesnedleri ve yarınki Türk kültürünün ve Türk medeniyetinin kaymaklarıdır. Bu "umdelerin" fikriyatını işlemek, Türk aydınına düşen millî vazifelerin en esaslısıydı. Bu inançladır ki, Doğu, -temel ve öz olarak- milliyetçilik üzerinde memleketin tanınmış düşünürlerini, görgülü kalemlerini ve genç değerlerini çevresinde toplamağa muvaffak oldu. Doğu'nun Türkçülüğü, doğrudan doğruya KEMALİZM milliyetçiliği idi. Millî rejimimize aykırı ve zararlı bir fikir ve cereyana, Doğu yayınında asla yer verilmiş değildir. Doğu'yu çıkararak, yazarlardan dâima rejimimizin milliyetçilik esaslarının ve genel siyasamız gereklerinin göz önünde tutulmasını istemiş ve aşırı yazılar de şiirler gönderen gençlere bu yolda aydınlatıcı karşılıklar vermiştir (C.D.A.15, 1945).

Karağuz aynı mektubunda Doğu'da yer verdiği Türkçülük anketine ilişkin de bir açıklama yapmıştır : (Türkçülük nedir?) anketinde güdülen; tamâmiyle partimizin milliyetçilik "fikriyat"ının işlenmesine hizmet etmek dileğidir. Bu anketimizin ana çizgileri : millî şuûrun ne zaman ve nasıl başladığını belirtmek, aşırı garb hayranlığına karşı düşünürlerimizi dile getirmektir. Anketimizin son soruları, bu amacımızın en billurlaşmış bir ifâdesi ve Kemalizm'in kendisidir: (Atatürk: biz, bize benzeriz sözüyle hiç bir yerden kopye, adapte veya te'sir altında kalarak yaşayan bir millet olmadığımızı göstermek istedi. Bizim, bize benzememiz, en doğru yoldur. Bu ülküyü nasıl yayabiliriz?) Doğu'nun tuttuğu yolu, bu satırlar, olduğu gibi aydınlatır (C.D.A.15, 1945).

Karağuz, 14.08.1945 tarihinde ve 30.12.1945'te yazdığı mektuplarda da derginin tekrar parti himayesine alınmasını istemektedir (C.D.A.12, 1945). Nitekim yaklaşık iki yıl sonra Karağuz, CHP'nin güvenini tekrar kazanmış ve 16 Mart 1946 tarihinde CHP'nin Doğu dergisi aboneliği yeniden başlatılmıştır. 19 Mart 1946 tarihinde derginin 100 nüshası Halkevlerine gönderilmek üzere tekrar abone olunmuştur. Genel Sekreterlikçe yazılan mektupta derginin daha verimli olmasına himmet ve gayret edilmesi dileğinde bulunmaktadır (C.D.A.13, 1946). Bu kez derginin 92 tanesi Halkevlerine 6 tanesi CHP Genel Sekreterliği'ne ve 2 tanesi de CHP Halkevleri Başkanlığına dağıtıldığı 18.01.1947 tarihli belgeden anlaşılmaktadır (C.D.A.14, 1947).

Derginin tekrar abonelik yoluyla desteklenmesi neticesinde Doğu'nun ilk dönem yayınlarından adeta eser yoktur. Bu süreçte derginin yayın içerikleri başlangıç noktasının çok uzağında seyretmektedir. Doğu'nun ilk döneminde Türkçülük meseleleri bakımından içerik anlamında daha serbest bir yapı izlenirken aboneliğin yenilediği ikinci dönemde partiye bağlılık doğrultusunda ve içeriklerinde bu yönde dönüştüğü gözlemlenmektedir. 14.08.1945'te yeniden başlayan parti aboneliği derginin hedefini Türkçülük fikrini yaymaktan daha fazla parti programını ve Halkevi faaliyetlerini duyuran bir kimliğe oturtmaktadır. Nitekim Türkçü içerikler neredeyse yok denecek az iken siyasi anlamda daha yumuşak konular ve hükümet programlarına ilişkin içerikler ağırlık kazanmıştır.

Milliyetçik üzerine de yer alan bir yazı da milliyetçilik anlayışının liberal nitelik taşıdığı anlatılmaktadır. Zeki Yüksel tarafından kaleme alınan "Milliyetçilik Anlayışı" başlıklı yazısında *Bizim milliyetçiliğimiz emperyalist, fütuhatçı bir milliyetçilik değil, milletler arasında kardeşçe bir sulhun idamesini, hal be nisfat esaslarına müstenid bir dünya nizamının bütün milletlerin elbirliğiyle kurulmasını isteyen, her milletin istiklali ve hürriyeti esasına dayanan rasyonel ve liberal bir milliyetçiliktir. Bizim milliyetçiliğimiz dili, duygusu ve vatani Türk olanları ihata eden bir milliyetçiliktir.* (Doğu, 1944:19,20,21,22) şeklinde milliyetçilik yaklaşımını ortaya koymaktadır. Nitekim bu yazı da milliyetçilik anlayışında yaşanan değişimi ortaya koymaktadır.

Derginin Türkçülük olaylarının arkasından yayın politikasındaki değişim Doğu'nun yıllar içindeki kapak sayfası ve ilk sayfa konularının takip edilmesiyle dahi anlaşılmaktadır. *Ziya Gökalp'in şahsiyetinin teşekkülü* (1942:1), *Cumhuriyet bayramında Cumhurreisimiz İsmet İnönü'nün millete hitabı* (1943:2,3) *Ergenekondan Çıkış* (1943:4), *Timurun Mezarı Başında* (1943:5,6), *Türkçülüğün Mahiyeti ve Başlangıcı* (1943:7,8) *Lozan Zaferinden Dönüş*, (1943:9,10,11) *Manevi Hamle* (1943:12) *Milli Tarihimiz ve Öztürk Geleneğimiz Tahsil ve Terbiyemizin Esası Nasıl Olmalıdır* (1943,44:13,14,15) *İki Kutlu Yıldönümü ve Mehmet Akif'in Ebedi Sesi* (1944:16,17). Doğu'nun bu ilk döneminde Türkçü içerikli yayınlara oldukça fazla yer verdiği gözlemlenmektedir. Nitekim Türk- Türkçü- Türkçülük, milli-milliyetçilik, vatan sevgisi, millet aşkı, tarihte yer edinmiş Türkçülük-milliyetçilik düşüncesiyle ilişkili makalelere yer verilirken, Ziya Gökalp'in Türkçülüğün Tarihi, Enver BehnanŞapolyo'nun Türkçülük Cereyanı ve Milli Şuur, Milli İktisat, Milli Ahlak, Milli Sanat Nedir?, Milli Felsefe Nedir?, Eski Türklerde Demokrasi, Bilge Işıldak'ın *Vatan Sevgisi*, Cafer Seydahmet Kırimer'in *Harp ve Türkçülük, Cumhuriyet ve Türkçülük*, Nebil Buharalı'nın *Milli Şuur ve Milli Ülkü Nasıl Meydana Gelir?*, *Siyasi Vasiyetnameler*, Ziyaeddin Fındıkoğlu'nun *Türkçülüğün Mahiyeti ve Başlangıcı*, Hüseyin Namık Orkun'un *Türklerin Anayurdu*, Halil Fikret Kanat'ın *Millet Sevgisinin Birleştirici ve Yapıcı Kudreti*, Edibe Çivi'nin *Milli Karakter*, Nimet Turgut Uluğtuğ'un *Türk Benliği; Türk, Öğün, Çalış, Güven!*, Ömer Erdoğan'ın *Türkler Eser Yaratırken*, Z. Urazoğlu'nun *Milletlerde Ahlak ve Milliyetçilik*, Kazım Nami Duru'nun *Türk Milliyetçiliği Dile, Kültüre Dayanır* başlıklı makaleleri görülmektedir (Namal ve Karakuzu, 2017: 35).

Türkçülük olaylarının akabinde, derginin yönünün Türkçülük merkezinden uzaklaştığı ve parti politikaları doğrultusunda iktidar icraatları, başbakan, cumhurbaşkanı demeçlerine ağırlık veren bir niteliğe büründüğü gözlemlenmektedir. Derginin ilk sayfalarına bakıldığında, *Milli Şefin Gençliğe Hitabı* (1944: 18) *İlk Öğretim Davamız* (1944:19,20,21,22) *C. Reisimizin B. Millet Meclisi Açış Söylevi* (1944: 23-24), *Başbakanımız Saraçoğlu'nun Söylevi* (1945: 25, 26, 27) *İlk Öğretimin Yeni Yılı* (1945: 28, 29) gibi başlıklar görülmektedir. Doğu dergisinin ilk sayfalarında ve kapak bölümünde yer alan bu yazılar 1944 yılı Türkçülük olaylarının yaşanmasının ardından 16. sayısından itibaren özellikle ilk sayfaların Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yazı ve söylevlerine ya da başbakanın açıklamalarına ayrıldığı görülmektedir. 16. sayıdan itibaren Türkçü içerikler son derece azaldığı gibi parti politikalarına yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Doğu dergisi 1951 yılına kadar sürdürdüğü yayın hayatında da iktidar politikalarına uyumlu bir rota izlemiştir.

SONUÇ

Doğu dergisi ile CHP arasındaki ilişkileri ortaya koyan yazışmalar ve dergi içerikleri, siyasi iktidarın politik değişiminin basın içeriklerine yansıdığına göstergesi olmakla birlikte iktidarın ekonomik güçle yayın içeriklerini kontrol ettiğini ortaya koyan bir nitelik taşımaktadır. CHP'nin finansal desteğini alan Türkçü dergi Doğu'nun, Türkçülük olayları sırasında yaşadığı süreç siyasal, ekonomik, kültürel değişim süreçlerinin iktidar-basın ilişkilerinde değişken durumları ortaya çıkardığı görülmektedir. Nitekim Doğu dergisi yayınlarının politik gündem doğrultusunda değişim yaşadığı görülmektedir.

Doğu'nun yayın hayatı süresince özgür ve kendi öngördüğü yönde bir yayın politikası izlediğini söylemek zor görünmektedir. CHP'nin konjonktüre göre değişen politikaları doğrultusunda ekonomik destek sağladığı yayın içeriklerine müdahale ettiği ve yön verdiği gözükmektedir. CHP

daha çok uluslararası gelişmeler ve siyasi konjonktüre göre değişen politikaları doğrultusunda ekonomik destek sağladığı *Doğu*'nun yayın içeriklerine müdahale etmiş ve yayın politikasına yön vermiştir. Başka bir ifadeyle CHP'nin dergiye desteği, dış politikaya bağımlı olarak iç politikayı belirleyen konjonktürle ilişkilidir. Nitekim bir dönem CHP tarafından dergiden geri çekilen destek de değişen konjonktürve değişken politikalarla ilişki arz etmektedir.

Siyasi iktidarın gücü ideolojik formu belirleyen bir nitelik taşıyabilmektedir. Bu durum yasal düzenlemelerle sağlandığı kadar enformasyon akışında etkin bir konumda yer alan basını da kullanarak gerçekleştirilebilmektedir. Nitekim *Doğu* dergisi kendi Türkçülük anlayışı ile yayın yaptığı Almanya'nın üstün olduğu II. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında CHP iktidarının mali desteğine ve iltifatına mazhar olurken, savaşın sonlarında siyasi iktidar Almanya'ya karşı bir politikayı tercih edince *Doğu* dergisi üzerinde mali ve siyasi baskı uygulamıştır. Bunun üzerine dergi, savunduğu Türkçülük anlayışını revize etmek durumunda kalmıştır. Karauğuz da parti yetkilileriyle yaptığı yazışmalarda ve gönderdiği mektuplarda partiye sadakatini ve partinin ilkelerine bağlılığını dile getirme gereği duymuştur. Türkçülüğünün PanTürkist ve Turancı bir Türkçülük değil, Kemalist bir Türkçülük olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

CHP'nin politika değişimi neticesinde *Doğu* dergisine verilen ekonomik desteğin geri çekilmesi, ideolojik kodlara ve bu kodların taşıyıcısı basın içeriklerine dergi içeriklerine bakışın işlevsel ve araçsal bir nitelik taşıdığını göstermektedir. CHP ve *Doğu* dergisi sahibi Karauğuz arasında geçen yazışmalar CHP'nin bu noktadaki politik tavrını ortaya koyarken derginin çıkarılma amacının da parti politikalarına kayıtsız şartsız hizmet niteliği taşıdığını göstermektedir. Derginin yayın içeriklerine bakıldığında kendi mecrasında Türkçülük konusunu "araçsal" anlamda işlediğinden söz etmek mümkün gözükmemektedir. Ancak derginin CHP ile ilişkisi bağlamında siyasi iktidar açısından bu durumun aynı niteliği taşımadığı ve CHP'nin milliyetçilik düşüncesini de dergi içeriklerini de araçsal olarak değerlendirdiği görünmektedir. Öyle ki *Doğu* dergisine verilen desteğin çekilmesi de bu durumu kanıtlamaktadır. Diğer taraftan bir fikir dergisi olarak *Doğu*'nun iktidarla olan ilişkisi;ekonomik gücü elinde tutan gücün; basının içeriklerinde ve yayın politikasında belirleyici bir etken olduğu tezini teyit etmektedir. İktidarın politikalarında değişime gitmesi basın içeriklerine ideolojik anlamda yansımakla birlikte, iktidarın ekonomik gücüyle yayın politikasını hatta ideolojik kimliğini kontrol ettiğini *Doğu* dergisi üzerinden göstermektedir. Bu duruma bağlı olarak *Doğu* dergisi de ideolojik duruşunda, yani Türkçülük anlayışında politik gündem doğrultusunda değişime gitmiş, CHP'nin öngördüğü veya inşa etmek istediği bir Türklük, bir Türk milliyetçiliği vurgusu yapmak zorunda kalmıştır.

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri

- C.D.A. 1, Cumhuriyet Arşivleri, Fon No: 490, 1 0 0 Kutu No: 1383 Dosya No: 591, SıraNo: 3 (*Doğu* dergisine CHP tarafından ödeme yapıldığına dair belge) 29.06.1948
- C.D.A. 2, Cumhuriyet Arşivleri, Fon No: 490, 1 0 0 Kutu No: 1383 Dosya No: 591, SıraNo: 3 (Zonguldak'ta satılan basın ürünlerinin tirajına ilişkin bilgi içeren belge) 12.11.1947
- C.D.A. 3, Cumhuriyet Arşivleri, Fon No: 490, 1 0 0 Kutu No: 1383 Dosya No: 591, SıraNo: 3 (Karauğuz'un CHP Genel Sekreterliği'ne dergiyi takdim ettiği mektup) 08.01.1943

- C.D.A. 4, Cumhuriyet Arşivleri, Fon No: 490, 1 0 0 Kutu No: 1383 Dosya No: 591, SıraNo: 3 (CHP Genel Sekreterliği'nin dergi hakkında görüşlerini Karauğuz'a aktardığı mektup)11.01.1943
- C.D.A. 5, Cumhuriyet Arşivleri, Fon No: 490, 1 0 0 Kutu No: 1383 Dosya No: 591, SıraNo: 3 (Karauğuz'un CHP himayesine girilmesini arz ettiği mektup) 25.06.1943
- C.D.A. 6, Cumhuriyet Arşivleri, Fon No: 490, 1 0 0 Kutu No: 1383 Dosya No: 591, SıraNo: 3 (Sekizinci Büro Şefliği'nin CHP Genel Sekreterliği'ne Doğu Dergisine İlişkin Olumlu Raporunu içeren belge) 29.07.1943
- C.D.A. 7, Cumhuriyet Arşivleri, Fon No: 490, 1 0 0 Kutu No : 1383 Dosya No : 591 , Sıra No : 3 (Doğu Dergisi tevzi listesi) tarih yok
- C.D.A. 8, 1944 Cumhuriyet Arşivleri, Fon No: 490, 1 0 0 Kutu No: 1383 Dosya No: 591, SıraNo: 3 (Karauğuz'un CHP Genel Sekreterliği'ne ödemeyi aldığını ve dergi hakkında bir takım bilgiler sunduğuna ilişkin belge) 24.01.1944
- C.D.A. 9, Cumhuriyet Arşivleri, Fon No: 490, 1 0 0 Kutu No: 1383 Dosya No: 591, SıraNo: 3 (CHP Genel Sekreterliği'nin Doğu dergisinin aboneliğinin sonlandırıldığına ilişkin belge) 21.06.1944
- C.D.A. 10, Cumhuriyet Arşivleri, Fon No: 490, 1 0 0 Kutu No: 1383 Dosya No: 591, SıraNo: 3 (CHP Genel Sekreterliği'nin Doğu dergisinin aboneliğinin sonlandırıldığını Karauğuz'a tekrar bildirdiği belge)11.05.1945
- C.D.A. 11, Cumhuriyet Arşivleri, Fon No: 490, 1 0 0 Kutu No: 1383 Dosya No: 591, SıraNo: 3 (Karauğuz'un aboneliğin sonlandırılmasına ilişkin CHP Genel Sekreterliği'ne cevabını içeren belge)23.06. 1945
- C.D.A. 12, Cumhuriyet Arşivleri, Fon No: 490, 1 0 0 Kutu No: 1383 Dosya No: 591, SıraNo: 3 (Karauğuz'un dergi aboneliğinin yenilenmesini istediği CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği mektup)30.12.1945
- C.D.A. 13, Cumhuriyet Arşivleri, Fon No: 490, 1 0 0 Kutu No: 1383 Dosya No: 591, SıraNo: 3 (Genel Sekreterliği'nin Doğu dergisi aboneliğinin yenilendiğini bildirdiği belge)19.03.1946
- C.D.A. 14, Cumhuriyet Arşivleri, Fon No: 490, 1 0 0 Kutu No: 1383 Dosya No: 591, SıraNo: 3 (Doğu dergisinin dağıtım ağını gösteren belge)18.01.1947
- C.D.A. 15, Cumhuriyet Arşivleri, Fon No: 490, 1 0 0 Kutu No: 1383 Dosya No: 591, SıraNo: 3 (Karauğuz'un Doğu dergisi içeriklerden yer alan Türkçü içerikleri açıkladığı mektubu) 17.-.1945

Dergi ve Gazeteler

Doğu, (1942-1951) , Tahir Akın Karauğuz, Karaelmas Matbaası, Zonguldak

Zonguldak, (1923-1954), Tahir Akın Karauğuz, Karaelmas Matbaası,Zonguldak

Kitaplar ve Makaleler

- Alpkaya, T. G. (2003). *Türk Dış Politikasında Milliyetçilik, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil) s. 155-167, İletişim Yayınları, İstanbul
- Erdoğan, C. (2017). Tek Parti İktidarı Dönemi'nde (1923-1950) Cumhuriyet Halk Partisi'nin İdeolojik Değişim Ve Dönüşüm Sürecinin Çözümlemesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (5).
- Ertekin, O. (2003). *Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil) s. 345-351, İletişim Yayınları, İstanbul
- Findley, C. V., *Modern Türkiye Tarihi*, (Çev. G. Ayas), Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.
- Güngör , E. (1992). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*. Ötüken Neşriyat, İstanbul
- Güngör, E. (1989). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. Ötüken Neşriyat İstanbul
- Kocabaş, S. (2008) *Yakın Tarihimizin Sosyal Depremlerinden 1944 Türkçülük- Turancılık Olayı*. Vatan Yayınları, İstanbul
- Koç, İ. C. (2006). *Tek Parti Döneminde Basın İktidar İlişkileri (1929-1938)*. Siyasal Kitabevi, Ankara
- Koçak, C. (2003). *Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*. (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil) s. 37-43, İletişim Yayınları, İstanbul
- Koçak, C. (2013). *Siyasal Tarih (1923-1950)Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980,(Haz. Sina Akşin ve ark.)*, Cem Yayınevi, İstanbul

- Namal Y., Karakuzu H. (2017). Türkçülüğün Zonguldak'tan Yükselen Sesi: Doğu Dergisi, I. Uluslararası Türklerin Dünyası Sempozyumu Bildiri Kitabı, 11-14 Mayıs, s.233-252, Ankara
- Özcan Ö., (2011). Tahir Akın Karağuz, <http://kdzereglifutbol.blogspot.com/2011/11/tahir-akin-karaguz.html>, (Erişim tarihi : 05.10.2019)
- Özdoğan G. G. (2002). *Turan'dan "Bozkurt"a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Öztekin, H. (2018). 1944 Irkçılık - Turancılık Davası ve Basındaki Tartışmalar, *Selçuk İletişim*, 11 (1): 212-236.
- Temel,, F. (2017). Cumhuriyet İdeolojisinin İnşasında Basının Rolü "Zonguldak Gazetesi 1923-1954". Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri
- Zorlu, Y. Temel F. (2017). Türkçü Bir Fikir Dergisi Doğu, Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, İNCOSOS, 368-369, Bildiri Özet Kitabı,3N Yayınları, Ankara
- Zürcher, E. J. (2016). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (Çev. Yasemin Saner Gönen) İletişim Yayınları, İstanbul.

EKLER

EK-1

EK-2

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

BÜYÜK ÜLKÜ GAZETESİ
Kuruluş : 19 Ekim 1942

YÖNETİM EVİ
«Meşrutiyet» Uramı - Gazi Cad. 127
Telefon : 44 - Zonguldak
POSTA K. 11

Kuruş
Yıllığı 850
6 aylığı 175
Sayısı 80

29 / 6 / 1948 C.H.P Genel Sekreterliği
ANKARA

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

				Lira	Kr.
Doğu dergisi	Sayı: 64, 65, 66	F1.50	Tâne: 100	50	00
			% 20	10	00
			Kırk liradır.	40	00
			29. Haziran 1948		

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

32

Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1383 - Dosya No: 591 - Sıra No: 3

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 25.08.2019 | Kabul Tarihi: 17.12.2019

OSMANLI MİNYATÜR ESERLERİNDE YER ALAN MANZARA TASVİRLERİ İÇERİSİNDEKİ MİMARİ ÖĞELERİN DEĞERLENDİRMESİ

Doç. Dr. Fahrettin GEÇEN

Aliseydi KÖSEM

İnönü Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım
Fakültesi Resim Bölümü
fahrettin.gecen@inonu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-0787-7505>.

Uzman
<https://orcid.org/0000-0002-8697-5495>.

Atıf / Citation: Geçen F., Kösem A. (2019). Osmanlı Minyatür Eserlerinde Yer Alan Manzara Tasvirleri İçerisindeki Mimari Öğelerin Değerlendirmesi. *İnönü University International Journal of Social Sciences & İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS)*, 8(2), 365-374.

ÖZET

Yapılan bu çalışmada Osmanlı dönemine ait minyatür eserler incelenmiş ve incelenen bu eserlerin manzara tasvirleri içerisinde yer alan mimari öğeler bakımından değerlendirmesine gidilmiştir. Araştırma kapsamında Osmanlı padişahları tarafından izlenen sanat politikalarının minyatür eserlerinin üzerindeki etkilerine değinilmiştir. Mimari yapıların Osmanlı minyatür resmi içerisinde kullanımı ve önemi araştırmanın en önemli problemidir. Osmanlı manzara resimlerinde mimari öğelerin kullanımının topografik menzillerle zenginlik kazandığı görülmüştür. Araştırma sürecinde dergi, makale, tez, kitap gibi kaynaklardan yararlanılmış ve verilere ulaşılmıştır. Resim sanatında geçmişten bu yana sanatçılara konu olan tek mimari yapılar, sanatçıların yaşantıları, görüşleri, düşünceleri gibi durumların süzgecinden geçip beslenerek resimsel yüzeylerde kendini bulmuştur. Tek mimari yapıların kendine yer bulduğu resim üsluplarından bir tanesi olarak da minyatürü görebiliriz. Osmanlı minyatürü uzun yıllar sanat tarihçileri ve eleştirmelerince incelenmiş ve üsluplaşma bağlamında önemli eserler olduğu düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Minyatür, Topografik, Matrakçı Nasuh, Nakşi, Manzara

AN EVALUATION OF ARCHITECTURAL ITEMS IN THE LANDSCAPE DESIGNS IN OTTOMAN MINIATURE WORKS

ABSTRACT

In this research, miniature works of the Ottoman period were examined and evaluated in terms of architectural elements included in the landscape depictions. In the scope of the research, the effects of the art policies pursued by the Ottoman sultans on the miniature works were addressed. The use and importance of architectural structures in Ottoman miniature painting is the most important problem of the research. The use of architectural elements in Ottoman landscape paintings gained richness with topographic range paintings. During the research process, resources such as journals, articles, thesis, books were used and data were reached. The only architectural structures that have been subject to artists since the past have found themselves on pictorial surfaces, feeding through the filter of situations such as artists' lives, opinions and thoughts. We can see miniature as one of the styles of painting in which single architectural structures find space. Ottoman miniature has been studied by art historians and critics for many years and is considered to be important in the context of stylization.

Key Words: Miniature, Topographic, Matrakçı Nasuh, Nakşi, Landscape

GİRİŞ¹

İnsanların resimleme, süsleme ve eşyalarını özelleştirme gibi düşüncelerle başlayan ve devamında mekânlarını kişiselleştirme ile devam eden resimsel süreçler günümüze kadar birçok akım ve devre kaynaklık etmiştir. Gelişen resimsel ifadeler öncelikle Türk ve batı sanatında işlevsel ve bir düşünceye hizmet eder nitelikte kullanılmıştır. Minyatür resmi de bazen bir seferi bazen bir sultan ve etrafındaki hizmetkârları bazen ise bir konuyu anlatır nitelikte yapılmıştır. Aynı zamanda bu konular etrafında çoğalan minyatür ressamı kendi anlatım biçimlerini bulmuş ve ifade biçimlerini Cumhuriyete kadar olan süreçte geliştirmiştir. Minyatür resminin kullanım alanları düşünüldüğünde manzarada mimarinin kullanımı kaçınılmaz olmuştur. Bunun nedeni ise padişahların resmedildiği sahnelerde insan figürlerinin mimari yapının içinde gösterilerek resmedilmesidir. Mimari ve manzara minyatür resminde yaygın bir imgelem olmuştur. Minyatür resminde manzara içerisinde mimari kullanımı duvar resimlerinde ve 1835 itibari ile gelişen tuval resminin ilk kullanımlarında devam etmiştir. Figürsüz resimler olan manzara içerisinde mimari kullanımlar gelişen batılılaşma ile beraber ileri seviyelere ulaşmıştır.

1. Osmanlı Minyatür Resminin Başlangıcı ve Manzarada Mimari

Osmanlı nakkaşlık örneklerinin başlangıcına bakılacak olursa 15. yüzyılın başlarına kadar gitmek gerekmektedir. Sultan Orhan (1326-1359) döneminde Osmanlı'nın sanatsal kültürü İznik ve Bursa gibi yerlerde gelişmeye başlamıştır. Bu dönemlerde kitap süslemelerinde renk, teknik ve biçim açısından değerli eserlere rastlanmaktadır. II. Murad (1421-1451) dönemi ile birlikte kitap yazmalarındaki resimlemeler Amasya ve Edirne'de artmıştır. Kitap yazmalarında artış gösteren bu dönemde İskendernâme, Dilsuznâme, Külliyyat-ı Kâtibi isimli eserler Osmanlı sanatına

¹ Bu çalışma İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Anabilim Dalı'na ait 2019 yılında kabul olmuş " Tek Mimari Yapı Görünümlerinin Resimsel Yüzeylerde İmge Olarak Kullanımı" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

kazandırılmıştır. Eserlerin öneminin anlaşılması açısından Ahmedî'nin İskendernâme'sinin tarihte bilinen ilk resimli el yazması eserlerden bir tanesi olduğu ve 1416'da Amasya 'da resimlendiği bilinmektedir (Soyer ve Öçal, 2018: 55).

16. yüzyılın ilk yıllarına gelindiğinde minyatür eserlerin çeşitli ifade biçimleri kazandığı ve farklı noktadaki bazı zayıflıklarının giderilip gelişim gösterdiği bilinmektedir. 16. yüzyıl ile birlikte Osmanlı Dönemi'nde manzara resmi adına ilk denebilecek eserlere rastlanmaktadır. Ancak bu eserler manzara resmi kaygısı ile resimlenmemiştir. Eserlerin genelinde seyahatler sırasında gidilen menziller tasvir edilmiştir. Dönemin sultanı Kanuni'nin yaptığı seferlerin yollarını ve menzillerini belgeleyen yazma resimler güncel kaynaklar için önemlidir. Dönemin resimli yazmaları 1558 yılında nakkaş olan aynı zamanda da orduda görevli olan Matrakçı Nasuh tarafından yapılmıştır. Osmanlı hükümdarının Belgrat ve Bağdat'a düzenlediği seferler konuların genelini oluşturmaktadır. 16. yüzyıl ile birlikte sarayda bir gelişme yaşanmış ve resimde batılılaşmanın ilk kıpırtıları başlamıştır. Sarayın nakkaş hanesinde Türk nakkaşlarla batılı sanat adamları birlikte eserler üretmiştir. Dönemin önemli gelişmelerinden biri de menzil resimleri ile birlikte gelişen topografik resim geleneğinin daha da ileri seviyeye gelmesidir. Bu topografik eserlerde manzara içerisinde mimari yapılar fazlaca kullanılmıştır. Osmanlılar'da topografik minyatürlerin yapılması 16. yüzyılda İspanyol ve Portekiz harita resimlerinden esinlenmeleriyle başlamıştır. Aynı zamanda harita resimlerinin önemli bir yanı da aynı anda birçok ayrıntı verebilen özelliğe sahip olmalarıdır. Bu özellikler manzaradaki küçük mimari ayrıntılarda da fark edilmektedir (Kılıç, 2008: 127).

Matrakçı Nasuh'un yaptığı minyatür eserlerden önemli bir üslup ortaya çıkmıştır. Nasuh eserlerindeki ayrıntılı tasvir ve renkli kullanımı ile minyatür resminde önemli bir gelişme göstermiştir. Matrakçı Nasuh bu dönemde manzara resmi denebilecek nitelikte eserler ortaya çıkarmıştır. Bu minyatür çalışmaları ile manzara resmi yapma amacı gütmemiş ancak manzara resmine eğilmiş olduğu düşünülmüştür. Yaptığı manzara bağlamındaki eserlerde mimarilerin olduğu figürsüz birçok eser bulunmaktadır (Renda, 2001: 25).

Matrakçı Nasuh nakkaşlığının yanı sıra tarihçi, matematikçi olarak da yaşadığı dönem boyunca önemli bir değer olmuştur. Eserler üreten nakkaş, resimsel tavrı ile beraber nakkaş olan diğer sanatçılardan da ayrılmıştır. Nakkaşın üç eseri diğer eserlerine nazaran daha da önde tutulmaktadır. Birinci eseri kısmi oranda harita özelliği de gösteren "Tarih-i Sultan Beyazıd" adlı minyatür, ikinci eseri Kanuni'nin Irak Seferi'ni anlatan "Beyan-ı Menazil" adlı minyatür, üçüncü eseri ise Kanuni'nin 2. Macaristan Seferi'ni ve aynı zamanda Barbaros Hayreddin'i anlatan "Süleymanname" adlı minyatürüdür. Nakkaşlar tarafından liman şehirleri de resimlenmiş bu eserlerde muazzam bir duyarlılık gösterilmiştir (Arık, 1988: 59).

Matrakçı Nasuh'un doğadaki öğeleri ele aldığı tam adı "Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultan Süleyman Han" olan minyatürü önemli ve örnek gösterilecek eserlerden bir tanesidir. Eserinde sanatçı, Kanuni dönemindeki ilk Irak seferini konu almış ve bu çizimlerinde Irak seferi sırasında yol üzerindeki konaklanan ve göç edilen bölgelerin resimlerini yapmıştır. Yaptığı minyatürlerde menzillerinin adlarını eserlerin kendine göre uygun olan kısımlarına yazmış ve bu eserleri bir kitap yazmasında toplamıştır (Tanındı, 1996: 23).

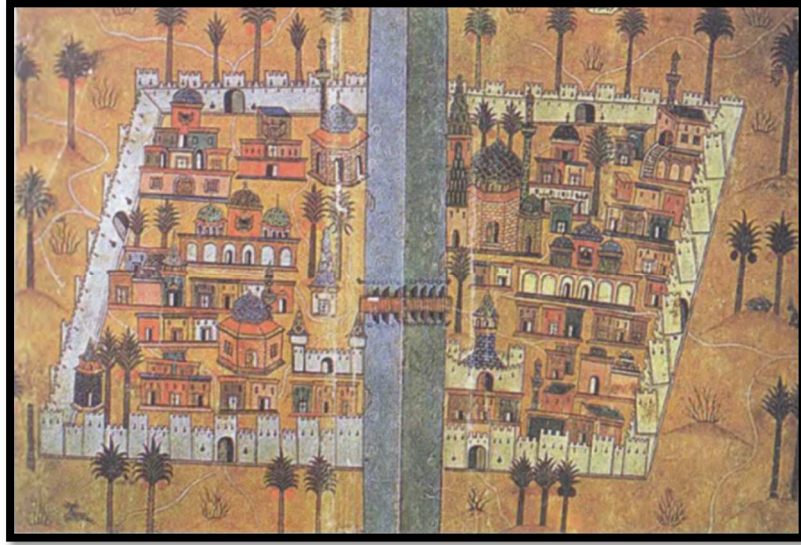
Resim 1: “Nis Limanı”, Minyatür, Süleymanname, Topkapı Sarayı Kitaplığı, İstanbul. Türkiye
(Renda, 2001: 20-21; <https://www.pinterest.co.uk/pin/222154194098280434/>).

Eserde sanatçı cami, ev, köprü ve benzer mimari öğeleri aynı formlarda kullanmıştır (Resim 1). Sanatçının eserde mimari unsurları ele alışını iki yüzeyini göreceğimiz biçimde ve boyutsuz bir şekildedir. Topografik resimleme açısından yapılan minyatürler, geleneksel bir kalıpla devam etmiş ancak bu eserlerin genelinde insansız manzara özelliği de göstermesi yeni bir alan oluşturmuştur. Osmanlı minyatür sanatını kalıplarından bir nebze çıkararak manzaraların çeşitliliği yeni bir alan olarak kullanılmıştır. Manzarda mimari öğelerin küçük olmasına rağmen ayrıntılı yapılması harita özelliğini güçlendirmektedir (Arık, 1988: 5-6).

Manzara temalı resmin çağdaş kitap ressamı açısından önemli bir boyutu vardır. 18. yüzyılın başlarında yaygınlaşmaya başlayan ve 19. yüzyıl boyunca gelişimini devam ettiren “duvar manzara resimlerinin”, 16. yüzyıl hatta 15. yüzyıla kadar giden eski örneklerden yararlandığı görülmektedir (Özkan, 2007).

Osmanlı minyatür resimlerini tema açısından 5 başlık altında toplamak mümkündür. Bu başlıklar; peyzaj denebilecek eserler, portreler, olayları bir hikâye gibi anlatan resimler, bilimsel konulu ve edebi yapıtlardan alınmış öykülerdir. Olayları hikâye eden eserlerde vezirlerin ve sultanın yaşantılarından bölümler ele alınmıştır. Peyzaj resimlerinde doğadaki öğelerin kullanıldığı ve mimari öğelerin de ele alındığı görülmektedir. Portreler sultanların veya yüksek kademe saray görevlilerinin portreleri olabilmektedir. Edebi metinlerin resimlenmesi olayı resmedilen eserler ile benzerlik göstermektedir. Bilimsel kitaplardaki resimler ise bilgi paralelinde yapılan bilim konusunda çizimlerdir (Akgül, 2014: 15). Menzıl resimlerinin toplandığı yazmanında adı da “Menzılname” olmuştur (Tanındı, 1996: 23). Surlarla çevrili olan bir kent resmi yapılmış doğal ortam da resme dâhil edilmiştir (Resim 2) Eserdeki mimari yapıları cepheden resmettiği

görülmektedir. Yapılan mimari yapılar ve ağaçlar kalıpsal olarak yapılmıştır. Renk ve ayrıntılı işçiliği ile göze çarpan eser doğallık açısından zayıf kalmıştır. Minyatürde şehrin bütününün haritası çıkarılmış ve bir haritadan daha ayrıntılı izlenimler verilmiştir.

Resim 2: Matrakçı Nasuh, “Hille Şehri”, Minyatür, Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultan Süleyman Han, 1533-1536, *Osmanlı Minyatür Müzesi*, (<https://osmanliminyaturmuzesi.omeka.net/items/show/39>).

2. Osmanlı Minyatür Resminde Geçiş Evresinde Manzarada Mimari

Geçiş evresi olarak düşünebileceğimiz 1550-1574 yılları arasında 50'ye yakın minyatür eser yapılmış ve bu eserler kitap yazması haline dönüştürülmüştür. Bu eserlerin büyük bir bölümünün Kanuni Dönemi'nde yapıldığı bilinmektedir. II. Selim'in (1566-1574) sanatla ve sanatçı ile ilişkisinin pozitif yöndeki gücü babasından aldığı sanat kültüründen gelmektedir. Sanatçıya destek noktasında hep ön sıralarda olan hükümdar II. Selim desteklediği minyatür resim sanatının meyvelerini almıştır. Minyatür sanatı 1570'li yıllarda hükümdarın sayesinde altın çağını yaşamıştır. Günümüzde geçmişteki mimari geleneksel dokuyu anlayabilmemiz açısından Matrakçı'nın resimleme örneklerindeki kent tasvirleri önemlidir. Bu minyatürlerde yer alan mimari görünüm o döneme ait mimari yapıları zihnimize canlandırmamızda önemli görsel kaynaklardır. Bu eşsiz belgelerin aynı zamanda sefer bölgelerini anlatan belge niteliği taşıyan eserler olduğu görülmektedir. 1603 yılı ile birlikte devletin gerileyen gücü minyatür sanatını da etkilemiş ve minyatür resmi değerini yitirmeye başlamıştır. Yani devletin kötüye gitmesi minyatür sanatını da etkilemiştir. Bu durum minyatür sanatını 1703 yıllarına kadar etkisi altına almıştır (Soyer ve Öçal, 2018: 55 – 56).

17. yüzyıl ile devlet güç kazanmaya başlamış ancak bu gelişim zirveye doğru olmamıştır. Gelişim normal seyrinden küçük değişikliklerle yukarıya doğru yol almıştır. Bu durağan gelişim sırasında yeniden önemli isimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemin minyatür sanatçısı Nakşi minyatür sanatının gelişimine ivme kazandırmıştır. Sanatçı minyatür resimlerinde fon olarak kullandığı mimari yapıları perspektif niteliğindeki denemeleri ile güçlendirmiştir. Bu durum profesyonel değil de ilkel olarak denenmiştir. Nakşi resminde kullandığı perspektif denemelerinin yanında gölgelerle de ifadeyi güçlendirmiş ve etkiyi arttırmıştır (Akgül, 2014: 23).

Osmanlının klasik evresinde yapılmış bir eser daha dikkat çekmektedir. Bu eserin günlük bir olayı yani ağla balık yakalayan insanları resmetmesi ve aynı zamanda da mimari öğeleri cepheden görmesi ile önemlidir.

Resim 3: “Büyükçekmece köprüsü civarında balıkçıların ağla balık avlaması”, Lokman, Şehname-i Selim Han, 1571-81, Topkapı Sarayı Kitaplığı (And, 2004:62).

Minyatür açısından verimsiz bir dönem olmuş ancak nakkaşlar bu dönemde genel olarak mimari öğelere derinlik kazandırmak ve bununla birlikte daha gerçekçi resimler oluşturmak için uğraşmışlardır. Oluşturulmak istenilen derinlik, yapılmaya başlanmış ve resimlere bu derinlik yansımıştır (Renda, 2001: 32).

Minyatür resmine bakıldığında mekân düzenlemesi açısından ön-arka, renkler ve oran-orantı bağlamında gelişimini sürdürdüğü açık şekilde görülmektedir (Resim 4). Derinlik sağlamak amacıyla resimde birçok nesne kullanılmıştır. Derenin uzaktan gelmesi ve resmin en alt kısmından devam etmesi derinlik etkisini güçlendirmiştir. Resimde derinliğe geçişin arayışı olarak farklı zeminler yapılmaya başlanmış ve nesnelere boyut anlamında sorgulanmıştır. Ağaç formları birbirine benzerlik gösterse de belli bir karakterde ve boyutları göz önünde bulundurularak resmedilmiştir.

Resim 4: “Konaklayan Yolcular”, Minyatür, 17. yüzyılın 2. Yarısı, Topkapı Sarayı Kitaplığı, İstanbul, Türkiye <https://i.pinimg.com> (19.05.2019)

3. Osmanlı Minyatür Resminde Lale Devri ve Manzarada Mimari

18. yüzyıl başladığında tahta oturan Sultan III. Ahmed (1703-1730) sanat ortamını büyük ölçüde etkilemiştir. Sultan Türk minyatür resmi açısından önemli bir dönem yaşatmıştır. Sarayda bir araya getirdiği, sahiplendiği sanat ve sanatçıyı verimli bir döneme sokmuştur. Sanat ortamındaki bu hareketlilik onun saltanatının son on iki (12) yılı olan özel dönemde anlaşılmaktadır. Lale Devri diye isimlendirilen bu süreçte minyatür sanatı yüzyılın altın dönemine şahitlik etmiştir (Arık, 1988: 18).

Osmanlı manzara eserlerinde ayrıntıların, perspektif ve plastik etkinin öne çıktığı görülmektedir. Osmanlı Manzara Resmi; Lale Devri (1703-1730) ve sonrası batılılaşma Dönemi nakkaş ve ressamlarıyla gelişimi hızlandırılarak yaygınlaştırılmış ve mimari süslemelerde önemli bir malzeme haline gelmiştir (Ülkü, 2106: 278).

Lale Devri nakkaşlarına bakıldığında onların arasından Levni önemli bir yere sahiptir. Osmanlı minyatür resminin son büyük temsilcisi olan Levni renk kullanımı ve natüralist gözlemleriyle Osmanlı minyatürüne önemli katkılarda bulunmuştur. Nakkaşın eserlerindeki konulara bakıldığında genel olarak eğlence temasını işlediği görülmektedir. Nakkaş Levni'nin minyatürlerinde renkleri doğal kullanması döneminde eserleriyle fark yaratmasını sağlamıştır.

1730 öncesi III. Ahmet'in saltanatı kötü bir şekilde bitmiş olmasına rağmen dönemin sultanı Türk resmi konusunda öncülük etmiştir. Sulatan III. Ahmet'in döneminde Türk resmi Avrupa resminden bilinçli bir şekilde beslenmiştir. 1730 yıllarında ise Türk resmi Avrupa resminden etkilenmeye devam etmiştir. Avrupa resminin etkileri ile beraber Türk minyatür sanatı da gelişimini devam ettirmiştir. Avrupa resminin önemli bir resimleme şekli olan manzara fonu önünde figür tasvirleri Osmanlı sanat görüşünü etkilenmiş ve birçok şekilde portrelerde kullanılmıştır (Arık, 1988: 21).

Osmanlı'da değişen saltanat ile beraber sanatsal etkinlikler de gelişimini sürdürmüştür. Sultan I. Mahmud (1730-1754) döneminde manzara resmi önemli gelişmeler göstermiştir. Bu dönemde önemli saray nakkaşlarından birinin de Abdullah Buhari olduğu bilinmektedir. Buhari kitap kapaklarına yaptığı manzara görünümüleri ile döneminin manzara resminin gelişimini hızlandırmıştır. Manzara resimlerindeki ince ayrıntılar, yumuşak fırça vuruşları ve mimari yapılara boyut verme onun gelişim gösterdiği konulardan birkaçıdır (Akgül, 2014: 28).

Abdullah Buhari Türk minyatür resmine önemli eserler kazandırmıştır. Bu eserler arasında Türk manzara resminde iki eser önemli bir yerdedir. Türk manzara resmine katkısının hissedildiği resimler bu iki resimdir (Resim 5, Resim 6). Buhari'nin bu eserleri figürsüz manzara resmi açısından en erken örnekler olduğu bilinmektedir. “Bahçeli Köşk” eserinde köşkün meydanı resmedilmiş ve buna paralel olarak minyatür resminin kalıplarından uzaklaşıldığı görülmektedir (Resim 5). Topografik minyatür geleneğinin aksine isimlerinden de anlaşılacağı gibi “Bahçeli Köşk” (Resim 6) ve “Dere Kenarında Evler” adlı resimler manzara sayılabilecek figürsüz eserlerdir. Bu resimlerde tema bilinçli olarak seçilmiş ve manzara amacı ile resmedilmiştir (Renda, 2001: 37).

Resim 5: Abdullah Buhari, “Bahçeli Köşk”, Lake Cilt Kapağı Ön Yüzü, 1728-29, Topkapı Sarayı Kitaplığı, İstanbul, Türkiye (Renda, 2001: 38)

Resim 6: Abdullah Buhari, “Dere kenarında evler”, Lake Cilt Kapağı Arka Yüzü, 1728-29, Topkapı Sarayı Kitaplığı, İstanbul, Türkiye (Ağyürek, 2011: 14)

Minyatür resmi, 1750’lerden sonra ve devam eden süreçte önemini yitirmiştir. Bunun başlıca sebeplerinden bir tanesi batı sanatının etkilerinin Türk resmi ve yaşantısı üzerinde yoğunlaşması ile olmuştur. Batı sanatının Osmanlı sanatına etkisi saray ve çevresindeki mimari yapılarda da değişikliklere sebebiyet vermiştir. Batı sanatına duyulan ilgi ve değişen beğeniler, Osmanlı saray ve çevresini etkilemiş Hristiyan azınlığa mensup sanatçıların desteklenmesi ile de bu etkileşim hız kazanmıştır. Bu gelişmeler Osmanlı minyatür resminin Osmanlı adına son örneklerinin verildiği döneme (III Selim dönemi) rast gelmektedir. III. Selim’in (1789-1807) şiirlerinin olduğu Divan-ı İlhami kitabındaki manzara resimleri Osmanlı adına son minyatür eserlerdir. Osmanlı dışında hızlı bir gelişme gösteren Batı sanatı etki alanını büyütmüş, yenileşme hareketleri ile birlikte tuval resmi yaygınlaşmaya başlamıştır. Buna paralel olarak da Osmanlı minyatürü sona ermiştir (Soyer ve Öçal, 2018: 57).

YÖNTEM

Araştırmada verilen örnekler konuya uygun örnekler olarak seçilip amaçlı örneklem yolu izlenmiştir. Ele alınan Osmanlı dönemine ait minyatür resimleri değerlendirilir ve seçilirken o dönemin resimsel özellikleri dikkate alınmıştır. Resimler analiz edilirken betimsel analiz

kullanılmıştır. Sanatçıların eserleri analiz edilmeden önce sanatçı ve üslubu, genel yaklaşımı ifade edilip, verilen eserle genel sanatsal üslubu irdelenmiştir. Bilgilerin toplanmasında makale, internet, tez ve kitap gibi kaynaklardan doküman oluşturulmuştur. Dokümanlar ile birlikte konuya dair genel bir fikir edinilmiştir.

SONUÇ

İnsanların resimleme, süsleme ve eşyalarını özelleştirme gibi düşüncelerle başlayan ve mekânlarını kişiselleştirme ile devam eden resimsel süreç günümüze kadar olan birçok akım ve devre kaynaklık etmiştir. Minyatür sanatının genel gelişimi incelendiğinde 1451-1521 yılları arasındaki süreç oluşum süreci olduğu düşünülmektedir. Ancak minyatürde Osmanlı kültürel açıdan daha önceleri İznik ve Bursa gibi yerlerde Sultan Orhan (1326-1359) döneminde ilk gelişimine başlamıştır. 16. yy. ile birlikte Osmanlı döneminde ilk manzara resmi denilebilecek eserlere rastlanmaktadır.

16. yüzyıl ile birlikte sarayda önemli bir gelişme yaşanmış ve resimde batılılaşmanın ilk kıpırtıları başlamıştır. Sarayın nakkaş hanesinde batılı sanat adamları ile birlikte eserler üretilmiştir. Manzara temalı resim geleneğinin çağdaş kitap ressamı açısından önemli bir boyutu olduğu bilinmektedir. 18. yüzyılın ilk yıllarında yaygınlaşmaya başlayan ve 19. yüzyıl boyunca gelişimini devam ettiren “duvar manzara resimlerinin” 16. yüzyıl hatta 15. yüzyıla kadar giden eski örneklerden yararlandığı görülmektedir. II. Selim’in (1566-1574) sanat ve sanatçı ile ilişkisi iyi olmuştur. Babasından aldığı sanat kültürünü devam ettirmiştir. Sanatçıya desteğini esirgemeyen II. Selim ortaya çıkan eserlerle sonuçlarını almıştır. Nakşi minyatür sanatının gelişimine ivme kazandırmıştır. Sanatçı minyatür resimlerinde zemin olarak kullandığı mimari yapıları perspektif denemeleri ile güçlendirmiştir. 18. yy başladığında tahta geçen Sultan III. Ahmed (1703-1730) sanat alanını büyük ölçüde etkilemiştir. Sanat alanındaki bu hareketlilik onun saltanatının son 12 yılı olan özel süreçte anlaşılmaktadır. Lale Devri diye adlandırılan bu süreçte minyatür sanatı yüzyılın altın dönemine şahitlik etmiştir. Levni’nin Osmanlı minyatür sanatına önemli bir katkısı da natüralist gözlem olduğu bilinmektedir. III. Ahmet saltanatı kötü bir şekilde sonuçlanmasına rağmen dönemin sultanı önemli işlere vesile olmuştur. Osmanlı döneminde yapılan topografik minyatür resimlerinde manzara içerisinde mimari yapılar fazlaca kullanılmıştır. Matrakçı Nasuh’un yaptığı manzara bağlamındaki eserlerde mimarilerin olduğu figürsüz birçok eser bulunmaktadır Matrakçı Nasuh’un “Hille Şehri” adlı minyatüründe şehrin bütününün haritası çıkarılmış ve bir haritadan daha ayrıntılı izlenimler verilmiştir. Mimariler ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir. Manzarada mimari öğelerin küçük olmasına rağmen ayrıntıcı yapılması harita özelliğini güçlendirmiştir.

18. yüzyılın ilk yarısında Buhari kitap kapaklarında yaptığı manzara kompozisyonları ile döneminin manzara resminin gelişimini hızlandırmıştır. Buhari kitap kapaklarına yaptığı manzara görünümünde mimari yapılara boyut kazandırmış ve bu anlamda önemli bir gelişim sağlamıştır. Minyatür resmi 18. yüzyılın ikinci yarısına girildiğinde ve devam eden süreçte önemini yitirmiştir. Minyatür resmi tekniğinin kullanımı azalırken onun yerini bir başka resim tekniği olan duvar resmi almıştır. Günümüzde geçmişteki mimari geleneksel dokuyu anlayabilmemiz açısından Matrakçı’nın resimleme örneklerindeki kent tasvirleri önemlidir. Osmanlı minyatürlerinde yer alan mimari görünüm o döneme ait mimari yapıları zihnimize canlandırmamızda önemli görsel kaynaklardır.

Genel itibariyle Osmanlı minyatür resimlerindeki mimari yapılar (köprüler, kaleler, saraylar, evler vb.) büyük oranda üstten (kuşbakışı) tüm mimari yapıların görüleceği şekilde etüt edilmiştir. 15. ve 16. yüzyıllarda mimari yapıların hem kendi içerisinde hem de diğer mimari yapılarla aralarında oransal problemler görülmektedir. Mimari yapılarda perspektif, kısmen verilmiş olsa dahi mimari yapıların birbirlerine oransal yakınlıklarından ötürü problemlidir. 15. ve 16. yüzyılda üç boyut tam anlamıyla hissedilmese de çizgisel olarak verilmeye çalışılmıştır. Minyatürlerdeki mimari yapılarda aslına uygun renklerle tam anlamıyla verilememiştir. 17. yüzyıl ve sonrasında ilerleyen süreçte renk, oran-orantının da minyatür resminde daha doğru kullanımıyla üç boyut kendini belirgin şekilde göstermeye başlamıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda minyatür resimlerinde genel olarak soğuk renkler kullanılmıştır. Batı resim anlayışının da etkisiyle mimari yapılarda oranlar daha doğru şekilde kurulmaya başlanmıştır. Renklerde hem sıcak hem de soğuk renkler kullanılmaya başlanmıştır. Resimlerde hem hava hem de çizgi perspektifi görülmektedir. Kısacası dönemler ilerledikçe Osmanlı minyatürlerindeki resimsel gelişmeler Osmanlı minyatür resimlerinde etüt edilen mimari öğelerinde de görülmektedir.

KAYNAKÇA

- And, M., (2004). *Osmanlı Tasvir Sanatı Minyatür* (2. bs). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Arık, R., (1988). *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı* (dizi 9). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kılıç, E., (2008). Teknik Üslup Bakımından 1930'lara Kadar Türk Resmi'nde Manzara. *Atatürk Üniversitesi Güzel sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 0 (21), 123-141.
- Kocaman, A. E., (2014). *Cumhuriyet Döneminde Geleneksel Tarzda Çalışan Türk Ressamlar* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Resim-iş Eğitimi Ana Bilim Dalı, Denizli.
- Özkan, Ç., (2007). *Soyut ve Soyutlamacı Eğilimler Kapsamında Türk Resminde Manzara*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Ana Bilim Dalı, İzmir.
- Renda G., (2001). *Osmanlı Minyatür Sanatı* (1. bs). İstanbul: Promete Kültür Dizisi.
- Soyer, F. Ö., & Ersin, F., (2018). Mantıku't-Tayr Nüshası Minyatürünün Teknik Çözümlemesi. 2. *Uluslararası Sanat, Estetik Sempozyumu ve Sergisi*, Elazığ.
- Tanırdı, Z., (1996). *Türk Minyatür Sanatı* (1. bs). Ankara Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ülkü, O., (2016). Osmanlı Mimarisinde Manzara Resimleri Süslemeciliği Bağlamında Koçarlı-Cincin Köyü Cihanoğlu Hacı Abdülaziz Efendi Camii Duvar Süslemelerinin Değerlendirilmesi. *Sanat Tarihi Dergisi*, 25 (2), 277-293.

Görsel Kaynaklar

- Resim 1:** Renda G., (2001). *Osmanlı Minyatür Sanatı* (1. bs). İstanbul: Promete Kültür Dizisi.;<https://www.pinterest.co.uk/pin/222154194098280434/>
- Resim 2:** <https://osmanliminyaturmuzesi.omeka.net/items/show/39>
- Resim 3:** And, M., (2004). *Osmanlı Tasvir Sanatı Minyatür* (2. bs). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Resim 4:** <https://i.pinimg.com/originals/52/42/6f/52426ffb63547194d23bb66320bb336c.jpg> erişim tarihi: 19.05.2019
- Resim 5:** Renda G., (2001). *Osmanlı Minyatür Sanatı* (1. bs). İstanbul: Promete Kültür Dizisi.
- Resim 6:** Ağyürek, G., (2011). *Geleneksel Türk Resim Sanatının Günümüzdeki Söylemi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Anasanat Dalı, Erzurum.

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 21.08.2019 | Kabul Tarihi: 28.11.2019

TÜRKİYE'DE İNTERNET ARACILI PAZARLAMA KAVRAMLARI KONUSUNDA YAZILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZ YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ

Prof. Dr. Kahraman ÇATI

İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
kahraman.cati@inonu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-7440-5436>

Cihan ALPAY

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Üretim Yönetimi ve Pazarlama Anabilim Dalı
Doktora Öğrencisi
cihanalpay44@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5903-450X>

Atıf / Citation: Çatı, K., Alpay, C. (2019). Türkiye’de İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları Konusunda Yazılan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analiz Yöntemi ile İncelenmesi. *İnönü University International Journal of Social Sciences & İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS)*, 8(2), 375-392.

Özet

Bu araştırmanın amacı, internet aracılı pazarlama konusunda Türkiye’deki üniversitelerde yapılan lisansüstü tez çalışmalarının genel bir profilini çıkarmaktır. Tezlerle ilgili; internet aracılı pazarlama kavramlarından hangisinin ne kadar çalışıldığı, araştırma yöntemi olarak hangi yöntemin kullanıldığı, verilerin toplanmasında hangi tekniklerden faydalandığı ve verilerin analizinde hangi analiz tekniklerinin kullanıldığı konuları ele alınacaktır. Ayrıca, tezin özetinde amaç, yöntem ve sonuçlara yer verilip verilmediği irdelenecektir. Ek olarak tezlerin “sonuç ve tartışma” kısmında yapılması gereken literatürle tez sonuçlarının tartışılıp tartışılmadığı ve daha sonra yapılacak akademik çalışmalara önerilerde bulunulup bulunulmadığı da ele alınacaktır. Çalışma Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nde bulunan “E-Pazarlama, Viral Pazarlama, Sosyal Medya Pazarlaması, Veri Tabanlı Pazarlama, Dijital Pazarlama ve İnternet Pazarlaması” konularında erişimine izin verilen 76 tezi içermektedir. Toplanan veriler bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Araştırma sonucunda konu ile ilgili en çok tez 25 adet ile sosyal medya pazarlamasında yazılmıştır. İnternet aracılı pazarlama kavramları ile ilgili 7 doktora tezi yapılırken 69 yüksek lisans tezi yapılmıştır. İnternet aracılı pazarlama kavramları en çok 11 adet ile Bahçeşehir Üniversitesinde çalışılmıştır. Yapılan tezlerin büyük kısmının özet ve sonuç kısımlarında ciddi eksiklerin varlığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları, Ulusal Tez Merkezi, Lisansüstü Tezler, Bibliyometrik İnceleme

ABIBLIOMETRIC ANALYSIS OF GRADUATE THESIS PREPARED ON INTERNET MEDIATED MARKETING CONCEPTS IN TURKEY

Abstract

The purpose of this research is to raise the general profile of the graduate thesis work done at universities in Turkey on internet mediated marketing. The research questions are; how much internet marketing concepts are studied, which method is used as a research method, which techniques are used in data collection and which analysis techniques are used in data analysis. In addition, the purpose, method and results of the thesis will be examined. In addition, in the "conclusion and discussion" section of the theses, it will be discussed whether the results of the thesis are discussed with the literature and if there are any suggestions for further academic studies. The study includes 76 theses that are allowed to access on E-Marketing, Viral Marketing, Social Media Marketing, Database Marketing, Digital Marketing and Internet Marketing Ulusal at the National Thesis Center of Higher Education Council. The collected data were analyzed by bibliometric analysis method. As a result of this research, most of the thesis was written in social media marketing (25 theses). While 7 doctoral theses were prepared on internet mediated marketing concepts, 69 master's theses were prepared on the topic. Bahçeşehir University (with 11 theses) takes the lead in the theses on Internet mediated marketing concepts. It has been determined that there are serious deficiencies in the summary and conclusions of most of the theses.

Keywords: Internet Mediated Marketing Concepts, National Thesis Center, Graduate Theses, Bibliometric Analysis

1. GİRİŞ

Türkiye’de, yapılan bilimsel çalışmaların büyük çoğunluğunun, vakıf ya da kamu üniversiteleri bünyesinde gerçekleştirilmektedir. Üniversitelerde alınmış olan eğitimin bir parçası olarak hazırlanan lisansüstü tezler bilimin üretilmesine ve bilimin geliştirilmesine önemli katkılar sağlamaktadır.

Bilimsel çalışmaların amacı; ülke, bölge ve küresel gelişmelerin yönlendirmesi sonucunda bir takım konuları ele alıp incelemektir. Gerçekleştirilen bilimsel çalışmalar, içinde bulunduğu dönemin sorunlarını çözmeye çalışırken, var olan ya da ortaya çıkması muhtemel sorun ya da fırsatların bilimsel bir disiplin içerisinde analiz edilmesini de hedeflemektedir. Bilim dallarının gelişim düzeyinin izlenebilmesi ve hangi konuların hangi dönemlerde daha çok araştırma yapıldığının tespit edilebilmesi açısından gerçekleştirilen yazılı bilimsel çalışmaların belirli dönemler aralığında incelenmesi önem arz etmektedir (Çatı ve Öcel, 2018:509)

Bibliyometrik analiz; belirli bir alanda belirli bir dönemde ve belirli bir bölgede kişiler ya da kurumlar tarafından üretilmiş yayınları ve bu yayınlar arasındaki ilişkileri sayısal olarak analiz eden bir yöntemdir. Bibliyometrik analiz; doküman incelemesi olarak içerik analizi ve sayısal analiz açısından da nicel araştırma yöntemi olarak kabul edilebilir. Bu yöntem ile yüksek lisans ve doktora tezleri, kitaplar, dergiler, kongrede sunulan bildiriler, seminerler, konferanslar, iletişim araçları incelenebilmektedir (Evren ve Kozak, 2014: 61-67).

Bibliyometrik Analiz yöntemi, temel dayanağını güç yasaları olarak isimlendirilen Bradford, Lotka ve Zipf gibi araştırmacıların kuramlarından alan bir disiplin olarak ifade edilmektedir. Bibliyometri 1950’li yıllardan günümüze kadar geçen süreçte, özgün bilginin sağlanması ve uygulamaya dönük nicel analiz yöntemlerinin gelişimiyle beraber birçok araştırma disiplininin analiz edilmesinde kullanılan bir araştırma yöntemi olmuştur (Yalçın ve Yayla, 2016: 611).

Yayınlar ve yazarlara ilişkin birçok belirtinin ortaya konması açısından bibliyometrik analiz çalışmaları önem arz etmektedir. Bibliyometrik analiz sonucunda elde edilen bulgular, bilim dallarındaki gelişimi, ilerlemeyi ve değişim safhaları hakkında bilgi vermenin yanı sıra, geleceğe ilişkin değerlendirmelerin yapılmasına da olanak tanımaktadır.

Pazarlama alanına yönelik bibliyometrik çalışmalar ile ilgili literatür tarandığında Türkiye’de yapılan çalışmaların dünya literatürüne göre daha az olduğu görülmektedir. Türkiye’de ise farklı alanlara yönelik bibliyometrik çalışmalar olmasına rağmen, pazarlama alanında yapılan çalışmaların bibliyometrik analizlerle incelendiği araştırmalar oldukça kısıtlı sayıdadır (Şakar ve Cerit, 2013:57). Sınırlı sayıda olsa da pazarlama konusunda Yüksek lisans ve doktora tezleri ile ilgili yapılmış bibliyometrik analizler; (Arı ve arkadaşları (2009); İnce ve arkadaşları (2017); Bakır, 2013; Bozyiğit ve Yaşa, 2013), uluslararası pazarlama, turizm, sağlık turizmi (Samiee ve Chabowski, 2012; Evren ve Kozak, 2014; Temizkan ve diğ.2015) şeklindedir.

Pazarlama alanında yazılmış olan makaleleri ve bu makalelerin yayımlandığı dergileri bibliyometrik analiz yöntemi kullanarak inceleyen çalışmalar ise; Sekreter ve Akyüz (2003); Levy (2005); Altunışık ve Torlak (2006); Vassinen (2006); Laplaca ve Katrichis (2009); Tektaş (2010); Leonidou ve arkadaşları (2010); Yadav (2010); Wang ve Hu (2011); Özel ve Kozak (2012); Chabowski ve arkadaşları (2013); Şakar ve Cerit (2013); Evren ve Kozak (2014); Tafesse ve Skallerud (2017); Valenzuela-Fernandez, M Merigo, Nicolas (2017); Bozkurt ve Gürbüz (2018); Çatı ve Öcel (2018). Bu çalışmalar incelendiğinde kullanılan araştırma yöntemine, kantitatif ve kalitatif yöntemlerin bir arada kullanılıp kullanılmadığına, yazar sayısına, en fazla çalışmanın pazarlama bilim dalının hangi alanında yapıldığına, makalelerde yer alan atıf sayılarına, kaynakların yerli ve yabancı dağılımı ne düzeyine, yazar sayısına, sayfa sayısına, hangi konulara yoğunlaştığına, hangi konuların öneminin arttığına değinilmiştir.

Bireyler internette zaman geçirirken ve kurumlar pazarlama faaliyetlerini internet üzerinden yaparken, akademik çalışmalarda internet aracılı pazarlama faaliyetleri ne kadar ağırlık kazanmaktadır sorusuna cevap bulmak bu araştırma açısından önem arz etmektedir. Ayrıca internet aracılı pazarlama ile ilgili hangi kavramların geliştirildiği ve hangi kavramla ilgili kaç tez yapıldığı sorusuna cevap bulmak ta önemli olacaktır. Ayrıca, internet aracılı pazarlama çalışmalarında hangi yöntemin kullanıldığı, örnekleme tekniği olarak hangi tekniğin seçildiği, hangi analiz tekniklerinin kullanıldığı ve yapılan çalışmaların “özet” kısmında amaç, yöntem ve sonuca yer verilip verilmediği, “sonuç ve tartışma” kısmında ise ilgili literatür ile karşılaştırmanın yapılıp yapılmadığı ve gelecek çalışmalar için öneri yapılıp yapılmadığının belirlenmesi açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. İNTERNET ARACI İLE YAPILAN PAZARLAMA FAALİYETLERİNDE KULLANILAN KAVRAMLAR

İnternet kullanılarak gerçekleştirilen farklı pazarlama faaliyetleri ile ilgili birçok kavram geliştirilmiştir. Bu kavramlar; E-pazarlama, internet pazarlaması, viral pazarlama, sosyal medya pazarlaması, veri tabanlı pazarlama ve dijital pazarlama şeklinde ifade edilebilir.

E-Pazarlama, internet ortamında hedef tüketicilere ürün sunulması, dağıtımı, fiyatlandırması ve tutundurma faaliyetleri içeren stratejik bir süreçtir (Çubukçu, 2010: 44). E-pazarlamada zengin

dokümanların dağılımını gerçekleştirmek ve bilgisayar kullanıcıları ve hizmet sunucuları arasındaki etkileşimi geliştirmek amacıyla kullanılmaktadır.

İnternet Pazarlaması; üretici ve müşteri hedefleri doğrultusunda her iki tarafın da memnun olmasını sağlayan, online aktiviteler ile fikir, ürün ve hizmet değişimi sunan ve bu doğrultuda firma ile müşteri ilişkisi sağlayan ve bu ilişkiyi devam ettirme yöntemidir (Ekmekçi, Berber ve Kutlu, 2007: 47).

Viral Pazarlama; e-posta adresine sahip internet kullanıcılarının bir pazarlama mesajını diğer kullanıcılara aktarımını teşvik eden ve bu şekilde yayılan bir pazarlama tekniğidir (Argan ve Argan, 2006: 234). Viral pazarlama bir markanın bilinirliğini sağlamak veya pazarlama faaliyetleri hedeflerini gerçekleştirmek için pazarlama faaliyetlerinin sosyal ağlar üzerinden uygulanmasına dayanan bir pazarlama tekniğidir.

Sosyal Medya Pazarlama; bireylerin elektronik sosyal ağlar (online social channels) ile web sitelerini, ürünlerini ve hizmetlerini tanıtmayı sağlayan ve geleneksel reklamcılık kanalları ile önceden mümkün olmayan geniş hedef kitlelerle iletişim ve etkileşim (tap into) kurmasına olanak tanıyan bir pazarlama tekniğidir (Weinberg, 2009: 3).

Veri Tabanlı Pazarlama; satış ve pazarlama iletişim gücünü kullanarak firmaların mevcut ve potansiyel müşteri kitlesinin gelişimine yardımcı olan, onların talep ve ihtiyaçlarını karşılayan, müşterilerin geçmiş verilerini ve satın alma alışkanlıklarını, statü değişikliklerini inceleyen, her türlü bilgi ve iletişim çabalarını elektronik ortamlarda saklayan, güncelleştiren ve gerektiğinde görüntüleyen pazarlama anlayışıdır (<https://pazarlamasyon.com>).

Dijital Pazarlama firmaların müşterileri ve ortakları ile beraber olarak, tüm paydaşlar için değer oluşturma, iletişim sağlama, iletişim sunma ve sürdürme konularında işbirliği yapmalarına olanak sağlayan, uyarlanabilir, teknoloji ile etkin bir pazarlama süreci olarak tanımlayabiliriz (Kannan, 2017: 22).

3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Araştırmanın amacı internet aracılı pazarlama konusunda Türkiye'deki üniversitelerde yapılan lisansüstü tez çalışmalarının genel bir profilini çıkarmaktır. Tezlerle ilgili; internet aracılı pazarlama kavramlarından hangisinin ne kadar çalışıldığı, araştırma yöntemi olarak hangi yöntemin kullanıldığı, verilerin toplanmasında hangi tekniklerden faydalandığı ve verilerin analizinde hangi analiz tekniklerinin kullanıldığı konuları ele alınacaktır. Ayrıca, tezin özetinde amaç, yöntem ve sonuçlara yer verilip verilmediği irdelenecektir. Ek olarak tezlerin "sonuç ve tartışma" kısmında yapılması gereken literatürle tez sonuçlarının tartışılıp tartışılmadığı ve daha sonra yapılacak akademik çalışmalara önerilerde bulunulup bulunulmadığı da ele alınacaktır.

Araştırma, geçmişte veya şuan olan bir durumu, olduğu gibi ortaya koyan, tarama modeli benimsenerek gerçekleştirilmiştir (Karasar, 2005: 78). Araştırmada tercih edilen yöntem ise, nitel bir araştırma yöntemi olan içerik analizi yöntemidir. İçerik analizi; hedefi tespit etme, kavramları açıklama, analiz birimlerini ortaya çıkarma, konu ile ilgili verilerin yerini belirleme, mantıksal bir yapıyı sürdürme, kodlama kategorilerini tespit etme, sayma, yorumlama ve sonuçları açıklama adımlarından oluşmaktadır (Büyüköztürk vd. 2013: 241).

Araştırmanın ana kütlesi, Türkiye’deki vakıf ve kamu üniversitelerinde yürütülmüş olan ve internet aracılı pazarlama kavramaları (E-Pazarlama, Viral Pazarlama, Sosyal Medya Pazarlaması, Veri Tabanlı Pazarlama, Dijital Pazarlama ve İnternet Pazarlaması) konusunda yazılmış tüm lisansüstü tezlerini kapsamaktadır. İlgili konularda Fen Bilimleri Enstitüsü, Sağlık Bilimleri Enstitüsü ve Sosyal Bilimler Enstitülerinde yazılmış olan tüm tezler araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırma 5 Nisan 2019 ile 15 Nisan 2019 tarihleri arasında, Yüksek Öğretim Kurulu’nun web sitesinde bulunan Ulusal Tez Arşivi’ne ulaşılmış ve ulaşılan verilerle hazırlanmıştır. Ulusal Tez Arşivinde internet aracılı pazarlama kavramları konusunda yazılan 91 adet lisansüstü teze ulaşılmıştır. Ulaşılan lisansüstü tezlerden sadece 76 adet teze erişim izni verildiğinden, tam sayım yöntemi ile 76 adet tez üzerinde araştırma gerçekleştirilmiştir.

Bu araştırmada, üniversitelerde yürütülen lisansüstü tezlere Yüksek Öğretim Kurulu’na ait Ulusal Tez Merkezi’nin web sitesinde, “tez başlığında” E-Pazarlama, Viral Pazarlama, Sosyal Medya Pazarlaması, Veri Tabanlı Pazarlama, Dijital Pazarlama ve İnternet Pazarlaması konuları tek tek yazılmış ve izin durumu bölümüne “izinli” butonları yardımıyla taratılmıştır. Bu aşama geçildikten sonra sistemde; yazılan tezlerin ait olduğu lisansüstü eğitim programı (doktora/yüksek lisans), yayınlandığı yıl, tezin bağlı olduğu enstitü, tezin yazıldığı üniversite, veri toplama yöntemi, araştırma yöntemi, örneklem büyüklüğü, örnekleme yöntemi ve uygulanan analizlere göre sınıflandırılmış, frekans ve yüzde dağılımları internet aracılı pazarlama kavramları ile diğer belirtilen kriterler arasında karşılaştırması yapılarak analiz edilmiştir.

Ayrıca bu çalışmada internet aracılı pazarlama kavramları konusunda yazılan lisansüstü tezlerin özet bölümlerinde çalışmanın amaç, yöntem ve sonucun yazılıp yazılmadığı, araştırmanın sonuç kısmında elde edilen bulguların literatürde yer alan diğer çalışmalar ile tartışılıp tartışılmadığı, yapılan çalışma ile ilgili sonuç kısmında gelecek çalışmalar için akademisyenlere tavsiyede bulunup bulunulmadığı da incelenmiştir.

Belli bir alanda yayınlanmış olan bilimsel çalışmaların belirli zaman aralıkları içerisinde içerik analizi ile incelenmesi aynı alanlarda yapılacak çalışmalar için ayrı bir katkı sağlamaktadır (Yaşar ve Papatğa, 2015:114-115). Yapılan içerik analizi sonucu araştırma bulguları frekans ve yüzde olarak sunulmuştur.

4. BULGULAR

Araştırma kapsamında internet aracılı pazarlama kavramları konusunda ele alınan başlıklar birlikte değerlendirilecek ve analize tabi tutulacaktır.

Araştırma kapsamında internet aracılı pazarlama alanında erişimine izin verilen tezlerin konu dağılımı, lisansüstü eğitim düzeyine göre Tablo 1’de verilmiştir. İnternet aracılı pazarlama konularında yazılan lisansüstü tezlerin 69 tanesi yüksek lisans seviyesinde, 7 tanesi ise doktora eğitim seviyesinde yazılmış olan tezlerdir. Buradan hareketle internet aracılı pazarlama konuları daha çok yüksek lisans eğitim düzeyinde tercih edilmiştir denilebilir. Yüksek lisans eğitim düzeyinde internet aracılı pazarlama kavramlarının herhangi birinde yazılan en az bir tane tez mevcut iken; doktora eğitim düzeyinde bu konularla ilgili yazılmayan tezlerin olduğu görülmektedir. Viral Pazarlama ve İnternet Pazarlaması konularında doktora eğitim seviyesinde herhangi bir tezin yazılmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 1: Lisansüstü Eğitim Seviyesine Göre İnternet Aracılı Pazarlama Konusunda Yazılan Tezlerin Dağılımı

İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları	Eğitim Düzeyi				Toplam	
	Doktora		Yüksek Lisans			
	F	Yüzde (%)	F	Yüzde (%)	F	Yüzde (%)
E-Pazarlama	3	25	9	75	12	100
Viral Pazarlama	0	0	14	100	14	100
İnternet Pazarlaması	0	0	3	100	3	100
Veri Tabanlı Pazarlama	1	25	3	75	4	100
Dijital Pazarlama	1	5,6	17	94,4	18	100
Sosyal Medya Pazarlaması	2	8,0	23	92	25	100
Toplam	7	9,2	69	90,8	76	100

Araştırma kapsamında internet aracılı pazarlama kavramları alanında erişimine izin verilen lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı Tablo 2’ de verilmiştir. Bu tabloya göre, 2017 ve 2018 yılları internet aracılı pazarlama kavramları konusunda en çok tezlerin üretildiği yıllar olarak tespit edilmiştir. 1997 ve 2009 yılları internet aracılı pazarlama kavramları konusunda yazılan tezlerin en az olduğu yıllardır. En çok çalışılan konu 2018 yılında 10 adet tez çalışması ile dijital pazarlama alanın da yapılırken, 2017 yılında sosyal medya pazarlaması konusunda 7 tane tez çalışması yapılmıştır. Tablo’2 genel olarak dikkate alındığında internet pazarlaması ve veri tabanlı pazarlama konularında yıllar itibari ile yapılan çalışmaların sayısı en azdır. Böylelikle, 2012-2018 yılları arasında internet aracılı pazarlama konuları ile ilgili tezler diğer yıllara oranla daha çok çalışıldığı görülmektedir.

Tablo 2: Yıllara Göre Göre İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları Konusunda Yazılan Tezlerin Dağılımı

Yıllar	İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları													
	E-Pazarlama		Viral Pazarlama		İnternet Pazarlaması		Veri Tabanlı Pazarlama		Dijital Pazarlama		Sosyal Medya Pazarlaması		Toplam	
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
1997	0	0	0	0	0	0	1	100	0	0	0	0	1	100
2006	0	0	0	0	0	0	2	100	0	0	0	0	2	100
2009	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100
2010	3	75	0	0	1	25	0	0	0	0	0	0	4	100
2011	0	0	0	0	0	0	1	50	0	0	1	50	2	100
2012	3	42,9	0	0	1	14,3	0	0	1	14,3	2	28,6	7	100
2013	1	25	2	50	0	0	0	0	0	0	1	25	4	100
2014	1	16,7	3	50	0	0	0	0	1	16,7	1	16,7	6	100
2015	2	25	1	12,5	0	0	0	0	0	0	5	62,5	8	100
2016	0	0	4	50	0	0	0	0	1	12,5	3	37,5	8	100
2017	0	0	1	7,1	1	7,1	0	0	5	35,7	7	50	14	100
2018	1	5,3	3	15,8	0	0	0	0	10	52,6	5	26,3	19	100
Toplam	12	15,8	14	18,4	3	3,9	4	5,3	18	23,7	25	32,9	76	100

Araştırma kapsamında internet aracılı pazarlama kavramları alanında erişimine izin verilen lisansüstü tezlerin bağlı oldukları enstitülere göre dağılımı Tablo 3’de verilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olan tez sayısının 72 adet, Fen Bilimleri Enstitüsüne bağlı olan tez sayısı ise 4 adettir. Araştırılan konularla ilgili sağlık Bilimleri Enstitüsünde konu ile ilgili herhangi bir tez yazılmamıştır. Bu sonuca göre internet aracılı pazarlama konusunun en çok sosyal bilimler enstitüsüne bağlı bilim dallarında çalışıldığı söylenebilir.

Tablo 3: İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları Konusunda Yazılan Tezlerin Bağlı Olduğu Enstitüler

İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları	Enstitü				Toplam	
	Sosyal		Fen		F	Yüzde (%)
	F	Yüzde (%)	F	Yüzde (%)		
E-Pazarlama	10	83,3	2	16,7	12	100
Viral Pazarlama	14	100	0	0	14	100
İnternet Pazarlaması	3	100	0	0	3	100
Veri Tabanlı Pazarlama	4	100	0	0	4	100
Dijital Pazarlama	16	88,9	2	11,1	18	100
Sosyal Medya Pazarlaması	25	100	0	0	25	100
Toplam	72	94,7	4	5,3	76	100

Araştırma kapsamında, İnternet aracılı pazarlama kavramları konusunda Vakıf üniversitelerinde 34 adet lisansüstü tez yazılırken, devlet üniversitelerinde 42 adet tez yazılmıştır. Tablo 4’de üniversitelere göre internet aracılı pazarlama kavramları konusunda yazılan tezlerin üniversitelere göre dağılımları görülmektedir. Tablo incelendiğinde Vakıf Üniversitesi olan Bahçeşehir Üniversitesinde internet aracılı pazarlama kavramları konusunda yazılmış olan 11 adet tez ile en çok tezin yazıldığı üniversite olduğu görülmektedir. Devlet Üniversitelerinden Marmara Üniversitesi internet aracılı pazarlama kavramları konusunda 8 adet tez ile 2. sırada yer almaktadır. Bu sıralama ile Marmara Üniversitesi devlet üniversiteleri için 1. sıradadır. Tablo 4’e yalnız internet aracılı pazarlama konularından en az bir tez çalışması yaptıran üniversitelere yer verilmiştir.

Tablo 4: Türkiye’deki Üniversitelere Göre İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları Konusunda Yazılan Tezlerin Dağılımları

Üniversite	İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları													
	E-Pazarlama		Viral Pazarlama		İnternet Pazarlaması		Veri Tabanlı Pazarlama		Dijital Pazarlama		Sosyal Medya Pazarlaması		Toplam	
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
Anadolu	1	50	0	0	0	0	0	0	0	0	1	50	2	100
Arel	0	0	0	0	0	0	0	0	2	66,7	1	33,3	3	100
Atılım	0	0	1	50	1	50	0	0	0	0	0	0	2	100
Aydın	0	0	1	50	0	0	0	0	1	50	0	0	2	100
Bahçeşehir	0	0	2	18,2	0	0	0	0	6	54,5	3	27,3	11	100
Başkent	0	0	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100
Beykent	1	16,7	1	16,7	0	0	0	0	1	16,7	3	50	6	100
Celal Bayar	0	0	0	0	1	100	0	0	0	0	0	0	1	100
Cumhuriyet	1	50	0	0	0	0	1	50	0	0	0	0	2	100
Çağ	0	0	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100
Dokuz Eylül	1	33,3	0	0	0	0	0	0	1	33,3	1	33,3	3	100
Düzce	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	1	100
Ege	1	33,3	0	0	0	0	0	0	0	0	2	66,7	3	100
Fırat	1	33,3	2	66,7	0	0	0	0	0	0	0	0	3	100
Gazi	0	0	1	50	0	0	0	0	0	0	1	50	2	100
Gaziantep	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100
Gazi Osman Paşa	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100

Gediz	0	0	1	100	0	0	0	0	0	0	0	1	100	
Hacettepe	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	1	100
Hitit	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	0	0	1	100
İstanbul Ticaret	2	50	0	0	0	0	0	0	1	25	1	25	4	100
İstanbul	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	0	0	1	100
Katip Çelebi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	1	100
Kırklareli	0	0	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100
KTÜ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	1	100
Maltepe	0	0	0	0	1	100	0	0	0	0	0	0	1	100
Marmara	2	25	1	12,5	0	0	2	25	2	25	1	12,5	8	100
Mustafa Kemal	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	1	100
Nuh Naci Yazgan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	1	100
Okan	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	0	0	1	100
On Dokuz Mayıs	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	1	100
Ömer Halis Demir	0	0	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100
Selçuk	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	1	100
Sıtkı Koçman	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	1	100
Sütçü İmam	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	1	100
Uludağ	0	0	0	0	0	0	1	100	0	0	0	0	1	100
Üsküdar	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	0	0	1	100
Yaşar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	1	100
Toplam	12	15,8	14	18,4	3	3,9	4	5,3	18	23,7	25	32,9	76	100

Tablo 5 incelendiğinde internet aracılı pazarlama kavramları konusunda yazılan lisansüstü tezlerde kantitatif (nicel) araştırma yönteminin kullanılma oranı % 69,7 iken, kalitatif (nitel) araştırma yönteminin kullanılma oranı %23,7 olduğu görülmektedir. Ayrıca internet aracılı pazarlama kavramları konusunda yazılmış olan lisansüstü tezler içerisinde her iki yöntemin kullanılma oranı ise %6,6 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara bakarak en çok kantitatif araştırma yöntemlerinin kullanıldığı söylenebilir.

Tablo 5: İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları Konusunda Yazılan Tezlerde Kullanılan Araştırma Yöntemine Göre Dağılımları

İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları	Yöntem						Toplam	
	Kantitatif		Kalitatif		Her İkisi de			
	F	(%)	F	(%)	F	(%)	F	(%)
E-Pazarlama	9	75	3	25	0	0	12	100
Viral Pazarlama	9	64,3	3	21,4	2	14,3	14	100
İnternet Pazarlaması	2	66,7	1	33,3	0	0	3	100
Veri Tabanlı Pazarlama	3	75	1	25	0	0	4	100
Dijital Pazarlama	10	55,6	6	33,3	2	11,1	18	100
Sosyal Medya Pazarlaması	20	80	4	16	1	4	25	100
Toplam	53	69,7	18	23,7	5	6,6	46	100

Tablo 6'da, İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları konusunda yazılan tezlerin örneklem hacimleri gösterilmiştir. İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları konusunda yazılan tezlerde, 26 adet lisansüstü tez ile en fazla örneklem hacmi 0-100 arasında olduğu tespit edilirken, en az tercih edilen

örneklem hacmi ise sosyal medya pazarlaması konusunda yazılan 1 adet tez ile 1001 ve üzeri örneklem büyüklüğündedir. Tablo 6 incelendiğinde 0-100 arasında örneklem büyüklüğünün en çok tercih edildiği alan 7 adet tez ile dijital pazarlama konusunda tercih edilirken, 101-200 arasında ki örneklem büyüklüğünün en fazla tercih edildiği alan 3 adet tez ile E-pazarlama konusundadır. 201-300 arasında örneklem büyüklüğünün en çok tercih edildiği alan 4 adet tez ile sosyal medya pazarlaması konusunda tercih edilirken, 301-400 arasında ki örneklem büyüklüğünün en fazla tercih edildiği alan 6 adet tez ile sosyal medya pazarlaması konusunda olduğu görülmektedir.

Tablo 6: İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları Konusunda Yazılan Tezlerde Kullanılan Örneklem Hacimleri

Örneklem Büyüklüğü	İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları													
	E-Pazarlama		Viral Pazarlama		İnternet Pazarlaması		Veri Tabanlı Pazarlama		Dijital Pazarlama		Sosyal Medya Pazarlaması		Toplam	
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
0 - 100	6	23,1	4	15,4	1	3,8	3	11,5	7	26,9	5	19,2	26	100
101 - 200	3	37,5	1	12,5	1	12,5	0	0	2	25	1	12,5	8	100
201 - 300	1	10	1	10	0	0	1	10	3	30	4	40	10	100
301 - 400	2	13,3	5	33,3	1	6,7	0	0	1	6,7	6	40	15	100
401 - 500	0	0	0	0	0	0	0	0	4	44,4	5	55,6	9	100
501 - 600	0	0	1	33,3	0	0	0	0	1	33,3	1	33,3	3	100
601 - 700	0	0	2	100	0	0	0	0	0	0	0	0	2	100
901 - 1000	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	100	2	100
1001 ve üzeri	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	1	100
Toplam	12	15,8	14	18,4	3	3,9	4	5,3	18	23,7	25	32,9	76	100

Tablo 7'e göre, İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları konusunda yazılan lisansüstü tezlerde veri toplama tekniği olarak en fazla tercih edilen tekniğin 57 adet ile anket tekniği olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 10 adet tezde Doküman İncelemesi tekniği kullanılmıştır.

Tablo 7: İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları Konusunda Yazılan Tezlerin Veri Toplama Yöntemlerine Göre Dağılımı

Veri Toplama Yöntemi	İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları													
	E-Pazarlama		Viral Pazarlama		İnternet Pazarlaması		Veri Tabanlı Pazarlama		Dijital Pazarlama		Sosyal Medya Pazarlaması		Toplam	
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
Anket	9	15,8	10	17,5	2	3,5	3	5,3	12	21,1	21	36,8	57	100
Anket + Derinlemesine Görüş	0	0	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100
Derinlemesine Görüş	0	0	1	50	0	0	0	0	1	50	0	0	2	100
Derinlemesine Mülakat	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	0	0	1	100
Doküman İncelemesi	1	10	2	20	1	10	1	10	4	40	1	10	10	100
Tipik Durum Örneklemesi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	1	100
Yarı Yapılandırılmış Görüşme	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	1	100

Yarı-Yapılandırılmış Mülakat	2	66,7	0	0	0	0	0	0	0	0	1	33,3	3	100
Toplam	12	15,8	14	18,4	3	3,9	4	5,3	18	23,7	25	32,9	76	100

Tablo 8'e göre, örneklem kapsamındaki tezlerin % 29,9'unda tesadüfi örnekleme yöntemi (Basit Tesadüfi Örneklem Yöntemi, Sistemik Örneklem Yöntemi, Zümrelere göre Örneklem Yöntemi, Kümelere göre Örneklem Yöntemi) kullanılırken, %71,1'inde ise tesadüfi olmayan (Kolayda Örneklem Yöntemi, Yargısal Örneklem Yöntemi, Kota Örneklem Yöntemi, Kartopu Örneklem Yöntemi) örnekleme yöntemleri kullanıldığı görülmektedir. (tezlerde yazılan beyanlar esas alınmıştır.)

Tablo 8: İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları Konusunda Yazılan Tezlerde Kullanılan Örneklem Yöntemleri

İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları	Yöntem				Toplam	
	Tesadüfi		Tesadüfi Olmayan		F	Yüzde (%)
	F	Yüzde (%)	F	Yüzde (%)		
E-Pazarlama	7	58,3	5	41,7	12	100
Viral Pazarlama	4	28,6	10	71,4	14	100
İnternet Pazarlaması	1	33,3	2	66,7	3	100
Veri Tabanlı Pazarlama	0	0	4	100	4	100
Dijital Pazarlama	7	39,9	11	61,1	18	100
Sosyal Medya Pazarlaması	3	12	22	88	25	100
Toplam	22	29,9	54	71,1	76	100

Tablo 9'da İnternet aracılı pazarlama kavramları konusunda yazılan tezlerde kullanılan parametrik ve parametrik olmayan testlerin kullanım dağılımları gösterilmiştir. Parametrik testler anova, t -testi, diskriminant analizi, varyans analizi, faktör analizi ve kümeleme analizinden oluşurken, parametrik olmayan testler Kolmogorov Smirnov testi, işaret testi, Wilcoxon testi, Sıra testi, McNemar testi, ki-kare analizi, Mann Whitney U testi ve Kruskal-Wallis H testlerinden oluşmaktadır. Tablo'9 incelendiğinde İnternet aracılı pazarlama kavramları konusunda yazılan tezlerde en çok 31 adet ile Parametrik testlerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Tezlerde en az kullanılan analiz tekniği ise 2 adet tezde kullanıldığı görülen Yapısal Eşitlik Modeli analizidir. Parametrik Testlerin en çok kullanıldığı alan ise sosyal medya pazarlaması alanında yazılan tezlerde tercih edilmiştir.

Tablo 9: İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları Konusunda Yazılan Tezlerde Uygulanan Analiz Teknikleri

Analiz Teknikleri	İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları												Toplam	
	E-Pazarlama		Viral Pazarlama		İnternet Pazarlaması		Veri Tabanlı Pazarlama		Dijital Pazarlama		Sosyal Medya Pazarlaması			
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
İçerik Analizi	3	16,7	3	16,7	1	5,6	1	5,6	6	33,3	4	22,2	18	100
Parametrik Testler	6	19,4	6	19,4	0	0	1	3,2	7	22,6	11	35,5	31	100
Parametrik Olmayan Testler	3	12	5	20	2	8	2	8	5	20	8	32	25	100
Yapısal Eşitlik	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	100	2	100
Toplam	12	15,8	14	18,4	3	3,9	4	5,3	18	23,7	25	32,9	76	100

Bir bilimsel çalışmanın özet kısmında çalışmanın amacına, veri toplama ve çözümleme yöntemlerine, elde edilen temel bulgulara ve sonuca ana hatlarıyla yer verilir (Coşkun ve Kan, 2013; Day, 2000; Karasar, 2006, 2011; APA, 2009).

Tablo 10'da İnternet aracılı pazarlama kavramları konusunda yazılan tezlerde özet kısmında çalışmanın amaç, yöntem ve sonuç ile ilgili bilgilerin olup olmadığı incelenmiştir.

Tablo'10 incelendiğinde İnternet aracılı pazarlama kavramları konusunda yazılan tezlerin özet kısımlarında amaç, yöntem ve sonucun bir arada olduğu 32 adet tez çalışması vardır. İnternet aracılı pazarlama kavramları konusunda yazılan tezlerin özet kısmında Amaç-Yöntem ile ilgili bilginin olduğu ama sonuç bilgisinin yer almadığı tezlerin sayısı 11 tespit edilmiştir. Ayrıca 10 adet tezin özet kısmında ise hiçbir bilginin verilmediği tespit edilmiştir.

Tablo 10: İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları Konusunda Yazılan Tezlerde Özet Kısmında Amaç, Yöntem ve Sonucun Belirtilme Durumu

Özet	İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları												Toplam	
	E-Pazarlama		Viral Pazarlama		İnternet Pazarlaması		Veri Tabanlı Pazarlama		Dijital Pazarlama		Sosyal Medya Pazarlaması			
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
Amaç	0	0	0	0	0	0	1	14,3	1	14,3	5	71,4	7	100
Yöntem	0	0	1	50	0	0	1	50	0	0	0	0	2	100
Sonuç	2	66,7	0	0	1	33,3	0	0	0	0	0	0	3	100
Amaç-Yöntem	2	1,2	3	27,3	1	9,1	0	0	2	18,2	3	27,3	11	100
Amaç-Sonuç	3	42,	0	0	0	0	0	0	2	2,6	2	28,6	7	100
Yöntem-Sonuç	2	50	0	0	0	0	0	0	0	0	2	50	4	100
Amaç-Yöntem-Sonuç	2	6,3	5	15,6	0	0	1	3,1	12	37,5	12	37,5	32	100
Hiç	1	10	5	50	1	10	1	10	1	10	1	10	10	100
Toplam	12	15,8	14	18,4	3	3,9	4	5,3	18	23,7	25	32,9	76	100

Araştırmanın sonuç bölümünün amacı mevcut çalışma bulgularını kuramsal bilgi ve yayınlanmış çalışmaların bulguları ve araştırmacının ya da araştırmacıların görüşlerini bir araya getirerek sunmaktır. Bu bölüm, yazarın makalede ya da tezde araştırmanın tamamına ilişkin bir görüş sunduğu yerdir. Burada bulgular yorumlanır, araştırma soruları ya da hipotezler değerlendirilir, beklenmeyen bulgular tartışılır ve bulgular literatürdeki bilgilerle ilişkilendirilir. Bu bölüm, ayrıca araştırmanın sınırlılıklarını, zayıf ve güçlü yönlerini göstermek için fırsat sunar (Horzum vd., 2016: 509) ve problemin çözümüne yönelik önerilerini sıralamakla birlikte, çalışmasında yer veremediği ancak problemin çözümü için yapılmasını gerekli gördüğü gelecekteki çalışmaların neler olabileceğine de değinmelidir (Düztepe, 2004: 52). gelecekte yapılacak olan çalışmalara ilişkin tavsiyeleri de içerir (Karaçam, 2015: 86-97).

Tablo '11 de İnternet aracılı pazarlama kavramları konusunda yazılmış olan tezlerin sonuç kısmında literatürde daha önce yapılmış olan çalışmalarla karşılaştırma olup olmadığı durumu verilmiştir. Tablo 11 incelendiğinde İnternet aracılı pazarlama kavramları konusunda yazılan tezlerde 13 tanesi literatür ile karşılaştırma yaparken 63 adet tez de literatür ile ilgili karşılaştırma yapılmamıştır. Her alanda en az 1 adet tezde literatür ile karşılaştırma yapıldığı görülmektedir ama Veri Tabanlı Pazarlama kavramları konusunda yazılan tezlerin hiçbirinde literatürde yapılmış olan benzer çalışmalarla karşılaştırma yapılmamıştır.

Tablo 11: İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları Konusunda Yazılan Tezlerde Sonuç Kısmında Literatür ile Karşılaştırmanın Olup-Olmadığının Belirtilme Durumu

İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları	Karşılaştırmanın Olup-Olmadığının				Toplam	
	Karşılaştırma Var		Karşılaştırma Yok			
	F	Yüzde (%)	F	Yüzde (%)	F	Yüzde (%)
E-Pazarlama	1	8,3	11	91,7	12	100
Viral Pazarlama	3	21,4	11	78,6	14	100
İnternet Pazarlaması	1	33,3	2	66,7	3	100
Veri Tabanlı Pazarlama	0	0	4	100	4	100
Dijital Pazarlama	2	11,1	16	88,9	18	100
Sosyal Medya Pazarlaması	6	24	19	76	25	100
Toplam	13	17,1	63	82,9	76	100

Tablo 12' de İnternet aracılı pazarlama kavramları konusunda yazılmış olan tezlerin sonuç kısmında gelecekte yapılacak olan bilimsel çalışmalar için tavsiyede bulunulup-bulunmadığı durum verilmiştir. Tablo 12 incelendiğinde İnternet aracılı pazarlama kavramları konusunda yazılan tezlerde 41 tanesinde sonuç kısmında gelecek çalışmalar için tavsiye yer alırken, 35 adet yazılmış olan tezde tavsiye yapılmamıştır. En fazla tavsiyenin bulunduğu tezler ise Sosyal Medya Pazarlaması konusunda yazılmış tezlerde 20 adet olarak görülmektedir. Viral Pazarlama ve Dijital Pazarlama konularında yazılan tezlerde ise 9'ar adet tez ile en fazla tavsiyede bulunulmayan tezlerin olduğu görülmektedir.

Tablo 12: İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları Konusunda Yazılan Tezlerde Sonuç Kısmında Gelecek Çalışmalar için Akademisyenlere Tavsiye Olup-Olmadığının Belirtilme Durumu

İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları	Gelecek Çalışmalar İçin Tavsiye Durumu				Toplam	
	Tavsiye Var		Tavsiye Yok			
	F	Yüzde (%)	F	Yüzde (%)	F	Yüzde (%)
E-Pazarlama	5	41,7	7	58,3	12	100
Viral Pazarlama	5	35,7	9	64,3	14	100
İnternet Pazarlaması	1	33,3	2	66,7	3	100
Veri Tabanlı Pazarlama	1	25	3	75	4	100
Dijital Pazarlama	9	50	9	50	18	100
Sosyal Medya Pazarlaması	20	80	5	20	25	100
Toplam	41	53,9	35	46,1	76	100

Tablo '13 de internet aracılı pazarlama kavramları konusunda yazılmış olan lisansüstü tezlerin özet kısmında amaç-yöntem-sonuç ile ilgili bilgilerin yüksek lisans ve doktora tezlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Tablo' 13 incelendiğinde internet aracılı pazarlama kavramları konusunda yazılan 69 adet yüksek lisans tezinin 28 tanesinin özet kısmında amaç-yöntem-sonuç ile ilgili bilgiler yer alırken; 10 adet yüksek lisans tezinde ise özet kısmında amaç-yöntem-sonuç ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Doktora eğitim düzeyinde yazılmış olan tezler incelendiğinde internet aracılı pazarlama kavramları konusunda yazılan toplam 7 adet tezin 4 tanesinin özet kısmında amaç-yöntem-sonuç ile bilginin verildiği görülmektedir.

Tablo 13: İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları Konusunda Yazılan Tezlerin Eğitim Düzeyine Göre Özet Bölümlerinin Karşılaştırılması

Eğitim Düzeyi	Özet																Toplam	
	Amaç		Yöntem		Sonuç		Amaç-Yöntem		Amaç-sonuç		Yöntem-Sonuç		Amaç-Yöntem-Sonuç		Hiç			
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
Yüksek Lisans	7	10,1	2	2,9	1	1,4	1	14,5	7	10,1	4	5,8	2	40,8	1	14,5	6	10,9
Doktora	0	0	0	0	2	28,6	1	14,3	0	0	0	0	4	57,1	0	0	7	100
Toplam	7	9,2	2	2,6	3	3,9	1	14,5	7	9,2	4	5,3	3	42,1	1	13,2	7	100

Tablo '14 te internet aracılı pazarlama kavramları konusunda yazılmış olan lisans üstü tezlerin sonuç kısmında literatür ile karşılaştırma yapılıp yapılmadığı durumu yüksek lisans ve doktora tezlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Tablo' 14 incelendiğinde internet aracılı pazarlama kavramları konusunda yazılan 69 adet yüksek lisans tezinin 11 tanesinin sonuç kısmında ilgili literatür ile karşılaştırma yapıldığı 58 adetinde yapılmadığı görülmektedir. Doktora eğitim düzeyinde yazılmış olan tezler incelendiğinde internet aracılı pazarlama kavramları konusunda yazılan toplam 7 adet tezin 2 tanesinin sonuç kısmında ilgili literatür ile karşılaştırma yapıldığı, 5 adetinde ilgili literatür ile karşılaştırma yapılmadığı görülmektedir.

Tablo 14: İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları Konusunda Yazılan Tezlerin Eğitim Düzeyine Göre Sonuç Kısmında İlgili Literatür ile Karşılaştırmanın Olup-Olmadığının Belirtilme Durumu

Eğitim Düzeyi	Karşılaştırmanın Olup-Olmadığının				Toplam	
	Karşılaştırma Var		Karşılaştırma Yok			
	F	Yüzde (%)	F	Yüzde (%)	F	Yüzde (%)
Yüksek Lisans	11	15,9	58	84,1	69	100
Doktora	2	28,6	5	71,4	7	100
Toplam	13	17,1	63	82,9	76	100

Tablo '15 de internet aracılı pazarlama kavramları konusunda yazılmış olan lisansüstü tezlerin sonuç kısmında gelecekte yapılacak olan bilimsel çalışmalar için tavsiyede bulunulup-bulunulmadığı yüksek lisans ve doktora tezlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Tablo' 15 incelendiğinde internet aracılı pazarlama kavramları konusunda yazılan 69 adet yüksek lisans tezinin 35 tanesinin sonuç kısmında gelecekte yapılacak olan bilimsel çalışmalar için tavsiye yapıldığı 34 adet tezde ise yapılmadığı görülmektedir. Doktora eğitim düzeyinde yazılmış olan tezler incelendiğinde internet aracılı pazarlama kavramları konusunda yazılan toplam 7 adet tezin 6 tanesinin sonuç kısmında gelecekte yapılacak olan bilimsel çalışmalar için tavsiye yapıldığı 1 tanesinde ise gelecekte yapılacak olan bilimsel çalışmalar için tavsiye yapılmadığı görülmektedir.

Tablo 15: İnternet Aracılı Pazarlama Kavramları Konusunda Yazılan Tezlerin Eğitim Düzeyine Göre Sonuç Kısmında Gelecekte Yapılacak Olan Akademik Çalışmalara Tavsiyede Bulunulup-Bulunulmadığı Durumu

Eğitim Düzeyi	Gelecek Çalışmalar İçin Tavsiye Durumu				Toplam	
	Tavsiye Var		Tavsiye Yok			
	F	Yüzde (%)	F	Yüzde (%)	F	Yüzde (%)
Yüksek Lisans	35	50,7	34	49,3	69	100
Doktora	6	85,7	1	14,3	7	100
Toplam	41	53,9	35	46,1	76	100

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde pazarlama alanında yapılan lisansüstü tez çalışmalarının artması, bu çalışmaların sınıflandırılmasını gerekliliğini zorunlu kılmaktadır. Bibliyometrik analizler yapılan bilimsel çalışmaların sınıflandırılmasına yardımcı olduğundan önem arz etmektedir. Bu çalışmada 22 yıllık süreç (1997-2018 yılları) içerisinde Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nin veri tabanına kayıtlı olan ve internet aracılı pazarlama kavramları (E-Pazarlama, Viral Pazarlama, Sosyal Medya Pazarlaması, Veri Tabanlı Pazarlama, Dijital Pazarlama ve İnternet Pazarlaması) alanında yazılan lisansüstü tez çalışmalarının bibliyometrik açıdan incelenmesini amaçlamıştır. Bu çalışma internet aracılı pazarlama kavramları alanında yapılan lisansüstü tezlerin eğitim programı (doktora/yüksek lisans), yayınlandığı yıl, tezin bağlı olduğu enstitü, tezin yazıldığı üniversite, örneklem büyüklüğü, araştırma yöntemi, örnekleme yöntemi, veri toplama yöntemi ve kullanılan analiz tekniklerini belirlenip tasnif edilmesi adına önem arz etmektedir. Ayrıca tezlerin özet ve sonuç bölümleri şekil

ve içerik olarak bilimsel araştırma metotlarına uygun yazılıp yazılmadığının belirlenmesi de bu araştırma adına önemlidir.

Yapılan araştırma ile internet aracılı pazarlama kavramları konularında yazılan lisansüstü tezlerin yaklaşık beşte birinin doktora tezi olduğu, internet aracılı pazarlama kavramları konularında yazılan lisansüstü tezleri neredeyse tamamının Türkçe yazıldığı tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında, İnternet aracılı pazarlama kavramları konusunda Vakıf üniversitelerinde 34 adet lisansüstü tez yazılırken, devlet üniversitelerinde 42 adet tez yazılmıştır. Bahçeşehir Üniversitesinde 11 adet ve Marmara Üniversitesinde 8 adet internet aracılı pazarlama kavramları konularında en çok tez yazılmıştır. Devlet üniversitelerinde yapılan çok sayıda pazarlama tezine oranla internet aracılı pazarlama konularında yeteri kadar tezin yapılmadığı görülmektedir. Vakıf üniversitelerinin oransal olarak devlet üniversitelerinden daha çok internet aracılı pazarlama kavramlarını çalışıyor olması, vakıf üniversitelerinin yeniliği, gelişen ekonomik şartları ve rekabeti daha çok takip ettiği (Üsdiken ve arkadaşları, 2017) şeklinde izah edilebileceği gibi bu konu ile ilgili çalışan akademisyen sayısının fazlalığı ile de izah edilebilir.

İnternet aracılı pazarlama kavramları konularında yazılan lisansüstü tezlerinin çoğu kantitatif (nicel) teknikler kullanılarak yazılırken, kantitatif (nicel) ve kalitatif (nitel) tekniklerin bir arada kullanıldığı lisansüstü tezlerin yazımına da rastlanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, internet aracılı pazarlama kavramları konuları ile ilgili yazılan lisansüstü tezlerin büyük bir kısmında anket veri toplama tekniği kullanılmıştır. Anket veri toplama tekniği içinde en fazla kullanılan teknik ise, yüz yüze anket tekniğidir. Ancak son yıllarda kantitatif (nicel) ve kalitatif (nitel) yöntemlerin birlikte kullanıldığı, özellikle de araştırmacıların araştırmış olduğu konularla ilgili, önce odak grup, derinlemesine mülakat yada deney yöntemlerini kullanıldığı bunun devamında ise, bu araştırmayı anketle desteklediği görülmektedir. Literatürde yapılan çalışmalarla kıyaslandığında, bu çalışmada belirtilen veri toplama tekniğinin en fazla tercih edildiği yöntemin yüz yüze anket olduğu sonucu, (Bakır (2013); Bozyiğit ve Yaşa (2013); İnce ve arkadaşları (2017)) çalışmalarıyla benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Araştırma çerçevesinde ulaşılan başka bir sonuç ise, tezlerde kullanılan örnekleme tekniğinin seçimi ile ilgilidir. Bu sonuca göre, lisansüstü tezlerde en çok kullanılan örnekleme yönteminin tesadüfi olmayan örnekleme yöntemi olduğu görülmektedir. Araştırmacılar, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden “kolayda örnekleme” tekniğini daha çok tercih etmişlerdir. Bunun nedeni ise, daha çok zaman ve maliyet yetersizliği ile izah edilmektedir (Bakır, 2013; Bozyiğit ve Yaşa 2013). Oysaki birçok üniversitede yüksek lisans ve doktora tezleri desteklenmektedir. Yani öğrenci istediğinde verilerini toplamak için bağlı olduğu üniversiteden destek alabilir. Ayrıca yapılan araştırmanın sonuçlarını genelledebilmek için örnekleme seçimi önemlidir (Başaran, 2017)

Araştırma kapsamında araştırmanın temelini oluşturan internet aracılı pazarlama kavramları konularında yazılan tezlerin özet kısımlarında “amaç”, “yöntem” ve “sonuç”un yer alıp almadığı ile ilgili elde edilen bulgulara göre; 76 tezin 32’sinde “amaç”, “yöntem” ve “sonuç” yer aldığı görülmektedir. İnternet aracılı pazarlama kavramları konularında çalışma yapılan tezlerin özet kısımlarının yarıdan fazlasında amaç, yöntem ve sonuç ile bilgilerin bir arada yer almadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışılan tezlerin Özet kısımlarında “amaç” ve “sonuç” kısımları sıklıkla ele alınırken yöntemin genel olarak belirtilmediği görülmektedir. Bu durum Tayfun vd. (2016) yapmış olduğu çalışma ile benzerlik göstermektedir. Eğitim düzeylerine bağlı olarak özet kısımlarıyla ilgili ulaşılan

sonuç ise; doktora eğitim seviyesinde yapılan çalışmaların yüksek lisans eğitim seviyesinde yapılan çalışmalara oranla özet kısmında amaç, yöntem ve sonuç kısımlarına birlikte yer verme konusunda daha çok dikkat edildiği yönündedir. Bu sonuçlar, yüksek lisans tezlerini hazırlayanların yöntem konusunda yeterli kazanıma sahip olmadığını gösterirken, doktora öğrencilerinin yöntem konusunda kendilerini daha çok geliştirdiklerini göstermektedir. Bir bilimsel çalışmanın özet kısmında ve sonuç kısmında hangi bilgilerin yer alması gerektiği ile ilgili ilgili literatüre bakıldığında; bir bilimsel çalışmanın özet kısmında çalışmanın amacı, veri toplama ve çözümleme yöntemleri, elde edilen ana bulgular ve araştırma sonucu ana hatlarıyla yazılır (Coşkun ve Kan, 2013; Day, 2000; Karasar, 2006, 2011; APA, 2009). Ayrıca özetler, bilimsel olarak yapılan çalışmaların kısa, ayrıntılı aynı zamanda da çok yönlü boyutudur (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2011: 297).

Yazılan tezlerin sonuç kısımlarında ilgili literatür ile karşılaştırma yapıp yapılmadığı durumuna bakıldığında internet aracılı pazarlama kavramları konularında yazılmış olan lisansüstü tezlerin büyük çoğunluğunda ilgili literatür ile karşılaştırma yapılmamıştır. Eğitim düzeylerine bağlı olarak sonuç kısmında ilgili literatür ile karşılaştırma yapıp yapılmadığına bakıldığında doktora eğitim seviyesinde yapılan çalışmaların sonuç kısmında ilgili literatür karşılaştırma yapılması yüksek lisans eğitim seviyesinde yapılan çalışmalara oranla daha yüksektir. Bir bilimsel çalışmanın sonuç kısmında; daha önce yapılmış benzer araştırmaların sonuçları ile mevcut çalışmanın sonuçlarının karşılaştırıldığı ayrıca gelecekte yapılacak çalışmalar için yazarın çalışmasında yer veremediği ancak problemin çözümü için yapılmasını gerekli gördüğü noktaların neler olabileceğine de bu başlık altında değinmeli ve tavsiyede bulunmalıdır. Bu, araştırmanın sonuçlarını güçlendirmek açısından önemlidir (Horzum vd., 2016: 509, Düztepe, 2004:52).

İnternet aracılı pazarlama kavramları konularında yazılan lisansüstü çalışmaların sonuç kısmında gelecek çalışmalar için akademisyenlere tavsiyede bulunulup bulunulmadığı sonucuna bakıldığında ilgili çalışmaların yarısından fazlasında tavsiyede bulunulduğu ve gelecekte yapılacak çalışmalar için yönlendirmelerin yapıldığı tespit edilmiştir. Yine eğitim düzeylerine bağlı olarak bakıldığında, doktora eğitim düzeyinde yapılan tezlerin sonuç kısmında gelecekte yapılacak çalışmalar için tavsiyede bulunma oranı yüksek lisans eğitim seviyesinde yapılan çalışmalara oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Buradan çıkan sonuca göre doktora eğitim düzeyinde yapılan bilimsel çalışmalarda yazarın ve danışmanın bir bilimsel çalışmanın özet ve sonuç kısımlarının nasıl olması gerektiğine daha çok dikkat gösterdiğini söylenebilir.

Araştırma bazı kısıtlara sahiptir. Bu çalışmada sadece YÖK'ün ulusal tez merkezinde yer alan ve ulaşımına izin verilen lisansüstü tezler analiz edilmiştir. Sonraki araştırmalarda izin verilmeyen tezler, konu ile ilgili yayınlanmış makale ve bildirimler de dahil edilerek çalışılabilir. Ayrıca, yapılan yayınların örneklem yönteminin seçimi ve örneklem yöntemine uygun yorumların yapıp yapılmadığı, analiz tekniklerinin doğru seçilip seçilmediği ve analiz sonuçlarının doğru yorumlanıp yorumlanmadığı konuları da işlenebilir.

6. KAYNAKÇA

- Altunışık, R., Torlak, Ö. (2006). Türkiye'de Pazarlama Araştırmalarının Genel Bir Değerlendirmesi ve Nitel Yöntemlerin Artan Önemi, *Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 1(1), ss.56-72.
- Apa. (2009). Amerikan Psikoloji Derneği Yayın Kılavuzu, Kaknüs Yayıncılık, İstanbul.

- Argan, M., Tokay Argan, M. (2006). Viral Pazarlama Veya İnternet Üzerinde Ağızdan Ağıza Reklam: Kuramsal Bir Çerçeve, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, ss. 231-250.
- Arı, G. S., Armutlu, C., Tosunoğlu, N. G., Toy, B. Y. (2009). Nicel Araştırmalarda Metodoloji Sorunları: Yüksek Lisans Tezleri Üzerine Bir Araştırma, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 64(4), ss.16-37.
- Bakır, O. N. (2013). Pazarlama Alanında Yapılan Doktora Tezlerinin Kategorik Olarak Değerlendirilmesi (1994-2012), *Journal of Marmara University Social Sciences Institute/Öneri*, 10(40), ss.1-13.
- Başaran, Y. K. (2017). Sosyal Bilimlerde Örneklem Kuramı, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(47), ss. 480-495
- Bozyiğit, S., Yaşa, E. (2012). Araştırmacıların Pazarlama Alanına Bilimsel Katkıları: Pazarlama Konusunda Yapılan Lisansüstü Tezlerle İlişkin Bir Araştırma, *17. Ulusal Pazarlama Kongresi Kitapçığı*, 18 - 21 Ekim, s.55-74.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (8. Baskı), Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (11. Baskı), Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Chabowski, B. R., Samiee, S., Hult, G. T. M. (2013). A Bibliometric Analysis of The Global Branding Literature and A Research Agenda, *Journal of International Business Studies*, 44(6), ss. 622-634.
- Coşkun, E., Kan, M. (2013). Lisansüstü Tezlere Ait Özet Metinlerinin Yazım Tekniği Bakımından Değerlendirilmesi, *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 9 (4), ss.299-313.
- Çatı K., Öcel, Y. (2018). Türkiye’de Pazarlama İle İlgili Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik İncelenmesi, *İşletme Araştırmaları Dergisi Journal of Business Research-Turk*, 10(3), ss.508-519.
- Çubukçu, M. İ. (2010). Konaklama İşletmeleri Web Site İçeriklerinin Değerlendirilmesi, *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 1, ss. 39-59.
- Day, R. A. (2000). *Bilimsel Bir Makale Nasıl Yazılır ve Yayınlanır?* (Çev. Gülay Aşkar Altay). 4 Baskı, Tubitak Yayınları, Ankara.
- Düztepe, Ş. (2003). Araştırma Yöntemleri Ders Notları, (Basılmamış), Hava Harp Okulu Havacılık ve Uzay Teknolojileri Enstitüsü, İstanbul.
- Ekmeççi, R., Berber, S., Kutlu, Ö. (2007). Spor Pazarlamasında İnternet Kullanımı: Türkiye Futbol Süper Ligi Takımlarının Ağ Ortamında Pazarlama Açısından İncelenmesi, *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 11(4), ss.11-20
- Evren, S., Kozak, N. (2014). Bibliometric Analysis Of Tourism And Hospitality Related Articles Published In Turkey. *Anatolia*, 25(1), ss.61-80.
- Gürbüz, C., Bozkurt, Ö. Ç. (2016). Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi’nin Bibliyometrik Analizi, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(3), ss.1-23.
- Horzum, T., Çelik, F., Gök, E., Kumlu, G. D. Y., Şahin, D., Yanış, H., Tüzün, Ü. N., Hacıoğlu, Y. (2016). Sosyal Bilimler Alanlarında Hazırlanan Tezler için Raporlaştırma Önerileri: Bir Tez Nasıl Yazılmalıdır?, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(3), ss.489-521.
- İnce, M., Gül, H., Bozyiğit, S. (2017). Türkiye’de Turizm Pazarlaması Konusunda Yazılan Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi: 1990-2016, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(5), ss.113-130.
- Kannan, P. K. (2017). Digital Marketing: A Framework, Review and Research Agenda, *International Journal of Research in Marketing*, 34(1), ss.22-45.
- Karaçam, Z. (2015). Bilimsel Araştırma Makalesinde Tartışma Bölümü Ve Sınırlılıkların Yazımı, *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 31(2),ss.86-97.
- Karasar, N. (2006). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayınları, Ankara.
- Karasar, N. (2011). *Araştırmalarda Rapor Hazırlama*. Nobel Yayınları, Ankara.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 24. Basım, Nobel Yayınları, Ankara.
- Laplaca, P., Katrichis, J. M. (2009). Relative Presence of Business-to-Business Research In The Marketing Literature, *Journal of Business-to-Business Marketing*, 16(1-2), ss.1-22.

- Leonidou, L. C., Barnes, B. R., Spyropoulou, S., Katsikeas, C. S. (2010). Assessing The Contribution Of Leading Mainstream Marketing Journals To The International Marketing Discipline, *International Marketing Review*, 27(5), ss.491-518.
- Levy, S. J. (2005). The Evolution of Qualitative Research in Consumer Behaviour, *Journal of Business Research*, 58(3), ss.341-357.
- Özel, Ç. H., Kozak, N. (2012). Turizm Pazarlaması Alanının Bibliyometrik Profili (2000-2010) ve Bir Atıf Analizi Çalışması, *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 26(4), ss.715-733.
- Samiee, S., Chabowski, B. R. (2012). Knowledge Structure in International Marketing: A Multi-Method Bibliometric Analysis, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 40(2), ss. 364-386.
- Sekreter, S. M., Akyüz, G. (2003). Pazarlama Araştırmalarında Kullanılan Ölçeklere İlişkin Bir Yazın Taraması (1995-2002), *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(6), ss.123-150.
- Şakar, G. D., Cerit, A. G. (2013). Uluslararası Alan İndekslerinde Türkiye Pazarlama Yazını: Bibliyometrik Analizler Ve Nitel Bir Araştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), ss. 37-62.
- Tafesse, W., Skallerud, K. (2017). A Systematic Review Of The Trade Show Marketing Literature: 1980-2014, *Industrial Marketing Management*, 6(3), ss.18-30.
- Tayfun, A., Küçükergin, F. G., Aysen, E., Eren, A., Özekici, Y. K. (2016). Turizm Alanında Yazılan Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz, *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 1(1), ss. 50-69.
- Tektaş, Ö. (2010). Uluslararası Pazarlama Alanında Yapılan Araştırmaların Kategorik Olarak Değerlendirilmesi: 1995-2010 Yılları Arası Literatür Taraması, *H.U. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2), ss. 151-174.
- Temizkan, P., Çiçek, D., Özdemir, C. (2015). Sağlık Turizmi Konusunda Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik Profili, *Journal of Human Sciences*, 12(2), ss. 394-415
- Üsdiken, B., Çakmaklı, A. D., Topaler, B. (2017), Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde “Strateji” 1982-2014, *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 13(1-2), ss. 8-40.
- Valenzuela-Fernandez, L., Merigo, M. J., Nicolas, C. (2017). The Most Influential Countries In Market Orientation: A Bibliometric Analysis Between 1990 and 2016, *International Journal Of Engineering Business Management*, 10, ss.1-9.
- Vassinen, A. (2006). *The Concept of Strategic Marketing in Marketing Discourse- A Bibliometric Study*, (Master’s Thesis), Helsinki University of Technology Department of Industrial Engineering and Management, Institute of Strategy and International Business, Helsinki.
- Wang, C. C., HU, W. C. (2011). Bibliometric Analysis of Advertising Endorser Research in Marketing, *International Proceedings of Economics Development & Research*, 3, ss.102-106.
- Weinberg, T. (2009). *The New Community Rules: Marketing On the Social Web*. First Edition. Sebastopol: O’Reilly Media.
- Yadav, M. S., (2010). The Decline of Conceptual Articles and Implications for Knowledge Development, *Journal of Marketing*, 74(21), ss.1-19.
- Yalçın, H., Yayla, K. (2016). Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergileri İçin Bir Yayın Stratejisi Önerisi, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 31(2), ss. 609-638.

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 16.07.2019 | Kabul Tarihi: 02.12.2019

ALIŞVERİŞ MERKEZLERİ, İNTERNET VE TÜKETİM ALIŞKANLIKLARI: ESKİŞEHİR ÖRNEĞİNDE BİR SAHA ARAŞTIRMASI

Doç. Dr. Göksel GÖKER

Gökhan ALPTEKİN

Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi
gokselgoker@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5794-1122>

Yüksek Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi İletişim
Bilimleri ABD
gkhn.alptekin@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9374-5471>

Atıf / Citation: Göker, G., Alptekin, G. (2019). Alışveriş Merkezleri, İnternet ve Tüketim Alışkanlıkları: Eskişehir Örneğinde Bir Saha Araştırması. *İnönü University International Journal of Social Sciences & İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS)*, 8(2), 393-420.

Özet

Günümüz tüketim toplumlarının en belirgin mekânsal örgütlenmesi alışveriş merkezleridir. Alışveriş merkezleri, alışveriş mekânı olmanın yanında, birçok sosyal ve kültürel işlevle yüklüdür. Bu nedenle artık yaşam merkezleri olarak tarif edilmektedirler. Diğer taraftan internetin ortaya çıkması ve yaygınlaşmasıyla birlikte, tüketim davranışlarının değişmeye başladığı görülmektedir. Bu anlamda tüketim, artık dijitalize bir olgu olarak da değerlendirilmektedir.

Bu çalışma kapsamında, bireylerin alışveriş merkezleri ile internette sergiledikleri tüketim davranışları Eskişehir örneğinde incelenmektedir. Saha çalışmasında anket tekniği kullanılmış, 1152 kişilik bir örneklem grubuna ulaşılmıştır. Bulgular frekans ve yüzde dağılımlarını gösteren tablolar eşliğinde analiz edilmiştir. Ayrıca değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlılık durumunu belirlemek amacıyla Ki Kare bağımsızlık testi uygulanmış, veriler çapraz tablolar halinde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tüketim, AVM, İnternet, Eskişehir

SHOPPING MALLS, INTERNET AND CONSUMPTION HABITS: A FIELD RESEARCH IN THE CASE OF ESKİŞEHİR

Abstract

The most prominent spatial organization of today's consumer societies is shopping centers. In addition to being a shopping space, shopping centers are loaded with many social and cultural functions. Because of this they are now described as living centers. On the other hand, with the emergence and spread of the internet, consumption behaviors have started to change. In this sense, consumption is now considered as a digitalized phenomenon.

In this study, the consumption behaviors of individuals in shopping centers and on the internet are examined in the case of Eskişehir. In the field study, a questionnaire technique was used and a sample group of 1152 people was reached. The findings were analyzed with tables showing frequency and percentage distributions. In addition, Chi-square test was used to determine the significance of the relationship between the variables and the data were presented in cross tables.

Keywords: Consumption, Shopping Mall, Internet, Eskişehir

1. GİRİŞ

Tüketim, günümüz toplumlarını anlama ve anlamlandırma çabalarına eşlik eden temel kavramlardan biridir. Kapitalist ekonomik sistem içerisinde üretimin bir sorun olmaktan çıkıp, asıl sorunun tüketim faaliyetlerinde belirginleşmesiyle birlikte; tüketici davranışları ve eğilimlerinin ne olduğu ve nasıl şekillendiği sorularına cevap bulmak, tüketicinin ikna edilmesi süreci ve nihayetinde meta bolluğu ve çeşitliliğinin pazarda kendine yer bulması ve eritilmesi gibi asli problemlerin şekillendiği ifade edilebilir.

Tüketim ekonomik olduğu kadar, kültürel bir konudur. Tüketimin ekonomik olarak bir anlam taşıyabilmesi ve ekonomik işlevlerini yerine getirebilmesi için her şeyden önce kültürel bir öze sahip olması ya da diğer bir ifadeyle kültürelleştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle tüketim kültüründe, tüketim salt bir ihtiyaç giderme ya da temel ihtiyaçlara sahip olma çabasının sergilendiği bir davranış formu olmaktan giderek uzaklaşmaktadır. Bunun yerine tüketime ve sahip olunan metalara, sembolik ve simgesel bir anlam dünyasının eşlik ettiği görülmektedir.

Bireyin kimliğini inşa etmesinde ve sunmasında metalar kültürel bir işleve sahiptir. Bu nedenle tüketim, günümüzde hiç olmadığı kadar önem atfedilen toplumsal pratiklerden birine dönüşmüştür. Willis'in vurguladığı gibi (1993: 45) günümüzde bireylerin en temel ortak davranış kodu tüketimdir. Bu sayede tüketerek var olan, toplumsal statüsünü tüketim ürünleriyle sabitleyen ve anlamlı kılan, tüketerek sosyalleşen ve diğerlerini tüketim pratikleri çerçevesinde anlamlandıran bireyler, bir ilişki sistemi olarak tüketim kültürünü tecrübe etmektedir.

Diğer taraftan üretim ve tüketim faaliyetleri, örgütlenmiş bir mekâna ihtiyaç duymaktadır. Üretim, nasıl ki fabrika, atölye ve işletme gibi örgütlü yapılar içerisinde mümkün ise tüketimin de örgütlü, kurumsallaşmış, sınırları ve kuralları belli bir mekânsal düzenlemeyle optimize edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle tüketim toplumlarının kutsal mekânları olarak değerlendirilen alışveriş merkezleri son derece önemli bir işleve sahiptir. Bu mekânlarda sadece alışveriş yapılmaz, aynı zamanda alışveriş öğrenilir ve bireyler toplumsallaşma imkânı bulurlar, tüketim kültürünü edinirler.

Günümüzde alışveriş merkezleri önemini korumaya devam etmektedir, ancak diğer taraftan internetle birlikte tüketici davranışlarının yeniden şekillendiği görülmektedir. İnternet, bir iletişim

ortamı olarak ön plana çıksa da aynı zamanda bir alışveriş mekânı olma özelliği sergilemektedir. Bireyler internette, tıpkı bir alışveriş merkezinde olduğu gibi, mağazaları gezmekte, ürünleri tanımakta, ürünler hakkında yorumlarda bulunmakta ve alışveriş yapabilmektedir. Bu tür bir alışveriş, çok yeni olmakla birlikte, tüketim kültürünün yeniden şekillenmesinde ve dijitalize edilmesinde önemli etkilere sahiptir.

Günümüzde, tüketimi ve tüketim mekânlarını anlamak açısından alışveriş merkezleri ve bu mekânlarda süregelen tüketici faaliyetleri ne ölçüde önemliyse, internetle birlikte ortaya çıkan dijital alışveriş pratikleri de o ölçüde önem kazanmaktadır. Bu nedenle, bu çalışma kapsamında bireylerin hem alışveriş merkezlerinde, hem de internette alışveriş yapma alışkanlıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Eskişehir örneğinde yapılan saha araştırmasında anket tekniği kullanılmış ve 1152 kişilik bir örneklem grubuna ulaşılmıştır. 19 sorudan oluşan anket formunda; sosyo-demografik özellikleri belirlemeye yönelik sorular başta olmak üzere, alışveriş merkezlerinde ve internette alışveriş yapma alışkanlıklarını betimlemek amacıyla örneklem grubuna kapalı uçlu sorular yöneltilmiştir. Anket formunda ayrıca tüketim alışkanlıkları ve tüketime dair tutumları belirlemek amacıyla üçlü likert ölçeğine yer verilmiştir. Elde edilen veriler frekans/yüzde tabloları ve çapraz tablolar eşliğinde sunulmuş, ayrıca değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlılık durumunu belirlemek amacıyla yapılan Ki Kare bağımsızlık testi sonuçları hakkında bilgi verilmiştir.

2. GÜNÜMÜZDE TÜKETİM KÜLTÜRÜ

Tüketim en yalın ifadesiyle, ihtiyaçların giderilmesine yönelik yapılan faaliyetler bütünü olarak tarif edilebilir. Ancak tüketim, günümüzde giderek çok daha karmaşık sosyal, kültürel, psikolojik ve ekonomik bir olgu olarak değişim göstermekte ve çağdaş toplumların en belirgin özelliklerinden biri haline gelmektedir.

Tüketimi kolektif bir davranış formu olarak değerlendiren Baudrillard'a göre (2004: 95) tüketim toplumu, tüketimin öğrenildiği ve bireylerin tüketime alıştırıldığı toplumdur. Bu nedenle kendine özgü bir toplumsallaşma tarzına sahiptir. Tüketici sosyalizasyonu olarak ifade edilebilecek bir toplumsallaşma biçimine sahip olan tüketim toplumunda, ilk çocukluk yıllarından itibaren başlayan tüketici davranışlarının hayat boyu devam eden bir toplumsallaşma tarzına dönüştüğü görülmektedir. Aile, akran grupları ve kitle iletişim araçları (Kadioğlu, 2014: 71-88) tüketimin öğrenildiği ve kalıcı bir davranış formuna dönüştürüldüğü sosyalleşme araçları olarak işlev görmektedir. Tüketim toplumlarının egemen kültürel biçimi olarak tüketim kültürü, kendine özgü bireyin inşa edilmesinden başlayarak tüketimi sosyal yaşamın en temel ve kolektif davranış formuna dönüştürmektedir.

Tüketim toplumlarının tarihsel gelişim seyri değerlendirildiğinde, kapitalizmin geçirdiği evrelerin, tüketim toplumunun oluşumunda ve çeşitli dönüşümler yaşamasında belirleyici olduğu görülmektedir. Özellikle Fordist ve Post-Fordist dönüşümlerin, tüketim toplumunun da karakteristik özelliklerinin şekillenmesinde etkili olduğu vurgulanmaktadır. Örneğin Bocock; Fordist dönemin, kitlesel üretimle birlikte, kitlesel tüketime neden olduğunu vurgulamaktadır. Bocock'a göre (1997: 31) "Fordist seri üretim ve toplu tüketim döneminde yeni tüketici grupları türedi. Bu gruplar satın aldıkları şeylerde bir seçim yapmaya başladılar." Diğer taraftan kapitalist üretim ilişkileri açısından üretimin bir sorun olmaktan çıkıp, asıl meselenin tüketim ekseninde

şekillenmesi Fordist dönemin özelliklerinden biridir. Fordist dönem, üretilen ihtiyaç fazlası çok sayıda ürünün nasıl tüketilebilir kılınacağı sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu engelin aşılmasında tüketici, tüketicinin yaşam tarzı ya da erişmek istediği yaşam tarzı ile boş zaman algısı önemli bir kaç değişken olarak dikkat çekmektedir (Baritci ve Tarhan, 2018: 259).

Post-Fordist olarak adlandırılan dönem ise esnek uzmanlaşma ekseninde şekillenen bir üretim sürecini ifade etmektedir. Diğer taraftan Post-Fordist evre, beraberinde tüketim alışkanlıklarının yeniden şekillenmesinde ve tüketim kültürünün yerleşik bir hâl almasında önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Çünkü bu dönemde, reklamcılık ve pazarlama faaliyetleri önem kazanmaya başlamış; tanıtım ve pazarlama faaliyetleri ürünlerin satılmasından öte belirli bir yaşam tarzının satılmasını kapsayacak ölçüde genişlemiştir (Aydoğan, 2005: 23). Yeni tüketim kültüründe sadece ürünler pazarlanmaz ya da ürünün sağlayacağı fayda tüketici açısından tek başına yeterli değildir. Ürüne iliştilmiş bir kültürel anlam dünyasının, sosyo-kültürel bir farkın ya da sınıfsal bir ayrımın tüketiciye vaat edilmesi ve ulaştırılması gerekmektedir.

Yaşam tarzlarını, insanları birbirinden farklı kılan davranış kalıpları olarak temellendiren Chaney (1999: 24) yaşam tarzının genel olarak tüketimle ilgili toplumsal düzenlemelere dayandırıldığını vurgulamaktadır. Bu nedenle ve sonuç olarak geleneksel algıda sosyal sınıfı ya da bireyin yaşam şeklini belirleyen iş ve meslek hayatının yerini, bireyin boş zaman faaliyetleri ve tüketim alışkanlıkları almıştır (Chaney, 1999: 123). Bu anlamda, tüketim pratikleriyle şekillenen boş zamanlar, tüketim kültürünün zamansal organizasyonunu belirlemesi bakımından önem taşımaktadır.

Boş zaman, modern kapitalist toplumlarda bireylerin üretim faaliyetleri dışındaki serbest zamanlarını ve bu zaman dilimi içerisindeki pratiklerini içerimlemekle birlikte, bireyin doğrudan doğruya kendi inisiyatifi ortaya koymadığı, yönlendirilmiş ve organize edilmiş bir zamansallığı ve pratikler bütünü ifade etmektedir. Aytaç'ın vurguladığı gibi (2005: 7) "kapitalist sistem için boş zamanlar, artık, bir dinginlik, arınma ve de tüketme zamanıdır. Hem çalışmayı yeniden üretmek için hem de artan üretimin massedilmesi için ihtiyaç duyulan bir zamandır." Bu nedenle birey, boş zamanlarında, zamanın kültürel olanaklarını, maddi kültür ve nesnel sistemi dolayımında deneyimler, kendisine sunulan seçenekler arasından bazı tercihlerde bulunur. Bu tercihler, bireyin yaşam tarzını imler, bir gösterge sistemi olarak işlev görür. Bireyler, kimlikler ve sınıflar arasındaki ayrımlar; sahip olunan nesnelere, bu nesnelere birbiriyle kurduğu anlamsal ilişki ve nesnelere ilişkin geliştirilen kullanım örüntüleriyle sıkı bir ilişkiye sahip olan yaşam tarzına göre oluşur. Marcuse'un dikkat çektiği gibi (1997: 17) ihtiyaçlar gerçek ve yukarıdan dayatılan sahte ihtiyaçlar olarak ikiye ayrılabilir. Yaşam tarzını anlamlı kılan ise sahte ihtiyaçlardır. Üretilmiş, yapay ve yönlendirilmiş ihtiyaç olarak nitelenen sahte ihtiyaçlar, bireyin kendini belirli bir yaşam tarzına eklemeye sürecinin de başlangıç noktasını temsil eder. Çünkü yaşam tarzı, sosyal bir ayrım olarak, temel/zorunlu ihtiyaçlar çerçevesinde şekillenmez; farkın, çeşitli sosyal ayrımların ve toplumsal pozisyon alışların görünürlüğü, sistem tarafından belirlenen ihtiyaçların giderilmesinde gösterilen performansa bağlıdır. Bu nedenle tüketim, elbette ki özellikle sahte/yönlendirilmiş ihtiyaçların tüketimi, bireyin sisteme entegrasyonunun ve kalıcı bir bağımlılık ilişkisinin teminatıdır.

Tüketimin; boş zamanlar, yaşam tarzları ve ihtiyaçlar ekseninde tartışılması, tüketim ile ihtiyaç kavramı arasındaki ilişkiyi düşünmeyi gerekli kılmaktadır. Tüketim; yararcı, hazcı, gösterişçi,

sembolik tüketim gibi (Kadioğlu, 2014; Zorlu, 2006; Odabaşı, 1999; Yanıklar, 2006; Güler, 2019) farklı ihtiyaç, amaç ve niyetleri içerisinde barındıran türleri içermektedir. Yararcı tüketim, temelde bireyin bir nesneye, o nesnenin kullanım değeri çerçevesinde yönelmesi olarak tarif edilebilir. Bu tür bir tüketim, tüketici ile tüketim nesnesi arasındaki en saf / katışıksız bir yönelişi ifade etmektedir. Bunun dışında kalan tüketim biçimlerinin; sosyal, bireysel, kültürel, sınıfsal ve iletişimsel ihtiyaçların ve farkların inşası ve giderilmesi üzerine kurulu olduğu görülmektedir.

Örneğin Veblen'in kavramsallaştırdığı gösterişçi tüketim (2015), bireylerin sınıfsal farklarını ve kimliklerini kurmak ve toplumsal yaşamda teşhir etmek üzere ortaya koydukları bir tüketim biçimidir. Veblen, gösterişçi tüketim durumunda, malların boşa harcanmasının söz konusu olduğunu belirtir. Ancak gösterişçi tüketimde metaların harcanması, sembolik amaçları içerisinde barındıran bir pratiktir. Veblen'e göre (2015: 81) "İletişim araçları ve popülasyonun devinimi sonucunda birey, birçok insanın gözetimine maruz kalır, ki onların doğrudan gözetimi altındayken, bireyin saygınlığının yargılanmasında, tüketebildiği malları teşhir etmekten başka bir araç kullanılmaz." Gösterişçi tüketimde nesnelere atfedilen rol, onların kullanım değerinin ötesindedir: "Tüketim nesnesi, bireyin ait olduğu veya olmak istediği sınıfla arasına bir köprü kurarken aynı zamanda onu alt sınıflardan farklılaştıran bir ayraç görevi görür" (Tosun ve Cesur, 2018: 169). Gösterişçi tüketimde, "tüketim nesnelere, faydasından daha değerli olmasının nedeni, onların güzel ve pahalı olmasıdır" (Zorlu, 2006: 164). Bu nedenle gösterişçi tüketimde kendisine yönelen bireyin nesnede gördüğü; nesnenin kendinde aleni işlevi değil, nesnede gizli/örtük bir şekilde yer alan sosyal, kültürel, ekonomik ve sınıfsal anlamlardır.

Böylelikle tüketim nesnelere yalnızca kullanım değeri ve mübadele değeri çerçevesinde düşünmek, günümüz tüketim kültürü açısından yetersiz olacaktır. Baudrillard nesnelere dörtlü bir sistem içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulayarak, bunları belirli bir mantık içerisinde yerleştirir. Baudrillard'a göre (2009: 61) nesnelere; kullanım değerinin işlevsel mantığı, değişim değerinin ekonomik mantığı, simgesel değiş tokuş mantığı ve gösterge/değer mantığı çerçevesinde değerlendirilebilir. Baudrillard, tüketim evreninde sonuncu mantığın (gösterge/değer mantığı, -farklılık ve statü mantığı olarak da ifade edilir) geçerli olduğunu vurgular. Bu anlamda postmodern dönemin tüketici bireyi, nesnelere sembolik bir kod olarak kullanır, farklılaşmanın ve sınıflandırmanın bir gereği olarak nesnelere başvurur. Gösterge-değer mantığının kökeninin yapısal / göstergebilimsel yaklaşımdan kaynaklandığını belirten Woodward (2016: 108), gösterge-değer mantığı içerisinde, nesnelere değerinin, başka nesnelere ilişkisi içerisinde kavranabileceğini söyler. Dolayısıyla bir nesne dolayımında toplumsal farkın inşası, kendisini kıyaslayabileceğimiz nesnelere ve bu nesnelere sahip bireylerin varlığıyla mümkün görünmektedir.

Tüketim nesnelere bu ölçülebilir ve kıyaslanmaya açık niteliği, bireyi biteviye devam eden uygun ve makul nesne arayışına yöneltmektedir. Sürekli olarak üretilen ihtiyaçlar, bireyin yaşam tarzını belirleme ve sunma gayreti ile sınıfsal ayırım hatlarının canlı tutulma çabaları, tüketimin devingen ve dinamik yapısını beslemektedir. Tüketim kültürü ile birlikte sıklıkla anılan kavramlardan biri olan "arzu" bu devingen yapının önemli dayanaklarından biridir. Lefebvre bunu arzu stratejisi olarak tanımlamaktadır. Lefebvre'ye göre arzu stratejisi şu şekilde işler (2007: 96): "Nesnelere manevi yıpranma ve kullanımdan düşme süresinin kısılması için, gereksinimlerin eskimesi, yeni gereksinimlerin onların yerini alması gerekir. Arzu stratejisi budur!" Arzu stratejisi

ile ihtiyaçlar eskitilerek ve yerine yenileri konularak tüketimin devamlılığı garanti altına alınır. Jameson da bu noktaya dikkat çekerek (2011: 290) tüketim kültürünün iç dinamiğinin, arzunun sürekli biçimde çoğaltılması ve kopyalanması olduğunu belirtir. Zizek'e göre de (2012) tüketim toplumunda yaşanabilecek en büyük melankolik deneyim ya da yıkım, arzunun tatmin edilmesidir. Çünkü tüketim kültüründe bireylerin asıl amacı; bir metaya sahip olmak, onu elde etmek değil, arzunun bizatihi kendisidir ve hâlâ arzulanıdır.

Biteviye devam eden arzunun en temel sonucu, kendisiyle koşut devam eden tüketme isteğinin beslenmesidir. Ancak bireyin bir nesneyi tüketmesi, tüketim kültürünün nihai hedefi değildir, asıl hedef tüketiciyi bir nesneden diğerine yönlendirebilmektir. Nesnelerin birbiriyle ilişkili yapısı ve kıyaslanabilir olması tüketiciyi bir zinciri takip etmeye yönlendirmektedir. Bu noktada, nesnelere birbiriyle ilişkilendiren ve nesnelerin kıyaslanabilir olmasını sağlayan ve tüketicinin arzusunu canlı tutan bir mekanizma olarak reklamcılık, önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Featherstone, tüketim kültüründe metaların geniş bir kültürel çağrışımlar ve yanlısamlar silsilesini üstlenerek özgürleştiğini belirtir: "Reklamlar bu durumu sömürmeye muktedir olup sabun, bulaşık makinesi, otomobil ve alkollü içecekler gibi sıradan tüketim mallarına romantik sevdâ, egzotizm, arzu, güzellik, doyum, paylaşım, bilimsel ilerleme ve iyi hayat imgeleri iliştedir." (2013: 41). Lefebvre de (2007: 121) reklamların nesnelere gerçek ve imgesel olmak üzere çifte bir varoluş verdiğini belirtmektedir. Reklamların, insanların yaşama dair beklentilerini nesnelere eşleştirmesi ve bunlarla nesnelere arasında imgesel bir bağ kurması, nesneye yönelişin devamlılığında önemli bir rol oynar. Bu nedenle reklamlar, bir ürün tanıtmanın ötesinde, ürünle özdeşleştirilmiş imgeleri, hayalleri ve beklentileri pazarlar, bireyin arzu merkezini imgede yoğunlaştırır ve nesneye yönlendirir. Reklamlar, bu bakımdan, yeni ihtiyaçlar ürettiği kadar, imge ile nesne arasındaki ilişkiyi de inşa ederek, yeni arzulama yollarını bireye gösterir. Fiske'nin vurguladığı gibi (1999: 45) reklamlar, bir ürünü satmanın yanında, tüketimciliği de satmanın ve yaymanın temel araçlarından biridir.

3. KENTİN BÜYÜLÜ MEKÂNLARI: ALIŞVERİŞ MERKEZLERİ

Günümüzde tüketimin sahip olduğu önem, kendisini mekânsal düzenlemelerde somutlaştırmaktadır. Tüketim mekânları, hem yapısal özellikleri hem de kent içerisinde konumlanma biçimleriyle tüketim pratiklerinin organize edilmesinde önemli bir yere sahiptir. Tüketim kültürünün genel atmosferi, kitle iletişim araçları ve nihayetinde pazarlama ve reklamcılık faaliyetlerinin tümünün hedefi, bireyi tüketim nesnelere buluşturmasıdır. Bunun içinse belirli bir mekâna ihtiyaç duyulmaktadır. Birçok tüketim mekânı olmakla birlikte, postmodern tüketim kültürünü en iyi ifade eden ve bu kültürün somut göstereni olarak birçok tüketim mekânını temerküz eden mekânsal yapı, alışveriş merkezleridir.

Geçmişten günümüze tüketim mekânları değerlendirildiğinde; agoralar, forumlar, bedesten ve arastalar, pazaryerleri, dükkânlar, haller ve kapalı çarşılar, çok katlı mağazalar ve hipermarket, süpermarket ile kent dışı alışveriş merkezlerinin (Zengel, 2001-2002: 10-13) ortaya çıktığı görülmektedir. Alışveriş merkezleri, kamuya açık ve planlanmış tüketim mekânları olarak değerlendirildiğinde, salt günümüze özgü bir tüketim mekânı değildir. Diğer taraftan alışveriş merkezlerinin çok boyutlu, içerisinde birçok tüketim türünü barındırması, modüler yapısı ve kentin çeperine konumlandırılması nedeniyle günümüze özgü bir tüketim mekânı olarak değerlendirilmektedir.

Tüketim mekânlarının tarihsel süreç içerisinde dönüşüm geçirmesinin en temel nedenlerinden birine dikkat çekmek gerekmektedir. Zengel'in belirttiğine göre (2001-2002: 12) tarihsel süreçte pazaryeri ve hallere alternatif bir mekân olarak çok katlı mağazaların inşa edilmesinin arka planında sınıfsal reflekslerin olduğu görülmektedir. Çünkü pazaryeri ve haller son derece heterojen ve herkesin katılım sağladığı bir mekâna dönüşmüştür. Dolayısıyla, sınıfsal ayrımların, sadece tüketim nesnelerinde değil, tüketimin gerçekleştiği mekânda da arandığı, bu nedenle de yeni mekânsal düzenleme ihtiyaçlarının ortaya çıktığı ifade edilmelidir.

Günümüzde alışveriş merkezleri, "alışveriş merkezi" kavramının işlevsel ve çağrışımsal sınırlarını da çoğu zaman aşmaktadır. Alışveriş merkezleri kendilerini bir yaşam merkezi olarak sunmaktadır. Çünkü burada, sadece alışveriş yapılmaz; birey alışveriş merkezlerinde sosyalleşme, eğlenme, "nesnelerle flört", "aylak gezinti" (Baudrillard, 2004: 18), yemek yeme, sinema filmi izleme, sergi gezme, çeşitli etkinliklere katılma ve çocukları eğlendirme gibi gündelik yaşamı doldurmaya yarayan birçok pratiği yerine getirebilir. Tam da bu nedenle Baudrillard'a göre (2005: 112) alışveriş merkezleri: "Gelecekte karşımıza çıkacak her türlü toplumsal denetim biçimi, yani toplumsal yaşam ve birlikteliğin dağınık işlevlerini tek bir homojen çatı altında buluşturma modelidir." Alışveriş merkezlerinde hemen hemen her şeye yer verilmekte, hemen hemen hiçbir şey dışarıda bırakılmamaktadır.

Tüketim mekânlarını, alışveriş merkezlerinin ötesinde çok daha geniş bir perspektifte ele alan Ritzer, yeni tüketim araçları olarak nitelendirdiği tüketim mekânlarını şu şekilde sıralar (2011: 29-48): fast food restoranları, zincir mağazalar, kataloglar, elektronik alışveriş merkezleri, indirimli mağazalar, yolcu gemileri, kumarhaneler... Elbette bu mekânlar içerisinde alışveriş merkezleri de yer almaktadır. Ritzer'in yeni tüketim araçlarına ilişkin analizinin odak noktalarından birini; dinsel mekân ve davranışlar ile tüketim mekânları ve davranışları arasında kurduğu analogik ilişki oluşturmaktadır. Çünkü Ritzer'e göre alışveriş mekânları, dini mekânların sağladığı türde bir merkeziliği sağlar; ayrıca benzer bir denge, simetri ve düzene sahip olacak şekilde inşa edilirler (2011: 27). Bu nedenle yeni tüketim araçlarının diğer adı, Ritzer'in ifadesiyle tüketim katedralleridir. Tüketici davranışlarının kendisini en yoğun olarak gösterdiği alışveriş merkezlerinin, daha fazla tüketiciyi kendine çekmek için büyüme, fantastik ve sihirli ortamlar sunmaları gerekmektedir. Ritzer, rasyonalitenin getirdiği yıkıcı etkileri aşabilmek için yeni tüketim araçlarının, yeniden büyüme stratejileri geliştirdiğini vurgular. Bunlar; öncelikle gösteri, ekstrevağanzalar ve simülasyon yoluyla gösteri üretimidir (2011: 136-146). Ayrıca birbirine geçiş olarak nitelendirilebilecek ve sınırların bulanıklaşması veya ortadan kalkmasını ifade eden bir büyüme durumu söz konusudur (2011: 167). Birbirine geçiş esasında alışveriş mekânlarının kapsayıcı özelliğini ortaya koymaktadır. Çünkü bu mekânlarda eğlence ile tüketim, yemek yeme ile tüketim, sosyalleşme ile tüketim, gezinti ile tüketim birbirini bütünleyen, aralarında geçişkenliği sağlayan veya aralarındaki sınırların muğlaklaştığı pratiklere dönüşmektedir.

Tüketim toplumunun ve tüketim mekânlarının ortaya çıkmasında, yaygınlaşmasında ve özellikle büyüme mekânlara dönüşmesinde ABD'nin etkili olduğu bilinmektedir. Dünya ölçeğinde, küreselleşme süreçleriyle doğru orantılı olarak Amerikan kültürünün yayılması, bir anlamda Amerikan yaşam tarzı ve tüketim pratiklerinin yaygınlaşması anlamına gelmektedir.

Günümüzde Türkiye’de de hemen hemen her kentte büyük ölçekli alışveriş merkezlerinin kurulduğu, bireylerin sadece alışveriş yapmak için değil, aynı zamanda boş zamanlarını değerlendirmek üzere alışveriş merkezlerini tercih ettiği bilinmektedir. Yanıklar (2006: 78) Türkiye’de büyük tüketim mekânlarını ortaya çıkaran koşulları şu şekilde sıralamaktadır: “hızlı kentleşme, nüfusun yoğunlaşması, kişi başına düşen gelirin artması, otomobil sahipliğinin artması, kredi kartı kullanımının yaygınlaşması, toplu alışveriş yapmanın cazip görülmesi, alışverişin aynı zamanda boş zaman aktivitesine dönüşmesi ve reklamlar.” Bu koşulları sağlayan temel etmenlerden biri olarak Türkiye’nin 1980’li yıllardan itibaren küresel kapitalist ekonomik sisteme, diğer bir ifadeyle serbest piyasa ekonomisine entegre olması göz ardı edilmemelidir. Ayrıca tüketim ve medya ilişkisi söz konusu olduğunda reklamlar ilk akla gelen medya içerikleridir, ancak medya içeriklerinin tamamının doğrudan veya dolaylı olarak tüketim kültürünün edinilmesinde ve yaygınlaştırılmasında önemli bir işleve sahip olduğu ifade edilmelidir. Türkiye’de özellikle 90’lı yıllardan itibaren, özel televizyon yayıncılığının başlamasıyla birlikte, tüketim kültürünün yaygınlaşmasında medyatik etkilerin arttığı görülmektedir.

Tüketim kültürünün yaygınlaşması, bu kültürün kendisini yeniden üretebilmesini sağlayan alışveriş merkezlerinin çoğalması ile doğru orantılıdır. Türkiye’de alışveriş merkezi sayısı son 10 yılda artış eğilimi sergilemektedir. 2019 yılı itibarıyla alışveriş merkezi sayısının 453’e ulaştığı, en çok alışveriş merkezine sahip illerin ise sırasıyla; İstanbul (147), Ankara (38), İzmir (28), Bursa (19) ve Antalya (18) olduğu görülmektedir. Diğer taraftan Türkiye’de 17 ilde alışveriş merkezi bulunmamaktadır, ancak ilerleyen yıllarda bu sayının giderek azalacağı öngörülmektedir (<http://gyodergosterge.com/detay/avm>, Erişim: 20 Haziran 2019).

Alışveriş merkezlerinin giderek yaygınlaşması, alışveriş merkezlerinde zaman geçiren, tüketim ihtiyaçlarını bu mekânlarda gideren insan sayısını sürekli olarak arttırmaktadır. Bu arada Türkiye’ye özgü büyüleme stratejilerine, alışveriş merkezlerinde yer verildiği görülmektedir. Örneğin alışveriş merkezlerinde çocuk oyun alanlarına geniş bir şekilde yer verildiği, çocuklara yönelik gösterilerin düzenlendiği, sergilerin açıldığı, yöresel gıda ve hediyelik eşya fuarlarına yer verildiği, hatta kimi zaman alışveriş merkezlerindeki geniş alanların otomobil fuarına dönüştürüldüğü gözlemlenmektedir. Bu durum Türkiye’deki alışveriş merkezlerinin bir taraftan gösteri, diğer taraftan bütünleştirme stratejileriyle büyüldüğünü ve tüketicilerin bu mekânlara çekildiğini göstermektedir.

Günümüzde alışveriş merkezleriyle birlikte tüketim mekânı olarak internetin tercih edilmeye başlandığı, tüketici davranışlarının da bu çerçevede yeniden şekillendiği görülmektedir. İnternetle birlikte alışverişin ve büyümenin dijitalleştiği bir döneme girilmiştir.

4. BÜYÜNÜN DİJİTALLEŞMESİ: BİR ALIŞVERİŞ MEKÂNI OLARAK İNTERNET

İnternet başlangıçta bir iletişim aracı olarak gelişse de günümüzde bir alışveriş mekânı olma özelliği ile ön plana çıkmaktadır. Alışveriş merkezleri tarihsel süreç içerisinde bireylerin tüketim alışkanlıklarını nasıl değiştirdiyse, internetin yaygınlaşmasıyla birlikte gelişen dijitalize davranış örüntüleri, tüketimin ve tüketicileri büyüleme stratejilerinin de dijitalleşmesini beraberinde getirmiştir.

We Are Social'ın 2019 Ocak ayı verilerine göre dünyada 4 milyar 388 milyon internet kullanıcısı bulunmaktadır. İnternet kullanıcı sayısı her yıl düzenli olarak artmaktadır. Örneğin 2018 yılına göre, 2019 yılında internet kullanıcı sayısının 367 milyon (% 9,1) arttığı kaydedilmiştir. Aynı istatistiklere göre Türkiye'deki internet kullanıcı sayısı 59 milyon 360 bin kişidir (wearesocial.com, Erişim: 21 Haziran 2019). Tüm dünyada ve Türkiye'de internet kullanımının giderek yaygınlaşması, interneti hem etkili bir reklam alanına hem de tüketim davranışlarının yeniden şekillendiği, tüketim için yeni büyüleme stratejilerinin geliştirildiği bir alana dönüştürmüştür.

İnternet üzerinden yapılan pazarlama ve tüketim pratikleri genellikle e-ticaret, e-alışveriş veya çevrimiçi alışveriş, sanal alışveriş olarak nitelendirilmektedir. Çevrimiçi alışveriş deneyiminin her yıl artan bir eğilim taşıdığını belirten Chayko'nun verdiği bilgiye göre (2018: 176); dünyadaki internet kullanıcılarının yüzde 40'ı ürünleri veya malları masaüstü bilgisayarları ya da mobil cihazları aracılığıyla çevrimiçi satın almıştır. Bunun 1 milyar çevrimiçi alıcıya denk geldiğini belirten Chayko, dünyadaki çevrimiçi satın alma davranışlarının eşit şekilde dağılmadığını; Birleşik Devletler, Birleşik Krallık, Norveç, Kore ve Danimarka'da çevrimiçi alışverişin çok daha yüksek olduğunu belirtmektedir.

İnternetin e-ticaret konusunda şirketler ve markalar tarafından yoğun bir şekilde kullanılması ve tüketicilerin giderek çevrimiçi alışverişini tercih etmeye başlamasının en temel nedenlerinden biri, internetin görece ucuz ve kolay ulaşılabilir olmasıdır. Bu nedenle hem şirketler hem de tüketiciler ucuz ve zahmetsiz alışveriş açısından interneti tercih etmekte, şirketler sanal mağazalar kurmakta; çalışan sayısının az olması, mağaza giderlerinin olmaması gibi nedenlerle perakende satış fiyatlarını düşürebilmektedir. Tüketiciler de ister sabit cihazları, isterse de mobil cihazlarını kullanarak her an her yerde ürünler hakkında bilgi sahibi olabilmekte ve alışveriş deneyimi yaşayabilmektedir. Bu anlamda e-ticaret ve çevrimiçi alışveriş yeni bir tüketim deneyimini beraberinde getirmiştir.

TÜSİAD'ın e-ticaret raporunda (2019), Türkiye'de e-ticaretin 2018 yılında % 42 oranında büyüdüğü, online perakendenin toplam perakendeye oranının ise % 5,3 olduğu belirtilmektedir. Aynı raporda Türkiye'deki tüketicilerin online alışveriş davranışlarında; mobil cihaz kullanımının yaygın olduğu, tüketicilerde hızlı teslimat beklentisinin arttığı, elektronik ürünlerin dışındaki diğer ürün kategorilerine yönelişin yükseldiği ve sosyal medyanın çevrimiçi tüketim alışkanlıklarında giderek daha etkili olmaya başladığı tespitlerine yer verilmektedir (2019: 28). Bütün bu gelişmeler, çevrimiçi alışverişte tüketicilerin kendilerine ve internete özgü tüketici davranışları geliştirdiğini, internette yeni bir tüketim kültürünün inşa edildiğini göstermektedir. Diğer taraftan çevrimiçi alışverişte sosyal medyanın etkisinin giderek artması; tüketim pratiklerini, sosyal medya ortamlarının asli davranış örüntüleri içerisinde değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

5. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Eskişehir, alışveriş merkezi anlamında zengin bir kenttir. Espark, Kanatlı AVM, Özdilek AVM, Carrefoursa Neo Plus Vega Outlet, Esnaf Sarayı, Metro AVM, Koçtaş AVM gibi irili ufaklı çok sayıda alışveriş merkezi bulunmaktadır. 2008 yılında yapılan bir araştırmada, Eskişehir'deki alışveriş merkezlerinin ortak özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır: alışveriş merkezlerinin temel fonksiyonu alışveriştir, ancak farklı fonksiyonlar da bulunmaktadır, bunların başında kültürel fonksiyonlar ve gastronomi gelmektedir. Bütün alışveriş merkezleri, özel ulaşım araçlarının yanı sıra, toplu taşıma

araçlarının güzergâhları ile ilişkilidir (Üstün ve Tural: 275). Bu tespitler çerçevesinde Eskişehir'deki modern alışveriş merkezleri, alışveriş temelli bir fonksiyona sahip olmakla birlikte, yaşam merkezi olma özelliğini sergileyecek çeşitli fonksiyonlarla donatıldığı ve alışveriş merkezleri konumlandırılırken ulaşım imkânlarının göz önünde bulundurulduğu ifade edilebilir. Diğer taraftan Akarçay ve Suğur'un dikkat çektiği gibi (2016: 822) Eskişehir'de alışveriş merkezlerinin giderek yaygınlaşması; beslenme ve eğlenmenin kentin gündelik yaşamında egemen pratiklere dönüşmesine ve ayrıca bir tür nezihleşme projesi olarak sınıfsal karşılaşmaların ve ayrımların çerçevelenmesine neden olmaktadır.

Eskişehir örneğinde yapılan bu araştırmada, tüketicilerin alışveriş merkezlerinde ortaya koydukları tüketim davranışlarını ve ayrıca çevrimiçi alışveriş alışkanlıklarını belirlemek amaçlanmaktadır. Bu temel amaç çerçevesinde betimleyici bir araştırma olarak tasarlanan çalışmanın araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir;

Araştırma Sorusu 1: Eskişehir'de tüketicilerin alışveriş merkezlerini kullanma sıklığı nedir? Alışveriş merkezlerinde sergilenen tüketim alışkanlıkları nasıldır?

Araştırma Sorusu 2: Eskişehir'deki tüketicilerin çevrimiçi alışveriş alışkanlıkları nasıldır?

Araştırma Sorusu 3: Alışveriş merkezlerinde ve çevrimiçi ortamlardaki tüketim alışkanlıklarının şekillenmesinde etkili olan sosyo-demografik değişkenler nedir?

İlgili araştırma soruları çerçevesinde 19 sorudan oluşan bir anket formu hazırlanmıştır. Anket formunda sosyo-demografik sorular başta olmak üzere, örneklem grubunun alışveriş merkezlerine hangi sıklıkla gittiği, hangi amaçla gittiği ve alışveriş merkezlerinde en çok hangi tür alışveriş yaptığını belirlemeye yönelik sorular yöneltilmiştir. Bununla birlikte çevrimiçi ortamlardaki alışveriş alışkanlıklarını belirlemeye yönelik benzer sorular sorulmuştur. Ayrıca örneklem grubunun alışveriş, tüketim davranışları, reklamlar vb. gibi bazı konulardaki tutumlarını öğrenmek amacıyla anket formunda üçlü likert ölçeği kullanılmıştır.

Anket formu, öncelikli olarak 20 kişilik bir kontrol grubuna uygulanmış, pilot çalışmada görülen eksiklikler giderildikten sonra saha çalışmasına başlanmıştır. Anket çalışması Eskişehir merkezde, 18 yaş ve üzeri, 1200 kişilik bir örneklem grubuna uygulanmıştır. Araştırmada basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ancak örneklem grubunun sosyo-demografik özelliklerinin her bir kategoride temsil yeteneğini arttırmak amacıyla, sosyo-demografik verilerin birbirine yakın oranlarda dağıtılmasına dikkat edilmiştir. Veri girişinde eksik ve hatalı olduğu tespit edilen anket formları ayıklanmıştır. Böylelikle 1152 adet anket formu analize dâhil edilmiştir.

6. ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde Eskişehir örneğinde yapılan alan araştırmasından elde edilen bulguların sunumu ve analizi yapılmaktadır. Anket uygulamasından elde edilen veriler; örneklem grubunun sosyo-demografik özellikleri, alışveriş merkezlerine gitme ve alışveriş merkezlerindeki tüketim alışkanlıkları ve çevrimiçi tüketim alışkanlıkları şeklinde sistematize edilmiştir. Veriler, frekans dağılımlarını gösteren tablolar halinde sunulmuştur. Ayrıca değişkenler arasındaki ilişkinin

anamlılık durumunu tespit etmek amacıyla Ki Kare Bağımsızlık Testi uygulanmış, test sonuçları analize dâhil edilmiştir.

6.1. Örneklem Grubunun Sosyo-Demografik Özellikleri

Örneklem grubunun sosyo-demografik özellikleri çalışmadan elde edilen bulguların değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Tüketim alışkanlıklarının şekillenmesinde ve bazı eğilimlerin ortaya çıkmasında sosyo-demografik değişkenlerin belirleyici olduğu bilinmektedir. Bu nedenle anket uygulamasında, belirlenen sosyo-demografik değişkenlerin oransal dağılımının birbirine yakın olması gözetilmiştir.

Tüketim çalışmaları açısından cinsiyet, en temel değişkenlerden biridir. Örneklem grubunun cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde, katılımcıların % 52,6'sının (606 kişi) kadın, % 47,4'ünün ise (546 kişi) erkek olduğu görülmektedir.

Yaşa göre değerlendirildiğinde ise örneklem grubunun yaş aralığı oranlarının dengeli bir şekilde dağıldığı görülmektedir. Buna göre; %20,5 (236 kişi) 18-25 yaş aralığında, %20,7 (238 kişi) 26-35 yaş aralığında, %18,3 (211 kişi) 36-45 yaş aralığında, %19,4 (224 kişi) 46-55 yaş aralığında, %21,1 (243 kişi) ise 56 ve üzeri yaş aralığında bulunmaktadır. Örneklem grubunun yaşa göre dağılımı göz önünde bulundurulduğunda; genç, orta ve ileri yaş kategorilerindeki bireylerin orantılı bir şekilde temsil edildiği anlaşılmaktadır.

Örneklem grubunun bir diğer önemli değişkeni eğitim düzeyidir. Diğer birçok araştırma alanı için önemli bir değişken olarak eğitim düzeyi, tüketim alışkanlıkları için de temel belirleyici değişkenlerden biridir. Bu bağlamda örneklem grubunun eğitim düzeyine göre oranları şu şekildedir: İlköğretim (% 13,5 – 155 kişi), Ortaöğretim (% 15,9 – 183 kişi), Lise (% 18,1 – 209 kişi), Ön Lisans (% 17,7 – 204 kişi), Lisans (% 17,4 – 201 kişi) ve Lisansüstü (17,4 – 200 kişi).

Örneklem grubunun mesleğine göre dağılımı değerlendirildiğinde; % 23,9 (275 kişi) kamu çalışanı, % 23,1 (266 kişi) özel sektör çalışanı, % 15,5 (178 kişi) emekli, % 15,8 (182 kişi) ev hanımı, % 14,0 (161 kişi) öğrenci, % 7,8 (90 kişi) ise işsizdir.

Medeni duruma göre örneklem grubunun dağılımı şu şekildedir: Evli (% 56,9 – 655 kişi), Bekâr (% 43,1 – 497 kişi).

Örneklem grubunun gelir düzeyini belirlemek amacıyla, katılımcılara hane halkı gelirini belirtmeleri istenmiştir. Elde edilen verilere göre örneklem grubunun % 21,5'i (248 kişi) 1000-2000 TL gelir aralığında, % 20,7'si (238 kişi) 2000-3000 TL gelir aralığında, % 20,8'si (240 kişi) 3000-4000 TL gelir grubunda, % 18,6'sı (214 kişi) 4000-5000 TL gelir aralığında ve % 18,4'ü (212 kişi) ise 5000 TL üzeri gelir grubu içerisinde yer almaktadır.

6.2. Tüketim Alışkanlıkları ve Tutumlar

Bireylerin nesnelere ya da metalarla kurduğu ilişkiyi belirleyen birçok bireysel ve toplumsal faktör vardır. Bireylerin sahip oldukları kişisel özellikler, nesnelere beklentileri; nesnelere anlama, yorumlama ve değerlendirme süreçlerine etki etmektedir. Günümüz tüketim kültüründe nesnelere sahip olduğu gösterge-değerin nesne kavrayışlarında ve nesnelere kategorilere ayrılmasında en belirleyici değer biçimi olduğu kabul edilebilir. Diğer taraftan Nohl'ın vurguladığı gibi; eşya yalnızca

bireysel kimliği yansıtmaz, eşya birey için toplumun beklentilerinin göstergesi de olabilir. Böylece eşya genelleştirilmiş ötekinin bir parçası olur (2018: 17). Bu nedenle nesnelere anlamlandırılması, bireyin de dahil olduğu toplumsal inşa sürecinin bir parçasıdır. Nesnelere belirli bir toplumda, belirli bir anlamlandırma süreci içerisinde toplumsal anlamına kavuşmaktadır. Bireylerin nesnelere ilişkin sahip olduğu anlam dünyası, dış etkenlere son derece açıktır. Dolayısıyla tüketici, bir nesneyi satın alırken; bireysel ve toplumsal beklentilerin ve anlam dünyasının etkisi altında kalmakta, ayrıca nesnelere işlevlerini, somut ve soyut faydalarını göz önünde bulundurabilmektedir.

Tablo 1. Bir Ürün Satın Alırken Dikkat Edilen Faktörler

	F	%
Fiyat	710	22,1
İhtiyaçlarına cevap vermesi	441	13,7
Sağlamlık/Dayanıklılık	387	12,0
Kalite	354	11,0
İndirim ve Kampanyalar	331	10,3
Marka	240	7,5
Garanti	197	6,1
Renk	182	5,7
Modaya uygunluk	175	5,4
Tasarım	135	4,2
Satış Sonrası Hizmetler	52	1,6
Reklam	12	0,4
Diğer	3	0,1
Toplam	3219	100,0

Bu anlamda örneklem grubunun bir ürünü satın alırken nelere dikkat ettiği, bu konudaki önceliklerinin ne olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Örneklem grubuna “bir ürün satın alırken en çok nelere dikkat edersiniz?” sorusu yöneltilmiş, en çok üç seçeneği işaretleyebileceği belirtilmiştir. Örneklem grubunun; sırasıyla fiyat (% 22,1), ihtiyaçlara cevap verme (% 13,7), sağlamlık/dayanıklılık (% 12,0), kalite (% 11,0) ve indirim/kampanyaları (% 10,3) önemsendiği görülmektedir. Bu veriler genel hatlarıyla değerlendirildiğinde, katılımcıların öncelikle ekonomik nedenleri dikkate aldığını, sonrasında ise satın alacakları ürünlerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelik ve kaliteye sahip olmasını önemsediklerini göstermektedir. Bu anlamda gelir/fayda anlayışının belirleyici olduğu görülmektedir. Ancak diğer taraftan marka, moda, renk ve tasarım gibi çeşitli bireysel ve toplumsal algılar ile beğeni yargılarını içeren hususların da katılımcılar tarafından dikkate değer ölçüde önemsendiği görülmektedir.

Tablo 2. Örneklem Grubunun Belirtilen İfadelere Katılma Durumları

	Katılıyorum %	Kararsızım %	Katılmıyorum %
1. Reklamlar ilgimi çeker.	54,4	13,3	32,3
2. Reklamı yapılan ürün kalitelidir.	14,3	28,9	56,8
3. Benim için marka önemlidir.	45,7	22,8	31,5
4. Bir şey satın almadan önce internette fiyat araştırması yaparım.	46,7	8,5	44,8
5. İnternette alışveriş yapmak güvenlidir.	23,2	27,3	49,5
6. İnternette alışveriş yapmak daha keyiflidir.	19,4	24,6	56,1
7. Bütçemi dikkate alarak alışveriş yaparım	91,1	6,1	2,9
8. İndirim ve kampanyaları takip ederim	65,2	11,8	23,1
9. Alışveriş yapmak beni mutlu eder.	68,4	17,9	13,7
10. Kredi kartı beni alışveriş yapmaya teşvik eder.	27,0	26,9	46,1
11. Planladığımdan daha fazla alışveriş yaptığım zamanlar olur.	45,8	22,1	32,0
12. Bazen gereksiz de olsa alışveriş yaparım.	25,4	21,2	53,4
13. Alışveriş yaptıktan sonra bazen kendimi suçlu hissedirim.	20,7	20,7	58,6
14. Kendimi iyi hissetmediğim zamanlarda alışveriş yaparım.	11,8	16,4	71,8
15. Harcamalarım nedeniyle çevremdeki insanların tepkisini çekerim.	8,9	12,5	78,6
16. Hiç kullanmayacağım eşyaları satın alırım.	9,2	21,5	69,3
17. Alışveriş merkezlerine gezmek için bile olsa giderim.	43,3	18,1	38,5

Örneklem grubunun genel tüketim alışkanlıklarını, çevrimiçi alışverişe ilişkin tutumlarını, reklamlara bakış açısını belirlemek amacıyla, bazı yargı ifadelerine katılım düzeyleri sorulmuştur.

Reklamlar, tüketim kültürünün temel itici güçlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Özellikle ürünlerin tanıtımında, ürünlere ilişkin algı oluşturulmasında ve tüketimin özendirilmesinde reklamların önemli bir etkiye sahip olduğu kabul edilmektedir. Bu anlamda katılımcıların reklamları izleme ve reklam/ürün ikilisine ilişkin algısı belirlenmeye çalışılmıştır. Örneklem grubunun büyük bir çoğunluğu reklamların ilgisini çektiğini (% 54,4) belirtmektedir. Diğer taraftan reklamı yapılan ürünlerin kaliteli olduğunu düşünen katılımcıların oldukça düşük olduğu (% 14,3) gözlemlenmektedir. Bu veriler, bir taraftan katılımcılar tarafından reklamların ilgiyle izlendiğini, diğer taraftan reklamın, ürünün kalite algısını tek başına şekillendirmediğini göstermektedir.

Örneklem grubunun, “benim için marka önemlidir” yargısına yüksek düzeyde (% 45,7) katılım sağladığı ifade edilmelidir. Bu anlamda tüketici davranışlarında marka algısının belirleyici etmenlerden biri olduğu, bireylerin satın alma davranışının şekillenmesinde marka yönelimli bir eğilimin önemli ölçüde etkili olduğu kabul edilebilir.

Diğer taraftan bir ürünü satın alırken dikkat edilen faktörlerde ortaya çıkan verilerde olduğu gibi; fiyat, bütçe ve indirimlerin katılımcılar tarafından yüksek düzeyde önemsendiği görülmektedir. Bu konuda en dikkat çeken veri, “bütçemi dikkate alarak alışveriş yaparım” önermesine katılım (% 91,1) oranlarıdır.

İnternette ilgili yargılara katılım oranlarına bakıldığında özellikle “internetten alışveriş yapmak güvenlidir” yargısı (% 23,2) ile “internetten alışveriş yapmak daha keyiflidir” yargısına (% 19,4) katılım düzeylerinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Diğer taraftan internetin fiyat araştırması yapma konusunda katılımcıların büyük çoğunluğu tarafından (% 46,7) kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Tüketim toplumunun bireylere sunduğu ve bireylerden tekrar tekrar beklediği en önemli davranış örüntüsü, alışveriştir. Tüketim toplumunda, tüketimin somut bir pratiğe dönüştüğü ve ayrıca bireyin kendini ifade edebildiği bir alan olarak alışveriş; ortak kültürel kodlara uymanın, toplumla bütünleşmenin ve kendisinden beklenen performansı sergileyebilmenin bir sonucu olarak bireylerde tatmin duygusuna ve mutluluğa neden olmaktadır. Örneklem grubunun “alışveriş yapmak beni mutlu eder” ifadesine katılım düzeyi (% 68,4) dikkate alındığında; alışverişin, tüketim kültüründe önemli bir mutluluk kaynağı olarak işlev gördüğü anlaşılmaktadır.

Bir diğer dikkat çeken veri ise alışveriş planlaması ile ilgilidir. “Planladığımdan daha fazla alışveriş yaptığım zamanlar olur” ifadesine katılım oranları (% 45,8), bireylerin zaman zaman plansız alışveriş davranışlarına sahip olduğunu göstermektedir. Örneklem grubunun “alışveriş merkezlerine gezmek için bile olsa giderim” ifadesine katılım oranları da (% 43,3), alışveriş merkezlerinin sadece alışveriş yapılan mekânlar olmadığını, aynı zamanda gezmek için de kullanılan mekânlar olduğunu göstermektedir.

6.3. Alışveriş Merkezleri ve Tüketim Alışkanlıkları

Alışveriş merkezlerinin tüketim ve diğer amaçlar çerçevesinde kullanımı hem bireylerin tüketim davranışlarını anlamak hem de alışveriş merkezlerinin hangi amaçlar için kullanıldığını tespit etmek bakımından önemlidir. Bu amaçla örneklem grubuna; alışveriş merkezlerine gitme sıklığı, hangi günler gidildiği, kimlerle gidildiği, hangi amaçla gidildiği ve buralarda hangi tür alışveriş yapıldığını belirlemek için sorular yöneltilmiştir.

Tablo 3. Alışveriş Merkezlerine Gitme Sıklığı

Sıklık	F	%
Haftada bir	378	32,8
Ayda bir	363	31,5
Nadiren	304	26,4
Haftada birkaç gün	99	8,6
Her gün	8	0,7
Toplam	1152	100,0

Alışveriş merkezlerine gitme sıklıkları bireylerin hem tüketim alışkanlıklarının anlaşılmasında hem de gündelik yaşamlarında alışveriş merkezlerinin sahip olduğu anlamı göstermesi bakımından önemlidir. Kent içerisinde çok sayıda alışveriş merkezi, hem tüketim imkanı sunması hem de boş zaman aktivitelerinin gerçekleştirilebileceği bir alan sunması açısından tüketimin ve sosyalleşmenin temel mekanlarından biridir. Örneklem grubundan elde edilen veriler çerçevesinde alışveriş merkezlerine gitme sıklıklarının ağırlıklı olarak “haftada bir” ile “ayda bir” seçeneklerinde yoğunlaştığı görülmektedir. “Nadiren” gittiğini belirten katılımcıların oranı da kayda değerdir.

Alışveriş merkezlerine gitme sıklıkları ile cinsiyet, yaş, meslek, eğitim durumu, gelir durumu ve medeni durum arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Cinsiyete Göre Alışveriş Merkezlerine Gitme Sıklığı¹

Cinsiyet	Her gün	Haftada Birkaç Gün	Haftada Bir	Ayda Bir	Nadiren	Toplam
Kadın	6 % 1,0	70 % 11,6	202 % 33,3	189 % 31,2	139 % 22,9	606 % 100,0
Erkek	2 % 0,4	29 % 5,3	176 % 32,2	174 % 31,9	165 % 30,2	546 % 100,0
Toplam	8 % 0,7	99 % 8,6	378 % 32,8	363 % 31,5	304 % 26,4	1152 % 100,0
$\chi^2 = 20.542$ df= 4 p= .00 < .05						

Cinsiyete göre değerlendirildiğinde, “haftada bir” ile “ayda bir” gitme sıklığında kadın katılımcılar ile erkek katılımcıların birbirine yakın oranlara sahip olduğu görülmektedir. Ancak cinsiyete göre alışveriş merkezlerine gitme sıklığı arasındaki anlamlı ilişkinin belirleyici farklılığı, alışveriş merkezlerine gitme sıklığının arttığı ve azaldığı durumlarda kendini göstermektedir. “Her gün” ile “haftada birkaç gün” gitme sıklığında kadın katılımcıların oranı daha yüksek, “nadiren” gitme sıklığında ise erkek katılımcıların oranının yüksek olduğu görülmektedir. Bu anlamda alışveriş merkezlerine gitme sıklıkları ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olduğu ifade edilebilir. Ki Kare testi sonucu da bunu doğrulamaktadır.

Yaş ile alışveriş merkezlerine gitme sıklığı arasında da anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($\chi^2 = 161.761$ df= 16 p= .00 < .05). Buna göre yaş ilerledikçe alışveriş merkezlerine gitme sıklıklarının giderek azaldığı görülmektedir. Bu anlamda alışveriş merkezlerine daha çok 18-25 ile 26-35 yaş gruplarının daha sık gittiği anlaşılmaktadır. Eğitim düzeyine göre değerlendirildiğinde de ($\chi^2 = 199.244$ df= 20 p= .00 < .05) anlamlı bir ilişki görülmektedir. Buna göre alışveriş merkezlerine gitmek sıklığının en yoğun biçimde “önlisans” ve “lisans” düzeyindeki katılımcılarda arttığı ifade edilebilir. Gelir durumuna göre ele alındığında, gelir düzeyi ile alışveriş merkezlerine gitme sıklığı arasında doğrudan anlamlı bir ilişkinin olduğu belirtilebilir ($\chi^2 = 116.143$ df= 16 p= .00 < .05). Buna göre gelir düzeyi arttıkça, “haftada birkaç kez” ile “haftada bir” sıklığında anlamlı bir artışın olduğu belirlenmiştir. Meslek durumunda da anlamlı bir ilişki olmakla birlikte ($\chi^2 = 20.542$ df= 4 p= .00 < .05), anlamlı ilişkinin meslek gruplarına göre değil; çalışan ile çalışmayan olarak ifade edilebilecek bir sınıflandırma içerisinde anlamlı olduğu görülmektedir. Bu anlamda ister kamu çalışanı isterse özel sektör çalışanı olsun alışveriş merkezlerine gitme sıklıklarının, diğer gruplara göre (emekli, ev hanımı, öğrenci ve işsiz) daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Bu sonuçtan iki temel anlam çıkarılabilir; öncelikle bu durum gelirle ilişkilendirilebilir, ikinci olarak da çalışan kişilerin iş dışı zamanlarını daha yüksek oranda alışveriş merkezlerinde geçirme ihtiyacı hissetmesi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca katılımcıların medeni durumu ile alışveriş merkezlerine gitme sıklığı

¹ Çalışmada yer alan çapraz tablolarda, 5'ten az frekans sıklığına sahip olan hücrelerin yüzdelik oranları %20'nin altında kaldığı için Fisher Kesin Olasılık Testi uygulamaya gerek duyulmamış, veriler olduğu gibi Ki Kare testine tabi tutulmuştur.

arasında da ($\chi^2 = 76.647$ $df= 4$ $p= .00 < .05$) anlamlı bir ilişki söz konusudur. Buna göre bekârların alışveriş merkezlerine gitme sıklıklarının daha yoğun olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Alışveriş Merkezlerine Gidilen Günler

	F	%
Hafta sonu	821	71,5
Hafta içi	328	28,5
Toplam	1149	100,0

Tüketim ile boş zaman arasında birbirini bütünleyen bir ilişki vardır. Günümüz tüketim toplumlarında, tüketimin bir boş zaman faaliyeti olarak tasarlandığı dikkate alınır, tüketim mekânlarını ziyaret etmek de iş dışı zamanlara özgü bir faaliyet olarak ön plana çıkmaktadır. Örneklem grubundan elde edilen veriler de bu düşüncüyü doğrulamaktadır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (% 71,5) alışveriş merkezlerine hafta sonu gitmesi, bu mekânları ziyaret etmenin ve bu mekânlarda alışveriş yapmanın boş zamana özgü bir davranış örüntüsü olarak şekillendiğini göstermektedir. Çeşitli illerde yapılan çalışmalarda da (Göker ve Keskin, 2015: 211; Çakmak, 2012: 212; Akat, Taşkın ve Özdemir, 2006: 20) benzer sonuçların elde edildiği görülmektedir.

Alışveriş merkezlerine gidilen günler ile cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek, gelir durumu ve medeni durum arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyete göre kadınların erkeklere oranla “hafta içi” alışveriş merkezlerine gitme oranlarının daha yüksek olduğu, bunun aksine erkeklerin de “hafta sonu” gitme oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Ki Kare testi sonucuna göre de ($\chi^2 = 8.724$ $df= 1$ $p= .003 < .05$) değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Yaşa Göre Alışveriş Merkezine Gidilen Günler

Yaş	<i>Hafta içi</i>	<i>Hafta sonu</i>	Toplam
18-25	107 % 45,5	128 % 54,5	235 % 100,0
26-35	82 % 34,5	156 % 65,5	238 % 100,0
36-45	42 % 19,9	169 % 80,1	211 % 100,0
46-55	38 % 17,1	184 % 82,9	222 % 100,0
56 ve üzeri	59 % 24,3	184 % 75,7	243 % 100,0
Toplam	328 % 28,5	821 % 71,5	1149 % 100,0
$\chi^2 = 61.421$ $df= 4$ $p= .00 < .05$			

Tablo 6.'da yer alan verilerde de görüldüğü gibi, yaş ile alışveriş merkezlerine gidilen günler arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur. Şöyle ki yaş ilerledikçe “hafta içi” gidenlerin oranlarında anlamlı bir düşüş, “hafta sonu” gidenlerin oranlarında ise anlamlı bir artış söz konusudur. Gelir durumuna göre değerlendirildiğinde, gelir düzeyi arttıkça “hafta içi” gitme sıklıklarının da arttığı gözlemlenmektedir. Ki Kare testi sonucuna göre de ($\chi^2 = 13.188$ $df= 4$ $p= .010 < .05$) değişkenler

arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur. Benzer bir sonuç medeni durumda da görülmektedir ($\chi^2 = 57.320$ df= 1 p= .00 < .05). Buna göre evlilerin “hafta sonu” gitme oranlarının bekârlara göre çok daha yüksek olduğu, bekârlarda ise “hafta içi” gitme oranlarının yüksek olduğu görülmektedir.

Elde edilen bu veriler çerçevesinde, alışveriş merkezlerine gitmenin boş zaman ile yakından ilişkili olduğu, ancak diğer bazı değişkenlere göre de anlamlı farklılıkların ortaya çıktığı ifade edilebilir.

Tablo 7. Alışveriş Merkezlerine En Çok Kimlerle Gidiliyor

	F	%
Eş ve Çocuklarla	517	44,9
Arkadaş Çevresi	383	33,2
Yalnız	252	21,9
Toplam	1152	100,0

Alışveriş merkezlerinin tüketim dışında sosyalleşme alanları olması, içerisinde belirli bir sosyal birlikteliği barındırmaktadır. Bu nedenle örneklem grubundan elde edilen veriler değerlendirildiğinde katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (% 78,1) alışveriş merkezlerine yalnız gitmediği görülmektedir. Diğer taraftan “eş ve çocuklarla” birlikte (% 44,9) gitmenin daha çok tercih edildiği de anlaşılmaktadır.

Alışveriş merkezlerine kimlerle gidildiği konusuyla cinsiyet, yaş ve medeni durum değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre, cinsiyete göre değerlendirildiğinde erkeklerin “yalnız” gitme oranlarının daha yüksek olduğu, kadınlarda ise “arkadaş çevresi” ile “eş/çocukla” gitme oranlarının yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Ki Kare testi sonucu da ($\chi^2 = 8.615$ df= 2 p= .013 < .05) anlamlı ilişkiyi doğrulamaktadır. Yaşa göre değerlendirildiğinde ($\chi^2 = 659.541$ df= 8 p= .00 < .05); yaş ilerledikçe yalnız gitme oranlarının arttığı, arkadaş çevresi ile gitme oranlarının azaldığı, eş ve çocuklarla gitme oranlarının ise anlamlı bir şekilde arttığı görülmektedir.

Tablo 8. Medeni Duruma Göre Alışveriş Merkezlerine En Çok Kimlerle Gidiliyor

Medeni Durum	Yalnız	Arkadaş Çevresi	Eş ve Çocuklar	Toplam
Evli	124 % 18,9	20 % 3,1	511 % 78,0	655 % 100,0
Bekâr	128 % 25,8	363 % 73,0	6 % 1,2	497 % 100,0
Toplam	252 % 21,9	383 % 33,2	517 % 44,9	1152 % 100,0
$\chi^2 = 793.791$ df= 2 p= .00 < .05				

Alışveriş merkezlerine birlikte gitme konusunda en belirleyici değişkenin medeni durum olduğu görülmektedir ($\chi^2 = 793.791$ df= 2 p= .00 < .05). Buna göre evlilerin yoğunluklu bir şekilde eş ve çocuklarla, bekârların ise arkadaş çevresi ile alışveriş merkezlerine gittiği anlaşılmaktadır. Yalnız gitmeyi tercih edenlerin oranlarının da bekâr katılımcılarda çok daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Alışveriş Merkezlerine En Çok Hangi Amaçla Gidiliyor

	F	%
Alışveriş yapmak	479	41,6
Market alışverişi	188	16,3
Sadece gezmek	118	10,2
Arkadaşlarla buluşmak	110	9,5
Çocukları gezdirmek	70	6,1
Kafelere gitmek	66	5,7
Yemek yemek	57	4,9
Sinemaya gitmek	55	4,8
Etkinliklere katılmak	9	0,8
Toplam	1152	100,0

Alışveriş merkezlerinin çok amaçlı yapısı, bu merkezlerin sadece alışverişle sınırlı kalmamasını, bireylerin hemen her tür boş zaman aktivitesini yapabileceği bir mekâna dönüşmesini sağlamıştır. Çocuklar da dâhil olmak üzere, her yaş grubunun zaman geçirebileceği alanlar olarak alışveriş merkezleri, giderek bir yaşam merkezine dönüşmüştür. Bu anlamda örneklem grubuna, alışveriş merkezlerinde yapılabilecek aktiviteler çerçevesinde, alışveriş merkezlerine en çok hangi amaçla gittiği sorusu yöneltilmiştir. “Alışveriş yapmak” (% 41,6) katılımcıların alışveriş merkezlerine gitme amaçları içerisinde birinci sırada yer almaktadır. Bunun yanında “market alışverişi” de (% 16,3) ikinci sıradadır. Ayrıca dikkat çeken amaçlardan biri de “sadece gezmek”tir. Katılımcıların %10’unun alışveriş merkezlerine sadece gezmek amacıyla gittiği ifade edilebilir. Diğer amaçların ise birbirine yakın oranlarda bir dağılım sergilediği görülmektedir. İbicioğlu’nun yaptığı araştırmada da (2005: 52) alışveriş merkezlerine gitme amaçları içerisinde, alışveriş yapma amacının ilk sırada yer aldığı görülmektedir.

Alışveriş merkezlerine gitme amaçları ile cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, meslek, gelir ve medeni durum arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyete göre değerlendirildiğinde ($\chi^2 = 28.056$ df= 8 p= .00 < .05), kadınların erkeklere oranla “alışveriş yapmak”, “sadece gezmek” ve çocukları gezdirmek” seçeneklerinde daha fazla yoğunlaştıkları ifade edilebilir. Erkeklerin ise belirgin bir şekilde “market alışverişi” seçeneğinde oransal olarak kadınlara göre daha çok yoğunlaştıkları görülmektedir.

Yaşa göre değerlendirildiğinde ($\chi^2 = 457.691$ df= 32 p= .00 < .05), yaş ilerledikçe “alışveriş yapmak” seçeneğinde anlamlı bir artışın olduğu tespit edilmiştir. 18-25 ile 26-35 yaş aralıklarında, diğer yaş gruplarına göre “arkadaşlarla buluşmak”, “kafelere gitmek” ve “sinemaya gitmek” seçeneklerinde ciddi bir oransal farkın olduğu, genç katılımcıların bu tür aktiviteleri daha çok yaptığı görülmektedir. Diğer taraftan “market alışverişi” seçeneğindeki yoğunlaşmanın yaş ilerledikçe artış sergilediği görülmektedir.

Gelir durumuna göre değerlendirildiğinde ($\chi^2 = 133.497$ df= 32 p= .00 < .05), “alışveriş yapmak” ve “yemek yemek” seçeneklerinde en yüksek gelir grubunun daha çok yoğunlaştığı, bunun dışında “market alışverişi” seçeneğinde düşük gelir gruplarının oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 10. Medeni Duruma Göre Alışveriş Merkezlerine Gitme Amacı

Medeni Durum	Alışveriş Yapmak	Yemek	Kafelere Gitmek	Sinemaya Gitmek	Market Alışverişi	Sadece Gezmek	Etkinlikler	Arkadaşla Buluşmak	Çocukları Gezdirmek	Toplam
Evli	314 % 47,9	29 % 4,4	3 % 0,5	15 % 2,3	164 % 25,0	54 % 8,2	2 % 0,3	6 % 0,9	68 % 10,4	655 % 100
Bekar	165 % 33,2	28 % 5,6	63 % 12,7	40 % 8,0	24 % 4,8	64 % 12,9	7 % 1,4	104 % 20,9	2 % 0,4	497 % 100
Toplam	479 % 41,6	57 % 4,9	66 % 5,7	55 % 4,8	188 % 16,3	118 % 10,2	9 % 0,8	110 % 9,5	70 % 6,1	1152 % 100
$\chi^2 = 354.695$ df= 8 p= .00 < .05										

Medeni duruma göre alışveriş merkezlerine gitme amaçları Tablo 10.'da yer almaktadır. Alışveriş merkezlerine gitme amaçları konusunda medeni durumun önemli bir değişken olduğu görülmektedir. Buna göre “alışveriş yapmak”, “market alışverişi” ve “çocukları gezdirmek” seçeneklerinde evli katılımcıların yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Buna karşılık “kafelere gitmek”, “sinemaya gitmek” “gezmek” ve “arkadaşlarla buluşmak” amaçlarında bekârların oransal olarak daha yoğun olduğu ifade edilmelidir.

Tablo 11. Alışveriş Merkezlerinde En Çok Yapılan Alışveriş Türü

	F	%
Giyim	558	48,4
Gıda	391	33,9
Teknoloji	83	7,2
Kozmetik	47	4,1
Kitap	37	3,2
Ev Eşyası	31	2,7
Hediyelik Eşya	5	0,4
Toplam	1152	100,0

Alışveriş merkezlerinde bulunan ürün çeşitliliği, tüketicilerin istedikleri her ürünü bulabilmelerini kolaylaştırmaktadır. Bu anlamda alışveriş merkezlerinin en çok hangi alışveriş türü için kullanıldığını tespit etmeye yönelik olarak katılımcılara soru yöneltilmiştir. Elde edilen veriler, alışveriş merkezlerinin en çok giyim alışverişi (% 48,4) için kullanıldığını göstermektedir. Bunun yanında gıda alışverişinin de (% 33,9) önemli bir orana sahip olduğu görülmektedir.

Alışveriş merkezlerinde en çok yapılan alışveriş türü ile cinsiyet, yaş, eğitim, gelir ve medeni durum arasında anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Örneğin cinsiyete göre ($\chi^2 = 148.224$ df= 6 p= .00 < .05) bakıldığında, “giyim”, “ev eşyası” ve “kozmetik” seçeneklerinde kadınların, erkeklere göre oransal olarak daha yoğun olduğu görülmektedir. Buna karşılık, erkeklerin ise “gıda” ve “teknoloji” alışverişinde daha yoğun olduğu belirlenmiştir.

Tablo 12. Gelir Durumuna Göre En Çok Yapılan Alışveriş Türü

Gelir Durumu	Gıda	Teknoloji	Giyim	Ev Eşyası	Kozmetik	Hediyelik Eşya	Kitap	Toplam
1000-2000 TL	131 % 52,8	7 % 2,8	84 % 33,9	13 % 5,2	10 % 4,0	1 % 0,4	2 % 0,8	248 % 100
2000-3000 TL	99 % 41,6	14 % 5,9	102 % 42,9	5 % 2,1	9 % 3,8	1 % 0,4	8 % 3,4	238 % 100
3000-4000 TL	72 % 30,0	14 % 5,8	131 % 54,6	6 % 2,5	9 % 3,8	0 % 0,0	8 % 3,3	240 % 100
4000-5000 TL	37 % 17,3	26 % 12,1	130 % 60,7	6 % 2,8	4 % 1,9	2 % 0,9	9 % 4,2	214 % 100
5000 TL'den Fazla	52 % 24,5	22 % 10,4	111 % 52,4	1 % 0,5	15 % 7,1	1 % 0,5	10 % 4,7	212 % 100
Toplam	391 % 33,9	83 % 7,2	558 % 48,4	31 % 2,7	47 % 4,1	5 % 0,4	37 % 3,2	1152 % 100
$\chi^2 = 120.456$ df= 24 p= .00 < .05								

Yaşa göre değerlendirildiğinde ($\chi^2 = 365.706$ df= 24 p= .00 < .05) de benzer anlamlı farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Şöyle ki “gıda” alışverişinin yaş arttıkça anlamlı bir şekilde arttığı, “teknoloji”, “giyim” ve “kitap” alışverişinde genç katılımcıların (18-25 ile 26-35 yaş grupları) oranlarının çok daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Eğitim seviyesinin de yapılan alışveriş türü üzerinde belirleyici bir değişken olduğu görülmektedir. Eğitim seviyesi arttıkça “gıda” alışverişinin anlamlı bir şekilde azaldığı, bunun aksine “teknoloji”, “giyim” ve “kitap” alışverişinin eğitim seviyesiyle doğru orantılı olarak artış sergilediği görülmektedir. Ki Kare testi sonucu da ($\chi^2 = 305.341$ df= 30 p= .00 < .05) değişkenler arasındaki anlamlı ilişkiyi doğrulamaktadır.

Gelir durumuna göre ($\chi^2 = 120.456$ df= 24 p= .00 < .05) tercih edilen alışveriş türü arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Örneğin gelir düzeyi arttıkça “gıda” alışverişinin düştüğü, bunun aksine; “teknoloji”, “giyim”, “kozmetik” ve “kitap” alışverişinin anlamlı bir şekilde yükseldiği ifade edilebilir. Medeni duruma göre değerlendirildiğinde ($\chi^2 = 201.946$ df= 6 p= .00 < .05) evli ve bekâr katılımcılar arasında anlamlı farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Buna göre “gıda” alışverişinin evli katılımcılarda, “giyim” ve “teknoloji” alışverişinin ise bekârlarda oransal dağılımının çok daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 13. Gıda Alışverişi En Çok Nereden Yapılıyor

	F	%
Küçük Marketler	560	48,7
Büyük Marketler	355	30,8
Mahalle Esnafı	144	12,5
Toptancı Marketler	92	8,0
Toplam	1151	100,0

Katılımcılara ayrıca gıda alışverişini en çok nereden yaptığı sorulmuştur. Elde edilen veriler; gıda alışverişinin, en çok küçük marketlerden (% 48,7), sonrasında ise büyük marketlerden (% 30,8) yapıldığını göstermektedir. Gıda alışverişinin yapıldığı yer ile gelir düzeyi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre; gelir düzeyi arttıkça büyük marketlerden alışveriş yapma oranlarının giderek arttığı; bunun tersine küçük marketlerden alışveriş yapma oranının azaldığı tespit edilmiştir. “Mahalle esnafı” ve “toptancı marketler”den alışveriş yapma oranlarının düşük gelir gruplarında daha yüksek olduğu da belirlenmiştir. Ki Kare testi sonucu da ($\chi^2 = 120.456$ df= 24 p= .00 < .05) değişkenler arasındaki anlamlı ilişkiyi doğrulamaktadır.

6.4. İnternet ve Tüketim Alışkanlıkları

İnternetin yaygınlaşması ve giderek ticari amaçlar için kullanılmaya başlanmasıyla birlikte, bireyler çevrimiçi alışveriş pratiklerine yönelmeye başlamıştır. İnternetin, bir alışveriş mekânı olarak hem tüketicilere yeni imkânlar sunması hem de tüketim pratiklerini günden güne değiştirdiği gözlemlenmektedir. Örneklem grubuna internetten alışveriş yapıp yapmadığını belirlemek amacıyla bir soru yöneltilmiştir.

Tablo 14. İnternetten Alışveriş Yapma Durumu

	F	%
Hayır	634	55,0
Evet	518	45,0
Toplam	1152	100,0

Elde edilen veriler çerçevesinde örneklem grubunun önemli bir kısmının (% 45,0) internetten alışveriş yaptığı görülmektedir. Anket çalışması, internetten alışveriş yapan katılımcılarla devam etmiş, alışveriş yapmayan katılımcılar, bu sorudan itibaren anketi sonlandırmıştır.

İnternetten alışveriş yapma durumu ile yaş, eğitim düzeyi, gelir durumu ve medeni durum değişkenleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Yaşa göre değerlendirildiğinde ($\chi^2 = 357.758$ df= 4 p= .00 < .05), yaş ile internetten alışveriş yapma durumu arasında doğrudan bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre; yaş ilerledikçe internetten alışveriş yapma oranlarının giderek azaldığı anlaşılmaktadır. Eğitim durumunda da ($\chi^2 = 390.145$ df= 5 p= .00 < .05) benzer bir durum söz

konusudur. Eğitim seviyesi arttıkça internetten alışveriş yapma oranlarının da giderek yükseldiği belirtilebilir.

Tablo 15. Gelir Düzeyine Göre İnternette Alışveriş Yapma Durumu

Gelir Durumu	Evet	Hayır	Toplam
1000-2000 TL	42 % 16,9	206 % 83,1	248 % 100
2000-3000 TL	83 % 34,9	155 % 65,1	238 % 100
3000-4000 TL	116 % 48,3	124 % 51,7	240 % 100
4000-5000 TL	135 % 63,1	79 % 36,9	214 % 100
5000 TL'den Fazla	142 % 67,0	70 % 33,0	212 % 100
Toplam	518 % 45,0	634 % 55,0	1152 % 100
$\chi^2 = 159.544$ df= 4 p= .00 < .05			

Gelir düzeyi ile internetten alışveriş yapma durumu arasındaki ilişki Tablo 15.'te yer almaktadır. Verilerden de anlaşılacağı üzere, gelir düzeyi arttıkça, internetten alışveriş yapma durumuna ilişkin oranların istikrarlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Medeni duruma göre değerlendirildiğinde de ($\chi^2 = 251.143$ df= 1 p= .00 < .05) evli ve bekâr katılımcıların birbirinden ciddi bir oranda ayrıldığı ifade edilebilir. Buna göre bekârların (% 71,6), evli katılımcılara göre (% 24,7) daha yüksek oranda internetten alışveriş yaptığı belirtilebilir.

Bütün bu veriler değerlendirildiğinde, internetten alışveriş yapma durumunun ortaya çıkmasında; yaş, eğitim, gelir ve medeni durumun belirleyici değişkenler olduğu kabul edilebilir.

Tablo 16. İnternette Alışveriş Yapma Sıklığı

	F	%
Ara sıra	288	55,7
Nadiren	152	29,4
Sık sık	77	14,9
Toplam	517	100,0

Örneklem grubunun internetten alışveriş yapma sıklıkları Tablo 16.'da yer almaktadır. Buna göre örneklem grubunun "ara sıra" seçeneğinde (% 55,7) yoğunlaştığı görülmektedir. İnternette alışveriş yapma sıklığı ile örneklemin sosyo-demografik özellikleri arasında gelir durumu dışında, anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Gelir durumuna göre ise ($\chi^2 = 28.851$ df= 8 p= .00 < .05) en yüksek gelir grubunun (5000 TL ve üzeri) "sık sık" seçeneğinde çok daha fazla oranda yoğunlaştığı görülmektedir.

Tablo 17. İnternette En Çok Yapılan Alışveriş Türü

	F	%
Giyim	153	29,5
Teknoloji	136	26,3
Kitap	120	23,2
Kozmetik	48	9,3
Hediyelik Eşya	32	6,2
Ev Eşyası	25	4,8
Gıda	4	0,8
Toplam	518	100,0

Örnekleme grubunun alışveriş merkezlerinde en çok yaptığı alışveriş türü ile internette yapılan alışveriş türü arasında çeşitli benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Alışveriş merkezlerinde en çok yapılan alışveriş türleri “giyim” ve “gıda”, internette en çok yapılan alışveriş türleri ise sırasıyla “giyim”, “teknoloji” ve “kitap”tır. Her iki bulguda da “giyim” alışverişi en çok yapılan alışveriş türü olmakla birlikte, bu veriler alışveriş merkezleri ile internetin yapılan alışveriş türü bağlamında farklı özelliklere sahip olduğunu göstermektedir. İnternet alışverişinde “teknoloji” ve “kitap” türlerinde yoğunlaşmanın daha çok olması, internetin sunduğu ucuzluk ve kolaylık özellikleriyle ilişkilendirilebilir. Nitekim sonraki tablolarda da ele alındığı gibi, internetin alışveriş için tercih edilmesinde yine bu iki özelliğin etkili olduğu görülmektedir.

İnternette en çok yapılan alışveriş türü ile cinsiyet, yaş ve eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

Tablo 18. Cinsiyete Göre İnternette En Çok Yapılan Alışveriş Türü

Cinsiyet	Gıda	Teknoloji	Giyim	Ev Eşyası	Kozmetik	Hediyelik Eşya	Kitap	Toplam
Kadın	1 % 0,4	17 % 6,4	108 % 40,4	18 % 6,7	47 % 17,6	26 % 9,7	50 % 18,7	267 % 100
Erkek	3 % 1,2	119 % 47,4	45 % 17,9	7 % 2,8	1 % 0,4	6 % 2,4	70 % 27,9	251 % 100
Toplam	4 % 0,8	136 % 26,3	153 % 29,5	25 % 4,8	48 % 9,3	32 % 6,2	120 % 23,2	518 % 100
$\chi^2 = 167.864$ df= 6 p= .00 < .05								

Cinsiyete göre değerlendirildiğinde, cinsiyet değişkeninin internette yapılan alışveriş türü üzerinde de belirleyici olduğu görülmektedir. İnternette alışveriş yapma durumu cinsiyete göre benzerlikler taşısa da temel farklılıkların yapılan alışveriş türünde şekillendiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda kadınların “giyim”, “kozmetik” ve “hediyelik eşya” kategorilerinde; erkeklerin ise “teknoloji” ve “kitap” kategorilerinde daha çok yoğunlaştığı belirtilebilir. Ki Kare testi sonucu da değişkenler arasındaki anlamlı ilişkiyi teyit etmektedir.

Yaş durumuna göre de ($\chi^2 = 69.057$ df= 24 p= .00 < .05) anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Şöyle ki “giyim” alışverişinde genç katılımcıların oranı; kitap alışverişinde ise ileri yaş gruplarının oranı daha yüksektir. Eğitim durumuna göre değerlendirildiğinde ($\chi^2 = 94.949$ df= 30 p= .00 < .05) “teknoloji”,

“giyim” ve “kitap” alışverişinde anlamlı farklılıklar görülmektedir. “Teknoloji” ile “kitap” alışverişinde eğitim düzeyi yükseldikçe bir artış, “giyim” alışverişinde ise düşüş olduğu ifade edilebilir.

Tablo 19. İnternette Alışveriş Neden Tercih Ediliyor

	F	%
Ucuzluk	143	27,6
Zahmetsiz olması	112	21,6
Ürün Çeşitliliği	105	20,3
Mağazada bulamadığım ürünleri bulduğum için	77	14,9
Marka çeşitliliği	38	7,3
Yaşadığım şehirde bulamadığım ürünleri bulduğum için	31	6,0
Güvenilir olması	8	1,5
Diğer	4	0,8
Toplam	518	100,0

İnternetin ucuzluk, ürün çeşitliliği, kolay alışveriş imkânı sunması gibi özelliklerinin bireyleri internette alışverişe sevk ettiği kabul edilebilir. Bu nedenle internetin sahip olduğu çeşitli özellikler, tüketiciler için daha cazip bir alışveriş ortamı sunmaktadır. Bu anlamda örneklem grubuna internette alışveriş yapmayı neden tercih ettiği sorusu yöneltilmiştir. Elde edilen bulgular çerçevesinde internetin en çok “ucuz olması” (% 27,6) nedeniyle tercih edildiğini göstermektedir. Katılımcıların fiyat konusunu önemsedikleri, bütçelerini dikkate alarak alışveriş yaptıkları gibi bulgularla birlikte değerlendirildiğinde, internette ürünlerin ucuz satılmasının, internetin tercih edilmesinde belirleyici bir etken olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan “zahmetsiz olması” (% 21,6), “ürün çeşitliliği” (% 20,3) ve “mağazada bulunmayan ürünlerin bulunması” (% 14,9) gibi etkenlerin de önemli olduğu anlaşılmaktadır. Çevrimiçi alışveriş alışkanlıkları üzerine yapılan başka bir çalışmada da (Ersoy, 2017: 101-102) benzer sonuçların elde edildiği görülmektedir.

İnternette alışveriş tercih etme nedenleri ile cinsiyet ve eğitim durumu arasında anlamlı farklılıkların olduğu belirlenmiştir. Cinsiyete göre ($\chi^2 = 32.616$ df= 7 p= .00 < .05) erkeklerin daha yüksek oranda “ucuzluk”, “ürün çeşitliliği” ve “zahmetsiz olması” etkenlerinin önemsendiği görülmektedir. Diğer etkenlerde kadınların oranları daha yüksek olmakla birlikte, en çok “mağazada bulunmayan ürünlerin bulunması” konusunda kadın katılımcıların oranlarının yüksek olduğu ifade edilebilir. Eğitim değişkenine göre ise ($\chi^2 = 62.502$ df= 35 p= .003 < .05) “zahmetsiz olması” ve “ürün çeşitliliği” konularında eğitim düzeyi arttıkça anlamlı bir artışın olduğu görülmektedir.

Tablo 20. İnternette Ödemeler Nasıl Yapılıyor

	F	%
Kredi Kartı	408	78,8
Kapıda Ödeme	90	17,4
Havale/EFT	20	3,9
Toplam	518	100,0

İnternette yapılan alışverişin çoğunlukla (% 78,8) “kredi kartı” yoluyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Havale/EFT (% 3,9) oranlarının “kapıda ödeme” (% 17,4) seçeneğine göre daha az olduğu görülmektedir. Ödeme yöntemi ile eğitim ve gelir durumu arasında anlamlı farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Buna göre eğitim düzeyi ($\chi^2 = 49.207$ df= 10 p= .00 < .05) arttıkça kredi kartı ile ödeme yönteminin arttığı, kapıda ödeme yönteminin giderek azaldığı belirlenmiştir. Gelir durumu için de ($\chi^2 = 30.002$ df= 8 p= .00 < .05) benzer bir durum söz konusudur, yani gelir düzeyi arttıkça kredi kartı kullanımının arttığı, kapıda ödeme yönteminin azaldığı görülmektedir.

7. SONUÇ

Tüketim toplumunun en temel karakteristik özelliği, bireylerin tüketim odaklı bir yaşam pratiğine sahip olmasıdır. Özellikle iş dışı zamanları, yani boş zamanı dolduran en yaygın davranış örüntüsünün tüketim olduğu görülmektedir. Tüketim mekânlarının giderek yaygınlaşması, internetin bir tüketim mecrası haline gelmesi, kitle iletişim araçlarının birer reklam aracı olarak şekillenmesi ve medyada yer alan diğer kültürel içeriklerin tüketimi besleyen ve özendirici yapısı; tüketim kültürünün yayılmasında başlıca etkenler olarak kabul edilmektedir. Günümüzde tüketim nesnelere giderek birer gösterge-değere dönüşmesi, tüketimi salt ihtiyaçları giderme pratiği olmaktan çıkarmış; anlamların üretildiği, paylaşıldığı ve dolaşıma sokulduğu temel bir davranış örüntüsüne dönüştürmüştür.

Bireylerin tüketim davranışlarının en somut haliyle kendini gösterdiği alan ise alışveriş merkezleridir. Alışveriş merkezleri yalnızca tüketim mekânları değildir; aynı zamanda tüketim kültürünün edinildiği, bireyin sosyalleştiği ve ayrıca sınıfsal reflekslerin, ayrımların da belirleyici olduğu mekânlardır. Bu nedenle alışveriş merkezleri sadece maddi ürünlerin elde edildiği ve tüketildiği bir alan değil; aksine maddi ürünlerin tüketimini de anlamlı kılan bir kültürel edinim/tüketim mekânlarıdır.

Bu çalışmada Eskişehir örneğinde; bireylerin alışveriş merkezlerine gitme ve bu merkezlerdeki alışveriş yapma alışkanlıkları ile internetteki tüketim pratikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlar şu şekilde betimlenebilir:

Örneklem biriminin bir ürünü satın alırken dikkat ettiği konuların başında ürünlerin fiyatı gelmektedir. Tüketiciler açısından bir ürünün fiyatı, gelir/tüketim dengesinin en temel belirleyicilerinden biri olmaktadır. Bu nedenle her şeyden önce fiyatın göz önünde bulundurulduğu ifade edilebilir. Bunun yanında ihtiyaçlara cevap vermesi, dayanıklılık, kalite ve indirimlerin de örneklem grubu tarafından önemsendiği anlaşılmaktadır.

Örneklem grubunun; genellikle haftada bir ve çoğunlukla hafta sonları alışveriş merkezlerine gitme alışkanlığına sahip olduğu görülmektedir. Alışveriş merkezlerinin giderek sosyalleşme mekânları olarak anlam kazanması nedeniyle, evlilerin eş ve çocuklarıyla birlikte, bekârların ise arkadaş gruplarıyla alışveriş merkezlerine gittiği anlaşılmaktadır. Alışveriş merkezlerine genellikle hafta sonları gidilmesi, alışveriş ve diğer aktiviteleri bir boş zaman etkinliği olarak şekillendirmektedir. Alışveriş merkezlerine gitme amacı öncelikle alışveriş yapma amacıyla yoğunlaşmaktadır ancak gezmek ve arkadaşlarla buluşmak gibi amaçların da önemli olduğu tespit

edilmiştir. Alışveriş merkezlerinde en çok giyim ve gıda alışverişinin yapıldığı görülmektedir. Alışveriş merkezlerine ilişkin elde edilen bu veriler Baudrillard (2004), Willis (1993) ve Chaney (1999) gibi düşünürlerin ifade ettiği şekliyle alışveriş merkezlerinin sosyalleşme mekânları ve boş zaman aktiviteleriyle anlam kazandığını göstermektedir.

İnternette alışveriş ise görece daha yenidir. Bireylerin bu ortamlardaki tüketici davranışlarının da buna bağlı olarak yeni yeni şekillendiği görülmektedir. Nitekim örneklem grubunun yarısından çoğunun internette henüz alışveriş yapmadığı tespit edilmiştir. İnternette alışveriş yapma durumunun şekillenmesinde ise özellikle yaş, eğitim ve gelir düzeyinin belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. İnternette alışveriş yapma sıklığının ara sıra seçeneğinde yoğunlaştığı görülürken; en çok giyim, teknoloji ve kitap alışverişinin yapıldığı tespit edilmiştir. Bireylerin internette alışverişini neden tercih ettikleri ise sırasıyla ucuzluk, zahmetsiz alışveriş imkânı ve ürün çeşitliliği parametreleriyle ilişkilendirilmektedir.

Alışveriş merkezleri ile internette sergilenen tüketim davranışlarının birbirine benzer nitelikler sergilese de bazı konularda birbirinden ayrıştığı gözlemlenmektedir. Bu ayrışmaların bir kısmı bireylerin tüketim beklentileri ile ilgilidir, bazıları ise bu mekânların yapısal özellikleriyle ilişkilidir. Örneğin alışveriş merkezine gitmek zamansal bir düzenlemeyi ve fiziksel bir pratiği zorunlu kılmaktadır; ancak internet bireyin istediği zaman ve mekânda alışveriş yapabileceği bir ortam sunmaktadır. Bu durum bir anlamda hem zahmetsiz bir alışverişini hem de maliyetler düştüğü için daha ucuz bir alışverişini beraberinde getirmektedir. Nitekim örneklem grubu içerisinde internette alışveriş yapan katılımcıların, interneti tercih etme nedenlerinin bu iki unsur etrafında şekillendiği görülmektedir.

Örneklem grubunun önemli bir kısmının (% 55) internette alışveriş yapmadığı tespit edilmiştir. Bu bulguyu anlamlandırmak, örneklem grubunun sosyo-demografik özelliklerine bakmayı gerekli kılmaktadır. Örneğin bu konuda yaş değişkeninin oldukça önemli olduğu görülmüş, gençlerin internette alışveriş yapma oranlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu konuda eğitim, gelir ve medeni durumun da etkili olduğu verilerden anlaşılmaktadır. Bütün bunlar, internette alışveriş yapmanın belirli bir kültürel yapı içerisinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Gençlerin interneti daha çok kullanması ve dijital kültüre çok daha yakın olması, internetteki alışveriş davranışlarını da belirlemektedir. Bu konuda gelir düzeyi de oldukça anlamlı bir sonucun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İnternetin görece daha ucuz bir alışveriş ortamı sunması ile gelir düzeyi daha yüksek bireylerin internette alışveriş yapma oranlarının daha yüksek olması, ilk bakışta bir zıtlığa neden olmaktadır. Ancak, gelir düzeyi arttıkça bireylerin bilgisayar, mobil cihazlar ve internet bağlantısına sahip olma oranlarının daha yüksek olacağı göz önünde bulundurulursa, gelir düzeyi daha yüksek bireylerin internette alışveriş yapma durumunun neden yüksek olduğu anlaşılacaktır. Elde edilen veriler çerçevesinde, internette alışverişin kültürel bir konu olduğu, dijital kültürle sıkı bir ilişki içerisinde olduğu sonucu çıkarılabilir.

Alışveriş merkezlerinde ve internette en çok yapılan alışveriş türünün ağırlıklı olarak “giyim” olduğu görülmektedir. Ancak internet söz konusu olduğunda “teknoloji” alışverişinin anlamlı bir şekilde arttığı gözlemlenmiştir. Bu durum da benzer bir şekilde hem internetin sunduğu yapısal ve işlevsel imkânlar hem de internet ile teknoloji arasındaki sıkı ilişkiyi göz önünde bulundurmakla anlamlı bir bulguya dönüşmektedir. İnternetin, özellikle teknoloji konusunda, daha ucuza alışveriş

imkânı sunması, teknolojik ürünleri hem özellik hem de fiyat olarak daha kolay bir şekilde kıyaslamaya imkân tanınması, internette teknoloji alışverişini arttırmaktadır. Diğer taraftan internet kullanımının asgari düzeyde de olsa bir teknolojiyle mümkün olduğu göz önünde bulundurulursa, internet beraberinde tekno-kültürü de getirmekte, teknolojiye olan ilgiyi arttırmaktadır.

Gerek internetin gerekse alışveriş merkezlerinin hem kullanım örüntülerinde hem de buralarda yapılan alışveriş davranışlarında sosyo-demografik değişkenlerin belirleyici etkenler olduğu ifade edilmelidir. Bu anlamda örneklem grubunun özellikle; cinsiyet, yaş, gelir ve eğitim durumunun tüketim davranışlarının şekillenmesinde ve farklı özellikler sergilemesinde önemli değişkenler olduğu tespit edilmiştir.

Günümüz tüketim kültüründe internette alışveriş, yeni olmakla birlikte, hızla gelişen ve yaygınlaşan bir pratiğe dönüşmektedir. İnternet kullanımının yaygın olduğu yaş gruplarında, internette alışveriş pratiklerinin de giderek arttığı görülmektedir. Bu anlamda tüketim kültürünün ve tüketici davranışlarının gelecek dönemlerde internet odaklı bir yapı sergilemesi ve tüketimin giderek dijitalleşmesi, dijital kültürün önemli bir parçası haline gelmesi kaçınılmaz görünmektedir. Tüketim kültüründe, büyümenin dijitalleşmesi olarak ifade edilebilecek yeni büyüme stratejilerinin de geliştirileceği şimdiden öngörülebilir. Bu bağlamda tüketim davranışları ve alışkanlıklarının dijital kültür çerçevesinde yeniden ele alınması, bu konuda yapılacak yeni araştırmaların dijitalize alışveriş kapsamlı bir şekilde, nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte göz önünde bulundurması gerekmektedir.

8. KAYNAKÇA

- Akarçay, E. ve Suğur, N. (2016). Eskişehir’de Kentin ve Tüketim Mekânlarının Dönüşümü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71 (3), 797-825.
- Akat, Ö., Taşkın Ç., Özdemir A. (2006). Uluslararası Alışveriş Merkezi Tüketicilerinin Satın Alma Davranışı: Bursa İlinde Bir Uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 13-30.
- Aydoğan, F., (2005). *Medya ve Tüketim Kültürü Üzerine*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Aytaç, Ö. (2005). Kapitalizm ve Boş Zaman. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 1-22.
- Barıtcı, Z. F. ve Tarhan, A. (2018). Fordizmden Post-Fordizme Değişen Tüketiciler, Yaşam Tarzları ve Boş Zaman. Bünyamin Ayhan (Ed.), *İletişim Sosyolojisi* içinde (s. 255-276). Konya: Literatürk.
- Baudrillard, J. (2004). *Tüketim Toplumu*. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Baudrillard, J. (2005). *Simülakrlar ve Simülasyon*. Oğuz Adanır (Çev.). İstanbul: Doğubatı.
- Baudrillard, J. (2009). *Gösterge Ekonomi Politikası Hakkında Bir Eleştiri*. Oğuz Adanır ve Ali Bilgin (Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Bocock, R. (1997). *Tüketim*. İrem Kutluk (Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Chaney, D. (1999). *Yaşam Tarzları*. İrem Kutluk (Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Chayko, M. (2018). *Süper Bağlantılı*. Berkan Bayındır (Çev.). İstanbul: Der.
- Çakmak, A. Ç. (2012). Ziyaretçilerin Alışveriş Merkezlerini Tercih Etme Nedenlerinin Araştırılması: Karabük Şehir Merkezinde Bir Uygulama. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5 (2), 195-215.
- Ersoy, E., (2017). Tüketicilerin Değişen Alışveriş Alışkanlıkları: Online Alışveriş. *İletişim Araştırmaları Dergisi*, 3, 87-129.

- Featherstone, M. (2013). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*. Mehmet Küçük (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Fiske, J. (1999). *Popüler Kültürü Anlamak*. Süleyman İrvan (Çev.). Ankara: Ark.
- Göker, G. ve Keskin, S. (2015). Tüketimden Sosyalleşmeye Alışveriş Merkezleri: Elazığ Örneğinde Bir Araştırma. *JASSS*, 39, 201-221.
- Güler, M. (2019). *Yönlendirilen Arzu*. Ankara: Ütopya.
- <http://gyodergosterge.com/detay/avm>, Erişim: 20 Haziran 2019
- <https://wearesocial.com/global-digital-report-2019>, Erişim: 21 Haziran 2019
- İbicioğlu, H. (2005). Alışveriş Merkezleri, Demografik Etkenler ve Tüketici Tutumlarının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10 (1), 43-55.
- Jameson, F. (2011). *Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı*. Nuri Plümer ve Abdülkadir Gölcü (Çev.). Ankara: Nirengi Kitap.
- Kadioğlu, Z. (2014). *Tüketim İletişimi*. İstanbul: Pales.
- Lefebvre, H. (2007). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. Işın Gürbüz (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Marcuse, H. (1997). *Tek Boyutlu İnsan*. Aziz Yardımlı (Çev.). İstanbul: İdea.
- Nohl, A. M. (2018). *Eşya ve İnsan*. Özden Saatçi (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Odabaşı, Y. (1999). *Tüketim Kültürü*. İstanbul: Sistem.
- Ritzer, G. (2011). *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*. Şen Süer Kaya (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Tosun, N. B. ve Cesur, D. K. (2018). Tüketimin Paranormali: Gösterişçi Tüketim ve Paranormal İnanç İlişkisi. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 13 (49), 167-185.
- TÜSİAD (2019). *E-Ticaretin Gelişimi, Sınırların Aşılması ve Yeni Normlar*. <https://www.eticaretraporu.org/wp-content/uploads/2019/05/DD-TUSIAD-ETicaret-Raporu-2019.pdf>, Erişim: 21 Haziran 2019.
- Üstün, B. ve Tural, O. (2008). Tüketim Alışkanlıklarındaki Değişimler ve Bu Değişimlerin Alışveriş Mekânlarına Etkisinin Eskişehir Örneğinde İrdelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2), 259-282.
- Veblen, T. B. (2015). *Aylak Sınıfın Teorisi*. Eren Kırmızıaltın ve Hüsnu Bilir (Çev.). Ankara: Heretik.
- Willis, S. (1993). *Gündelik Hayat Kılavuzu*. Aksu Bora ve Asuman Emre (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Woodward, I. (2016). *Maddi Kültürü Anlamak*. Ferit Burak Aydar (Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yanıklar, C. (2006). *Tüketimin Sosyolojisi*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Zengel, R. (2001-2002). Tarih İçinde Değişen Tüketim Mekânları. *Ege Mimarlık*, 40-41, 10-13.
- Zizek, S. (2012). *The Pervert's Guide to Ideology*. Sophie Fiennes (Yönetmen).
- Zorlu, A. (2006). *Üretim ve Tüketim Teorileri*. Ankara: Glocal.

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 05.11.2019 | Kabul Tarihi: 18.12.2019

ASUR TİCARET KOLONİLERİ DÖNEMİNDE KĀRUM DAİRESİNİN HESAPLAŞMA KAYITLARINA ETKİSİ*

Prof. Dr. Hakan ERKUŞ

Öğrt. Gör. Arif GÜMÜŞ

İnönü Üniversitesi İİBF, İşletme,
hakan.erkuş@inonu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-0925-9396>

Malatya Turgut Özal Üniversitesi DVKMYO
arif.gumus@ozal.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-4865-0892>

Atıf / Citation: Erkuş, H., Gümüş A. (2019). Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Kārum Dairesinin Hesaplaşma Kayıtlarına Etkisi. *İnönü University International Journal of Social Sciences & İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS)*, 8(2), 421-432.

Özet

Anadolu, kıtalar arası geçiş güzergâhının üzerinde bulunması, zengin yer altı kaynakları ve bereketli topraklarıyla tarih boyunca çeşitli uygarlıkların çekim merkezi olmuştur. Anadolu ile Mezopotamya arasındaki ilk ticaret MÖ 2400-2300 yılları civarında Akadlı Sargon döneminde başlamıştır. MÖ 2000'li yıllarda Asurlular Anadolu'da bir koloni sistemi kurarak ticareti sistemli ve organize hale getirmişlerdir. Asur devleti ile Anadolu arasında yapılan ticaretin sorunsuz işleyebilmesi için Asurlular Anadolu'da o dönem etkin olan yerel krallıklar bünyesinde kārūm isimli büyük ve wabartum isimli küçük ticaret merkezleri kurmuşlardır. Son yapılan çalışmalar ile beraber bu ticaret merkezlerinin sayısının 40'ın üzerinde olduğu saptanmıştır. Bütün bu kārūm ve wabartum'ların merkezi bugün Kayseri sınırları içerisinde bulunan Kültepe-Kaniş kārūm'udur.

Kaniş kārūm'u organizasyonu içinde bulunan bēt karim isimli yönetim merkezi; tüccarlar ile yerel halk arasında yapılan ticaretin kurallarının belirlenmesi, anlaşmazlıkların çözülmeye çalışılması, tüccarlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi, tüccarlarla yerli krallar arasındaki ilişkilerin tanzimi gibi işleri yapmaktaydı.

Kültepe'de yapılan kazılarda bugüne kadar yaklaşık 23.500 tablet çıkarılmıştır. Kültepe'de elde edilen tabletlerin büyük çoğunluğu tüccarların kişisel ticari kayıtlarından oluştuğundan

* Bu çalışma, İnönü Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi SDK-2018-993 Proje Kodu ile desteklenmektedir.

tabletlerdeki bilgiler sosyal, hukuki ve ekonomik yönden dönemi aydınlatacak; borç alacak ilişkisini ortaya koyan senetler, ticari sözleşmeler, ortaklık belgeleri, mahkeme tutanakları, iş mektupları, gibi belgelerden oluşmaktaydı. Bu tabletlerin satır aralarından o dönemin günlük hayatı ve yerel krallıklar ile koloni teşkilatının yönetim şeklinin aydınlatılmasına ışık tutacak bilgiler elde edilmektedir. Anadolu ile Mezopotamya arasındaki uluslararası ticaret 255 yıl devam etmiş, sebebi bilinmeyen bir şekilde sona ermiştir.

Bu çalışmada yaklaşık 4000 yıl öncesine ait, Anadolu'daki ticari kuralların oluşmasını sağlayan *kārum* dairesinin görev, yetki, sorumlulukları, ticari hayat içerisindeki fonksiyonu ve günümüz ticari kurumlarına olan benzerlikleri araştırılmaktadır. Bu çalışmayla elde edilen veriler ile muhasebe ve finans tarihinin yazımına katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Asurlular, Anadolu'da Yerel Krallıklar, Asur Ticaret Kolonileri, *Kārum* Teşkilatı

THE EFFECT OF THE REVENUES ON THE SETTLEMENT RECORDS IN THE ASSYRIAN TRADE COLONIES PERIOD

Abstract

Anatolia has been the center of attractive of various civilizations throughout history with its rich underground resources and fertile lands due to its intercontinental transit route location. The first trade between Anatolia and Mesopotamia began in the period of Sargon of Akkad in BC around 2400-2300. In the 2000s, Assyrian merchants established a colonial system in Anatolia and made trade systematic and organized. Assyrians established large commercial centers called *kārum* and small trade center called which operated in the local kingdoms in Anatolia. Together with the recent studies, it has been determined that the number of these trade centers has been over more than 40. The center of all these *kārum* and *wabartums* was Kültepe/Kaniš *kārum*, which is located near Kayseri city center.

Headquarter named *Bēt kārim* within organization of Kaniš *kārum* the organization was doing tasks such as determining the rules of trade between merchants and local people, trying to solve disagreements, arranging relations between traders, arranging relations between merchants and domestic kings.

So far, approximately 23,500 tablets have been unearthed during excavations in Kültepe. Because the majority of the tablets obtained in Kültepe are composed of the personal trade records of the traders, information on tablets consists of documents such as commercial papers, commercial contracts, partnership documents, court minutes and business letters, which show the relationship between debtor and creditor and which will shed light the period in terms of social, legal and economic. Between the lines of these tablets, the information that shed light on the illumination of the daily life of that period and the local kingdoms and the management of the colonial organization can be obtained. This international trade between Anatolia and Mesopotamia continued for about 255 years and ended for an unknown reason for us.

In this study the duties, powers and responsibilities of the *kārum* office, which provided the establishment of commercial conditions in Anatolia for about 4000 years ago and its function in commercial life and its similarities with today's commercial institutions were investigated. It is aimed to contribute to the writing of accounting and finance history with the data obtained from this study.

Key Words: Assyrians, Local Kingdoms in Anatolia, Assyrian Trade Colonies, *Kārum* Organization

1. GİRİŞ

Anadolu üç tarafı denizlerle çevrili 4 mevsimin yaşandığı, yer altı ve yerüstü zenginlikleri uluslararası ticaret yollarının üzerinde bulunması ile yüzyıllardır insanlığın çekim merkezi olmuştur. Anadolu'nun zenginliklere sahip olmak isteyen uygarlıklar tarih boyunca karşı karşıya

gelmiştir. Anadolu'da MÖ 2000'li yıllarda yazılı tarihin başlamasıyla beraber Anadolu kültürünün sonraki nesillere aktarılması daha kolay olmuştur.

MÖ 2000'li yıllarda Anadolu'ya Mezopotamya'dan gelen Asurlu tüccarlar Asur devletinin desteğini alarak sistemli ve organize bir ticaret ağı kurmuşlardır. Bu ağın bir koloni şeklinde oluşmasının sebebi Asur devleti tarafından tüccarların Anadolu'ya yerleşmelerinin teşvik edilmesidir. Asur devleti bu ticaret ağını kurarken Anadolu'daki ticaretin sekteye uğramaması için yerel krallıkların hemen yanında ticaret merkezleri kurmuşlardır. Bu ticaret merkezlerine atadıkları yöneticiler Asurlu tüccarların çıkarlarını koruyarak yerel krallıklarla aralarında çıkabilecek sorunları gidermeye çalıştıkları gibi, tüccarlar üzerinden elde ettikleri gelirlerin devamını da sağlamışlardır.

Asurluların Anadolu'da kurduğu *kārum* teşkilatı, Anadolu'da bulunan büyük ticaret merkezlerinin idaresi ve o bölgedeki yerel krallıklarla görüşmeleri yapan kuruluşlar olmuşlardır. Bu işi küçük yerleşim yerlerinde Asur Devleti adına gerçekleştiren kurumlar ise, wabartum olarak adlandırılan yapılar. Kayseri yakınlarındaki Kültepe Kāniş *kārum*'u Anadolu'daki diğer *kārum*'ların bağlı olduğu, Asur Devleti ile diğer *kārum*'lar ve *wabarum*'lar arasındaki irtibatı sağlayan bir kurumdu.

2.ASURLULAR

Kabilelerden oluşan Asur Devleti Musul toprakları içinde yer almaktaydı (Narçın, 2016: 112). MÖ 2000'li yıllarda varlıkları bilinen Asurlular Hurriler ve Samilerin karışımı melez bir ırktı (Şahin, 2002: 211). Asurlular ilk başta küçük bir krallık iken belirli bir güce ulaştıktan sonra devletleşmiştir. Asurluların tarihi üç döneme ayrılmaktadır. Ticaret Kolonileri dönemini içine alan Eski Asur Dönemi (MÖ 2000 ile 1600 yılları arası dönem), Orta Asur Dönemi (MÖ 1500 ile 1000 yılları arası dönem) ve Yeni Asur Dönemidir (MÖ 1000 ile 612 yılları arası dönem) (Gökçek, 2015: 35). MÖ 2000 yılında bağımsız bir devlet olan Asurlular bağımsızlıklarını MÖ 1050 yılına kadar sürdürmüştür. Arami göçleri ile yıkılan Asur Devleti MÖ 850 yılında tekrar bağımsızlığını kazanarak II. Sargon zamanında en ihtişamlı dönemini yaşamış ve MÖ 612'de Medler bu devlete son vermiştir (Özer, 2007: 25).

Asur'da yönetimin başında kral vardı. Kral ülkenin yönetiminde önemli kararların alındığı şehir meclisine başkanlık etmenin yanında en yüksek yargının başı olarak da görev yapardı (Hertel, 2010: 135). Asur devletinde özel mülkiyet fikri yerleşmiş olduğundan halk yaygın bir şekilde ticari faaliyetlerin içinde yer alırdı. Ticaret kolonileri döneminde ailenin bütün bireylerinin dâhil olduğu şirket yapıları bulunmaktadır (Michel, 2007: 77).

3.ANADOLU'NUN SİYASİ YAPISI

Ticaret kolonileri döneminde Anadolu'da şehir krallıkları bulunmaktaydı. Bu krallıklar hakkında detaylı bilgiye sahip değiliz. Var olan bilgileri Asurlu tüccarların tutmuş oldukları ticari kayıtların satır aralarında elde etmekteyiz (Günbattı, 2012: 44). Yerel krallıkların başında kral, kraliçe ve kralın kendisinden sonra yönetimi devralacağı düşünülen oğlu bulunurdu (Barjamovic, 2008: 88). Yerel krallıklar genellikle barış içerisinde yaşaması Asurluların Anadolu'ya gelerek ticaret yapmasını kolaylaştırmıştır (Bryce,1985: 260). Yerel krallıklarda mülkiyet fikri yerleşmemiştir. Halk

ihtiyaçlarını giderebilecek kadar mal sahibi olabiliyorlardı. Bu yüzden ticaret yapmak için yeterli sermaye sahip değillerdi (Bilgiç, 1947: 589).

Yerel krallıklar arasında çıkan savaşlarda tunçtan yapılmış savaş aletleri kullanılır, bu maden ise kalay ve bakırın karışımında elde edilebilmekteydi. Anadolu bakır madeni yönünden zengin olmasına rağmen kalay madeni olarak fakirdi. Asurlular bu ihtiyaçtan faydalanarak Asur dışından ithal ettikleri kalayı yerel krallıklara satmak suretiyle uzun süreli bir ticaretin temellerini atmışlardır (Günbattı, 2012: 62). Tunç yapımında kullanılan kalay Asurlu tüccarların Anadolu'ya kalayı getirmelerinden sonra Avrupa'ya da buradan geçmiştir (Barjamovic, 2008: 88).

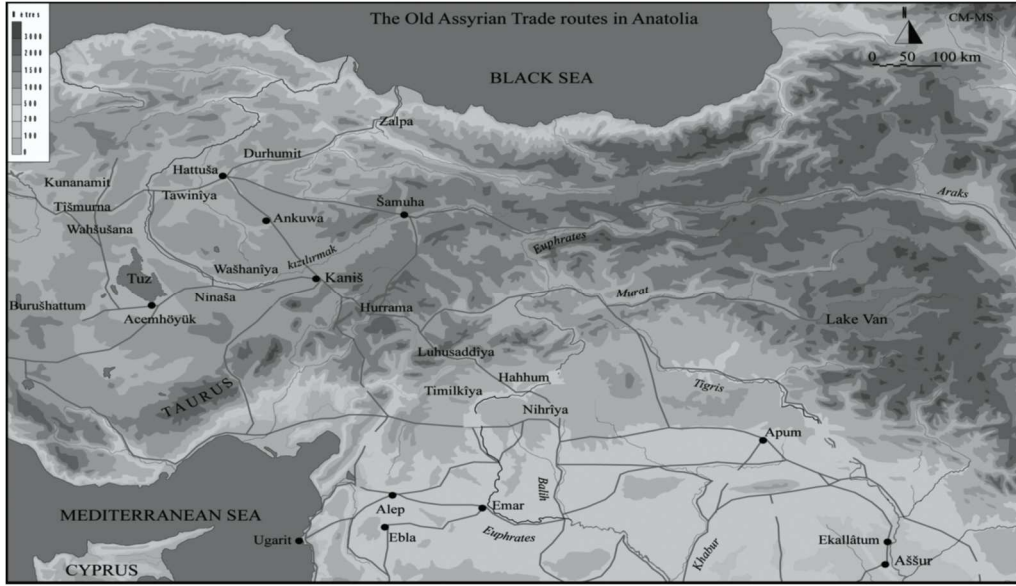
4.ASUR İLE ANADOLU ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİ

Asur ile Anadolu arasında yapılan ticarete tüccarlar, Anadolu'ya kalay, kumaş, baharat, bazı mamuller ve süs eşyası gibi ürünler ihraç ederken Anadolu'dan değerli taşları, bakır, simli kurşun gibi madenleri özellikle altın ve gümüşü, deri, keçi kılı, domuz kılı, yün, ne olduğu tam olarak bilinmeyen ancak değerli bir madde olan şuprum ithal etmekteydi (Bayram, 1993: 5). Bu ticarete kullanılan ticari mallar ve diğer eşyalar eşekler vasıtasıyla taşınmaktaydı. Asur'dan yola çıkan kervan yaklaşık 1,5 ayda Kāniš *kārum*'una varmaktaydı. Bu eşeklerin büyük kısmı Anadolu'da satılır tekrar geri götürülmezdi. Kervanda bulunan mallar Asur'dan mühürlenir ve mal sahiplerine teslim edilene kadar mühürler açılmazdı. Malların sahipleri kendilerine ulaşan malların kontrol etmek için mühürlü tabletleri açarak malları sayardı (Günbattı, 2012: 99).

Asur ile yerel krallıklar arasında yapılan anlaşmalarda her iki tarafın lehine hükümler bulunmaktaydı. Yerel krallıkların Asurlu tüccarlar üzerinden elde ettikleri gelirlerinin büyük kısmı neredeyse tüccarların her hareketinin vergilendirilmesiydi (Koçak, 2009: 221). Malların ilk olarak görüp satın alma hakkı, yapılan ticareti vergilendirme ve bazı malların satış hakkını tek başına elinde bulundurma yerel krallıkların bu ticarete elde etmiş oldukları kazanımlarından bazılarıdır (Bayram, 1993: 3). Yerel krallıklar Asurlu tüccarlardan yüklü miktarda vergi aldıkları için tüccarların bazıları bu vergilerden kaçınmak için kaçak olarak Anadolu'ya mal getirmeye çalışmıştır. Bu şekilde davranan tüccarlar yakalandıklarında ticaretten men edilmenin yanında hapis cezası da almaktaydı (Gökçek, 2009: 152).

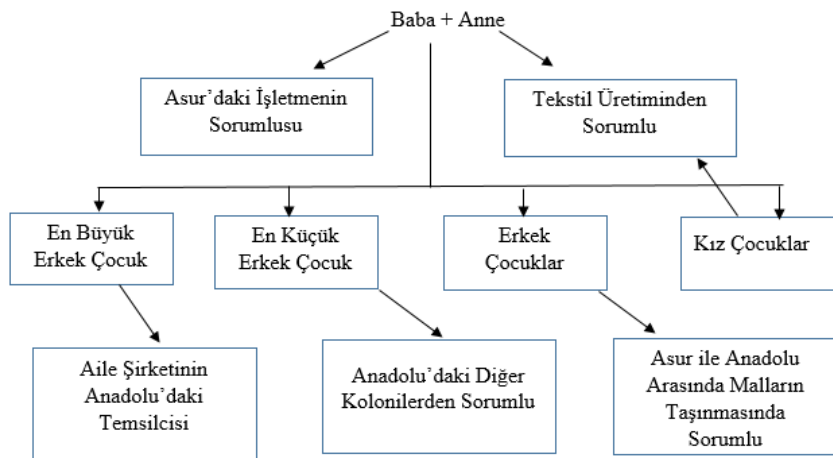
Tüccarların yerel krallıklar da elde etmiş oldukları avantajlar ise; tüccarların yolculuklarının güvenli bir şekilde yapabilmeleri için yol boyu güvenlikleri sağlanması, sağlanmadığı takdirde tüccarlar kayıplarının karşılanmasıydı. Ayrıca Asurlu tüccarlar yerel krallıklarda yerleşme imkânı elde ederek ticaretlerini kalıcı hale getirebilmekteydiler (Küçükbezi, 2011: 28). Tüccarlar Anadolu dışına çıkarılması yasaklanmamış malları da Asur'a göndermekteydi (Bayram, 1993: 6). Yerel krallıklarda ikamet eden tüccarlar ticaret hacimlerini geliştirmek ve kârlarını arttırmak için yerli insanlarla evlenme yoluna gitmiş, eşlerinin yerel dili konuşmasından da faydalanmışlardır. Yerel krallıkların ekonomik durumu Asur ile yapılan anlaşmaların içeriğini de belirlemekteydi. Ekonomisi güçlü olan krallıklar anlaşmalarda daha fazla maddeyi lehlerine yazdırırken, ekonomik durumu zayıf olan krallıklar daha az avantaj elde edebilmekteydi (Küçükbezi, 2011: 42).

Anadolu ile Asur arasında yapılan ticarete değişim aracı olarak tartı para kullanılmıştır. Bu para yaklaşık 8 gram ağırlığında gümüşten oluşan şeşel'di. Ayrıca 1 mina 60 şeşele eşitti (480 gram) (Michel, 2010: 90).

Resim 1. Asur İle Anadolu Arasındaki Ticaret Yolları (Michel, 2007: 72).

Asur'daki yerleşmiş tüccarlar ticaret yapabilmek için çeşitli ortaklıklar kurmuşlardır. Bu ortaklıkların yanında aile şirketleri de kurarak yapılan uluslararası ticarete maksimum gelir elde etmeyi amaçlamışlardır. Aşağıda ki şekilde aile şirketinin bireylerinin bu ticaretteki sorumlulukları gösterilmektedir (Michel, 2007: 77). Bu aile şirketlerinin başında baba yer alırken anne Anadolu'ya gönderilecek tekstilin üretiminde kız çocukları ile birlikte sorumluydu. Ailenin en büyük erkek çocuğu aile şirketinin temsilcisi olarak Kaniş'de bulunurdu. Ailenin en küçük erkek çocuğu hariç diğer çocuklar Anadolu'da diğer *kārum* ve *wabartum*'larda çalışırdı. Ailenin en küçük erkek çocuğu ise Anadolu'da çalışan aile şirketi üyeleri arasında irtibatı sağlardı.

Resim 2. Asur'da Kurulu Bulunan Bir Aile Şirketinin İşleyişi (Michel, 2007: 78).

5.ASURLULARIN KOLONİ TEŞKİLATLANMASI

Asurlular Anadolu ile yapılan ticaretin sistemli ve organize bir şekilde işleyebilmesi için Anadolu'da büyük yerleşim yerlerinde *kārum*, küçük yerleşim yerlerinde ise *wabartum*'lar kurmuştur. Bu teşkilatların bağlı bulunduğu Anadolu'daki en yüksek idari yapı ise bugün Kayseri yakınlarında ki Kültepe/Kaniş *kārum*'udur (Günbattı, 2012: 81). *Kārum* kendilerine ait hukuki statüsü ve idari yapısı bulunan ticaret merkezi iken *wabartum*'lar koloni merkezine bağlı olarak ticari faaliyetlerde bulunan pazar yerleridir (Özgüç, 2005: 6).

6.ANADOLU'DAKİ KĀRUM TEŞKİLATI

Anadolu'da bulunan *kārum* ve *wabartum*'ların sayılarının 40'ın üzerinde olduğu kabul edilmektedir (Çeçen, 2017: 35). *Kārum* ve *wabartum*'ların bulunmadığı Anadolu'daki diğer yerleşim yerlerinde bu ticaret merkezlerinin adına işlem yapan *kaššum* isimli temsilciler bulunmaktaydı (Şahin, 2002: 203). Kültepe'de yapılan kazı çalışmalarında *kārum* dairesinin yapısına ait herhangi bir iz bulunmamıştır. *Kārum* dairesinin varlığına kazılarda elde edilen tabletlerde geçen ifadelerden anlaşılmaktadır. Bu ifadeler "*Kārum'a bırakmak, Kārum'a tartmak, Kārum'un evinde kaydetmek*" dir (Albayrak, 2003: 345)

Kaniş *kārum*'u Asur ile Anadolu arasındaki haberleşmeyi sağlayarak Asur Devletinin Anadolu'da ki temsilcisi gibi hareket etmekteydi. Kaniş *kārum*'una bu görevin verilmesinin sebebi yerel krallıklara göre merkezi bir yerde olması veya Kültepe'deki yerel krallıkta siyasi ortamın güvenilir olmasından kaynaklanmış olabilir (Bryce, 1985: 260).

Resim 3. Kültepe/Kaniş'in Genel Görüntüsü (Larsen, 2010: 81).

6.1. *Kārum* Dairesi (*Bēt Kārim*)

Kültepe/Kaniş'de özerk bir yapısı olan *kārum*'un Asurcası *bēt kārim*'dir. Ve bu yapıya *kārum* daireside denmektedir. *Kārum* dairesinin içerisinde bir yönetim merkezinin var olduğu ve burada yöneticiler yer aldığı düşünülmektedir. *Kārum*'larda bulunan bu yönetim birimi Asurlu tüccarları kaydeder, onlara ait malların depolanmasını sağlayarak karşılığında belli bir ücret alır, bazı durumlarda vergi toplar ve tüccarlar arasındaki sorunların çözüme kavuşturulmasını sağlardı

(Bahar, 1994: 308). Anadolu'da ticaret yapan tüccarlar, günümüz ticaret odaları gibi *kārum*'daki bu bölüme başvurarak kayıtlarını yaptırırdı. Böylelikle tüccarların yaptığı işlemler resmiyet kazanırdı. Tüccarlar bu kayıtla Asur ile yerel krallıklar arasında yapılan sözleşmelere uymak zorundaydı *Kārum* dairesi Anadolu'da Asur devletinin en yetkili organıydı. Bu organ aracılığı ile Asur devleti Anadolu'da çıkabilecek problemlerin önüne geçmeyi amaçlamıştır. Asurlu tüccar ile yerel halk arasında yapılan alacak verecek işlemlerinde tüccarlar faiz oranını istedikleri şekilde belirleyebiliyorken; *kārum* dairesi Asurlu tüccarlar arasında uygulanan faiz oranını %30 olarak kararlaştırmıştır (Şahin, 2012: 127).

Kolonilerde yapılan ticaret bir yasal zemine oturtulmuştu. Tüccarlar arasında çıkan anlaşmazlıkların çözümünde hangi adımların atılacağı önceden kurullarla belirlenmişti. Bu durum ticaret hukukunun gelişmesine katkı vermiştir (Günbattı, 2012: 134-135). *Kārum* dairesi Asurlu tüccarların yerel krallıklarla yaşadığı sorunların çözümünde elçilik görevi görerek tüccarlar adına hareket etmiştir (Günbattı, 2012:109).

Kārum dairesi bir ticaret mahkemesi gibi hüküm verebilirdi. Asurlu tüccarların Anadolu'da ki ticaretleri sırasında aralarında çıkacak anlaşmazlıkların çözümü için Asur Devleti *kārum* ve *wabartum*'ları yetkili kılmıştı. Buralarda çözümlenemeyen davalar Kültepe'deki Kāniš *kārum*'una iletilirdi. Kāniš *kārum*'unun çözüme kavuşturamadığı davaları ise son hüküm mercii olarak Asur'da ki şehir meclisine götürülür ve şehir meclisinin kararı Kāniš *kārum*'una iletilerek davacı ve davalıya iletilmesi sağlanırdı (Çeçen, 2017: 35).

6.2. Meclisler

Kārum bünyesinde büyük ve küçük meclisler bulunmaktaydı. Tüccarlar arasında çıkan anlaşmazlıkların çözümünü yetkili meclisler oluşturulurken tüccarların ekonomik durumu esas alınmaktaydı. Zengin tüccarlar arasındaki sorunlar büyük mecliste yer alırken diğer tarafta düşük gelirli tüccarlar küçük meclisi oluşturmaktaydı (Albayrak, 2003: 350). Bunların dışında 5 kişiden oluşan *hamuštum* meclisi ve yaşlılar meclisi de bulunmaktaydı (Günbattı, 2012: 128). Bu meclislerin en önemli görevlerinden biri tüccarlar arasında ki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmaktı. Bunun için meclislerde görevli bir kâtip bulunur ve meclisin vermiş olduğu kararı kayıt altına alarak taraflara yazılı olarak iletirdi (Larsen, 2010: 67).

6.3. Sekreteryaya

Kārum dairesi içerisinde görev yapar, yaptığı işlerin karşılığında belli bir ücret alırdı. Büyük meclise bağlı olarak görev yapan sekreteryanın görevleri arasında gerektiğinde şahitlik yapmak, meclis karar alırken yapacağı oylamalarda oyları saymaktı. Bu işlemleri yaparken tarafsızlığını korumak zorundaydı (Özgüç, 2005: 22).

7. KĀRUM DAİRESİNİN YETKİSİ VE TİCARİ HAYATA KATKISI

Kārum dairesinin yapmış olduğu ticari hayata katkılar arasında; bankacılık faaliyetleri, kefalet sisteminin parçası olarak tüccarların borçlarına kefil olma, bu borçlar ödenmediğinde borcu ödeyerek sonrasın da asıl borçlu olan tüccara rücu etme, tüccarların kayıtlarını tutma, gerektiğinde tüccarlardan faiz karşılığı fon toplama ve faiz karşılığında fon sağlamaktır.

Aşağıdaki tabletlerde *kārum* dairesinin ticari hayata yapmış olduğu katkılar hakkında örnekler bulunmaktadır.

7.1. Bankacılık Faaliyetleri

Modern dönemde bankalar fon ihtiyacı olanlara fon sağlama, fon fazlası olanlarından ise, fonlarını yatırmaları karşılığında faiz ödemesi yapmaktadır. MÖ 2000’li yıllarda fonlama işlevi Anadolu’da Asur ticaret kolonilerine ait *kārum* daireleri tarafından yapılmaktaydı. *Kārum* dairesi ayrıca tüccarlara kefil olur, tüccarlar dairede bulunan kayıtları üzerinden vergi ödemesi yapar ve borçlanırdı (Erkuş vd., 2008: 107)

Kaniş *kārum*’u içerisindeki *Bēt Kārim*, bir banka gibi faaliyet yürütürdü. Tüccarların buralarda kayıtları bulunur, bu kayıtları üzerinden hesaplarına para yatırır veya kredi çekerdi. Yaptıkları bu işlemlerin karşılığında faiz alırlar ya da faiz ödemesi yapardı (Özgüç, 2005: 17). Konu ile ilgili koloni dönemine ait aşağıdaki tabletler günümüz bankacılık uygulamalarına benzer uygulamaların günümüzden yaklaşık 4000 yıl önce Anadolu’da *kārum* dairesi tarafından yapıldığını göstermektedir.

Šū-Enlil’in oğlu Aššur-nādā’nın tüccara olan 13 mina’lık borcundan bahsedildiği aşağıdaki tablette; borcun zamanında ödenmemesi durumunda *kārum* dairesinden kredi çekilerek borcun ödenmesi istenmektedir. *Kārum* dairesinin vermiş olduğu bu kredinin karşılığında faiz aldığı görülmektedir.

Kültepe Tabletleri 7-a, 88 nolu tabletin tercümesi (Bayram ve Kuzuoğlu, 2014: 195-196).

“(1-7) Šū-Enlil’in oğlu Aššur-nādā’nın bana borçlu olduğu 13 mina gümüş için kardeşi Ennum-Aššur, Pušu-kēn ve Būšiya’yı bana karşı durdurdu ve o şöyle söyledi: (8-10) Eğer gümüşü 1 veya 2 aya kadar göndermezse, (11-13) giriniz ve tüccar dairesi(nden) gümüşü alınız ve (o) gümüşü, faize ve onun faizine (karşılık) ona veriniz. (14-16) İssu-arik’in oğlu Šalim-Aššur’un huzurunda, İstar-pālil’in oğlu Zuba’nın huzurunda.(17-18) Asu ve Amur-İstar’ın haftası.”

Bir diğer tablette *kārum* dairesi iki tüccardan almış olduğu 18 mina’lık gümüşe karşılık her bir mina için 1 ½ sheqel gümüş ödemesi yapacağını belirtmektedir. Aşağıdaki tablete görüldüğü gibi *kārum* dairesi mevduat bankası gibi toplamış olduğu fonlar karşılığında faiz ödemesi yapmaktadır.

Kültepe Tabletleri 7-a, 184 nolu tabletin tercümesi (Bayram ve Kuzuoğlu, 2014: 317).

“(1-5) İli-iddinaššu’ya âit 17 mina’dan 17 sheqel eksik gümüşe, Aššur-rē’i’ye âit 1 mina 17 sheqel gümüşü ilâve ettik ve (6-10) 18 mina tasfiye edilmiş gümüşü faiz için *kārum*’a verdik. (11-13) Her 1 ayda, her 1 mina için 1 ½ sheqel’i ilâve edecekler. (14-19) 1 riksum-paketi, ayrıca Ennam-Aššur’a âit 1 mühür, İli-iddinaššu’nun huršianum-paketinde duruyor.”

Aşağıdaki bir diğer tablette *kārum* dairesinin yerel krala vermiş olduğu açık krediden bahsedilmektedir. Krala ait ½ minalık elbise borcu *kārum* dairesi tarafından karşılanmıştır.

Ankara Kültepe Tabletleri-2, 10 nolu tabletin tercümesi (Bilgiç ve Bayram, 1995: 17).

“(1-6) *kārum dâiresi (ilgilileri) rubâ’um’un kusitum elbiselerinin fiatı (olarak) 1/2 mina 5 şeşel² gümüşi Enna-Su’en için (kralın hesabından) düştüler. (7-11) İçinden 3 1/3 şeşel gümüşi İnna-Su’en Anaḥ-â’ya verdi.*”

7.2. Kefalet Sistemi

Ticaret kolonileri dönemine ait günümüze kadar gelen tabletlerde *kārum* dairesi kefalet sisteminde önemli bir rol oynamaktadır. *Kārum*’a kayıtlı tüccarlara kefil olmakta onların zamanında ödemedikleri borçları kendisi ödemekte daha sonra asıl borçlu tüccarlara rücu ederek bu borcu tahsil etme yoluna gitmektedir.

Kefalet sistemi Koloni döneminde yaygın olarak uygulanan bir sistemdi. Borçlu ve alacaklı arasında varılan anlaşmanın bir şekilde uygulanamaması durumunda taraflardan biri kefillere başvurabilmekteydi. Genellikle alacak verecek işlemlerinde kayıtlı olunan kefillerin yapılan işlemlerden dolayı sorumluluğu bulunmaktaydı. *Kārum* dairesinde kendisine kayıtlı bulunan tüccarların yapmış olduğu ticari işlemlerden dolayı sorumluluğuna kefil olmaktadır. Tüccarlar borçlarını alacaklılara zamanında ödemediği takdirde bunlar adına ödemeyi *kārum* dairesi yapar daha sonra ise asıl borçlu olan tüccardan alacağını tahsil ederdi (Sever, 1995: 6).

Aşağıda ticaret kolonileri dönemine ait tablette zamanında ödenmeyene borcun kefil olarak *kārum* tarafından ödenmesi gerektiği belirtilmektedir.

Ankara Kültepe Tabletleri-1, 34 nolu tabletin tercümesi (Bilgiç vd., 1995: 53).

“(1-6) *Aššur-idī’nin Puzur-Aššur’da 2 mina tasfiye edilmiş gümüşi vardır. (6-11) Idna’nın ḥamuštum’undan itibaren 13 ḥamuštum’a kadar parayı ödeyecek. (11-14) Eğer günü dolduğunda ödemezse, (14-19) ticaret odasını zarar için (muhatap) alacağım ve zararı o (borçlu) ticaret odasına telif edeceğim. (20) Izizam-ili’nin huzurunda, (21) Daduli’nin huzurunda.*”

7.3. *Dātum* ve *Šitapkum* Ortaklık

Dātum ve *šitapkum* *Kārum* dairesinin tüccarlardan toplamış olduğu fonlarla kurmuş olduğu ortaklıklardır. *Kārum* dairesi tüccarlardan topladığı fonların karşılığında faiz ödemesi yaparken elinde bulundurduğu fonları ihtiyaç duyan tüccarlara kredi olarak vermesi neticesinde faiz geliri elde etmekteydi. *Kārum* dairesi büyük ticari işlemlerin yapılabilmesi için gerek duyduğu fonu büyük tüccarlarında ortak olduğu *dātum*’da karşılıklı olarak *dātum* aidatlarını tüccarların ödeyebilmesi için ise *šitapkum* ortaklığını kurmuştur.

7.3.1. DĀTUM ORTAKLIK

Dātum koloni döneminde yol vergisi olarak kullanılmasının yanında *kārum* dairesinin bir fon toplama yöntemi olarak da isimlendirilmiştir (Dercksen, 2004: 119). *Dātum*’a katılabilecek tüccarların *kārum* tarafından seçilerek ödeyecekleri yıllık aidatlar önceden belirlenir, tüccarlar aidatlarının istedikleri ticari malla ödeyebilirdi. Ancak getirdikleri mal önce gümüşe çevrilirdi. Bu üyelerin ödemiş oldukları aidatlarla büyük hacimli ticari işlemler yapılır, fon ihtiyacı olanlara fon sağlanarak karşılığında faiz elde edilirdi. Bu ticaret sonucu elde edilen kâr ortaklar arasında paylaşılır ya da ortakların paylarına eklenirdi (Dercksen, 2004: 119-147). Bu durum günümüz şirketlerinin kârın dağıtılmayarak sermayeye eklenmesi uygulamasına benzemektedir.

Dātum ödeyen tüccarların çeşitli avantajlarda elde etmiştir. Bu avantajlar; 1/60 oranında tüccarlarda taşınan malların güvenliğinin sağlanması için alınan bir yol vergisi olan *šadd’uatum* vergisinden muaf olmak, yatırmış oldukları fon karşılığında kâr payı almak, *dātum* ödedikleri için Kolonide nüfuslu kişiler arasında bulunmaktı. *Dātum* ödeyenler vergiden muaf oldukları için günümüzde uygulanmakta olan yatırım yapanlara vergi muafiyeti sağlanması çerçevesinde değerlendirilebilir. *Dātum* ödeyenler büyük meclis üyeleri arasında sayılırdı. Uygulamada büyük meclis ile küçük meclis arasında sert bir ayrım bulunmaktaydı (Dercksen, 2004: 119-147).

Koloni dönemine ait aşağıdaki tablette *dātum* ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır (Dercksen, 2004: 142).

Tabletin Tercümesi

“(30-31) Aššur-ṭāb benim hissem olarak 14 kutānum-tekstilini *Purušhattum*’daki koloni ofisine yatırdı. (32-34) Ennu-Bēlum benim hissem olarak 6 kutānum-tekstilini *Purušhattum*’da ki koloni ofisine yatırdı. (34-36) Adû benim hissem olarak 1 kutānum-tekstili *Purušhattum*’daki koloni ofisine yatırdı. (36-39) Benim bu kumaşlarımı *Purušhattum*’daki koloni ofisine hissem olarak benim hesabıma dahil edin.”

Bu tablette tüccarın *Purušhattum*’daki koloni ofisine *dātum* aidatı olarak yatırılan *kutānum*-tekstillere ait bilgiler yer almaktadır. Tabletın sonunda tüccar bunların hesabına dâhil edilmesini istemektedir.

7.3.2. ŞİTAPKUM ORTAKLIK

Şitapkum kārūm dairesinin *dātum*’a katılan büyük tüccarlardan fon toplayarak oluşturduğu bir sistemdir (Veenhof, 2008: 76). Bu sistem ile *dātum* ödeyen tüccarlar *şitapkum* ortaklığına katılmak durumundaydı. Bu ortaklıkta *Dātum* ödeyen tüccarların katılımlarıyla bir fon oluşturularak ticaret yapılır, ticaret sonucu elde edilen kâr ortaklar arasında paylaştırılmadan önce tüccarların *dātum* borçları kesilir, kalan miktar tüccarlara ödenirdi. *Dātum* bir defada ödenmez yıl içine yayılmış bir şekilde ödenirdi. Bu ortaklık yüklü miktarda özellikli ürünler için yapılır ve yüksek miktarda kâr hedeflenirdi (Dercksen, 2004: 119-147).

8. SONUÇ

MÖ 2000’li yıllarda Mezopotamya’da krallıkla yönetilen Asur devletinin Anadolu ile yakınlaşması ticari ilişkiler dolayısı ile olmuştur. Aynı tarihlerde Anadolu’nun siyasi yapısı ise yerel krallıklardan oluşan şehir devletleri şeklindeydi. Bu krallıklar henüz yazı ile tanışmadığından tarih öncesi devirleri yaşamaktaydı. Anadolu’ya ticaret amacıyla gelip yerleşen Asurlu tüccarlar yerel krallıklar yapılan anlaşmalar neticesinde yerel krallıklara vergi öderken tüccarlarda krallıklarda yerleşerek ticaret yapma hakkı elde etmişti.

Anadolu’da bakır kalay ile karıştırılarak silah ve günlük eşyaların yapıldığı tunç madeni elde edilmekteydi. Anadolu bakır yönünden zengin olmasına karşılık kalay yönünde fakir olması Asur ile Anadolu arasında gerçekleşecek olan ticaretin ana sebebiydi. Asurlu tüccarlar Anadolu’ya kalay, tekstil, süs eşyaları, tütsü getirirken Anadolu’dan ise altın ve gümüş götürmüştür.

Asur devleti Anadolu'da kurduğu ticaret ağını organize ve sistemli bir şekilde yönetebilmesi için büyük şehir devletlerinde kârum küçüklerinde ise wabartum isimli ticaret merkezleri kurmuşlardır. Bu kârum ve wabartum'lar bugün Kayseri yakınlarında bulunan Kültepe (Kâniş) kârum'unda yönetilirdi. Kâniş kârum'u Asurlu tüccarların haklarını korur, dönemin ölçüm ve tartım aletlerinin kalibrasyonlarını yapar, emanet olarak mal alır, kredi kefalet kooperatifleri işlemlerini, bilgi ve kültür transferi yapardı.

Anadolu'daki ilk yazılı kayıt kültürünün doğmasında kârum'lar önemli rol oynamıştır. Kârum dairesi yapmış olduğu fon toplama ve fon dağıtma işlemleri ile günümüz bankacılık uygulamalarına benzer bir uygulama gerçekleştirmiştir. Ticaret ile uğraşan tüccarların kayıtlarını tutarak tescil işlemini yaptığı için günümüz ticaret odasına benzer bir uygulamayı da yerine getirmiştir. Bu daire tüccarların zamanında ödemedikleri borçlarını ödeyerek kefalet sisteminin yerleşmesine de katkı sağlamıştır.

Kârum dairesinin Koloni döneminde yapmış olduğu önemli uygulamalardan bir tanesi de fon toplamak için kurmuş oldukları sistemdi. Kârum dairesi büyük ticari işleri yapabilmek için belirlemiş olduğu tüccarlardan yıllık belirli miktarda bir fon toplardı. Bu fonu tüccarlar bir defada ödemez yıl içerisinde parça parça öderlerdi. Toplanan bu fonla ticaret yapılır, faiz karşılığında borç verilir elde edilen kârlar ya ortaklara dağıtılır ya da tüccarların paylarına eklenirdi. Tüccarlar bu ortaklığa üye olmakla statüleri yükselir ve yol vergisi olan şaddu'atum vergisinden muaf tutulurdu. Yapılan bu uygulamalar günümüz yatırım teşviki alma ve şirketlerin kârı dağıtmayarak sermayeye ekleme uygulamalarına benzemektedir. Kârum dairesi tüccarların dâtum payını ödeyebilmeleri için şitapkum isimli bir fonlama ortaklığı daha kurarak tüccarların yükünü hafifletmeye çalışmıştır. Bu yöntemle de dâtum ödeyen tüccarlar kârum öncülüğünde bir ortaklık daha kurarak ticaret yapmak için fon toplamışlar bu fonla yapılan ticarete elde edilen kârlar öncelikli olarak tüccarların dâtum borçları düşülerek artan kısım tüccarlara dağıtılmaktaydı.

Ticaret kolonileri döneminde Asurlular tarafından Anadolu'da kurulmuş bulunan kârum dairesi aracılığı ile bankacılık işlemleri, kefalet sistemi, ticaret odası işlemleri fon toplama ve fon dağıtma yöntemleri uygulayarak Anadolu ile Asur arasında yapılan ticaretin sistemli ve organize bir şekilde uzun süre devam etmesini amaçlamışlardır. Yapılan bu uygulamalar Anadolu'nun yazılı tarihe geçtiği dönemdeki ilk muhasebe ve finans uygulamaları olarak görülmektedir. Kültepe'de çıkartılan 23.500 tabletin büyük kısmının henüz transkripsiyonu ve tercümesi yapılmamıştır. Bu tabletlerin transkripsiyonu ve tercümesi neticesinde bu alanda daha fazla bilgiye ulaşılabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, İ. (2003). Kültepe Belgelerine Göre Kârum Dairesinin İdarî Yapısı ve Politik Statüsü. *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2002 Yıllığı*, 342-356.
- Bahar, H. (1994). MÖ II. Binyıl Başlarında Anadolu-Mezopotamya Arasındaki Ticaret Hayatı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(3), 307-311.
- Barjamovic, G. (2008). The Geography of Trade. Assyrian Colonies in Anatolia c. 1975-1725 BC and the Study of Early Interregional Networks of Exchange. *Anatolia and the Jazira during the Old Assyrian period*, 87, 100.

- Kuzuoğlu, S. B. R. (2014). Kültepe Tabletleri VII-a Aşşur-rē'i Ailesinin Metinleri I. Cilt: *Aşşur-rē'i'nin Kendi Metinleri, Türk Tarih Kurumu*, Ankara.
- Bilgiç, E.; (1947). "Çivi Yazılı Hukukî-İktisadî Kaynaklar, Mahiyet ve Muhtevaları", *Belleten* C. 11, Sa. 44, 1947: 571-602.
- Bilgiç E., Bayram S., (1995), *Ankara Kültepe Tabletleri II, TTK Yayınları*, Ankara.
- Bryce, T. R. (1985). A suggested sequence of historical developments in Anatolia during the Assyrian Colony period. *Altorientalische Forschungen*, 12, 259.
- Çeçen, S. (2017). Kültepe Metinlerinde Bulunan Yeni "Waklum" Mektupları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 34(1-2).
- Dercksen, J. G. (2004). *Old Assyrian Institutions*. Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.
- Erkuş H., (2008), Financial Transactions in The Period of Asyrian Trade Colonies (2000-1500 BC) and Origins of Present Finacial Terms, 12. *World Congress of Accounting Historians, İstanbul. Congress Proceedings, Vol. I*, 103-115.
- Gökçek G. (2015). *Asurlular*, Bilgin Kültür Sanat yayınları, Ankara.
- Günbattı, C. (2012). *Kültepe-Kaniş. Anadolu'da ilk yazı, ilk belgeler*. Kayseri Büyükşehir Belediyesi. Kayseri.
- Karasu, C. (2006). Çivi Yazılı Belgelere Göre Eski Anadolu Kadını Hakkında Bazı Gözlemler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(3), 45-66.
- Koçak, K. (2009).Asur Ticaret Kolonileri Çağında Ticareti Yapılan Mallar Ve Vergiler. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(27), 209-227.
- Küçükbezci, H. G. (2011). Assur Ticaret Kolonileri Çağında Orta Anadolu'da Dinsel Yapı. *Tarihin Peşinde*, (5), 1-113.
- Larsen M. T. (2010). Anadolu'nun Önsözü: Kültepe Kāniš Arşivleri, *Kültepe Kāniš-Kārumu Asurlular İstanbul'da*, Ed. Kulakoğlu, F., & Kangal, S., Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 74-81.
- Michel, C. (2008). The Old Assyrian trade in the light of recent Kültepe archives. *Journal of the Canadian Society for Mesopotamian Studies*, (3), 71-82.
- Michel C. (2010). Asur ve Kanişte Yazı Yazma, Hesap Yapma ve Katiplik Eğitimi, *Anadolu'nun önsözü: Kültepe Kaniş-Karumu Asurlular İstanbul'da*, Ed. Kulakoğlu, F., & Kangal, S., Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 82-93.
- Narçın A., (2016), *Sumer-Yazının Mucitleri*, Siyah Beyaz Yayınları, İstanbul.
- Özer N. Ö. (2007). "Kültür ve Uygarlık Kavramları", *Uygarlık Tarihi*, ed. İsmail Aytaç, Lisans Yayıncılık, İstanbul.
- Özgüç, T. (2005). Kültepe Kaniş/Neša, Yapı Kredi Yayınları.
- Sever, H. (1995). Yeni Belgelerin Işığında Koloni Çağında (MÖ 1970-1750) Yerli Halk ile Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkiler. *Belleten*, 59(224), 1-16.
- Şahin, H. A. (2002). Eski Asur ve Anadolu'da Kaşşum Görevlisi. *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, 5(1), 203-212.
- Şahin, H. A. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda (Mö 1975-1725) Timelkiya Krallığı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(33), 121-131.
- Veenhof, K. R., & Eidem, J. (2008). *Mesopotamia: The Old Assyrian Period* (Vol. 160). Academic Press/Vandenhoeck & Ruprecht.

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 15.05.2019 | Kabul Tarihi: 22.11.2019

KAMU ÖRGÜTLERİNDE ÇIKAR ÇATIŞMASI SORUNUNUN ÖNLENMESİNE YÖNELİK ETİKSEL BİR YAKLAŞIM¹

Dr. Gülfer BÜYÜKTAŞ

Diyarbakır İl Sağlık Müdürlüğü Kamu Hastaneleri Hizmetleri Başkanlığı
gulfermegalit@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5064-0549>

Atıf / Citation: Büyüктаş, G. (2019). Kamu Örgütlerinde Çıkar Çatışması Sorununun Önlenmesine Yönelik Etiksel Bir Yaklaşım. *İnönü University International Journal of Social Sciences & İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS)*, 8(2), 433-456.

Özet

Toplumun büyük bir kesimine hizmet vermekle yükümlü olan kamu çalışanları, görevleri esnasında istenmeyen durumlarla ve çıkar çatışmasıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu durum da ahlaki ve etik anlamda bazı sorunlar doğurmaktadır. Etik disiplini çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir konu olan kamuda çıkar çatışması ve çıkar çatışmasının önlenmesi bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Dolaylı araştırma ve tarama yöntemlerinden bu çalışmada faydalanılmıştır. Kamu örgütlerinde ahlaki değerlere ve etik ilkelere son dönemlerde bağlılığın azalması, yolsuzluğun ve çıkar çatışmasının artmasına zemin hazırlamıştır. Bu olumsuzlukların önlenmesi veya asgari düzeye çekilmesi için kamu çalışanlarının görevleri esnasında aldıkları kararların ve uygulamaların liyakate dayalı, tarafsız, nesnel, hesap verilebilir, profesyonel, etkili ve etkin, adil, eşit ve rüşvet almama gibi değerler ve ilkeler çerçevesinde olması kamu yönetimi için esastır ve ayrıca yasal bir gerekliliktir.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Etik, Çıkar, Kamuda Çıkar Çatışması

¹ Bu çalışmada referans gösterilen kaynakların bir kısmına "Sağlık Kurumlarındaki İş Gören Davranışlarının Meslek Etiği Açısından İncelenmesi: Diyarbakır Merkez Kamu Hastaneleri Örneği" konulu doktora tezinde de atıfta bulunulmuştur.

AN ETHICAL APPROACH TO PREVENT THE PROBLEM OF INTEREST CONFLICT IN PUBLIC ORGANIZATIONS

Abstract

Public employees, who are obliged to serve a large part of the society, face undesirable situations and conflict of interest during their duties. This raises some ethical and ethical problems. The main subject of this study is the conflict of interest in the public and the prevention of conflict of interest, which is an issue that should be evaluated within the framework of ethical discipline. Indirect research and screening methods were used in this study. Decreased adherence to moral values and ethical principles in public organizations has recently paved the way for increased corruption and conflict of interest. In order to prevent or minimize these problems, it is essential for the public administration that the decisions and practices taken by public employees during their duties should be based on merit-based, objective, accountable, professional, effective and efficient, fair, equal and non-bribery values and principles. It is also a legal requirement.

Keywords: Morality, Ethics, Interest, Conflict of Interest in The Public.

1.GİRİŞ

Modern çağın toplumlarının yaşadığı çelişkiler, ahlaki değerleri ve değer yargılarını tahrip etmiş, bu da toplumda yozlaşmaya, vergi kaçakçılığına, çıkar çatışmasına, gücü ve bilgiyi kötü kullanmaya ve kaynakların israfına sebebiyet vermiştir. Kamu örgütleri de bu bozulmadan nasibini almış, kamu alanında yapısal ve işlevsel olarak yer yer kendini göstermiştir. Yaşanan bu olumsuzluklar vatandaşın devlete ve kurumlarına olan güvenin sarsılmasına ve normlara olan bağlılığın ve saygının azaldığı kanaatine neden olmuştur. Kurallara riayet etmeme duygusu hukuk dışı ve gayri ahlaki davranışların kamuda yaşanmasına mahal vermiştir. Bu olumsuzluk dünyanın hemen her yerinde bürokratların ve kamu yöneticilerinin haksız kazanç elde ettikleri kuşkusunu da beraberinde getirmiştir. Bu kuşkular, skandalların patlak vermesiyle yerini haklı düşüncelere bırakmıştır. Kamuya güvenin azaldığı ülkelerde değerler aşındığından demokrasiyi geliştirmek de haliyle güçleşmektedir. Kamu örgütlerinde yaşanan bu değer olgularındaki aşınmalar kamu yönetimlerinin ve yöneticilerin itibar kaybına uğramasına ve yönetilen halkın yönetime karşı öfke ve kin duygularıyla dolmasına neden olmaktadır. Kamudaki hukuki düzenlemeler etik dışı davranışların yaşanmasına mani olamadığından günümüzde etik disiplinine atfedilen önem de artmıştır. Ekonomik istikrar, sosyal kalkınma, teknolojik gelişme vb. ülkelerin gelişmişlik düzeyinin göstergelerinden bazılarıdır ve bu göstergeler kamu görevlilerinin etik düşüncesi ve ahlaki değer yargılarıyla yakından ilişkilidir. Etik disiplinine bağlı yöneticilerin ve çalışanların varlığının sayısı arttıkça, ülkede işlerin de yolunda gitmesi daha mümkün olabilmektedir. Aksi durum toplumun da ahlaki olarak yozlaşmasına, karmaşaya, vatandaşla kurum, çalışanlarla çalışanlar ve yöneticilerle çalışanlar arasında ciddi sorunların yaşanmasına sebep olabilmektedir.

Kamu kurumlarında ve yönetiminde değişim ve dönüşümün yaşanması maksadıyla gerçekleştirilen özelleştirme hareketleri etik dışı davranışları ve çıkar çatışmasını tetiklemiştir. Şöyle ki; 1947-1991 yıllarını kapsayan ve soğuk savaş olarak adlandırılan dönemde dünya SSCB ve ABD'nin öncülüğünü yaptığı Doğu ve Batı bloklarının mücadelesine maruz kalmıştır. Soğuk savaşın bitiminden sonra gerek Amerika'da gerekse İngiltere'nin öncülüğünü yaptığı Avrupa'da ülkelerin üretimlerini arttırmak için özelleştirmelerin hız kazanarak devletin üretimden çekildiği, sadece denetleyici ve düzenleyici pozisyonda kalarak, enflasyonun da kontrol altında tutulmamasının öncelendiği arz yönlü iktisadi temel alan neoliberal politikaları özümsemeye başlamışlardır (Gürkan

ve Karahanoğulları, 2013: 17). Ancak bu dönemde alt yapısı iyi hazırlanmadan hayata geçirilen özelleştirme politikaları yolsuzluk, adam kayırma gibi vakaların artışı beraberinde getirmiştir. Ayrıca yeni sistem için düzenleyici ve denetleyici kamu mekanizmasının yeterince güçlendirilmemesi de çıkar çatışmasını arttırmış (Sherman, 1998:3) ve çıkar çatışmasına yol açacak olgulara fırsat vermiştir. Kamu kurumlarının hukuk kurallarının oluşturulmasında etik ve ahlak kavramı ile etik teorileri oldukça önemli bir yere sahiptir ve kamu çalışanlarına rehberlik etmektedir. Etik kavramı, ilkeleri ve teorileri, çıkar çatışması, ahlak ve deontoloji kavramlarına yer verilen bu çalışma, aşağıdaki sorulara cevap bulmaya çalışmaktadır:

- Etik konusuna günümüzde büyük ilginin duyulmasının nedeni nedir?
- Hukuk kuralları varken, kamu kurumlarında neden etiğe ihtiyaç duyulur?
- Kamu kurumlarının işleyişine özgü etik kurallar var mıdır?
- Etik değerlerin ve kuralların kamuda varoluşu neyi ifade etmektedir?
- Kamu kurumlarındaki çıkar çatışması neyi ifade etmektedir ve nedenleri nelerdir?
- Kamu örgütlerindeki etik dışı davranma ve çıkar çatışması sorunsalının önlenmesi için alınacak önlemler nelerdir?

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın temasını oluşturan kamu örgütlerindeki çıkar çatışması konusuna açıklık getirmek için bu konuyla doğrudan bağlantılı olan etik ve etikle ilgili kavramları tanımlamak gerekmektedir. Ahlak, etik, deontoloji ve değer kavramları çıkar çatışmasıyla ilişkili olup, anlam olarak birbirine yakındırlar ve çoğu zaman da birbirleriyle karıştırılmaktadırlar. Ancak farklı kavramlardır ve ortak yönleri ise yaşamda yapılması ve yapılmaması gerekenlerle ilgili olmalarıdır.

2.1. Etik ve Ahlakla İlgili Kavramlar

Etik kavramı, ahlak kavramıyla aynı manada kullanılmasına rağmen, aslında her ikisinin de birbirinden farklı kavramlar olduğu sonradan kavranmıştır. Etik tanımı yapılırken ahlak üzerinde durulur çünkü etiğin araştırma alanı ahlaktır. Etik, ahlak yasalarının sistematize ve standardize edilmiş halidir. Ahlakın felsefi düzlemde incelenmesini etik olarak nitelendirir bazı filozoflar. Etiğin ne demek olduğu netleştirilmek isteniyorsa, daha en başından ahlakın ne olduğu konusunda net bir fikre sahip olunması gerekir. Yoksa oldukça muğlâk bir terim olan "etik" terimi, başka muğlâk olan bir terime "ahlak ve felsefi inceleme" göndermede bulunarak açıklanmaya çalışılır (Feldman, 2016: 11).

Etik, geçmişe ve bugüne dair doğru ve yanlışların anlatımı olarak Lamberton ve Minor (1995:409) tarafından tanımlanmış, Çalışlar (1983:135) ise etiği, insanların töresel, yasal ve ahlaksal ilişkilerini, davranış biçimlerini açıklayan felsefenin bir dalı olarak ifade etmiştir. Yunanca "ethos" yani alışkanlık sözcüğünden gelen, etimolojik köken olarak da Latince'den türeyen "moral" kelimesiyle aynı anlamda kullanılan etiği, Göksu ve Bilgiç (2002: 85-86), iyi ve ideal olanı, mutlak doğru olup olmadığını ve mevcutsa buna nasıl ulaşılabileceğini araştırarak, gündelik yaşamda da çoğu zaman ahlak sözcüğüyle karıştırılan, soyut kavramları ve bunların tanımlanmasını konu edinen, kapsamlı bir kavram olarak tanımlamışlardır. Türkçe literatüre de son yıllarda girmiş olan etik kavramı, eski Yunan döneminde felsefenin mantık, epistemoloji gibi temel alanlarından biri olup insan davranışlarını, ahlak ve normlara uygun davranmanın yükümlülüğünü bilimsel tarzda

araştıran ve sistematik ahlak değerlerini konu edinen felsefenin bir dalı olarak tanımlanmaktadır (Gök vd., 2012: 3). Nihai amaç olan mutluluğa ulaşmak için günlük hayattaki eylemlerin etik olması gerektiğini Guth ve Marsh (2012: 161) dile getirmiştir. Etiğin hayatın tamamen bir yalanı olduğu savını öne süren Nietzsche ise etiği “hiççilik” (nihilizm) olarak tanımlamıştır (La ética de Nietzsche, 2013:1’den aktaran Büyük, 2013: 17). Tamamen İnsan davranışlarını konu edinen etik, kişinin davranışlarını ve eylemlerini ahlaki anlamda sorgularken, iyinin ve kötünün ne olduğunu açıklayabilmek için uğraş veren, ahlak değerlerini içeren bir disiplindir. Ya da kısaca etik, bir davranışın o davranış koduna uygunluğunun araştırmasıdır da denebilir (Özdemir, 2013: 120). İnsanın neleri yapması ya da yapmaması gerektiğini, olması gereken değerleri açıklamayı hedefleyen etik kavramı şu temel değerler üzerinde durur; erdemler, ilkeler, ödevler ve toplumun çıkarları. Erdem, örnek insanda bulunması gereken güzel, doğru özelliklerdir. İlke, davranışları biçimlendiren ve sınırlayan doğrulardır. Ödev, bir bireyin pozisyonundan beklenen iş, işlem veya davranışlarıdır. Toplumun çıkarı, bir toplumda yaşayan bireylerin lehine olan davranışlar tümüdür (Özdemir, 2008:182). Kant’a göre bir zihniyet felsefesi olan etik, eylemin amacının iyiliğini göz önünde bulundurur (Kant, 2007: 91-93). Ahlaki değerler ışığında doğru davranışı inceleyen ve Yunanca "ethos" kelimesinden gelen etik, karakter anlamını da taşır ve insanın evrendeki tüm canlı ve cansız varlıklarla olan ilişkilerinde iyi ya da doğru veya kötü ya da yanlış olarak adlandırılan değer yargılarını konu edindir. Kısacası etiğe, insan ve toplum için doğru olanın, ideal olanın araştırılmasıdır da denebilir (Yüksel, 2005: 49). En iyiye ulaşma arzusunun etiğe atfedilen değerlerin nihai amacı olduğu söylenebilir.

Birçok felsefecinin ve bazı kaynakların etik ve ahlak kavramlarını bazen aynı bazen de birbirinin yerine kullandığı görülmektedir. Oysa ikisi de farklı kavramlardır. Farkını etik tanımını yapan Solomon şöyle anlatmıştır; “ahlakın insanın değerleri ve davranışlarını tanımladığını; etiğin ise, bu alandaki bilimsel çalışmalarla ilişkili olduğunu söylemektedir” (Shaw, 1991: 5). Usta’ya (2012: 1) göre ise ahlak ve etik; ”töre ve ahlakın bilimi olarak da kabul edilen etik, sıfat olarak kullanıldığında ahlak ve ilkelerini nitelendirirken, isim olarak kullanıldığında ise ahlak ve temelleri üzerinde çalışan felsefenin bir bölümü olarak değerlendirilir”, diyerek ikisinin tanımına açıklık getirmiştir.

Selsam (1995: 7), insan dışında hiç bir varlığın ahlaksal yargılara varamayacağını, bu nedenle sergilediği davranışı ve yolunu haklı çıkarmak için sürekli bir çaba içerisinde olduğu düşüncesini savunur. Aksi takdirde insanoğlu yaşayamaz. Bir davranışı doğru ya da haklı diye adlandırırken aksine haksız ya da yanlış der. Yani sürekli ahlaksal yargılara varır. İşte etik bilimi de tam burada devreye girer yani, insanların gelenek haline getirdiklerini sadece basitçe izlemekle kalmaz. Aynı zamanda davranışa akılcı sebepler bulmaya çalışır. Kendi davranışına akılcı neden arayan bireye de etiysen denir. Etik disiplini, ahlak kurallarının mantıklı olup olmadığını akıl süzgecinden geçirerek bir sonuca ulaşır. Etik, iyi olan nedir? Sorusu yerine bir şeyin iyi olduğu yargısına nasıl varıldığını söyler. Ahlak felsefesi olarak düşünülen etik, ahlaki olay, olgu ve tutumların durumunu çözümler.

Ahlakla etik arasında kapsam, teori ve pratik bakımdan bir farklılık vardır. Etiğin günlük yaşam pratiğine yansımaları olan ahlak, bir kurallar silsilesidir. İnsan toplulukları arasındaki tutum ve inançları yönlendiren değerler sistemidir. İnsanların gündelik yaşamının bile somut belirleyicisi olarak ahlak ilgilenirken; etik ise daha kuramsal ve soyut bir bakış açısı sunar (İnal, 1996: 43). Etiği

bir topluluğun ortak isteklerini bireylere benimsetme girişimi olarak değerlendiren Russell, etiğin sadece bireysel isteklere değil evrensel isteklere ilkesel açıdan önem verilmesi gerektiğini de savunur (Russell, 1993: 159). Etik değerler tek tek tüm bireyler, dolayısıyla bütün dünya için geçerlidir. Kallaus ve Keeling'e (1992:193) göre, bireyler ahlaki yargılar ve değer sistemleri bakımından birbirinden farklıdırlar. Kişilerin dini inanışları, bireysel felsefeleri ve de güdülerini onların ahlaki yargılarını etkiler. Bir toplumun içindeki farklı inanışlar, kültürler, etnikler, cinsel tercihler gibi bireysel farklılıkların olması farklı ahlaki anlayışları da beraberinde getirir. Daha evrensel ve genel geçerliliğe sahip olan etikte ise "istenilir iyi" kavramı vardır (İnal, 1996: 43). Etiğin ilkeleri evrensel özellik taşıdığından daha standardizedir ve toplumdan topluma değişiklik göstermez.

Kamuda yöneticilerin sergilediği bir etik hiyerarşisi mevcuttur ve ilk basamağını kamu çalışanının öznel geçmişi tarafından biçimlenen "bireysel ahlak" oluşturur. Çalışanın bu öznel geçmişi ailesinin etkisi, dini inancı, bireysel ve toplumsal değerleri ile bireysel tecrübeleri tarafından şekillenerek kamu çalışanının etik düşüncelerinin belirlenmesinde büyük rol oynar. Kamu çalışanının görevini icra ederken uyması gereken ve hiyerarşinin ikinci basamağını oluşturan "meslek etiği" yer almaktadır. Kamu çalışanının örgütün amaçları doğrultusunda belirlenen kurallarla davranışlarına yön veren "örgütsel etik" hiyerarşinin üçüncü basamağında yer alırken, dördüncü ve son basamağında ise "toplumsal etik" yer almaktadır (Coşkun, 2010: 22).

Piepper (1999: 224) etiği, betimleyici, normatif, meta ve uygulamalı etik olarak dört başlık altında toplamaktadır. Aşağıda bu başlıklar kısaca açıklanmıştır:

Meta Etik: Ahlakın doğası hakkında eleştirel düşünmeyi ifade eden meta etik, Purtilo ve Cassel'e (1981:6) göre, ahlaki yargılamanın altında yatan gerekçeleri araştırır. Ahlaki yargının kökenini irdeler, yani bu ilkelerin nereden geldiğini ve ne anlam ifade ettiğini araştırıp ahlaki bilginin nasıl bir bilgi olduğunu, temelini, yapısını ve doğasını derinlemesine araştırır. Belirli bir davranışın neden doğru olduğunu, doğru olmasını etkileyen unsurları ayrıntılı inceleyerek temellendirilmeye çalışılır (Tepe, 2000: 20). Kuçuradi'ye (2009) göre ise, etiğin günümüzde ulaştığı son nokta meta etik yani norm önermelerini temellendirmeye çalışan etikdir.

Normatif Etik: İnkilemlerin çözüme kavuşturulup kavuşturulamayacağı ya da bu inkilemlerin çözülmesi için hangi kodlara ya da kurallara bağlı kalınacağı hakkındaki yaklaşımı ifade eder. Pratiğe yönelik bir etik alanı olan normatif etik, değerlendirilmeler yapılarak ilkelerin belirlenmesi sağlanır (Kınay, 2005: 12). İlkeler, normlar ve ahlaki kurallar normatif etiğin uğraşı alanını oluşturur. Kısaca, belli davranış standartları ve kuralları belirler ve ona uyulmasını sağlar.

Betimleyici Etik: Bireylerin değerleriyle olan ilişkisinin ahlaki sorunlarıyla başa çıkma konusundaki işlevini ele alır. Betimleyici etiğin amacı, kural koymak ya da norm bildirmek olmayıp, davranışı sadece gözlemleyerek bilimsel ve/veya betimsel yolla tanımlamaktır (Duyan, Purutçuoğlu, 2016: 188). Betimleyici etik için sadece gözlemlemeyle yetinir de denebilir.

Uygulamalı Etik: Uygulamalı etik, birçok meslek dalında çalışanların görevlerini yaparken belli durumlarda ortaya çıkan etik inkilemlerin, seçimlerin, etik teorileri ve standartları ile kavramlarının belli bir konuya odaklanarak alana uygulanmasını ele alarak açıklar (Resnik, 2004: 35-41).

2.2. Değerler

Değer kavramını detaylandırmadan önce sözlük anlamlarına bakmakta yarar vardır. Latince “valere” kökünden türeyen güçlü ve kıymetli olmak anlamına gelen değer kavramının Türk Dil Kurumuna (TDK) (1999) göre; “bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet ve kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey” olarak tanımlanmaktadır. Sosyal Çalışma Sözlüğü ise değeri; “kişilerin önemli saydıkları, benimsedikleri ve ulaşmaya çabaladıkları, toplumsal olarak benimsenen somut olmayan kurallar” olarak tanımlamıştır (Tomanbay, 1999: 57). Değerler, bireyin yaşama bakış açısını belirleyen, bireysel olarak kıymet verilen ya da kıymetli olarak algılanan görüş, tutum ve inançlardır (Tuncay, v.d., 2016: 53). En basit ve yalın anlamıyla değer, üstün tutulan, önemli görülen ve korumaya layık bulunan şeydir (Thompson, 2005: 109). Felsefi temelleri antik çağa dayanan değer kavramının sosyal bilimler alanında ilgi konusu oluşu yaklaşık yüzyıllık bir süreci kapsamakta olup psikoloji, sosyoloji, ekonomi v.b. birçok alan için geçerli tanımları da mevcuttur. Ekonomik açıdan ele alındığında bir şeyin fiyatıdır. Bireyin önem verdiği ve onun için yoğun anlam ifade edenler ise bireysel olarak değer atfedilenlerdir. Değerlerin en genel kabul görmüşü kuşkusuz evrensel olanlarıdır. İnsanın insan olmasından kaynaklanan bu değerler; insanların yaradılışına dayanan ve doğuştan sahip olduğu hak ve özgürlüklere ilişkindir. Toplumsal ve kültürel sınırlamaların kapsamı dışındadır. Diğer taraftan değerler, toplumsal belirlenmiş ve kabul edilmiş biçimlerine göre de farklılık gösterebilen bakış açılarıdır. Değerler, bireylerin ve toplumların davranış biçimlerini belirleyen; toplum içinde bu davranışların kabul edilebilirliğini, toplumsal uyumu ve ortak amaç duygusunu kolaylaştıran inanç, tutum ve görüşleri de kapsamaktadır (Aydın, 2016: 13).

Kamu yöneticilerinin değer yargıları özel işletme yöneticilerine nazaran farklılık göstermektedir. Dürüstlük, empati, yeniliğe açıklık, kamu yararı-çıkarı gibi değerler kamu yöneticilerinde daha ağır basmaktadır (Öztürk, 2003: 204). Buna ilaveten politikacılarla kamu yöneticilerinin de değer yargılarının birbirinden farklılaştığı görülmektedir (Öztürk, 2003: 204). Kamu huzuru, güveni ve refahını sağlama sorumluluğunun olması, kamu çalışanları için bir değerdir aynı zamanda. Yöneticilerin alacağı stratejik kararlar kişinin bireysel değerlerinden ve meslek ahlakından bağımsız olmadığı ve de bu unsurlardan etkilendiği için bireysel çıkarlar ve kamu hizmetlerinin öngördüğü prensipler başat rol oynar (Downs’dan akt, Öztürk, 2003: 211). Hiç şüphesiz ki, ahlaki değerleri benimseyen kararlar toplumun yararına olacağından kamu çalışanlarının topluma hizmeti her şeyin önündedir (Öztürk, 2003: 213).

Dinamik bir yapıya sahip olan değerler birbirleriyle sürekli iletişim halindedir ve bu yapı değer sistemini meydana getirir. Sistemin girdisini yaşantılar meydana getirirken, çıktısı yani ürünü de değer yargılarından oluşur (Başaran, 1992: 242-243). Bir şeye değer atfedilmesi diğerleri arasından kişi için önemli olanın seçilmesidir ki, bu seçim etik ikilemlerde kişiye rehberlik eder. Bir durum karşısında etik unsurların nasıl belirleneceği tutumlardan ve değerlerden etkilenir.

2.3. Normlar

Toplumsal normlar, üyeleri için hangi davranışlara izin verildiğini ve hangilerinin yasaklandığını belirleyen kurallardır ve kuralları ihlal edenler yaptırımla karşılaşılır. Zaten yaşamın büyük bir kısmı kişinin fark etmeden uyduğu normlar tarafından yönetilmektedir (Caroll, 1990). Normlar genellikle değerlerin yansıması olduğundan kolektiftir. Bazı normlar hukuk kurallarıyla

somutlaştığından yaptırımı daha ağırdır (Fulcher, Scott, 2011: 14). Bazıları ise toplum tarafından hoş karşılanmadığından ayıplama tarzı nispeten daha hafif bir yaptırım söz konusudur. Normların genel özellikleri şu şekilde sıralanabilir (McKenna, 1994: 300):

- Grubu meydana getirenlerin çoğu tarafından kabul gördüğünden kolektiftir,
- Yaşamın büyük bir alanına hâkimdir,
- Bireysellik yerine ortak yaşam alanındaki davranış kalıpları üzerinde durur,
- Grubu oluşturan her bir üyenin normları kabulleniş düzeyleri farklı olabilir,
- Normlardan sapmalara karşı grup üyelerinin hoşgörü düzeyi farklılık gösterebilir,
- Normlar hızlı değişmezler, yavaş bir değişim seyri izlerler,
- Grubu oluşturan bireylerin statüleri, normlara uyum derecesini etkiler,
- Belirli normlara uymanın veya uymamanın standardize edilmiş ceza ve ödül sistemi bulunur.

2.4. Deontoloji

Latince "deon" kökünden gelen ve Yunancada "görev" manasına gelen deontoloji, kurallara bağlılığı temel alan ahlaki tanımlamaktadır. Davranışların bireylerin içsel yapılarından kaynaklı ahlaki etkileri vardır ve bu tür davranışlarla ilişkili sonuçlarına bakılmaksızın kişinin yapması gereken ahlaki yükümlülükleriyle uyumalıdır (Downs, Swienton, 2012: 3). Immanuel Kant (1724-1804) tarafından geliştirilen ve daha sonra felsefeci Königsberg tarafından gözden geçirilen deontolojik etik, deontolojik kurallar, kesinlik, mutlaklık ve zorunluluk üzerine kuruludur. Buna göre bir davranış önceden belirlenmiş kurallar çerçevesinde yapılmalıdır, görev temellidir ve belli bir davranışın sonucundan ziyade bireyi bu davranışa sevk eden niyet önemlidir. Davranışların kesin doğru veya yanlış diye ikiye ayrılması felsefesine dayanır. Bu anlayışın temsilcisi olan Kant'a göre bireye saygı ve onun insan olması sebebiyle öncelenmesi temel prensiptir.

Kant'ın Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi adlı kitabında yer aldığı gibi; "insan ve genel olarak her akıl sahibi varlık, şu veya bu istem için rastgele kullanılacak sırf bir araç olarak değil, kendisi amaç olarak vardır ve gerek kendine gerekse başka akıl sahibi varlıklara yönelen bütün eylemleri amaç olarak görülmelidir" (Kant, 2002: 96). Kant, bu cümlesiyle kişinin kendi eylem ve davranışlarının özünü belirleyen ahlaki ilkenin nerede temellendiği sorusuna cevap vermeye çalışmaktadır. Cevap ise Kant'a göre çok basittir: "Akıldır. Yani, insanın eylem ve davranışları kendi iradesinin ürünüdür ve irade dışsal olarak belirlenemez! İrade kişinin dışından belirlenmediği gibi, oranın istek ve taleplerine de boyun eğmez, onu dikkate almaz" (Atayman, 2005: 130). Çünkü Kant'a göre irade, aklın bir ürünüdür. Kant, her akıllı varlığı kendi başına bir amaç olarak belirleyip, eylem ve davranışlarının temeline akıllı yerleştirmiştir. Bu tespitle Kant, kendi başına amaç olmaları bakımından tüm akıllı varlıkların eşit onura sahip olduğunu ve her akla dayalı davranışın saygıya layık görülmesi gerektiğini anlatmaya çalışmıştır (Wood, 2009: 165). Meslek etiklerinin dayanağını oluşturan Deontolojik Etik, dayanağını tam da buradan almaktadır. Yani, kendi başına amaç olan her akıl sahibi insan eşit onura sahiptir, kendi başına amaç olan her akıl sahibi insanın akla dayalı davranışı saygıya layıktır. Meslekler yerine getirilirken özellikle kamuda çalışan profesyonellerinin bu etik düşünce ile hareket etmesi gerekliliği hâsıl olmaktadır.

İnsana saygının oluşması için Kant aklın, iradenin, emirlerin ve özgürlüğün önemini vurgulamıştır. Buna göre, kendimiz için istediğimiz bir şey herkes için genelleştirilebilir ve

evrenselleştirilebilir bir durumsa ve kendimiz için istemediğimizin başkasına da yapılmasını kabul etmiyorsak, bu davranışın doğru olduğu kanaatine varılabilir.

3. ÇIKAR ÇATIŞMASI: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çıkar çatışması kavramının tam olarak anlaşılabilmesi için çıkarın tanımı, bireysel çıkar, kamu çıkarı ve çatışma kavramlarının tanımlanması gerekir. Aşağıda bu tanımlamalar yer verilmiştir.

3.1. Çıkar Kavramı

İnsanın irade ve eyleminin uygun bir yöne evrilmesini belirleyen nesnel ve toplumsal koşulların bir ürünü olarak ifade edilen çıkar kavramı (Frolov, 1997: 90; Seyyar, 2004: 483), parayla ilgili olabileceği gibi, parasal olmayan bir biçimde de kullanılabilir (Seyidoğlu, 1999: 88). Ayrıca çıkar kavramı, bir işten dolayı ya da dolaysız biçimde elde edilen fayda, menfaat veya yarar olarak tanımlanabilir. Gizlenerek gözetilen kazanç olarak da ifade edilen çıkar kavramı; kişisel çıkar, genel çıkar, kamusal çıkar gibideyimlerle birlikte de kullanılmıştır (Hançerlioğlu, 2008: 49).

Bireysel/kişisel/özel çıkar (private interest) kavramı, kişinin kendi çıkarlarına düşkünlük göstermesi, bencillik ve egoizm; kişinin kendisinin, ailesinin ya da arkadaş gruplarının menfaatine göre hareket etmesi şekillerinde tanımlanmaktadır (Seyidoğlu, 1999: 88). Diğer taraftan bireysel çıkar, bir kişinin çıkar elde etmesi (para, iş gibi) ya da ailesine arkadaşlarına çıkar sağlaması durumu olarak da vurgulanmaktadır (Martin ve Gabard, 2001:315).

Kamu çıkarı (yararı) kavramı ise, kişisel çıkar kavramının tam tersidir ve kamu yönetiminin tüm uygulamalarının toplumun bir kesiminin veya tamamının menfaatini korumaya yönelik olarak yapılmasını hedefler (Bozkurt, Sezen, Ergun, 1998: 132-133). Kamu yararı, toplum yararı, ortak iyilik, toplumsal refah, toplumun iyiliği vb. kavramları kamu çıkarı kavramına genelde tercih edilmektedir (Akıllıoğlu,1991: 7).

Devletin gereksinimlerine cevap veren ve bu ihtiyaçları karşılayan, devletin yararına dönük değerler bütünü olarak TDK'da tanımlanan (tdkterim.gov.tr/bts, 2019) kamu yararı, her bir bireyin çıkarını koruyan politikalar ve kurumlar olarak da tanımlanır. Daha geniş bir ifadeyle kamu yararı; bir bütünlük olarak, toplum çıkarlarına hizmet eden eylem ve girişimler ya da toplumun bölünmez nitelikteki kolektif çıkarlarıdır (Marshall, 1999: 380; Seyidoğlu, 1999: 310).

Kamu yönetiminin şüpheye yer bırakmayacak kadar şeffaf, nesnel olması ve hukuk sınırları çerçevesinde hareket etmesi, kamu yöneticilerinin sahip olduğu yetkiyi kötüye kullanmasını engellemek için temel gerekliliktir (Gözübüyük, 2007: 10). Bu yasal gereklilik haricinde kamu çalışanları ve idarecileri ahlaki anlamda kamu yararına yönelik değerler sistemine sahip değillerse ne yazık ki hukuki sınırlamalar veya idari denetimler pek de efektif olmayacaktır (Eryılmaz, 2012: 19). Hukuk kurallarının yetersiz kaldığı yerlerde etik ve ahlaki değerlerin devreye girdiği düşünüldüğünde, doğru davranış üzerinde ne kadar önemli ve de etkili olduğu bir kez daha görülecektir.

Kamu yararının yani kamu çıkarının bireysel çıkardan üstün olduğu ve hatta yasal bir gereklilik olduğu temel düşüncesi, kamu yönetimi hukukunun iskeletini ve ruhunu oluşturmaktadır. Ancak uygulamada kamu görevlilerinin her durumda bu temel ilkeye göre hareket etmedikleri ve zaman

zaman kamu yararına aykırı olarak etik dışı davranışlarda buldukları (Usta, 2010: 162) gözlenmekte ve günümüzde bu tür davranışlar sık sık gündeme gelmektedir.

3.2. Çatışma Kavramı

Karşıtların itişmesi olarak tanımlanan “*çatışma*” kavramı (Hançerlioğlu, 2008: 43), “iki birey ya da iki toplum arasında anlaşmazlık, uyuşmazlık ve çekişme durumu” (Seyyar, 2003: 86); “bir seçeneği tercih etmede bireyin ya da bir grubun güçlülük karşılaşması ve bunun sonucu olarak karar verme mekanizmalarında bozulma” olarak ifade edilmektedir (Seval, 2006: 246). Büyük Türkçe Sözlükte ise çatışma; “aynı anda ortaya çıkan birbirine karşıt ya da eşit derecede çekici dilek ve isteklerin bireyde yarattığı ruhsal durum” ve “birbirleriyle uyuşmayan dilek, istek ya da erekerin yarışmasından ortaya çıkan üzücü ya da kıvanç vermekten uzak bilinç durumu” olarak tanımlanmaktadır (tdkterim.gov.tr/bts, 2019).

Çatışma sadece bireyin örgüt içindeki konumu ve durumu ilgili olmamaktadır. Bunun dışında, bireyin ve dâhil olduğu örgütün toplumsal düzeyde çatışması da söz konusu olabilmektedir. Buna yönelik olarak; örgütsel-toplumsal, şahsi-toplumsal ve şahsi örgütsel şeklinde üçlü bir sınıflandırılma söz konusudur (Seyyar, 2003: 87; Şimşek, 2001):

Şahsi (Kişisel) - Örgütsel Çatışmalar; kişinin etik değerleriyle içinde bulunduğu örgütün değerleri çakışmadığında yani uyuşmadığında ortaya çıkar ve çıkar çatışmasının karşılıklı olarak yaşanmaması için kişisel çıkar ile kurumsal çıkarın ayrışması ve tanımlanması gerekmektedir.

Örgütsel-Toplumsal Düzeyde Yaşanan Çatışmalar; örgütün içinde bulunduğu toplumun değer yargıları ile kendi normları ve değerleri örtüşmediğinde, çatışma yaşanmaktadır.

Şahsi (Kişisel) - Toplumsal Çatışmalar; eğer kişi içinde yaşadığı toplumun değer yargılarına çok uzaksa, kendini etik anlamda bir çatışma içinde bulabilir ve kişi çatışmayı derinleştirirse, toplumsal dışlanmaya uğrayabilir.

3.3. Çıkar Çatışması Kavramı

“Kişilerin bir işi yapması için sağlanmış yetkilerini bir başka amaç doğrultusunda kullanmaları durumunda ortaya çıkan, çatışan çıkarlarını” ifade etmek için kullanılmaktadır (Titiz, 1992: 19; Kırca, 1994: 359) ve çıkar ilişkisi, çıkar çelişkisi, çıkar çakışması, çıkar uzlaşmazlığı, menfaat çatışması, menfaat çakışması gibi farklı şekillerde de ifade edilen çıkar çatışması, alan yazında bu şekillerde ifade edilmektedir (Kırca, 1994: 359). Çıkar çatışmasının yaşanabilmesi için-iki temel unsurun- kamu çıkarı ile özel çıkarın birbiriyle çatışması gerekir (Loand Field, 2009: 46-47’den aktaran Usta, 2013: 2017).

Teknik olarak çıkar çatışması, birincil çıkar olan kamu çıkarının, ikincil çıkardan yani bireysel çıkardan (maddi kazanç sağlama) etkilenmesi durumudur (Omobowale, vd. 2010: 1). Daha geniş bir ifadeyle çıkar çatışması, “birincil menfaate (kamu menfaati) dair profesyonel muhakemenin var olduğu durumlar dizgesinin, finansal kazanç gibi ikincil bir menfaat tarafından haksız olarak etkilenme eğiliminde olması” (Yüksel, 2005 b: 27) şeklinde tanımlanabilir.

Çıkar çatışması, birçok alan ve meslek grubunda karşılaşılan bir olgudur. Bu bağlamda çıkar çatışması birçok bilim dalı tarafından incelemeye tabi tutulmaktadır. Hukuk, tıp, işletme ve işletme yönetimi, gazetecilik ve basın gibi birçok alanda (Borden ve Pritchard, 2001: 73-91) çıkar çatışması kavramı kullanılmaktadır.

Tıpta çıkar çatışması, hastanın sağlığı ve esenliği, bilimsel tutarlılık ve eğitim kalitesi gibi birincil çıkarların ikincil çıkarlara yani kişisel parasal ilişkiler, mesleki ilerleme olanakları, kişisel gelişme şansı veya arkadaş ya da aile bireylerine yapılan destekler gibi çıkarlara tercih edildiği durumlarda söz konusu olmaktadır. Konuşma yapma ücretleri, firma araştırma fonları, sempozyum desteği, klinik çalışma sonuçlarından olumlu veya olumsuz yönde etkilenecek bir firmada hisse veya pay sahibi olmak gibi hususlar çıkar çatışmasına zemin hazırlayabilmektedir (Akan, 2009: 22).

Bununla birlikte, sağlık hizmetlerinde ve sağlık yönetiminde de çıkar çatışmasının ortaya çıkması mümkündür. *Sağlık kurumları yöneticisi veya çalışanları*, yetkisini ve sahip olduğu bilgileri doğrudan veya dolaylı bir şekilde, tanıdığı, yakını veya meslektaşının yarar/çıkar elde etmesi için kullandığında çıkar çatışması ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, yönetsel kararlarını etkileyebilecek herhangi bir hediye veya menfaati kabul ederse de çıkar çatışması durumu söz konusu olacaktır (Kavuncubaşı, 2002: 63).

Çıkar çatışmasından bahsedebilmek için, çıkar, ilişki-yakınlık (relationship) ve karar verme olmak üzere üç unsurun var olması gerekmektedir (Davis, 2001: 8). Bu üç önemli unsurdan yola çıkarak, kamu görevlisinin karar verme aşamasında, kamu çıkarı yerine bireysel çıkarına göre hareket etmesinin veya kendisine veya yakınına çıkar sağlamanın çıkar çatışması durumu doğuracağı söylenilebilir.

Bir başka görüşe göre de çıkar çatışması, kamu görevlisinin vereceği ya da verme ihtimali olan kararlarda objektif olmasını engellemesi, kamu yararını göz ardı etmesidir olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, çıkar çatışması durumunun ortaya çıkabilmesi için üç unsurun bulunması gerekmektedir. Bu unsurlar (Mulgan, 2000: 5-6):

- İlk olarak, çıkar çatışmasında özel mali veya ekonomik bir çıkar var olmalıdır,
- İkinci olarak, kamu yararı söz konusu olmalıdır,
- Son olarak, kamu yetki ve sorumluluklarıyla özel çıkarların çatışması gerekmektedir.

Modern öncesi toplumlarda olduğu gibi, modern toplumlarda da kamu yönetiminde (siyasi liderler ve kamu görevlileri açısından) çıkar çatışması var olmuştur. Modern toplumun yansımaları oluşturan modern devletlerde, kamu görevlilerinden bazılarının, makamlarını ve yetkilerini kullanarak kendi kişisel çıkarlarını sağlamaya çalıştıkları bilinen bir gerçektir. Bazı ülkelerde, kamu görevlilerinin kişisel çıkarları ve kullanmış oldukları yetkileri arasında kesin çizgiler çizilememiştir. Bu durum, kamu görevlilerinin yetkilerini kendi çıkarlarına yönelik kullanmalarına, yolsuz ve etik dışı davranışlara zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, çıkar çatışmasının temelinde siyasetçilerin ve kamu görevlilerinin yetkilerini ve makamlarını özel amaçları için kullanmalarının yatmakta olduğu söylenilebilir (Lancker, 2007:1).

Kamu yönetiminde çıkar çatışması kavramı ve çıkar çatışmasından kaçınma konusu dönemler itibarıyla gelişim ve değişim göstermiştir. Bu bağlamda, çıkar çatışmasından kaçınılması ve çıkar

çatışması durumlarının önlenmesi noktasında üç aşamadan bahsedilmesi mümkündür (OECD, 2003: 63):

- İlk aşamada, kamu görevlisine ve yakın çevresine verilen kişisel hediyelerin onların kararını etkileyebilme potansiyeli dikkate alınarak söz konusu hediyelerin engellenme çabaları ve karar alma sürecinde kişisel önyargılardan kaçınılmasına yönelik düzenlemeler uygulanmaya başlanmıştır,
- Çıkar çatışmasına yönelik ikinci aşama, güçler (erkler) ayrılığı ilkesiyle birlikte, kamu görevlileri için sınırlamalar getirilmesiyle başlamıştır. Bu aşamada, kamu görevlilerinin ayrı bir iş yapmalarının engellenmesi hedeflenmiştir. Diğer taraftan, hukuk devleti ilkesi ile birlikte yasa, emir ve yönetmeliklerin uygulamaya konulması ile birlikte kamu görevlilerinin rolleri de tanımlanmıştır,
- Üçüncü aşamada ise kamu ve özel sektör etkileşimi (ara yüzü) sonucu ortaya çıkan değişikliklerle, hem mal, hizmet, bilgi ve sermaye değişimleri hem de personel değişimlerinin de artması ile birlikte çıkar çatışması riskleri ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, çıkar çatışması konusu farklı bir şekil almaya başlamış ve çıkar çatışmasının önlenmesine yönelik çabalar ortaya çıkmıştır.

3.4. Çıkar Çatışmasının Türleri

Kamuda çıkar çatışması gerçek, görünen ve potansiyel çıkar çatışması olarak genelde üç şekilde yaşanabilmektedir. Bunlar:

Gerçek çıkar çatışması: Kamu görevlisinin somut olarak yararı söz konusu ise bu çatışmadan söz edilebilir. Kamu çalışanının görevini icra ederken bireysel olarak etkilenmesi, dini inanç, aile sorumluluğu, mesleki ve politik bağlantılar, borçlar, sermaye yatırımları şeklinde olabileceği gibi maddi-manevi bir kayıp yaşamamak veya çok önemli bir menfaat sağlamak tarzında da kendini gösterebilir (Ministere de la Justice, 2004: 1'dan aktaran Usta, 2015: 111). Kamuda yaşanan fiiller geçek veya somut bir şekilde özel çıkarların etkisinde kalınarak yapılmıştır. Buna örnek olarak, bir satın alma komisyonundaki bürokratin tanıdıklarına işin verilmesi yönünde davrandığında çıkar çatışması yaşanabilmektedir.

Görünen çıkar çatışması: Henüz somut bir çıkar çatışması mevcut olmayıp, olması muhtemel görünmektedir. Şöyle ki; herhangi bir şüphe duyuluyorsa kısa bir soruşturma ile, çalışanın davranışlarının sisteme uygun olup olmadığı sorgulanarak, kuşkular bertaraf edilebilir. Önek olarak, ihale komisyonunda görevli bir kamu çalışanının, ihaleye katılması için başvuran bir yakınının olması gösterilebilir. Sürecin iyi yönetilerek çıkarın oluşmasını önlemek oldukça önem arz etmektedir. (Ministere de la Justice, 2004: 2'den aktaran Usta, 2015: 112).

Potansiyel çıkar çatışması: Kamu görevlisinin henüz bireysel bir çıkarı olmadığı için görevi ile kişisel çıkarı arasında somut anlamda bir çatışma yoktur. Kamu çalışanı veya yöneticisinin mevcut konumunu değiştirmesi durumunda kişisel çıkarı görevini etkileyemediği için çıkar çatışması varlığı ortaya çıkmamış olarak kalır (Usta, 2015: 112). Potansiyel çıkar çatışmasında, kamusal görevlerin ilerleyen zaman dilimlerinde özel çıkarların etkisi altında kalabilmesi ihtimal dâhilindedir. İş adamlarından birinin hükümete yakınlığıyla bilinen vakıf veya derneğe büyük meblağlarda para bağışlaması örnek gösterilebilir.

Kamuda yaşanan çıkar çatışması, ahlaki bakımdan çok sayıda belirsizliğin yaşandığı kamu sektöründe ön sırada yer almaktadır. Oluşan ve oluşabilecek bir çıkar çatışmasını çözümlenebilmek için yasalara riayet etmek, mantığa uygun hareket etmek ve çıkar çatışmasını oluşum şekillerine göre ayırt etmek, sorunu anlamlandırıp çözmek açısından bir gerekliliktir (Usta, 2015: 112).

3.5. Çıkar Çatışması İle İlgili Alanlar

Bir risk alanı olarak çıkar çatışması ele alındığında, başka alanların da bu risk alanı çevresinde olduğu Şekil 1’de olduğu gibi görünmektedir. Aşağıdaki şekilde yolsuzluk alanı ve etik alan gibi iki farklı alan, çıkar çatışması alanının her iki yanında mevcuttur. Yani çıkar çatışması yaşayan kamu yöneticisi veya çalışanın etik ikilemde kaldığı görülmektedir.

Şekil 1: Çıkar Çatışması ile İlgili Alanlar

Kaynak: (Usta, 2015:112)

3.5.1. Yolsuzluk Alanı

“Yolsuzluk” Büyük Türkçe Sözlüğünde; “ görevi veya yetkiyi kötüye kullanma” olarak tanımlanmıştır. Kamu çalışanının, kamu gücünü arkasına alarak, kişisel menfaat sağlamak üzere kötüye kullanması veya kamu gücünü yasadışı şekilde kullanması da yolsuzluk olarak ifade edilebilir (Berkman, 2009:1).

Yolsuzluğun sınıflandırılmasında iki tür ayrıma gidilmektedir. İlk ayrım yönetsel ve siyasal yolsuzluk ayrımıdır. Kamu yetkisinin, yönetim uygulamalarında kişisel çıkar sağlamak amacıyla, kanunlara aykırı şekilde kullanılması, *yönetsel yolsuzluk*, kamu yetkisi ve gücünün siyasal yönetim sürecinde, kamu yararı gözetilmeyerek çıkar sağlamak için hukuka aykırı olarak kullanılması ise *siyasal yolsuzluk* olarak tanımlanmaktadır (Berkman, 2009: 22).

Yolsuzluk kavramı ile ilgili ikinci tür sınıflandırmada maddi kazanç eksensiz yolsuzluk ve maddi kazanç içermeyen çıkar eksensiz yolsuzluk olarak ikili bir ayrıma gidilmektedir. Kamu görev ve yetkilerinin maddi kazanç gözetilerek yasal düzenlemelere aykırı bir biçimde kullanılması, maddi bedel içerikli veya maddi kazanç eksensiz yolsuzluk olarak nitelendirilmektedir. Buna göre, rüşvet, zimmet, irtikâp ve haraç karşılığında maddi bir bedel elde edilen yolsuzluk biçimleridir (Berkman, 2009: 11-12, 26). Maddi çıkar gözetilmekten çok, bazı bağlılıklar ve yükümlülükler gerekçesi ile yapılan yolsuzluk ise “dayanışma içerikli yolsuzluk” olarak isimlendirilmektedir. Bu yolsuzluk biçimlerinde, kamu görevlisini etkilemek üzere, para, mal gibi ekonomik bir güç yerine, maddi olmayan bir güç örneğin akrabalık, arkadaşlık, ideoloji, partizanlık gibi faktörler etkileme aracı olarak kullanılmaktadır. Maddi olmayan çıkar eksensiz yolsuzluk temelde, kayırma ve iltimasa dayanmaktadır (Berkman, 2009: 32).

Yolsuzluk ve çıkar çatışması kavramları birbirleriyle ilişkili kavramlardır, fakat birbirinin yerine kullanılmaları uygun değildir. Çıkar çatışması sonrasında mutlaka yolsuzluk olmuştur denilemez. Bazen, yolsuzluğun olmadığı durumlarda (yerlerde) da çıkar çatışması ortaya çıkabilmektedir. Bunun tam tersi olarak yolsuzluğun olduğu durumlarda, çıkar çatışması olmayabilir. Örneğin, bir kamu görevlisi özel çıkarına göre hareket edebilir, fakat vereceği karar yasalara uygun olabilir. Bundan dolayı burada herhangi bir yolsuzluk durumundan bahsedilmeyebilir. Bir başka kamu görevlisinin vereceği karar sürecinde gösterdiği davranış herhangi bir çıkar çatışması durumu olarak değerlendirilmezken, sergilediği davranışın yolsuzluk olabilmesi mümkündür. Çoğu zaman, kamu görevlisinin özel çıkarına göre hareket etmesi onun performansını olumsuz yönde etkileyebilmekte ve bu durum sonucunda yolsuzluk ortaya çıkabilmektedir (OECD, 2005b:6).

Yolsuzluk ve çıkar çatışması arasındaki bir diğer ilişki de çıkar çatışmasıyla mücadelenin, yolsuzlukla mücadeleyle birlikte yürütülebilmesi hususudur. Hukuk dışı uygulamalarla mücadele etik kodların hazırlanması, çıkar çatışmasına yönelik düzenlemeler ve etik dışı durumlarla karşı karşıya kalındığında çekilme veya bu tür durumlardan kaçınma hususlarının yasal olarak düzenlenmesi, yolsuzluğun önlenmesinde önemli araçlar olarak değerlendirilebilir (OECD, 2005 b: 9). Bu bağlamda hem çıkar çatışması, hem de yolsuzlukla baş edilebilmesinde temel unsur, kamu yönetiminde etik altyapının sağlanmasına yönelik çabaların artırılmasıdır.

3.5.2. Etik Alan

Etiğin tanımlarından birinin, evrensel nitelik taşıyan standardize edilmiş kural demeti olduğu düşünüldüğünde; etik alandaki yararların maksimize edilmesi düşüncesinin bireye yönelik değil, tüm dünya çapında evrensel nitelikte olması gerekliliği şeklinde kendini gösterir (Haynes, 2002: 75). Bu bağlamda çıkar çatışmasının mevcut olmasının saptanması etik disipliniyle doğrudan alakalıdır. Yukarıdaki şekilde de görüldüğü gibi söz konusu alanlardaki geçişlerde etik prensipler, değerlerin davranışa yansımaları durumunda kılavuzluk etmektedir. Etik ilkeler ne kadar konular temelinde detaylandırılırsa, davranışlara rehberlik etmesi açısından fayda oranı artar.

Bir risk alanı olarak çıkar çatışması ele alındığında, aşağıda sayılan unsurlar risk alanlarını oluşturmaktadır (Usta, 2015: 113):

- Kamu çalışanı veya yöneticisinin, yaptığı işe benzer bir işi başka bir kurumda veya şirkette yapması,
- Kamu çalışanının önemli bilgilere sahip olması ve bunları yayabilecek potansiyelinin olması,
- Önemli sözleşmeleri hazırlayıp, yönetme ve hayata geçirme yetkisini elinde bulundurması,
- Kamu yöneticisinin kurumun stratejik kararlarında yetkin olması, kurumla ilgili başka kuruluşların yönetim kurullarına katılabilmesi,
- Çıkar oluşturabilecek hediye gibi menfaatlerin alınması,
- Çalıştığı kamu görevinden özel bir işletmede çalışmak amacıyla ayrılması, risk oluşturabilecek unsurlardır.

Kamuda yaşanabilecek bazı çıkar çatışması örneklerine aşağıda yer verilmiştir (“Toupictionnaire”: le Dictionnaire de Politique’den aktaran Usta, 2015: 113):

- Kamu görevlisinin yakınlarından veya tanıdıklarından birinin veyahut da kendi lehine karar alınmasını sağlamak. Örneğin, çalıştığı kamu kurumunun tanıdığı birinin şirketiyle iş yapmasına aracılık etmek,
- Çalıştığı kuruma ait olan ve başka kimse tarafından bilinmemesi gereken bir bilginin sızdırılması. Örneğin, kamunun aleyhine sonuç oluşturabilecek bir anlaşmaya imza atması,
- Kamu yöneticilerinin ve/veya çalışanlarının siyasal çıkar sağlayabileceği ortama zemin hazırlamak,
- Herhangi bir kararın kamu çalışanı tarafından verilmesinin akabinde, karardan etkilenen kişiden hediye kabul edilmesi,
- Kamu çalışanında görev karmaşasına neden olabilecek iki görevin sorumluluğunun aynı kişide toplanması çıkar çatışmasına neden olabilmektedir. Şöyle ki; fiziki ve ahlaki olarak bir çalışanın aynı anda birçok kurumda olması ve farklı işler görmesi olanaklı değildir,
- Karşılıklı anlaşma ve mutabakatın söz konusu olmadığı bir raporda, karar verici olan bilirkişinin bir tanıdığı veya yakınından seçilmesi.

4. KAMU ÖRGÜTLERİNDE ÇIKAR ÇATIŞMASI SORUNU

Çalışmanın bu bölümünde kamu yönetiminde etik ve çıkar çatışması ilişkisi, kamuda etik dışı davranışların ve çıkar çatışmasının sebepleri, kamuda etik dışı davranışların ve çıkar çatışmasının önlenmesi konularına yer verilmiştir.

4.1. Kamu Yönetiminde Etik ve Çıkar Çatışması İlişkisi

Weberyen bürokrasi modelinin uygulama biçiminde, bazı kamu görevlilerinin bireysel çıkar elde etmek amacıyla kamu çıkarlarını yok saydıkları dikkati çekmektedir. Bu bağlamda Weber'in vurguladığı gerek gayri şahsılık ve tarafsızlık ilkeleri, gerekse yasal düzenlemeler kamu görevlilerinin kamu yararına uygun davranması noktasında yetersiz kalmaktadır. Kamu çalışanlarının bazılarını görevlerini kötüye kullanarak kişisel çıkar sağladığını fark eden diğer kamu görevlileri de durumdan etkilenmekte, motivasyonları düşmekte ve verimli olamamaktadırlar. Bu durum, kamuda etkililik ve etkinliğin düşmesine, hantallığa yol açmaktadır. Bu noktada yönetsel etiğin önemi ortaya çıkmaktadır (Şen, 1998a: 96).

Ahlakın bilimi olan etik, mutlak en iyiye ulaşmayı hedefleyerek, insanın varoluş amacını, insan için iyi ve kötünün sınırlarını çizerek, toplumsal ve bireysel yaşamda karşılaştığı sorunlara çözüm önerilerini eleştirel bir sorgulama ile getirir (Güçlü vd., 2003: 501). Etik ve ahlak birbirinden farklıdır. Ahlak ve ahlaki davranış bir öğretiler, etik ise bir bilimdir; ahlakın bilimidir. Çalışma alanı ahlaktır. Etik kavramı normatif anlamda; neyin yapılması gerektiğini, hangi davranışın iyi olduğunu belirler ve bu bağlamda iyi, kötü, faydalı gibi olguları inceler (Rosenthal ve Yudin, 1997: 145).

Yunanca ethos'tan gelen ahlak (morality) ise, adet, gelenek-görenek anlamına gelmektedir. Toplum içinde oluşan, genel olarak kabul görmüş örf, adet, gelenek-görenekler, değer yargıları, norm ve kuralların oluşturduğu sistem bütünü olarak ifade edilen ahlak (Aktan, 1994: 5), toplumsal yaşamın uyumlu, olumlu ve sürdürülebilir olması için toplum üyelerinden beklenen davranış şekilleri ile kurallar koyar (Şenel, 1993: 258). Söz konusu bu kurallar aynı zamanda yaşamın olanaklı olabilmesi için bir gerekliliktir. Ahlak (morality) kavramı, etimolojik köken itibarıyla etikten farklıdır. Ahlak, genel hatlarıyla bir toplumun adaletli ve doğru olarak nitelendirip kabul ettiği davranışlar ve uygulamalar olarak tanımlanırken, etik ise kişiliğin eğitilmesi, davranışların

standardize edilmesi ve bu davranışların uygulamaya yansımaları olarak tanımlanmaktadır (Yüksel, 2010 b: 27-28). Etik; teorik ve uygulamalı etik olarak ikiye ayrılmaktadır (Cevizci, 2005: 646). Uygulamalı etiğin farklı uzmanlık alanları (iş etiği, tıbbi etik, mühendislik etiği, yönetim etiği gibi) mevcut olup, teorilerin belirli (spesifik) tartışmalı meselelere uygulanmasıdır. Bu alt uzmanlıklar, etik kurallar içerisinde ortaya çıkan yaygın meseleleri karakterize etmekte ve bunların kamuya olan sorumluluklarını tanımlamaktadır (tr.wikipedia.org, 2011). Bu çerçevede değerlendirildiğinde, yönetsel etiğin de uygulamalı etik içerisinde ele alınmasının uygun olduğu söylenebilir. Kurumlarda, kamu görevlileri tarafından ahlaki davranış ilkelerine uyulması konusunu içeren *yönetim etiği* (Thomson, 2001: 79), yönetsel anlamda doğru davranışlara ulaşabilmek için gerekli olan ilke ve standartlara uyulmasıdır (Şen,1998a: 82). Diğer taraftan Thompson (1985: 555), örgütlerdeki bireylerin ahlaki hükümler vereceklerini ve ahlaki hükümlerin nesnesi olacaklarını varsayarak yönetsel etik kavramını “örgütlerdeki memurların faaliyetlerinin yürütülmesi noktasında ahlaki ilkelere uyulması” şeklinde tanımlamaktadır.

Bu tanımlamalar ışığında, kamu çalışanlarının görevleri esnasında aldıkları kararların ve uygulamaların liyakate dayalı, tarafsız, nesnel, hesap verilebilir, profesyonel, etkili ve etkin, adil, eşit ve rüşvet almama gibi değerler ve ilkeler çerçevesinde olması kamu yönetimi için esastır (Eryılmaz, 2008: 7). Kamu yönetiminde etik konusu ile ilgili olarak, kamu sektörü etiğini ve değerlerini anlatmak için kamu hizmeti ethosu kavramı da kullanılmaktadır. Kamu hizmeti ethosu; “dürüstlük, tarafsızlık, kamu çıkarını kişisel çikardan önde tutma, kanunlara ve devlete bağlılık, demokratiklik ve şeffaflık unsurlarından oluşmaktadır (Demirci, 2007: 208-209). Kamu çalışanlarının ve yöneticilerinin etik ikilemlere ve çatışmalara maruz kalmaması, kaldığında onlara yol gösterecek ilke ve standartların oluşturulduğu kamuda etiğe dayalı yönetim modelinin benimsendiği yönetsel etik yaklaşımının hayata geçirilmesi büyük bir gerekliliktir (Şen, 1998 a: 82). Kişisel çıkarı peşinde koşanların açık bir şekilde kamu yararına aykırı davranışta bulunmaları ile ortaya çıkan çıkar çatışması durumları, etik sorunlar içinde tartışılmaktadır (Willbern, 2001: 118-119). Etik ihlallerin en önemli boyutunu çıkar çatışması durumları oluşturmaktadır. Dışarıdan gelen hediyeler, çalışanlar arasında hediyeleşme, finansal çıkarların çatışması, görev dışı istihdam, eski kamu görevlilerine yönelik kısıtlamalar, görevin kötüye kullanımı, görev suistimali ve ikincil istihdam gibi konular etik yönetimin kapsamı içinde değerlendirilmektedir (Roberts, 2001: 373-374).

Çıkar çatışmasının önlenmesinde etik altyapının oluşturulması ve etik yönetimin kurumsallaşması gerekmektedir. Etik yasalar ile etik yönetimin çerçevesinin çizilebilmesi mümkündür. Çıkar çatışmalarının önlenmesi ve kamuya olan güvenin korunması, tarafsızlığın ve objektifliğin sağlanması (Roberts, 2001: 373-374) etik yasaların şekillendirdiği etik yönetimin temel amaçları arasında sayılabilir. Kamudaki etik yasaların sınırladığı davranış kurallarıyla ilgili düzenlemeler, çıkar çatışmalarını hedeflediği için, olması muhtemel her türlü çıkar çatışmasının ayrıntılı olarak düzenlenmesi önemli bir gerekliliktir. Bu alanlara; hediye kabulü, kamu dışında çalışma, çıkar çatışmaları, kayırmacılık (nepotizm), kamudan ayrıldıktan sonra çalışmanın sınırlarının belirlenmesi, toplantılara katılım ücreti, kamuya ait büroların amaç dışı kullanılması örnek verilebilir (Şen, 1998a: 133).

Kamu yönetiminde etik altyapının oluşturulamaması, çıkar çatışmalarına zemin hazırladığından, kamu yönetimi etiğinin ana konusunu çıkar çatışmaları ve çatışmanın önlenmesi

oluşturmaktadır. Bu bağlamda kamu yönetiminde çıkar çatışmasını önleyebilmenin yolu etkili olarak tasarlanmış ve uygulamaya aktarılabilmiş etik kamu yönetiminden geçmektedir. Bununla birlikte çıkar çatışması durumlarının ortaya çıkmasına neden olan birçok etken bulunmaktadır. Bu nedenlere aşağıda yer verilmiştir.

4.2. Kamuda Etik Dışı Davranışların ve Çıkar Çatışmasının Sebepleri

Gerek kamu yöneticileri gerekse çalışanları arasında etik dışı davranışların artmasının en önemli nedeni olarak, soğuk savaştan sonra (1947-1991 yılları arasında dünya, ABD ve Sovyetler Birliği'nin başını çektiği Doğu ve Batı bloklarının mücadelesine sahne olmuştur ve bu dönem Soğuk Savaş Dönemi olarak tanımlanmıştır) ve 1980'lerin başında ABD'de Ronald Reagan, İngiltere'de ise Margaret Thatcher'ın iktidara gelmesiyle birlikte yaşanan süreçte yani ülkede kullanılabilir nihai mal ve hizmet miktarının artırılmasının hedeflendiği, özelleştirmelerin hız kazandığı, devletin üretim faaliyetlerine müdahil olmadığı ve denetleyici rolüne büründüğü, enflasyonun kontrol altında tutulmasının birincil amaç olduğu arz yönlü iktisadi temel alan neoliberal politikalar benimsenmeye başlamıştır (Gürkan ve Karahanoğulları, 2013: 17'den akt. Çınar, Göçer, 2014: 18). Bu düşünce çerçevesinde özelleştirme uygulamaları hız kazanmıştır. Ancak bu dönemde alt yapısı iyi hazırlanmadan hayata geçirilen özelleştirme politikaları yolsuzluk, adam kayırma gibi vakaların artışı beraberinde getirmiştir. Bu durum bir taraftan özel sektör lehine kamu hizmet alanlarını daraltırken, diğer taraftan piyasa mekanizmasına dayalı sistemin işleyişine yönelik etkin yasal çerçeve oluşturulamamasına sebep olmuştur. Ayrıca yeni sistem için düzenleyici ve denetleyici kamu mekanizmasının yeterince güçlendirilmemesi de çıkar çatışmasını arttırmıştır (Sherman, 1998:3). Ayrıca yolsuzluğu besleyen en önemli nedenlerden biri olarak devletin ölçeğinin büyük olması gösterilmektedir. Bu bağlamda bir taraftan devlet sahip olduğu büyük ölçekli kamu örgütlerini yaşatmak için devasa kaynaklar ayırmaktayken, çok emek ve para harcadığı bu örgütleri özelleştirme esnasında mal oluşunun çok altında elden çıkartmaktadır. Bu süreç, beraberinde bazı kamu çalışanlarının kişisel menfaat sağlamak üzere kamu kaynaklarını kullanarak, bireysel çıkarı kamu çıkarına tercih etmeleri sonucunu doğurmuştur (Ackerman, 1999: 38).

Kamu yönetimindeki diğer etik olmayan davranışlara, işgörenlerin maaşlarının düşük olması, caydırıcı ve cezalandırıcı yasaların yetersizliği, kişisel çıkar sağlamaya uygun ortamın varlığı gibi unsurlar sebep olarak gösterilebilir. Bu tür imkânlarla yol vermeyecek kamu mekanizmasının varlığının, etik dışı davranışları önlediği görülmektedir (Palmier, 1983:209). Kamu görevlilerinin devletin çıkarlarını korumak amacını güderek, kuralları esnetmek suretiyle iyi niyetli olması da etik dışı davranışlara sebep olmaktadır. Kamu görevlilerinin kuralları iyi bilmemesi neticesinde de etik dışı davranışlar oluşmaktadır. Çünkü bürokratik işlemlerin uygulanması, sayısız kanun ve yönetmeliklerin sağanağı altında gerçekleşmektedir. Bu da kamu görevlilerinin mevzuata hâkim olamaması sonucu kanun gereklerinin dışına çıkmasına sebebiyet vermektedir. Başka bir neden olarak da kamuda söz sahibi olanların benlik güç gösterisinde bulunma isteğinden kaynaklandığı görülmektedir. Kamu çalışanının ulus, devlet, millet gibi kavramlar mevzu bahis olduğunda, en iyi davranış şeklinin kendilerinde olduğuna inanıp yasa dışı yollara başvurma şeklinde kendini göstermektedir. Kamu çalışanlarının kısa yoldan zengin olma hırsı, arkadaşlık duygularının ağır basması sonucu kamuya ait araç gereçlerin onların kullanımına sunulması da etik dışı davranış sebeplerindedir (Ergun, 2004:360).

4.3. Kamuda Yaşanan Çıkar Çatışmasının ve Etik Dışı Davranışların Önlenmesi

Dünyanın birçok yerinde kamuda yaşanan skandallar, kamu yönetiminde yaşanan etik sorunlarla ilgili araştırmalar, ülkelerin vatandaşlarının kendi yönetimlerine karşı güvenin azaldığını gözler önüne sermektedir. Bu olumsuzlukların giderilmesi ve yaşanmaması için kamu kurumlarının ve yöneticilerinin gerekli önlemleri almaları gerekmektedir. Kamu yöneticilerinin ve kurumlarının çıkar çatışmasını önleme noktasında kanuni zorunlulukları mevcuttur. Çıkar çatışmasını önlemeye yönelik ilke temelli ve kural temelli olmak üzere iki tür yaklaşımın söz edilebilir. İlke temelli çıkar çatışması politikası, dürüstlüğü hedefleyen yönetimin şekillendirdiği sistemlerde uygulanırken, kurallara uymayı amaçlamış yönetim sistemlerinde ise, kural temelli çıkar çatışması politikaları uygulanmaktadır (Usta, 2013: 2).

Günümüzde kamu örgütleriyle vatandaş ilişkisi hizmet talebine dayandığından eski ilişki tarzı olan otoriter bağlılıktan yani kamu arzı temelli yaklaşımdan uzaklaşmıştır. Kamu karar vericileri olan yöneticilerin bazen hukuki olmayan şekillerde kamu kaynaklarını yönetme yetkisine sahip oldukları görülmektedir. Bu yetkinin de keyfi kullanılmasını engellemenin tek yolu yine etik normlardan geçmektedir. Bir yönetim ya dürüsttür ya da değildir. Yani birazcık dürüst olmaktan ya da birazcık doğru olmaktan bahsedilemez. Bir Fransız atasözü şöyle söylemektedir: “*Qui vole un oeuf, vole un boeuf*” Bu atasözü Türkçeye, “*Kim bir yumurta çalarsa, bir öküz de çalabilir*” biçiminde çevrilebilir (Usta, 2015: 114). Yani yönetimin dürüstlüğünü biraz kaybetmesi ardından daha büyük yolsuzluklara gebe olmasına neden olur da denebilir. Bu bağlamda kamu yönetiminin hiçbir aşamasında çıkar çatışmasının oluşumuna meydan verilmemelidir. Aksi takdirde vatandaşın güvenini yönetimlerin yitirmesiyle büyük felaketlerin yaşanmasına sebebiyet verebilir.

Kamu yöneticileri ve çalışanlarının çıkar çatışmasına düşmesini önlemenin en etkili yolu hukuki düzenlemelerden çok çalışanın özümsemiği etik ilkeler ve ahlaki değerlerden geçmektedir. Bu sebeple en etkili düzenlemelerin bu alanlarda yapılması gereklidir. Bu düzenlemelerden bazılarının aşağıda yer verilmiştir (Politika Sözlüğü’nden akt, Usta, 2015: 115):

- Kamu yönetiminde güçler ayrılığı prensibinin kabul edilmesi ve uygulanması,
- Kamu kurumlarında o kuruma özgü deontolojik ilkelerin geliştirildiği kurallar tablosunun oluşturulması,
- Kamusal yönetim birimleriyle ticari ilişkilerin düzenlendiği birimlerin ayrıştırılması,
- Kamu yönetiminde söz sahibi olan kişilerin tüm akrabalık vb. ilişkilerinin deklare edilmesi,
- Çıkar çatışması oluşması ihtimalinin riski olduğunda ilişkili görevin kabul edilmemesi,
- Kamu yöneticisi ve çalışanlarının görev sınırlarının açıkça belirlendiği yönetmeliklerin oluşturulması, mal varlıklarının takibe alınması, hediye alımlarının yasaklanması gibi önlemler de çıkar çatışmasının oluşumunu önlemeye yönelik tedbirlerdendir.

Kamu kurumlarında güveni arttırmak ve çıkar çatışması durumunda OECD (2005: 4) tarafından uyulması gereken dört temel ilke belirlenmiştir. Bunlar: Kamusal örgüt kültürünün tesis edilmesi, şeffaflığın desteklenmesi, kamu yararını temel alan hizmet anlayışının geliştirilmesi ve son olarak da kamu çalışanlarında bireysel sorumluluğun teşvik edilmesi şeklinde sıralanmaktadır. Kamusal çıkar çatışmasının önlenmesi olarak yukarıda sayılanlara ilave olarak genel koşullara aşağıda sıralananlar ilave edilebilir (OECD, 2005: 4):

- Kamu çalışanı hiçbir koşulda kişisel kazançla yönelik kararlar almamalıdır,

- Kamu çalışanı hizmet alan hiçbir vatandaşa dini, dili, ırkı, mesleki ve politik tercihlerinden dolayı farklı davranmamalıdır,
- Kamu çalışanı görevi esnasında elde ettiği bilgileri kötüye kullanmamalı ve ifşa etmemelidir,
- Kamu çalışanı mali içerikli konularda özel kurumlarla yapılan anlaşmalarda kamu yararı temel alınmalı ve mevcut pozisyon yanlış mahal verecek şekilde kullanılmamalıdır.

Kamu kurumlarındaki bir bütününün parçası olan işgörenler dürüstlükten, ahlaki ve etik ilkelerden uzaklaştıklarında dolayısıyla bütünü oluşturan kurum da bozulacaktır. Tüm insanlığa iyiyi ve doğruyu gösterme konusunda rehberlik eden etik, kamudaki tüm çalışanlara da kılavuzluk edebilir. Etik disiplininin sorgulama alanına, kamusal iş ve işlemlerin durumu ile iyi-kötü ve doğru-yanlış yönetim yargıları düşüncesi de girmektedir. Kamuya ait resmi işlemlerin uygulanması esnasında olması gereken kurallar çerçevesindeki davranışları araştırırken, var olan duruma uygun düşecek değerleri benimsetir (Ayee, 1998: 3'den aktaran Usta, 2015:116).

Kamuda çıkar çatışmasının tamamen yok edilmesi mümkün olmadığından kamu yönetiminde çıkar çatışmasını asgariye indirecek önlemler alınmalıdır. Bunlar; yönetsel şeffaflık, etik standart oluşturulması, deontolojik ilkelere uyulmadığında yasal yaptırımların uygulanması gibi önlemler örnek gösterilebilir. Bazı ülkelerde kamuda çıkar çatışmalarını önlemek için etik konusunda yapılan düzenlemeler ayrıca önem arz etmektedir, çünkü etik ve ahlaki düşünceye dayalı bir kamu yönetimi sistemi inşa etmek çıkar çatışmasını önlemenin ötesinde çok daha kapsamlı ve yüce bir amaca hizmet eder (Thompson'dan akt: Yüksel, 2005: 28). Kamu çalışanı görevinin niteliğini oluşturan toplumun büyük bir kısmına hizmeti gereği önemli konularda olabilecek veya olan çıkar çatışması durumunda bilinçli olmak, çıkar çatışmasından uzak durmak için proaktif önlemler almak, olumsuzluk durumunda üstüne bilgi vermek, kendisine sıçrayabilecek herhangi bir çıkar çatışması durumunda verilecek nihai karara saygı duymak gibi sorumluluklar kamu çalışanının şahsi sorumluluğu altındadır. Herhangi bir şüphenin hasıl olduğu böylesi durumlarda, kamu görevlileri çıkar ilişkisine girmedikleri yönünde ayrıca beyanatta bulunmalıdırlar (Gençkaya, 2009 a: 12).

Kamu çalışanının görevi esnasında oluşabilecek çıkar durumuna mani olmak için, bir kamu çalışanının mevcut resmi görevi haricinde, görevi ile ilişkili eş zamanlı görevler, makamlarla ilgili yasaklar asli önem taşır. Bu yasaklara; kendi görev alanındaki eş zamanlı farklı görevler, bir sözleşmeden veya özel bir şirkette üstlenilen bir görevden kaynaklanan (danışmanlık hizmetleri gibi) bir ilişki, devletin kurumlarıyla iş yapan tüzel bir kişiliği olan bir şirkette söz sahibi olmak veya belli bir oranın üzerinde veya tam hisse senedinin olması, devlet kurumunun üzerinde yetkisi olan düzenleyici ve denetleyici gücü olan özel bir kurumda çalışmak amacıyla görevinden geçici olarak ayrılmak örnek olarak verilebilir (Gençkaya, 2009 b: 13).

Her zaman çıkar somut bir menfaat içermeyebilir. Bu nedenle mal beyanı ile çıkar beyanı farklı kavramlardır ve aynı anlama gelmez. Mal, sahiplik veya doğrudan bir menfaat içerirken, çıkar somut bir menfaat içermeyebilir. Mal ve gelir bildirimi belirli periyotlarla yapılıyorken, çıkar beyanı belirli durumlarda yapılmaktadır. Birçok ülkede kamu çalışanının tarafsızlığını etkilemesinden dolayı çıkar beyanı da zorunlu olarak belli zaman dilimlerinde bildirilmesi zorunlu olarak düzenlenmiştir (Gençkaya b, 2009: 13). Kamu çalışanının karar alma süreçlerinden uzak tutulacağı bazı durumlar da mevcuttur. Çıkar beyanının esas alınması sonucu kamu çalışanının karar alma sürecinden uzak tutulması olarak tanımlanan mahrumiyet iki şekilde gerçekleşir; ya kamu çalışanı amiri tarafından karara katılmaktan mahrum edilir ve buna dışlama denir, ya da kamu çalışanı

kendini sürece katmayarak mahrum eder ve bu da kendini dışlama ya da çekilme olarak tanımlanır. Burada önemli olan unsur, kamu çalışanının hiyerarşiye uygun olarak amire beyanda bulunması ile amirin uygun karar vermesidir (Gençkaya, 2009 b:14).

Kamu yöneticileri ve çalışanlarının çıkar çatışmasından uzak tutmak için olabilecek risk haritaları oluşturulmalı ve öngörülen çatışma durumları için standardize edilmiş kurallar ve süreçler geliştirilmelidir. Kamu öğütlerinin görev alanıyla ilgili mesleklerin deontolojik kodlar hazırlanarak, çalışanın bu doğrultuda davranması sağlanmalıdır. Olası çıkar durumlarında çalışanın üst yöneticisini bizzat bilgilendirmesi süreci hızlandırarak söz konusu çıkarın ortaya çıkmasını sağlar. Düzenli olarak hazırlanması gereken çıkar bildirgesi aksi durumlarda yaptırıma bağlı bir belgedir ve zorunludur (Usta, 2015: 117).

Kamu sektöründe deontolojik kodlar hazırlamak ve uygulanmasını sağlamak ahlaki davranış kazandırma açısından çok önemlidir ve ayrıca bir gerekliliktir. Tüm işletmelerde olduğu gibi kamu örgütlerinde de etkililiği, etkinliği ve verimliliği arttırmak için etik karakteristik taşıyan deontolojik kodların düzenlenmesi ve oluşturulması bazı koşullara bağlıdır. Bu koşullar (Ayee, 1998: 9'den aktaran Usta, 2015: 117):

- Kamuda yaşanan ahlaki ve etik olmayan davranışlar düzenli, standart ve eşit bir şekilde incelenmelidir,
- Kamu sektörünün önemli bir kesimi tarafından etik yazılım benimsenmelidir,
- Toplum nazarında etik yazılımın benimsenebilmesi için gerek politikacılar, gerek bürokratlar ve gerekse liderler bu konuda kişisel sorumluluk almalıdır.

Şekil 1'de görüldüğü gibi çıkar çatışmasının yaşandığı alanlar gri olarak gösterilen alanlardır. Bu alanların çok iyi yönetilmesi gerekir aksi halde kamu çalışanları bu alanları kötüye kullanarak çıkar çatışmasının en çok yaşandığı yolsuzluğa sebep olabileceği kabul edilmektedir. Bu tür durumlarda haksız rekabet oluşabilmekte, kamu kaynaklarının israfına ve verimsizliğine sebep olmakta, toplumun büyük kesiminin duymasıyla sonuçlanmaktadır. Bu da halkın yönetime karşı güvensizlik duygusu geliştirmesine neden olmaktadır (OCDE, 2005: 1). Kamu görevlisinin kişisel çıkarı ile kamu çıkarının koruyabileceği çıkar çatışması politikası etkin bir kamu yönetimi stratejisiyle geliştirmelidir.

Kamuda çıkar çatışmasını önlemenin başka bir yolu da, bir bütünlük oluşturmak koşuluyla, kurumun faydasına görevin üçüncü kişiye devredilmesidir. Şöyle ki; potansiyel olarak bir çıkar çatışması riski varsa kişi hemen kurumunu ve hiyerarşik amirleri vasıtasıyla bilgilendirir ve bu kişi görevini bir başkasına devreder. İyi kurgulanmış bir çatışma yönetimi mekanizmasıyla çıkar çatışması türü (gerçek, görünen ve potansiyel) tespit edilerek bu doğrultuda önlemler alınmaya çalışılır. Çıkar çatışmasının tanımlanması tek başına yeterli değildir ve kamu çalışanının konumu gereği şu iki soruyu yanıtlaması gerekmektedir (Ministere de la Justice, 2004: 3'den aktaran Usta, 2015: 118):

- Kamu çalışanı hangi görevlerden mesuldür?
- Kamu çalışanı bu görevinden dolayı bireysel bir çıkara sahip midir?

Yukarıda da sayıldığı gibi, çıkar çatışması yönetimi için genel anlamda etkili eylemlerin ortaya konması grift bir süreçtir ve çalışanlarda etik ve ahlaki alt yapı oluşturulması elzemdir. Çalışan

davranışlarının kamu hizmetine uygun olması, hukuki temelde tarafsızlık, güvenilirlik, şeffaflık, kamusal kaynakların etkin kullanımı etik altyapının oluşturulması için gerekli adımlardır. Ayrıca bu düzenlemelerin etkin işleyip işlemediğinin denetlenmesi de sürece katkı sunacak yasal bir unsurdur.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kamu kurumlarındaki yönetici ve çalışanlarının yaşadığı çıkar çatışması etik düşünce ve ahlaki yönden bu çalışmada ele alınıp değerlendirilmiştir. Toplumun geniş bir kesimine, toplum adına hizmet sunan kamuda, çıkar çatışması ne yazık ki çok sık yaşanmaktadır. Bu durum vatandaşın kamu çalışanlarına ve dolayısıyla devletine olan güvenini zedelemektedir. Bu sebeple çıkar çatışmasının iyi dizayn edilmiş olarak yönetilmesi gerekir. Bu bağlamda oluşan veya oluşabilecek çıkar çatışmasını önleyip vatandaşın devletine ve kurumlarına olan güvenini inşa etmek, felsefi, politik ve ahlaki bir zorunluluktur. Çünkü amacı devleti oluşturan bireylere hizmet etmek olan kamu yöneticileri ve çalışanları, vatandaşına karşı saygılı, ahlaklı ve dürüst olmak zorundadır.

Kamu çalışanının vatandaşa hizmet esnasında ahlaki değerler çerçevesinde davranması toplumsal refah açısından önemli bir etmendir. Son dönemlerdeki çalışmalar, kamu yönetiminin modernizasyonu, değerlerin azalması, yönetim felsefesinin farklılaşması gibi yaşanan değişimlerin bu değerleri azalttığını ortaya koymuştur.

Kamu kurumlarının zedelenmiş olan toplumsal güveni tekrar tesis edebilmesi için ahlaki ve etik değerlerin hâkim olduğu, demokratik, şeffaf ve hesap verilebilir yönetim etiği ilkelerini hayata geçirmeleri gerekmektedir. Bunun farkında olup kendine hızlı bir şekilde çeki düzen vermek isteyen Yeni Zelanda, ABD, Meksika, Hollanda, Norveç ve Finlandiya gibi birçok ülke kamu yönetiminde etik ve ahlaki ilkeler ile bunların uygulamaya geçirilmesi konusunda reformlara imza atmaktadırlar. Bu önemli reformların ana teması kurallardan değil, değer ve değer temelli sonuçlardan oluşturmaktadır. Çünkü kamudaki kurallar yumağı çalışanın hareket alanını daralttığından, yaratıcılığını ve verimliliğini olumsuz yönden etkilemektedir.

Kamu sektöründeki güven açığını azaltmak veya ortadan kaldırmak için uyulması gereken etik değerler ve ilkeler aşağıda sıralanmıştır (OECD, 2005):

- Kamu çıkarını ve yararını kişisel çikardan üstün görme,
- Hesap verebilir, güvenilir, açık ve şeffaf olma,
- Kamu çalışanlarının kendilerini başkalarına finansal anlamda bağımlı hale getirecek hiçbir çıkar ilişkisine girmeme,
- Tüm davranışlarını bu ilkeler çerçevesinde yapabilmek için, etik ilkeleri ve ahlaki değerleri özümsemek, uyulması gereken etik ilkelerdendir.

6. KAYNAKÇA

Ackerman, Susan Rose (1999), *Political Science*, London, Cambridge University Press.

Akan, Hamdi (2009), Çıkar İlişkisi ve Çıkar Çatışması, *İyi Klinik Uygulamalar (İKU) Dergisi*, 23, 21-25.

Akıllıoğlu, Tekin (1991), Kamu Yararı Kavramı Üzerine Düşünceler, *Amme İdaresi Dergisi*, 24 (2), 3-15.

Aktan, Coşkun Can (1994), *Temiz Toplum ve Temiz Siyaset*, T Yayınları, İzmir.

Atayman, Veysel, (2005), *Aklın Sınırları, Kant Felsefesine Giriş*, Don Kişot Yayınları, İstanbul.

- Aydın, İnyet, (2016), *Yönetmel, Mesleki ve Örgütsel Etik*, Pegem Yayınları, Ankara.
- Başaran, İbrahim Ethem, (1992), *Yönetimde İnsan İlişkileri: Yönetmel Davranış*, Kadioğlu Matbaası, Ankara.
- Berkman, Ümit (2009), *Gelişmekte Olan Ülkelerde Kamu Yönetiminde Yolsuzluk ve Rüşvet*, TODAİE Yayınları, Ankara.
- Borden, Sandra L. ve Pritchard Michael S. (2001), Conflict of Interest in Journalism”, Ed. Davis, Michael, *Conflict of Interest in the Professions*, Oxford University Press, Incorporated, Cary, NC, USA, ss.73-91.
- Bozkurt, Ömer, Sezen, Seriya ve Ergun, Turgay (1998), *Kamu Yönetimi Sözlüğü*, TODAİE, Birinci Basım, Ankara.
- Büyük Türkçe Sözlük (2013), “Çatışma”, Eğitim Terimleri Sözlüğü, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, (Erişim Tarihi: 04.04.2019).
- Büyük, Celal, (2013). Nietzsche'nin ‘Tanrı Öldü’ Sözü ve Değerler Sorunu, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (3): 1-20.
- Carroll, M.P, (1990), Culture, (Ed: J.J. Teevan), Introduction to Sociology, Prentice-Hall, USA.
- Conflict of Interest (2011) , http://en.wikipedia.org/wiki/Conflict_of_interest, (Erişim Tarihi: 04.05.2017).
- Cevizci, Ahmet (2008), *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Coşkun, Bayram ve Asunakutlu, Tuncer (2010), MaxWeber ve Bürokrasi Teorisi. *Türk İdare Dergisi*, Y:73, S: 432, ss.171-189.
- Çalışlar, Aziz, (1983), *Ansiklopedik Kültür Sözlüğü*, Altın Kitaplar Yayın Evi, İstanbul.
- Çınar, Setan, Göçer, İsmet (2014). Yeni Soğuk Savaşa Doğru: Küresel Enerji Politikaları. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (2), 16-29.
- Davis, Michael (2001), “Introduction”, Ed. Davis, Michael, *Conflict of Interest in the Professions*, Oxford University Press, Incorporated, Cary, NC, USA, ss.3- 22.
- Demirci, Mustafa (2007). Kamu Yönetimi Etiğinin Normatif Temelleri. Ed. Bilal Eryılmaz, Musa Eken, Mustafa Lütfi Şen, *Kamu Yönetimi Yazıları*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s. 200-220.
- Downs, Upshaw JC, SWİENTON AR.,(2012), “Ethics in Forensic Science”, *Waltham, MA: Academic Press*, 454 pp.
- Duyan, Veli, Puruçuoğlu, Eda, Demirbilek, M., Çamur Duyan, G., (2016), İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre, (Edit.: E. Özkalp, E. Duyan), Anadolu Üniv. AÖF Yayınları, Eskişehir.
- Ergun, Turgay (2004). *Kamu Yönetimi-Kuram Siyasa Uygulama*. TODAİE Yayınları, Ankara.
- Eryılmaz, Bilal (2008). Etik Kültürü Geliştirmek. *Türk İdare Dergisi*, S:459, ss.1-12.
- Eryılmaz, Bilal (2012). *Kamu Yönetimi*, Okutman Yayıncılık, Ankara.
- Feldman, Fred, (2016). *Etik Nedir?*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Frolov, İvan (1997). Felsefe Sözlüğü, (Çev. Çalışlar, Aziz), Cem Yayınevi, İstanbul.
- Fulcher, James, Scott, John (2011). *Sociology*, Oxford Universty Press, USA.
- Gençkaya, Ömer Faruk (2009 a). Kamu Yönetiminde Çıkar Çatışması, Kamuda ve Toplumda Etik Algılaması Toplantısı, Ankara.
- Gençkaya, Ömer Faruk (2009 b). Çıkar Çatışması, Akademik Araştırma Çalışması, Ankara.
- Göksu, Turgut, Bilgiç, Veysel K., (2002). *Polislik Mesleği ve Etik Kuralları*, *Polis Meslek Etiği*, (Ed. İhsan Bal, M. Bedri Eryılmaz), Polis Akademisi Yayınları, Ankara.
- Gürkan, C., Karahanoğulları, Y. (2013). Vergi Devletine Kuramsal Yaklaşımlar, *Maliye Dergisi*, (165), 1-26.
- Gözübüyük, A.Şeref (2007). *Yönetim Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara.

- Güçlü, Abdulkaki, Uzun, Erkan, Uzun, Serkan ve Yolsel, Hüsrev (2003). *Felsefe Sözlüğü*, Bilim Sanat Yayınları, Ankara.
- Hançerlioğlu, Orhan (2008). *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Haynes, Felicity (2002). Eğitimde Etik, (Çev. Semra Kunt Akbaş), Ayrıntı Yayınları, Ankara
- İnal, K., (1996). Sosyalist Etik, *Gelecek*, Y:1, S:1-3, Eylül-Ekim, 43.
- Kallauas, Norma F., Keeling B. Lewis (1992). *Administrative Office Management*, Cincinnati: South Western Hardcover.
- Kant, Immanuel, (2002). Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, (Çeviren: I. Kuçuradi), Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kant, Immanuel, (2007). *Ethica*, Etik Üzerine Dersler, (Çeviren: Oğuz Üzücü), 2.Baskı, Pencere Yayınları, İstanbul.
- Kavuncubaşı, Şahin (2002). Sağlık Kurumları İşletmeciliği, Ed. Nuray Özkesici, *Sağlık Kurumları Yönetimi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Kınay, Sibel (2005). İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Etik İlkelere Bağımlılık Düzeylerinin Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. Ankara, G. Ü. Eğt. Bil. Enst. Eğitim Yön. ve Den. Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Kırca, A. Coşkun (1994). *Devlette Yozlaşmayı Yenmek-Türk Siyasi Sisteminin Bozuklukları ve Çareleri Hakkında Bir Deneme-1*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Kuçuradi, İonna, (2009). *Etik*. Türkiye Felsefe Kurumu Yayını, Ankara.
- Lamberton, Lowell H., Minor, Leslie, (1995). *Human Relations: Strategies For Success*, Irwin Mirror Pres., Chicago.
- Marsh, Charles, David, W. Guth,, (2012). *Public Relations, A Values Driven Approach*. Fifth Edition, Pearson Edition, United States.
- Marshall, Gordon (1999). Sosyoloji Sözlüğü, (Çev. Kömürcü, Derya ve Akınhay, Osman), Bilim Sanat Yayınları, 1. Basım, İstanbul.
- Martin, Mike W. ve Gabard Donald L. (2010). Conflict of Interest and Physical Therapy. Ed. Davis, Michael, *Conflict of Interest in the Professions*, Oxford University Press, Incorporated, Cary, NC, USA, ss.314-334.
- Mc Kenna, Eugene, (1994). *Business Psychology and Organisational Behaviour*. Lawrence Earbaum Associates Ltd., East Sussex.
- Mulgan, Richard (2000). Accountability: An Ever-expanding Concept?. *Public Administration Review*, Vol: 78 No: 3, ss. 555-573.
- OECD (2005). *Managing Conflict of Interest in the Public Sector-OECD Guidelines and Country Experiences*. OECD Publications, Paris-France.
- OECD (2005a). *Managing Conflict of Interest in the Public Sector-A Toolkit*. OECD Publications, Paris-France.
- OECD (2010). *Post Public Employment: Good Practices For Preventing Conflict of Interest*. OECD Publishing.
- Özdemir, Murat (2008). Kamu Yönetiminde Etik. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (7), 179-195., Zonguldak.
- Özdemir, Hilal, Güler, Emel, Yılmaz, Şeyda Akyol (2013). Halka İlişkilerde Sosyal Sorumluluğun ve Etiğin Uygulanabilirliği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 142-144.
- Öztürk, Namık Kemal (2003). *Bürokrasinin Gücü ve Siyaset*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Palmier, L. (1983). Bureaucratic Corruption and Its Remedies, *Corruption*, (Der. M. Clarke), Frances Pinter Ltd, London, ss. 207-219.
- Pieper, Annemarie (1999). Etiğe Giriş. (Çev. Veysel Atayman, Gönül Sezer), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- Purtilo, B.Ruth, Christine K. Cassel (1981). *Ethical Dimensions In The Health Professions*, W.B. Saunders Company, USA
- Resnik, D. B. (2004). *Bilim Etiğine Giriş*. (Çev. V. Mutlu). İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Roberts, Robert (2001). *Federal Ethics Management and Public Trust*, Ed. Cooper, Terry L, *Handbook of Administrative Ethics*, 2nd Edition, Marcel Dekker Inc, USA, ss.367.385.
- Rosenthal, M. ve P. Yudin (1997). *Felsefe Sözlüğü*. (Çev. Çalışlar, Aziz), Sosyal Yayınlar:İstanbul.Sayı:1, <http://www.isgucdergi.org/?p=article&id=98&cilt=3&sayi=1&yil=2001>(E.T: 10.05.2019).
- Russell, E.W.,Shafritz, J.M., (1993). *Introduction Public Administration*. Pearson Education İnc., Newyork.
- Selsam, Howard (1995). *Etik, Yeni Değerler ve Özgürlük*. (Çev. Yüksel Demirekler), Yaba Yayınları, Ankara.
- Seval, Halil (2006). *Çatışmanın Etkileri ve Yönetimi. Kırgızistan Manas Üniversitesi-Sosyal Bilimler Dergisi*, S:15, ss.245-254.
- Seyidoğlu, Halil (1999). *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*. 2. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Seyyar, Ali (2003). *Ahlak Terimleri Ansiklopedik Sözlük*. Beta Yayınevi, İstanbul.
- Seyyar, Ali (2003). *Ahlak Terimleri Ansiklopedik Sözlük*. Beta Yayınevi, İstanbul.
- Shaw, William H., (1991). *Business Ethics*. Wasworth Publishing Co., California.
- Sherman, Tom (1998). *PublicSectorEthics: Prospectsand Challenges*, Ed. Sampford, Charles ve Preston Noel, *Public Sector Ethics-Finding and Implementing Values*, The FederationPress, Routledge, ss.13-25.
- Şen, M. Lütfi (1998a). *Kamu Yönetiminde Yozlaşmanın Önlenmesinde Yönetmelik Etik Yaklaşımı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Şen, M. Lütfi (1998b). *Yönetimde Yozlaşma*. (Ed. Dursun, Davut ve Al, Hamza), *Türkiye’de Yönetim Geleneği*, İlke Yayıncılık, İstanbul.
- Şenel, Alaaddin (1993). *Siyasal Ahlak: Kapsamı-Açmazları-Tipolojisi*. (Ed. Alkan, Türker), *Siyasal Ahlak ve Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık*, Bilgi Yayınevi, Ankara, ss.257-308.
- Şimşek, Birgül (2001). *İşletmelerde Çıkar Çatışmasından Kaynaklanan Etik Sorunlar. İş Güç-Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt:3,291
- Şimşek, Ümit (2012). *Kamu Yönetiminde Çıkar Çatışması ve Önleme Yolları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tepe, Harun (2000). *Meslek Etikleri: Temelleri ve Sorunları*. Editörler: İhsan Bal-M. Bedri Eryılmaz, *Polis Etiği*, *Polis Akademisi Yayınları*, Ankara, 2002, ss. 54-59.
- Thompsaon, N. (2005). *Understanding SocialWork*, Palgrave, Newyork.
- Thompson, Dennis F. (1985). *The Possibility of Administrative Ethics*. *Public Administration Review*, 45, (5), 555-561.
- Thompson, Dennis F. (2001). *The Possibility of Administrative Ethics*, Ed. Bruce Willa, *Classics of Administrative Ethics*, Westview Press, USA, ss. 79-92.
- Titiz, Tınaz (1992). *Alternatif Siyaset Anlayışı*. Verso Yayıncılık: Ankara.
- Tomanbay, İlhan, (1999). *Sosyal Çalışma Sözlüğü SABEV*, Ankara.
- Tuncay, T., Altunoğlu, A., Hatipoğlu E., B.,Gökçeaslan, Çiftçi, E. (2016). *Sosyal Hizmet Etiği*, (Editör: Mustafa ALTUNOĞLU), Anadolu Üniv. AÖF Yayınları, Eskişehir.
- Türk Dil Kurumu. (1999). *Büyük Sözlük*, <http://tdkterim.gov.tr/bts/> (ET: 01.05.2019).
- Usta, Aydın (2010). *Kamu Görevlisinin Etik Amaç ve Ahlaki Yükümlülüğüne Yönelik Bir Değerlendirme*. *Türk İdare Dergisi*, 468, 171.
- Usta, Aydın (2012). *Kamu Örgütlerinde Meslek Etiği ve Çalışma Ahlakı Üzerine Bir Değerlendirme*. *Süleyman Demirel Üniversitesi (SDÜ), İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) Dergisi*, 17, (1).

Usta, Aydın (2015). Kamu Örgütlerinde Çıkar Çatışması: Türleri ve Önlenmesi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 7(13).

Usta, Sefa (2013). Kamu Yönetiminde Çıkar Çatışması, Sakarya Üniversitesi SBE Doktora Tezi.

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 16.07.2019 | Kabul Tarihi: 02.12.2019

SİYASETTE SOSYAL MEDYA ETKİSİ, SİYASAL İLETİŞİMİN DÜZÇİZGİSEL İLETİMİNDEN HİPERMETİNSELLİĞE GEÇİŞ: ÜNİVERİSTE GENÇLİĞİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Doç.Dr. Hasan TOPBAŞ

İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü
hasan.topbas@inonu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-1979-2485>

Atıf / Citation: Topbaş, H. (2019). Siyasette Sosyal Medya Etkisi, Siyasal İletişimin Düzçizgisel İletiminden Hipermetinselliğe Geçiş: Üniveriste Gençliği Üzerine Bir Araştırma. *İnönü University International Journal of Social Sciences & İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS)*, 8(2), 457-470.

Özet

Yaşadığımız yüzyılda yeni teknolojik değişimlerle birlikte, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal alanlarda birçok değişim yaşanmaktadır. Bu noktada değişime adapte olan, bu sürece olumlu yaklaşan ve değişimi iyi yönetebilen siyasal aktörler siyasal alanda başarılı oldukları görülmektedir.

İnternetin sağladığı etkileşim ve çoklu ortam özelliği, bütün enformasyonlarda olduğu gibi siyasal enformasyonun taşınmasında da “düzçizgisel ileti” akışından ve “hipermetinselliğe” doğru bir akış sağlamaktadır. Bu sayede siyasal konularla ilgili içerikler kolaylıkla yeniden üretilmekte, çoğaltılmakta, maliyetler düşmekte, iletişim hızı, teknolojik bütünleşme ve etkileşim daha da artmaktadır. Dolayısıyla hipermetinsellik özelliği interneti ve sosyal medyayı siyasal iletişimde (özellikle algı oluşturma) kullanılan ideal bir iletişim aracı haline getirmektedir.

İnternet ve sosyal medya özellikle siyasetin bireyselleşmesinde, siyasal zihnin inşasında ve siyasal davranışların şekillenmesinde (gençler üzerinde) önemli bir bileşen olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü siyasal içerikli bilgilere çevrimiçi ulaşım özellikle genç nüfus içinde giderek yaygınlaşmaktadır.

Bu noktada yapılacak çalışmada üniversitede öğrenim gören Türk gençliğinin sosyal medyayı siyasal amaçlı kullanımlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmada nicel bir araştırma olarak tasarlanmış ve alan araştırmalarında sıklıkla kullanılan anket tekniği ile veriler

toplanmıştır. Araştırma İnönü Üniversitesi öğrencileri ile sınırlandırılmış ve toplanan veriler ise SPSS 15 paket programı ile analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Yapılan alan araştırması sonucunda ise araştırmaya katılan öğrenciler siyasal konular ile ilgili en çok sosyal medyadan elde ettikleri ancak en güvendikleri siyasal bilgi kaynağının ise televizyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yapılan faktör analizi sonuçlarına göre ise siyasal bağlamda gençler sosyal medyayı en çok “siyasal bilgi edinme”, “siyasal sisteme katılma”, “siyasal konulardan etkilenme” ve “siyasal alanda kendilerine özgürlük tanıma” amaçlı kullandıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca araştırmamızda, yaş, eğitim türü, gelir, öğrenim gördükleri sınıf ile sosyal medyayı siyasal bilgi edinme amaçlı kullanım faktörü arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmüştür

Anahtar Kavramlar: Siyasal İletişim, Siyasal Bilgi, Siyasal Katılım, Sosyal Medya

THE EFFECT OF SOCIAL MEDIA IN POLITICS, THE TRANSITION FROM LINEAR TRANSMISSION OF POLITICAL COMMUNICATION TO HYPERMETHINISM: A RESEARCH ON THE UNIVERSITY YOUTH

Abstract

Many changes have taken place in social, economic, cultural and political fields along with the new technological changes in the present century. At this point, it is seen that the political actors who adapt to the change, approach this process positively and manage the change well are successful in the political field.

The interaction and multimedia features provided by the Internet have also provided a flow from "linear transmission" to "hypertextuality" in the transport of political information as in all information. In this way, the contents related to political issues have been easily reproduced, costs have been reduced and communication speed, technological integration and interaction have increased. Therefore, the feature of hypertextiveness have made the internet and social media an ideal means of communication used in political communication (especially perception creation).

The aim of this study is to reveal the use of social media for political purposes by Turkish youth studying at university. The study was designed as a quantitative study and the data were collected with the survey technique, which is frequently used in field researches. The research was limited to İnönü University students and the collected data were analyzed and interpreted with SPSS 15 package program.

As a result of the field research, it was concluded that the students who participated in the research were mostly interested in political issues from the social media but the most trusted political information source for students was television. In addition, it was found out that young people mostly use social media for “acquiring political information”, “joining the political system”, “being influenced by political issues” and “giving themselves freedom in the political field” in the political context according to the results of the factor analysis. In addition, it was observed that there was no significant difference between age, type of education, income, class they studied and the factor of using social media for political information in the study.

Keywords: Political Communication, Political Knowledge, Political Participation, Social Medi

GİRİŞ

Bir zamanlar, güçlülerin ve soyluların kapalı kapılar arkasında yürüttükleri ince bir saray oyunu olan siyaset, günümüzde ise kitlelerin oynadığı gürültülü, katılımlı ve kalabalık bir oyun haline gelmiştir (Yıldız, 2002: 4). Bu gürültülü, kalabalık ve katılımlı siyasetin uygulanmasında belirli dönemlerde özne belirli dönemlerde de nesne durumundaki seçmenler kendi görüş alanına giren ve kendisini günün adamı kılan (self-actualisation) siyasetçilere karşı tevccüh göstermeye başlamışlardır. Özellikle sembolik etkileşimcilik adı verilen sosyoloji akımının etkisiyle birlikte,

kişilerin nesnel benlik ve öznel benlik aracılığıyla sosyalize oldukları varsayımından hareketle siyasal aktörler“seçmenlerin görüş alanına girme” becerisi gösterebildikleri ölçüde, sosyal takdir, siyasal itibar kazanmakta ve siyasal cazibe merkezi haline gelerek seçmenin beğenisine mazhar olabilmektedir (Topbaş, 2012: 1284). Dolayısıyla kamusal alanda görünme arzusu taşıyan siyasal aktörlerin, seçmenlerin görüş alanına girme araçları, kimi zaman ekonomik, sosyal, kültürel sermaye olsa da çoğu zaman dönemin iletişim araçlarıdır.

Zamanın ruhuna ve hâkim algısına uygun siyaset biçimi ve iletişim araçları/ formları değişse de, siyasetin görme/ görünme zorunluluğu devam etmektedir. Bu bağlamda Lucian Pye’in, “siyasetçilerin iktidara gelme çabaları ancak iletişim yoluyla gerçekleşmekte” ifadesi iletişimin siyasal süreçte vazgeçilmez bir öge haline geldiğini ortaya koymaktadır.

Özellikle teknolojik gelişmeler ile giderek toplumsal hayata dair daha çok sürece adapte edilen ve bu sayede kullanım alanı genişleyen internet ve sosyal medya, ön plana çıkmıştır. İnternet teknolojisinin yaygınlaşmasıyla doğru orantılı olarak gelişen sosyal medya sadece bir iletişim aracı olmaktan çok, siyasal yaşamın niteliğini de dönüştürmektedir. Siyasal davranış, siyasal ilgi, siyasal bilgilenme, siyasal katılım ve siyasal iletişimdeki mesaj alış verişinin özgür bir ortamda gerçekleşmesi üzerinde de etkili olmakta (Çankaya, 2008: 57-58) seçmenlerin siyasetle ilgili konulara doğrudan erişebilmeleri için yeni fırsatlar sunmaktadır.

İnternetin siyasal iletişim süreçlerinde öneminin artması ve buna bağlı olarak da yoğun olarak kullanılmaya başlaması, bu sürecin önemli parçalarından birisi olan siyasetçilerin, interneti ve sosyal medyayı bir iletişim ortamı olarak kullanılmasını gündeme getirmiştir. Çünkü internet diğer kitle iletişim araçlarından farklı olarak kullanıcılarına karşılıklı etkileşim olanağı sunmaktadır. Bu etkileşimsellik bilgi akışında yönetenlerden seçmenlere doğru olduğu kadar seçmenlerden yönetenlere yönelik olarak çift yönlü iletişimdir. Bu yapısı ile internet ve sosyal medya diğer kitle iletişim araçlarına oranla daha demokratik iletişim olanağı sunmaktadır.

İnternet ve sosyal medya bilindiği gibi etkileşimsellik, hipermetinsellik, kullanıcı türevli içerik üretimini destekleme, multimedya biçimselliği gibi özellikleri üzerinde taşımaktadır (Binark, 2014: 29). Sahip olunan bu özellikleri neticesinde, yöneten-yönetilen arasındaki iletişimin geliştirilmesinde, diyalogun artırılmasında, görüş ve önerilerin dikkate alınmasında kısaca siyasal halkla ilişkilerin geliştirilmesinde, herhangi bir aracıya ihtiyaç duyulmaksızın mesajların doyurucu bir içerik ile hedefe gönderilmesinde son derece etkilidir (Alemdar ve Köker, 2011: 225-254).

1. İnternet ve Sosyal Medyaya Üzerine Bazı Yaklaşımlar

İnternetin ve sosyal medyanın siyasal alandaki kullanımı ile birlikte (etkileşimsellik-kullanıcı türevli bilgi üretimi) siyasetçilerin kendilerini ve söylemlerini seçmene tanıtmak imkanı tanımaktadır. Özellikle düzenli enformasyon sağlamak amacıyla siyasal alanda kullanılan internetin ve sosyal medyanın yapısal ve içeriksel fonksiyonlarıyla ilgili iyimser ve kötümser yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Binark, 2014: 28).

İyimser bakış açısının uzantısı mobilizasyon yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda internetin ve sosyal medyanın mevcut siyasal sistemin ve siyasal iletişim sürecinin dışında tutulmuş- apolitik vatandaşlar, oy hakkını yeni almış genç seçmenler, azınlık ya da marjinal siyasal topluluklar ve

partiler- kesimleri bilgilendirmek, onlara kendini ifade edebilme olanağı vermek gibi konulara hizmet edebileceğini kendisine dayanak noktası yapmaktadır (Yılmaz, 2008: 199).

İyimser yaklaşımın savunucularına göre, internet ve sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen siyasal etkinliklere vatandaşların özgürce, herkese açık bir siyasal bilgi edinme hakkı sağlamakta ve siyasal alana yeni katılım biçimlerini ortaya çıkarmaktadır. Önceden siyasal konulara ilgisi olan; ancak siyasal faaliyetlere-etkinliklere katılmak için önünde birçok engelin olduğuna inanan vatandaşlar, internet ve sosyal medya aracılığıyla siyasal yaşama ideal, özgür, müzakereci ve kolay bir katılım yolu bulmuştur. Üstelik internet ve sosyal medya, siyasal bir ileti gönderen vatandaşlar için, iletinin tüm kontrolünü elinde bulundurabileceği bir iletişim kanalı sağlamakta, böylece geleneksel medyada var olan editöryal müdahaleleri by-pass edebilmek mümkün olmaktadır (Berman ve Witzner, 1997: 1313- 1315) (Kamarck, 1999: 114.).

İyimser kurama karşı çıkan ve kötümser yaklaşım veya pekiştirme kuramı olarak da adlandırılan yaklaşım ise, internet ve sosyal medya politikaları ile ilgili olarak iyimser yaklaşıma karşı görüşler ortaya atmaktadır. İnternetin ve sosyal medyanın siyasal alandaki işlevlerine daha ihtiyatlı hatta bazen eleştirel bir tavır sergilemektedir. Bu yaklaşımın özünde yatan temel argüman, iyimser kuramının savunucuları tarafından tartışılmakta olan internet ve sosyal medya aracılığı ile siyasal katılımın zor, kuşkulu ve tartışmaya açık olduğudur (Davis, 2005: 443 <http://www.cjconline.ca/index.php/journal/article/view/1483/1601>, Erişim Tarihi: 10.11.2007)

Bimber (1999: 332), internet ve sosyal medya tarafından sunulan, gittikçe artan bilgi akışının, siyasal etkinin, siyasal özgürleşmenin, siyasal katılımın, siyasal alanı ve demokrasiyi korumak, geliştirmek için hiçbir garantisinin olmadığını ifade ederek kötümser yaklaşımı benimsemiştir. Vatandaşların internet ve sosyal medya üzerinden siyasal katılımı, siyasal bilgi edinmesini çok az ortak noktaya sahip olan vatandaşların küçük gruplara bölünmesi endişesini ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada Stranberg (2005: 3), e- tartışma grupları konusunda tedbirli olunması gerektiğini savunmakta, bütün bunlarla ilgili olarak, e-katılımın vatandaşların siyasal bilgisini artırdığına dair hiçbir garantisinin olmadığını ifade etmektedir. Ayrıca, internetin ve sosyal medyanın egemen güç tarafından kötüye kullanılabilmesine ve bunun sonucu olarak, bu teknolojinin doğrudan demokrasinin idealleriyle çelişeceğine dikkati çekmektedir.

1.2 Siyasal İletişimde Sosyal Medya Kullanımı İle İlgili Yapılan Araştırmalar

İnterneti ve sosyal medyayı diğer geleneksel iletişim araçlarından ayıran en önemli özellik, iletişim sürecinde etkileşimin kendisini güçlü bir biçimde göstermesidir. Siyasetçilere seçmenler ile aracısız iletişim imkanı tanıyan sosyal medya özellikle günümüzde 22 milyonun üzerinde genç tarafından kullanılması nedeniyle genç seçmenlere ulaşmak amacıyla siyasetçiler tarafından tercih edilmektedir (Balcı, Tarhan ve Bal, 2013: 98).

Bu noktada siyasetçiler artık sadece seçim dönemlerinde il il gezerek propaganda yapmak yerine sosyal medya üzerinden kendilerini göstermekte, birçok siyasetçinin ve seçmenin izlerine facebook-twitter youtube vb kullanıcıların birbirleriyle etkileşimini en üst düzeyde gerçekleştirdikleri sosyal medya sitelerinde rastlanmaktadır. Öyle ki kullanıcılar ve siyasetçilerin oluşturdukları ekipler tarafından açılan profil sayfalarında seçmenler destekledikleri siyasetçileri takip edebilmekte, taleplerini iletebilmekte ve partinin ya da adayların geliştirdikleri politikaları ve

söylemleri eleştirebilmektedir (Bilişim, 2010: 51). Bunun yanında siyasi partiler ve adaylar eleştirilere yanıt verebilmekte ülke ve yörenin sorunlarına ilişkin çözüm önerilerini bu ağlar üzerinden seçmenlerle paylaşabilmektedir. Ayrıca gerçekleştirdikleri bir takım etkinliklerin fotoğraflarını ve videolarını yine sosyal medya üzerinden takipçileriyle anlık olarak paylaşabilmektedir (Balcı, Tarhan ve Bal, 2013: 112).

İnternetin ve sosyal medyanın, siyasal aktörler ve seçmenler tarafından kullanımının artması, kullanıcıların artık siyasal iletişim sürecinde aktif olarak yer alan bir özne konumunda (Timisi, 2003: 132) bulunması hem siyasetçilerin hem de seçmenlerin interneti ve sosyal medyayı benimsemelerine hem de onların etkili kullanımına dair literatürü de genişletmiştir.

İnternetin ve/veya Web 2.0 ortamlarından oluşan sosyal medyanın siyasal iletişim sürecinde kullanılması, geleneksel siyasal iletişim yöntem ve tekniklerin açısından siyasi partilere ve liderlere, partililere, parti sempatanlara ve henüz “oy verme” kanaati oluşmamış seçmenlere siyasetçilerle etkileşime girme, katılma/dâhil olma, yayma ve kendi içeriğini üreterek paylaşma açısından bir çok olanak sağlasa da, (Bayrak Tutan ve vd, 2012: 5-29) Newell’e göre internet siyasetçiler açısından 5 ana fonksiyonu yerine getirme özelliğine sahiptir. Bunlar; kampanya ve seçim, kaynak oluşumu, yeni üye kazanımı ve katılımı sağlama, bilgi sağlama ve networking’dir (Newell, 2001, 63.). Bu beş fonksiyondan özellikle son dördü seçim dönemlerinde siyasetçilere avantaj sağlamaktadır. Bilgi sağlama, parti politikalarının ve uygulamalarının iletilmesi anlamına gelmektedir. Networking ise partinin iç gruplarla ve dış gruplarla olan iletişimini ifade etmektedir. Web sayesinde iç iletişim gerçekleştirilebileceği gibi web sayfasında yer alan linkler sayesinde özel ilgi gruplarına ulaşmak da mümkün olmaktadır (Alemdar ve Köker, 2011; 225-254).

Holt ve arkadaşları (2013:25-29) 4010 seçmene uyguladıkları alan araştırmasında gençlerin siyasal amaçlar (bilgi edinme, siyasal kanaatleri oluşturma, siyasal katılım) için sosyal medyayı daha çok tercih ettiklerini ortaya koymuştur.

Kaid (2002: 32) 2000 yılında 55 internet kullanıcısı ve 96 geleneksel medya izleyicisine yönelik araştırmasında internet ve sosyal medya kullanıcısı seçmenlerin geleneksel medyayı takip eden seçmenlere göre daha fazla siyasal reklam görmek, adaylar hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak, sorunlar ve adaylar ile ilgili olarak arkadaşlarıyla konuşmak, gelecek seçimlerde oy vermeyi daha çok istedikleri sonucuna ulaşmıştır.

Malchow (2003: 352) ise internetin/sosyal medyanın geleneksel medyanın ulaşmakta zorlandığı özel seçmen kitlesine (gençler-marjinaler vb) daha çok siyasal bilgi içeren güvenilir mesajların iletilmesi avantajını siyasal parti ve adaylara sunduğunu belirtmektedir.

Edelman tarafından gerçekleştirilen “Başkent Yetkilileri Endeksi (*Capital Staffer Index*)” araştırmasının 2010 yılı sonuçlarında gerek Amerika, gerekse AB ülkelerinde seçmenler ve parlamento üyesi karar vericiler arasındaki iletişimde dijital kanalların öneminin giderek arttığını göstermektedir. ABD (Washington) Almanya (Berlin), Avrupa Parlamentosu (Brüksel), Fransa (Paris) ve İngiltere’de (Londra) eş zamanlı yürütülen araştırmada, Yasama Meclisi üyesi, Kongre üyesi ve Grup başkanları gibi karar vericilerin iletişim alışkanlıkları ölçümlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, parlamenterler ve seçmenler arasındaki dijital etkileşimin etkisinin giderek artış gösterdiği ortaya çıkmıştır. Sosyal ağların etkin kullanımı ile siyasetçiler, seçmenlere bilgi ve görüş

aktarıırken; seçmenler de yöneticiler ile doğrudan erişim sağlayabilmektedir. Araştırmaya göre, seçmenlerin %37'si parlamenterlerle sosyal medya üzerinden erişim sağlamakta ve bu alanda geçen yıldan bu yıla 15 puanlık bir artış görülmektedir. Bir diğer çarpıcı oran da, parlamenterlerin şahsi İnternet siteleri ve bloglarını, onlara erişmek için kullanan seçmen oranındadır. Bu oran, 1 yılda 41 puan artarak %72 seviyesine ulaşmış durumdadır.

(<http://www.slideshare.net/EdelmanDigital/edelman-2010-capital-staffers-index>. Erişim Tarihi:12.02.2016)

İnternet yoluyla sağlanan bilgiler seçmene, bu bilgileri sunan adaya/partiye direk olarak ulaşılma ve cevap isteyebilme olanağı sağlamaktadır (Gürbüz ve İnal, 2004: 98). Bu özelliği ile internet ve sosyal medya geleneksel araçlardan farklı olarak, önünde engeller olmaksızın mesajın seçmenlere ulaşması ve mesajın ulaştırıldığı seçmenlerden feedback almanın mümkün olduğu bir ortam sağlamaktadır (Akdağ,2009: 301).

Böylece seçmenler siyasal iletişim sürecinde herhangi bir aracı olmaksızın doğrudan siyasal parti/adaylar tarafından bilgilenme yanında karar alma sürecinde fikir ve görüşlerini beyan etme olanağı bularak siyasal alana katılım göstermektedir. Kısaca 19. Yüzyıldan itibaren kullanıma sokulan teknolojik buluşların hiçbirisi, internet teknolojisi kadar toplumsal yaşamda iz bırakabilmiş değildir (Anık, 2015: 261)

Yukarıdaki literatür taraması ışığında, bu çalışmada aşağıda sıralanan;

Araştırma Sorusu 1: Üniversite gençliği siyasal konularla ilgili bilgileri hangi kitle iletişim aracından almakta ve bu bilgi kaynaklarına ne derecede güvenmektedir?

Araştırma Sorusu 2. Üniversite gençliği sosyal medyayı siyasal anlamda hangi amaçla kullanmaktadır?

Araştırma Sorusu 3. Üniversite gençliğinin siyasal konularda sosyal medya kullanım faktörleri nelerdir ve bu faktörler arasında nasıl bir ilişki vardır?

Araştırma Sorusu 4. Üniversite gençliği sosyal medyayı “sosyal medyayı siyasal bilgi edinme amaçlı kullanım” faktörü ile yaş, eğitim türü, gelir ve öğrencilerin okudukları bölüm türüne göre farklılık var mıdır? sorularına cevaplar bulmaya çalışılacaktır.

2. YÖNTEM

2.1 Araştırmanın Uygulanması ve Örneklem

İnönü üniversitesinde eğitim gören öğrencilerin siyasal konularda bilgi edinme, siyasal davranışlarda bulunurken veya siyasal zihinlerini inşa ederken sosyal medyanın etkisini ortaya koymak amacıyla 6-10 Ocak 2016 tarihleri arasında üniversitenin farklı bölümlerinde saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Örneklem seçiminde tesadüfi olmayan örneklem alma tekniklerinden amaçlı örneklem tekniği esas alınmıştır. Amaçlı örneklem araştırmacının amacına en uygun birimlerin örnekleme dahil edilmesini kapsamaktadır. Araştırmamızın sınırlılıkları çerçevesinde, İnönü üniversitesinde sosyal medya hesabı bulunan öğrenciler örnekleme dahil edilmiş sosyal medya hesabı olmayanlar ise örnekleme dahil edilmemiştir. Bu noktada öğrencilere

sosyal medya kullanıp kullanmadıkları sorulmuş, eğer cevap kullanıyorum yönünde ise anket uygulamasına devam edilmiştir. Araştırmada katılan öğrencilere yüz yüze anket uygulanmış, ön inceleme sonucunda 734 anket analiz için uygun görülmüştür. Örnek büyüklüğü ise Gürbüz ve Şahin'in Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe Yöntem Analiz adlı eserindeki Farklı Evrenler İçin Kabul Edilebilir Asgari Örneklem Büyüklükleri (Gürbüz ve Şahin 2014; 132 Tablo- 5) dikkate alınarak 734 olarak belirlenmiştir.

2.2 Veri Toplama Araçları

Öğrencilerin siyasal konularda bilgi edinme, siyasal davranışlarda bulunurken veya siyasal zihinlerini inşa ederken sosyal medyanın etkisini belirlemek amacıyla 3 bölümden oluşan anket formu hazırlanmıştır. İlk aşamada öğrencilerin demografik özellikleri ve eğitim gördükleri bölüm ile ilgili sorular, ikinci bölümünde ise sosyal medya kullanım alışkanlıkları, siyaset ve sosyal medya ilişkileri ile ilgili sorular sorulmuş ve anket formuna eklenmiştir. Ayrıca oluşturduğumuz anket formunun üçüncü bölümde ise siyasal alanda öğrencilerin sosyal medya kullanım alışkanlıklarını ortaya koymak amacıyla 5'li likert (1 hiç katılmıyorum, 2 düşük düzeyde katılıyorum, 3 orta düzeyde katılıyorum, 4 orta düzeyin üstünde katılıyorum, 5 tamamen katılıyorum aralıklarında) tipinde 23 maddelik form oluşturulmuştur..

Anket formu sahada uygulanmadan önce 50 öğrenci üzerinde ön-teste tabi tutulmuş ve son kontroller yapıldıktan sonra anlaşılmayan sorular revize edilmiş ve anket formu uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

2.3 Veri Analizi ve Kullanılan Testler

Anket çalışması 6-10 Ocak 2016 tarihleri arasında uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 15.0 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Araştırmanın temel amaçlarından olan öğrencilerin siyasal bilgi edinmede, siyasal zihnin inşasında ve siyasal davranışlarında, sosyal medyanın alt boyutlarını belirlenmesinde keşfedici faktör analizi (*Exploratory factor analysis*) kullanılmıştır. Faktör analizi birbirleriyle ilişkili veri setlerini birbirinden bağımsız ve daha az sayıda veri setine dönüştürmek, herhangi bir olayı açıkladıkları varsayılan değişkenleri gruplayarak ortak faktörleri belirlemek, bir olayı ya da oluşumu etkileyen değişkenleri gruplandırmak, majör ve minör faktörleri tanımlamak amacıyla kullanılan bir tekniktir (Özdamar, 2004: 235). Faktör analizine tabi tutulan 23 maddenin güvenilirlik katsayısı Cronbach's Alfa = ,773 olması nedeniyle yüksek bir güvenilirliğe sahiptir. Çünkü sosyal bilim araştırmalarında alfa sayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği

- $0 < \text{alfa} < 0.40$ ise ölçek güvenilir değildir.
- $0.40 < \text{alfa} < 0.60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşüktür.
- $0.60 < \text{alfa} < 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilirdir.
- $0.80 < \text{alfa} < 1$ ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir (Lorcu, 2015:208)

Faktör analizi sonucunda elde edilen gruplar değişken olarak kaydedilip, bazı değişkenlerle ilişkisi değişkenlerin normal dağılması ve ortalamasının bilinmesi nedeniyle parametrik testler kullanılmıştır. Bu bağlamda gruplar arası karşılaştırmalar "bağımsız örneklem T-testi" (*Independent*

Samples T-Testi) (Bağımsız Örneklem T-testi (Independent Samples T-Testi birbirinden bağımsız iki gruptan alınan verilerin karşılaştırılmasına dayanan bir tekniktir.) ve “Tek Yönlü Varyans Analizi” (ANOVA)(normal dağılım gösteren iki ya da daha büyük ankütleden alınan verilerin bağımsız grup ortalamaları arasındaki farklılığın araştırılmasında kullanılan bir tekniktir) ile analiz edilmiştir. Çoklu karşılaştırmalarda *Scheffe* testi esas alınmıştır. Faktörler (değişken) arasındaki ilişkinin gücü ve yönü ise *Korelasyon Analizi* ile analiz edilerek ortaya konmuştur.

3. BULGULAR

3.1 Öğrencilerin özellikleri

Araştırmaya katılan öğrencilerin yüzde 68.3’ ü (501) erkek, yüzde 31.7’si ise kadındır. Öğrencilerin yüzde 17.8’si bölüm türü olarak “Fen Bilimlerinde”, yüzde 18.8’i “Eğitim Bilimlerinde”, yüzde 22.6’sı “Sağlık bilimlerinde” ve yüzde 40.7’si ise “Sosyal Bilimlerde” eğitim veren fakültelerde eğitim görmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin yüzde 34.3’ü birinci sınıf, yüzde 40.9’u ikinci sınıf, yüzde 15.3’ü üçüncü sınıf, yüzde 7.9’u dördüncü sınıfta eğitim görürken yüzde 1.6’sı ise 5. sınıfta eğitim görmektedir. Araştırma katılan öğrencilerin yaş ortalaması 22.3 iken, aylık gelir ortalaması ise 533.9 TL dir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin yüzde 21.3’ü sosyal medyaya ulaşmak için kişisel bilgisayarlarını ve tabletlerini kullanırken yüzde % 57.5’i ise cep telefonunu kullanmaktadır. Dolayısıyla öğrenciler sosyal medyaya erişim için çoğunlukla cep telefonlarını kullanmaktadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin yüzde 28.3’ ü haftada 21-25 saatini nette geçirirken yüzde 22.9’u 16-20 saatini nette geçirmektedir. Haftalık internete bağlanma sürelerinin betimleyici istatistik sonuçları incelendiğinde katılımcıların en az 0-5 saat (yüzde 4.5), en fazla da 21-25 saat (yüzde 28.3) internette zaman geçirmektedir. Dolayısıyla araştırmaya katılan öğrencilerin hayatında internet ve sosyal medya önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü betimleyici istatistik sonuçlarına göre öğrencilerin yüzde 75’i haftada 10 saat ve üzerinde internette zaman geçirmektedir.

İnternete bağlanılan yer açısından öğrenciler analiz edildiğinde ise araştırmaya katılan öğrencilerin yüzde 50.8’i cep telefonlarından, yüzde 26.7’si eğitim gördükleri okuldan, yüzde 15.3’ü evlerinden internete bağlanırken, yüzde 6.9’u ise kaldıkları yurttan bağlanmaktadır. Bu noktada öğrenciler cep telefonlarını internete bağlanmakta birinci derecede kullanmaktadır.

3.2 Siyasal Bilgi Kaynakları ve Sosyal Medya Siyaset İlişkisi

Öğrencilerin siyasal konulardan hakkındaki düşüncelerini ortaya koymak için sorulan “ siyasal konularda bilgi edinmek için hangi kitle iletişim aracını bilgi kaynağı olarak kullanırsınız?” sorusuna katılımcıların yüzde 47’si sosyal medyayı bilgi kaynağı olarak kullanırken, yüzde 33.2’si televizyonu, yüzde 13.8’ i gazeteleri kullanmaktadır. Bu veriler doğrultusunda öğrenciler genel olarak sosyal medyayı siyasal konularda bilgi kaynağı olarak kullanırken, geleneksel medyayı da (televizyon-gazete) bilgi kaynağı olarak kullandıkları görülmektedir. Sosyal medya siyasal bilgi

edinmede önemli olsa da geleneksel medyanın da bilgi kaynağı olarak öneminin devam ettiği görülmektedir.

Ancak öğrencilerin bu bilgi kaynaklarına güven derecesini ölçtüğümüzde ise katılımcılar en çok yüzde 27.8 televizyondan aldıkları siyasal bilgilere güvenirken, yüzde 19.8 si sosyal medyaya ve yüzde 16.2 si de gazetelerin verdikleri siyasal bilgilere güvenmektedir. Ancak katılımcıların siyasal bilgi aldıkları kitle iletişim araçlarından yüzde 34.5'i hiçbirisine güvenmemektedir.

Tablo 1: Siyasal Konularda Bilgi Edinilen ve Güvenilen Bilgi Kaynakları Karşılaştırması

Siyasal konularda başvurular bilgi kaynağı	Siyasal konular elde edildiği bilgi kaynağı (%)	Güvenilen bilgi kaynağı %	Yüzdelerik fark
Radyo	2.7	1.8	- 0.9
Televizyon	33.2	27.8	- 5.4
Gazete	13.8	16.2	+ 2.4
Sosyal Medya	47.0	19.8	- 27.2
Diğer	3.1	----	-----
Hiçbiri	--	34.5	

Araştırmaya katılan öğrencilerin seçim dönemlerinde sosyal medyayı kullanım amaçları açısından incelediğimizde ise; katılımcıların yüzde 30'u "siyasal parti/ adayların projelerini öğrenmek" için sosyal medyayı kullanırken, yüzde 24,7'si "siyasal bilgilere özgürce hiçbir engellemeye ve sansüre takılmadan ulaşmak" için, yüzde 15'i "partilerin ve adayların gündemdeki konular ile ilgili düşüncelerini öğrenmek" için, yüzde 14'ü ise "oy vereceği siyasal partinin veya adayın durumunu öğrenmek" için kullanmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin yüzde 39.5 siyasal bilgi almak için twitter'ı, yüzde 32.7'si facebook'u, yüzde 21.3'ü ise blokları kullanmaktadır.

3.3 Sosyal Medyanın Siyasal Amaçlı Kullanımı

Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyal medyayı siyasal konulardaki kullanım amaçlarını ortaya koymak amacıyla oluşturulan Likert tipi 23 maddeye verilen cevaplar doğrultusunda faktör analizi uygulanmış, özdeğer (eigenvalue) scree plot incelemesi sonucunda dört faktör grubuna ayrılabilceği ortaya konmuştur. Ölçekte yer alan ifadelerin faktör yüklemesi, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo-2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Siyasal Amaçlı Sosyal Medya Kullanımına Yönelik Faktör Analizi Sonuçları (Principal Component Analysis, Varimax Rotation)

Sosyal Medyanın “Siyasal Kullanımına” İlişkin Faktörler	\bar{X}	SD	Fak. Yüklü
1.Faktör: Siyasal Edinme Bilgi Faktöre			
s.1 Sosyal medya, siyasi parti / adaylar hakkında güvenilir bilgiler veren en etkili araçtır.	4.26	0.71	.889
s.4 Sosyal medyadaki siyasi parti/adaylar ile ilgili yazıları okurum.	4.24	0.72	.939
s.5 Sosyal medyadaki kamuoyu önderlerinin siyasal parti/aday ile ilgili paylaşımlarını okurum	4.22	0.70	.891
s.7 Siyasi parti/adaylar ile ilgili yorumları sayfamda paylaşırım	4.20	0.71	.887
s.10 Siyasal konular hakkında bilgi edinmede sosyal medya diğer kitle iletişim araçlarına (tv-radyo-gazete) göre daha etkilidir	4.21	0.70	.783
s.21 Siyasi partilerin siyasi kampanyalarını sosyal medya üzerinden takip ederim	4.25	0.70	.939
2. Faktör: Siyasal Katılım Faktörü			
s.3 Sosyal medyada, siyasi parti adaylarının paylaşımlarına cevap yazarım	2.01	0.84	.916
s.6 Siyasal konulardaki kamuoyu önderlerinin paylaşımlarına cevaplar yazarım	1.98	0.82	.907
s.8 Siyasi parti / adaylar ile ilgili sosyal ağlar üzerinden gerçekleştirilen protestolara katılırım.	2.00	0.83	.907
s.15 Siyasal konular hakkındaki imza kampanyasına sosyal medya üzerinden katılırım	1.99	0.83	.795
s.19 Sosyal medya aktif olarak siyasete katılmamı sağlayan en önemli araçlardan biridir	2.01	.081	.801
s.22 Sosyal medya, siyasi konularda toplumsal harekete geçmemde etkili bir araçtır.	2.02	0.84	.913
s.13 Güncel siyasi konular ile ilgili tartışmalara sosyal medya üzerinden katılırım	2.00	0.82	.910
3.Faktör: Siyasal Etki Faktörü			
s.2 Sosyal medya, siyasi parti/adayların seçmenler ile iletişim kurmasında en etkili araçlardan biridir.	2.89	0.73	.807
s.9 Sosyal medya, siyasi kampanyada kullanılan en etkili araçlardan biridir	2.91	0.72	.554
s.14 Sosyal medyadan edindiğim bilgiler oy vereceğim siyasi parti/adayı belirlemede etkilidir	2.90	0.74	.651
s.17 Sosyal medyayı etkin kullanan siyasi parti/adaylar seçimlerde daha başarılı olurlar	2.90	0.72	.840
s.23 Sosyal medya siyasi konularda kamuoyu oluşturmak için etkili bir araçtır	2.91	0.74	.843
4.Faktör: Siyasal Özgürlük Faktörü			
s.11 Sosyal medya toplumda siyasi alanda hoşgörünün gelişmesinde etkilidir	3.71	1.08	.935
s.12 Sosyal medyada siyasi konular ile ilgili düşüncelerin normalden daha rahat ifade edilmesinde etkili bir araçtır	3.65	1.12	.778
s.16 Sosyal medya, siyasi özgürlüklerin yaşanabilmesinde önemli bir araçtır	3.61	1.14	.769
s.18 Her türlü siyasi fikirlerin sosyal medya üzerinden savunulması demokrasinin gelişmesinde etkilidir	3.71	1.08	.940
s.20 Sosyal medya, siyasi bilgilere özgürce (sansür olmadan) ulaşmamı sağlar.	3.84	1.04	.850

Faktör gruplarının sınıflandırılması ve değerlendirilmesinde Varimax rotasyonlu tablo esas alınmıştır. Faktör analizine tabi tutulan maddelerin özdeğeri 1'den daha büyük ve, minimum yükleme düzeyi 0.30 üzeri olarak kullanılmıştır. Faktör analizine tabi tutulan 23 maddenin güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alfa = ,773) güvenilirliği yüksektir. Analiz sonucunda ortaya

konan 4 faktör sosyal medyanın siyasal amaçlı kullanımlarındaki toplam varyansın yüzde 73.15'ini açıklamaktadır (Tablo-3).

Tablo-3 “Sosyal Medyanın Siyasal Amaçlı Kullanım Faktörleri” Güvenilirlik-Özdeğer Sonuçları

Faktörler	Özdeğer	Varyans	Güvenilirlik
Siyasal Bilgi Edinme Faktörü	5.15	23.44	,87
Siyasal Katılım Faktörü	4.51	20.51	.93
Siyasal Etki Faktörü	3.62	16.48	.79
Siyasal Özgürlük Faktörü	2.79	12.71	.89
Toplam		%79.60	.88
KMO Measure of Sampling A. 0.80; Bartlett's Test of Sphericity Chi-Square:17181.7; df: 231; p=.000			

Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyal medyayı siyasal amaçlı kullanım eğilimleri incelendiğinde, ilk ve en önemli faktörün sosyal medyayı siyasal bilgi edinme amaçlı kullanımını gösteren siyasal bilgi edinme faktörüdür. Sosyal medyayı siyasal bilgi edinme amaçlı kullanım faktörü tek başına toplam varyansın yüzde 23.44'ünü açıklamaktadır. Faktörün güvenilirlik (Cronbach's Alfa = ,87) ve özdeğeri 5.15 oldukça yüksektir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin, sosyal medyayı siyasal amaçlı kullanım faktörleri ile, cinsiyet arasındaki farklılığı ortaya koymak amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizine sonuçlarına göre, “sosyal medyayı siyasal bilgi edinme” amaçlı kullanım ile cinsiyet arasında anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir ($t = 2,26$; $sd = 732$; $p < .05$). Araştırma katılan cinsiyet grupları arasında anlamlı fark erkekler yönündedir. Erkekler ($\bar{X} = 4.30$) kadınlara ($\bar{X} = 4.18$) göre sosyal medyayı daha çok siyasal bilgi edinme amaçlı kullanmaktadır.

Ancak yaş, eğitim türü, gelir gruplarıyla “sosyal medyayı siyasal bilgi edinme amaçlı kullanım” faktörü arasındaki ilişkiyi test etmek için yapılan *Tek Yönlü Varyans Analizi* (ANOVA) sonuçlarına göre, yaş, eğitim türü, gelir, öğrenim gördükleri sınıf grupları ile siyasal bilgi edinme amaçlı kullanım faktörü arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmüştür ($p > .05$)

Siyasal katılım olarak adlandırılan ikinci faktör, siyasal katılmada sosyal medyayı etkin olarak kullandıklarını tanımlayan maddeleri bir araya getirmektedir. Siyasal katılım faktörü tek başına toplam varyansın yüzde 20.51'ini açıkladığı görülmektedir. Bu faktörün özdeğeri (eigenvalue) 4.51 ve güvenilirliğinin (Cronbach's Alfa) ise .93 olduğu görülmektedir.

Siyasal katılım faktörü ile cinsiyet arasında anlamlı bir farkın olduğu ortaya çıkmaktadır ($t = -0,71$; $sd = 732$; $p < .05$). gruplar arasında anlamlı farkın ise kadınlar yönünde olduğu görülmektedir. Bu anlamda kadınlar ($\bar{X} = 2.31$) erkeklere ($\bar{X} = 1.80$) göre sosyal medyayı daha fazla siyasal katılım amaçlı kullanmaktadır.

Çoklu gruplar arasındaki (yaş, eğitim türü, gelir, öğrenim gördükleri sınıf grupları) ile sosyal medyayı siyasal katılım amaçlı kullanım arasındaki farklılaşmayı tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile test ettiğimizde, bu değişkenler ile siyasal katılım faktörü arasında anlamlı bir farkın olmadığı ortaya çıkmaktadır ($p > .05$).

Yapılan faktör analizi sonucunda ortaya çıkan üçüncü faktör “siyasal etki faktörüdür.” Siyasal etki faktörü tek başına toplam varyansın yüzde 16.48’ini açıklamaktadır. Bu faktörün özdeğeri (eigenvalue) 3.62 ve güvenilirliği ise (Cronbach’s Alfa) .79 olduğu görülmektedir.

Siyasal etki faktörü ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmaktadır ($t= 0,35$; $sd= 732$; $p<.05$). Sosyal medyayı siyasal amaçlı kullanım bakımından erkekler ($\bar{X} = 2.90$) kadınlara ($\bar{X} = 2.16$) göre daha yüksek bir değere sahiptir. Ancak diğer faktörlerde olduğu gibi siyasal etki faktörü de yaş, eğitim türü, gelir, öğrenim gördükleri sınıf grupları arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p>.05$)

Dördüncü faktör, siyasal özgürlük faktörü olarak isimlendirilmiştir. Siyasal özgürlük faktörü tek başına toplam varyansın yüzde 12.71’ini açıklarken, özdeğeri (eigenvalue) 2.79 ve güvenilirliği ise (Cronbach’s Alfa) .89’dur.

Siyasal özgürlük faktörü ile cinsiyet, yaş, gelir, öğrenim türü ve eğitim görülen sınıf değişkenleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p >.05$).

Tablo 4: Sosyal Medyanın Siyasal Amaçlı Kullanım Faktörleri Arasındaki Korelasyon Analizi (Pearson r)

FAKTÖRLER ARASI KORELASYON ANALİZİ	Siyasal Bilgi Edinme	Siyasal Katılma	Siyasal Etki	Siyasal Özgürlük
Siyasal Bilgi Edinme	1	,335(**)	,532(**)	,317(**)
Siyasal Katılma	,335(**)	1	.290(**)	.630(**)
Siyasal Etki	,532(**)	.290(**)	1	.531(**)
Siyasal Özgürlük	,317(**)	.630(**)	.531(**)	1
<i>Aritmetik Ortalama</i>	4.26	2.06	2.89	3.70
<i>Standart Sapma</i>	0.65	0.72	0.54	0.93

Not: **<.01

Faktör analizi sonucunda oluşan faktörler arasındaki ilişkinin düzeyini ölçmek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde (Tablo 4) en güçlü ilişkinin siyasal özgürlük ile siyasal katılma arasında olduğu görülmektedir ($r=.630$; $p<.01$). Diğer bir ifade ile araştırmaya katılan öğrenciler sosyal medyayı siyasal özgürlük açısından kullanım amaçları yükseldikçe, sosyal medyayı siyasal katılma amaçlı kullanım da artmaktadır. Aynı şekilde katılımcıların sosyal medyayı siyasal bilgi edinme amaçlı kullanımları ile sosyal medyadan siyasal olarak etkilenme faktörü arasında da pozitif, güçlü bir ilişki görülmektedir ($r=.532$; $p<.01$). Dolayısıyla sosyal medyayı siyasal bilgi edinme amaçlı kullanım arttıkça sosyal medyadan siyasal etkilenme düzeyi de artmaktadır. Siyasal özgürlük faktörüyle siyasal etki faktörü arasında da güçlü bir ilişkinin varlığı söz konusudur ($r=.531$; $p<.01$). Sosyal medyayı siyasal özgürlükleri noktasında kullanan öğrenciler, sosyal medyadan siyasal bağlamda etkilenmeleri de artmaktadır.

Ancak faktörler arasındaki ilişkinin düzeyini ölçerken siyasal katılma faktörü ile siyasal etki faktörü arasında ($r=.290$; $p <.01$) ve siyasal özgürlük ile siyasal bilgi edinme faktörleri arasında nispeten düşük pozitif bir ilişkiden söz edilebilir ($r=.317$; $p<.01$).

SONUÇ

İnternet teknolojisinin yaygınlaşmasıyla doğru orantılı olarak gelişen sosyal medya sadece bir iletişim aracı olmaktan çok, siyasal yaşamın niteliğini de dönüştürmektedir. Siyasal davranış, siyasal ilgi, siyasal bilgilenme, siyasal katılım ve siyasal iletişimdeki mesaj alış verişinin özgür bir ortamda gerçekleşmesi üzerinde de etkili olmakta seçmenlerin siyasetle ilgili konulara doğrudan erişebilmeleri için yeni fırsatlar sunmaktadır. Öyle ki seçmenlerde sosyal medya üzerinden destekledikleri siyasetçileri takip edebilmekte, taleplerini iletebilmekte ve partinin ya da adayların geliştirdikleri politikaları ve söylemleri destekleyebilmekte ve eleştirebilmektedir.

Siyasetçilere seçmenler ile aracısız iletişim imkanı tanıyan sosyal medya özellikle günümüzde 22 milyonun üzerinde genç tarafından kullanılması nedeniyle genç seçmenlere ulaşmak amacıyla siyasetçiler tarafından tercih edilmektedir. Çünkü kişilerin nesnel benlik ve öznel benlik aracılığıyla sosyalize oldukları günümüzde siyasal aktörler“seçmenlerin görüş alanına girme” becerisi gösterebildikleri ölçüde, sosyal takdir, siyasal itibar kazanmakta ve siyasal cazibe haline gelerek seçmenin beğenisine mazhar olabilmektedir.

Gençlerin siyasal bilgi edinmede, elde edilen siyasal bilgi kaynaklarına güvenmede, siyasal alana katılmada, siyasal zihnin inşasında sosyal medya ilişkisini ve farkını ortaya koymak için yapılan alan araştırmasında gençler sosyal medyayı geleneksel medyaya oranla siyasal bilgi edinme amaçlı kullanırken, elde ettikleri siyasal bilgilere güven anlamında ise daha az güvenmektedir.

Gençler sosyal medyayı, siyasal bilgi edinme, siyasal sisteme katılma, siyasal alana etki etme ve siyasal alanda kamusal özgürlüklerini yaşama noktasında kullanmaktadır. Bu kullanım faktörleri içerisinde ise en önemli faktör ise, siyasal bilgi edinme ve siyasal sisteme katılmadır. Ancak siyasal alanda özgürlük elde etme noktasında sosyal medyanın kullanımını arttıkça siyasal sisteme katılma ve siyasal etki düzeyi de doğrusal olarak artmaktadır. Siyasal bilgi edinme faktörü yükseldikçe, siyasal alana etki amaçlı kullanımda artmaktadır. Araştırma sonucunda elde edilen verilerin analizine göre, bu sosyal medyayı siyasal bilgi edinme, siyasal katılma ve siyasal etki faktörleri cinsiyet faktörüne göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

Kısaca Gençler internetin/sosyal medyanın sunduğu imkanlarla hem siyasal parti/adayları daha yakından tanıma imkanı bulabilmekte, hem de siyasal bilgilerini artırarak ülke sorunlarına karşı daha duyarlı hale gelmektedir. Gençlerin siyasal konular hakkında bilgi edinmesi siyasal konulara ilgilerinin artması, sorunları karşı daha duyarlı hale gelmeleri siyasal sistem ve katılımcı demokrasi açısından önemli bir gelişmedir. Seçmenler ve karar vericiler bu sürecin önemli bir parçasıdır. Dijital iletişim ile dijitalleşen siyaset, seçmen-parlamentar ilişkilerinde hızlı bir şekilde ilk sırada yer almaya başlamıştır. Sosyal medya gerçeğini kabul etmeyen bir siyasetçinin, siyasal iletişim sürecinde, seçmenlerin görüş alanına girme, sosyal takdir, siyasal itibar kazanma ve siyasal cazibe olma noktasında rakiplerinden geri kalacaktır.

Bu verilerden yola çıkarak günümüzde sosyal medya, düzcizgisel siyasal iletişimden, hipermetinsel siyasal iletişime geçişi sağlayarak gündelik hayatta sınırlı bir çevreye sahip olan önemsiz, sıradan bireylerin her birinin fikirlerini, düşüncelerini, ideolojilerinin ve eylemlerini geniş kitlelere duyurma, siyasal eylemlerini kamusal bir alan üzerinden kitlelerle paylaşma olanağı tanımaktadır. Bu olgu ise sosyal medyayı “siyasal iktidar aracı” konumuna getiren en önemli gelişmedir. Bunu dikkate alan siyasal aktörler geleceğin siyasetinde her zaman var olmaya devam edeceklerdir.

KAYNAKÇA

- Anık, C. (2015). *Meşruiyetin Sosyal Psikolojisi Akademik Bakış Açısıyla Devlet, Derin Devlet ve Sokak*. İstanbul, Kaknüs Yayınları
- Akdağ, M. (2009). İnternetin Siyasal İletişimdeki Yeri Ve Önemi. Abdullah Özkan (Ed) *Siyasal İletişim*. İstanbul Tasam Yayınları, 293-308.
- Alemdar, Y.M, Köker, E. N. (2011). Siyasi Partilerin 2007- 2011 Türkiye Genel Seçimlerinde Web Sitesi Kullanımı ve Karşılaştırmalı Analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (3), 225-254.
- Balcı, Ş, Ahmet, Tarhan, Enes, B. (2013). *Medya ve Siyasal Katılım*. Konya, Literatürk Yayınları
- Bayraktutan, G, Binark, M, (2012). Sosyal Medyada 2011 Genel Seçimleri:Nicel - Nitel Arayüzey İncelemesi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 7 (3) ,5-29.
- Berman , J. & Daniel J. W. (1997). Technology and Democracy. *Social Research*, 64 (3), 1313-1322.
- Bilişim Dergisi (2010). Siyasi Yer, Sosyal Medya Rüzgârının Farkında... Bilişim Derisi, *Türkiye Bilişim Derneği Yayınları*, 38 (127), 50-83.
- Bimber, B. (1999). The İnternet And Citizen Communication With Government: Does The Medium Matter? *Political Communication*. (16), 332-350.
- Binark, M. (2014). *Siyasetin Yeni Hali. Vaka-İ Sosyal Medya*. İstanbul, Kalkeon Yayınları.
- Çankaya, E. (2008). *İktidar Bu Kapağın Altında- Gösteri Demokrasisinde Siyasal Reklamcılık*. İstanbul, Boyut Yayıncılık.
- Davis, R. (2005). <http://www.cjonline.ca/index.php/journal/article/view/1483/1601>, Erişim Tarihi: 10.11.2007)
- Edelman (2010). (<http://www.slideshare.net/EdelmanDigital/edelman-2010-capital-staffers-index>. Erişim Tarihi:12.02.2016)
- Gürbüz, E, İnal, M.E. (2004). *Siyasal Pazarlama-Stratejik Bir Yaklaşım*. Ankara, Noel Yayın Dağıtım.
- Gürbüz, S, Şahin, F. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz*, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Holt, K, Shehata A, Strömback, J, Elisabet, L. (2013). Ageand Effects Of News Media Attention And Social Media Use On Political İnterest And Participation: Do Social Media Function As Leveller?. *European Journal Of Communication*, 28 (1): 19-34.
- Kaid, L.L. (2002). Political Advertising Ond İnförmatıon Seeking: Comparing Exposure Via Triditılal And İnternet Cannels. *Journal Of Advertising*, 31(1), 27-35.
- Kamarck, E.C. (1999). Campaigning On The İnternet İn The Election Of 1998. Democracy.Com? Governance İn A Network World. Kamarck, Elaine Ciulla & Joseph S. Nye (Ed) Hollis Publishing, Hollis
- Lorcu, F. (2015). *Örneklerle Veri Anallizi SPSS Uygulamaları*, Ankara, Detay Yayınları.
- Malchow, H. (2003). Direct Mail Vs.Tv. Campaign Cost Comprassion. Ronal A. Faucheux (Ed.) *Winning Election-Political Campaign Management, Strategy And Tactics*, New York: M.Evans And Company Inc. Pp. 352-355
- Newell, L.J. (2001). Italian Political Parties on the Web. *The Harvard International Journal of Press/Politics*,
- Özdamar, K. (2004). *Paket Proğramlar İçin İstatitıksel Veri Analizi*, Eskişehir, Kitapevi Yayınları.
- Stranberg, K. (2005). Town Hall Meeting Fort He Masses Or Social Clubs Fort He Motivated, A Study Of Citizens, Discussion On The İnternet, *World Political Science Review* (1)1
- Timisi, N. (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*. Ankara, Dost Yayınevi.
- Topbaş, H. (2012). Siyasal Liderlerin Seçmenlerin Görüş Alanına Girme Kapasitesi Ve Gençlerin Algısı Üzerine Bir Değerlendirme, II. Uluslararası İletişim Sempozyumu, Manas Üniversitesi, 1282-1299.
- Yıldız, N. (2002). *Türkiye’de Siyasetin Yeni Biçimi: Liderler, İmajlar, Medya*. Ankara Phoenix Yayınları.
- Yılmaz, M. (2008). Politik İletişim Sürecinin Dijital İletişim Teknolojisi Olarak İnternet: Yeni Olanaklar, Stratejiler Ve Beklentiler, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 15.08.2019 | Kabul Tarihi: 24.12.2019

SOSYAL AĞ KULLANIMININ ÖĞRENCİLERİN ALGILANAN TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ ÜZERİNE ETKİSİ*

Prof. Dr. Lutfiye ÖZDEMİR

İnönü Üniv., İşletme Bölümü
lutfiye.ozdemir@inonu.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0003-4660-1816>

Öğr. Gör. Burcu BATGA

Bingöl Üniversitesi, SBMYO,
bbatga@bingol.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0002-7170-5054>

Bekir UÇAR

Doktora Öğrencisi, İnönü
Üniversitesi, İşletme Bölümü,
bekirucar1@hotmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-3756-6433>

Atıf / Citation: Özdemir, L., Batga B., Uçar, B., (2019). Sosyal Ağ Kullanımının Öğrencilerin Algılanan Toplumsal Cinsiyet Rollerine Etkisi. *İnönü University International Journal of Social Sciences & İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS)*, 8(2), 471-486.

Özet

Cinsiyet kadın ya da erkek olmanın biyolojik yönünü, toplumsal cinsiyet ise kadın ve erkeğe birey, toplum ve kültür tarafından yüklenen beklentileri ve rolleri ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet; kadın ve erkeklerin ilgi alanlarını, davranış ve düşünce biçimlerini belirleyerek kalıp yargıları oluşturmaktadır. Günümüzde hızla gelişen internet teknolojileriyle birlikte sosyal ağların kullanımında artış görülmektedir. Toplumsal iletişimde önemli olan sosyal ağların yaygın kullanımı öğrencilerin toplumsal cinsiyet rol algılarını biçimlendirmektedir. Çalışmanın amacı İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin sosyal ağ kullanımının toplumsal cinsiyet rol algılamalarına etkisini belirlemektir. Araştırmanın evrenini İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde birinci sınıfta okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak 5'li likert ölçeğine göre hazırlanmış "Toplumsal Cinsiyet Rollerine Tutum Ölçeği" ve "Sosyal Ağ Bağımlılık Ölçeği" kullanılmıştır. Benzer denekler örneklemesi yöntemi ile yazılı soru sorma tekniği olan anket tekniği kullanılarak 676 öğrenciden veri elde edilmiştir. Elde edilen veriler

* Bu makalenin özeti "11. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu"nda tebliğ olarak sunulmuştur

SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Toplumsal Cinsiyet Roller Tutum Ölçeği'nin yapı geçerliliği için açıklayıcı faktör analizi uygulanmış, madde analizi yapılarak, madde toplam ölçek ilişkisine bakılmıştır. Faktör analizi sonucuna göre ölçek, geleneksel cinsiyet rolü, eşitlikçi cinsiyet rolü ve erkek egemen cinsiyet rolü olarak üç boyutta toplanmıştır. Ölçeğin güvenilirliği Cronbach's Alpha testi ($\alpha=0.71$) ile değerlendirilmiştir. Öğrencilerin sosyal ağ kullanımının toplumsal cinsiyet rol algıları üzerindeki etkisini belirlemek için ise basit regresyon analizi kullanılmıştır. Analiz sonucunda sosyal ağ kullanımının sadece erkek egemen cinsiyet rolü üzerinde etkisinin bulunduğu belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sosyal Ağlar, Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Ağ Bağımlılık Ölçeği, Toplumsal Cinsiyet Tutum Ölçeği, Emoji

THE EFFECT OF SOCIAL WEB USAGE ON STUDENT'S GENDER ROLE PERCEPTIONS

ABSTRACT

Gender expresses the biological aspect of being man or woman. On the other hand, gender states to the expectations and roles carried to women and men by individuals, society, and culture. Gender creates stereotypes by determining the interests of women and men, their behavior and their ways of thinking. Today's Internet technologies have rapidly increased the use of social networks. The widespread use of social networks, which have an important place in social communication, shapes the gender perceptions of the students. The aim of the study is to determine the effect of the use of social networking of Inonu University Faculty of Economics and Administrative Sciences students on gender role perceptions. The universe of the study is first class students in Inonu University Faculty of Economics and Administrative Sciences. "Gender Roles Attitude Scale" and "Social Network Dependence Scale" were used as data collection tool in the study. Data of 676 students were obtained by using the questionnaire method with the method of sampling of similar subjects. The data collected was analyzed with SPSS program. Explanatory factor analysis was applied to the construct validity of the Gender Roles Attitude Scale and the item total scale relation was examined by analyzing the item. The scale is divided into three dimensions as traditional gender role, egalitarian gender role and male dominant gender role according to the result of factor analysis. The reliability of the scale was assessed by the Cronbach's Alpha test ($\alpha = 0.71$). Simple regression analysis was used to determine the effect of social network using on students' gender perceptions. As a result of the analysis, it was determined that social network usage had an effect on only male dominant gender role.

Key Words: Social Web, Social Gender, Gender Roles Attitude Scale, Social Network Dependency Scale, Emoji

1. GİRİŞ

Bilgi iletişim teknolojilerinin gelişimine bağlı olarak internet teknolojisinin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla küresel hale gelen günümüz dünyası, bilgi toplumu olarak nitelendirilmektedir. İnternetin ilk uygulaması Web 1.0 teknolojisidir. Bu teknolojiyle kullanıcılar içeriğe müdahale edememekte ve pasif durumda kalmaktaydılar. Ancak Web 1.0 teknolojisinin Web 2.0 teknolojisine dönüşmesiyle birlikte sosyal ağ olarak ifade edilen ve kullanıcıları pasif durumdan aktif konuma getiren platformlar oluşmaya başlamıştır. Sosyal ağlar kullanıcılara içeriği üretme ve paylaşma olanağı veren, profil oluşturmalarına ve ağ içindeki diğer kullanıcılarla etkileşim kurmalarına olanak tanıyan sanal ortamlardır. Bireyler, toplumlar ve kültürler üzerinde önemli etkilere sahip olan internet teknolojisi ve sosyal ağlar toplum yapısını, değer yargılarını ve kültürünü değiştirmektedir. İnternet olanaklarının oluşturduğu sosyal ağ yapılarının sosyal hayatta bireylerin tutum, davranış ve algılarını değiştirmesi beklenmektedir. Çünkü sosyal ağlarda etkileşim halinde bulunan bireyler, diğer kullanıcıların ürettiği içeriği ve paylaşımı anında görebilmekte, yorum yapabilmekte ve başka

kullanıcılarla paylaşabilmektedir. Bu durum farklı cinsiyetteki bireylerin sahip oldukları algı, fikir ve düşüncelerinin değişmesine zemin hazırlamaktadır. Bireyler içinde doğdukları toplum ve kültür tarafından biyolojik cinsiyetleri doğrultusunda, toplumsal cinsiyet rollerini öğrenmeye ve benimsemeye zorlanırlar. Öğrenme sürecinde kız çocukları annelerini, erkek çocukları ise babalarını rol model olarak toplumsal cinsiyet rollerini inşa ederler. Toplumsal cinsiyet rolleri, kültürün her iki cinsiyetten beklentilerini ifade etmektedir. Bu beklentiler erkekler açısından olumlu sonuçlar doğururken, kadınlar açısından birtakım eşitsizlikleri oluşturmaktadır. Toplumsal cinsiyet rol ekseninden bakıldığında kadın ve erkeklerin uyması gereken bir takım geleneksel rol ve davranışlar mevcuttur. Bireyler geleneksel cinsiyet rollerine uygun hareket etmedikleri takdirde sosyal bir dışlanmaya maruz kalabilmektedir. Bugün dünya üzerinde kültürel değer ve algılarda köklü değişiklikler yaratan sosyal ağların kadınlar için eşitsizlik yaratan geleneksel cinsiyet rol algılarını da değiştirmesi beklenmektedir. Ayrıca toplumsal cinsiyet rollerinin geleneksel rollerden uzaklaşarak daha eşitlikçi rollere dönüşmesi sürecinde iletişimin yeni yüzü olan sosyal ağların etkili olması beklenmektedir. Bu nedenle öğrencilerin sosyal ağ kullanımlarının toplumsal cinsiyet rol algılarına etkisini belirlemek araştırmanın önemini oluşturmaktadır.

2. TOPLUMSAL CİNSİYET

Cinsiyet terimi anatomik ve fizyolojik farklılıkları dile getirmek için beden erkek ya da dişi olarak tanımlanmasını ifade eder. Cinsiyet bireyin kadın ya da erkek olarak gösterdiği genetik, biyolojik, fizyolojik özelliklere ve farklılıklara işaret etmektedir. Toplumsal cinsiyet terimi ise, erkekler ve dişiler arasındaki toplumsal ve kültürel farklılıklarla ilgilidir. Ayrıca toplum olarak kurulmuş erillik ve dişillik kavramlarıyla bağlantılı olup, bireyin biyolojik cinsiyetinin bir sonucu değildir. Toplum ve kültür tarafından erkek ve kadınlara yüklenen beklentinin bir sonucudur (Deaux, 1985: 51; Marshall, 1999: 98; Cherry, 2005: 157; Giddens, 2008: 505; Dökmen, 2010: 20). Toplumsal cinsiyet kavramı, kadınlar ve erkekler arasındaki toplumsal ilişkileri düzenlemek için kullanılmakta ve kadınlarla erkeklere ilişkin uygun rollerin toplumsal olarak üretildiğini ifade etmektedir (Scott, 2007: 11).

Toplumsal cinsiyeti belirleyen bir takım normlar vardır. Pek çok toplumda kadınların yumuşaklık, nezaket, ilgi gösterme, besleyip yetiştirme ve itaat gibi özelliklere sahip olması beklenirken; erkeklerin ise daha güçlü, özgüvenli, mantıklı olmaları, rekabet etmeleri beklenir. Toplumsal cinsiyeti belirleyen normlar ise roller ve sorumluluklardır. Toplumsal cinsiyet kavramı, beraberinde bir takım rolleri de getirmektedir. Toplumsal cinsiyetin getirdiği bu roller dinamik olup; içeriği zamana, mekâna ve kültüre göre değişebilmektedir. Bu roller kapsamında kültürlerin çoğunda erkekler evin reisi, ekmeği kazanan, mülkiyet sahibi, siyasette, dinde ve iş hayatında aktif yer alan olarak kabul edilir. Kadınlardan ise çocuk doğurmaları ve yetiştirmeleri, hasta ve yaşlılara bakmaları, ev işlerini yapmaları beklenir. Bu durum ise kadınların eğitimlerini ve istihdamlarının doğasını etkilemektedir (Bhasin, 2003: 5-6; Outhwaite, 2003: 252; Seçkin & Tural, 2011: 2447). Henslin (2003: 289), her toplumun kadına ve erkeğe farklı cinsiyet rolleri biçtiğini ve bu cinsiyet rollerine uygun eylemleri sergilemeyenlerin toplumca ayıplandığını ve dışlandığını ileri sürmektedir.

3. SOSYAL AĞLAR

İnternet'i paylaşım ortamına çeviren Web 2.0 akımı ile giderek yaygınlaşan sosyal ağlar veya sosyal medya, iletişimi ve etkileşimi en üst düzeye çıkarmaktadır (Büyükşener, 2009: 19). Web 2.0 teknolojisi; içerik oluşturma ve paylaşımına olanak tanıyan, işbirliğini destekleyen web tabanlı uygulamalarla çeşitli sosyal yazılım türleri üzerinden etkileşimde bulunmayı sağlayan bir platformdur (Franklin ve Harmelen, 2007: 4; Duffy, 2008: 120). Web 2.0 teknolojisinin bir uzantısı olan sosyal ağ siteleri, web içeriğinin kullanıcı tarafından oluşturulmasını sağlayan kullanıcı yaratımlı bir model üzerine temellenmiştir. Kullanıcılar bu yeni sürümde, o anda çevrimiçi olan başka herkesin ulaşabileceği içeriği (metin, fotoğraf, müzik vb.) web sitelerine kolaylıkla yükleyebilmektedirler (Köseoğlu, 2012: 61). Sosyal ağ siteleri, sınırlı bir sistem içerisinde genel ya da yarı genel bir profil oluşturmaya, diğer kullanıcıların paylaştığı bağlantıları listelemeye, kullanıcıların bağlantı listelerini görüntülemeye ve çapraz geçişler yapmaya, sistem içerisindeki diğer kullanıcıların da aynı işlevleri yapmasına olanak tanıyan web tabanlı hizmetlerdir (Boyd ve Ellison, 2007: 211). Endüstri ve pop kültürünün bir ifadesi olarak sosyal ağlar kullanıcılarına etkileşim olanağı tanıyan özel bir online web tabanıdır. Sosyal ağ sitelerinin çoğu; kullanıcılara kendini tanıtmaya, içerik yükleme ve öneri sistemleri fırsatları ve ilgili kullanıcı topluluklarının dizinini sağlayarak, kullanıcıları iletişime teşvik eder (Coyle ve Vaughn, 2008: 13). Başka bir tanıma göre ise sosyal ağlar; çevrimiçi iletişim için, kullanıcıların temsil edilebileceği profillerin oluşturulduğu ve bu sayede kişisel bilgilerini, fotoğraflarını, ilgi alanlarını vb. bilgilerini sunabildikleri kişiselleştirilmiş ortamlardır (Selwyn, 2009: 157; Özmen, 2009:146). Sosyal paylaşım ağlarını kendinden önceki sanal mecralardan ayıran en önemli özellik ağların profil oluşturma özellikleriyle kişisel fotoğrafların yüklenebilmesi ve kişisel bilgilerin verilebileceği alanların varlığı sayesinde kullanıcı kimliğinin anonim kalmamasıdır (Sütlüoğlu, 2015: 216). Sosyal ağlara yönelik yapılan tanımlarda dikkat çeken özellikler; bireylerin bir sistem içerisinde dijital profiller oluşturması, bu ortamların diğer bireylerle iletişim ve etkileşim için kullanılması ve bu eylemlerin sanal bir platformda gerçekleşmesidir (Bozkurt, 2015: 113). İnternet üzerindeki sosyal ağlar şu araçları içerir (Dawley, 2009: 111; Onat ve Alikılıç, 2008: 1118): Sosyal siteler: MySpace, facebook, twitter, fotoğraf paylaşım siteleri: Flickr, photobucket, video paylaşım: YouTube, profesyonel ağ siteleri: LinkedIn, ning, bloglar: Blogger.com, wordpress, wikiler: Wetpaint, PBWiki, içerik etiketleme: MERLOT, SLoog, e-posta grupları: yahoogroups.com, forumlar: çeşitli uzmanlık alanlarıyla ilgili forumlar.

Sosyal ağların, gündelik hayat pratiklerinden, bireyler arasındaki ilişkiye; kimlik inşa süreçlerinden, kamusal alanı dönüştürme potansiyeline ve toplumsal hareketlerin ortaya çıkış ve sürdürülebilir bir niteliğe bürünmesine varıncaya kadar çok sayıda etkisi bulunmaktadır. Ayrıca iletişimin de çağdaş bir karaktere bürünerek toplumsal cinsiyet rol algılarını dönüştürme noktasında sosyal ağların önemli bir katkısının olduğu görülmektedir (Göker, 2015: 401).

4. SOSYAL AĞLAR VE TOPLUMSAL CİNSİYET İLİŞKİSİ

Literatür incelendiğinde sosyal ağlar ve toplumsal cinsiyet algı ve rollerini inceleyen yabancı literatürde çok sayıda çalışma yapıldığı, ancak yerli literatürün bu alanda eksik kaldığı göze çarpmaktadır (Sussman ve Tyson, 2000; Uçar 2015; Çalışır ve Çakıcı, 2015; Bond, 2009; Rose vd., 2012; Bamman, 2014). Sussman ve Tyson'ın (2000) yapmış oldukları çalışma, çevrimiçi

topluluklarda kadınların erkeklerden daha aktif olduklarını ve sosyal ağ ortamında kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rollerini yansıttıklarını ortaya koymaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre haber ve siyasi konularda erkeklerin kadınlardan altı kez daha fazla paylaşımda buldukları; kadınların ise sosyal ağlarda daha çok tartışma başlattıkları tespit edilmiştir. Uçar'ın (2015) yapmış olduğu çalışma kullanıcıların Facebook'taki benlik sunumlarının toplumsal cinsiyet rollerine göre farklılaştığını ortaya koymaktadır. Facebook'ta bekar kadınlar uygunsuz resimler kullanmayarak, evli kadınlar ise kapak resimlerinde çocuklarının bulunduğu resimlere yer vererek kendilerinden beklenen geleneksel cinsiyet rollerine uygun paylaşımlar yapmaktadırlar. Çalışır ve Çakıcı'nın (2015) yapmış oldukları çalışma ışığında sosyal medyada toplumsal cinsiyetin nasıl temsil edildiğine ilişkin bilgilere ulaşılmıştır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre özellikle kadının Facebook üzerinden yaptığı paylaşımlarda eğer onaylanan bir paylaşım yapmıyorsa, kolaylıkla olumsuz sıfatlarla adlandırılabilmesine dair bulgular elde edilmiştir. Özellikle kız öğrencilerin ifadelerinden yola çıkılarak toplumun değer yargılarından bağımsız hareket edemedikleri, kendilerini kısıtlanmış olarak hissettikleri ve kendilerine özgürlükçü bir alanın sunulmadığı, dolayısıyla da Facebook'ta bir kimlik inşası kurgularken rahat davranmadıkları bilgisine ulaşılmıştır. Bond (2009) sosyal ağ sitelerinde bireylerin cinsiyet farklılıklarına göre yapılan paylaşımlarla ilgili yapmış olduğu çalışmada kadınların çoğunlukla arkadaşlar, aile, sevdikleri kişiler, tatil, okul ve alkol kullanımına ait görseller paylaşırken, erkeklerin ağırlıklı olarak sporla alakalı fotoğraflar paylaştıkları ortaya konmuştur. Rose vd., (2012) yapmış oldukları çalışma sonuçları toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kalıpyargıların sosyal ağlarda yapılan paylaşımlar üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

5. YÖNTEM

5.1. Araştırmanın Amacı

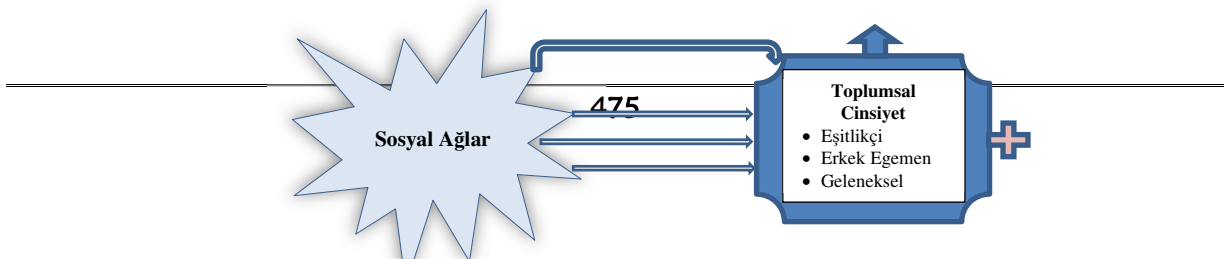
Çalışmanın temel amacı, İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi birinci sınıf öğrencilerinin sosyal ağ kullanımlarının algılanan toplumsal cinsiyet rollerine etkisini belirlemektir. Ayrıca öğrencilerin sosyal ağ kullanımlarının algılanan eşitlikçi cinsiyet rolüne, erkek egemen cinsiyet rolüne ve geleneksel cinsiyet rolüne etkilerini de saptamaktır.

5.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde birinci sınıfta okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Bu bağlamda İnönü Üniversitesi İİBF Öğrenci İşleri'nden alınan bilgiye göre 2016-2017 eğitim-öğretim yılında kayıt yaptıran öğrenci sayısının 1130 kişi olduğu öğrenilmiş olup bu sayı araştırmanın ana kütesini temsil etmektedir. Büyüköztürk'e (2011) göre 1200 kişiden oluşan bir evren için sapma miktarı 0.05 olduğunda örneklem 291 kişiden oluşmakta ve bu bağlamda araştırmanın örneklem büyüklüğünü oluşturan 676 kişi anakütle temsil etmekte ve örneklem anakütlenin yaklaşık %60'ını oluşturmaktadır.

5.3. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma öğrencilerin sosyal ağ kullanımlarının algılanan eşitlikçi cinsiyet rolüne, erkek egemen cinsiyet rolüne ve geleneksel cinsiyet rolüne etkilerini saptamaktadır. Bu amaç doğrultusunda oluşturulan araştırma modeli Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

5.4.Kullanılan Ölçek

Araştırmada veri toplama aracı olarak 5’li likert ölçeğine göre hazırlanmış "Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği", "Sosyal Ağ Bağımlılığı Ölçeği" ve demografik niteliklerle ilgili soruların yer aldığı bir anket kullanılmıştır. "Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği" ($\alpha=0.92$), üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının belirlenmesi için Zeyneloğlu ve Terzioğlu (2011) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, 38 maddeyi ve beş alt boyutu (eşitlikçi cinsiyet rolü, kadın cinsiyet rolü, evlilikte cinsiyet rolü, geleneksel cinsiyet rolü ve erkek cinsiyet rolü) içermektedir. Bu ölçek, öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin; ‘tamamen katılıyorum= 5’den ‘kesinlikle katılmıyorum= 1’ şeklinde puanlandırılmıştır. "Sosyal Ağ Bağımlılığı Ölçeği" ($\alpha=0.92$), gençlerin sosyal ağ bağımlılığının belirlenmesi için Eijnden vd. (2016) tarafından geliştirilmiştir. Bu çalışmada ise Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği’nin güvenilirlik katsayısı Cronbach’s Alpha değeri $\alpha=0.703$, "Sosyal Ağ Bağımlılığı Ölçeği”nin Cronbach’s Alpha değeri ise $\alpha=0.703$ olarak bulunmuştur.

6. BULGULAR VE YORUM

Toplanan veriler MS Excel ve SPSS 22.0 programlarına yüklenerek analiz edilmiş olup analiz işlemlerinde ölçeğin güvenilirliğini ölçmek için Cronbach’s Alpha testi yapılmıştır. Sosyal ağ kullanımının öğrencilerin toplumsal cinsiyet rol algıları üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik anket çalışması doğrultusunda elde edilen verilerin analizinde öncelikle öğrencilerin demografik nitelikleri gruplandırılmış, ardından algılanan toplumsal cinsiyet rol boyutları belirlenmiş ve sosyal ağların toplumsal cinsiyet rol algıları üzerindeki etkisi regresyon analizi ile incelenmiştir.

6.1. Sosyo-Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

Bu bölümde araştırmaya katılan öğrenciler; cinsiyetleri, aile tipi, ebeveynlerinin evlenme ve nikah biçimleri ve şu anda yaşanan yer değişkenleri açısından değerlendirilmiştir. Bu değişkenlere ilişkin frekans dağılımları Tablo 1’de görülebilir.

Tablo 1. Öğrencilerin Demografik Nitelikleri İçin Frekans Dağılımları

Cinsiyet	N	Yüzde	Aile Tipi	N	Yüzde
Kız	400	59.2	Çekirdek aile	506	74.9
Erkek	276	40.8	Geniş aile	170	25.1
Toplam	676	100.0	Toplam	676	100.0
Ebeveynlerin Evlenme Biçimleri	N	Yüzde	Şuanda Yaşanan Yer	N	Yüzde
Birbirini tanımadan görücü usulüyle	240	35.5	Yurtta	235	34.8

Görücü usulüyle tanışarak	277	41.0	Aile ile birlikte	361	53.4
Tanışıp anlaşarak	159	23.5	Aileden uzak evde	80	11.8
Toplam	676	100.0	Toplam	676	100.0

Tablo 1’de görüldüğü gibi, öğrencilerin %59.2’si kız olup, aile tipi açısından ise %74.9’u çekirdek aileden oluşmaktadır. %76.5’i görücü usulüyle evlenen ebeveynlere sahip olan öğrencilerin %53.4’ü aileleriyle birlikte evde yaşamaktadırlar.

6.2. Algılanan Toplumsal Cinsiyet Rolünün Boyutlarının Saptanması: Açıklayıcı Faktör Analizi

İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) birinci sınıf öğrencilerinin algıladıkları toplumsal cinsiyet rollerinin boyutlarını belirleyebilmek amacıyla yapı geçerliği kullanılmıştır. Yapı geçerliği kapsamında, ölçeğin faktör yapısını belirleyebilmek için açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi, 2017 yılında İnönü Üniversitesi İİBF’de birinci sınıfta eğitim gören 676 öğrenciden elde edilen veriler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Veriler üzerinde faktör analizi yapılmadan önce verilerin dağılım özellikleri Kolmogorov-Smirnov testi ile incelenmiş ve dağılımın normale yakın olduğu saptanmıştır (Kalaycı, 2009: 54). Çünkü tanımlayıcı istatistiki analiz sonucunda değişkenlerin ortalaması, medyanı ve modunun yakın değerler aldığı görülmüştür. Bu aşamadan sonra yapılan Kaiser-Meyer-Olkin ve Bartlett Testleri sonucunda (Kaiser Meyer Olkin= 0.914, Bartlett’s Test of Sphericity= 6983.461, df= 702, p= 0.000) verilerin faktör analizine uygun olduğu belirlenmiştir. Açıklayıcı faktör analizinde şu ölçütler esas alınmıştır: Her bir faktörün özdeğerinin en az 1 olması, her bir faktördeki maddelerin faktör yüklerinin en az 0.50 değerine sahip olması, her bir faktöre yüklenen maddelerin anlam ve içerik olarak tutarlı olması, buldukları faktördeki yük değerleri ile diğer faktördeki yük değerleri arasındaki farkın en az 0.10 ve daha yukarı olması (binişik olmaması) dır. Ölçeği geliştirmek üzere anketteki değişkenler arasından toplam 38 madde belirlenmiştir. Ölçeğin boyutlarını belirleyebilmek amacıyla temel bileşenler analizi (principal component analysis), Kaiser kriteri (özdeğeri 1’den büyük olan faktörler) ve her faktöre düşen yüksek ağırlıklı değişkenleri minimize etmek için de Varimax dik döndürme tekniği uygulanmıştır. Belirlenen ölçütlere uymayan maddelerin (28, 3, 2, 21, 23, 22, 4, 13, 33, 19, 25, 6, 32, 7, 29, 9, 10, 31, 36, 27) elenmesi ve yinelenen analizler sonucunda ölçeğin üç boyutlu, onsekiz maddeden oluşan bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Analizler sonucunda elde edilen faktör yükleri, özdeğerler, açıklanan toplam varyans yüzdesi ve iç tutarlık katsayıları, Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Toplumsal Cinsiyet Rollerini Ölçeği Frekans Analizi

Maddeler	Faktör Yükleri	Özdeğerler	Varyanslar	Cronbach’s Alpha
1. Eşitlikçi Cinsiyet Rolü		4.487	15.790	0.763
18) Eşinden ayrılmış kadınlar tek başlarına yaşayabilmelidirler	0.676			
35) Kız ve erkek çocuklar ailenin ekonomik imkanlarından eşit olarak yararlanmalıdır	0.632			
17) Ailede ev işleri eşler arasında eşit olarak paylaşılmalıdır	0.624			

30) Ailede kararlar eşler arasında ortaklaşa alınmalıdır	0.608			
20) Mesleki yaşamda erkeklere ve kadınlara eşit ücret verilmelidir	0.579			
15) Bir evlilikte çocuk yapma kararı eşler tarafından ortaklaşa verilmelidir	0.578			
12) Eşler boşandıklarında mallar eşit olarak paylaşılmalıdır	0.568			
2. Erkek Egemen Cinsiyet Rolü		2.504	15.666	0.755
8) Erkek çocuk doğuran kadınlar daha kıymetli kabul edilir	0.726			
14) Bir erkeğin karısını aldatması normal karşılanmalıdır	0.720			
11) Ailede erkek çocukların eğitimlerine öncelik verilmelidir	0.682			
26) Çocuk doğuramayan kadının kocası tekrar evlenmelidir	0.628			
38) Erkekler gerektiğinde eşlerini dövmelidir	0.616			
3. Geleneksel Cinsiyet Rolü		1.283	14.509	0.716
5) Ailenin reisi erkektir	0.680			
16) Bir erkeğin eş adayı bakire olmalıdır	0.651			
24) Kız çocukları evleninceye kadar babalarına itaat etmelidirler	0.643			
37) Erkeğin ekonomik durumu yeterliyse kadın çalışmamalıdır	0.629			
34) Kadınlar cinsel ilişki deneyimini evlendikten sonra yaşamalıdır	0.617			
1) Bir kadının temel görevi anneliktir	0.581			
Açıklanan Toplam Varyans: 45.965				

Tablo 2’de görüldüğü gibi, analiz sonucunda, ölçekte öz değeri (eigen value) 1’den büyük üç faktör saptanmıştır. Bu üç faktörün açıkladıkları toplam varyans, %45.965’dir. Kline (1994) toplam varyansı açıklama düzeyinin %40’ın üzerinde olmasını, yapı geçerliği için önemli göstergelerden biri olarak kabul etmektedir. Birinci faktörde yük değerlerinin 0.676 ile 0.568 arasında, ikinci faktörde 0.726 ile 0.616 arasında ve son boyutta ise yük değerlerinin 0.680 ile 0.581 arasında değiştiği görülmüştür. Ayrıca maddenin ölçekten çıkarılıp/çıkarılmayacağını saptamak amacıyla, madde silindiğinde, alpha katsayılarındaki değişmelere ve ortalamalardaki değişime bakılmıştır. Her bir madde ölçekten çıkarıldığında, alpha katsayısının yükselmediği görülmüştür. Bu maddelerin güvenilirliği değiştirmeyen, ölçeği destekleyen maddeler olduğuna ve ölçekten çıkarılmamaları gerektiğine karar verilmiştir. Varimax eksen döndürme tekniği sonucunda birinci faktörün yedi maddeden (18, 35, 17, 30, 20, 15 ve 12), ikinci faktörün beş maddeden (8, 14, 11, 26 ve 38) ve son faktörün de altı maddeden (5, 16, 24, 37, 34 ve 1) oluştuğu bulunmuştur. Maddelerin içerikleri incelendiğinde, birinci faktöre “Eşitlikçi Cinsiyet Rolü” (ECİR), ikinci faktöre “Erkek Egemen Cinsiyet Rolü” (ERECİR) ve üçüncü faktöre “Geleneksel Cinsiyet Rolü” (GECİR) isimleri verilmiştir. Algılanan toplumsal cinsiyet rolünün boyutlarını belirlemede güvenilirlik çalışması için iç tutarlılık katsayıları (Cronbach alpha) da hesaplanmıştır. Algılanan toplumsal cinsiyet rolünün eşitlikçi cinsiyet rolü boyutunun iç tutarlılık katsayısı alpha: 0.763, erkek egemen cinsiyet rolü boyutunun alpha katsayısı: 0.755 ve son olarak geleneksel cinsiyet rolü boyutunun alpha katsayısı

0.716 bulunmuştur. Kalaycı'ya (2009: 405) ve Can'a (2013: 343) göre, alpha katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği şu şekilde yorumlanır; " $0 \leq \alpha < 0.40$ ise ölçek güvenilir değildir", " $0.40 \leq \alpha < 0.60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşük", " $0.60 \leq \alpha < 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilir" ve " $0.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir". Bu bağlamda boyutların iç tutarlılık oranlarının oldukça güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

6.3 Hipotezlerin Testine İlişkin Bulgular

Bu araştırmada İnönü Üniversitesi öğrencilerinin sosyal ağ kullanımlarının algılanan toplumsal cinsiyet rolleri üzerine bir etkisinin olup olmadığı saptanmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda geliştirilen hipotezler, istatistiki analizler kapsamında değerlendirilmektedir. Öğrencilerin sosyal ağ kullanımlarının algıladıkları toplumsal cinsiyet rollerine etkisine ilişkin regresyon analizi sonucu Tablo 3'te verilmiştir.

H1: Öğrencilerin sosyal ağ kullanımlarının algılanan toplumsal cinsiyet rolleri üzerine etkisi vardır.

Tablo 3. Sosyal Ağ Kullanımının Algılanan Toplumsal Cinsiyet Rollerine Üzerine Etkisi

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	t	p	F	R Kare
	B	Standart Hata	Beta				
Sabit	3.087	0.108		28.661	0.000	4.161	0.006
Sosyal Ağlar	-0.127	0.062	-0.078	-2.040	0.042		
Bağımsız Değişken (Neden): Sosyal Ağlar							
Bağımlı Değişken (Sonuç): Algılanan Toplumsal Cinsiyet Rollerine							

Tablo 3'te görüldüğü gibi, sosyal ağ kullanımının algılanan toplumsal cinsiyet rolleri üzerine etkisine ilişkin regresyon modeli anlamlı F (=4.161, $p < 0.05$), beta değeri ise negatif ($\beta = -0.078$) yönlüdür. Beta değerinin negatif olması, öğrencilerin sosyal ağ kullanımları ile algıladıkları toplumsal cinsiyet rolleri arasında ters yönlü ve negatif bir ilişkinin olduğunu gösterir. Bu değerler, öğrencilerin sosyal ağ kullanımlarındaki bir birimlik artışın, algılanan toplumsal cinsiyet rollerini %7.8 düzeyinde etkileyeceği anlamına gelmektedir. Regresyon kat sayısının anlamlılığına ilişkin t değerine bakıldığında ($t = 28.661$), sosyal ağ kullanımının öğrencilerin algıladıkları toplumsal cinsiyet rolleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Buna göre, sosyal ağ kullanımı algılanan toplumsal cinsiyet rollerinin anlamlı bir yordayıcısı olmakla birlikte negatif yönlü bir etkiye sahiptir. Ayrıca analiz sonuçları, sosyal ağ kullanımının öğrencilerin algıladıkları toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin toplam varyansın %0.6'sını ters yönde açıkladığını göstermektedir. Regresyon analizi sonucuna göre algılanan toplumsal cinsiyet rollerini yordayan regresyon denklemi şu şekildedir:

$$\text{Algılanan Toplumsal Cinsiyet Rollerine Puanı} = 3.087 - 0.127 \times \text{Sosyal Ağ Kullanımı}$$

Beta değerinin negatif yönlü olması, sosyal ağ kullanımının algılanan toplumsal cinsiyet rolünü azaltıcı yönde etkilediğini göstermektedir. Bunun sebebi ise sosyal ağlar aracılığıyla hızlı bir şekilde

üretilen bilgi ve içeriğin diğer kullanıcılarla paylaşımı sonucu meydana gelen toplumsal cinsiyet rol algısındaki değişme olabilir. Sosyal ağlarda paylaşılan içerikler genellikle birbirini tanıyan üyeler arasında meydana geldiğinden kullanıcılar karşılıklı olarak şeffaf bir şekilde diğer kullanıcıların görüşlerini görebilmekte, bu durum ise toplumsal cinsiyet rol algılarının değişmesini beraberinde getirmektedir.

Geleneksel anlamda sosyalleşme evde, okulda, iş yerinde, çarşı-pazarda, akraba ve komşu ziyaretlerinde gerçekleşmekteydi. Sosyal ağların zaman baskısı ve kısıtı altındaki modern insanlığın sosyalleştiği en önemli alanlardan biri konumuna geldiği söylenebilir. Çünkü bu platformda insanlar gerçek dünyada tanıdığı insanlarla etkileşime girmenin ötesinde, eskiden sadece ekranlarda ve gazetelerde görebildiği sanatçılarla, ünlülerle, siyasetçilerle iletişime geçebilmekte ve görüş alışverişinde bulunabilmektedirler. Hatta dilini ve kültürünü bilmediği diğer dünya insanlarıyla iletişim kurarak fotoğraflarla, videolarla ortak duygu paylaşımlarına girebilmektedirler. Günümüzde emojilerle bu duygu paylaşımları daha da ileri bir noktaya taşınabilmektedir. Emojiler adeta uluslar üstü bir dil niteliği kazanmıştır. İnternet teknolojisi ve sosyal ağların insanlığa tanıdığı bu kolaylıklar, bireylerin ulusal kültürlerin ötesine geçmesini sağlamıştır. Bu durumun ulusal kültürler arasındaki farklılıkları azaltarak benzerlikleri arttırdığı söylenebilir. İnternet ve sosyal ağların kolaylaştırdığı bu etkileşimler insanların birçok kültürel özelliklerini etkileyebildiği gibi algılanan toplumsal cinsiyet rolleri üzerinde de etki oluşturmaya başladığı söylenebilir.

Öğrencilerin sosyal ağ kullanımlarının algılanan geleneksel cinsiyet rolleri üzerine etkisine ilişkin regresyon analizi Tablo 4'te verilmiştir.

H2: Öğrencilerin sosyal ağ kullanımlarının algılanan geleneksel cinsiyet rolleri üzerine etkisi vardır.

Tablo 4. Sosyal Ağ Kullanımının Algılanan Geleneksel Cinsiyet Rollerine Üzerine Etkisi

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	t	p	F	R Kare
	B	Standart Hata	Beta				
Sabit	3.143	0.267		11.792	0.000	0.237	0.000
Sosyal Ağlar	0.075	.154	0.019	0.487	0.627		
Bağımsız Değişken (Neden): Sosyal Ağlar							
Bağımlı Değişken (Sonuç): Algılanan Geleneksel Cinsiyet Rollerine							

Tablo 4'te görüldüğü gibi, sosyal ağların algılanan geleneksel cinsiyet rolleri üzerine etkisine ilişkin regresyon modeli anlamlı F (=0.237, $p > 0.05$) çıkmamıştır. Bu, öğrencilerin sosyal ağ kullanımlarının onların geleneksel cinsiyet rollerini algılamalarında hiçbir etkiye sahip olmadıkları anlamına gelmektedir. Geleneksel cinsiyet rolleri kadınların çocuk bakımı ve ev işleriyle ilgilenmesi, erkeklerin ise evin geçimini sağlayarak iş hayatında aktif olmaları anlayışına dayalı bir görüşü yansıtmaktadır. Geleneksel cinsiyet rolleri geçmişten günümüze aktarıla gelmiş önemli kültürel değerlerden biridir. Kültürel değerlerin değişimi kolay olmayıp oldukça uzun zaman süresinde gerçekleşebilmektedir. Oysa sosyal ağların yaygın kullanımının henüz çok uzun bir zaman geçmişi

bulunmamaktadır. Bu süre içerisinde öğrencilerin sosyal ağ kullanımlarının onların algıladıkları geleneksel cinsiyet rolleri üzerinde bir etki oluşturmadığı düşünülebilir. Uzun zaman sonrasında sosyal ağların yaygın kullanımının öğrencilerin geleneksel cinsiyet rolleri üzerinde etkili olabileceği ve öğrencilerin rol algılamalarında önemli değişimler oluşturabileceği düşünülmektedir.

Öğrencilerin sosyal ağ kullanımlarının algılanan eşitlikçi cinsiyet rolleri üzerine etkisine ilişkin regresyon analizi Tablo 5'te verilmiştir.

H3: Öğrencilerin sosyal ağ kullanımlarının algılanan eşitlikçi cinsiyet rolleri üzerine etkisi yoktur.

Tablo 5. Sosyal Ağ Kullanımının Algılanan Eşitlikçi Cinsiyet Rollerine Etkisi

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	t	p	F	R Kare
	B	Standart Hata	Beta				
Sabit	4.124	0.220		18.773	0.000	0.001	0.000
Sosyal Ağlar	-0.005	0.127	-0.001	-0.037	0.970		
Bağımsız Değişken (Neden): Sosyal Ağlar							
Bağımlı Değişken (Sonuç): Algılanan Eşitlikçi Cinsiyet Rollerine							

Tablo 5'te görüldüğü gibi, sosyal ağların algılanan eşitlikçi cinsiyet rolleri üzerine etkisine ilişkin regresyon modeli anlamlı F (=0.001, $p > 0.05$) çıkmamıştır. Bu, öğrencilerin sosyal ağ kullanımlarının onların eşitlikçi cinsiyet rollerini algılamalarında hiçbir etkiye sahip olmadıkları anlamına gelmektedir. Eşitlikçi cinsiyet rolleri kadınların ve erkeklerin hem ailevi hem de örgütsel yaşamda eşit olmaları anlayışına dayalı bir görüşü yansıtmaktadır. Her ne kadar toplumumuzda her alanda kadını ve erkeği eşit tutan bir kültürümüz olmamasına karşın, tarafların eşitliğe dayalı bir dünya hayali kurmaları kaçınılmaz olup; bu konuda hayallerini düşüncelerine yansıtılmaları da yadsınamaz. Hayal edilen ve tarafların eşitliğine dayanan düşüncelerle ilgili olan bu algılamaların sosyal ağ kullanımı ile bir değişime uğraması zaten beklenen bir durum değildir. Çünkü öğrencilerin sosyal ağ kullanımlarının kadın ve erkek açısından eşitsizliklerin giderilmesi bağlamında değişiklikler oluşturması beklenmektedir.

Öğrencilerin sosyal ağ kullanımlarının algılanan erkek egemen cinsiyet rolleri üzerine etkisine ilişkin regresyon analizi Tablo 6'da verilmiştir.

H4: Öğrencilerin sosyal ağ kullanımlarının algılanan erkek egemen cinsiyet rolleri üzerine etkisi vardır.

Tablo 6. Sosyal Ağ Kullanımının Algılanan Erkek Egemen Cinsiyet Rollerine Etkisi

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar	Standardize Edilmiş Katsayılar	t	p	F	R Kare

	B	Standart Hata	Beta			8.954	0.013
Sabit	2.273	0.232		9.787	0.000		
Sosyal Ağlar	-0.401	0.134	-0.114	-2.992	0.003		
Bağımsız Değişken (Neden): Sosyal Ağlar							
Bağımlı Değişken (Sonuç): Algılanan Erkek Egemen Cinsiyet Rollerini							

Tablo 6'da görüldüğü gibi, sosyal ağların algılanan erkek egemen cinsiyet rolleri üzerinde etkisine ilişkin regresyon modeli anlamlı F (=8.954, $p < 0.01$), beta değeri ise negatif ($\beta = -0.114$) yönlüdür. Beta değerinin negatif olması, öğrencilerin sosyal ağ kullanımları ile algıladıkları erkek egemen cinsiyet rolleri arasında ters yönlü ve negatif bir ilişkinin olduğunu gösterir. Bu değerler, öğrencilerin sosyal ağ kullanımlarındaki bir birimlik artışın, algılanan erkek egemen cinsiyet rollerini %11.4 düzeyinde etkileyeceği anlamına gelmektedir. Regresyon kat sayısının anlamlılığına ilişkin t değerine bakıldığında, ($t=9.787$), sosyal ağ kullanımının öğrencilerin algıladıkları erkek egemen cinsiyet rolleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Buna göre, sosyal ağ kullanımı algılanan erkek egemen cinsiyet rollerinin anlamlı bir yordayıcısı olmakla birlikte negatif yönlü bir etkiye sahiptir. Ayrıca analiz sonuçları, sosyal ağ kullanımının öğrencilerin algıladıkları erkek egemen cinsiyet rollerine ilişkin toplam varyansın %1.3'ünü ters yönde açıkladığını göstermektedir. Regresyon analizi sonucuna göre algılanan toplumsal erkek egemen cinsiyet rollerini yordayan regresyon denklemi şu şekildedir:

Algılanan Erkek Egemen Cinsiyet Rollerini Puanı = 2.273 - 0.401 x Sosyal Ağ Kullanımı

Sosyal ağ kullanımının erkek egemen toplumsal cinsiyet rolleri üzerinde bir etkisi vardır. Ancak bu etki henüz toplumun kültüründe eşitlikçi toplumsal cinsiyet rollerinin oluşması yönünde yeterli bir düzeye erişememiştir. Öğrenciler üst sınıflara geçtiklerinde ve araştırma tekrar edildiğinde yapılacak olan karşılaştırmalar sonucunda bu değişimin oluşup oluşmadığı görülebilecektir.

7.SONUÇ VE ÖNERİLER

Teknolojide yaşanan hızlı değişim ve gelişmelerin, küreselleşme süreciyle birlikte tüm dünya ülkelerine yayılması kaçınılmaz bir hal almıştır. Çünkü bu yayılım sonucunda teknolojiye küçük bir değişim ve gelişim başka ülkelere aktarılabilen ve bu teknolojinin yaygın kullanımı ile birlikte aynı zamanda kültürel değişimler de yaşanmakta ve ulusal kültürel çeşitlilikten küresel kültürel standartlaşmaya doğru bir eğilim gerçekleşmektedir.

Bilgisayarlar, cep telefonları ve bunların tamamlayıcısı olarak İnternet'in yaygın olarak kullanımı sonucunda insanların sosyalleşme ortamlarında da değişim yaşanmakta ve sosyal ağlar yaygın olarak kullanılmaktadır. İnternet'in paylaşım ortamına çevrilmiş olduğu bu platformda insanlar, kendileri için kişisel sayfalar oluşturabilmeye ve bilgi, belge ve fotoğraf paylaşımında bulunabilmeye başlamış ve daha ileri düzeyde bir iletişim ve etkileşim kurulma yönünde yol kat edilmiştir. Teknoloji bağlamında iletişim, etkileşim ve paylaşım meydana gelen bu artışın kültürel değişime yol açabileceği düşüncesinden hareket edilerek öğrencilerin toplumsal cinsiyet rol algılamaları incelenmiştir. Bu bağlamda, araştırma, sosyal ağ kullanımının öğrencilerin algılanan toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla yapılmıştır. İnönü

Üniversitesi'nde henüz birinci sınıfta öğrenim görmekte olan 676 İİBF öğrencileri üzerinde yüzyüze bir anket çalışması yürütülmüştür. Geçerliliği ve güvenilirliği yapılmış olan ölçeklerin kullanıldığı anketle ilgili olarak bu araştırmada; toplumsal cinsiyet rolleri ölçeğinin güvenilirliği 0.703 bulunmuş, aynı şekilde sosyal ağ kullanımının Cronbach's Alpha değerinin 0.703 olduğu saptanmıştır.

Yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucunda öğrencilerin algılanan toplumsal cinsiyet rolleri kültürel yapımıza da uygun olarak üç boyut altında toplanmış olup; 1) geleneksel cinsiyet rolleri, 2) eşitlikçi cinsiyet rolleri ve son olarak 3) erkek egemen cinsiyet rolleri şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu bağlamda öğrencilerin sosyal ağ kullanımlarının genel olarak toplumsal cinsiyet rolleri, boyutlar açısından ise geleneksel cinsiyet rolleri ve erkek egemen cinsiyet rolleri üzerinde anlamlı etkilere sahip oldukları, ancak eşitlikçi cinsiyet rolleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı konusunda hipotezler geliştirilmiştir. H1 olarak ifade edilen ve kabulü söz konusu olan sava göre öğrencilerin sosyal ağ kullanımlarının algılanan toplumsal cinsiyet rolleri üzerinde ters yönlü anlamlı bir etkiye sahip olduğu saptanmış olup, buna göre öğrencilerin sosyal ağ kullanımlarında bir artış söz konusu olduğunda, bu durumun onların algıladıkları toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili bir azalışa neden olduğu şeklinde bir sonuca ulaşılmıştır. Bu değişimin anlamlı olmakla birlikte toplam varyansın %0.6'sını oluşturduğu saptanmıştır. Sosyal ağ kullanımının yaygınlaşması toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili algılamalarda bir değişime yol açmakta, ancak toplumsal cinsiyet rollerini algılamalar kültürel değişimlerle ilgili olduğu için kısa sürede çok büyük değişimlerin oluşmadığı bulgusu elde edilmiştir. H2 olarak ifade edilmiş ancak doğruluğu ispatlanamamış olan sava göre de öğrencilerin sosyal ağ kullanımlarının algılanan geleneksel cinsiyet rolleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür. Geleneksel cinsiyet rolleri kadınların ve erkeklerin genetik ve biyolojik yapıları gereği birbirlerinden ayrı oldukları ve biyolojik cinsiyetlerine uygun toplumsal roller oynamaları gerektiği, toplumun beklentisinin bu yönde olduğu görüşüne dayanmaktadır. Bu bağlamda geleneksel cinsiyet rolleri kadınların biyolojileri gereği anne olmaları, çocuklarını büyütmeleri ve dolayısıyla ev işleri ile uğraşmaları gereğini savunurken, erkeklerin ise çocuklarının babası olmaları gerektiği ve ailenin geçimini sağlamak zorunda buldukları görüşünü savunmaktadır. İnsanoğlunun biyolojik cinsiyetini suni yolların dışında değiştirebilmenin mümkün olmadığı ve evlilikte anneyi baba, babayı da anne yapamayacağımıza göre sosyal ağ kullanımının geleneksel cinsiyet rolleri üzerinde bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak geleneksel cinsiyet rolleri bağlamında kadın ve erkeklerle ilgili olarak toplumun bu cinslerden bazı beklentileri vardır ki; bunlar, biyolojik cinsiyet ile çok fazla ilişkili olmayıp sadece toplumun koymuş olduğu bir takım normlardan meydan gelmiş olabilir. Örneğin; erkeğin ev işleri yapamayacağı, kadının bazı meslekleri yapamayacağı gibi. Bu noktada sosyal ağ kullanımının yaygınlaşması sonucunda bunların değişime uğrayabileceği düşünülebilir. Birinci hipotezin doğrulanmış olması da bizi bu sonuca götürebilmektedir. Ancak sosyal ağ kullanımı henüz geleneksel cinsiyet rol algılamalarında değişim oluşturabilecek düzeyde toplumsal cinsiyet rol algılamalarında bir etki oluşturamamıştır.

H3 olarak ifade edilmiş ve ispatlanmış olan sava göre ise, öğrencilerin sosyal ağ kullanımlarının algılanan eşitlikçi cinsiyet rolleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı şeklinde bir bulgu elde edilmiştir. Eşitlikçi cinsiyet rolleri biyolojik cinsiyet farklılığına karşın kadın ve erkeğin eşit olduğu görüşüne dayanmaktadır. Böylece eşitlikçi cinsiyet rolü her iki cinsi de insan olarak kabul eden birinin diğeri karşısında bir üstünlüğünün bulunmadığı görüşüne dayanmaktadır. Eşitlikçi cinsiyet

rolü henüz hiçbir dünya ülkesinde tam olarak sağlanamamış olan, mağdur edilen cinsiyet tarafınca arzu edilen ve istenen bir toplumsal cinsiyet rolüdür. Erişilmek ve arzulanmak istenen bu toplumsal cinsiyet rolüyle ilgili olarak sosyal ağ kullanımının olumlu yönde bir etkiye sahip olması beklenirken, eşitsizliğin var olduğu bir kültürel ortamda sosyal ağ kullanımının henüz eşitlikçilik yönünde bir etki oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak H4 olarak sunulmuş ve ispatı gerçekleştirilmiş olan sava göre, öğrencilerin sosyal ağ kullanımlarının erkek egemen cinsiyet rolleri üzerinde ters yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Buna göre sosyal ağ kullanımlarında artış meydana geldiğinde, algılanan erkek egemen cinsiyet rollerinde bir azalışın olduğu bulunmuştur. Ancak sosyal ağ kullanımları erkek egemen cinsiyet rollerindeki varyansın %1.3'ünü açıklamaktadır. Sonuç olarak kültürel oluşumun bir parçası olarak toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili algılamalarda bir değişim olduğu saptanmış olup, bu değişimin oluşumunda sosyal ağ kullanımının da bir etkisinin bulunduğu görülmüştür. Ancak sosyal ağ kullanımının henüz geleneksel cinsiyet rollerinin değişiminde bir etkiye sahip olmadığı bulunmuştur. Buna karşılık olumlu bir gelişme olarak sosyal ağ kullanımının bir eşitsizlik yansıması olarak karşımıza çıkan erkek egemen cinsiyet rollerinin azalışında bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Ancak gerek toplumsal cinsiyet rollerindeki olumlu yönde değişim gerekse de erkek egemen cinsiyet rollerindeki azalış henüz eşitlikçi cinsiyet rollerinde olumlu yönde bir değişim oluşturabilecek düzeyde gerçekleşmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda, kadınların aleyhine erkeklerin lehine olan bu toplumsal kültürün değişiminin gerçekleşmesi gerektiği söylenebilir. Bu değişimin yaşanmasında kuşkusuz ki, kadınlara önemli görevler düşmektedir: 1) Daha fazla eğitim, daha fazla deneyim ve daha önemli görevlerde yer alabilmek. 2) Kız çocuğunu da erkek çocuğunu da yetiştiren kadın olduğuna göre, aslında bu cins ayrımını daha bebeklik yaşlarında çocuklarına aşıl原因lar, annelerdir. O halde annelerin kız ve erkek çocukları arasında ayırım yapmaksızın, eşit davranması ve eşit imkanlar sunması gerekmektedir.

Bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara şu önerilerde bulunulabilir: Bu çalışma sınırlı sayıda öğrenci üzerinde yapılmıştır. Örneklem sayısının daha fazla olduğu veya toplumun değişik kesimlerinde farklı araştırmalar yapılabilir. Eğitimin etkisini saptayabilmek amacıyla aynı denekler üzerinde daha üst sınıflarda araştırma yeniden uygulanabilir.

KAYNAKÇA

- Bamman, D., Eisenstein, J. ve Schnoebelen, T. (2014). Gender İdentity And Lexical Variation In Social Media. *Journal Of Sociolinguistics*, 18(2), 135-160.
- Bhasin, K. (2003). *Toplumsal Cinsiyet "Bize Yüklenen Roller"* (1. bs.). (Çev. K. Ay). İstanbul: Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları.
- Boyd, D.M. ve Ellison, N.B. (2008). Social Network Sites: Definition, History, And Scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13 (1), 210-230.
- Bond, B. J. (2009). He Posted, She Posted: Gender Differences In Self-Disclosure On Social Networking Sites. *Rocky Mountain Communication Review*, 6(2), 29-37.
- Bozkurt, A. (2015). Sosyal Ağlar ve Yaşam Boyu Öğrenme Deneyimi. *Akademik Bilişim*, 113-118.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı* (26. bs.). İstanbul: Pegem Akademi.
- Can, A. (2013). *SPSS İle Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi* (7. bs). Ankara: Pegem Akademi.
- Cherry, A. L. (2005). *Examining Global Social Welfare Issues*. Belmont: ThomsonBrooks/Cole.
- Coyle, C.L. ve Vaughn, H. (2008). Social Networking: Communication Revolution Or Evolution. *Bell Labs Technical Journal*, 13 (2), 13-17.
- Çalışır, G. ve Çakıcı, F. O. (2015). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Sosyal Medyada Kurulan Benlik İnşasının Temsili. *Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish*, 10 (10), 267-290.
- Dawley, L. (2009). Social Network Knowledge Construction: Emerging Virtual World Pedagogy. *On The Horizon*, 17 (2), 109-121.
- Deaux, K. (1985). Sex And Gender. *Annual Review Of Psychology*, 36, 49-81.
- Dökmen, Z. Y. (2010). *Toplumsal cinsiyet* (2. bs). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Duffy, P. (2008). Engaging The Youtube Google-Eyed Generation: Strategies For Using Web 2. 0 In Teaching And Learning. *Electronic Journal of e-Learning*, 6 (2), 119-130.
- Eijden, R.J.J.M., Lemmens, J.S. ve Valkenburg, P.M. (2016). The Social Media Disorder Scale. *Computers in Human Behavior*, 61, 478-487.
- Franklin, T. ve Harmelen, M. V. (2007). Web 2.0 For Content For Learning And Teaching İn HigherEducation.<https://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20140614142108/http://www.jisc.ac.uk/media/documents/programmes/digitalrepositories/web2-content-learning-and-teaching.pdf>. Erişim Tarihi: 10.04.2017.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji* (1. bs). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Göker, G. (2015). İletişimin Mcdonaldlaşması: Sosyal Medya Üzerine Bir İnceleme. *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10 (2), 389-410.
- Henslin, J. M. (2003). *Social Problems*. New Jersey: Prentice Hall.
- Kalaycı, Ş. (2009). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (5. bs). Ankara: Asil Yayınları.
- Kline, P. (1994). *An Easy Guide To Factor Analysis* (1. bs). New York: Routledge.
- Köseoğlu, Ö. (2012). Sosyal Ağ Sitesi Kullanıcılarının Motivasyonları: Facebook Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi*, 7 (2), 58-81.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (1. bs). (O. Akinhay, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Onat, F. ve Alikılıç, Ö. A. (2008). Sosyal Ağ Sitelerinin Reklam Ve Halkla İlişkiler Ortamları Olarak Değerlendirilmesi. *Journal of Yasar University*, 3(9), 1111-1143
- Outhwaite, W. (2003). *The Blackwell Dictionary Of Modern Social Thought* (2. bs). USA: Blackwell Publishing.
- Özmen, Ş. (2009). *Ağ Teknolojisinde Yeni Ticaret Yolu: E-Ticaret* (5.bs). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Rose, J., Mackey-Kallis, S., Shyles, L., Barry, K., Biagini, D., Hart, C. ve Jack, L. (2012). Face It: The İmpact Of Gender On Social Media İmages. *Communication Quarterly*, 60 (5), 588-607.
- Scott, J. W. (2007). *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Analiz Kategorisi* (1. bs). (A. T. Kılıç, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.

- Seçgin, F. ve Tural, A. (2011). Sınıf Öğretmenliği Bölümü Öğretmen Adaylarının Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları. *E-Journal of New World Sciences Academy*, Education Sciences, 6(4), 2446-2458.
- Selwyn, N. (2009). Faceworking: Exploring Students' Education-Related Use Of Facebook. *Learning, Media and Technology*, 34(2),157-174
- Sussman, N. M. ve Tyson, D. H. (2000). Sex And Power: Gender Differences In Computermediated Interactions. *Computers in Human Behavior*, 16, 381-394.
- Sütlüoğlu, T. (2015). Sosyal Paylaşım Ağlarında Gençlerin Sosyalleşme Ve Kimlik İnşası Süreçleri: Facebook Örneği. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 21(83), 125-147.
- Uçar, F. (2015). Facebook'ta Benlik Sunumu Ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini. *Selçuk İletişim*, 9 (1), 312-338.
- Zeyneloğlu, S. ve Terzioğlu, F. (2011). Development And Psychometric Properties Gender Roles Attitude Scale, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40, 409-420.

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 15.05.2019 | Kabul Tarihi: 13.12.2019

EXAMINATION OF THE ANXIETY AND HOPELESSNESS LEVELS OF THE STUDENTS STUDYING AT THE DEPARTMENT OF EXERCISE AND SPORTS COACHING FOR THE DISABLED

Prof. Dr. Nurettin KONAR

Arş. Gör. Alperen ŞANAL

Malatya Turgut Özal University,
nurettinkonar@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2542-7524>

İstanbul Gelişim University, Department of
Exercise and Sports Sciences for the Disabled,
asanal@gelisim.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-6852-8990>

Atıf / Citation: Konar, N., Şanal, A. (2019). Examination of the Anxiety And Hopelessness Levels of the Students Studying at the Department of Exercise And Sports Coaching for the Disabled. *İnönü University International Journal of Social Sciences & İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS)*, 8(2), 487-496.

ABSTRACT

This study was conducted to examine the anxiety and hopelessness levels of the students studying at the department of exercise and sports education for the disabled.

The population of the study was composed of 272 (138 males, 134 females) students studying at the Department of Exercise and Sports Coaching for the Disabled in the 2015/2016 and 2018/2019 academic year at Malatya Inonu University, Faculty of Sports Sciences. The Beck Hopelessness Scale (BHS) developed by Beck, Weissman, Lester and Trexler in 1971 and the Beck Anxiety Scale (BAS) developed again by Beck et al. in 1988 were used to collect data. SPSS 20.0 package program was used to analyze the data; t-test and one-way analysis of variance (ANOVA) were used to evaluate the data obtained from the scales.

According to our results, the anxiety and hopelessness levels of students of the 2015/16 academic year were found to be high. Of these students, the anxiety and hopelessness levels of the 4th grade students were determined to be high. It was observed that the anxiety levels of the male students of the 2018/19 academic year were high. When all the students participating in the study are considered, it was found that, in terms of gender, the

hopelessness levels of the male students were high and; in terms of grade, the anxiety levels of the 3rd and 4th grade students were high.

Keywords: Anxiety; Hopelessness; Faculty of Sports Sciences; Department of Exercise and Sports Coaching for the Disabled.

ENGELLİLERDE EGZERSİZ VE SPOR ÖĞRETMENLİĞİ BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN KAYGI VE UMUTSUZLUK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

ÖZET

Bu çalışma Engellilerde Egzersiz ve Spor Öğretmenliği bölümü öğrencilerin kaygı ve umutsuzluklarının incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

Araştırmamızın evrenini Malatya İnönü Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde 2015/2016 ile 2018/2019 yılları arasında Engellilerde Egzersiz Ve Spor Öğretmenliği bölümü okuyan 272 (138 Erkek, 134 Kadın) öğrenci oluşturmuştur. Veri toplanmasında, Beck, Weissman, Lester ve Trexler tarafından 1971 yılında geliştirilmiş Beck Umutsuzluk ölçeği (BUÖ) ve yine 1988 yılında Beck ve ark'na oluşturulan Beck Kaygı Ölçeği (BKÖ) kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 20.0 paket programı kullanılmış, ölçeklerden elde edilen verilerin değerlendirilmesinde t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

Araştırma sonuçlarımıza göre 2015-16 yılı öğrencilerinin kaygı ve umutsuzluk düzeyleri yüksek bulunmuştur. Bu öğrencilerden 4.sınıf öğrencilerinin kaygı ve umutsuzluk düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. 2018-19 yılı öğrencilerinin kaygı ve umutsuzluk düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan öğrencilerin tamamına baktığımızda cinsiyetlere göre erkek öğrencilerin umutsuzluk düzeylerinde, sınıflara göre ise 3. ve 4. Sınıf öğrencilerinin kaygı düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kaygı; Umutsuzluk; Spor Bilimleri Fakültesi; Engellilerde Egzersiz ve Spor Öğretmenliği Bölümü.

1. INTRODUCTION

University education is the main determinant of the individual's future job and profession (Kula-Saraç, 2017: 14-29). Some problems such as the anxiety concerning separation from the family, the acclimatization to a new environment, problems arising from housing, financial difficulties, and the orientation problems increase the anxiety, hopelessness, and stress on the youth (Dursun-Aytaç, 2012: 373-388). In addition, the problems such as the social and economic problems, education and unemployment problems experienced by the university students negatively affect the mental health of the individuals and lead to the hopelessness (Aktay-Alpay, 2015:15-24). The central examinations, which are conducted starting from the early grades to the university years and even after the university, create a state of anxiety and hopelessness on the students (Tumkaya, et al. 2007: 953-974).

Anxiety is defined as the unpleasant emotional and observable reactions such as sadness and tension caused by the situations that create stress (Demirel, 2001). In other words, anxiety is a state of arousal manifested by the physical, emotional, and mental changes that the person experiences when she/he is confronted with a stimulus (Aydın-Dilmaç, 2004).

Hope and hopelessness refer to the possibility that the expectations of the individual for future will be realized (Şahin, 2002:143-157). Miller (1985) considers the concept of hope as emotion, expectation, and desire, and states that the hope is an instinctive element of human life and facilitates the individuals to show their potentials. On the other hand, the hopelessness was explained as a

situation involving the expectations that there will be negative situations rather than the positive outcomes in the future (Abrammson, et al. 1989: 358-372; Gençay, 2009: 380-388).

Beck et al. describe the hopelessness as a concept referring to the negative expectations of the individual for herself/himself and her/his future (Aktay-Alpay, 2015: 15-24; Beck, et al. 1974: 861-865; Uzbaş-Kabasakal, 2013: 19-25). Social and economic problems, shortcomings in the field of education and anxieties about the future negatively affect the individuals in terms of affectivity and create a sense of hopelessness for the future (Özmen, et al. 2008: 8-15). Many variables such as the economic difficulties experienced during the university education, perceived problems regarding the careers, and social relationship areas can affect the hopelessness level of the students (Aras, 2011: 509-524).

There are some negative aspects of being a graduate of the Department of Exercise and Sports Coaching for the Disabled. First, this department is unique in Turkey. Second, it is not clear for the students in which institution and field of occupation and under what responsibilities they will work. The purpose of this study was to determine to what extent these negative aspects affect the anxiety and hopelessness levels of the students studying at this department.

Since the Department of Exercise and Sports Coaching for the Disabled was and will be opened under the Physical Education and Sports Colleges and Sports Sciences Faculties, it was planned that it would have the field of occupation parallel to the physical education teaching. However, in addition to the physical education teaching programs, in the undergraduate education, the students of this department receive the theoretical and applied courses in the fields of education for the disabled, sports branches for the disabled, and legislation of the disabled.

The graduates of this department desire to work as a physical education teacher in the special education schools and the schools having the mainstreaming students and, accordingly, have high expectations for the appointment. The failure to meet these expectations and the fact that there have been no graduates appointed create the anxiety and hopelessness among the graduates of this department. This study was carried out in order to find answer to the question: what kind of differences does this situation create in terms of gender, grade levels, and the academic years?

2. METHOD

The population of the study was composed of 272 (138 males, 134 females) students studying at the Department of Exercise and Sports Coaching for the Disabled in the 2015-2016 and 2018-2019 academic year at Malatya İnönü University, Faculty of Sports Sciences. Beck Hopelessness Scale (BHS) and Beck Anxiety Scale (BAS) were used to collect data.

Beck Hopelessness Scale (BHS): It was developed in 1971 by Beck, Weissman, Lester, and Trexler. The validity of this scale was done by Durak and Palabıyıköğlü (1994). BHS consists of a total of twenty items and produces the scores ranging from 0 to 20, indicating the intensity level of the hopelessness. Getting a high score from the BHS indicates a high level of hopelessness or negative expectations for the future (Durak and Palabıyıköğlü, 1994; Beck et al., 1971).

Beck Anxiety Scale (BAS): It was developed in 1988 by Beck et al. and adapted to Turkish in 1998 by Ulusoy, Şahin, and Erkmén. BAS is a self-assessment scale used to determine the frequency of

anxiety symptoms experienced by the individuals. This is a Likert-type scale consisting of 21 items that are scored between 0 and 3 and have the choices of “never”, “mild”, “moderate”, and “severe”. The score range is 0-63, and the higher overall score indicates a higher severity of the individual's anxiety (Ulusoy et al., 1998: 28-35). Cronbach's Alpha internal consistency coefficient of the scale was found to be .93 by Ulusoy, Şahin, and Erkmén (1996). The test-retest reliability coefficient was $r = .57$. In the criterion-based validity study, the automatic thoughts scale was found to be as $r = .41$ and the Continuous Anxiety Inventory as $r = .53$.

SPSS 20.0 package program was used for the data analysis. As per the normality test, the data was found to be normally distributed. T-test was used for the evaluation of the anxiety and hopelessness in terms of gender and whether graduated or not and the one-way analysis of variance (ANOVA) was used for the evaluation of the anxiety and hopelessness in terms of grade levels. The significance level was taken as 0.05.

FINDINGS

Table 1. The Comparison of the Beck Anxiety and Hopelessness Scores of the Students in the 2015-16 and 2018-19 Academic Years.

	Academic Year	N	X	SS	t	P
Anxiety Scale	2015-2016 Academic Year	154	32.500	10.702	12.558	.000
	2018-2019 Academic Year	118	15.101	12.089		
Hopelessness Scale	2015-2016 Academic Year	154	10.616	2.428	7.465	.000
	2018-2019 Academic Year	118	7.220	4.920		

$p < 0.05$

As seen in the table above, it was found that there were statistically significant differences between the students of 2015-16 and 2018-19 academic years in terms of Beck Anxiety and Hopelessness scores ($p = 0.000$). As a result of these differences, it was observed that the anxiety and hopelessness scores of the students in 2015-16 academic year were higher than that of the students in 2018-19 academic year.

Table 2. The Comparison of the Beck Anxiety and Hopelessness Scores of the Students in the 2015-16 Academic Year by Gender.

	Gender	N	X	SS	t	P
Anxiety Scale	Male	76	35.921	10.736	4.114	.000
	Female	78	29.166	9.617		
Hopelessness Scale	Male	76	11.631	2.045	5.603	.000
	Female	78	9.628	2.374		

$p < 0.05$

According to the table above, it was found that there were statistically significant differences, by gender, in the Beck Anxiety and Hopelessness scores of the students of 2015-16 academic year ($p=0.000$). According to these differences, it is obvious that the anxiety and hopelessness scores of the male students are higher than that of the female students.

Table 3. The Comparison of the Beck Anxiety and Hopelessness Scores of the Students in the 2015-16 Academic Year by Grade Level.

GRADE	N	X	SS	F	P	
Anxiety Scale	1 st Grade	61	22.360	5.218		
	2 nd Grade	31	33.967	5.618		
	3 rd Grade	31	39.645	6.258	105.958	.000
	4 th Grade	31	43.838	7.878		
	Total	154	32.500	10.702		
Hopelessness Scale	1 st Grade	61	9.573	2.355		
	2 nd Grade	31	11.322	1.221		
	3 rd Grade	31	10.161	2.817	13.243	.000
	4 th Grade	31	12.419	1.803		
	Total	154	10.616	2.428		

$p<0.05$

In the Table 3, it was found that there were statistically significant differences, by grade, in the Beck Anxiety and Hopelessness scores of the students of 2015-16 academic year ($p=0.000$). According to these differences, 4th and 1st grade students have the highest and the lowest anxiety and hopelessness scores, respectively.

Table 4. The Comparison of the Beck Anxiety and Hopelessness Scores of the Students in the 2018-19 Academic Year by Gender.

Gender	N	X	SS	t	P
Anxiety Scale	Male	62	12.000	11.003	
	Female	56	18.535	12.400	-3.033
Hopelessness Scale	Male	62	7.758	5.110	
	Female	56	6.625	4.673	1.252

$p<0.05$

According to the table above, it was found that there were statistically significant differences, by gender, in the Beck Anxiety scores of the students of 2018-19 academic year ($p=0.003$). According to this difference in the anxiety scale, it was observed that the female students had higher anxiety scores than the males. In the hopelessness scale, although the scores of the male students were higher than that of the females, no statistically significant difference was found ($p=0.213$).

Table 5. The Comparison of the Beck Anxiety and Hopelessness Scores of the Students in the 2018-19 Academic Year by Grade Level.

	GRADE	N	X	SS	F	P
Anxiety Scale	1 st Grade	29	15.620	14.938	0.489	.691
	2 nd Grade	28	17.178	11.343		
	3 rd Grade	25	13.760	12.011		
	4 th Grade	36	14.000	10.278		
	Total	118	15.101	12.089		
Hopelessness Scale	1 st Grade	29	8.275	4.471	0.690	.560
	2 nd Grade	28	6.464	4.574		
	3 rd Grade	25	7.200	6.324		
	4 th Grade	36	6.972	4.462		
	Total	118	7.220	4.920		

$p<0.05$

In the Table 5, no statistically significant difference, by grade, was found in the Beck Anxiety and Hopelessness scores of the students of 2018-19 academic year ($p=0,691$; $p=0.691$).

Table 6. The Comparison of the Beck Anxiety and Hopelessness Scores of the Students Participating in the Research by Grade Level.

	Gender	N	X	SS	t	P
Anxiety Scale	Male	138	25.173	16.113	0.260	.795
	Female	134	24.723	12.035		
Hopelessness Scale	Male	138	9.891	4.202	3.119	.002
	Female	134	8.373	3.808		

$p<0.05$

According to the table above, when the Beck Anxiety and Hopelessness scores of the students participating in the research were examined in terms of gender, whereas in their anxiety scores there

was no statistically significant difference ($p=0.795$), there were statistically significant differences in their hopelessness scores ($p=0.002$).

Table 7. The Comparison of the Beck Anxiety and Hopelessness Scores of the Students Participating in the Research by Grade Level.

	GRADE	N	X	SS	F	P
Anxiety Scale	1 st Grade	90	20.188	9.929		
	2 nd Grade	59	26.000	12.154		
	3 rd Grade	56	28.089	15.903	5.541	.001
	4 th Grade	67	27.806	17.576		
	Total	272	24.952	14.226		
Hopelessness Scale	1 st Grade	90	9.155	3.225		
	2 nd Grade	59	9.016	4.061		
	3 rd Grade	56	8.839	4.898	.285	.837
	4 th Grade	67	9.492	4.418		
	Total	272	9.143	4.077		

$p<0.05$

According to the Table 7, when the Beck Anxiety and Hopelessness scores of the students participating in the research were examined in terms of grade level, whereas in their anxiety scores there were statistically significant differences ($p=0.001$), no statistically significant difference was observed in their hopelessness scores ($p=0.837$).

3. DISCUSSION AND RESULT

According to the results of our study examining the anxiety and hopelessness levels of the students studying at the Department of Exercise and Sports Coaching for the Disabled, Faculty of Sports Sciences, it was found that the anxiety and hopelessness scores of the students in the 2015-16 academic year were higher than that of the students in the 2018-19 academic year; as the age progressed, the level of anxiety and hopelessness increased; and the anxiety and hopelessness level of the male students were higher than that of the female students.

It is thought that the reason why the male students have more anxiety and hopelessness scores than the female students is because there are some responsibilities imposed on the males, and accordingly, the males want to find a job as soon as possible, are afraid of being unemployed, and feel the pressure of the family on themselves. In addition, the difficult living conditions, the low income from the profession, and feeling professionally incompetent are thought to be the reasons for the high

anxiety and hopelessness scores for the males (Kulik,2000: 487-501; Unal,1990: 76; Ceyhan-Ayktut, 2003:43-58 ; Ceyhan-Aydoğan,2004; Winefield-Tiggemann, 1992: 231-219).

In their study examining the depression symptom prevalence in the Puerperal period and its relation with the obstetric risk factors, anxiety level and the social support; Cebeci et al. (2010) found that 12% of the women had the high depression scores. The fact that 88% of them did not experience the high depression was similar to our study in terms of the low anxiety and hopelessness scores for the women.

In her study examining the relationship between the levels of depression and anxiety in a group of university students and the various variables, Bozkurt (2004) found that the anxiety levels of the female students were higher than that of the males. In our study, the anxiety and hopelessness levels of the males were higher than that of the females in general. However, when we examined the scores of the students in the 2018-19 academic year in terms of the gender, it was found that the female students were more anxious than the males. In this respect, it is similar to our study.

In their study on the university students, Öykü (1991) and Hisli (1989) found no significant difference between the gender and anxiety levels.

In addition, Bozkurt (2005) found a significant positive relation between the Beck hopelessness score and the anxiety scores. According to this, as the depression levels of the students increase, their anxiety levels also increase Smilh,et al. 2003: 376-382; Vanderyoot-Skorikov,2002: 50-68; Krohne,et al. 2002: 105-123; Craig-Norton,2000: 495-595; Ravvson-Bloomer,1994: 321-421 ; Strassberg-Donald,1997: 596-607; Bernstein,1991: 43-50; Halgin, et al.1987: 177-185). In our study, the anxiety and hopelessness scores of the students were also found to be directly proportional. This supports the results of our study.

Ök (1990) found that as the age increased, the anxiety also increased. This finding also supports the results of our study. In his study, Bozkurt (2004) found a significant negative relation between the age and trait anxiety levels of students and stated that as the age progressed, the anxiety level decreased.

In his study examining the hopelessness levels of prospective teachers attending the non-thesis master programs, Ceyhan (2004) found that the hopelessness levels of the prospective teachers were low ($X=8.32$). In our study, this average was $X=8.92$. Ceyhan also found that the males had a higher level of hopelessness than the females. He stated that the reason why the males had the high levels of hopelessness scores was because the men had some traditional roles in Turkish Culture and as a result of this traditional role they wanted to find a job as soon as possible, furthermore, because they feel a social pressure, they may have more negative expectations for the future than the women.

In their study examining the anxiety level of the interns in a medical faculty and affecting factors, Canbaz et al. (2007) found that the anxiety scores of the women were statistically higher than that of the men. It was found that there were differences in the responses to the anxiety and stress in terms of gender, the women were more likely to have anxiety, the men were more aggressive in the situations of stress and anxiety, and the women were more likely to experience the anxiety and depression in the face of stress (Baltaş-Baltaş,1998: 47).

4. CONCLUSION

As a result of differences, it was observed that the anxiety and hopelessness scores of the students in 2015-16 academic year were higher than that of the students in 2018-19 academic year (Table 1). It is obvious that the anxiety and hopelessness scores of the male students are higher than that of the female students (Table 2). According to grade differences, 4th and 1st grade students have the highest and the lowest anxiety and hopelessness scores, respectively (Table 3). According to 2018-19 Academic year by gender difference in the anxiety scale, it was observed that the female students had higher anxiety scores than the males. In the hopelessness scale, although the scores of the male students were higher than that of the females, no statistically significant difference was found ($p=0.213$) (Table 4). Also no statistically significant difference, by grade, was found in the Beck Anxiety and Hopelessness scores of the students of 2018-19 academic year (Table 5).

When the Beck Anxiety and Hopelessness scores of the students participating in the research were examined in terms of gender, whereas in their anxiety scores there was no statistically significant difference ($p=0.795$), there were statistically significant differences in their hopelessness scores ($p=0.002$) (Table 6). When the Beck Anxiety and Hopelessness scores of the students participating in the research were examined in terms of grade level, whereas in their anxiety scores there were statistically significant differences ($p=0.001$), no statistically significant difference was observed in their hopelessness scores ($p=0.837$) (Table 7).

As a result of our research, we can say that gender, age and year of graduation (first graduate - last graduate) affect the level of anxiety and hopelessness.

5. REFERENCES

- Abramson, L. Y., Metalsky, G. I. and Alloy, L. B. (1989), Hopelessness Depression: a Theory – of Depression. *Psychological Review*, 96(2): 358-372
- Aktağ, I. and Alpay, D. (2015) Abant İzzet Baysal Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulunda Öğrenim Gören Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeyleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1): 15-24.
- Aras, A. (2011), Müzik Bölümü Lisans Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeylerinin Belirlenmesi: Hacettepe Üniversitesi Ankara Devlet Konservatuvarı Örneği. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31 (2): 509-524.
- Aydın, E. and Dilmaç, B. (2004), Eğitime İlişkin Çeşitliler (Ed:Musa Gürsel), Konya: Eğitim Kitabevi.
- Baltaş A, and Baltaş Z. (1998) Stres ve Başa Çıkma Yolları. 18. Baskı. İstanbul. Remzi Kitabevi, 47.
- Beck, A. T., Welsman, A., Lester, D. and Trexler, L. (1971), Measurement of pessimism. The Hopelessness Scale. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 12 (6): 861-865.
- Beck, A.T., Epstein, N., Brown, G. and Steer, R. A. (1988), An Inventory for measuring clinical anxiety: Psychometric properties. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 56: 893-897
- Beck, A. T., Weissman, A., Lester, D., and Trexler, L. (1974), The Measurement of Pessimism: The Hopelessness Scale. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42 (6): 861-865
- Bernstein, G. A. (1991), Comorbidity and severity of anxiety and depressive disorders in a clinical sample. *Journal of American Academic Child Adolescent Psychiatry*, 30: 43-50.
- Bozkurt, N. (2004), Bir Grup Üniversite Öğrencisinin Depresyon ve Kaygı Düzeyleri ile Çeşitli Değişkenler Arasındaki İlişkiler, *Eğitim ve Bilim Dergisi*, Cilt 29, Sayı 133 (52-59).
- Canbaz and Ark. (2007), Tıp Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Kaygı Düzeyi ve Etkileyen Faktörler, *Genel Tıp Dergisi*, 17 (1).
- Craig, S. and Norton, E. D. (2000), Comparison of the Beck depression inventory-II and the inventory to diagnose depression: Implications for community college counselors. *Community College Journal of Research and Practice*, 24 (6): 495-595.
- Çebeci and Ark. (2010), Puerperal Dönemde Depresyon Semptom Prevalansı: Obstetrik Risk Faktörleri, Kaygı Düzeyi ve Sosyal Destek ile İlişkisi, *Kriz Dergisi*, 10 (1): 11-18,

- Ceyhan, A. and Aykut, A. (2003), Ortaöğretim Alan Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Programı Öğretmen Adaylarının Devam Ettikleri Programa ve Öğretmenlik Meslegine İlişkin Görüşleri. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 13 (2): 43-58.
- Ceyhan, Aydoğan, A. (2004), Ortaöğretim alan öğretmenliği tezsiz yüksek lisans programına devam eden öğretmen adaylarının umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi.
- Demirel, Ö. (2001), Eğitim Sözlüğü, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Durak A, and Palabıyıkoglu R. (1994). Beck Umutsuzluk Ölçeği geçerlilik çalışması. *Kriz Dergisi*, 2, 311-319.
- Dursun, S. and Aytac, S. (2012), Üniversite Öğrencilerinin İş gücü Piyasasına Yönelik Beklentileri ve İş Deneyimleri İle Umutsuzluk ve Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma., *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1): 373-388.
- Gençay, S. (2009), Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni Adaylarının umutsuzluk ve yaşam doyumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (27): 380-388.
- Halgin, R. P., Veaver, D.D., Edeli, W. S. and Spencer, P.G. (1987), Relation of depression and help -seeking history to attitudes toward seeking professional psychological help. *Journal of Counseling Psychology*, 34 (2):177-185.
- Hisli, N. (1989), Beck depresyon envanterinin üniversite öğrencileri için geçerliği, güvenilirliği. *Psikoloji Dergisi*, 7 (23): 3-13.
- Köknel, Ö. (1982), Kaygıdan Mutluluğa Kişilik. Altın Kitaplar, İstanbul.
- Krohne, H. W., Scmuckle, S. C., Spaderna, H. and Charles, D. (2002), The state-trait depression scales: an international comparison. *Anxiety, Stress & Coping*, 15(2), 105-122.
- Kula, Ş. K. and Saraç, T. (2017), Fen Edebiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kaygı ve Umutsuzluklarının İncelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 26, Sayı 2, Sayfa 14-29
- Kulik, L. (2000), Jobless Men and Women: A Comparative Analysis of Job Search Intensity, Attitudes toward Unemployment, and Related Responses. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 73 (4): 487-501.
- Miller, J. F. (1985), Hope Doesn't Necessary Spring Eternal Sometimes It has to be Carefully Mined and Channeled. *American Journal of Nursing*, 85: 22-25.
- Ök, M. (1990), 13-15 yaş grubu ortaöğretim öğrencilerinde kaygı düzeyi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Oyku, B. (1991), Çocuklar için depresyon ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 2: 132-136.
- Oner, N. and Le Compte A. (1985), Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Özgüven, İ. E. (1994), Psikolojik Testler. Psikoloji Danışma Rehberlik ve Eğitim Merkezi (PDREM) Yayınları, Ankara.
- Özmen, D., Dündar, P. E., Çetinkaya, A. Ç., Taşkın, E. O. and Özmen, E. (2008). Lise Öğrencilerinde Umutsuzluk ve Umutsuzluk Düzeyini Etkileyen Etkenler. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 9 (1): 8-15.
- Ravvson, H. E. and Bloomer, K. (1994), Stress, anxiety, depression, and physical illness in college students. *Journal of Genetic Psychology*, 155 (3): 321-421.
- Şahin, A. (2002), İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeyi Üzerine Bir Araştırma, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,13: 143-157.
- Smilh, M. S., Martin-Herz, S. P., Marsigan, J. L. and Womack, W. M. (2003), Comparative study of anxiety, depression, somalization, functional disability, and illness attribution in adolescents with chronic fatigue or migraine. *Pediatrics*, 111 (4): 376-382.
- Spielberger, C. (1966), The oryand Research on Anxiety. In: Spielberger, C. Ed., *Anxiety and Behavior*, New York: Academic Press.
- Strassberg, D. S. (1997), Cross-national validity sludy of four MMPI-2 content scales. *Journal of Personality Assessment*, 69 (3), 596-607.
- Tümkiye, S., Aybek, B. and Çalik, M. (2007) KPSS'ye Girecek Öğretmen Adaylarındaki Umutsuzluk ve Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeylerini Yordayıcı Değişkenlerin İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7 (2): 953-974.
- Ulusoy M, Şahin N, and Erkman H. (1998), Turkish version of the beck anxiety inventory: psychometric properties. *J Cognitive Psychotherapy: Int Quaterly*, 12:28-35.
- Ünal, I. (1990), Üniversite Mezunlarının İstihdam Sorunları. *Eğitim ve Bilim*, 76: 37-4
- Uzbaş, A. and Kabasakal, Z. (2013), Öğretmen adaylarının umutsuzluk ve algılanan sosyal destek. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(1): 19-25
- Vandervoort, D. J., and Skorikov, V. B. (2002). Physical health and social network characteristics as determinants of mental health across cultures. *Current psychology*, 21(1), 50.
- Winefield, A. H. and Tiggemann, M. (1992), Unemployment Distress, Reasons for Job Loss and Causal Attributions for Unemployment in Young People. *Journal of Occupational & Organizational Psychology*, 65 (4): 231-219.
- <http://www.tdk.gov.tr>

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 05.11.2019 | Kabul Tarihi: 19.12.2019

HUME'UN AHLÂK KURAMI ÜZERİNE YAPILAN BAZI YORUMLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Emin ÇELEBİ

İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, emin.celebi@inonu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8548-3811>

Atıf / Citation: Çelebi, E. (2019). Hume'un Ahlâk Kuramı Üzerine Yapılan Bazı Yorumların Değerlendirilmesi. *İnönü University International Journal of Social Sciences & İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS)*, 8(2), 497-504.

Özet

18. Yüzyılın en önemli ve etkili düşünürlerinden biri kuşkusuz İskoç filozof David Hume'dur. Hume yaşadığı dönemin epistemisine uygun olarak bir felsefe inşa etmeye çalışmıştır. Bu epistemenin en belirgin özelliği doğa temelli bilimselliktir. Hakikatin doğada ve doğal yöntemlerle aranması gerektiği biçiminde özetleyebileceğimiz bu yeni paradigmanın etkisinde kalan Hume, aynı metodolojinin moral (insanî) konulara da uygulanması gerektiğine inanmıştır. Bu düşünceden hareketle Hume, insanı bilişsel ve eylemsel durumunu analiz etmeye kalkışmış, insan zihni ve edimlerinin nihai ilkelerini tespit etmeye çalışmıştır. Doğal olarak bu yaklaşım, felsefi çevrelerde çokça söze konu edilmiştir. Bu çalışma Hume'un bu temelde kurmaya çalıştığı moral teorisine ilişkin yapılan kimi değerlendirmeleri analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hume, ahlâk, duygu, duyarlık, doğa.

EVALUATION OF SOME INTERPRETATIONS ON HUME'S MORAL THEORY

ABSTRACT

One of the most important and influential thinkers of the 18th century is undoubtedly the Scottish philosopher David Hume. Hume tried to construct a philosophy in accordance with the epistemology of his time. The most prominent feature of this epistemology is nature-based science. Influenced by this new paradigm, which can be summarized as the fact

that truth should be sought in nature and by natural methods, Hume believed that the same methodology can and should be applied to moral issues. Based on this idea, Hume attempted to analyze human cognitive and operational case and tried to determine the ultimate principles of human mind and its actions. Naturally, this approach has been widely mentioned in philosophical circles. This study aims to analyze some of the evaluations of Hume's moral theory formed on this basis.

Keywords: Hume, morality, sentiment, sensitive, nature.

1. GİRİŞ

Bir eylem varlığı olması itibarıyla insanın ve toplumsal yaşamın kaçınılmaz bir fenomeni olan ahlâk, Hume felsefesinin merkezi konularından birini teşkil eder çünkü Hume'un yegâne amacı insan doğasının bir analizini yapmaktır. İnsanın, kuşkusuz iki temel varoluşsal boyutu vardır: Bilişsel ve eylemsel. Bilişsel boyut bağlamında Hume insan zihnini analiz ederken eylemsel boyut itibarıyla ahlâk ve tutkuları konu edinir. Nitekim Hume'un ilk eseri olan *A Treatise of Human Nature (İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme)* adlı eseri, insan zihni, ahlâk ve tutkular olmak üzere üç ana bölümden oluşur. Hume, Newtonvari bir çözümlene iddiasında olduğu insan ile ilgili olan bütün bu inceleme sahasına *insan doğasının ilmi veya moral (ahlâk) felsefesi* adını verir (Hume, 1999: 87).

Filozofun İnsan doğasının bilgisini ahlâk (moral) felsefesi olarak nitelemesi veya her ikisini aynı anlamda kullanması kuşkusuz günümüz ahlâk felsefesi disiplininden farklı bir mahiyeti imlemektedir. Önemli Hume yorumcularından olan T. Beauchamp'ın da ifade ettiği gibi Hume'un zamanında kullanılan ahlâk (moral) felsefesi tabiri, davranış, tutum, etik ve zihin teorileri olmak üzere geniş bir yelpazeyi kapsamakta; 'moral felsefe' 'moral akıl yürütme' 'moral bilimler (sciences)' tabirleri, Hume'un kavramsal şemasında ruh, zihin, davranış, karakter, algı, haz, acı, yargı, duyum vb. insana özgü bütün kavram setlerini ihtiva etmekteydi (Beauchamp, 1999: 216). Hakeza başka bir Hume yorumcusu olan C. Hendel (1985: xvii)'in "Hume'un felsefesinde ahlâk, toplumsal idareden daha fazlasını, kişisel karakter ve zihinde var olan erdem, erdemsizlik, doğru, yanlış vb. değerleri kapsayan bir olgu olarak ele alınır." biçimindeki tespitini de söz konusu kavramsal şema ışığında anlamak gerekir.

Newton'a öykünen Hume, insan yapısının olgusal (factual) bir zeminde çözümlenebileceği inancındadır. Bu durumda diğer bilimler için yegâne temel olduğu için bu bilimin de en sağlam temeli, deneyim ve gözlem olmalıdır. Öte yandan Hume, şimdiye kadar böyle bir bilimin ortaya çıkmaması veya yaklaşık yüz yıl sonra böyle bir düşüncenin gündeme gelmesini de şaşırtıcı bulmaz:

Ahlâk felsefesinde doğal felsefede olmayan bir husus vardır ki o da şudur: Ahlâk felsefesi, deneylerini toplarken onları önceden tasarlayıp doğabilecek her özel zorluk açısından tatmin edici bir şekilde tekrar kullanamaz. Doğal felsefede herhangi bir durumda bir cismin etkisi konusunda bir güçlüğü düşüldüğü zaman onları yeniden o duruma koyup gözlem yapılabilir fakat ahlâk felsefesinde önceden tasarlama ve üzerinde düşünme işi doğal ilkeleri bozar. Bu nedenle bu bilimde deneylerimizi insan yaşamının dikkatli bir gözleminden bulup çıkarmak ve onları dünyanın olağan gidişatında, insanların birlikte davranışlarında, ilişkilerinde ve hazlarında gördükleri gibi almak gerekir (Hume, 1985a: 42-43).

Yaşanmış ve birikmiş deneyimlerden hareketle tekrar sınamaya tâbi tutma imkânından mahrum olmak, doğal olarak hipotez ve teorik çıkarsamalarda bulunmayı güçleştirmektedir. Çünkü sürekli dinamik ve değişken bir süreç içinde olan insan durumlarının aynıyla tekrar edebilmek

mümkün değildir. O halde yapılması gereken var olan insan durumlarını gözlemeyerek ortak noktaları tespit etmektir. Böyle bir ortaklık durumunun var olduğunu savlamak, doğal olarak ortak bir insan doğası olduğunu kabul etmek demektir. İşte Hume'un moral felsefesinin teorik çerçevesi bu zemine yaslanır. Öte yandan bu evrenselliği ortak bir form olarak görmemek gerekir. Örneğin Hume'a göre birçok ilişki formları gelişigüzel (casual) ve keyfi (arbitrary)dir. Fakat onların ifade etmek istediği şey aynıdır. Örneğin kimi kültürlerde ev sahibi, her şeyi gönlünce yapması için misafirden önce evden çıkar. Kimi memleketlerde ise saygı nişanesi olarak sonra çıkar (Hume, 1985: 84).

Yukarıda ifade edildiği gibi Hume'un ahlâk felsefesi epistemolojik, ontolojik ve etik sahayı kapsayan bir insan felsefesidir ancak biz bu çalışmada ahlâk terimini günümüzde kullandığımız anlamda kullanacak ve bu üç sahadan biri olan etik-değer alanını değerlendirmeye konu edeceğiz.

2. HUME'UN AHLÂK ANLAYIŞININ KISA BİR ÖZETİ

Hume'un asıl gayesi insan doğasının eylemsel karakterini açığa çıkarmak olduğu için erdem, ahlâk ve tutkular aynı zeminde çözümlenir. Başka bir deyişle insanoğlunu eylem(e)lerine matuf olan her şey her ne şekilde adlandırılırsa adlandırılırsın aynı yapının ürünüdür. Bu minvalde Hume'un ahlâk anlayışı üzerine yapılan değerlendirmelere geçmeden önce onun erdem, dolayısıyla ahlâk ve tutkulara ilişkin görüşlerini kısaca hatırlamak ve özetlemek faydalı olacaktır.

Hume, en genel hatlarıyla erdem ve erdemsizliğin sınırlarını şöyle çizer: “Şayet kendimizdeki veya başkalarındaki hangi zihinsel nitelik, gözlem ya da derin düşünme yoluyla bize bir doyum verirse versin hiç kuşkusuz erdemlidir. Rahatsızlık veren şey ise erdemsizdir.” Dolayısıyla erdemin temel ölçütü haz (pleasure) ve acı (pain)dır (Hume, 1985a: 569-525; 1985b: 59).

Geniş anlamda erdemin, dar anlamda ahlâkın kaynağını insan doğasının haz ve acı duyularına indirgeyen Hume, özellikle toplumsal çerçevede fayda ve zarar temelli bir erdem teorisi inşa eder. Ona göre bu durum, bütün insanlar ve toplumlar için geçerlidir (Çelebi, 2011: 659). Genel itibarıyla filozofun bu bağlamdaki teorisini şu üç sav üzerinden dile getirdiğini söyleyebiliriz. (i) Akıl ahlâk için üretici bir ilke olamaz. Bilakis akıl tutkuların kölesidir. (ii) Genelde bütün değerlerin özelde ahlâki ayırımların kaynağı ahlâk duygusu olan onaylama ve onaylamama üzerine dayanır. Onaylama ve ret duygularının kaynağında ise haz-fayda ve acı-zarar duyuları bulunur. (iii) Bu temelde oluşan erdem ve erdemsizlikler ise doğal ve yapay olmak üzere ikiye ayrılır. Doğal erdemler insan doğasını bir parçasıdır. Cömertlik gibi. Yapay erdemler ise insan uyuşmalarına (conventions) dayanırlar ve bunların insan uyuşmalarına önsel hiçbir güçleri yoktur. Başka bir deyişle bunlar yukarıda ifade ettiğimiz fayda ve çıkar temelli insan icatlarıdır (Hume, 1985a: 571). Her ne kadar Hume, yapay erdemleri insan doğasını bir parçası olarak görmese de bu erdemlerin nihai izlenimleri soruşturulduğunda gideceğimiz kaynak haz ve acı duyuları olduğu unutulmamalıdır çünkü faydalı olanı niçin talep ederiz veya zararlı olandan niçin kaçırırız? sorusunu sordüğümüzde buna vereceğimiz yanıt “çünkü faydalı olan insana haz, zararlı olan ise acı verir” biçiminde olacaktır.

3. HUME'UN AHLÂK KURAMINA İLİŞKİN BAZI YORUMLAR VE DEĞERLENDİRMELER

Hume'un duygu temelli veya nihai olarak karakterin duyusal özelliğine irca edilebilen ahlâk anlayışı farklı değerlendirmelere konu olmuştur.

D. Harald, Hume'un ahlâk anlayışının en kapsamlı tasvirlerinden birini yapar. Ona göre ahlâkî olarak bazı eylemlerin doğru bazılarının yanlışlığını belirli bir ölçüde bazı psikolojik yetilere veya duygulara bağlayarak onların içimizden çıktığını savunan ve bir anlamda doğalcı (natüralistik) teorilerin içine de sokulabilecek olan ve faydacı (utilitarian) etiğin alt başlığı durumunda olup "psikolojik etik" diye isimlendirilen ahlâkî anlayışın en klasik formunu Hume ortaya koymuştur. Hume'a göre eylemlerimizi motive eden şeyler akıldan ziyade, içsel eğilim, duygu, haz ve acı gibi psikolojik faktörlerdir ve bunlar ahlâkî olanın bilgisine götürdüğü gibi ahlâk için ölçüt olarak da belirirler (Harald, t.y.: 351-52). Harald'ın bu tespitleri aynı zamanda Hume ahlâkî ile ilgili farklı değerlendirmelerin kaynağına da işaret etmektedir. Çünkü natüralist, psikolojik ve faydacı nitelermeleri birbiri ile ilintili olarak görülebileceği gibi birbirinden bağımsız hatta kimi zaman birbirine zıt telakkilere de yol açabilir. Örneğin yukarıda zikredildiği üzere Harald, Hume ahlâkî natüralistik bir çerçeve içinde değerlendirirken Mehmet Aydın (1991: 149) Hume'un tabiatçı ahlâk teorilerine karşı bir duruş sergilediğini ileri sürer. Çünkü Hume'a göre ahlâkî olmayan önermelerden ahlâkî önermeler çıkarılamaz. Başka bir deyişle olgu yargılarından değer yargılarına gidilemez.

Gerçekte Hume'un ahlâk sistemi bu değerlendirmeleri yapmaya elverişlidir. Bu durumda bunu bir çelişki olarak görmek yerine her iki değerlendirmenin farklı bağlamlara ait olduğunu söylemek gerekir. Hume'un naturalistik bir ahlâk telakkisine sahip olduğunu ileri sürmek, yukarıda da işaret edildiği üzere Hume'un çözümleme biçimi ve yönteminin deneysel oluşundan daha doğrusu deneysel olduğunu iddia etmesinden kaynaklanmaktadır. Hume, insan doğasını ve bu doğanın nitelikleri olan haz ve acı duygularını olgusal bir zemin ve ahlâk için nihai izlenimler olduğunu ileri sürmektedir. Bütün ahlâkî sistemini olgu temelli bir çözümlemeye tabi tuttuğunu ileri süren bir düşünürün natüralist olarak görülmesi bu çerçevede haklı olabilir. Öte yandan bilindiği üzere Hume epistemolojisinin en çok tartışma yaratan meselesi nedenselliktir. Nedensellik çözümlemesinde neden ile etki arasında bağın gözlemlenememesinden hareketle bu bağın a priori olmasının imkânsızlığını savlayarak ılımlı skeptik bir tavır takınan Hume'un olgu önermelerinden değer önermelerine geçişi yadsımasını - ki bu konuda da farklı tartışmalar vardır- doğal bir netice olarak görebiliriz çünkü bir olgu (..dır uzantılı) önermesinden değer (-meli/malı uzantılı) önermesine geçiş için hiçbir mantıksal zorunluluk olmadığı gibi a priori bir dayanak da yoktur. O halde Hume'un bir taraftan natüralist bir taraftan natüralizme karşı olduğunu ifade edilmesi bu iki farklı bağlama ait olsa gerektir.

Hume'un ahlâk anlayışını betimleyen en uygun kavramlardan biri faydadır. Hume faydayı hem nihai bir kaynak hem de nihai bir erek olarak görür. Örneğin ona göre iyilikseverlik duygusundan daha fazla hiçbir şey insanoğluna daha fazla değer bahşetmeyi temin etmez. İyilikseverlik, insanoğlunun çıkarlarını ilerletme ve insan toplumuna mutluluk bahşetme eğiliminden doğar. Öte yandan her ne böyle iyi bir etkiye sahip ve arzu edilen neticeye doğru gidiyorsa, memnuniyet ve haz ile karşılık görür (Hume, 1985b:14). Bu bağlamda verilebilecek diğer bir örnek ise kendini

beğenmişlikle ilgilidir. Hume'a göre normal koşullarda veya genel algı göz önüne alındığında aşırı kendini beğenmişlik ve alışkanlığa dönüşmüş kibir (vanity) her zaman erdemsiz sayılır; ılımlılık (modesty) ve zayıflığımızın doğru bir duyusu ise tersine erdemli sayılır ve herkesin iyi niyetini temin eder ancak her ne kadar kendini beğenmişlik başkalarına karşılaştırma yoluyla rahatsızlık vermiş olsa da kendimiz için hoştur ve aynı zamanda yararlıdır. Çünkü hiçbir şey bize yaşamın yönetiminde bizi kendi değerlerimize duyarlı kılan ve bize bütün proje ve girişimlerimizde bir güven ve teminat veren haklı bir kendini beğenmişlik derecesinden daha yararlı değildir. Kişi hangi yetenekle mücehhez olursa olsun, şayet o yetenekle tanışık değilse ve ona uygun projeler üretmiyorsa bu yetenek tamamıyla yararsızdır. Kendimizi aşırı beğenme insanlarda tatsız bir durum yarattığı için övünmeye karşı bir ön yargı oluşturmuştur. Bu noktada Hume'a göre yapılması gereken belli düzeyde bu duyguyu gizlemek olmalıdır. Eğer yüreğimizde kendini beğenmişlik barındırıyorsak güzel bir dış yüz ve tüm davranış ve tavırlarımızda tevazu ve karşılıklı hürmet görünüşü taşımamız gerekir. Yürekten kendini beğenmişlik veya öz saygı eğer iyi gizlenmiş ve sağlam temellendirilmişse onurlu bir insanın karakterinin temelidir. "Yiğitlik erdemi, büyüklük karakteri ve zihinsel büyüklük altında saygı duyduğumuz her şeyin temelinde sağlam temelli bir kendini beğenmişlik ve öz saygıdan başka bir şey değildir." diyerek Hume, Büyük İskender örneğini verir (Hume, 1985a: 645-652). Kısacası kendini beğenmişlik bir erdemdir. Erdem olması hem insana haz vermesi hem de ürettiği fayda ve yararlı işler ile ilgilidir. Başka bir deyişle ham kaynak hem de erek birbiri ile örtüşmektedir.

Hume, bu ahlâk anlayışı ile doğrudan 'kendinde iyi' kavramını da yadsımış olmaktadır. Çünkü iyi olan şey bir boyutu ile insan karakterinin bir parçası bir yönüyle de bu hazzın seviyesini ve derecesini arttırıcı bir araç durumunda olmalıdır. Bu itibarla her ne kadar mutluluk ve iyilik kavramlarına ahlâk öğretisinde yer verse de onu Aristoteles ve Kant'ın telakkisinden ayrı tutmak gerekir. Nitekim o, mutluluğu bütünüyle harici nesnelere bağımsız olarak gören filozoflara katılmadığını ifade eder. Ona göre her akli başında kişi mutluluğunu kendisiyle ilişkili olan nesnelere görür. Bu da sahip olunan ince zevk (delicacy of sentiment) vasıtasıyla gerçekleşir. Bir insan bu yeteneğe sahip olduğu zaman iştahını tatmin ettiği nesnelere sahip olmaktan daha fazla zevk alır. Bir şiir veya akıl yürütme çabasından aldığı zevk, pahalı, lüks şeylere sahip olmaktan daha fazladır (Hume, 1987: 5). Dolayısıyla Hume'un faydacılığının hedonizmden farklı olduğuna dairdir C. Hendel'in şu tespitine ihtiyatla yaklaşmak gerekir. "Hume'un faydacılık telakkisi, mutluluğu en yüksek ilke olarak gören modern hedonistlerden ziyade Antik Çağ Grek ve Latin filozoflarına özellikle Aristoteles'e benzer." (Hendel: 1985: xxxvi). Gerçi Aristoteles'in orta yol ahlâkı olarak değerlendirilebilecek sözleri yok değildir:

Hume'a göre iyilikseverlik değeri her zaman ve bütünüyle faydadan türemez. Bir insanın çok iyi olduğunu, çok cömert veya çok cesur olduğunu bu hususlarda aşırılık gösterdiği zaman da söyleriz. Dolayısıyla uygun sınırların dışına bu özellikler taşıdığı zaman değerliliklerini yitirir ve kınamamızı celbederler (Hume, 1985b: 81).

Her ne kadar burada haz-acı duyularından mütevelli kimi erdemlerin, aşırıya kaçıldığında erdemsizlik olarak görülmesi, yine netice itibarıyla yol açacakları zardan dolayıdır. Dolayısıyla burada da Hume yukarıda ifade etmeye çalıştığımız kaynak ve erek dengesini gözetmektedir.

Haz ve acı duyularını, dolayısıyla olgusal bir zemini merkeze alması itibarıyla kimi yorumcular Hume ahlâkını duyarlılık ahlâk teorisi (sensitivity moral theory) olarak da adlandırır.

Bu şekilde adlandıran düşünürlerden biri olan Xiusheng Liu (2002: 75)'ya göre Antik Çağ Konfüçyüsçü Çin filozofu Mencius (M.Ö.371-289) ve Hume bu duyarlılık teorisinin temellerini atmışlardır. Ona göre her iki filozof ahlâk teorilerinde birçok ortak noktaya sahiptirler. Mencius'a göre ahlâk nitelikleri ikincil nitelikler (secondary qualities) kadar gerçektir. Ahlâkî niteliklerin zihin/kalp zevklerini göz, kulak ve ağzın belli renk, ses ve tatları ile mukayese eder. Aynı şekilde Hume da erdem ve erdemsizliği ses, renk, sıcak ve soğukla mukayese eder. İkincil nitelikler apaçık olarak birincil niteliklerden ayırırlar. İkinciler renk, kütle, elektrik yükü gibi fiziksel özelliklerdir. Birinciler ise belli şartlar altında belli türde duyum tecrübeleri (sensory experiences) üreten karakterlerdir. Liu'ya göre bu ahlâkî yaklaşım, realist bir pozisyonudur. İnsan karakterini birincil nitelik, ondan sadır olan değer formlarını ikincil nitelik kategorisinde değerlendiren Liu, aynı zamanda ahlâkî zeminin değişmezliğini ve nesnellğine de vurgu yapmış olmaktadır. Nitekim ona göre Hume'un ilham kaynağı olduğu çağdaş yazarlardan John McDowell ve David Wiggins etikte nesnellğin açıklanmasında duyarlılık teorisine çok önemli katkılarda bulunmuşlardır (Liu, 2002: 75). Öte yandan bu nesnellik teorisine karşıt sayılabilecek bir değerlendirme ise Sahakian'dan gelir. Ona göre Hume, ahlâkın bireyin kişisel bir görüş sorunu olarak kendi için formüle ettiği ilkelerden ya da değerlerden oluştuğu kuramına sarılarak öznelci bir tavır takınmıştır. Aynı zamanda ahlâksal değerlerin tikel bir toplumun görüşleri üzerinde dayandığını kabul etmekle de Toplumsal öznelci bir hüviyet ortaya koymuştur (Sahakian, 1995: 151).

Hume'un ahlâk düşüncesini bir taraftan nesnel bir taraftan öznel olarak tanımlamanın da bağlamsal olduğunu düşünüyoruz. Ahlâkî erdemleri ikincil nitelik gibi düşündüğümüzde öznel; haz ve acı duyumlarını bütün insanlar ve toplumlar için ahlâka zemin teşkil ettiklerini varsaydığımızda ise nesnel bir nitelemeye bulunabiliriz. Bize göre burada "bütün insanlarda erdemler, haz ve acı duyumları temelinde inşa edilirler fakat bu erdemler formal olarak birbirinden farklı olabilir" biçiminde düşünüldüğünde nesnel ve öznel olmağın hangi bağlama ait olduğu anlaşılabilir.

Bütün bu farklı analiz ve değerlendirmelere imkân veren Hume'un ahlâk teorisini politik çoğulculuk olarak gören yorumcular da vardır. A. Sabl'a göre her zaman karakter ve eylemler, ister Kant'ta olduğu gibi birincisine ister Aristoteles'te olduğu gibi ikincisine ağırlık verilsin, uygun ilkelere göre birlikte var olurlar. Ancak Hume'un pratikte hangisine ağırlık verdiği veya değişmez bir standardının olup olmadığına dair bizi kuşkuya sevk eden ifadelerini veya paradoksal görünen yargılarını ortadan kaldırmak için filozofun teorik ve pratik yarguları arasındaki ilişkiyi anlamak gerekir. Hume'un siyasi etiği onun politik bilim, ahlâkî çoğulculuk ve onun için tarihin özel vazifesi kavramından ayrı tutulamaz. Dolayısıyla kimi zaman Hume'un karakter değerlendirmesi, zorunlu olarak onun prensip değerlendirmesinden ayrılır çünkü filozof, politik bilimi (political science) parti coşkusu ve tarafgirliğinden ziyade sosyal reform için uygun bir temel olarak kabul eder. En geniş anlamda onun eylemleri ve ahlâkî nitelikleri kamu ve özel mutluluğa olan eğilimlerinden dolayı söyleniyorsa bu doğrudur. Fakat Hume asla faydanın ölçülebilene her şeye karşın faydayı tek ve nihai ölçüt olarak kabul etmemiştir. Onun ahlâk görüşü çoğulcu bir ahlâktır. O her defasında ahlâkî çoğulculuğu savunmuştur ve biz bireylerin, politik ve sosyal sistemlerin onların hepsini bir anda maksimize etmesini bekleyemeyiz. Ona göre her iyi olan şey beraberinde bir takım dezavantajlar taşır. Aynı şekilde kötü şeyler de rahatlatıcı şeyler taşırlar. İnsan ahlâk ve tabiatlarının farklı olmasından dolayı bütün toplumların benzer şeylere değer vermelerini beklemek son derece akılsızlıktır (Sabl, 2002: 74,82-3).

Sabl'ın ileri sürdüğü Hume'un ahlâki çoğulculuk anlayışını bize göre iki şekilde değerlendirmek mümkündür. Birincisi yukarıda ifade etmeye çalıştığımız üzere farklı toplumlarda ahlâki olanın farklı formlarda ortaya çıkmasını onaylayan öznelci tavır, ahlâki çoğulculuk olarak görülebilir. İkincisi ise Hume'un konjonktürel-reel olay ve olguları dikkate alarak daha az haz-fayda verenin daha çok haz-fayda veren lehine terkedilmesini salık veren tavrı ahlâki çoğulculuk olarak nitelenmiş olabilir. İkinci duruma Hume'un şu ifadelerini örnek olarak göstermek olasıdır.

Bu ahlâki tutum bağımsız krallıklar arasında da geçerlidir. Fakat devletlerarası ilişkiler bireyler arası ilişkiler kadar zorunlu değildir. Bu bakımdan sözünde durmayan bir prence veya bakana, sözünü çiğneyen bir beyefendiden daha fazla hoşgörü göstermemiz gerekir (Hume, 1985a: 619).

İster öznel ister konjonktürel tavır olsun bize göre Hume'a nispet edilen ahlâki çoğulculuk tamamen pratik-pragmatik bir mahiyettedir. Başka bir deyişle Hume, ahlâki çoğulculuk olarak niteleyebileceğimiz bir teorik zemin sunmamıştır. Onun yapmaya çalıştığı, var olan durumun nasıl daha çok fayda getireceği veya nasıl daha az zararlar atlatılabileceğine ilişkin bir taktiksel bir tavır belirlemedir. Ahlâki çoğulculuk ise kişinin toplum içerisinde kendisini ahlâksal olarak nasıl ifade edeceğine herhangi bir üst değer mekanizması olmadan bizatihi kişinin karar vermesi ve buna uygun yaşamasıdır. Ahlâki ister insan doğasının ayrılmaz bir parçası olan haz ve duyumun üretimi olarak görelim ister neticede hâsıl olacak olan faydaya göre belirleyelim, böyle bir anlayışın çoğulcu olması beklenemez. Farklılıkları daha faydalı olan lehine normalize etmek çoğulculuk olmasa gerektir. Bize göre bütün bu tartışmaların ana kaynağı ise Hume'un metodoloji sorunu ile ilgilidir. Hangi çerçevede ele alırsak alalım zorluğunun farkında da olsa Hume'un bir ahlâki sistem kurmayı denediği ve bütün çeşitliliği belirli ilkelere irca etmeye çalıştığı açıktır. Bu durumu kendi cümleleri ile ifade edelim: "...doğada birkaç ilke gözlemlediğimiz tüm o türlü lüğü üretir ve her şey en kolay ve yalın bir halde sürdürülür. Buna göre ahlâk kavramlarımızın üzerinde kurulu olduğu birkaç genel ilke bulmak gereklidir." (Hume, 1985a: 525). Netice itibarıyla şunu diyebiliriz ki Hume'un ahlâk anlayışı kendi felsefi bağlamının dışına çıkarıldığında zıtlıkları ihtiva eden değerlendirmelere son derece elverişlidir.

4. SONUÇ

D. Hume yaşadığı çağın epistemolojik hükümlerine boyun eğerek insan felsefesinde bir devrim yapma amacındaydı. İnsanın doğanın bir parçası ve harici doğanın ilkelerinden mülhem olarak bütün boyutlarıyla incelenebilir bir varlık olduğu savından hareket eden filozof, doğal olarak değer sahasını da olguya dayandırmak zorundaydı. Fakat bunun o kadar da kolay olmadığı da açıktır. Çünkü akıl, duygu, idrak, muhakeme gibi birçok gözle görülemeyen ve açıklanamayan kavrama sahip olan insanı, fenomenal düzlemde bu kavramlara sahip olmayan var olanlar ile aynı kategoride çözümleme çabası, kaçınılmaz olarak karmaşık, çelişkili ve açık olmayan yargılarla bizi karşı karşıya getirecektir. Hume yasalılığı o kadar yüceltir ki hayvanlar ile insanları dahi tutkular dolayısıyla değerler arasında benzeştirme çabasına girer. Örneğin ona göre hayvanların kendini beğenmişliği ve küçük görmesi tıpkı insanlarda olduğu gibi aynı ilkelere irca etmenin doğruluğunu epistemolojik çerçevede temellendirebilmek, filozofun karşı çıktığı metafizik ilkeleri temellendirmek kadar belki daha da zordur. Çünkü doğası gereği açık olmayanı açık olan ile izaha kalkışmanın açık ve seçik olacağına dair hiçbir a priori ve deneysel veriye sahip değiliz. Bu durum

hem iddia sahibi için hem de bu iddiayı anlamaya çalışanlar için geçerlidir. Bize göre hem David Hume'un hem de onu anlamaya çalışan yorumcuların karşılaştığı temel güçlük budur. O halde yapılması gereken filozofun hangi bağlamda neyi söylemeyi hedeflediğini saptamaktır. Bu ölçüden hareket ettiğimizde ise şunu söyleyebiliriz: Metin boyunca da göstermeye çalıştığımız gibi Hume'un ahlâk anlayışı değerlendirilirken kimi zaman çelişki arz etmeyen durumlar çelişkili gibi takdim edilmiş kimi zaman ise çelişkili hususlar bir fikri zenginlik veya derinlik olarak sunulmuştur. Netice itibarıyla filozofun kimi değerlendirmelerinin doğru olduğu ve doğru anlaşıldığı, kimi değerlendirmelerinin ise yanlış olduğu ve yanlış anlaşıldığını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Aydın, M., (1991), *Kant'ta ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlâk İlişkisi*, TDV Yay., Ankara.
- Beauchamp, T., (1999), "Annotations to the Enquiry", *An Enquiry Concerning Human Understanding*, ed. Tom L. Beauchamp, Oxford University Press.
- Çelebi, E., David Hume'da İnsan Doğasının Evrenselliği Temelinde Ahlâk Problemi, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 2011/8, (1), ss. 657-665.
- De Dijn, H., "Hume's Nonreductionist Philosophical Anthropology", *The Review of Metaphysics*. March 2003/56, (Info Track Web: Expanded Academic ASAP).
- Hendel, C.W., (1985), "Editor's Introduction", *An Inquiry The Principles Of Morals*, içinde. The Bobbs-Merill Educational Publishing, Indianapolis.
- Hume, D., (1999), *An Enquiry Concerning Human Understanding*, ed. Tom L. Beauchamp, Oxford University Press.
- Hume, D., (1985a), *A Treatise of Human Nature*, ed. by Ernest C. Mossner, Penguin Books.
- Hume, D., (1985b), *An Inquiry Concerning The Principles Of Morals*, ed. Charles W. Hendel, The Bobbs-Merill Educational Publishing, Indianapolis.
- Hume, D., (1987), *Essays Moral, Political and Literary*, ed. Eugene F. Miller, Liberty Fund, Indianapolis.
- Liu, X., "Mencius, Hume and Sensibility Theory", *Philosophy East and West*. Jan 2002/52, (Info Track Web: Expanded Academic ASAP).
- Sabl, A., (2002), "When Bad Things Happen From Good People (and Vice-Versa): Hume's Political Ethics of Revolution", *Polity*. Fall 2002/35, ss. 73-92.

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 14.11.2019 | Kabul Tarihi: 19.12.2019

YAŞLI YALNIZLIĞININ KÜLTÜREL ARKA PLANI (MALATYA UYGULAMASI)

Prof. Dr. Ünal ŞENTÜRK

İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, unsenturk44@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0998-9164>

Atıf / Citation: Şentürk, Ü. (2019). Yaşlı Yalnızlığının Kültürel Arka Planı (Malatya Uygulaması). *İnönü University International Journal of Social Sciences & İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS)*, 8(2), 505-517.

Özet

Modernleşme, sanayileşme ve kentleşme süreçlerini ortaya çıkaran gelişmeler toplumsal yapıda değişimleri beraberinde getirmektedir. Bir toplumsal yapı unsuru olan demografik yapı da bu değişimlerden etkilenmektedir. Bilim ve teknolojiye ilerlemeler, sağlık alanındaki gelişmeler, yeni üretim modeli ve çalışma koşulları, yaşam standartlarının yükselmesi insan ömrünü uzatmaktadır. İnsanların daha uzun yaşaması toplumdaki yaşlı sayısını artırmaktadır. Bu bağlamda toplumlar giderek yaşlanmaktadır. Diğer taraftan da yeni yaşam koşulları ve gelişmeler yalnızlığı artırmaktadır. Böylece toplumlar giderek bir “yalnız yaşlılık” olgusuyla yüzleşmektedir. Ancak, kültürel farklılıklar, farklı bir yalnız yaşlılığı yaratmaktadır. Her yalnız yaşlanmak, ya da yaşlandığında yalnız yaşamak durumunda kalan kişiler aynı psikososyal durumla karşılaşmamaktadır. Alan araştırması sonuçlarına dayalı çalışma bunu açıklamak amacı taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı, Yaşlanma, Malatya

CULTURAL BACKGROUND OF ELDERLY LONELINESS (MALATYA APPLICATION)

Abstract

The developments that bring out the processes of modernization, industrialization and urbanization bring about changes in the social structure. Demographic structure which is an element of social structure is also affected by these changes. Advances in science and technology, developments in the field of health, new production model and working conditions, increasing living standards prolong human life. The longer the people live, the more number of elderly people become part of society. In this context, societies are getting

older. On the other hand, new living conditions and developments increase loneliness. Thus, societies are increasingly confronted with a phenomenon of “old age alone.. However, cultural differences create a different age alone. Individuals who have to age alone, or live alone when they age, do not experience the same psychosocial situation. The study based on the results of the field research aims to explain this fact.

Key words: Elderly, Aging, Malatya

1. GİRİŞ

Sanayileşme sonrası değişim ve dönüşümlerden varlık bulan günümüz toplumunda insanlar, geçmişten çok farklı yaşam tarzı, olanak ve sorunlara sahiptir. Ekonomik, sosyal ve siyasal değişimlerin hem sonucu hem de nedeni olan modernleşme, sanayileşme ve kentleşme süreçleri bir araya gelerek ekonomik kalkınma, bilimsel ilerleme; teknoloji ve sağlık alanındaki olağan üstü gelişmeleri ortaya çıkararak insanların yaşam standartlarını yükseltmektedir. Yükselen yaşam standartları ve değişen yaşama şekilleri yaşlılığın artması şeklinde bir yansıma bulmaktadır. Dünya nüfusunun içinde yaşlı olarak tanımlanan 65 yaş üstü insan sayısı, yakın geçmişten beri sürekli artmaktadır. Bugün dünya nüfusunun % 13’ü 65 yaşın üzerindedir. 65 üstü nüfusun dünya genel nüfus içindeki bu ortalaması, ülkeden ülkeye değişmektedir. % 25 ile en fazla yaşlı nüfusa sahip olan Avrupa’yı % 22 ile Kuzey Amerika takip etmektedir. Türkiye’nin genel nüfus içindeki 65 yaş üstü nüfus oranı % 10’ yakındır ve 2023 gibi çok yakın bir tarihte bu oranın % 13’lere geleceği tahmin edilmektedir.

Yaşam süresini uzatarak yaşlanmayı artıran ekonomik ve toplumsal koşullar, aynı zamanda yalnızlığı da beraberinde getirmektedir. Modern kent hayatıyla birlikte doğurganlığın düşmesine bağlı olarak küçülen aile; artan boşanma ve bekâr yaşama alışkanlıkları yalnız yaşamayı artırmaktadır. Modern kent insanının yalnızlığı, bir süredir “*yaşlı yalnızlığı*” olgusuna dönüşmüş durumdadır. Daha önce eşi ve ailesiyle yaşayıp yaşlanan nüfusun yanına, yaşlandığında yalnız kalan ve yalnız yaşlananlar eklenmektedir. Bu durum bir problem olarak değerlendirilmekte ve toplumun genelini kaygılandırmaktadır. Ancak, toplumu kaygılandıran “*yaşlı yalnızlığı*”nı bir sorun alanı olarak görerek, genellemelerden hareketle yaşlı yalnızlığını sorunsallaştırmak, bu bağlamdaki gerçeğin bir bölümünü gözden kaçırma riskine neden olmaktadır. Günümüzde yalnız yaşamasına bağlı olarak yalnız yaşlanan bir kitle var ki, bunlar “*yalnız yaşlanan mutsuz ve muhtaçtır*” algısını tamamen doğrulamamaktadır. Bu konuyu tartışmak ve bir yaşlı sorunu olan yalnızlığı deyim yerindeyse *tersinden okumak* amacını taşıyan çalışma, iki farklı alan araştırmasının ilgili bölümlerden elde ettiği sonuçlarla yaşlı yalnızlığına parantez açmayı hedeflemektedir. 2016 yılında Malatya’da yapılan biri 27 diğeri 39 yaşlının katılımıyla gerçekleştirilen iki alan araştırma sonuçlarında her yalnız yaşamak durumunda kalan yaşlının psikolojik ve sosyal açıdan sorun yaşamadığı ve mutsuz olmadığı durum elde edilmiştir. Kar topu örneklem modeliyle ulaşılan bekâr yaşlılarla yarı yapılandırılmış görüşme formunun uygulandığı çalışma, bu noktada farklı yaşam hikayelerini ortaya çıkarmaktadır.

2. YÖNTEM

Gerek kar topu örneklem gerekse tesadüfî örnekleme gerçekleştirilen çalışmada Sencer’in (1989, s. 1175) “klavuzlu görüşme” olarak tanımladığı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşmede kendiliğinden gidiş içinde doğabilecek rastlantılara yer bırakamaması

adına konu içerik ve kapsamına uygun sorular, saptanarak görüşmecilere uygulanması hedeflenmektedir.

3. ÇALIŞMA GRUBU

2016 yılının farklı tarihlerinde Malatya’da gerçekleştirilen iki çalışmanın birinde 27 diğerinde de 39 yaşlı ile görüşme hedeflenmiştir. 27 yaşlı hedeflenen ilk çalışmada hastalık ve il dışında olma nedenlerine bağlı olarak 7 kişi ile görüşme yapılamamıştır. 39 yaşlı ile gerçekleştirilen diğer görüşme ilk başta 45 kişi hedeflenmiştir. Ancak 6 yaşının soruları anlama ve cevaplama yaşanan sorunlar nedeniyle görüşmeden çıkarılarak sayı 39 ile sınırlı kalmıştır. 27 olarak hedeflenip 20 kişiyle gerçekleştirilen görüşmedeki grup “kar topu” örneklem modeli ile elde edilmiştir. Bu grup anne babasına veya kardeşlerine bakma nedeniyle bekar kalarak yaşanan ve benim “*kültürel olarak yalnız yaşlanmaya zorlananlar*” olarak nitelendirdiğim gruptur. Diğer grup ise tesadüfi örneklem modeli ile elde edilmiştir.

20 kişilik bekarlığa bağlı olarak yalnız yaşan grubun 16’sı kadın 4’ü erkektir. 66 ile 72 yaş aralığındaki bu örneklem grubunun 3’si okuma yazma biliyor, 6’ü ilkokul, 6’sı orta okul, 5’i lise mezunudur. Yaşları 65 ile 81 arasında değişen 39 kişilik yaşlı grubun 24’ü erkek 15’i kadındır. Yaşlılar içinde 6’sı bekar, 30’u evli ve 3’ü duldur. Dul olanlar ve bekarlar içindeki 3 yaşlı tek başına yaşarken diğerleri evde eşleri ve çocuklarıyla veya aile üyeleriyle birlikte yaşamaktadır. Erkeklerin 10’nu çalışma hayatını sürdürürken 14’ü emeklidir. 39 yaşının 28’i ilkokul, 7’si ortaokul ve dengi ve 1’i lise mezunuyken 3’ü okuma yazma bilmemektedir. Dolayısıyla 20 kişilik bekar grubu ile diğer gruptaki 3 kişi olmak üzere 23 kişilik bir yalnız yaşamını sürdüren bir örneklem bulunmaktadır.

4. VERİ TOPLAMA ARACI

Her iki grupla da yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Görüşmede olgusal soruların dışında yaşlılık, yalnızlık, evlilik, aile, sosyal ilişkiler, sosyo ekonomik ve psikolojik sorunları değerlendirmeye yönelik 26 soru kullanılmıştır. Ses kayıtları alınan görüşmeler 35 ile 55 dakika arasında gerçekleşmiştir. Ses kayıtları, daha sonra çözümlenerek yazılı kayıt hale getirilmiştir.

5. BULGULAR

Dünyada artan yaşlı sayısı ile ilgili aydınlatıcı ve yeni bilgiyi Birleşmiş Milletler (UN) vermektedir. Birleşmiş Milletler (UN)’in “Dünya nüfusu yaşlanıyor” adlı raporuna göre 2017 yılında dünya nüfusu içerisinde 60 yaş ve üzerinde 962 milyon insan yaşamaktadır ki bu sayı 1980 yılında 382 milyondur. Dolayısıyla, bugün dünya 1980 yılındaki yaşlı nüfusun yaklaşık iki katından daha bir nüfusa ev sahipliği yapmaktadır. Rapora göre 2030 yılına gelindiğinde yaşlı sayısının (1.41 milyar) 10 yaşının altındaki çocukların sayısından (1.35 milyar) fazla olacağı tahmin edilmektedir. Tahminler 2050 yılında 60 yaş ve üzerindeki nüfusun (2.1 milyar), 10-24 yaş grubundaki genç sayısından (2 milyar) daha fazla olacağını göstermektedir. Küresel olarak 80 yaş ve üzerindeki nüfusun 2017-2050 yılları arasında 3 kat artışla 137 milyondan 425 milyona çıkması beklenmektedir. Rapora göre, dünyada yaşayan yaşlı insanların üçte ikisi gelişmekte olan bölgelerde yaşıyor ve gelişmekte olan bölgelerdeki yaşlı sayısı, gelişmiş bölgelerdekinden daha hızlı artmaktadır. 2050 yılında dünyanın yaşlı insanların 10 tanesinin 8’i gelişmekte olan bölgelerde

yaşayacağı beklenmektedir (Şentürk; 201, s.3). Ekonomik, sosyal ve siyasal değişimlerin hem nedeni hem de sonucu olan modernleşme, sanayileşme ve kentleşme süreçleri toplumsal yapı unsurlarında çok büyük değişimlere neden olmaktadır. Bilim ve teknolojiye dayalı olağanüstü yenilikler, tarımsal üretimin yerine geçen sanayiye dayalı büyük kitlesel üretim, demokratik yönetim anlayışının yer yüzünün büyük bir bölümünde benimsenmesi, çekirdek ailenin yaygınlaşması, eğitimin artan önemi gibi bir dizi gelişmeler, bireysel ve toplumsal yaşantıda köklü değişimleri ortaya çıkarmıştır. Çok geniş bir alanda meydana gelen bu değişimler insanların kentlerde yaşamasını, kadınların da erkeklerle birlikte eğitim fırsatlarından yararlanmasını ve çalışma hayatına katılmasını, artan kurumsallaşmayla birlikte insanların kurumlardan daha fazla yararlanmasını sağlayarak bireyselleşme ve rasyonelleşme gibi yeni değerlerin yerleşmesini sağlamıştır. Geline nokta bugün, dünya nüfusunun çok önemli bir kesimi kentlerde doğmakta ve bireyselleşme, rasyonelleşme gibi kent değerlerine bağlı olarak yaşamlarını sürdürmektedirler.

Kent yaşamı, eğitim fırsatlarından yararlanma, ihtiyaçlarını kurumlar aracılığıyla karşılama insanlarda geçmişten farklı yaşama alışkanlıkları edinmesi, yaşam beklentilerinin dönüşmesi ve ilişki biçimlerini değiştirmelerini beraberinde getirmektedir. Günümüz modern kentlerinde doğup yaşamlarını sürdüren insanlar tarım toplumu aşamasındaki erken yaşta evlenme ve ebeveyn olma, fazla sayıda çocuk dünyaya getirme, dünyaya getirdiği çocukları yaşlılık ve bakım garantisini olarak görme, istemediği evliliği sürdürme, çevresini koşulsuz merkeze alarak yaşama, grup dayanışmasını önemseme gibi bir değeri referans alarak gündelik yaşamını kurmamaktadır. Aksine, daha çok akıl ve mantıkla davranan, daha ben merkezli bir yaşam kendini hissettirmektedir. Bunun en somut göstergesi yükselen evlenme yaşı, artan bekar, yalnız yaşayan ve boşanan insan sayılarıdır. Evlenip çocuk dünyaya getirmenin yerine yalnız yaşama ve yalnız yaşlanma almaya başlamaktadır. Yaşam standartlarının yükselmesiyle şekillenen yaşlı sayısındaki artışa tek başına yaşayanlar eşlik etmektedir. Konu sınırlılığı dikkate alınarak bakıldığında yalnız yaşamın bir trend olduğu gözlemlenmektedir.

Euromonitor isimli Uluslararası bir şirketin yaptığı çalışmaya göre; Dünya’da 1996 yılında 153 milyon yalnız başına yaşıyorken bu oran 2011’de 277 milyona ve 2015’de 360 milyona çıkmıştır. 2014’de İngiltere’de 911 bin olan 65 yaş üstü yalnız yaşayan erkek sayısı 2030 yılında sadece İngiltere’de 1.5 milyon olacağı tahmin ediliyor (telegraph.co.uk). Türkiye’de de durum çok farklıdır. 2002 yılında Türkiye’de tek başına yaşayan kişi sayısı 666.000 iken bu sayı 2007 yılında 715.000, 2010 yılında 1.141.000 ve 2016 yılında 3.100.000 sayısına yükselmiştir (tuik.gov.tr). Böylece Türkiye gibi geleneksel bir ülkede tek kişiden oluşan hanelerde bir artış deneyimlenmektedir. Modernleşme, sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin doğrudan bir etkisi olarak aileler küçülmekte, geleneksel geniş ailenin yerine ya içinde yaşayan insan sayısının seyrek olduğu çekirdek aile ya da tek kişinin yaşadığı aile modeli geçmektedir. Türkiye’de 2014 yılında % 13.9 olan tek kişilik aile oranının 2017 yılında % 15.4’ (tuik.haberbulteni/2018) yükselmesi bunu en somut şekilde ortaya koymaktadır.

Yaklaşık elli yıl gibi bir süredir ülkeyi etkisi altına alan sanayileşme ve kentleşme süreci, her ne kadar ekonomik ve sosyal değişimleri hızlandırsa da kültürel değişim bu kadar hızlı gerçekleşmemektedir. Gelenek, görenek ve adetler gibi kültürel pratiklerin ortadan kalması çok uzun zaman almaktadır. Anadolu’da geçmişte yaşlıya verilen bir önemin uzantısı olarak evin

özellikle küçük kızı anne babasına bakmakla yükümlü görülerek geç evlendirildiği yerler ve dönemler bulunmaktadır. Evin en küçük kızı evlendirildiğinde yaşlı anne babanın bakımı riske gireceğinden bu süre mümkün olduğunca geciktirilmesi tercih edilmiştir. Bununla birlikte anne babasını erken yaşta kaybeden erkek çocuk da, kardeşlerine anne babalık etme rolünü üstlendiği yer ve dönemler olmuştur. Dolayısıyla, kız çocuklarının anne babalarına; anne babalarını erken yaşta kaybeden erkek çocuklarının da kardeşlerine bakma sorumlulukları ya da rolleri, kültürel olarak yeniden üretimi söz konusudur. Belli bir yaşı geride bırakan bu kimseler ise evlenmeyi düşünmeyerek veya o zamanın artık geçtiğine inanarak evlenmeyip yalnız yaşlandıkları görülmektedir. Malatya’da yapılan çalışmada bunlardan 20 tanesine ulaşılmıştır. “Kültürel olarak yalnız yaşlanmaya zorlananlar” olarak nitelendirdiğim bu kimseler, ailevi sorumluluklarından dolayı akranlarının evlilik yaşından çok sonra evlenme fırsatlarını elde ettiklerini ifade etmektedirler. Geç gelen bu fırsat ise onlar için artık çok geçtir. Bu kişilerle yapılan görüşmelerdeki ifadeler, durumu oldukça açıklayıcı niteliktedir.

- «*Ne kadar goca ve evlilik meraklısıymışsın sen kızım!! El de koca çok ama ana baba yok. Onlar birer tane. Onları kaybedersen daha bulmazsın ama kocayı ne zaman olsa bulursun dediler*» (69, **ilkokul mezunu, Ev kadını H.**)
- «*Anamın sağlık problemi; felç sorunu vardı. Durumu iyi değildi yani. Kendi ihtiyaçlarını karşılayamıyor ve babam da yaşından dolayı (82) ona bakamıyordu. İki abim Malatya’da (Biz o zaman köyde yaşıyorduk)tek ablam da yakın köyde gelindi. Onlar söylemese de benim evlenme isteğimi söylemem hoş karşılanmazdı. Olmazdı yani. Uygun kaçmazdı. Amcamın hanımı birkaç kez söyledi sen gelin olursan kim bakacak kızım bunlara? Diye»(68, **Ortaokul mezunu ev kadını Z.**)*
- “*Babam öldüğünde bacım ve kardeşim çok küçüklerdi. Askere gidip gelince elim ekmek görünce önce bacımı evlendirdik. Sonra kardeşimi askere gönderdim. İki sene askerde ona para lazım. Bir de evde yaşlı anam var. Çalıştım. Başka kim baksın. Evlenirim hele dedik. Kardeşimi evlendirdim anam daha düşünleşt, elin kızı ona nasıl bakacak dediler bekledik. Anam öldüğünde 51 yaşımıdaydım. Daha evlenmedim işte.” (66, **orta okul mezunu, erkek, H. Amca**)*
- “*Anam ben küçükken ölmüş. Hayal meyal hatırlarım. Analık beni büyüttü. Analığım babama göre çok gençti. Okula gittiğimde babam düşünleşt. Analık ne kadar bakar. Her şeyine ben bir de küçük bacım koşturdu. Bacımı everdikten sonra ben baktım babama. O zaman bir istediğim kız vardı. O da beni istiyordu ancak ailesi vermedi. Evlenince babama bakar diye vermediler. Kime bırakam babamı. 4 sene altından aldım yatalak oldu. Sonra da evlenmedim işte.” (67, **Bağkur emeklisi N. Amca**)*

Bu kültürel olarak yalnız yaşlanmanın dışında elbette sürecin bir getirisi olan yalnız yaşamı tercih ederek yaşlanan ve eşini kaybettikten sonra yalnız kalarak yaşamını sürdürmek zorunda kalan insanlar bulunmaktadır. Çalışma hayatının zorlukları, eğitim gibi nedenlere bağlı olarak günümüz insanı yalnız yaşamak durumunda kalmakta veya yalnız yaşam tercihinde bulunarak kendini yalnız yaşlılık süreci içinde bulabilmektedir. Ya da eşi hastalık veya başka nedenlerden dolayı ölen yaşlı, gerek kendiyile yaşamak istemeyen çocuklara sahip olması, gerekse kimseye yük olmamak düşüncesiyle evinde tek başına yaşamak isteyebilmektedir. Yaptığımız diğer görüşme içinde de tek başına yaşayan yaşlı bulunmaktadır. Dolayısıyla, dünyada yakın bir zamandan beri gündeme gelen artan yaşlılık ve yalnızlık bir araya gelerek yalnız yaşlılık ya da yaşlı yalnızlığı durumu Türkiye ve araştırma yaptığımız Malatya örneğinde de güncelliğini korumaktadır. Ancak bu olguyla birlikte anılan ve sorunsallaştırarak tartışılan bir başka nokta vardır ki o da yalnız yaşayan yaşlıların kendilerini mutsuz, aciz ve muhtaç hissetmeleri algısıdır. Yalnız yaşamak durumunda kalan yaşlıların, bakıma en çok ihtiyaç hissettikleri bir dönemde tek başına kaderleriyle baş başa bırakılmaları toplum önderleri, idareciler ve konu uzmanları tarafından kaygıyla izlenmektedir. Çalışmada bu konuya açıklık getirme amaçlanmaktadır. İki farklı tarihte gerçekleştirilen alan araştırmasında elde edilen bulgular, her yalnız kalan veya yaşamak durumunda kalan yaşlının kendini *yalnız*, *mutsuz* ve *muhtaç hissetmediğidir*. Daha açık bir ifadeyle herhangi bir sebepten dolayı tek başına yaşamını sürdürmek zorunda kalan yaşlıların içinde kendini yalnız ve terk edilmiş olarak görüp mutsuz hissedenler kadar kendini asla yalnız ve terk edilmiş hissetmeyip normal bir yaşam süren yaşlılar da bulunmaktadır. Dolayısıyla, bu konudaki bir genellemenin her zaman doğru olamayacağı; böyle bir değerlendirme yaparken bazı noktaları da göz önüne alarak olaya farklı açılardan bakılmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Alan araştırmasındaki örneklem içindeki yaşlıların görüşmedeki ifadeleri, yaşlı yalnızlığının dışardan bakılarak bir değerlendirme yapılmasının kendi içinde sakıncalar bulunduracağını göstermektedir. Bu ifadelere yer verilecek olursa:

-“Şükür elim ayağım tutuyor evlat. Kendi işimi kendim görüyom. Allah elden ayağa bırakmasın. Devletimize birliğimize dirliğimize zeval vermesin. Haber ediyim. Vakıftan gelip her işimi görüyüyle. Arada da sırada eş dost gelir hatırımı sorarlar, gönlümü alırlar.”(69, **ilkokul mezunu, A. Amca**)

-“Yalnız değilim ki. Yalnız bırakmıyıklar. Kolu komşu, akraba her zaman arar sorar. Büyüttüğüm yeğenim var daima sorar eksigimi gediğimi görür. Allah ondan da senden de razı olsun. Zor zamanlar oluyu ama nedek çoluğu çocuğu olanlar bile arayıp sormuyu şimdik. İdare ediyik. Daha beterleri var.”(68, **okuma yazma biliyor, ev kadını N. Teyze**)

-“Çocuklarım sağolsunlar işleri güçleri var. Zaman zor. Geçim zor. Bu zamanda işler zor. Eskisi gibi değil hiçbir şey. Arada gelir sorarlar. Sık telefon ederler. Ben haber etmem. Değilse hepsi de gelir götürürler. Ama evimde mutluyum. Sağlık haberlerini alayım yeter. Her şeyim var şükür. Bu yaş da bu kadar olur. Elim ayağım tutuyo şimdi.” (68, **ev kadını ilk okul mezunu, H. Teyze**)

-“Yalnızlık Allah’a mahsus. Kimse istemez ve yapamaz yalnız kalmayı. Ama bakıyorum evli çocuğu olanlar bile şimdi yalnız. Amcaoglumun üç tane oğlu var bir de kızı. Kızı Almanya’da ama oğlanları burada. Napiyorlar yanındalar mı? yok. Ben her işimi hep kendi başıma görmeyi öğrendiğim için bana zor değil. İsterdim evlenmeyi ve baba olmayı. Ama nasip böyleymiş. Babamı erken kaybedince, kardeşlerime baba oldum. Okuttum, büyüttüm, evlendirdim. Hiç pişman değilim. Bak mutfağa evli bir kadında olmayan düzenim var. Yemeğim var dolapta. Hiç bulaşık biriktirmem. Çıkarım dolaşırım keyfime göre. Maaşımı çeker harcarım. Kardeşlerime ziyarete giderim. Geçen bayramda Kocaeline kız kardeşime gittim bir hafta kaldım. Evimi özledim. Bura benim her şeyim. Mutluyum burada. Hamdolsun” (66, memur emeklisi, B. Amca)

-Evet yalnız kalıyorum. Ama sürekli komşum, akrabam yanımda. Beni zorla götürür amcam çocukları. Her zaman arar sorar. İnan ben istemem gitmek o kadar. Herkesin kendi düzeni var oğlum. Evim var, maaşım var. İnsanın evi gibisi var mı hiç?. Yatarım kalkarım. Pişirim taşıtırım kendi kendimin paşası sultanıyım. Allaha şükür. Zorluğu var heralde. Ama olsun şükür binlerce Allahıma”(71, ev kadını, Ş. Teyze)

-Anne babam öldüğünden beri yalnız yaşıyorum. Aşağı yukarı yirmi sene oldu. Yalnız mıyım diye düşünmüyorum bile. O kadar alışmışım ki tek yaşamaya akrabalar yeğenlerim çok sık arayıp sorduklarında rahatsız oluyorum. Arkadaşlarım çevrem çok geniş. Her gün dışarı çıkar onlarla vakit geçiririm. Onların içinde evli olan çocukları olan var. Her birinin derdi var. İçinde her şeyi düzeni vakti iyi olan da var. Ama ben halimden memnunum. Böyle bir düzen tutturmuşuz valla. Sağlığım yerinde huzurum yerinde. Arada ses istiyorum. Ama böyleymiş bizim kaderimiz de. Rabbime binlerce şükür. (69, Bağkur emeklisi, T. Amca)

-“Yalnızlığı kim ister oğlum?. Ben de evlenip çoluk çocuğa karışmak isterdim. Kardeşlerim evlenince hasta anama ben baktım. Anam öldüğünde ben 46 yaşındaydım. Ondan sonra ne evlenem. Babamın maaşını alıyorum. Şükür muhannete muhtaç değilim. Bacımın kızları gelir evimi temizler. Çıkamayacak olduğumda onun büyük abileri gelir alış verişimi banka işlerimi hallederler sağ olsunlar. Kolu komşum çok iyiler. Günde ne yaparlarsa bana taşırlar. Ben de karşılığını veririm elbet. Yalnız kalmam hiç. Alıştım bu yaşıma kadar zaten. Bir ameliyat oldum köyde kimse kalmadı geldi sormaya. Hep geldiler. Demek ki hatırım varmış. Komşularım öyle diyo... Benim imtihanım buymuş rabbime şükürler olsun.”(70, ilkokul mezunu, ev kadını, Ş.Teyze).

Yapılan görüşmelerdeki bazı yaşlıların yaşam, yalnızlık hakkındaki düşünceleri, yalnız kalmaktan dolayı peşinen ve mutlak bir mutsuzluk ve çaresizlik veya isyankarlık şeklinde değil. Çok güzel arzu edilen bir durum olmadığını kabul etmenin yanında bunun bu hayatta yazgıları olduğu, altından kalkılmayacak bir durum olmadığı şeklindedir. Durumun yarattığı sıkıntıları aza indirecek veya onu görmezden gelmesini sağlayacak sosyal destek arajmanların varlığı söz konudur. Başta akraba olmak üzere komşuluk ilişkilerinin varlığı, araştırma yapılan bölgedeki yalnız yaşayan ya da yalnız yaşamaya zorlanan yaşlıların olası psiko sosyal problemlerini en aza indirmelerine olanak tanımaktadır. Din, bu açıdan oldukça belirleyici konumdadır. Görüşmelerde geçen “şükür”, “Allah beterinden saklasın” şeklindeki ifadeler, İslam dininin insan tutum ve davranışlarındaki etkisiyle açıklanmaktadır. Kaderci yaşam tarzı ve “biz” duygusunun hakim olduğu geleneksel dayanışmacı yaşam tarzı da aynı şekilde sorunla yüzleşen kimsenin en büyük dayanağı olabilmektedir.

6. TARTIŞMA

Yaşlılıkla ilgili tüm çalışmalarda üzerinde uzlaşılan ortak bir konu, yaşlanmayla yalnız kalma arasındaki ilişkidir. İlerleyen yaşla birlikte aile üyelerinin eğitim, evlenme ve çalışma koşulları nedeniyle evden uzaklaşmaları; eş ve arkadaşların yaşamlarını kaybetmesi; yaşlılıkla beraber ortaya çıkan fiziksel ve ruhsal engellenmiş durumlarıyla beliren daralmış ilişkiler ağı, yaşlı kişi için bir yalnız kalma durumunu ortaya çıkarmaktadır (Şentürk, 2018, s. 235). Belli bir yaşı geride bırakarak üretim hayatından uzaklaşma, daralan sosyal çevre ve ilişkiler düzeni, yaşlıların en sık karşılaştıkları yalnız kalma ve kendini yalnız hissetme sorununu ortaya çıkarmaktadır. Değişen yaşam şekli ve koşulları, geçmişten daha fazla insanın yalnız kalmasına ve yalnız bir yaşlılıkla yüzleşmesine neden olmaktadır.

1990 yılında 60 yaş ve üzerindeki nüfusun % 65'i eşi ve çocuklarıyla, % 15 sadece eşiyile birlikte % 9'u tek başına yaşarken; 2010 yılında 60 yaş ve üzerindeki nüfusun % 53'ü eşi ve çocuklarıyla, % 25 sadece eşiyile ve % 12'si tek başına yaşamaktadır. Dünyadaki bu ortalama dağılım, bazı bölgelerde farklılık göstermektedir. Avrupa'da 1990 yılında 60 yaş üzerindeki nüfusun % 26'sı eşi ve çocuklarıyla, % 42 sadece çocuklarıyla ve % 24'ü tek başına yaşarken; 2010 yılında 60 yaş ve üzerindeki nüfusun % 20'si eşi ve çocuklarıyla, % 49'u sadece eşiyile ve % 27'si tek başına yaşamaktadır. Asya'da 1990 yılında 60 yaş üzerindeki nüfusun % 73'ü eşi ve çocuklarıyla, % 12'si sadece eşiyile birlikte ve % 6'sı tek başına yaşarken 2010 yılında bu nüfusun % 64'ü eşi ve çocuklarıyla, % 20'si sadece eşiyile birlikte ve % 7'si tek başına yaşamaktadır (UN, Forthcoming, 2017). Dünyadaki bu sayısal veriler, her geçen süre, yaşlıların bir önceki dönemden daha fazla tek başına kalma durumuyla baş başa kaldığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Sayısal verilerden de görüldüğü üzere, yaşlının tek başına yaşaması durumu, toplumdan topluma ve bölgeden bölgeye farklılık gösterebilmektedir. Sanayileşmiş ve ilerlemiş Avrupa ülkelerinde bu oran yüksekken, Asya gibi gelişmekte olan ve aynı zamanda daha geleneksel olan toplumlarda düşük olabilmektedir. Bunda toplumsal yapı unsurlarının farklı özellikleri belirleyici olmaktadır. Asya gibi hem sanayileşme ve kentleşme süreçleri Avrupa'dan geride olan hem de kültürel değerleri sosyal yaşamda daha baskın olan Asya toplumlarında yalnız yaşamak henüz çok belirgin olmadığı gibi yaşlının da yalnız yaşamasına sıcak bakılmamaktadır. Geleneksel geniş aile özelliklerinin modernleşmenin tüm olumsuz etkilerine rağmen sürdürüldüğü bu toplumlarda, yaşlı eskisi kadar olmasa da önemli statüsünü sürdürmekte ve ona bu toplumlarda büyük saygı duyulmakta; yalnız kalmasına fırsat

verilmemektedir. Her ne kadar bölgeler, ülkeler ve kültürler arasında göreceli bir fark olsa da, kabul edilmelidir ki, artan yaşlanma ve yaşam süresinin uzamasıyla birlikte hızlı ekonomik ve sosyal dönüşümler, yaşlının toplumdan uzaklaşması ve yalnızlaşması sorunsalını yaratmaktadır (Şentürk, 2018, s. 236). Modern günümüz dünyasındaki yaşlı, geçmiş benzerlerinden daha fazla tek başına yaşamını sürdürmek durumundadır. Toplumsal yapıdaki değişimin bir sonucu olarak yaşlı, geçmiş yüz yıllardaki yaşlılardan daha küçük ailelerde veya tek başına yaşamakta ve yalnızlığı deneyimlemektedir.

Bireyin sahip olduğu ilişkinin, kendini tatmin etmemesi olarak tanımlanan yalnızlık, kişilik faktörleri ve durumsal faktörler arasındaki etkileşim sonucu hissedilir. Klinik çalışmaların temelinde “emosyonel yalnızlık” ve “sosyal yalnızlık” şeklinde iki tip yalnızlık tanımlanmaktadır. Emosyonel yalnızlık; özel, samimi ilişkilerin yokluğu ya da kaybı sonrasında yaşanır. Bu yalnızlık yaşantısında kişi kendisini rahatsız ve büyük bir boşluk içinde hisseder. Sosyal yalnızlık, genel arkadaşlıkların kurulamaması ya da toplumun bireyi değerlendirmemesi anlamına gelmektedir ve sosyal yalnızlar, kendilerini bıkkın ve yetersiz hissederler (Özben, 2008, s. 105). Yaşlanmaya bağlı olarak yalnızlığın her iki türü de görülebilmektedir. Yaşlanmayla meydana gelen fiziksel, zihinsel ve ruhsal değişimler kişinin çevresiyle sosyal ilişkilerini sınırlar; kişi eskisi kadar ve istediği şekilde bir sosyal katılımı gerçekleştirememektedir. Eski arkadaş, dost ve akrabalarla görüşme sıklığı nispeten azalmamaktadır. Akranlarından bazılarının hastalanması bazılarının ise vefat etmesi, yaşlıların çok sık karşılaştıkları yalnızlık nedeni olabilmektedir. Fiziksel ve ruhsal değişimlerine uyum sağlama sürecindeki yaşlı, eskisi kadar dışarı çıkmak istememesi, dışarı hayatını eskisi kadar talep etmemesi kadar, ilişkilerinin seyreilmesi yaşlının yalnızlığını artıran unsurlar arasında en öne çıkanlardır. Bunlar bir araya gelerek yaşlılıkta hem emosyonel hem de sosyal yalnızlık durumunu yaratmaktadır (Şentürk, 2018, s. 237).

Stoller’in New York’ta yaşayan ve herhangi bir kurum bakımı almayan 753 yaşlı üzerinde yaptığı araştırma (1984, s. 260-270) da elde ettiği sonuçlardan bir tanesi sosyal izolasyon ile yaşlının sağlığıyla ilgili öz değerlendirmesi arasında anlamlı bir ilişki olmasıdır. Araştırmada, yüksek derecede sosyal izolasyon sergileyen yaşlıların yaşamaktan keyif aldıklarını bildirdikleri etkinlik sayısı daha az olduğu ve bildirdikleri moral seviyesi daha düşük olduğu için kendisini kötü hissetmektedir. Sosyal izolasyon, yaşlının isteyerek ve keyif alarak bazı işlere kendini vermesine engel olarak, sıkıcı bir gündelik yaşam sürmesine neden olmaktadır. Etkinliklere katılmayan ve uğraşacak bir iş bulamayan yaşlı, “işe yaramadığı” psikolojisine çabuk kapılarak genel durumu hakkında olumsuz düşünmektedir. Ancak, 65 yaşını geçmişken başta aile, akraba ve sosyal çevre desteğini yanında hisseden, belli bir oranda üretimin içinde bulunan ve sosyal ilişkilerini ayakta tutanlar, yaşlılığın beraberinde getirdiği başta yalnız kalma gibi psiko-sosyal ve ekonomik sorunların olumsuz etkisini çok az hissetmektedir. Geleneksel ve dayanışmacı toplumlardaki gibi bayram, düğün, cenaze ve hasta ziyareti gibi ritüellerin sürdürülmesi bu noktada oldukça işlevseldir. Yıl içerisinde belirli günlerde insanların bayramlaşması, cenaze, düğün veya hasta ziyaretlerini gerçekleştirmesi sosyal bağı korumakta ve bundan da en çok evlerdeki yaşlılar faydalanmaktadır. Dini veya diğer özel günlerdeki arayıp sormalar, yaşlıların yaşama sevincini artırmakta kendilerini yalnızlık sarmalından kısa sürelerde de uzaklaştırmalarına yardım etmektedir.

Sağlık hizmetlerini, sosyal bakımı ve gelir sürekliliğini de kapsayan güvenli bir yaşlılık dönemi, ancak toplumsal dayanışma çerçevesinde sağlanabilir. Dolayısıyla, toplumsal değişme, kuşaklar boyunca ortak sorumluluklar algısıyla sonuçlanmadığı ve dünyanın/toplumun tümünü kapsamadığı taktirde, çevresel istikrara ve güvenli bir yaşlılık dönemine erişmek mümkün olmayacaktır (Vincet, 2014, s. 131-132). Diğer insanlarla ilişkide bulunma, yakın dostlarla iletişimi sürdürme, içinde yaşadığın sosyal çevrede meydana gelen olaylar hakkında bilgi alış verişinde bulunma, yeni bilgiler öğrenme ve başkalarını tanımaya yardımcı, kültürel, eğitimsel etkinliklere katılma sosyal bütünleşme ve sosyal katılımı sağlayan hayati öğeler olarak insan yaşamında önemli yerler işgal ederler. Sosyal bütünleşme ve sosyal katılım, yaşlanma ile daha da önem kazanmaktadır. Daha önceki dönemde mesleki ve ailevi sorumlulukları fazla ve aktif yaşamın içinde yer alan bir durumdan gerilemelerin yaşandığı bu dönemde (İçli, 2016, s. 44), ekonomik, sosyal ve psikolojik desteğe her zamankinden daha fazla ihtiyaç vardır. Bağımlı bir yaşamsal dönemi işaret eden yaşlılıktaki bu destek, kişinin yaşama tutunması ve toplumla bağıni sürdürmesi açısından oldukça fayda sağlayıcıdır. Bu noktadaki desteğin varlığı ve sürekliliği, yaşlıda yalnız olmadığı ve yalnız kalmayacağı algısının yerleşmesini sağlayarak onu yalnızlık kaygısından uzaklaştırmaktadır.

Aile üyeleri, akrabalar, komşular ve arkadaşlıktan oluşan sosyal destek arajmanları, yaşlıların sadece iletişimlerini sürdürerek kendilerini yalnızlıktan kurtardıkları bir durum değil, buna ilaveten, informal şekilde bakım ihtiyaçlarının da giderildiği bir sosyal destek mekanizmadır. Bu mekanizmalara sahip olan ve kullanan yaşlılar, daha fazla psikolojik canlılık elde etmektedirler (Smith and Ryan, 2016, s. 312). Ailesi, yakın arkadaşları ve komşularıyla kurduğu sosyal çevresiyle sık ilişkiler sahip ve toplumsal katılımı yüksek olan yaşlı kimsenin, daha az katılımı olan ve sosyal çevresi dar olan yaşlılardan daha iyi fiziksel, zihinsel ve ruhsal sağlığa sahiptir. Komşuluk ve toplumsal etkinliklere katılımın yanı sıra, olumlu sosyal destek, fiziksel aktivitenin ilerlemesinde, stresin azaltılmasında ve yaşam enerjisinin artmasında büyük rol oynamaktadır (Danış ve Efe, 2016, s. 271). Bu destek ağının varlığı ve sıklığı, yaşantıda belirebilecek hemen her türlü soruna karşı, kişinin en önemli savunması olarak onu korumaktadır. Hele kişi, yaşlı ya da yaşlanan kimse ise bu desteğin önemi bir o kadar artmaktadır.

Yaşadığı alanlarda aldığı sorumluluklar, yaşlının kendine güven duyarak yaşama bağlanmasına doğrudan etki etmektedir. Aile, akraba, komşularla olan ilişkilerden oluşan destek mekanizmaları kadar yaşlılar için önemli bir yaşam desteği kaynağı da gönüllü faaliyetlere katılımdır. Yaşlıların, gönüllü kuruluşlarda rol alması veya gönüllülük esasına dayalı projeler içinde olması, onun olumlu bir psikolojisi elde etmesine çok büyük katkı sağlar. Ancak, bu noktada yaşlının sağlık durumu belirleyicidir. Sağlıklı yaşlılar için bu faaliyetler, aktif bir yaşam ve kendini işe yarar bulma nedeni olarak görülmektedir. Bir kuruluşa üyelik, kişilere aidiyet duygusu kazandırır. Edilen bu kimlik de işe yarama ve bir bütünüün parçası olma duygusu şeklinde algılanır. Özellikle emeklilik sonrası dönemde gönüllü etkinliklerde yer almak, kaybedilen çalışan statüsü yerine gönüllü çalışan statüsünün ikame edilmesi durumunu ortaya çıkarır. Doğal olarak bu statüye ilişkin yeni bir rol kazanımı, bireyin hayatına bir değişiklik kazandırır. Ortaya çıkan değişikliğe yaşam temposunun yükselmesi ve artan yaşama sevinci eşlik eder (İçli, 2016, s. 55). Dolayısıyla, her şeyin kötüye gittiği duygularının baskın olduğu bir süreçte bu değişim, yaşlı kimse için tanımlanması güç bir mutluluk kaynağı olabilmektedir. Bu noktada, ülkemizdeki yaşlıların torunlarına veya yakınlarının çocuklarına bakma sorumluluğunu üstlenmesi veya bu sorumluluğun azalsa da hala devam ederek

yaşlılara verilmesi, yaşlı kimselerin kendilerini iyi hissetmelerine neden olmaktadır. Yaşlandığının farkına varsa da hala işe yaradığını düşünmesine yardımcı olan bu durum, yaşlı kimsenin yalnız kalma korkusu karşısında önemli bir savunma alanı oluşturmaktadır.

Blau (1973), yaşlı insanlar için aile yakını ve akrabalarından çok arkadaşlarının daha doyurucu bir destek sağladığını iddia ederken Riley ve Foner (1968) arkadaş çevresinin yaşlı açısından önemli olmasıyla birlikte yaşlının aile yakınları ve akrabalarıyla olan ilişkilerini sürdürmesinin daha önemli olduğunu iddia etmektedirler. Onlara göre çeşitli tarih ve toplumlarda yapılan alan araştırmalarında yaşlıların, ihtiyaç hissettiklerinde ilk önce kızları ve oğulları, eğer onlara ulaşamazsa akrabalarından yardım istediği sonucunun elde edildiğini iddia etmektedirler. Blau, Kutner ve Gravatt ile yaptıkları araştırmalarda yüksek statülü yaşlıların çocuklarının ziyaret sıklığıyla yaşlının moral düzeyinin gelişmesi arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşmış olduklarını iddia etmektedirler. Onlara göre yaşlılar ve onların çocukları arasındaki yardım ve temas sıklığının sıcaklık ve yakınlıktan yoksun bir yükümlülüğe dayanması, büyük oranda bir ritüel olabileceğini düşündürmektedir. Lebo, Phillip, Lemon ve arkadaşların yaptıkları araştırmalar Blau'nun tezini yani yaşlıların arkadaşları ya da akranlarıyla olan ilişkilerinden daha mutlu oldukları sonucunu elde etmişlerdir. Bahsi geçen kişilerin yaptıkları araştırmalarda arkadaşlarıyla kurdukları etkileşim ile yaşlıların kendilerini mutlu hissetme arsında anlamlı bir ilişki sonucuna varmışlardır. (Wood and Robertson, 1978, s. 367-368). Wisconsin eyaletinin Madison kentinde 1970 yılında 257 büyükbaba ve büyükanne üzerinde yapılan araştırmada, torunlarıyla vakit geçirmeye, yaşlıların kendilerini iyi hissetmesi ve yaşamdan memnun olmaları arasında sıkı bir ilişki elde edememişlerdir. Yaşlıların, torunlarıyla hayvanat bahçesi, müze ziyaretleri ve marketlere birlikte gittiklerini ancak, bunların çok seyrek yapıldığını, iletişimlerinin de yaşlıların anılarını arada sırada torunlarına anlatmanın ötesine geçmediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla, sınırlı bir paylaşım, yaşlıları tatmin etmekten uzaktır. Buna karşın, büyükanne ve büyükbaba statüsünde olan yaşlıların, arkadaşlarıyla olan ilişkilerinden daha memnun oldukları görülmüştür. Bu sonucun çıkmasını, aile yakınlarıyla olan ilişkide kişilerin kendilerini yükümlü hissederken, arkadaşlık ilişkilerinde yaşlıların hem daha özgür iradelerinin olması, hem de ortak ilgi ve sorunların paylaşımının iletişimde bağlayıcı olmasına bağlamaktadırlar. Arkadaşlar sadece ortak ilgilerinin ve deneyimlerinin avantaja dönüşmesi değil; aynı zamanda birbirlerini karşılıklı olarak tercih etmeleri ve birbirlerine ihtiyaç duymaları gibi noktalarda eşittirler. Bu bağlamda, özgür iradeyle ve eşit koşullarda bir iletişim söz konusudur. Bu da yaşlıların, aile yakınları ve akrabalarından ziyade, arkadaşlarıyla iletişimde olmalarından daha keyif almalarına ve yaşamdan memnun olmalarına neden olmaktadır. (Wood and Robertson, 1978, s. 369-371). Dolayısıyla, yaşlılar sadece kendi aile üyelerinin yanında olması veya onlarla birlikte olmasıyla değil; onların dışında hatta onlardan daha fazla arkadaş ve akranlarıyla zaman geçirmekle de yalnızlıktan uzaklaşma ve mutlu olma olanağını elde edebilmektedir. Zira, günümüzde yaşlıların önemli bir bölümü değişen sosyal ve ekonomik şartlardan dolayı kendilerini çocuklarına veya aile üyelerine yük olacağını düşünmelerine bağlı olarak yalnız yaşamayı daha uygun görebilmektedirler. Bununla ilgili sayısal veriler, durumu oldukça iyi açıklamaktadır. 2016 Türkiye Aile Yapısı Araştırması'nda katılımcılara kendilerine bakamayacak kadar yaşlandıklarında nasıl yaşamayı düşündükleri sorulduğunda; bireylerin % 37.6'sı yaşlandıklarında çocuklarının yanında kalmayı istediklerini belirtmektedir. Diğer en çok tercih edilen yaşlılıktaki yaşam biçimi tercihi % 29.4 ile evde bakım hizmeti almak ve % 11 ile huzur evine gitmek olmuştur. Katılımcıların % 21.6'sı ise

yaşlandıklarında nasıl yaşayacaklarına yönelik herhangi bir fikre sahip olmadıklarını belirtmişlerdir (tuik.haberbulteni/2018).

Eğitimli yaşlıların artması bu noktada belirleyicidir. Diğer gelişmiş ülkelerde daha önceki dönemlerden başlayıp devam ettiği gibi Türkiye’de de yaşlıların eğitimi yükselmekte; başka ifadeyle eğitimli yaşlı sayısı artma eğilimine girmektedir. Nitekim 2012 yılında okuma yazma bilmeyen oranı % 25.4 iken bu oran 2016 yılında % 20.8’e düşmüştür. 2012 yılında yaşlı nüfusun % 40.4’ü ilk okul mezunu, % 4.4’ü orta okul veya dengi okul/ilköğretim mezunu, % 4.7’si lise veya dengi okul mezunu, % 4.4’ü yükseköğretim mezunu iken 2016 yılında ilk okul mezunu olanların oranı % 43.7’ye, orta okul veya dengi okul/ilköğretim okulu mezunu olanların oranı % 5.6’ya lise veya dengi okul mezunu % 5.9’a ve yükseköğretim mezunu % 5.9’a yükselmiştir (tuik.haberbulteni/2018). Artan eğitim düzeyiyle birlikte yaşlılar, geleneksel yaşam tarzındaki beklentileri eskisi kadar önemsememekte; onun yerine değişen koşulların etkilerini daha yakından kavrayarak onlara göre oluşan durumları anlamlandırabilmektedirler. Modern kent yaşamının ve çekirdek aile ilişkilerinin zorluklarını yakından kavrayan eğitimli ve kentli yaşlı, tek başına yaşamının çocuklarına veya yakınlarına bağımlı yaşamaya tercih edilebilmektedir.

Sonuç olarak; yalnız yaşlanmanın etkileri kişinin cinsiyeti, medeni durumuna, eğitim, gelir ve yaşamını sürdürdüğü yere göre ve sosyal ilişki biçimlerine değişiklik göstermektedir.

Kentte doğup kent değerleriyle büyüyen, eğitimli, yüksek gelirli bir yaşlı ile bunlardan farklı koşullara sahip olanların yaşadığı problemler eşit olmamaktadır. Yalnız yaşayan yaşlılar hakkında bilgi verirken onların sahip oldukları sosyo ekonomik profilleri göz önüne alma gerekliliği bulunmaktadır.

Kadın yalnız yaşama konusunda erkekte daha avantajlı konumda olduğu gözlemlenmektedir. Sosyal destek arayanları erkekte daha fazla veya geniş olan kadın, ülkemizde yalnız yaşamının yaratacağı psiko-sosyal sorunlarını daha kolay ortadan kaldıracaktır. Başta akrabalık, eş, dost, komşu ilişkilerinden örülü sosyal destek ağından daha çok yaşlı kadınlar yararlanarak ya da bu ağı canlı tutarak yalnız kalma problemiyle yüzleşmemektedirler. Belirli aralıklarla gerçekleşen kadın toplantıları, Yasin okuma, Mevlut ve gün gezmeleri veya komşu ziyaretleri kadınların faydalandıkları en önemli sosyal etkinlikler, onların yaşama sevincini sürdürmelerinde yeri tartışmasız büyüktür.

Hatır sorma amacı taşıyan yaşlı ziyaretleri gibi bir gelenek veya sosyal değerler, yaşlı insanların yalnız kalma duygusundan kurtaran önemde bir uygulama olarak hala varlığı sürdürmektedir.

Yetişkinlik döneminde hazırlığı olan yaşlılar yalnız yaşamaktan dolayı fazla bir yaşam memnuniyetsizliğine sahip değiller. Sosyalleşme sürecindeki yalnız kalma hakkında bilgiye sahip olmak bu noktada belirleyicidir. Uzunca bir dönem bekar kalarak yalnız yaşam konusunda pratiği olan kimseler, yaşlandığında kendilerini nasıl bir yaşam beklediği konusunda bir bilgiye sahiptirler. Erken yaşta bu konuda sosyalleşen yaşlı, beklentisini ona göre ayarlayarak ilerleyen dönemlerde oluşacak boşluğun yaratacağı sorunu daha hafif atatabilmektedir. Günümüz ve gelecekte yaşayacak yaşlılar bu konuda daha hazırlıklı olacağı düşünülmektedir.

7. KAYNAKÇA

- Antonucci, T; Berkman, L.; Suphan, A.B.; Carstensen, L.; Fried, P.; Goldman, D.; Jackson, J.; Kohli, M. Et al. (2016) Society and the individual at the Dawn of the Twenty first Century”, Handbook of the Psychology of Aging (In.), (Edit: Carstensen A.B.; Rando, T.), Elsevier Pub.: UK
- Danış, M. Z.; Efe, F. (2016) “Aktif Yaşlanma”, Yaşlılık Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler 2 (İç.), (Edit.: Velittin Kalıncara), Ankara: Nobel Yay.
- İçli, G. (2016) “Sosyal Statü ve Rol Bağlamında Yaşlılık”, Yaşlılık Sosyolojisi (İç.), (Edit.: Haru Ceylan), Ankara: Nobel Yay.
- Smith, J.; Ryan L. (2016). “Psychological Vitality in The Oldest Old”, The Handbooks of Ageing, (Ed.: K Warner Schaie, Sherry I. Willis), Elsevier Pub., UK
- Sencer, M. (1989) Toplumbilimlerinde Yöntem, 3. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları
- Stoller, Elanor, P. (1984) “Self-Assessment of Healty by The Elderly: The Impact of Informal Assistance Author(s)”, American Sociology Association, Vol: 25, No: 3: USA
- Şentürk, Ü. (2018) Yaşlılık Sosyolojisi Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri, Bursa: Dora Yayıncılık
- United Nations (2017) . Forthing, Database on The Living Arrengement of Older Person, 2017, New York
- Vincent, J. (2014) . “Küresel Ekonomi-Politiğin Yeni Biçimleri ve yaşlanan Toplumlar”, (Çev.: Çağlar Arslaner), Küreselleşme ve Yaşlılık Eleştirel Gerontolojiye Giriş (İç.) (Der.: Nilüfer Korkmaz, Suzan Yazıcı), Ankara: Ütopya Yay.
- Wood, V. ; Roberston, J. F. (1978) “Friendship and Kindship Interaction: Different Effect on The Morale of The Elderly”, Journal of Marriage and Family, Vol: 40, No: 2, National Council on Family Relation Pub., <http://www.jstor.org/stable/350767>
- www.telegraph.co.uk/2017
- www.tuik/haberbulteni/2018

İNİJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 08.10.2019 | Kabul Tarihi: 25.12.2019

48-62 AYLIK ÇOCUKLARIN ÖZ-DÜZENLEME BECERİLERİ VE EBEVEYNLERİN İLETİŞİM KURMA DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Dr. Öğr. Üyesi
Oğuz EMRE

İnönü Üniversitesi,
oguz.emre@inonu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-6819-3151>

Öğr. Gör.
Suna TARKOÇIN

Bingöl Üniversitesi,
sunatarkocin@bingol.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0002-3380-2144>

Öğr. Gör.
Ahmet TEMİZ

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi,
m.ahmettemiz@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-3628-6429>

Doç. Dr.
Ayşegül ULUTAŞ

İnönü Üniversitesi,
aysegul.ulutas@inonu.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0002-6497-6534>

Atıf / Citation: Emre, O, Tarkoçin, S, Temiz, A, Ulutaş, A. (2019). 48-62 Aylık Çocukların Öz-Düzenleme Becerileri ve Ebeveynlerin İletişim Kurma Düzeyleri Arasındaki İlişki. *İnönü University International Journal of Social Sciences & İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS), 8(2), 519-528.*

ÖZET

Bu araştırma okul öncesi dönemde çocuğu olan ebeveynlerin çocukları ile iletişim kurma düzeyleri ile çocukların öz-düzenleme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. İlişkisel tarama modelinde desenlenen araştırmanın örneklemini Bingöl ve Hatay ilinde okul öncesi eğitime devam eden ve rastgele seçilen 317 çocuk oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak; çocuklara ait bilgilerin yer aldığı “Kişisel Bilgi Formu”, “Anne-Baba-Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı (ABCİDA)” ve “Öz-Düzenleme Becerileri Ölçeği (Anne Formu)” ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen verileri analiz etmek için tanımlayıcı istatistikler (ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum), sayı ve yüzde, Duncan testi, Pearson Korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Sonuçta; ebeveynlerin çocukları ile iletişim kurma düzeyleri ile çocukların öz-düzenleme becerileri arasında negatif düzeyde, çok zayıf ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: İletişim, öz-düzenleme, okul öncesi.

THE RELATIONSHIP BETWEEN 48-62 MONTHS CHILDREN'S SELF-REGULATION SKILLS AND COMMUNICATION LEVELS OF PARENTS

ABSTRACT

This study was conducted to investigate the relationship between self-regulation skills of 48-62 months children and their parents' level of communication. The sample of the study, which was designed in the relational screening model, consisted of 317 randomly selected children attending pre-school education in Bingöl and Hatay. "Personal Information Form", Mother-Father-Child Communication Assessment Tool (ABÇİDA) "and" Self-Regulation Skills Scale (Mother Form) "scale were used as data collection tool. Descriptive statistics (mean, standard deviation, minimum and maximum), number and percentage, Duncan test, Pearson Correlation coefficient were calculated to analyze the obtained data. After all; a very weak and significant relationship was found between parents' level of communication with their children and their self-regulation skills.

Keywords: Communication, self-regulation, preschool.

1.GİRİŞ

Doğumla birlikte başlayan iletişim insan yaşamının sonuna kadar devam eden çift yönlü bir süreçtir. Doğumdan sonraki ilk yıllarda çocuğun büyümesi ve gelişimi açısından ebeveyn ve çocuk arasından kurulan iletişim çok önemlidir. Erken çocukluk yıllarında iletişim becerilerini geliştiren bireyler, kendileriyle ve çevreleriyle barışık uyumlu ilişkiler kurabilir ve sürdürülebilirler. Çocuk büyüdükçe iletişim becerileri de gelişir ve farklılaşır. Aile, çocuğun iletişim becerilerini etkilemede önemli bir faktördür. Çocuklar hayat boyu kullanacakları iletişim becerilerini ailelerinden edinirler. İyi bir iletişim becerisinin ilk temelleri çocuğun ailesinde atılır ve daha sonra okul ortamında çocuğun iletişim becerileri gelişir. Çocukların çevrelerine ve okula uyum sağlayabilmeleri açısından aile içerisinde iyi bir iletişim becerisine sahip olmaları gerekmektedir. İletişim becerileri zayıf olan aileler, duygusal zararlara karşı savunmasız oldukları gibi diğer ailelere nazaran olumsuzluklardan daha fazla etkilenmektedirler. Bu olumsuz etkiler aile bireyleri arasında en fazla çocukları etkilemektedir. Ailedeki iletişim sorunlarının çözümü için aile içinde olumlu bir iletişimin olması ana ilkedir. İletişimin aile içindeki en önemli amacı, aile içinde kişilerde meydana gelen olumsuzlukları ortadan kaldırmak ve en aza indirmektir (Güleç, 2018; Höl, 2017; Tarkoçin, 2014; Arabacı ve Ömeroğlu, 2013; Arabacı, 2011).

Çocukların ebeveynleriyle olan nitelikli iletişimleri çocukların bilişsel gelişim seviyelerinin artmasına, sosyal gelişimlerine, erken akademik becerilerinde daha iyi ustalık kazanımlarına ve davranış problemlerinin azalmasına yardımcı olur. Özellikle okul öncesi dönemdeki çocuklar çevreden gelen birçok uyarıcıya açık olduklarından, çocuğun maruz kaldığı olumsuz iletişim ortamı çocuğun kişiliğini ve gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir (Höl, 2017; Arabacı ve Ömeroğlu, 2013). Olumsuz iletişim ortamlarından etkilenmeye açık olan çocuğun duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını planlayarak kontrol edebilmesi çevreye uyum sağlamasında önemlidir. Bu nedenle; bireyin kişisel hedeflere ulaşmak için kendi düşünce, duygu ve davranışlarını planlaması ve aldığı geri bildirimlerle revize etmesi ve aynı zamanda çevre ile nasıl etkileşime geçeceğini belirlemesi olarak tanımlanan öz düzenleme becerisinin (Adagideli, 2018; Fındık Tanrıbuyurdu, 2012; Zimmerman, 2000) çocuğa erken yaşlarda kazandırılması gerekir. Öz düzenleme ayrıca hedefe yönelik davranış olarak da tanımlanmaktadır (Hofmann, Schmeichel ve Baddeley, 2012). Öz düzenleme aynı zamanda bireyin öz farkındalığının bilincinde olduğu öğrenilmiş öz kontrol anlamına da gelmektedir

(Sameroff, 2008). Öz düzenleme bireysel olduğu kadar toplumsal hayatta da önemli bir faktördür. Öz düzenleme becerisi gelişmiş çocuklar uygun olan davranışları sergilerken; uygun olmayan davranışları yapmamaktadırlar. Öz düzenleme becerisi erken yaşlarda gelişmeye başlamakta ve öz düzenleme becerileri üzerinde ebeveynlerin olumlu ve olumsuz etkisi olmaktadır. Öz düzenleme becerisi gelişmemiş çocukların akademik becerilerde zorluklar yaşadıkları ve öz düzenlemenin öğretilen bir şey olduğu yapılan araştırmalarda ortaya konmuştur (Bayındır ve Biber, 2019; Erol ve İvrendi, 2018; Tozduman Yararlı ve Güngör Aytar, 2017; Blair ve Raver, 2015; Bodrova ve Leong, 2013; Polnariiev, 2006; Einsenberg, Smith ve Spinrad, 2004). Öz düzenleme becerisi zayıf olan çocuk iletişim becerilerinde olduğu gibi zihinsel gelişimde de gecikmeler gösterebilir. Okul öncesi dönemde çocuğa kazandırılan beceriler çocukta birçok değişime sebep olabilmektedir. Bunlardan en önemlisi çocuklar, çocuklar, kendi yeterlilikleri ve yetersizliklerini tanıyan, başkalarıyla etkili iletişim ve dostluk kurabilen, kendileriyle ve çevreleriyle barışık bireyler haline gelebilirler (Tozduman Yararlı ve Güngör Aytar, 2017). Çocukların erken duygusal kontrolünde yönlendirici iletişim şekli önemli rol oynamaktadır. Özellikle batı toplumlarında, çocuklarda öz denetimi geliştirmeye yardımcı olmak amacıyla çocuğa bakan kişiler çocuklarla iletişimlerinde yönlendirmeyi kullanmaktadırlar (Öztabak ve Özyürek, 2018; Rothbart vd. 2011). Çocuklarda öz düzenlemeyi geliştirmede birçok faktör etkilidir. Bunlardan en önemlisi ailedir. Bebeklik döneminden itibaren çocuğa aile tarafından zengin çevresel uyaranları anlamlandırabilmesi için etkinlikler ve oyun ortamları sunulmalıdır. Ailenin çocuğa sunduğu deneyimler ve kurduğu ilişkiler öz düzenleme becerilerini destekler. Yapılan çalışmalar incelendiğinde ebeveynlerin çocukların öz düzenleme becerilerine olan etkileri ya da ebeveynlerin çocuklarıyla iletişimlerinde etkili olan faktörler üzerine birçok araştırmaya rastlanmıştır. Ancak anne babaların çocuklarıyla olan iletişimlerinin öz düzenleme becerilerine etkisini inceleyen araştırma sayısı oldukça sınırlıdır. Bu doğrultuda bu araştırmada okul öncesi dönemde çocuğu olan ebeveynlerin çocukları ile iletişim kurma düzeyleri ile çocukların öz-düzenleme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır;

Okul öncesi dönemde çocuğu olan ebeveynlerin çocukları ile iletişim kurma düzeyleri ile çocukların öz-düzenleme becerileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2.YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmanın modeli, ilişkisel (korelasyonel) tarama modelidir. İki veya birden fazla değişkenler arasındaki ilişkinin değişkenlere müdahale edilmeksizin yapılan araştırmalardır. Korelasyon araştırmaları, nedensel karşılaştırma araştırmalarına benzemektedir; çünkü değişkenlere herhangi bir şekilde müdahale edilmemektedir (Büyüköztürk vd., 2016).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Hatay ve Bingöl il merkezinde okul öncesi dönemdeki beş-altı yaş grubu çocuklar oluştururken; örnekleme ise tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen Hatay'da 8 anaokulu, Bingöl'de 5 anaokulunda tesadüfen seçilen beş-altı yaş grubu 317 çocuk ve 24 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Aşağıdaki tabloda çocuklara ve öğretmenlere ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1. Demografik ait tanımlayıcı istatistikler

		N	%
Çocuğun cinsiyeti	Kız	172	54,3%
	Erkek	145	45,7%
Ekonomik durum	1500 TL ve altı	81	25,6%
	1501 TL-2500 TL	93	29,3%
	2501 TL- 3500 TL	56	17,7%
	3501 TL- 4500 TL	39	12,3%
	4501 TL ve üzeri	48	15,1%
Çocuğun sahip olduğu kardeş sayısı	1	140	44,2%
	2	89	28,1%
	3	57	18,0%
	4	17	5,4%
	Daha fazlası	14	4,4%
Kaçıncı çocuğunuz	İlk	121	38,2%
	İkinci	111	35,0%
	Üçüncü	56	17,7%
	Diğer	29	9,1%
Annenin yaşı	20-30	117	36,9%
	31-40	174	54,9%
	51 ve üstü	26	8,2%
Babanın yaşı	20-30	31	9,8%
	31-40	199	62,8%
	41-50	73	23,0%
	51 ve üstü	14	4,4%

Çocukların %54,3'ü kız, %45,7'si erkektir. Ailelerin %29,3'ünün ekonomik durumunun 1501 TL ile 2500 TL arasında olduğu görülmüştür. Çocukların %44,2'sinin tek kardeşinin olduğu, %38,2'sinin ailenin ilk çocuğu olduğu saptanmıştır. Annelerin %54,9'unun yaşı 31-40 arasındadır. Babaların %62,8'inin yaşı 31-40 arasındadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Anne-Baba-Çocuk İletişimini Değerlendirme Ölçeği: 48-72 aylık çocuğa sahip anne-babaların çocuklarıyla iletişimlerine yönelik davranışların değerlendirilmesi amacıyla Arabacı (2011) tarafından geliştirilen ve geçerlilik güvenirlik çalışması yapılan Anne-Baba-Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı (ABCİDA) kullanılmıştır. Araç, konuşma, dinleme, mesaj, sözsüz iletişim ve empati olmak üzere beş alt boyuttan oluşmaktadır. 86 maddeden oluşan Anne-Baba-Çocuk İletişimini

Değerlendirme Aracı (ABÇİDA), geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapıldıktan sonra 37 maddeye inmiştir. Anne babalara bireysel ya da küçük grup olarak uygulanabilen araçta, konuşma alt boyutunda sekiz madde, dinleme alt boyutunda altı madde, mesaj alt boyutunda sekiz madde, sözsüz iletişim alt boyutunda altı madde ve empati alt boyutunda dokuz madde bulunmaktadır. Araç beşli likert tipi derecelendirmeye dayalıdır. Araçla ilgili kısa bir bilgi uygulama formunun başında yer almaktadır. Aracın uygulanmasında zaman sınırlaması yoktur. Cevaplar uygulama formu üzerinde işaretlenmektedir. Dinleme alt boyutunda 6. Madde, mesaj alt boyutunda 1., 3., 4., 6., 7. ve 8. Maddeler ve sözsüz iletişim alt boyutunda 1. Madde, iletişim etkinliğindeki olumsuz davranışları ifade etmeleri nedeniyle ters olarak kodlanmaktadır. Anne-Baba-Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı'nın (ABÇİDA) konuşma alt boyutuna ait iç tutarlılık katsayısı (α) .67, dinleme alt boyutuna ait iç tutarlılık katsayısı (α) .70, mesaj alt boyutuna ait iç tutarlılık katsayısı (α) .60, sözsüz iletişim alt boyutuna ait iç tutarlılık katsayısı (α) .56 ve empati alt boyutuna ait iç tutarlılık katsayısı (α) .73'tür. Anne-Baba-Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı'nın (ABÇİDA) alt boyutlarından alınan puanların yüksek olması, anne-babanın çocuğu ile olumlu ve etkili bir iletişim durumu içerisinde olduğunu göstermektedir. Öte yandan, alt boyutlarından alınan iletişim puanlarının düşük olması ise, anne-babanın çocuğu ile iletişiminde aksayan yönlerin bulunduğu işaret etmektedir.

Öz-Düzenleme Becerileri Ölçeği (Anne Formu): Erol ve İvrendi (2018) tarafından geliştirilen 4-6 yaş çocuklarının öz-düzenleme becerilerini anne görüşüne dayalı olarak değerlendirmeyi amaçlayan Öz-Düzenleme Becerileri ölçeği 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin 4 alt boyutu vardır. Bunlar; dikkat, çalışma belleği, engelleyici kontrol-duygu ve engelleyici kontrol-davranış alt boyutlarıdır. Ölçeğin toplam madde korelasyonları .36 ile .70 arasında değişmektedir. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısının .90, eş zaman geçerliğinin .84 ve test tekrar test güvenilirliğinin .77 olduğu saptanmıştır.

Tablo 2. Ölçek sorularına verilen cevaplara ait güvenilirlik analizi

ÖDBÖ				ABÇİDA				
Dikkat	Çalışma Belleği	Engelleyici Kontrol-Duygu	Engelleyici Kontrol-Davranış	Konuşma	Dinleme	Mesaj	Sözsüz Teknikler	Empati
α	α	α	α	α	α	α	α	α
,778	,771	,752	,685	,643	,443	,351	,268	,620

Tablo 2 incelendiğinde, ölçeklere ait soruların Güvenirlik (Reliability) analizi sonuçları verilmiştir. “ÖDBÖ” ve “ABÇİDA” ölçek alt boyutlarına ait Cronbach's Alpha değerleri elde edilmiştir. Buna göre tüm ölçeklere ait Cronbach's Alpha değerinin yüksek çıkması, kullandığımız ölçek sorularının (maddelerinin) güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Uygulama

Ölçme araçlarının uygulanabilmesi için geliştiren kişilerden gerekli izinler e-mail yoluyla alınmıştır. Araştırmanın anasınıfı ve anaokullarına devam eden çocukların aileleriyle yapılabilmesi için gerekli izinler Bingöl ve Hatay İl Milli Eğitim Müdürlüğünden alınmıştır. Okullara gidilerek

velilerle görüşülmüş ve ölçekleri doldurmaları sağlanmıştır. Elde edilen verilerden toplam 317 adet veri araştırmaya dâhil edilmiştir.

Verilerin Analizi

“Ebeveynlerin çocuklarına yönelik öz-düzenleme becerileri ile anne-baba-çocuk iletişimi arasındaki ilişkinin incelenmesi” amacıyla yapılan bu çalışmanın örnek genişliğini hesaplamada, her değişken için power (testin gücü) en az 0,80 ve 1. tip hata 0,05 alınarak belirlenmiştir. Hesaplamalar için SPSS (IBM SPSS for Windows, Ver.24) istatistik paket programı kullanılmıştır. Sürekli değişkenler için tanımlayıcı istatistikler; ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum; kategorik değişkenler için sayı ve yüzde değerleri kullanılmıştır. Ölçek puanlarının normal dağılıma uygunlukları Kolmogorov-Smirnov testi ile analiz edilmiş ve değişkenler normal dağıldığından parametrik testler kullanılmıştır. Ölçeklerin güvenilirlik analizi kapsamında Cronbach’s Alpha katsayıları hesaplanmıştır. Varyans analizini takiben farklı grupları belirlemede Duncan testi kullanılmıştır. Ölçekler arasındaki ilişkiyi belirlemede Pearson Korelasyon katsayıları hesaplanmıştır.

Kişisel Bilgi Formunda; cinsiyet, ölçeği kimin doldurduğu, ailenin ekonomik durumu, kardeş sayısı, kaçınıcı çocuk olduğu, anne-babanın yaşına yönelik sorular ele alınmıştır.

3.BULGULAR

Tablo 3. Ölçek alt boyutlarına ve toplam puanlara ait tanımlayıcı istatistikler

		N	\bar{X}	S.s.	Min.	Max.
ÖDBÖ	Dikkat	317	22,93	4,14	9,00	30,00
	Çalışma Belleği	317	22,11	2,98	5,00	25,00
	Engelleyici Kontrol-Duyu	317	19,63	3,55	5,00	25,00
	Engelleyici Kontrol-Davranış	317	13,26	3,38	4,00	20,00
	ÖDBÖ Toplam	317	77,93	11,02	24,00	100,00
ABÇİDA	Konuşma	317	13,98	3,83	8,00	34,00
	Dinleme	317	11,76	2,74	6,00	22,00
	Mesaj	317	25,45	3,77	10,00	34,00
	Sözsüz İletişim	317	12,19	2,47	6,00	21,00
	Empati	317	17,41	5,18	9,00	52,00
	ABÇİDA Toplam	317	80,79	11,98	41,00	131,00

Tablo 3 incelendiğinde, “ölçek alt boyutlarına ve toplam puanlara ait tanımlayıcı istatistikler” verilmiştir. Buna göre; ölçek alt boyutlarının ortalama ve standart sapma değerleri tabloda özetlenmiştir.

Tablo 4. Ölçekler ve ölçek alt boyutları arası korelasyon analizi sonuçları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	1										
2	,574**	1									
3	,539**	,570**	1								
4	,473**	,364**	,353**	1							
5	,851**	,782**	,788**	,697**	1						
6	-,241**	-,217**	-,345**	-,249**	-,338**	1					
7	-,193**	-,187**	-,234**	-,204**	-,261**	,523**	1				
8	,178**	,112*	,043	,124*	,149**	-,033	,000	1			
9	-,236**	-,146**	-,306**	-,101	-,258**	,452**	,363**	,154**	1		
10	-,217**	-,115*	-,288**	-,252**	-,283**	,556**	,357**	,144*	,386**	1	
11	-,208**	-,157**	-,338**	-,217**	-,296**	,763**	,625**	,398**	,649**	,817**	1

*p<0.05 **p<0.01

1-Dikkat

2-Çalışma Belleği

3-Engelleyici Kontrol-Duygu

4-Engelleyici Kontrol-Davranış

5-ÖDBÖ Toplam

6-Konuşma

7-Dinleme

8-Mesaj

9-Sözsüz İletişim

10-Empati

11-ABÇİDA Toplam

Tablo 4 incelendiğinde, “ÖDBÖ” ve “ABÇİDÖ” alt ölçekleri/boyutları arası korelasyon katsayıları görülmektedir. Buna göre; ÖDBÖ toplam puanı ile ABÇİDÖ puanı arasında düşük düzeyde, negatif ve anlamlı ilişki ($r=-0.296$; $p<.01$) saptanmıştır. ÖDBÖ'nün Engelleyici Kontrol Duygu alt boyutu ile ABÇİDA toplam puanı arasında negatif yönde, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki ($r=-0.338$; $p<.01$) ortaya çıkmıştır. Dikkat alt boyutu ile konuşma ($r=-0.241$; $p<.01$), dinleme ($r=-0.193$; $p<.01$), mesaj ($r=0.178$; $p<.01$), sözsüz iletişim ($r=-0.236$; $p<.01$) ve empati ($r=-0.217$; $p<.01$) alt boyut puanları arasında düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Çalışma belleği alt boyutu ile konuşma ($r=-0.217$; $p<.01$), dinleme ($r=-0.187$; $p<.01$), mesaj ($r=0.112$; $p<.05$), sözsüz iletişim ($r=-0.146$; $p<.01$) ve empati ($r=-0.115$; $p<.05$) alt boyut puanları arasında düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

4.TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma sonuçlarına bakıldığında, çocuklar için Öz-Düzenleme Becerileri Ölçeği toplam puanı ile Anne-Çocuk İletişimini Değerlendirme Ölçeği toplam puanı arasında düşük düzeyde, negatif ve anlamlı ilişki saptanmıştır ($p<0.01$). Bu durum, ulaşılan sonuçlar doğrultusunda ÖDBÖ puanı arttıkça ABÇİDA puanının azaldığı şeklinde bir sonuç ortaya koymaktadır. Anne-çocuk iletişimi azaldıkça çocukların öz düzenleme becerileri artmaktadır. Bir diğer sonuca göre ise, ÖDBÖ'nün Engelleyici Kontrol Duygu alt boyutu ile ABÇİDA toplam puanı arasında negatif yönde, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır ($p<0.01$). Ebeveyn tutum ve iletişimlerinin çocukların öz-düzenleme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılmış farklı çalışmalara rastlanılmaktadır. Bu çalışmalar incelendiğinde; okul öncesi kuruma devam eden çocukların ebeveynlerinin katı davranışları ile çocukların önleyici kontrol becerileri arasında olumsuz yönde bir ilişki olduğu saptanmıştır (Eroğlu 2018; Moilanen vd., 2010). Bayındır (2016)'ın benzer çalışmasında itaat bekleyen annelerin çocuklarının daha düşük düzeyde öz düzenleme becerileri gösterdiğini ortaya koymuştur. Farklı sonuçların elde edildiği benzer çalışmalar da mevcuttur. Roskam vd. (2014) da yaptıkları çalışmada, anne ve babaların çocuk yetiştirme davranışları ile çocukların önleyici kontrol becerileri arasında pozitif ilişki bulmuşlardır. Altınok (2019) da anne baba tutumları ile okul öncesi dönem çocuklarının iletişim becerileri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, koruyucu anne baba tutumu ile sözel iletişim becerileri arasında negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Temiz (2019)'de okul öncesi eğitimi alan çocukların davranışsal öz-düzenleme becerilerini çocuğa ve

aile ortamına ilgili değişkenler ve ebeveyn tutumları açısından incelemek amacıyla yaptığı çalışmada, davranışsal öz-düzenleme ile aşırı koruyucu ve otoriter tutumlar arasında düşük düzeyde zıt yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Von-Suchodoletz vd. (2011) de anne sıcaklığı ve duyarlılığının çocukların öz-düzenleme becerileri ile bağlantısını inceledikleri çalışmada, anne sıcaklığı ile çocukların öz-düzenleme becerileri ve çocuğun kuralları içselleştirmesi ile annenin strese karşı duyarlılığının arasında pozitif yönde ilişki bulunmuştur. Taylor vd. (2013) de yaptıkları çalışmada, baskıcı ve kontrolcü ebeveynliğin çocukların davranışları üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu gibi çocukların çaba gerektiren kontrol becerilerini negatif şekilde yordadığı sonucuna varmışlardır. Baysal ve Özgenel (2019) da ortaokul öğrencilerinin bağlanma stilleri ile öz düzenleme düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yaptıkları araştırmalarında, bağlanma stilleri ile öz düzenleme düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulmuşlardır. Ortaokul öğrencilerinin güvenli bağlanma düzeyleri arttıkça öz düzenleme düzeyinde artış olduğu veya öz düzenleme düzeyi azaldıkça güvenli bağlanma düzeylerinin azaldığı sonucuna varmışlardır. Başka bir çalışmada ise; algılanan anne baba tutumlarının öğrencilerin öz-düzenleme stratejileri ve motivasyonel inançlarını yordama gücünü inceledikleri araştırmalarında, algılanan anne baba tutumlarının bütün boyutlarının öz-düzenleme stratejilerinin anlamlı bir yordayıcısı olduğu sonucuna varmışlardır. Ailenin kontrol davranışının, öz-düzenleme üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu düşünmektedirler. Katı ve baskıcı tutumla çocuğun davranışını kontrol etmeyi amaçlayan ebeveynler, çocukların kendilerine olan özgüvenlerinin ortadan kalkmasına sebep olmakta ve bu da çocuğun öz düzenleme davranışını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu nedenle kontrol/denetimin öz-düzenleme üzerindeki olumlu etkisi, aile kabulünün ve psikolojik özerkliğin algılandığı bir aile ortamı ile mümkün olmaktadır (Üredi ve Erden, 2009). ÖDBÖ'nün Engelleyici Kontrol Duygu alt boyutu ile ABCİDA toplam puanı arasında negatif yönde, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır ($p < 0.01$). Watson ve Bell (2013) de yaptıkları üç yaşındaki çocukların engelleyici kontrol becerilerindeki bireysel farklılıkları inceledikleri çalışmada, engelleyici kontrol becerisi düşük olan çocuklar dil becerileri ve sosyal davranışlar açısından risk altında olduğu sonucuna varmışlardır. Öz düzenleme becerileri aileden ve dış faktörlerden etkilenmektedir. Yapılan araştırmada, anne-çocuk iletişimi arttıkça çocukların öz-düzenleme becerilerindeki azalmanın nedeninin, ebeveyn tutumlarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Çocuğun anne ile olan iletişiminin başkalarından daha yüksek düzeyde olması, çocukların başkaları olmadığında sosyal olarak kabul edilebilirliğini azalttığından kaynaklandığı düşünülmektedir. Annelerin çocuklarından iletişime yönelik beklentileri yüksek olabildiğinden iletişime ilişkin soruları beklentileri ölçüsünde cevaplamış olabileceği veya iletişim ve öz-düzenleme becerilerine ilişkin annelerin bilgi düzeylerindeki değişkenlik, iletişim becerilerindeki artış, annelerin ebeveynlik tutumlarındaki farklılıktan dolayı çocukların kişisel çabalarının önüne geçmiş olabileceği, her iki beceri bakımından negatif ilişkiye neden olabileceğinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Araştırma sonuçları doğrultusunda şu önerilerde bulunulabilir;

- ✓ Anne-çocuk iletişimi azaldıkça çocukların öz-düzenleme becerileri arttığı sonucu doğrultusunda ebeveyn tutumları ile olan ilişkisi incelenebilir. Ailelere öz düzenleme ve ebeveyn tutumlarıyla ilgili bilinçlendirme eğitimleri verilebilir.
- ✓ Araştırma 4-6 yaş çocuğa sahip ebeveynlerle sınırlı olduğundan farklı yaş gruplarında tekrar edilebilir. Nitel ve deneysel çalışmalar yapılabilir.
- ✓ Bu çalışma, normal gelişim gösteren çocuklarla sınırlıdır. Çalışma grubunu özel gereksinimi olan çocukların oluşturduğu, öz düzenleme becerilerine yönelik çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Adagideli, F.H. (2018). Okul Öncesi Çocuklarının İlkokula Hazır Bulunuşluklarının Yordayıcısı Olarak Öz-Düzenleme Becerilerinin İncelenmesi. Doktora tezi. Marmara Üniversitesi. İstanbul.
- Altınok, E.B. (2019). Anne Baba Tutumları ile Okul Öncesi Dönem Çocuklarının İletişim Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Konya.
- Arabacı, N. (2011). Anne-Baba-Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı'nın Geliştirilmesi ve Anne-Baba-Çocuk İletişiminin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Arabacı, N. & Ömeroğlu, E. (2013). 48-72 Aylık Çocuğa Sahip Anne Babaların Çocuklarıyla İletişimlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı:30, ss.41-53
- Baysal, A. & Özgenel, M. (2019). Ortaokul Öğrencilerinin Bağlanma Stilleri ve Öz-Düzenleme Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi. 15(2), 142-152.
- Bayındır, D. & Biber, K. (2019). 60-72 Aylık Çocukların Okula Hazır Bulunuşluk Düzeyleri ile Öz Düzenleme Beceri Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi 2019, 9(1), 135-154, doi: 10.23863/kalem.2018.105
- Bayındır, D. (2016). 48-72 aylık çocuklar için öz düzenleme becerileri ölçeği'nin geliştirilmesi ve çocukların öz düzenleme beceri düzeyleri ile annelerine bağlanma biçimleri, annelerin ebeveyn davranışları ve psikolojik sağlıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Blair, C. ve Raver, C. C. (2015). School readiness and self-regulation: A developmental psychobiological approach. *Annual Review of Psychology*, 66, 711-731. Doi: 10.1146/annurev-psych-010814-015221
- Bodrova, E. ve Leong, D. J. (2013). Zihin araçları: Erken çocukluk eğitiminde Vygotsky yaklaşımı. G. Haktanır (Yay. Haz.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2016). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. 22. Baskı. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Eisenberg, N., Smith, C. L. ve Spinrad, T. L. (2004). Effortful control: Relations with emotion regulation adjustment and socialization in childhood. Erişim adresi: <https://www.researchgate.net/publication/232597527>
- Eroğlu, E. (2018). Çocukların Öz Düzenleme Becerileri İle Ebeveynlerin Olumsuz Disiplin Uygulamaları Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
- Erol, A. & İvrendi, A. (2018). 4-6 Yaş Çocuklarına Yönelik Öz-Düzenleme Becerileri Ölçeğinin Geliştirilmesi (Anne Formu). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (PAU Journal of Education) 44, 178-195
- Fındık Tanrıbuyurdu, E. (2012). Okul Öncesi Öz Düzenleme Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 314894).
- Güleç, V. (2018). Aile İlişkilerinin Sosyal Medya ile Birlikte Çöküşü. Yeni Medya Elektronik Dergi, Issn: 2548-0200, Volume 2, Issue 1, ss.105-120
- Hofmann, W., Schmeichel, B. J., & Baddeley, A. D. (2012). Executive functions and self-regulation. *Trends in Cognitive Sciences*, 16, 174-180. DOI: 10.1016/j.tics.2012.01.006.
- Höl, Ş. (2017). Annelerin Çocuklarına Yönelik İletişim Becerilerinin 5-6 Yaş Grubu Çocuklarının İletişim Becerileri Üzerindeki Yordayıcı Etkisi. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi Cilt: IV Sayı: XIII/ Aralık/ MMXVII
- Loretta L. Pecchioni, Kevin B. Wright & Jon F. Nussbaum, Life-span communication, Routledge, New York, 2006, s.27.
- Moilanen, K. L., Shaw, D. S., Dishion, T. J., Gardner, F., & Wilson, M. (2010). Predictors of longitudinal growth in inhibitory control in early childhood. *Social Development*, 19(2), 326-347.
- Öztabak, M., & Özyürek, A. (2018). Okul Öncesi Çocuklarda Öz Düzenleme Becerileri ile Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(5), 385-395. doi: <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v7i5.1544>
- Polnariiev, B. A. (2006). Dynamics of preschoolers self-regulation: Viewed through the lens of conflict resolution strategies during peer free-play (Unpublished dissertation thesis). Erişim adresi: ProQuest.

- Roskam, I., Stievenart, M., Meunier, J. C., & Noël, M. P. (2014). The development of children's inhibition: Does parenting matter? *Journal of Experimental Child Psychology*, 122, 166- 182. doi: 10.1016/j.jecp.2014.01.003
- Rothbart, M. K.; Sheese, B. E.; Rueda, M. R. & Posner, M. I. (2011). Developing Mechanisms of SelfRegulation in Early Life. *Ulusal Sağlık Enstitüleri Dergisi*, 3 (2), 207-213.
- Sameroff, A.J. (2008). Conceptual issues in studying the development of selfregulation. S. L. Olson ve A. J. Sameroff (Ed.), *Biopsychosocial Regulatory Processes in Development of Childhood Behavior Problems: Biological, Behavioral, and Social-Ecological Interactions*. (s. 1-18). Newyork: Cambridge University Press
- Tarkoçin, S. (2014). Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 48-66 aylık çocukları olan ebeveynlerin çocukları ile iletişim kurma düzeyleri ve davranış sorunları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi. İstanbul.
- Taylor, Z.E., Eisenberg, N., Spinrad, T.L. ve Widaman, K.F. (2013). Longitudinal relations of intrusive parenting and effortful control to ego-resiliency during early childhood, *Child Development*, 84 (4), 1145-1151.
- Temiz, A. (2019). Okul Öncesi Dönemde Davranışsal Öz-Düzenleme Becerilerinin Çocuğa Ve Aileye İlişkin Değişkenler İle Ebeveyn Tutumları Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Gazi üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tozduman Yararlı, K. & Güngör Aytar, F.A. (2017). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Davranışlarının Öz Düzenleme Becerileri Yönünden İncelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2017; 13(3): 856 – 870.
- Üredi, I. & Erden, M. (2009). Öz-Düzenleme Stratejileri Ve Motivasyonel İnançlarının Yordayıcısı Olarak Algılanan Anne Baba Tutumları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* Güz 2009, 7(4), 781-811.
- Von Suchodoletz, A., Trommsdorff, G., & Heikamp, T. (2011). Linking maternal warmth and responsiveness to children's self-regulation. *Social Development*, 20, 486-503. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9507.2010.00588.x>
- Yalçın, H. (2013). Anne-Çocuk İletişimi Eğitiminin Etkileri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi. Sosyal Bilimler Dergisi*. Nisan 2013, Sayı:28, ss. 179-194
- Watson, A. J., & Bell, M. A. (2013). Individual Differences in Inhibitory Control Skills at Three Years of Age. *Developmental Neuropsychology*, 38(1), 1-21. DOI: 10.1080/87565641.2012.718818.

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 10.10.2019 | Kabul Tarihi: 06.12.2019

ZİYA GÖKALP'İN MİLLİ MÜZİĞİMİZİ OLUŞTURMAKLA İLGİLİ DÜŞÜNCELERİNİN ATATÜRK'ÜN AYNI DOĞRULTUDAKİ FİKİRLERİNE VE ÇAĞDAŞ TÜRK MÜZİĞİNE ETKİLERİ.

Doç. Arman ARTAÇ

Anadolu Üniversitesi Devlet Konservatuvarı
aartac@anadolu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-6115-8114>

Atıf / Citation: Artaç, A. (2019). Ziya Gökalp'in Milli Müziğimizi Oluşturmakla İlgili Düşüncelerinin Atatürk'ün Aynı Doğrultudaki Fikirlerine ve Çağdaş Türk Müziğine Etkileri. *İnönü University International Journal of Social Sciences & İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS)*, 8(2), 529-550.

Özet

Bu çalışmanın amacı, Atatürk'ün ilke ve inkılaplarına temel oluşturan kaynaklardan biri olan Ziya Gökalp'in "Türkçülüğün Esasları" adlı eserinde, "Milli Müzik" başlığı altında dile getirdiği, Osmanlı/Türk müziğinin Bizans taklidi ve Türk unsurlarını taşımayan sun'i bir müzik olduğu ve bundan dolayı milli müziğimizi oluşturmak için bir kaynak olamayacağı tespitinin ne derece doğru olduğunu, doğurduğu sonuçları ve tepkileri incelemek ve Çağdaş Türk Müziğinin, bu tespitler sonucu oluşan var edilme politikalarından ne şekilde etkilendiğini ortaya çıkartmaktır.

Çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmış, elde edilen veriler tarihsel gerçeklere ve kaynaklara dayanılarak yorumlanmıştır.

Bu çalışmada Ziya Gökalp'in milli müzik konusunda ortaya koyduğu fikirler ve buradaki yanlışlıklar, onunla karşıt fikirde olanlar ve onu destekleyenlerin dile getirdikleri düşüncelerle birlikte incelenmiş ve bunların karşılığındaki doğru bilgiler sunulmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün, bu fikirleri, içerdiği yanlışlıklarla birlikte müzik inkılabında uygulamadaki amacı da, zamanın gerektirdiği koşullar, kendi kişisel tercihleri ve devlet adamı kişiliği baz alınarak irdelenmiş, kaynakların desteğiyle objektif bir sonuca varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Atatürk, Ziya Gökalp, Milli Müzik, Müzik İnkılabı, Çağdaş Türk Müziği

THE EFFECTS OF ZIYA GÖKALP'S IDEAS ABOUT ESTABLISHMENT OF OUR NATIONAL MUSIC ON ATATURK'S IDEAS AND ON THE CONTEMPORARY TURKISH MUSIC

Abstract

The purpose of this research is to analyse the question of correctness, reactions towards and consequences of the determination that "Ottoman/Turkish music is an artificial, imitation of Byzantine music and not has Turkish national elements, therefore it can not seen as a resource to create of our national music" which was said by Ziya Gökalp in his work "The Essentials of Turkism" under the title "National music".

Besides the purpose of this research is to reveal that wherein the Contemporary Turkish Music affected by national music establishment policies which constituted that result of these determinations.

In this research, literature review method was used, the knowledges that acquired has been commented on the basis of historical realities and resources.

In this research Ziya Gökalp's ideas on national music and mistakes in these ideas analysed in addition to the ideas of those against him and support him and the correct knowledges has been introduced.

Atatürk's aim to execute the policies under those ideas on music revolution with their mistakes has been explicated by basing on the conditions of that time, his personal preferences and his statesman personality, reached an objective conclusion with confirmation of resources.

Keywords: Atatürk, Ziya Gökalp, National Music, Music Revolution, Contemporary Turkish Music

1. GİRİŞ

Bu çalışmada, Ziya Gökalp'in Türk Milliyetçiliğinin yapılandırılması ile ilgili görüşleri ve Mustafa Kemal Atatürk'ün, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş sürecinde politikalarını oluştururken bu görüşleri ne kadar benimsediği ile ilgili Türkiye'de daha önce yapılmış, genel veya musiki inkılabı alanında özel olarak yapılmış araştırmalara ek olarak;

- Osmanlı/Türk müziğinin Bizans ve Arap müziğinden alındığı, dolayısıyla milli olmadığı konusu ve komalı sesleri içermesi nedeniyle evrensel normlarda milli bir müziğin temelini oluşturamayacak olması iddiasıyla bu inkılabın dışında tutulması ne kadar doğru olduğu,

- Bu süreçte üzerinde çalışılmasının uygun görüldüğü halk müziğinde de komaların varlığı bir sorun teşkil edip etmediği,

- Bu görüşlerle oluşturulan milli müzik politikası sonucunda başarıya ulaşıp ulaşılmadığı,

- Başarıya ulaşamadığı iddiasında bulunanların, bunun sebebinin Osmanlı/Türk müziğinin bu sürecin dışında bırakılmasına bağlamaların ne kadar doğru olduğu sorularına yanıt aranacaktır.

Bu konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmalara örnekler aşağıdaki gibidir:

- Hasan Eren'in "Atatürk ve Ziya Gökalp" adlı makalesi esas olarak Atatürk'ün Ziya Gökalp'in fikirlerinden sanıldığı kadar etkilenmediği konusundaki belgeleri açıklar.

- Tuncay Yıldırım'ın "Müzik Sosyolojisi Perspektifi İle Ziya Gökalp'in Hars ve Medeniyet Ayrımı Üzerinden Geliştirdiği Milli Musiki Fikirlerine Kısa Bir Bakış" adlı makalesinde Ziya Gökalp'in Milli Musiki hakkındaki görüşlerinin devletin uygulamaya çalıştığı müzik politikasındaki

rolü, politikaların yarattığı kimlik kargaşası, müzikolog ve aydınlar arasında boy gösteren alaturka-alafranga tartışmaları gibi sosyolojik gelişmeler müzik sosyolojisi perspektifiyle değerlendirilmektedir.

- Atilla Sağlam'ın "Türk Musiki Devrimi ve Ziya Gökalp" adlı makalesi, Gökalp'in musikiye ilişkin görüşleriyle Atatürk'ün planlayıp bizzat yürüttüğü ve somut edinimlerin olduğu Türk musiki devrimi arasındaki bağ, bununla ilgili fikirler, tartışmalar, hedef ve uygulamaların ortaya konulduğu bir çalışmadır.

- Hakan Doğru'nun "Mustafa Kemal Atatürk ve Kurucu İdeoloji Türk Milliyetçiliği" adlı yazısında Türk Milliyetçiliğinin tanımlanması ve uygulamaya konulmasında Ziya Gökalp ve Atatürk arasındaki fikirsel paralellikten bahsetmektedir.

- S. Zeki Çavdaroğlu, "Ziya Gökalp ve Türk Musikisi" adlı yazısında Ziya Gökalp'in Türkcülük ile ilgili görüşlerini hem genel olarak Cumhuriyetin kuruluşundaki dönüşümlere etkisi hem de özelde Milli Müziğimizin oluşturulmasını olumsuz etkilemesi ve Osmanlı'yı dışlaması açısından eleştirmiştir.

- Onur Güneş Ayas "Kemalist oryantalizm ve Osmanlı Türk Müziği" adlı makalesinde Kemalizmin, "Kemalist oryantalizm" olarak tanımladığı milli müziğimizi oluşturma politikalarında, Osmanlı Müziği'ni olumsuz özelliklerle tanımladığını ve bu müziği Türk saymadığından bahseder. Makale "Kemalist oryantalizm"ın müzik görüşünü gizli, açık ve öz-oryantalizm kavramları çerçevesinde analiz etmektedir.

- Aynı yazar "Musiki İnkılabı ve Rus Modeli: Karşılaştırmalı Müzik Sosyolojisi Açısından Bir Tartışma" adlı makalesinde Milli müziğin oluşturulması sürecinde Osmanlı müziğinin dışlanması çabalarından ve Musiki İnkılabı'nın başarısızlığından yola çıkarak, Rus ve Türk müziğindeki modernleşme deneyimleri arasında sanıldığı kadar benzerlik olmadığını göstermeye çalışmıştır ve bu başarısızlığı Osmanlı müziğinin dışlanmasına bağlamıştır.

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda, siyasal ve toplumsal alanda Batılılaşma hedeflerinin içerisinde Mustafa Kemal Atatürk'ün özellikle önem verdiği alan, kültürümüzün önemli bir kısmını oluşturan geleneksel müziğimizi evrensel bir platforma taşımaktı. Atatürk, Cumhuriyet devrimlerini uygulamaya koyarken, Ziya Gökalp'in fikirlerinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Aynı şekilde Atatürk'ün milli müziğimizi oluşturmakla ilgili çizeceği yol haritası da, Ziya Gökalp'in bu konudaki fikirlerine dayanmaktaydı.

Ancak Gökalp'in milli müziğimizi oluşturmak ile ilgili fikirlerini dayandırdığı bilgilerdeki eksiklik ve yanlışlıklar, sonrasında zincirleme bir reaksiyon olarak Atatürk'ü de bazı olumsuz uygulamalara sevk etmiştir.

Musafa Kemal Atatürk, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye'de siyasal, hukuki, ekonomik, kültürel ve toplumsal alanda geniş kapsamlı bir yenilenme ve dönüşüm sürecini başlatmıştır. Atatürk, kültürel alandaki çağdaşlaşma hedefinde müziğe özel bir önem vermekteydi. Türk müziğinin milli unsurlarını koruyarak evrensel ölçüde bir çağdaş Türk müziği oluşturulması

düşüncesindeydi. 14 Ekim 1925'te İzmir Kız Lisesini ziyaretinde öğrencilerin “Hayatta musiki lazım mıdır?” sorusuna şöyle cevap vermiştir:

“Hayatta musiki lazım değildir. Çünkü hayat musikidir. Musiki ile alakası olmayan mahlukat insan değildir. Eğer mevzuu bahis olan hayat insan hayatı ise, musiki behemehal vardır. Musikisiz hayat zaten mevcut olamaz. Musiki hayatın neşesi, ruhu, süruru ve her şeyidir. Yalnız musikinin nev'i şayan-ı mütalaadır.”(Türk Tarih Kurumu, 2006: 2: 242)

Atatürk'ün Türk müziğini çağdaşlaştırma ve evrensel düzeye taşıma ile ilgili düşünceleri büyük ölçüde Ziya Gökalp'in Türkçülük ile ilgili fikirlerine dayanır. Türk musiki sanatına yönelik gerçekleştirilen yenilik ve yapılanmalarda Gökalp'in Türk musikisi konusundaki fikirlerini de açıkladığı “Türkçülüğün Esasları” adlı eser temel kaynak olma özelliği kazanmıştır. (Sağlam, 2009: 53)

Bir tarih profesörü olan Ercümen Kuran 1963 yılında “Türk Kültürü” dergisinde “Atatürk ve Ziya Gökalp” başlıklı yazısında Gökalp'in fikirlerinin Atatürk'e tesirinin milliyetçilik, din ve Batılılaşma sahalarında daha somut örneklerle görüldüğünü söylemiştir. (Eren, 1972: 173)

Aslında Atatürk İnkılaplarının tümünün temeli Ziya Gökalp'in fikirlerine dayanmaktadır. Atatürk “Bedenimin babası Ali Rıza Efendi, hislerimin Namık Kemal, fikirlerimin Ziya Gökalp'tir” (Çonoğlu, 2019: 7) diyerek bu durumu doğrulamaktadır. (Çonoğlu, 2019: 7)

Edebiyat Profesörü Mehmet Kaplan da “1000 Temel Eser” dizisinde Gökalp'in “Türkçülüğün Esasları” adlı eserini sunarken “Atatürk inkılaplarının temelinde Ziya Gökalp'in fikirleri vardır”(Eren, 1972: 173) diye yazmıştır.

2. ZİYA GÖKALP'İN “MİLLİ MUSİKİ” Yİ OLUŞTURMA İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Ziya Gökalp “Türkçülüğün Esasları” adlı eserinin “Milli Musiki” adlı bölümünde Türk müziği ile ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmiştir :

“...Memleketimizde bunlardan başka, yanyana yaşayan iki musiki vardır. Bunlardan birisi halk arasında kendi kendine doğmuş olan (Türk musikisi), diğeri (Farabî) tarafından Bizans'tan tercüme ve ictibas olunan (Osmanlı musikisi) dir. Türk musikisi ilham ile vücuda gelmiş, taklitle hariçten alınmamıştır. Osmanlı musikisi ise, taklit vasıtasıyla hariçten alınmış ve ancak usulle devam ettirilmiştir. Bunlardan birincisi harsımızın, ikincisi ise, medeniyetimizin musikisidir. Medeniyet usulle yapılan ve taklit vasıtasıyla bir milletten diğeri millete geçen mefhumların ve tekniklerin mecmuudur. Hars ise hem usulle yapılmayan, hem de taklitle başka milletlerden alınamayan duygulardır. Bu sebeple, Osmanlı musikisi kaidelerden mürekkep bir fen şeklinde olduğu halde, Türk musikisi, kaidesiz, usulsüz, fensiz melodilerden, Türkün bağrından kopan samimi nağmelerden ibarettir. Halbuki Bizans musikisinin menşesine çıkarsak bunu da eski Yunanlıların harsı dahilinde görürüz.

...Şark musikisi de, garp musikisi gibi eski Yunan musikisinden doğmuştu. Eski Yunanlılar, halk melodilerinde bulunan tam ve yarım sesleri kâfi görmeyerek, bunlara dörtte bir, sekizde bir, on altıda bir sesleri ilâve etmişler ve bu sonkilere (çeyrek sesler) namını vermişlerdi. Çeyrek sesler tabii değildi; sun'iydi. Bundan dolaydır ki hiç bir milletin halk melodilerinde çeyrek seslere tesadüf edilmez. Binaenaleyh, Yunan musikisi gayri tabii seslere istinat eden bir sun'î musiki idi. Bundan başka, hayatta yeknesaklık olmadığı halde, Yunan musikisinde aynı melodinin tekerrüründen ibaret olan üzücü bir yeknesaklık vardı.

Ortaçağ Avrupa'sında teşekkül eden (opera) müessesesi, Yunan musikisindeki bu iki eksikliği giderdi. Çeyrek sesler, operaya uymuyordu. Bundan başka, opera bestekârları ve oyuncularını halktan oldukları için çeyrek sesleri bir türlü anlayamıyorlardı. Bu sebeplerin tesiriyle, garbın operası, garp musikisinden çeyrek sesleri çıkardı. Aynı zamanda, opera, duyguların, heyecanların, ihtirasların sürüp gitmesinden ibaret bulunduğundan, (armoni) yi ilâve ederek, garp musikisinin doğmasına sebep oldu. Şark musikisine gelince, bu tamamıyla eski halinde kaldı. Bir taraftan çeyrek sesleri muhafaza ediyordu, diğer taraftan armoniden hâlâ mahrum bulunuyordu. Farabî tarafından Arapçaya naklolunduktan sonra bu hasta musiki sarayların rağbetiyle Acemceye ve Osmanlıcaya da naklolunmuşlardı. Diğer taraftan Ortodoks ve Ermeni, Keldanî, Süryanî kiliseleriyle Yahudi hahamhanesi de bu musikiyi Bizans'tan almışlardı. Osmanlı memleketinde, bütün Osmanlı unsurlarını birleştiren yegâne müessese olduğu için, buna "Osmanlı ittihad-ı anâsır-ı musikisi"(Osmanlı müzik unsurlarının birleşimi) namını vermek de gerçekten çok münasipti.

Bugün, işte şu üç musikinin karşısındayız: Şark musikisi, garp musikisi, halk musikisi.

Acaba bunlardan hangisi, bizim için millidir? Şark musikisinin hem hasta, hem de gayr-ı millî olduğunu gördük. Halk musikisi harsımızın, garp musikisi de yeni medeniyetimizin musikileri olduğu için, her ikisi de bize yabancı değildir. O halde millî musikimiz, memleketimizdeki halk musikisiyle garp musikisinin kaynaşmasından doğacaktır. Halk musikimiz, bize birçok melodiler vermiştir. Bunları toplar ve garp musikisi usulünce armonize edersek hem millî, hem de Avrupai bir musikiye mâlik oluruz. Bu vazifeyi ifa edecek olanlar arasında Türk Ocaklarının musiki heyetleri de dahildir. İşte Türkçülüğün musiki sahasındaki programı esas itibarıyla bundan ibaret olup, bundan ötesi millî musikarlarımıza aittir." (Kaplan, 1976: 138-140)

Ziya Gökalp, Cumhuriyet dönemi Türk milliyetçiliğinin kurucularından ve en tanınmış simalarındandır. 1920'lerde Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran siyasi aktörlerin ortaya koyduğu ve temellendirmeye çalıştığı Cumhuriyet ideolojisini siyasal, kültürel, sosyolojik, felsefi anlamda geliştiren, şekillendiren en önemli kaynaklardan birisi Ziya Gökalp'ın "Türkçülüğün Esasları" adlı kitabında ortaya koyduğu Türkçülük ideolojisidir. (Çonoğlu, 2019: 11)

Önemli bir şair yazar düşünür ve bürokrat olan Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları adlı eserinde yer verdiği ve yukarıda aktarılan "Millî Musiki" bölümünde, doğru olmayan ya da yanlış yorumladığı bir takım bilgiler üzerinden çıkarımlar yapmış ve millî müziğimizin oluşturulmasına dair önerdiği yöntem ve yaklaşımlar tartışmalı bir platforma oturmuştur.

Cem Behar, Orhan Tekelioğlu, Ahmet Kabaklı, Faruk Timurtaş, Laika Karabey gibi müzik eğitimcisi, yazar, edebiyat tarihçisi ve akademisyenler de kitap ve makalelerinde Ziya Gökalp'ın Osmanlı müziğine yaklaşımını eleştirmişlerdir.

Geleneksel Türk müziği bestecisi, tambur sanatçısı, yorumcu ve müzik eğitimcisi olan Laika Karabey bir makalesinde;

"İnsan ne kadar âlim olursa olsun bilmediği bahse karışınca hataya düşer. Ziya Gökalp'i Türk mütefekkeri olarak tanıyoruz. Fakat asla bir musiki üstadı olarak değil. Hâlbuki muhterem mütefekker, hiçbir kısmını bilmediği muhakkak olan musikiye dair başından sonuna kadar tetkiksiz ve hatalı bir takım iddialarda bulunuyor. Türk musikisi güya Farabi vasıtasıyla Bizans'tan alınmış, hakiki Türk musikisi halk melodilerinden ibaret imiş ve saire ve saire"

diye yazmıştır. (Karabey, 1954: 170)

Ekonomist, iktisatçı ve Türk müziği araştırmacısı Cem Behar da “Musikiden Müziğe Osmanlı/Türk Müziği: Gelenek ve Modernlik” adlı kitabında bu konuda şöyle yazmıştır:

“Ziya Gökalp müzisyen ya da müzikolog değildi. Böyle bir iddiası da yoktu zaten. Bu konuda yazdıklarına bir asırlık mesafeden baktığımızda musikiden az çok anladığını dahi söylemek zor. Bu konuya ilişkin yazdıklarından da göreceğimiz gibi, çok sayıda bilgi, yorum ve değerlendirme hataları var.” (Behar, 2005: 271)

Besteci ve müzik bilimci Hüseyin Saadettin Arel de “Türk musikisi kimindir?” adlı yazı dizisinde Türk müziğinin Antik Yunan müziğiyle ilgisinin olmadığını ispatlamaya çalışmıştır. (Arel, 1990)

Türk milliyetçiliğini şekillendiren ve devrimci fikirleriyle genç Türkiye Cumhuriyetinin fikir mimarı sayılan bir düşünür olan Ziya Gökalp’ın her konuda aynı düzeyde bilgi birikimine sahip olmasını beklemek gerçekçi olmaz. Zaten Gökalp’ın söz konusu eserindeki “Milli Musiki” bölümü bir müzikoloji araştırması değil, sosyolojik bağlamda, bir milletin kültürüne ait özellikleri yansıtabilecek ve işlenerek gelişmiş ve Batılı medeniyetlerde kabul görebilecek müziğin hangisi olduğunu tespit etmek için dayandığı gerekçelerdir. Ne var ki bu gerekçelerdeki yanlışlar bir zincirleme reaksiyon şeklinde Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki milli müziğimizi oluşturma sürecinde Osmanlı/Türk müziğinin bir dönem radyolarda çalınmasının yasaklanmasına ve Dar-ül Elhan’da Türk müziği eğitiminin kaldırılmasına kadar giden uygulamaları getirmiştir.

Gökalp’in Türk müziği ile ilgili öne sürdüğü fikirlere göz atıp maddeler halinde düzeltmeler yapmak gerekirse:

1- Ziya Gökalp “...Memleketimizde bunlardan başka, yanyana yaşayan iki musiki vardır. Bunlardan birisi halk arasında kendi kendine doğmuş olan (Türk musikisi), diğeri (Farabî) tarafından Bizans’tan tercüme ve iktibas olunan (Osmanlı musikisi) dir.” demiştir.

Saray, tekke ve medreselerin de katkı sağladığı, Klasik Türk Müziği olarak tanımladığımız Osmanlı/Türk müziği, 10. yüzyılda Farabî’nin bir seferde Bizans’tan alarak tercüme ya da taklit edip alıntılatabileceği bir teorik bilgiler topluluğu değildir. Osmanlı/Türk müziği, kökeni çok eskilere dayanan ve uzun bir gelişme süreci sonunda Şark müzik geleneği içinde en üst seviyesine ulaşmış bir saltanat ve şehir müziğidir.

Türkler M.Ö. 2000 yılından daha eski dönemlerde Orta Asya’da Sayan-Altay dağlarının kuzeybatı bölgesinde yaşıyorlardı. Dolayısıyla Türk müzik kültürü de bu dönemlere dayanmaktadır. (Sarı, 2017: 9)

“Bütün ilkel toplumlarda olduğu gibi eski Türk topluluklarında da musikinin dini amaçlarla birleşip, bütünleştiği, ilk din adamlarının kitleleri harekete geçirmek için güzel söz, güzel ses ve raks unsurlarını kullandığı bilinmektedir.

Hunlar döneminde müzik kültürü, devlet eliyle sonraki dönemlere temel oluşturacak şekilde yapılmıştır. İlk devlet askeri müzik topluluğu olan Tuğ Takımı (mehter takımının atası) bu dönemde kurulmuş, Dini/Dindışı Müzik, Askeri Müzik, Sanat Müziği, Halk Müziği gibi ilk tür ayrımları başlamıştır. Selçuklular döneminde Türk müziği, Fars ve Arap kültürleriyle etkileşim haline girerek İslamın müzik konusundaki anlayışı yumuşatarak benimsemiştir. Bir yandan kendi gelişim, değişim ve dönüşümünü gerçekleştirirken, diğer yandan getirdiği devingenlik ve zengin çeşitlilik ile İslam müzik

kültürünün en güçlü, en etkin ve en belirleyici ögesi durumuna gelmiş olan Türk müzik kültürü, tasavvuf müziğinin gelişimini tetiklemiştir. Tasavvufta kullanılan çalgı müziği, Türk müziğinin gelişmesine ve yaygınlaşmasına büyük katkı sağlamıştır.” (Pelikoğlu, Özşen, 2015: 54)

Osmanlı-Türk müziğini uzun gelişim süreci, sarayın desteği, mevlevihane, gayrimüslimlerin müzikleri, mehter müziği, Enderun’da verilen musiki eğitimi gibi etkenlerle ilerleyişini sürdürmüştür.

“15. yüzyılda teori, 16. yüzyılda ise icra ve bestecilik geleneğinin doğudan Osmanlı’ya kayması, Osmanlı-Türk Müziği ve Osmanlı Saray Müziğinin kimliğini oluşturması sürecini başlatmıştır. İstanbul ve Saray, Osmanlı’nın ve İslamiyet’in tek merkezi iken, imparatorlukta müzik yaşamının da merkezi olma rolünü üstlenmiştir. Bu dönemden itibaren artık kendi varlık ve kimliğini oluşturan sanat müziği aynı zamanda devlet ve en başta padişah tarafından desteklenen bir saltanat müziğidir.”(Sarı, 2014: 34)

Osmanlı/Türk müziği 17. ve 18. yüzyıllarda Hafız Post, Itri, İsmail Dede Efendi, 19. yy’da Zekai Dede Efendi, Tanburi Cemil Bey, Hacı Arif Bey gibi bestekarların üretimleriyle Doğu müziği geleneklerinin en üst seviyesine ulaşmış, sanatsal bir müziğe evrilmiştir.

2- Gökalp, Osmanlı müziğini, kurallardan oluşan bilimsel bir müzik olarak tanımlamasına karşılık “Türk musikisi” olarak tanımladığı halk müziğimizi; kuralsız, usulsüz, fensiz melodilerden oluşan bir müzik olarak betimlemiştir. Türkülerin, Türk’ün bağrından kopan samimi nağmelerden ibaret olduğu ifadesi ise doğrudur.

“Anadolu Türk Halk Musiki’sinde, kendine mahsus şekiller vardır. Bu şekiller, çok defa bestelenen şiirin formunun adını taşır: Koşma, destan, varsağı, mani, divan, kalenderi, karşılama, semai vb. Usul ve üslupça da maya, bozlak, uzun hava, kırık hava, oyun havası gibi isimler alırlar. Büyük merkezlere yakın çevrelerde teşekkül eden halk musikisi, mahsulü ve sahibi meçhul türkülerin, çok defa Klasik musikimizin şarkıları ile ayırt edilebilmeleri imkânsızdır. Bunların, çok kabiliyetli, hatta tereddütsüz iddia edilebilir ki bazıları şüphesiz deha sahibi meçhul bestekârların eserleri olduğu anlaşılmaktadır.” (Öztuna, 2000: 141)

Türküler yapı bakımından iki ana grupta incelenebilir. Uzun hava ve Kırık hava. Kırık havalar ölçüsü ve özel bir tartımı olan ezgilerdir. Kendine özgü bir ritmik dengeye sahiptir ve belli kalıpları bulunur. Türkülerin büyük bir bölümü form açısından bir bölümlü şarkılara benzemektedir. (Yücel, 2011: 4)

Türkülerin pek çoğu aynı zamanda yöresel dansların yani halk oyunlarının müziğidir. Her yörenin kendine özgü oyun havaları da genellikle bir bölümlü şarkı formu çerçevesinde kendi melodik ve ritmik yapılarına sahiptir. Birçok türkünün bestesi de her ne kadar melodi seyri açısından makamın gereğini tam yansıtmasa da Klasik Türk müziğinde de kullanılan makamlar üzerine yapılmıştır.

Geleneksel Türk Halk Müziği’nde makâm veya ayak kullanımı ile ilgili kitap hazırlamış olan Mehmet Can Pelikoğlu’nun verdiği bilgilerde Geleneksel Türk Halk Müziği dizilerinin adlandırılmasında, Geleneksel Türk Sanat Müziği’nin makâmsal yapısından faydalanılmasının, halk müziğine daha bilimsel yapı kazandıracağı ifâde edilmiştir. (Karaduman, 2014: 597)

Bu bilgilerden anlaşılacağı üzerine Türk Halk Müziği için -Her ne kadar Ziya Gökalp bu tanımlamayı halk müziğini yermek için yapmamışsa da- usülsüz, kuralsız bir müzik tanımlaması yapmak doğru değildir.

3- Ziya Gökalp'in "Eski Yunanlılar, halk melodilerinde bulunan tam ve yarım sesleri kâfi görmeyerek, bunlara dörtte bir, sekizde bir, on altıda bir sesleri ilâve etmişler ve bu sonkilere (çeyrek sesler) namını vermişlerdi. Çeyrek sesler tabîî değildi; sun'îydi. Bundan dolayıdır ki hiç bir milletin halk melodilerinde çeyrek seslere tesadüf edilmez." şeklinde verdiği bilgi de doğruyu yansıtmamaktadır.

"Eski Yunanlılar" olarak kastedilen zaman diliminin milattan önce 400-300 yılları arası olduğunu kabul edersek, o dönemde zaten Yunan halk müziğinde de birbirine eşit yarım seslerin oluşturduğu tampere diziler mevcut değildi. Antik Yunan'da müzik ile uğraşan alimler Yunan müzik sistemini "tetrakord" denilen, 4 notanın oluşturduğu kısa dizilerin 4 tanesinin oluşturduğu 15 notalık bir ses dizisi üzerine kurmuşlardı (Özgür, 2001: 170) ve bu kısa dizilerin ses aralıklarında da bir tam sesin dörtte biri yani çeyrek sesler bulunabiliyordu. Gökalp, oldukça teknik bir konu olan Antik Yunan müzik sistemini, Osmanlı müziğini de oluşturan çeyrek seslerin gelişmiş Batı müziği ile uyum sağlayamayacağı tezini desteklemek adına oldukça basite indirgemıştır.

Çeyrek seslerin sun'î olması ise bir bakıma doğrudur. Her yarım sesin 4 ya da 5 komaya bölüdüğü ve Osmanlı müziğinde kullanılan "Arap koması" sisteminde komalar, doğal seslerin doğuşkanlarıyla uyumsuzluk oluşturur. Bununla birlikte seslerin yapay olarak bölünerek oluşturulduğu diziler Klasik Türk Müziğinde 600'e yakın makamı oluşturmuştur. Diğer yandan sesin fiziksel özellikleri nedeniyle Savart ve Cent gibi frekans hesaplamasına dayanan nota belirlemede, örneğin Do major dizisindeki mi ile Re major dizisindeki mi farklı frekanslarda tınlamaktadır. Yani Şark müziklerinde kullanılan koma kavramı ile Yunan müziğindeki frekansların doğal titreşimleri sonucu ortaya çıkan ses farklılıkları birbirinden ayrı konulardır. (Atalay, 2015: 39-62 Bu farklılığı ortadan kaldırmak için Barok dönemde bir diziyi 12 eşit yarım sese bölen "Tampere sistem" bulunmuştur ve bu sistem de aralıkların doğal frekanslarına aykırıdır. Bu anlamda 17. yy'dan beri Batı sanat müziğini oluşturan diziler de sun'î sayılır.

4- Gökalp "...Bundan dolayıdır ki hiç bir milletin halk melodilerinde çeyrek seslere tesadüf edilmez." diyerek de doğru olmayan bir bilgi vermiştir.

Anadolu'da olduğu gibi, İran, Hint, Pakistan, Bangladeş, Afganistan, Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan, Tacikistan gibi Ortadoğu ve Orta Asya coğrafyasında yaşayan tüm halkların müziklerinde de çeyrek sesler yani komalar bulunmaktadır. Ayrıca Endonezya, Kamboçya, Vietnam, Laos gibi Güneydoğu Asya ülkelerinde de halk müziğinde komalar kullanılmaktadır.

Bir halkın müziğini, o toplumun yaşam biçimi, ahlak anlayışı, dininin gerekleri, kültürü, eğitimi, içerisinde yaşadığı coğrafya, ülkelerinin yönetim şekli, halkın refah seviyesi, yaşadıkları kuraklık, savaş, doğal afetler gibi pek çok etken belirler ve o halk en anlamlı, en dinlenilebilir müzik kendi müzikleridir. Sadece tek sesli müzik kültürü içerisinde bile bir Çin halk şarkısı Anadolu'da yaşayan birine son derece anlamsız gelirken, bizleri derinden etkileyebilecek bir uzun hava da bir Çinli için hiçbir şey ifade etmeyebilir. Bu noktada müziğin dinleyicisi açısından -evrensel normlardaki geçerliliğini değil- estetik düzeyinin üstünlüğünü belirleyen unsur, o müziğin

eşit aralıklı dizilerden oluşup armonize edilebilirliği değil, dinleyicisi için ne ifade ettiği, onda hangi duyguları uyandırdığı olmaktadır.

Dans, eğlence amacıyla ya da dinsel, törensel, ağıt yakma, tedavi gibi amaçlarla üretilen tek sesli halk müziklerinde komalardan kaçınarak eşit aralıklı sisteme geçmek gibi bir ihtiyaç hiçbir zaman doğmamıştır. O müziği dinleyen kişi için, müziğin komalı dizilerle oluşturulmuş hali tatmin edicidir. Bu müziklerin komalarını tampere edilmiş seslere doğru düzeltmek, dinleyicisi için o müziği bozmaktan başka birşey değildir. Aynı şekilde tek sesli müzik geleneğinde, o müziği ortaya çıkaran besteciler, ozanlar hiçbir zaman bunları çok seslendirme gibi bir kaygıya düşmemişler, buna gerek duymamışlardır.

Batıda ise 11. yüzyılda “Organum” adı verilen iki sesli, ilkel bir çok seslilik kilise müziğinde ortaya çıkmıştır. Kilise korolarının söylediği ilahilere bir derinlik katma ihtiyacı sonunda ortaya çıkan organum tekniğinde Gregoryen ilahilerinin ana ezgisine 4’lü ya da 5’li aralık yukarıdan bir diğer ezgi eşlik etmekteydi. Ayrıca Avrupa müziğinde dizilerin 12 yarım sese bölünmesi çok sesliliğin ilk denemelerinde bir uyumsuzluğa yol açmamış ve bu noktadan itibaren kontrpuan ile devam ederek fonksiyonel armoni ve çağdaş armoni kurallarına kadar süregelerek gelişmiştir.

Dizilerin pek çok mikrotona bölünerek kullanıldığı Doğu müziklerinde ise melodilerin altında belli seslerin uzatılması ya da tekrarlanmasının dışında bir geliştirme olamamıştır. Çünkü komalar, birlikte tınlayan sesler arasında uyumsuzluk yaratmıştır. Tek sesli müzikte bir çokseslendirme çabası olsaydı bile bu girişim komalı dizilerde müziği derinleştirip güzelleştirmek yerine kulak tırmalayıcı bir hale getirecekti. Bunun yanında Osmanlı/Türk müziğinin yüzlerce kombinasyon oluşturan komalı veya komasız dizileri ve usülleri sonsuz bir melodi zenginliği yaratmış bu da bu müziğin dinleyicisi kitleler için yeterince tatmin edici olmuştur. Elbette Batı müziğinde de sadece major ve minor dizilerle ve 2/4, 3/4, 4/4 gibi kısıtlı sayıda tartımlarla çok zengin bir repertuar oluşmuştur ancak armoninin yarattığı üç boyutluluk da Batı müziğinin büyük bir zenginliği olmuştur.

5- Ziya Gökalp’in “...Ortaçağ Avrupa’sında teşekkül eden (opera) müessesesi, Yunan musikisindeki bu iki eksikliği (sun’i sesler ve Yunan müziğinin üzücü bir yeknesaklığa sahip olması) giderdi. Çeyrek sesler, operaya uymuyordu. Bundan başka, opera bestekârları ve oyuncularını halktan oldukları için çeyrek sesleri bir türlü anlayamıyorlardı. Bu sebeplerin tesiriyle, garbın operası, garp musikisinden çeyrek sesleri çıkardı. Aynı zamanda, opera, duyguların, heyecanların, ihtirasların sürüp gitmesinden ibaret bulunduğundan, (armoni) yi ilâve ederek, garp musikisinin doğmasına sebep oldu.” şeklindeki fikirleri de gerçeğe uymamaktadır.

Opera türü 17.yy’ın başlarında Floransa’da ortaya çıkmıştır. Çeyrek sesler ise zaten 4. yy’dan beri kullanılmamaktadır. Yani çeyrek sesleri Batı müziğinden çıkaran unsur Opera değildir ve Peri, Monteverdi, Cavalli, Cesti gibi opera bestecileri zaten eserlerini eski diatonik kilise modları üzerinde yazmaktaydı. O dönemde yine modlar üzerine yatay olarak oluşturulan ilkel bir armoni zaten mevcuttu. Gökalp, sanki Avrupa müziği komalı dizilerle yapıyormuş ve Ortaçağ’da ortaya çıkan opera müessesesi, içerisinde taşıdığı duygular, ihtiraslar ve heyecanlar sebebiyle komaları atıp diatonik dizilere geçişi sağlamış ve melodileri çokseslendirerek ilk Batı müziğini oluşturmuş gibi bir anlatımda bulunmuştur.

6- Ziya Gökalp “(Şark müziği)...Farabî tarafından Arapçaya naklolunduktan sonra bu hasta musiki sarayların rağbetiyle Acemceye ve Osmanlıcaya da naklolunmuşlardı” diyerek Osmanlı/Türk müziğini hasta bir müzik olarak nitelemiştir. Bir müziğin makamsal olması ve barındırdığı komalar nedeniyle çokseslendirilmesinin farklı armonizasyon yaklaşımları gerektirmesi sebebiyle o müziği hasta olarak tanımlamak ilginç bir yaklaşımdır. Daha önce de belirtildiği gibi Osmanlı/Türk müziği kendi içerisinde gelişim dönemleri olan, önemli bestecilerinin bir çok büyük ve önemli eserler ürettiği yüksek bir kültürün müziğidir. 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren tamamen ticaret ve kazanç amaçlı bestelenmiş piyasa şarkılarının ortaya çıkması ve genel icra tarzının da bundan etkilenerek Klasik Türk Müziğini yozlaştırması bu gerçeği değiştirmemektedir. Özdemir (İTÜ, 2009: 6)

7- Gökalp, “Halk musikisi harsımızın, garp musikisi de yeni medeniyetimizin musikileri olduğu için, her ikisi de bize yabancı değildir” derken, halk müziğinin kendi kültürümüzün müziği olduğu konusunda elbette haklıdır. Bununla birlikte Avrupa sanatsal müziğini kastettiği garp musikisini yeni medeniyetimizin müziği olarak ilan etmiştir.

“II. Mahmut döneminde başlayan Osmanlı’da batılılaşma hareketlerinin müzikteki yansıması askeri alanda Batı tarzı bir müzik eğitim kurumu ve ona bağlı bir bando olan Muzika-yı Humayun’un kurulmasıyla başlamıştır. Doğu müziği-makam müziği yerine, Batı nağmelerini tercih eden Abdülmecit devrinde sarayda sadece orkestra işitilmiş, Avrupa’dan Franz Liszt gibi birçok ünlü müzisyen davet edilmiş, Liszt Abdülmecit için bir marş bestelemiştir. 1839’da İstanbul’da açılan Fransız Tiyatrosu’nda sarayın dışında da müzikli oyunlar ve Törenlerde, karşılmalarda Batı müziği operetler oynanmaya başlanmış, batıdan gelen sanatçıların bu temsilleri çoksesli müzik dünyasını zenginleştirmiş ve ardından 1840’lı yıllarda Naum Tiyatrosu’na gelen İtalyan opera kumpanyaları gündemdeki ünlü İtalyan operalarını sahnelemiştir.” (Sarı, 2014: 42)

“Ancak Osmanlı’nın Batılılaşma hareketlerinin etkisi, çoğunlukla İstanbul ve kısmen İzmir gibi büyük şehirlerle sınırlı kalmıştır. Küçük vilayetlerde ve kırsal kesimde, Saray ve çevresinin etki alanından uzakta yaşayan halkın Batılılaşma gibi bir derdi olduğu söylenemez.” (Toksoy, Koytak, 2017: 10)

O dönemde halk yine kendi yöresel müziklerini ve Batılılaşma hareketleri ile birlikte sarayda desteğini kaybetmeye başlayan ve şehir hayatında yeni formlarla kendisine yer bulan Osmanlı/Türk müziğini dinlemeye devam ediyordu. Ancak Klasik Osmanlı müziği dinleyicisi olan halk İstanbul, Bursa, Edirne, İznik, Konya gibi dönemin büyük şehirlerinde yaşamaktaydı. Yine de bu müzik halktan ziyade genellikle valiliklerde düzenlenen törenler ya da eğlencelerde icra edilir ve dinlenirdi. Kısacası Osmanlı saltanatı ve bürokrasisinin müziği olmaya devam ediyordu. Osmanlı musikisinin askeri kanadı olan mehter müziği ise Anadolu’da daha yaygındı. Mehter Osmanlı Devletinde bütün şehirlerde, önemli olan kalelerde ve derbentlerde bulunurdu. (Boztaş, 2009: 22)

Halkın çok daha fazla yüz yüze olduğu Osmanlı/Türk müziği formları ise Mevlevi, Tekke, Cami ve Alevi-Bektaşî müzikleri gibi dini müziklerdir.

Sonuç olarak Gökalp’in yeni medeniyetimizin müziği olarak ilan ettiği Avrupa sanatsal müziği toplumun büyük çoğunluğuna yabancıydı.

8- Ziya Gökalp’in “Halk musikimiz, bize birçok melodiler vermiştir. Bunları toplar ve garp musikisi usulünce armonize edersek hem millî, hem de Avrupai bir musikiye mâlik oluruz.” önermesi de milli müziğimizi evrensel ölçüde ortaya koymanın tek yolunun halk müziği

melodilerini armonize etmek olduğu gibi basite indirgenmiş bir çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Halk müziğini basitçe armonize edip sunmak, onu sadece popüler kültürün bir malzemesi haline getirir. Rusların, Macarların, Romenlerin, Finlandiyalıların, Norveçlilerin, Çekoslovakların, İspanyolların, Ermenilerin milli müziklerini Avrupa sanatsal müziği normları içerisinde temsil etme girişimleri, halk müziklerini çokseslendirme gibi basit bir çözümle gerçekleşmemiştir. Bu milletlerin bestecileri, çevrelerini saran Avrupa sanat müziği kültürünün oluşturduğu ortamda kendi yaratıcılıklarını, milli duygularını, Avrupa sanatsal müziğinin buldukları dönemdeki formları içerisinde, armonik buluşlar ve orkestrasyon teknikleri ile sentezleyerek milli müziklerini evrensel düzeye taşımayı başarmışlardır.

9- Gökalp Osmanlı musikisi için çeyrek seslerin kullanıldığı ve dolayısıyla yapay olan, Bizans'tan kopyalanmış milli olmayan bir müzik tanımlaması yaparken, “millî musikimiz, memleketimizdeki halk musikisiyle garp musikisinin kaynaşmasından doğacaktır. Halk musikimiz, bize birçok melodiler vermiştir. Bunları toplar ve garp musikisi usulünce armonize edersek hem millî, hem de Avrupai bir musikiye mâlik oluruz” diyerek üzerinde çalışılmasının doğru olduğu müziği işaret etmiştir. Ancak aynı köklerden evrilen Osmanlı müziği ve Halk müziğinin ortak şekilde “çeyrek sesler” taşıdığını göz ardı etmiştir. Eğer komaları (çeyrek sesleri) barındıran Osmanlı müziği sun’i ise aynı şekilde komaları barındıran halk müziği de sun’idir. Medeni müziğin çeyrek seslere uyum sağlayamaması bir sebep ise Halk müziğini bunun dışında tutmak tamamen yanlıştır.

Ziya Gökalp bu konuda daha detaylı bir bilgi sahibi olsaydı “Halk müziğinin koma barındırmayan tonal ya da modal parçalarının seçilerek armonize edilmesi” ya da “ komalı parçalar için kulağa rahatsızlık vermeyecek bir armonizasyon yöntemi bulunması” gibi tavsiyelerde bulunabilirdi. Elbette Gökalp böyle söyleseydi doğal olarak Osmanlı müziğinde kullanılan makamlar için de aynı şey geçerli olacak ve böylece armonizasyon zorluğu ya da bu müziğin sun’i müzik olması gibi gerekçelerle Osmanlı müziği dışlanmayacaktı.

Ayrıca “Türk musikisi, kaidersiz, usulsüz, fensiz melodilerden, Türkün bağrından kopan samimi nağmelerden ibaret” ise Osmanlı/Türk müziği'nin adı sanı belli bestecileri de büyük çoğunlukla Türk'tür ve halktandır. Ancak burada Gökalp'in haklı olduğu nokta, Osmanlı/Türk müziğinin bir şehir müziği olmasıdır. Ayrıca neredeyse tüm Klasik Türk müziği bestecileri İstanbul doğumludur. Bu noktada Anadolu ve Trakya çapında anonim ozanların “bağrından kopan” müzik ile, belli bir ün yapmış İstanbul'lu bestecilerin yarattığı notalı, usüllü bir üst kültür müziğinin aynı duyguları ifade etmesi ve tüm Anadolu'yu temsil etmesi mümkün görünmemektedir.

Sonuç olarak Gökalp ve onun etkisiyle Mustafa Kemal Atatürk'ün Osmanlı/Türk müziğini milli müziğimizi oluşturma sürecinin dışında bırakmasını, içerisinde bulundurduğu çeyrek sesler, üzücü ve tekdüze bir müzik olması ya da Bizans ve Arap'lardan kopyalanmış olması gibi sebeplere bağlaması doğru bir yaklaşım olmamıştır. Bunun yerine Osmanlı/Türk müziğinin bir şehir müziği olması, dolayısıyla milli müziğimizi ortaya çıkartmak amacıyla temel alınacak olan Anadolu coğrafyasının, bugün TRT Türk Halk Müziği repertuarında bulunan 4600'den fazla türkünün oluşturduğu müzikal mozaığın sağlayacağı sonsuz malzemeyi barındıramaması daha mantıklı bir sebep olacaktı.

Yine de bu sebepler, yüzyıllar süren bir olgunlaşma sürecinden geçerek makamsal müzik geleneğinin ortaya çıktığı ve yaşadığı coğrafya içerisinde en incelikli haline Osmanlı'da kavuşmuş bu müziği, musiki inkılabını sekteye uğratacak ve tamamen dışarıda bırakılması gereken bir tür olarak görmek için yeterli sayılamaz.

3. ATATÜRK'ÜN MİLLİ MÜZİĞİMİZİ OLUŞTURMA POLİTİKALARINDA ETKİLENDİĞİ İSİMLER

Gökalp, hars-medeniyet ayrımı üzerinden geliştirdiği milli müzik görüşleri ile Cumhuriyet dönemi müzik politikalarına yön vererek dönemin müzik hayatı-sosyolojisini etkilemiştir. Yaşanan kültür ve kimlik kargaşası içerisinde geleneksel Osmanlı müzik mirasını reddedip asıl Türk müziğine ait ezgilerin halk müziği kaynaklarında saklı olduğunu ifade eden Gökalp, Cumhuriyet'tin medenileşme yolundaki adımlarına fikirleri ile meşruluk kazandırmış, toplumda müzik kültürü-kimliği üzerinde bir dizi karmaşaların doğmasına da zemin hazırlamıştır. (Yıldırım, 2015: 112)

Mustafa Kemal Atatürk gibi entelektüel birikimi son derece yüksek, büyük bir liderin, Ziya Gökalp'in milli müziği oluşturma üzerine belirttiği bu hatalar içeren fikirlerini hangi hedefleri doğrultusunda direkt olarak benimsediği konusu, üzerinde düşünmeye değerdir.

Atatürk 1934 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada “Bugün dinletmeğe yeltenilen musiki yüz ağartacak değerde olmaktan uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz. Ulusal; ince duyguları, düşünceleri anlatan; yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları bir gün önce, genel son musiki kurallarına göre işlemek gerektir. Ancak; bu güzeyde, Türk ulusal musikisi yükselebilir, evrensel musikide yerini alabilir.” (TTK, 2006: 2: 394) derken “dinletilmeye yeltenilen ve yüz ağartacak değerde olmayan musiki”den kastının ne olduğu sorgulanacak olursa; iyimser bir yorumla 20. yüzyılın başında Osmalı/Türk müziğinin yozlaşmaya başlayan örneklerinden bahsettiğini varsayabiliriz. Atatürk'ün bir keresinde “Nedir bu radyonun hâli? Hep ağlayan, inleyen şarkılar. Kaldırın şunları, bu milletin neşe ve sevinç hakkıdır.” demesi de Türk Musikisi'nin sadece iç karartan, karamsarlığa sevk eden ifadelere sahip örneklerinin dışlanması kastettiğini düşündürebilir. Ancak milli müziği oluşturma sürecinin sonunda ortaya çıkan Çağdaş Türk Müziği eserlerinde, Osmanlı/Türk müziği öğelerinin birkaç istisna dışında hiç kullanılmamış olmasına bakıldığında, Atatürk'ün “dinletilmeye yeltenilen ve yüz ağartacak değerde olmayan musiki”den kastının Gökalp'in yapaylıkla ve milli olmamakla itham ettiği Osmanlı/Türk müziğinin geneli olduğu anlaşılmaktadır.

Yine 1935'te Meclisteki konuşmasında “Ulusal musikimizi, modern teknik içinde yükseltme çalışmalarına, bu yıl daha çok emek verilecektir.” diyerek bu konudaki kararlılığını belirtmiştir. Atatürk'ün bu konuşmalarında Ziya Gökalp'ten ayrılan nokta, Gökalp'in evrensel düzeydeki milli müziğin, melodilerin armonize edilmesiyle oluşturulabileceği tezine karşılık, Atatürk'ün bu müziklerin “genel son musiki kurallarına göre, modern teknik içinde işlenmesi” gerekliliğine dair fikirleridir. Bu yaklaşımdan da Atatürk'ün milli müziğin oluşturulması konusunda Gökalp'ten daha ileri bir bilgi birikimine sahip olduğu, hatta 20. yüzyılın müzikal eğilimlerinin ve armoni anlayışının da farkında olduğu anlaşılmaktadır.

Atatürkün daha önce de sözü geçen : “Nedir bu radyonun hali? Hep ağlayan, inleyen şarkılar. Kaldırın şunları, bu milletin neşe ve sevinç hakkıdır” şeklindeki düşüncesi, Gökalp’in Osmanlı/Türk müziğinin Yunan ve Bizans müziklerinden kopyalandığı tezine istinaden “...Bundan başka, hayatta yeknesaklık olmadığı halde, Yunan musikisinde aynı melodinin tekrerründen ibaret olan üzücü bir yeknesaklık vardı.” sözleriyle de paralellik taşımaktadır.

Atatürk bu yöndeki görüşlerinde ısrarlıdır. Bir gün Çankaya’da müzisyenlere:

“Osmanlı musikisi Türkiye Cumhuriyeti’ndeki büyük inkıpları terennüm edecek kudrette değildir. Bize yeni bir musiki lazımdır ve bu musiki özünü halk musikisinden alan çoksesli bir musiki olacaktır” (Sağlam, 2009: 8) demiştir.

Atatürk musiki inkılabı ile ilgili Montesquieu’nun fikirlerine de önem vermiştir. 30 Kasım 1929’da Alman Vossische Zeitung gazetesinin muhabirine verdiği demeçte şöyle söylemiştir:

“Montesquieu’nün “Bir milletin musikicilikteki meylne ehemmiyet verilmezse, o milleti ilerletmek mümkün olamaz” sözünü okudum, tasdik ederim. Bunun için, musikiciliğe pek çok itina göstermekte olduğumu görüyorsunuz.

(Muhabir) Biz garplılara göre Şark musikiciliğinin kulaklarımıza gelen garabeti cihetinden bahsettim ve dedim ki; Şarkın yegâne anlayamadığımız bir fenni varsa, o da onun musikiciliğidir. Gazi, itiraz ederek şöyle demiştir:

Bunlar hep Bizans’tan kalma şeylerdir. Bizim hakiki musikimiz Anadolu halkında işitilebilir.

Muhabir: Bu nağmelerin ıslahıyla terakki ettirilmesi mümkün değil midir?

Atatürk: Garp musikiciliği bugünkü haline gelinceye kadar ne kadar zamanlar geçti?

Muhabir: Dört yüz sene kadar geçti.

Atatürk: Bizim bu kadar zaman beklemeğe vaktimiz yoktur. Bunun için, garp musikiciliğini almakta olduğumuzu görüyorsunuz.

Burada dikkat çekilecek nokta Atatürk’ün Batının müziğini almak değil “müzikçiliğini” almak düşüncesinde olduğudur. Böylece Atatürk Batı müziğini üretmek değil, halk müziğimizin Batı müziğini evrensel bir değer haline getiren kural ve yöntemlerle “genel son musiki kurallarına göre, modern teknik içinde işlenmesi” fikrini bir kez daha yinelemektedir.” (TTK, 2006: 3: 124)

Atatürk Osmanlı/Türk müziği için “...bunlar hep Bizanstan kalma şeylerdir” diyerek de Ziya Gökalp’i aynen tasdik etmektedir. Montesquieu’nün “bir milletin müzikteki meyline ehemmiyet vermek” sözünü de Türkiye’de müziğin üretici ve dinleyici kitlesinin Osmanlı müziğinden halk müziğine yönlendirilmesi olarak yorumladığı söylenebilir.

Atatürk, Türkolog, dilbilimci, asker, tarihçi ve siyaset adamı Necip Asım Yazıksız’ın fikirlerinden de etkilenmiştir. Ziya Gökalp ile Türk musikisi konusunda hemen hemen aynı fikirde olan hatta daha da sert söylemleri bulunan Necip Asım, milli dil, edebiyat, resim ve musiki tartışmalarına yer verdiği “Dilimiz Musikimiz” adlı yazıda “... Milli bir musiki ibdâ hususundaki muvaffakiyetleri cümlelerin müsellimi olan Macarlar gibi biz de milli bir musiki vücuda getirmek için Macaristan’dan bir musiki alimi getirmek, bu külliyatı ona tevdî etmek icab eder.” demiştir. Nitekim bir Macar besteci olan Bela Bartok milli musiki konusundaki çalışmalara yön vermek üzere 1936 yılında halk evleri tarafından davet edilmiştir. (Sağlam, 2009: 8)

Atatürk'ün hayatta olduğu yıllarda Ziya Gökalp'in söz konusu fikirlerine muhalefet eden yazarlar, aydınlar, müzik bilimcileri neredeyse yoktu. Bu konudaki eleştiriler 1950'lerden itibaren dillendirilmeye başlanmıştır.

Atatürk'ün yaşadığı dönemde, besteci ve müzikolog Rauf Yekta bey, "Esas itibarıyla bir tek Türk musikisi vardır, bunun iki kanadı da aynı teorik ses sistemine tabidirler ve Türk modernleşme süreci bu musikinin hiçbir kanadını yok saymamalıdır"(Behar, 2005: 274) diyerek Osmanlı/Türk müziğinin milli müziği yaratma sürecinde yok sayılmasının doğru olmadığını belirtmiştir.

Ziya Gökalp'in milli müziğimizi tesis etme konusundaki Osmanlı/Türk müziğini dışlayan görüşleri, Mahmut Ragıp Gazimihal, Halil Bedii Yönetken, C. Reşit Rey, Adnan Saygun ve Türk Beşleri'nin diğer üyeleri başta olmak üzere müzik adamı kimlikleri ağır basan isimlerin yanı sıra Falih Rıfkı, Ahmet Cevdet, Necip Asım, Yakup Kadri, H. Ali Yücel, Ruşen Eşrefi Nadir Nadi, Ekrem Besim gibi isimler tarafından savunulmuş ve Atatürk'ün Müzik İnkılabı ile ilgili icraatlarını bu doğrultuda yapmasında etkileri olmuştur. www.musikidergisi.net(01.10.2019)

4. PAUL HİNDEMİTH'İN GELENEKSEL TÜRK MÜZİĞİNİN EVRENSEL NORMLARA TAŞINMASI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Ziya Gökalp'in, dolayısıyla Atatürk'ün musiki inkılabı ile ilgili fikirlerini kısmen de olsa destekleyen çok önemli bir isim daha vardır. Genç Türkiye Cumhuriyetinde bir Batı müziği konservatuvarı kurması için çağırılan 20. yüzyılın en büyük bestecilerinden biri olan Paul Hindemith.

Paul Hindemith'in 1935 yılı Temmuz ayında "Türk Sanat Musikisinin Teşekkülü" adlı raporunda yazdıkları da dikkate değerdir. (Metin burada asıl metne göre Türkçeleştirilmiş bir şekilde aktarılmıştır.)

"...Türkiye, kendi musiki reformuna temel olmak üzere halk içinde yaşayan sağlam musiki unsurlarını kullanabilmek *mutluluğuna sahiptir*. Esasen memleket ilerledikçe, her tarafta halk kendi geleneksel musiki faaliyetinden sürekli uzaklaşmakta ve İstanbul Konservatuvarının çok değerli (halk müziğini) toplama ve derleme faaliyetiyle, memleketin birçok yerlerinde mevcut olan zengin ve saf musiki unsurları, herkes tarafından kolayca anlaşılabilir bir hale getirilmektedir.

Bugün Türk milletinin içinde yaşayan iki tür musikiden, Arab tesiri altında kalan şehir musikisi, gelişiminin son noktasına ulaşmıştır. Bugün bu yolda yapılacak her şey, eskinin sadece tekrarından başka bir şey olamaz. Bu musikinin, diğerlerinden farklı olan kuruluşları itibarıyla ortaya çıkan melodilerin, kompozitörler için tarafsız bir unsur olmaktan kesinlikle uzak olan gamlara bağlı olması durumu, musiki sanatını, -yalnız bu müziğe aşina olanlara cazip gelen- bir monotonluğa maruz bırakmış ve bu arada sayısız ifade şekillerini de reddetmiştir.

Kısacası Arab gamlarında mevcut olan hassas bir organizma, hiçbir zaman zevkli bir çoksesliliğe *dönüşemeyeceği* gibi, herhangi bir musiki gelişiminin, eninde sonunda seslerin birbirlerine uyumlu şekilde bağlanabileceği bir duruma doğru evrilmesi de bir zorunluluktur. Avrupa'da ortaçağ öncesinde kullanılan ve sağlam temellere oturmuş ve değişmesi güç olan Kilise Gamları bile, muhtelif ses partilerinin birbirlerine paralel olarak, aynı anda yürütülmelerine ve dolayısıyla çoksesliliğe doğru bir kural oluşturmasına izin verebilecek kadar bir değişim gösterebilmişlerdir. Bundan dolayıdır ki, bu gamlar doğal olarak daha tarafsız olan majör ve minör gamlarına dönüşmüşlerdir. Bu gamlar son 100 sene içinde kromatik gamların hiçbir şeyden etkilenmeyen saf unsurlarını oluşturmuşlardır. Fakat herhangi bir alanda *gerçekleşen ilerlemenin*, mutlaka başka bir şeyden ödün vermesi gerektiğinden, Arab

tarzında meydana getirilmiş bir musikinin, karakterinden feda etmeden, kendine has gamlardan *vazgeçmesi* imkânsızdır. O halde bu esaslar üzerine kurulacak olan bir tür çokseslilik, oktavin çok sayıda sese bölünmesini gerektirecektir ki, böyle bir karışıklık içinde devamlı bir musiki faaliyeti yaratmaya kesinlikle imkan yoktur. Bundan dolayı elde edilmeleri neredeyse imkansız olan bu küçük aralıkların yerine, zamanla kolayca okunabilen aralıkların getirilmeleri mecburiyettir. Bu takdirde Avrupa musikisinininkine benzer ses unsurlarının ortaya çıkacağı kesindir. Halbuki Avrupa'nın kromatik gamlarını kabul etmek suretiyle, bu karışık yoldan büsbütün vazgeçmek de mümkündür.

Hiç şüphesiz Arab tesiri altında kalan musikinin, büyük gelenek ve cazip özelliğiyle gelecekteki sanattan uzaklaşmak mecburiyetinde olması üzücü bir şey olmakla beraber, tarihi *ilişkilere bağlı* olmayıp, “çoksesliliğe” kavuşmanın gereğine *inanan bir müzisyenin de*, uygun bir ton sistemini kabulden sonra, -bestekârlık mesaisi için kendine en sağlam zemini bahşedecek olan- halk musikisine yöneleceği muhakkaktır.

İşte Türk kompozitörü bu işi, memleketinin eski köylü musikisinde bulacaktır. Çünkü gerek ton, gerekse ritim ve form bakımından kuruluşu itibariyle çok sade olan bu musiki, pek muhtelif tarzlarda kullanmağa da müsaittir. Bu musikinin hissî içeriği, kompozitörü oldukça tahrik ve teşvik de edebilir. Tamamiyle saf ve taze olan bu musiki, şimdye kadar hiçbir suretle kullanılmamıştır. Burada henüz o derece işlenmemiş olan melodi, “çoksesliliğe” kendiliğinden müsaittir.

Bu meselenin nisbeten en iyi bir şekilde halledilmesi, Avrupa'nın form ve armoni esaslarını, Türk köylü musikisi, melodisi ve ritminin en sade unsurları ile süslemek suretiyle yapılacak kompozisyon tecrübelerindedir. Son asrın Rus bestekârlarının çalışma tarzlarını hatırlatan bu usûl, umumiyetle tatbik edildiği takdirde, Millî Musikinin, aynen Rus musikisinin Batılılaştığı kadar Batılılaşması ihtimal dahilindedir...”www.cevadmemduh.com(08-10-2019)

Özetle, Paul Hindemith, Arap müziğinin etkisindeki Osmanlı/Türk müziğini içerdiği komalı makamlar sebebiyle ortaya çıkan melodilerin işlenebilir bir materyal olarak görmediğini ve bu müziğin bir monotonluk içinde olduğunu söylemiştir. Ancak Hindemith'e göre çoksesliliği elde etmek adına koma seslerden vazgeçmek, bu müziğin karakterinden ödün vermek anlamına gelir. Koma sesleri muhafaza ederek elde edilecek bir çok seslilik ise karmaşaya sebep olacaktır. Arap müziğinin tesirindeki Osmanlı/Türk müziğinin karakterini, müzik sanatını ileriye taşımak adına bozmak üzücü bir durumdur. Osmanlı ile sıkı sıkıya bağlı olmayıp, “çoksesliliğe” kavuşmanın gereğine *inanan bir müzisyenin de*, uygun bir ton sistemini kabulden sonra, bestecilik adına kendisine en sağlam malzemeyi sunacak olan halk musikisine yöneleceği muhakkaktır.

Paul Hindemith bu görüşleriyle, Ziya Gökalp'in Osmanlı/Türk müziğinin Arap etkisinde bir müzik olduğunu onaylamaktadır. Hindemith'in, “Bu musikinin diğerlerinden farklı olan kuruluşları itibariyle ortaya çıkan melodilerin komalı dizilere bağlı olması durumu, bu müziği yalnızca ona aşına olanlara cazip gelen bir monotonluğa maruz bırakmıştır” görüşü de, Gökalp'in (Osmanlı müziğinin alındığı) Yunan musikisinde aynı melodinin tekerrüründen ibaret olan üzücü bir yeknesaklık olduğu görüşünü destekler.

Bunlara ek olarak, hem Hindemith'in hem de Gökalp'in sanki halk müziğinde hiç koma yokmuşcasına “Osmanlı/Türk müziğini komalı yapısından dolayı çokseslendirilmek için uygun bir materyal olmadığı ancak halk müziğinin buna uygun olduğu” yönündeki ortak görüşü dikkat çekicidir.

Halbuki hem Ziya Gökalp'in hem de Paul Hindemith'in Osmanlı/Türk müziğinin millî bir müzik yaratma yolunda bir materyal olarak kullanılmasındaki zorluğun, daha ziyade bu müziğin

melodi yapılarındaki uzun cümleleri ve uzun ve karmaşık kalıplara sahip usülleri olduğunu öne sürmeleri daha tutarlı bir sebep olacaktı.

Ziya Gökalp'ın milli müzik konusunda doğru bilgiler içermeyen görüş ve buna bağlı önerilerini, O'nun her konuda aynı zenginlikte bilgiye sahip olamayacağını göz önünde bulundurarak normal karşılayabiliriz. Ancak büyük bir müzik adamı olan Hindemith'in de Osmanlı müziğini sadece Arap etkisiyle oluşmuş bir müzik olarak ifade etmesi ve Osmanlı müziğindeki komalı diziler nedeniyle halk müziğini uygun bir materyal olarak görmesi de bu araştırmada öne sürülen yanlış düşüncelere örnek oluşturmaktadır.

Hindemith ilk Türkiye gezisini 3 Nisan-29 Mayıs 1935 tarihleri arasında yapmış ve burada Osmanlı ve halk müziğinden örnekler dinlemiş, bunun sonucunda Temmuz 1935'te raporunu yayınlamıştır. Hindemith, Necil azım Akses ve bazen de Cevat Dursunoğluyla yaptığı gezilerin sonunda izlenimlerini Dursunoğlu'na şöyle aktarmıştır:

“Her çeşit musikinizi dinledim. ‘Sanat Musikisi’ dediğimiz alaturkada üstad sanatçıların gelmiş, geçmiş, Fakat bu sanat yolu kapalı bir çevre içinde kendisini tekrarladığı için yaratıcılık gücünü yitirmiş, ne yapsanız gelişemez, hep eskiyi tekrar olur. Bence bu musikiyi tarihî bir yadigâr olarak muhafaza edersiniz, tıpkı bizim Bach'tan önceki müziğimiz gibi. Aslına sadık tarihî bir yadigâr olarak özel vesilelerle ve kendi zamanlarında kullanılan âletlerle tekrarlırsınız. Bence sizin esas hazineniz ‘Halk Musikisi’ diye adlandırdığınız musikidir. Pek az millete nasib olacak kadar zengindir. İklimleriniz gibi çeşitlidir. Aralarında polifonik olanlar da vardır. Yarınki bestecileriniz ancak bundan, bu halk türkülerinin ve halk musikisinin motiflerinden faydalanabileceklerdir. Unutmayınız ki Batılı birçok büyük besteciler bu yoldan geçmişlerdir.” (Kahramankaptan, 2013: 35)

Hindemith Türk müziği üzerindeki izlenimlerini 3 aylık bir süre zarfında edinmiştir. Klasik ya da halk müziği olsun, geleneksel Türk müziklerini birkaç örnekle dinlemiştir. Bundan dolayı derinlikli bir analiz yapması mümkün değildi ve bu konudaki görüşlerini yüzeysel bilgilerine göre sunmuştu.

Burada Hindemith'in dikkat çektiği, esas hazinenin halk müziği olduğu, bu müziğin zenginliği ve bazılarının polifonik olduğu konusu önemlidir. Hindemith polifonik tanımıyla halk müziğinde sıklıkla kullanılan, 4'lü ve 5'li aralıkların tınlatılmasını kastetmiştir. Ayrıca diyatonik tonlara denk gelen, dolayısıyla çoksenslendirmeye daha müsait olan makamları da duymuş olmalıdır.

Halk müziğinde majör ve minör dizilere denk gelen ve dolayısıyla Batılı bir anlayışla armonize edilebilecek makamlar mevcuttur. Osmanlı/Türk müziğinde kullanılan makamlar içerisinde de aynı şekilde armonize edilebilir olanlar vardır. Örnek olarak; Acem Aşiran, Acem Buselik, Çargah, Mahur, Rast, Segah makamları majör diziye karşılık gelir. Buselik, Kürdi, Hicazkar, Hüseyini ve Nikriz minör diziye karşılık gelmektedir. Nihavend makamı melodi seyrine göre hem majör hem minör karakter taşımaktadır. Bu diziler bir ses karmaşasına yol açmadan armonize edilebilirler. Ayrıca içerisinde bir ya da iki komalı barındıran makamlar da uygun bir armonik sistemle çoksenslendirilebilirler.

Bu konuda besteci Kemal İlerici “Bestecilik Bakımından Türk Müziği ve Armonisi” adlı bir kitap yazmıştır. Kitap genel olarak, Geleneksel Türk Müziği ezgisel yapısının dörtlü aralıklarla kurgulanmış akorlar ve onların çevrimleri ile armonilenmesini önermektedir. (Yengi, 2017: 744)

Buna göre, Gökalp ve Hindemith'in öne sürdüğü üzere armonize edilebilirlik bakımından Osmanlı/Türk müziğini, milli müziğin yaratım sürecinde dışarıda tutmak yanlıştır. Eğer Osmanlı müziği armonize edilemiyorsa, ortak özelliklerinden dolayı halk müziği de armonize edilemez. Eğer halk müziğinin armonize etmeye uygun makamlardaki örnekleri kullanışlı bir materyal ise, aynı şey, yine aynı sebeple Osmanlı/Türk müziği için de geçerlidir. Bu noktada Atatürk'ün 1937 yılında kadar Hindemith'in raporlarından da etkilendiği anlaşılıyor

Atatürk'ün, her ne kadar Namık Kemal ve Türkçü şair Mehmet Emin Yurdakul'u okumuş olsa da, www.yenidusunce.com (03.10.2019)

Türk müzik inkılabını uygulamada izleyeceği yolu belirlemede çok fazla alternatif kaynağa sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Atatürk'ün, Osmanlı müziğinin Bizans'tan ve Araplardan alınan taklit, monoton ve üzücü bir müzik olduğu ve milli müziğimizin sadece halkın saf müziğinden alınarak oluşturulabileceği fikrine güçlü şekilde karşı çıkan hiçbir farklı fikirle karşılaşmamış olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. O dönemin perspektifinden bakıldığında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde içerisindeki milli kimliği oluşturma çabalarında Ziya Gökalp'in fikirlerinin etkili, hazır ve uygun bir kaynak olarak pek çok aydını etkilediği görülmektedir.

5. ATATÜRK'ÜN KENDİ MÜZİK BEĞENİSİ AÇISINDAN OSMANLI/TÜRK MÜZİĞİNE BAKIŞI

Atatürk'ün Ziya Gökalp'in milli musiki üzerine fikirlerinden etkilenmesinin yanında Osmanlı/Türk müziği ile ilgili kendi düşüncelerinin hangi yönde olduğunu da saptamak gerekir.

Eldeki pek çok belge, Atatürk'ün gerek Alaturka, gerek Alafranga müziklerden yeri geldikçe hoşlandığını ve bilinçli – hatta oldukça bilgili – bir müzik dinleyicisi olduğunu ortaya koyar. www.ozanyarman.com(02.10.2019)

“Atatürk, müzik eğitimi almadı. Buna rağmen Atatürk'ü tanıyanlar ve O'nun müzikle ilgisine şahit olanlar Atatürk'ün Klasik Türk Müziği makamlarını bildiğini, bazı alaturka şarkı ve türküleri başarılı şekilde söylediğini aktarmışlardır.

Falih Rıfkı Atay, Çankaya adlı eserinde Atatürk'ün halk müziği ve alaturka merakını şöyle anlatmaktadır; "Mustafa Kemal yalnız Rumeli türkülerini mat sesi ile güzel ve tatlı söylemekle kalmaz, alaturka müziği, makamlarını da bilirdi." www.muyorbir.org.tr(04.10.2019)

Atatürk'ün herhangi bir müzik dersi almadığını doğrulayan kaynaklardan biri de Müzikolog, folklor uzmanı, eğitimci ve sanatçı Sadi Yaver Atamanın, Atatürk'ün müzik bilgisi konusunda Cumhurbaşkanlığı Fasil Heyeti neyzenlerinden Burhanettin Ökte'den aktararak anlattıklarıdır:

“ Büyük ATA'nın huzurlarında bulunduğum süre zarfında bir husus daima zihnimi meşgul etmiştir.

Atatürk musikiye bu kadar vakıf ve şarkılarımızı pek güzel okuyor, hatta birçok musiki kaidelerini pek çok amatör sanatkardan daha iyi biliyor, meselâ Rast makamından: (Hâ Rast makamından: (Hâbgâh-ı yâre girdim arz için ahvâlimi) Uşşak makamından: (Câna râkibi handân edersin), Nihavent makamından: (Dil seni sevmeyeni sevmeye lezzet mi olur), Şedereban makamından: (Bâde-i vuslat içilsin kâse-i fağfûrdan), Hicaz makamından: (Pencere açıldı Bilal oğlan) ve diğer sevdiği şarkı ve Türküleri kimsenin yardımına ihtiyaç duymadan pek güzel okur, bu makamlardan sesiyle taksimler yapardı...

...ATATÜRK'ün musikimize karşı duyduğu bu sevgi, yakınlık ve vukuf, bende, onun kendisine göre bir musiki tahsili yaptığı, hiç olmazsa, gençliğinde bir musiki meşkhanesine devam ettiği zehâbını (düşüncesini) uyandırdığı için, bu konuda, kendisinin bir hâtıra nakletmesini bekledim, olmadı. Bu düşüncemi ATA'nın en yakın gençlik arkadaşlarından rahmetli Nuri Conker'e ve Tahsin Özer merhuma açtım. Nuri bey, ATA'nın Harbiye talebesiyken bolahenk Nuri beyden meşkettiğini zannettiğini, Tahsin bey ise, bu hususta bir şey bilmediğini, ancak ATA'nın çok genç yaşlarından beri, her fırsatta musiki dinlemekten büyük zevk aldığını söylemekle iktifa ettiler.

...Üzerinden yıllar geçti. Musikimizin tarih kısmı üzerinde büyük emekler sarfeden kıymetli âlim Nail bey ile tanışmıştım. Nail bey, aynı zamanda Bolahenk Nuri beyin en iyi talebelerinden biriymiş. Kendisine ATATÜRK'ün musiki konusunda çalışmaları olmuş mudur, kendisinden bu hususta bilgili olup olmadığını sordum. Bolahenk Nuri bey ATATÜRK'ün talebe olduğu sıralarda padişah II. Abdülhamit'in korkusundan evinde veya meşkhânesinde ders vermezmiş. Ancak sevdiği talebelerinin evlerine giderek onlara faydalı olmaya çalışmış. Bu durum karşısında ATATÜRK'ün Bolahenk Nuri beyden musiki dersi almış olması imkânı olmadığı neticesine vardı...

...Mustafa Kemal Harp Okulu'nda iken sınıf arkadaşları ve daha bazı gençler ile elverişli zamanlarda toplanırlar, Selanikli Tevfik Bey kendilerine eser geçer ve Hayri Bey ile Suat Bey ut, Arif Bey ney çalar, Atatürk de bu amatör fasıl takımının içinde okurmuş.” (Ataman, 1991: 63-66)

Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğini yapmış olan Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ün müzik sevgisi konusunda “Atatürk'ten Hatıralar” adlı kitabında şunları anlatmaktadır:

“Hususi meclislerinde, çocukluğundan beri tesiri altında kaldığı, alaturka musikiyi dinlemekten zevk duyar, ekseriya kendisi de tatlı sesiyle saza iştirak ederdi. En çok sevdiği eserler:

- Rasttan “Habı gahı yare girdim arz için ahvalimi”
 - Uşşaktan “Cana rakibi handan edersin, ben bi nevayı giryan edersin”
 - Hicazkardan “Mani oluyor halimi takrire hicabım, üzme yetişir firakınla harabım”
 - Şederabandan- “Badeyi vuslat içilsin kaseyi fağfurdan, bir ilahi neşe doğsun nağmeyi tanburdan”
 - Suzinaktan- “Sen bezmimize geldiğin zaman neler olmaz”
 - Bestenigardan- “Kaçma mecburundan ey ahuyu vahşi ülfet”
- şarkıları ile, bütün Rumeli ve serhat türküleri idi.

1935 yılında bir gün, Yalova'da sofrasında ut çalan Muhittin Baha Pars'a “Bu parçalar atalarımızın yadigarı eserlerdir, bunların kaybolmamaları lazım” demiş.” www.eksd.org(02.10.2019)

Yukarıdaki kaynaklardan anlaşıldığı üzere Atatürk'ün, Ziya Gökalp'in düşünceleri doğrultusunda milli musikiyi yaratma sürecinde Osmanlı/Türk müziğini dışarıda bırakması, kendi kişisel müzik beğenisiyle paralellik göstermemektedir. Yani Atatürk'ün şahsi olarak Osmanlı/Türk müziğini Bizans taklidi, uyuşturucu, uyutucu bir müzik olarak görmediği anlaşılmaktadır.

Ancak Atatürk 1935 yılında Muhittin Baha Pars'a aktardığı “Bu parçalar atalarımızın yadigarı eserlerdir, bunların kaybolmamaları lazım” şeklindeki düşüncesinin tam tersi olan düşünceleri daha önce dile getirmiştir.

“1928 yılı Ağustos ayında Sarayburnu Parkı Gazinosunda halk için resmi mercilerce düzenlenen bir eğlencede, Cumhuriyet Halk Fırkası bir konser düzenler. O akşam Caz Band'ın çaldığı dans parçalarını, Mısırlı muganniye Müniretü'l Mehdiye'nin (Cemaliyye'nin) Arapça okuduğu şarkıları ve kemani Mustafa Sunar şefliğindeki Eyüp Musiki Cemiyeti'nin seslendirdiği Kürdilihicazkar Faslımı ard arda dinleyen Atatürk, şu yorumu yapar:

“Bu gece, burada, güzel bir tesadüf eseri olarak Şark'ın en mümtaz iki musiki heyetini dinledim. Bilhassa sahneyi birinci olarak tezyin eden (Süsleyen) Müniretü'l Mehdiye Hanım sanatkarlığında muvaffak oldu.

Fakat, benim Türk hissiyatım üzerinde artık bu musiki, bu basit musiki, Türk'ün çok münkeşif (meydana çıkarılmış) ruh ve hissini tatmine kafi gelmez. Şimdi karşıda medeni dünyanın musikisi de işitildi. Bu ana kadar Şark musikisi denilen terennümler karşısında kansız gibi görünen halk, derhal harekete ve faaliyete geçti. Hepsi oynuyor ve şen, şatırdırlar, tabiatın icabatını yapıyorlar. Bu pek tabiidir. Hakikaten Türk fitraten şen, şatırdır. Eğer onun bu güzel huyu bir zaman için farkolonmamışsa, kendisinin kusuru degildir. Kusurlu hareketlerin acı, felaketli neticeleri vardır. Bunun fariki olmamak, kabahatti. Artık Türk şendir, çünkü ona ilişmenin tehlikeli olduğu tekrar ispat istemez, kanaatindedir. Bu kanaat aynı zamanda temennidir.” (Yarman, 2010: 9)

Atatürk, 1929 yılında bir Alman gazetesinin muhabire verdiği demeçte “ ...Bunlar hep Bizans'tan kalma şeylerdir. Bizim hakikî musikimiz Anadolu halkında işitilebilir.” demiştir.

Aynı şekilde, 1934 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada Osmanlı/Türk müziğini kastederek “Bugün dinletmeğe yeltenilen musiki yüz ağartacak değerde olmaktan uzaktır...” şeklindeki sözleri de 1935 yılındaki düşünceleriyle ters düşmektedir. Halbuki 1929'dan 1935'e kadar, Milli müziğin oluşturulması sürecinde Osmanlı/Türk müziğinin dışarıda tutulması konusunda değişen birşey olmamıştır.

Üstelik 1935-1937 yıllarında Paul Hindemith'in raporlarında belirttiği, Osmanlı/Türk müziğinin komalı, karmaşık yapısı, tekdüzeliği ve artık daha ileri noktalara götürülemeyecek olması gibi sebeplerle kullanılabilir olmaması durumu, Atatürk'e, milli müziğimizi oluşturma sürecindeki politikaları sürdürme konusunda bir destek daha sağlamıştır.

Bu noktada Atatürk'ün istikrarlı bir ideolog, bir devlet adamı olarak, milli müziğimizi oluşturma ideolojisi çerçevesinde, Gökalp ve onu destekleyen aydınların etkisiyle ortaya koyduğu politika, “insan” Atatürk olarak, kişisel beğenilerini bir tarafa koyduğunu göstermektedir.

Daha geniş bir perspektiften bakıldığında, yıkılmakta olan bir İmparatorluğun küllerinden doğacak Türkiye Cumhuriyetinin muasır medeniyetler seviyesine çıkarılması için Osmanlı'nın siyasi yapısından sosyal hayatın alışkanlıklarına, eğitimden hukuka ve din-devlet ilişkisine kadar pek çok unsurunun geride bırakılıp çağdaş şekilleriyle yerine konması gerekliydi. Modern Türkiye'nin kurulması yolunda güçlü bir iradenin sağlanması için duyguları, kişisel beğenileri bir tarafa bırakmak şarttı. İşte Ziya Gökalp'in etkisiyle birlikte Osmanlı/Türk müziği de, Atatürk tarafından Osmanlı'nın silinmesi gereken izlerinden biri olarak görülmüş ve uygulamalar hep bu yönde yapılmıştı.

6. MİLLİ MÜZİĞİMİZİN OLUŞTURULMASI SÜRECİNİN İZLENEN POLİTİKALAR SONUNDA GELDİĞİ NOKTANIN ANALİZİ

Türk musiki inkılabının ilerleyiş sürecine bakıldığında, birinci kuşak Çağdaş Türk Müziği bestecilerinin milli müziğimizi evrensel normlarla taşıyıp kabul ettirme konusunda ne kadar başarılı ya da başarısız oldukları her zaman tartışma konusu olmuştur.

Ancak Türk musiki inkılabının başarısız olduğunu iddia edenlerin, bunu Osmanlı müziğinin dışlanmasına bağlamaları anlamsız görünmektedir. Osmanlı/Türk müziği ile halk müziğinin barındırdığı malzemenin işlenebilirliği bakımından ortak yanlarının olması bu müzik türlerinden birinin ayrı tutulması ile başarıya ulaşılacağı tezini çürütmektedir.

Eğer milli müziğimizi evrensel normlara ulaştırmadaki “başarısızlığa” Rus müzik devrimi modeli ile kıyaslanarak karar veriliyorsa, Rusyanın dini ve kültürel açıdan Batı medeniyet dairesine yakınlığı, daha 18. yüzyılda seküler müziğinin Batı’nın etkisinde olması, (Ayas, 2016: 142) halk müziklerinin tonal yapısı gibi etkenlerin yanında, dünyadaki egemenliği eline geçiren Batı medeniyetinin, Şark toplumlarına -tarihsel çekişmelerden de kaynaklanan- küçümseyici ve dışlayıcı bakışı, ayrıca Rusya’nın halk müziğini evrensel normlara taşıma hareketinin bizdekinden 100 yıl önce başlaması gibi sebepler bu kıyaslamanın hiç de adil olmadığını gösterir.

Türk Beşleri’nden başlayarak günümüze kadar gelinen milli müziğimizi evrensel normlara taşıma sürecinde yetişen Çağdaş Türk Müziği bestecilerimizin ürettikleri orkestra, sahne, oda müziği ya da solo eserler Avrupa, Amerika, Rusya ve diğer pek çok ülkede o ülkelerin orkestraları ve sanatçıları tarafından defalarca seslendirilmiş ve kaydedilmiştir. Adnan Saygun’un Yunus Emre Oratoryosu daha 1958’de New York Birleşmiş Milletler “General Assembly Hall”de Leopold Stotowski yönetiminde seslendirilmiştir. (Galo, 2010)

Ahmed Adnan Saygun’un eserlerinin seslendirme üzerindeki haklarını SACEM (Societe des Auteurs, positeurs et Editeurs de Musique) adlı Fransız kuruluş satın almıştır. Yayınlanan bir kısım yapıtlarının telif hakları Southern Music Publishing, New York ve Hamburg’taki Peer Musikverlag’a aittir. www.kumsanat.com (07.10.2019) Pek çok yabancı yayınevi bestecilerimizin notalarını basmıştır ve birçok yabancı orkestra Türk bestecilerin eserlerini seslendirip kaydetmiştir. Bu bağlamda Türk Musiki İnkılabının başarısızlıkla sonuçlandığını iddia etmek tamamen haksızlıktır.

Bugün Türk beşlerinin eserlerine baktığımızda, Adnan Saygun, Ulvi Cemal Erkin, Necil Kazım Akses ve Cemal Reşit Rey’in Türk müziğini temel alarak yazdıkları eserlerde Musiki İnkılabı politikasına uyarak sadece halk müziklerini kullanmış olduklarını görürüz. Bunun tek alternatifi, Klasik Türk musikisi ile büyüyen, küçük yaşlarda kanun ve klasik kemençe çalan ve bunların etkisiyle Klasik Türk müziğini eserlerinde kullanan Hasan Ferit Alnar’dır. Kaldı ki o da Klasik Türk Müziği öğelerini sadece Kanun konçertosu, 8 piyano parçası, Prelüd ve iki dans eserlerinde kullanmıştır. Saz semailer ve peşrevleri ise çokseslendirilmiş eserler değildir. Diğer Türk müziği öğelerine sahip eserleri ise Oyun Havaları-Piyano için, Yalova Türküsü, Viyolonsel Konçertosu, Soprano ve Orkestra için 3 türkü’dür ve halk müziği öğeleri içermektedir.

Alnar’ın eserleri dinlenildiğinde, Türk müziği öğelerini kullanarak çağdaş bir armoni ve orkestralama ile ortaya çıkartılan eserlerde bu öğelerin halk müziğinden ya da Osmanlı Türk müziğinden alınmasının, müziğin nitelikleri ya da milli müziğimizi yansıtabilmesi açısından çok farklı sonuçlar göstermediği görülmektedir.

Yine önemli bestecilerimizden Selman Ada’nın bestelediği operalardaki Klasik Türk Müziği öğelerini kullandığı melodileri de, bu türün hem Türk insanının müzik beğenilerine hitap edebilecek hem de evrensel ölçüde kabul görebilecek milli bir müziğin yaratılmasında önemli bir materyal olduğunu göstermektedir.

7. SONUÇ

Milli müziğin oluşturulması ile ilgili tespitlerde bulunan Ziya Gökalp ve onu destekleyen aydınlar ve bu etkiyle milli müziğimizi oluşturma politikasına yön veren Mustafa Kemal Atatürk,

her ne kadar Osmanlı/Türk müziği materyallerini bu sürecin dışında tutmuş olsa da, ülkemizde Çağdaş Türk Müziğinin yolunu açarak dünyada sanatsal evrensel müzik alanında da ülkemizi tanıtılabildiğimiz bir kültürel alan açılmasını ve pek çok müzik insanının yetişmesini sağlamıştır. Bunun yanı sıra Ziya Gökalp'in "Türkçülüğün Esasları" adlı eserinde milli müziğin tesisinin yöntemini, yanlış bilgiler ve dolayısıyla ortaya çıkan yanlış fikirler üzerinden ortaya koyması, ve bu yolda uygulanan politikaların da aynı doğrultuda olması, milli müziğimizi bazı akademisyen, tarihçi ve müzik adamlarının iddia ettiği gibi başarısız bir sonuca ulaştırmamıştır. Ancak Osmanlı/Türk müziğinin içerisinde barındırdığı zenginliklerin bu alanda hemen hiç kullanılmamış olması, Çağdaş Türk Müziği repertuarında büyük bir eksiklik olarak kalmıştır. Günümüz Çağdaş Türk Müziği bestecilerinin Osmanlı/Türk müziği materyallerine özel bir önem vermeleri bu konudaki açığı kapatacaktır.

7. KAYNAKÇA

- Arel, H.S. (1990). *Türk Musikisi Kimindir*. (1. Baskı), Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Atalay, A. (2015). Türk Müziğinde "Komalı Ses" Var Mıdır?. *Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi*, (7), 39-62.
- Ataman, S. Y. (1991). *Atatürk ve Türk Musikisi*. (1. Baskı), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi (TTK). Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. (2006) Ankara: TTK Yayını.
- Ayas, O. G. (2016). Musiki İnkılabı ve Rus Modeli: Karşılaştırmalı Müzik Sosyolojisi Açısından Bir Tartışma. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (77), 131-155.
- Behar, C. (2005). *Musikiden Müziğe Osmanlı/Türk Müziği: Gelenek ve Modernlik*. (1. Baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Boztaş, F. (2009). Onaltıncı Yüzyılın Sonuna Kadar Osmanlı Devleti'nde Tabl Ve Alem Mehterleri Teşkilatı. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul.
- Çonoğlu, S. (2019). *Ziya Gökalp - Türkçülüğün Esasları*. (1. Baskı), İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Eren, H. (1972). Atatürk ve Ziya Gökalp. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, XXVII (254), 172-177.
- Galo, G. A. (2010). Leopold Stokowski's Rarest Recording: Saygun's Yunus Emre - United Nations 1958. Association for Recorded Sound Collections Conference, New Orleans L.A. A.B.D., 19- 22 Mayıs 2010.
- Kahramankaptan, Ş. (Ed.), (2013). *Hindemith Raporları 1935-1936-1937*. çev. Elif Damla Yavuz. (1. Baskı), Ankara: Sevda Cenap And Müzik Vakfı Yayınları.
- Kaplan, M. (1976). *Ziya Gökalp "Türkçülüğün Esasları"*. (1. Baskı), İstanbul: Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp yayınları.
- Karabey, L. (1954). Muhterem Ziya Gökalp ve Musikimiz". *Musiki Mecmuası*, (78), 170.
- Karaduman, İ. (2014). Geleneksel Türk Halk Müziğinde Makâm Kavramının Kullanılmasına Edvâr Geleneği Açısından Bir Yaklaşım. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (9), 587-601.
- Özdemir, S. (2009). Popülerleşme Sürecinde Türk Müziği ve Bu Süreçte Bestekâr Sadettin Kaynak. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özgür, Ü. (2001). Antik Yunan Modlarından Ortaçağ (Kilise) Modlarına. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, (2), 169-178.
- Öztuna, Y. (2000). *Türk Musikisi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*. (1. Baskı), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları,
- Pelikoğlu, M. C., Özşen, B. (2015). Türk Müziği ve Batı Müziğinde Kullanılan Bazı Tür ve Biçimlerin Birbirlerine Benzerlikleri Üzerine Bir Değerlendirme. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 1 (2), 51-60.
- Sağlam, A. (2009). *Türk Musikisi Devrimi*. (1. baskı), Ankara: Alfa Aktüel Yayınları.
- Sarı, G. Ç. (2018). 19. Yüzyıl Batılılaşma Hareketlerinin Osmanlı-Türk Müziğine Yansımaları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (1), 31-50.
- Sarı, İ. (2017). *Orta Asya Türk Tarihi*. (1. Baskı), Antalya: Net Medya Yayınları.

- Toksoy, A. C., Koytak, A. S. (2017). 19. Yüzyılda Batılılaşma'nın İstanbul'daki Makam Müziği Mekânlarına Etkisi. *Porte Academic Journal of Music and Dance Studies*, (16), 7-28.
- Yarman, O. (2010). Alaturka Müziğın Yasaklanmasında Atatürk: Belgeler Zemininde Bir Çözümleme. *Saz ve Söz İnternet Dergisi*, (9), 1-37. [<http://www.sazvesoz.net/>] (Erişim tarihi: 05.10.2019)
- Yengi, R. (2017). Çağdaş Modern Türk Müziği Bestecisi Açısında Kemal İlerici'nin Türk Müziği için 'Dörtlü Armoni' Yaklaşımının Değerlendirilmesi. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6, (2), 741-749.
- Yıldırım, T. (2015). Müzik Sosyolojisi Perspektifi İle Ziya Gökalp'in Hars Ve Medeniyet Ayrımı Üzerinden Geliştirdiği Milli Musiki Fikirlerine Kısa Bir Bakış. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, (7), 98-115.
- Yücel, H. (2011). Türk Halk Müziği Üzerine Bir İnceleme. *Akademik Bakış Dergisi*, (26), 1-13.

Online Kaynaklar

- Ahmet Adnan Saygun, [<http://www.kumsanat.com/blog/15-ahmed-adnan-saygun.html>] (Erişim tarihi: 07.10.2019)
- Alaturka Müziğın Yasaklanmasında Atatürk: Belgeler Zemininde Bir Çözümleme Dr. Ozan Yarman, [http://www.ozanyarman.com/files/ataturk_ve_musiki.pdf], (Erişim tarihi: 02.10.2019).
- Atatürk ve Müzik, [http://muyorbir.org.tr/haber/ataturk_ve_muzik_2016-04-08_161148] (Erişim tarihi: 04.10.2019).
- Atatürk'ün Müzik Sevgisi, [<http://www.eksd.org.tr/ataturk-muzik-sevgisi/>] (Erişim tarihi: 02-10-2019)
- Doğru, H., "Ziya Gökalp-Mustafa Kemal Atatürk Ve Kurucu İdeoloji Türk Milliyetçiliği", *Yeni Düşünce Dergisi*, [http://yenidusunce.com.tr/pages/y1251-ZIYA_GOKALP_%E2%80%93_MUSTAFA_KEMAL_ATATURK_Ve_KURUCU_IDEOLOJİ_TURK_MILLİYETÇİLİĞİ.html], (Erişim Tarihi 03-10-2019)
- Hindemith Raporu (E) [cevadmemduhaltar.com/hindemit-raporu-e.html] (Erişim tarihi: 08-10-2019).
- Ziya Gökalp ve Türk Musıkisi - Salih Zeki Çavdaroğlu [<http://www.musikidergisi.net/?p=739>] (Erişim tarihi 01-10-2019).

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 10.10.2019 | Kabul Tarihi: 06.12.2019

19.YÜZYILDA OSMANLIDA MÜZİK OLGUSU VE DÖNEMİN YENİLİKÇİ PADIŞAHLARI

Doç. Kaya Kılıç

Anadolu Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı
kayakilic@anadolu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-1331-0070>

Atıf / Citation: Kılıç, K. (2019). 19.Yüzyılda Osmanlıda Müzik Olgusu ve Dönemin Yenilikçi Padişahları. *İnönü University International Journal of Social Sciences & İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS)*, 8(2), 551-570

Özet

19.yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda müzik devletin yönetiminde çok önemli bir yer tutmuştur. 19.yüzyıl batılılaşma hareketinin de etkisi ile siyasi, askeri, ekonomik, kültürel reformlar ile devlet üzerinde sanatsal alanda ki müzik kültürü de değişikliğe uğramıştır. Dönemin padişahları Sarayda müzik kültürüyle beraber büyümüşlerdir. Osmanlı Saraylarında her ne kadar müzik unsurunun olduğunu söylemek mümkün olsa da yürütülen politikalar bazı müzik türlerinin değişikliğe uğramasına sebep olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunda dönemin önemli bir değişikliği sayılan Mehterhanenin kapatılıp yerine askeri bando olan Musikâ-i Hümâyûn'un kurulması Osmanlıda ki müzik yapılanmasının farklı bir boyuta geçmesine olanak sağlamıştır. Osmanlıda batı müziği hareketinin başlamasının en önemli etkenlerinin devletin yetiştirdiği sanatkâr sultanlar ve bestekârların olduğunu gözlemlenmektedir. İmparatorluğun merkezi olan Saray sanatında merkezi haline gelmiştir.

Osmanlıda dönemin müziğe yön veren yenilikçi Sultanları ve bestekârları sayılan III. Selim, Sultan II. Mahmud, Donizetti Paşa, Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz ve Sultan II. Abdülhamid gibi sanatkâr isimler makalede incelenmiştir.

Bu araştırmada, 19.yüzyılda Osmanlıda müziğin konumu, gelişimi, müzikteki batılılaşma sürecinde dönemin bestekâr olan Osmanlı Sultanları ve müzisyenlerinin döneme nasıl etki ettikleri ve bu etkilerin sonuçları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: 19.Yüzyılda Osmanlı'da Müzik, Muzika-i Hümâyûn, III. Selim, Yenilikçi Padişahlar

MUSIC IN OTTOMAN IN THE 19TH CENTURY AND INNOVATIVE SULTANS OF THE PERIOD

Abstract

In the 19th century, music played an important role in the management of the state in the Ottoman Empire. With the influence of the westernization movement of the 19th century, the musical culture in the artistic field on the state has also changed through political, military, economic and cultural reforms. The sultans of the period grew up in the palace together with the music culture. Although it is possible to say that there are music elements in the Ottoman palaces, the policies carried out have led to changes in some types of music. Mehterhane, which was considered an important change in the Ottoman Empire, was closed and the establishment of the military band Musikâ-i Hümâyûn, which replaced the Ottoman musical structure, allowed a new dimension to the Ottoman Empire. It is observed that the most important factors in the initiation of the Western music movement in the Ottoman Empire were the artful sultans and composers trained by the state. The palace, the center of the empire, has become a center for art.

Innovative Sultans and composers of the period in the Ottoman music, III. Selim, Sultan II. Mahmud, Donizetti Pasha, Sultan Abdulmecid, Sultan Abdulaziz and Sultan II. Artist names such as Abdulhamid are examined in the article.

In this research, the position, development of music in the Ottoman Empire in the 19th century, the effects of the Ottoman Sultans and musicians who were composers of the period in the process of westernization in music and the results of these effects will be examined.

Keywords: 19.century Music in Ottoman, Musikâ-i Hümâyûn, III. Selim, Ottoman Composers

GİRİŞ

Osmanlı'da 19.yüzyıl, yenileşmenin ve batılılaşma olgusunun en yoğun olduğu dönemdir. III. Selim ile başlayan ve daha sonra tahta çıkan padişahların reformları ile Osmanlıda birçok alanda yeni düzenlemeler ve gelişmeler yaşanmıştır.

III. Selim resmi anlamda batı müziğine ilgi duyarak bu müzik türünün Osmanlı Sarayına girmesine olanak sağlamıştır. Resmi anlamda batı müziği kültürünün orduya sirayet etmesi de yine III. Selim devrinde olmuştur. Nizam-ı Cedid adı altında yeniçeri örgütünden bağımsız, kılık, kıyafet, donanım ve taktikler açısından Avrupalı prensiplere göre oluşturulan yeni teşkilata bir de boru takımı ilave edilmiştir. Hatta tam teşekküllü bir bando olmayan bu oluşumda Yazar Sevensil'in 'Bandomuzun ilk hocaları' olarak kabul ettiği Vaybelim Ahmed Ağa ve Trampetçi Ahmed Usta gibi Türkler de görev yapmıştır. (Aracı, 2006, s. 56) III. Selim, II. Mahmud ve Tanzimat dönemi boyu Türk musikisi birçok önemli değişimleri geçirmiş ve parlak çağını yaşamıştır. Kulaktan kulağa geçen besteler dönemi kapanmıştır. (Ortaylı, 2007, s. 18)

III. Selimin başlattığı bu yenileşme süreci daha sonra II. Mahmud ile devam etmiştir. II. Mahmud o dönem Mehterhane adı verilen Osmanlı Askeri bandosunun yerine batılı tarzda modern bir bando topluluğu olarak Muzika-ı Hümayun'u kurmuştur. Bu yeni kurulan kurumda yeniden yapılanmaya gidilmiş ve bu çalışmalar, yalnızca askeri musikiyle sınırlı kalmamıştır. Bandonun yanı sıra

orkestranın da kurulmasıyla birlikte batı müziğinin Saray ve çevresince tanınması, sevilmesi, daha sonra da toplum tarafından dinlenip benimsenen bir müzik türü haline gelmesi amaçlanmıştır. Bu durum batı sanatının yavaş yavaş Saraya girmesine olanak tanımıştır. (Güdek & Kılıç, 2016, s. 91). . Yapılan bilimsel araştırma sürecinde incelenen kaynaklardan Osmanlı Devletinde kültürel reformlar ile devlet üzerinde sanatsal alanda ki müzik kültürünün de değişikliğe uğradığı görülmektedir.

Bu makalenin amacı, 19.yüzyıl Osmanlı imparatorluğunda yaşamış olan Padişahların Osmanlı Devleti Saraylarında icra edilen müziğe nasıl etki ettiklerini incelemek ve bu süreçte Sultanların dönem müziğine yaptıkları katkılar üzerine değerlendirmeleri ortaya koymaktır.

Verilerin toplanma süreci yazılı ortamdaki kaynakların taranması ve konu bütünlüğüne uygun olarak tasnif edilmesi sonucu oluşturulmuştur. Ayrıca ulusal boyutta yapılan kapsamlı kaynak taraması sonucunda bu alanda fazla çalışmaya rastlanılamamıştır. Bu açıdan çalışma özgün olma niteliği taşımaktadır.

1. OSMANLIDA BİR BESTEKÂR SULTAN III. SELİM

Osmanlı İmparatorluğu'nun 28.padişahı olan III. Selim, III. Mustafa ile Mihrişah Sultanın ilk oğulları olarak 24 Aralık 1761 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Osmanlı Hanedanında irsi olan sanatkârlık ve sanatseverlik özelliği III. Selim'de kendini gösterir. Özellikle musiki alanında Osmanlı padişahları arasında da Türk musikisi bestekârları içinde onun ayrı bir yerinin olduğu herkesin birleştiği bir husustur. Küçük yaşlarından beri kendisini bir yandan devlet yönetimi için hazırlamış, diğer taraftan da çok sevdiği musiki ve edebiyatla meşgul olmuştur. Nizam-ı Cedit anlayışı dahilinde ülkenin kültür ve sanat hayatına bilinçli bir yaklaşım ile yön verdiği görülmektedir. Osmanlılarda uzun yıllardan beri musikinin Enderun da önemli bir yer işgal ettiği bilinmektedir. Bu anlayış çerçevesinde ve padişahın tutumuna göre ön plana çıkan veya biraz daha geri planda kalan musikinin III. Selim döneminde ayrı bir noktaya ulaştığını görmekteyiz. Geçmiş yıllara göre musiki Enderun da daha önemli ve kalıcı bir yer edinmiştir. (Salgar, III. Selim Hayatı-Sanatı-Eserleri, 2001, s. 29)

III. Selim'in genç yaşlarından itibaren musikiyi ilim ve uygulama yönleri ile öğrenme arzusunda olduğu bilinmektedir. Şehzadeliğinde amcası I. Abdülhamid'in imamlarından Kırimi Kamil Efendiden musiki dersleri almıştır. III. Selim'in bu geleneksel yöntem ile klasik musikinin temel eserleri ve bestekârlık tekniğini öğrendiği söylenebilir. Musikide en verimli dönemini şehzadeliğinde yaşayan III. Selim'in özellikle kafes arkası yıllarını birçok yönü ile çok iyi değerlendirdiğini görmekteyiz. Bestelemiş olduğu büyük ve küçük formdaki eserlerinin yanı sıra Arazbar-Buselik, Dilvenaz, Evcara, Hicazeyn, Hüzzam-ı Cedid, Neva Kürdi, Neva-Buselik gibi makamları terki edip ve bunlardan başka unutulmaya yüz tutmuş birçok makamı da canlandırarak musiki alemine sunmuştur. III. Selim'in bir bilinçli hizmeti de nota ve nazariyat alanında gerçekleşmiştir. Geniş bir manada değerlendirilirse, III. Selim, musiki sanatının yücelmesinde ve yönlenmesinde son derece etkili olmuş bir padişaktır. (Salgar, 50 Türk Müziği Bestekarı, 2005, s. 148-149)

III. Selim Osmanoğulları içinde pek çok değerli, hatta büyük bestekâr yetişmesine rağmen, hiçbiri III. Selim gibi deha çizgisine erişememiştir. (Öztuna, Türk Musikisi Akademik Klasik Türk Sanat Musikisinin Ansiklopedik Sözlüğü, 2006, s. 278) III. Selim döneminde Nizâm-ı Cedid kapsamı çerçevesinde daha sonraki dönemleri etkileyecek önemli olaylardan biri, yeni kurulan ordu

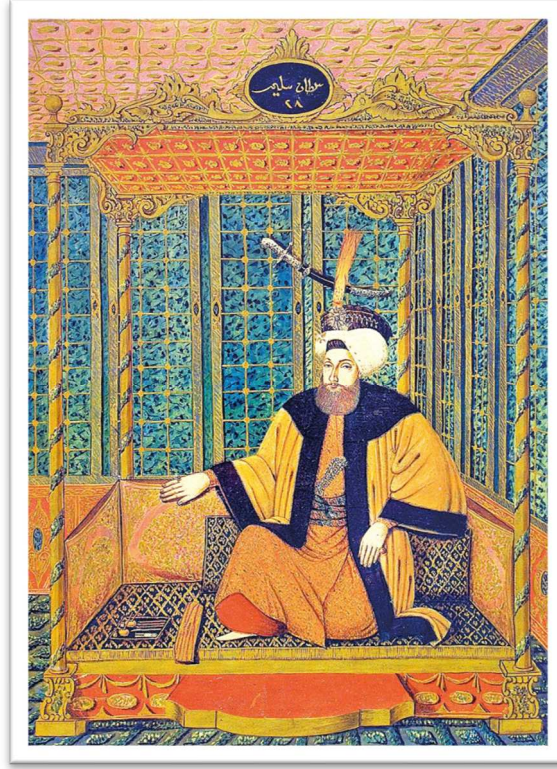
çerçevesinde Fransız öğretmen, uzman ve yöntemlerinden yararlanılarak, Osmanlı'da Batı'ya dönük bir aydın tipinin doğmaya başlamasıdır. III. Selim döneminin yenilikler açısından önemli bir yönü de sanat, müzik, edebiyat vb. alanlarda gündelik hayatta yenilikler oluşmaya, batılılaşma görülmeye başlanmasıdır. (Okumuş, 2005, s. 23)

III. Selim döneminde en önemli belirgin özellik yenilikçiliktir. Yeni müzik makamlarının arayışları ile değişiklik kendini belli etmektedir. Farklı bestekârların bir araya gelmesi ile ortak bir dil olan Fasıllar bestelenir. Eski ve yeni kurallar karşılaştırılıp irdelenir. Bu dönem Osmanlı müzik sanatında III. Selim devri diye adlandırılmaktadır. (Akdeniz, 2018, s. 151) III. Selim devrini incelediğimizde içinde barındırdığı siyasi, kültürel, askeri ve sanat açısından batıya dönük ilk yaklaşımların bu dönemde yapıldığı ve Saraydaki bu değişimin yankılarının uzun süre devam ettiği görülmektedir. Sultan Selimin bu yenilikçi reform çalışmaları Saraydaki gelenekçi muhalefet kesimler tarafından kabullenmesi zor bir durum haline gelse de bu batılılaşma hareketi içerisinde aslında Osmanlı İmparatorluğunun batıdaki sanat ve ilimin ilerlemesine Osmanlı devletini de katmak için çaba gösterdiği görülmektedir. Fakat bunu yaparken kendi gelenek ve göreneklerine bağlı şekilde uygulamalar yaptığı bilinmektedir. Buna en iyi örnek kendi çalışmaları olan makamsal, armoni, nota yazımı ve dönemin önemli bestekârlarının eserlerinin düzenlenmesinin yapıldığı çalışmalarda bulunup bir ekol yaratmasıdır. Bu ekole III. Selim ekolü denmektedir.

Türk Musikisi tarihinde bir devre ve musiki ekolü III. Selim'in 18 yıllık saltanatından ibaret değildir; geriye doğru hiç olmazsa 1785'e kadar kaydığı gibi, 1807'den sonrada devam etmiştir. 1815 ve 1825'ten sonra yeni temayüller başlamıştır. Bu devirde Türk Musikisi, yeni makamlar ve bestekârlık furyasıyla yeni yollar aramıştır. III. Selim musiki ilminin de ortadan kalktığını fark etmiş, nota ihtiyacını duymuştur. Hamparasum'a ve Şeyh Abdülbaki Nasır Dede'ye iki ayrı sistemde iki nota icat ettirmiş ve bu zatlar, kendi sistemleriyle padişahınkiler dahil, birçok parçayı notaya almışlardır. (Öztuna, Türk Musikisi Akademik Klasik Türk Sanat Musikisinin Ansiklopedik Sözlüğü, 2006, s. 280).

III. Selim'in yenilikçi Türk Musikisine verdiği önemi ve değeri, bıraktığı kaynakları, eserleri ayrıca devlete kazandırdığı sanatçılar ve bestekârlar ile gözlemlenmektedir.

Osmanlı padişahlarının büyük bir kısmının çeşitli sanat dallarına ilgi duyduğu, ilim ve sanat çalışmalarını teşvik ettiği ve desteklediği bilinmektedir. Bunların arasında şairliğinin yanı sıra saz icracılığı, mûsiki nazariyatına vukufu ve özellikle bestekârlığı ile III. Selim, Türk mûsikisi tarihinin önde gelen simaları içinde yer almış ve dönemi kendi ismiyle anılan bir mûsiki ekolü çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu ekol, sadece hükümdarın saltanat yıllarından ibaret kalmayıp onun vefatından sonra şekillenecek birtakım değişikliklerin alt yapısını hazırlaması yönünden de önem taşımaktadır. III. Selim'in musikişinaslara karşı yakınlık gösterip onları himaye etmesi bu sanatın ilerlemesi ve yükselmesinde önemli rol oynamıştır. Osmanlı padişahlarından hiçbirinin mûsiki sevgisi, ilgisi ve bestekârlığı III. Selim düzeyine ulaşmamıştır. (Özcan, 2009, s. 425) III. Selim'in bestelediği eserlerinde içli, aşıkane ve daha dünyevi lezzetleri eksen alan bir musiki anlayışı onun yenilikçi döneminin ayırt edici özelliğidir. (Güntekin, 2010, s. 11)

Fotoğraf 1: *Sultan III. Selim* (İnan ve Suna Kıraç Koleksiyonu, *Albüm*, lv. 28)

2. BATI MUSİKİSİNİ OSMANLIYA SOKAN PADIŞAH II. MAHMUD

20 Temmuz 1785 doğdu. I. Abdülhamid'in oğludur. Ayrıca "büyük" sıfatıyla da anılır. Amcası III. Selim'in tahttan indirilmesi (29 Mayıs 1807), ağabeyi IV. Mustafa'nın cülûsu ve bunun da Alemdar Mustafa Paşa tarafından hal'i üzerine 28 Temmuz 1808 de padişah oldu. Devletin yeniden yapılanmasıyla ilgili hayati önem ve zaruret arzeden köklü ıslahatların sürdürülmesi saltanat döneminin belirgin özelliğini oluşturur. (Beydilli, 2003, s. 352) Kendisinden 23 yıl büyük olan amcasının oğlu III. Selim'in 18 yıl süren bütün saltanatı boyunca 2.veliahd olarak kaldı. II. Mahmud tanbur ve ney ile musikiyi bizzat Sultan Selimden öğrendi. (Öztuna, Sultan II. Mahmud Cihan Hakanı ve Yenileşme Padişahı, 2014, s. 18)

Türk musikisinin son büyük hamisi olan II. Mahmud batı musikisini de Osmanlıya sokan üstat bir bestekâr ve hükümdardır. (Öztuna, Türk Musikisi Akademik Klasik Türk Sanat Musikisinin Ansiklopedik Sözlüğü, 2006, s. 6) II. Mahmud Osmanlı reform hareketleri tarihinde önemli bir yer tutar. Üzerinde büyük tesiri olan şahıs amcasının, yani III. Mustafa'nın oğlu Selimdir. III. Selim'in reformlarının süratle ilerlediği yıllarda Mahmud, parlak zekâsı ile Selim'in yaptığı yenilikleri görüyor, yapmak istediklerini de yine Selim'den dinliyordu. Selim gibi musikiye aşık bir sultanın musiki hocalarından dersler alıyor, bu dersleri ayrıca bizzat Sultan Selim'den aldığı ney ve tambur dersleri ile derinleştiriyordu. O yüzden dir ki Osmanlı Devleti'ni yenileştirmek isteyen Selim'in II. Mahmud üzerindeki tesiri çok büyüktür. (Andıç, 2014, s. 108) Vak'a-i Hayriye adıyla tarihe geçen kanlı şehir muharebesiyle Sultan II. Mahmud, yeniçerileri ve diğer kapıkulu ocaklarını ortadan kaldırdı. Böylece Osmanlı Türkiye'sinin bir asırdan az eksik devam edecek modern dönemi açıldı. İmparatorluk dağılmaktan kurtuldu. Bütün müesseseler batı örneğine göre yenileştirildi. (Öztuna, Dede Efendi,

1987, s. 38) II. Mahmud 1826 yılına gelindiğinde batılılaşma sürecine giren tüm yenilikler gibi sanat alanında da çeşitli reformlar yapmıştır. Bunların başında Mehterhanenin kaldırılıp yerine Muzika-i Hümayun'un kurulması gelir. Bu batılı tarzda kurulmuş olan bando topluluğu Saray çevresi dışında da benimsenen bir kuruluş haline gelmesine çalışılmıştır. II. Mahmud'un batı müziği formunu örnek alırken geleneksel olan kendi Musikisini de unutmuyup bestekârlara sahip çıkmıştır. Bunlara örnek İsmail Dede efendidir.

1828 yılında II. Mahmud'un isteği doğrultusunda dönemin Sardunya elçisi olan Marki Groppalo Osmanlıdan bir Orkestra şefi istenilmekte olduğunu Türino'ya yazıp İtalya'dan sanatında başarılı olan bir müzisyenin gönderilmesini istemişti. (Gazimihal, 1955, s. 42) Bunun üzerine Muzika-i Hümayun'un başına Opera bestecisi Giuseppe Donizetti (Donizetti Paşa) getirilmiştir.

Muzika-i Hümayun'un başına getirilmiş olan İtalyan şef Donizetti, II. Mahmud'a ithaf ettiği ilk "Marş-ı Sultanî" bestesini yaparak, batı müziğinin Saraydaki yerini resmi olarak belgelemiştir. (Sarı, 2014, s. 60) Kurulan bu ilk bandoyu padişah II. Mahmud'un yakından takip ettiğini ikinci Mahmud devrinde hekimbaşı olan Abdülhak Mollanın yazdığı hatıralarından okuyoruz.

1829 yılında II. Mahmud'un İstanbul yakınlarındaki bir yolculuğunda yanında bulunmuş olan hekimbaşı, bu yolculuktaki olayları kendi hatıralarında yazmıştır. Şubat 1829 da ikinci Mahmud ve yanındakiler gemiyle İstanbul'a dönecekleri zaman kurduğu askeri bandonun (Muzika-i Hümayun) kara yolu ile yürüyerek İstanbul'a döneceğini öğrenince tüm bandoyu da kendi gemisine almış ve gemi kalktıktan sonra da içlerinde birkaçını kendi yanına çağırıp iki saat boyunca onlardan müzik dinlemiştir. (Sevengil, 1970, s. 6)

Sultan II. Mahmud'un her alanda yaptığı reformlar ile başlayan batılılaşma süreci, müzik alanında da yapılan gelişmeler ile bu dönemde kendini göstermiştir. II. Mahmud, müzisyen kimliği ile de kurduğu bando, Osmanlı Devletinin en çağdaş hali ile Avrupa'da ki bandolardan farksız bir hal almış, hatta o dönemdeki ünlü Napolyon'un bandosundan farksız bir oluşum haline gelmiştir. (Aracı, 2006, s. 71) Osmanlı musikinde usta bir bestekâr da olan padişah II. Mahmud, 1829 dan 1839 a kadar on yıl boyunca batı musikisi eserlerini dinlemiş ve bu yeni müzik formuna alışmaya çalışmıştır, Fakat bunun yanında klasik Osmanlı musikisini de asla bırakmamış olduğu Sarayda ki büyük üstatların musiki fasıllarını dinlemek için padişah tarafından Saraya çağırıldıkları bilinmektedir. (Sevengil, 1970, s. 8)

Fotoğraf 2: *Sultan II. Mahmud*

2.1 Muzika-i Hümayun

1794'te Osmanlı ordusunda Nizam-ı Cedid adı verilen teşkilat hizmete girmiş ve asker, Batı örnek alınarak yenilenmişti. Yeniçeri zamanında orduya savaşlarda maneviyatını artırması bakımından büyük yardımı dokunan Tabihane ve Mehterhanelerinde bir düzene sokulmasına karar verilmişti. Fakat mehterhanelerin elde mevcut sazları ve yetişme sazları ile Nizam-ı Cedid'e ayak uyduramayacakları anlaşılmış, orduya batı sazlarından oluşan yeni bir bando teşkili uygun görülmüştü. 1826 'da II. Mahmud'un emriyle Mehterhaneler kaldırıldı ve yeni kurulan askeri Saray bandosuna Muzika-i Hümayun ismi verildi. O çağda Avrupa'da din dışı müzik fevkalade ilerlemiş, birçok besteci, orkestral, vokal ve enstrümantal pek çok eser vermişti. Çalgılar gelişmiş, orkestrasyon her gün ilerleyen, yenilik kazanan bir unsur olmuştu. Türk müziği, dolayısıyla Türk kulağı bu tarzın yabancıydı. Tam manasıyla batı karakterinde bir topluluk kurmadan önce yeni sazları öğretecek yetiştiricilere ihtiyaç vardı. Bu maksatla İtalya'dan Giuseppe Donizetti (Geatano Donizetti'nin kardeşi) davet edildi ve 1828 'de İstanbul'a gelen Donizettiye bir Saray Mızıkası kurması için geniş yetki verildi. Avrupa'dan saz kabiliyeti olan gençler mızıkaya alındı. Hamparsum notası terkedilerek bu gençlere bugünkü nota öğretildi ve çok geçmeden ilk Türk bandosu kendini dinletecek bir hale geldi. Nefesli sazların birçoğu işte o devrede Türkiye'de görülmüş ve tanınmıştır. (Sözer, 1964, s. 286) Muzika-i Hümayun esas olarak Bando, orkestra, Fasıl Takımı ve Müezzinan olarak dört bölümden oluşmaktaydı. Sonraki dönemlerde bunlara Opera-Operet, Tiyatro, Ortaoyunu, Cambaz ve Karagöz-Hokkabaz-Kukla bölümleri eklenmiştir. Muzika-i Hümayun deki Fasıl takımı kendi içinde 2 ye ayrılmaktaydı bunlar, Faslı Atık(Eski Fasıl) ve Faslı Cedid(Yeni Fasıl) olarak adlandırılmıştır. Eski Fasıl geleneksel fasıl heyeti Yeni Fasıl ise çok sesli parçaları çalabilecek nitelikteki yapıydı. Muzika-i Hümayun'un kurulma aşamasından sonrada eski ile yeni'nin, geleneksel ile modern'in ve tek sesli ile çoksesli yapıların bir arada olduğu önemli bir kurum haline geldiği gözlemlenmektedir. (Uçan, 2000, s. 53)

2.2 Osmanlıda İtalyan bir Müzisyen Paşa Giuseppe Donizetti

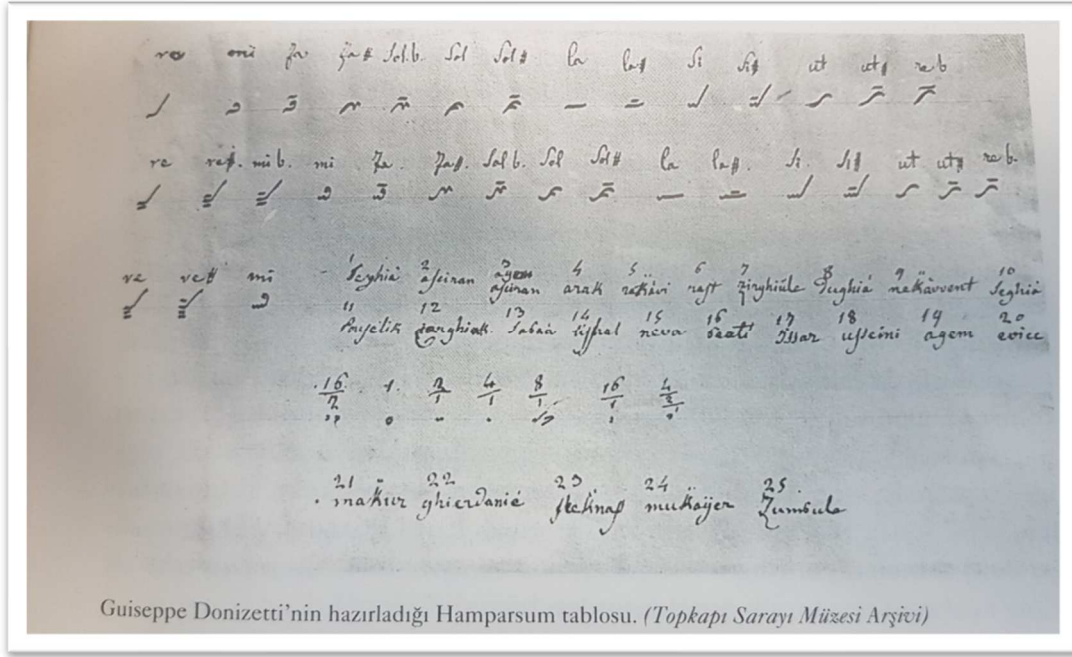
II. Mahmud'un Sarayda yaptığı reformlardan biride kurdurduğu yeni bandonun başına bir Avrupalı müzisyen getirmek olmuştur. Bunun sebebi o dönem Osmanlıda bu müzik türüne hâkim pek kişinin olmamasıdır. Padişah bu açığı kapatmanın yolunu o dönem için sanatında başarılı olan batıdaki sanatçıları Saraya getirtmek ve onlar sayesinde yeni yetişmekte olan genç müzisyenlere de bu yeni müzik formunu ve icrasını öğretmeyi amaçlamaktadır.

Bu amaç doğrultusunda II. Mahmud'un emriyle görevlendirdiği Hüsrev Paşa, Sardunya elçisi olan Marki Gropallo ile görüşüp kendilerine uygun bir müzisyen bulunmasını istemiştir. Bunun üzerine son hizmeti olan Napolyon'un müzikal şefliğini üstlenmiş ve ayrıca Avrupa da beğenilen bir opera müzisyeninin kardeşi olan Giuseppe Donizetti 17 Eylül 1828 yılında İstanbul'a gelmiştir. Gelir gelmez padişahın huzuruna çıkan Donizettiye Osmanlı Saltanat Muzikalarının Baş sanatçısı ünvanı verilmiştir. (Gazimihal, 1955, s. 42)

Donizetti'nin İstanbul'a Saraya gelme davetini kabul etmesinde birkaç önemli husus vardır. İlk olarak ailesinin de yaşadığı maddi zorluklardır. Bunu babası Andrea Donizetti'nin yazdığı mektuplardan öğreniyoruz. Andrea çocuklarından aile bütçesine katkıda bulunmaları gerektiğini onlara daimi surette ve açık bir dille belirtmektedir. Babası olan Andrea Donizetti'nin oğlu olan Giuseppe Donizettinin maddi desteğine ihtiyacı olduğu Avusturya imparatoruna yazmış olduğu arz teskeresinden anlaşılmaktadır. Mektup da ikinci oğlu olan Francesonun gönüllü olarak Kraliyet bandosunda eğitimci olarak görev aldığı, diğer oğlu olan Gaetano'nun müzik öğrenmek için uzaklarda olduğunu, kendisinin görevinden kazandığı maaşın da çok az olduğunu ve geçinmekte zorluk çektiğini bu durumda diğer oğlu olan Giuseppe Donizettinin ailenin yardımına koşacak tek kişi olduğunu yazmıştır. Donizetti'nin İstanbul Saray davetini kabul etmesinin maddiyat ve iş garantisinin yanında diğer bir sebebi de böylesine bir davetin Saray padişah daveti olması ve haliyle kendisine yüksek derecede prestij ve sosyal statü sağlayacak olmasıdır. (Aracı, 2006, s. 45-46)

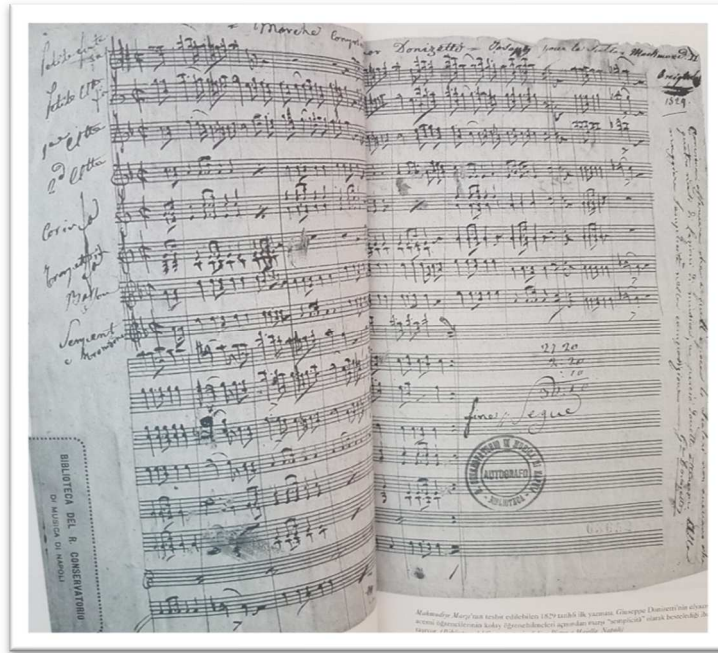
Donizettiye verilen görev, Osmanlıda yeni bir oluşum olan ve kendisinin de başında bulunduğu askeri bandosu ile batı müzik sanatını padişah II. Mahmud'un istekleri doğrultusunda Osmanlıda yer edinmesini sağlamaktı. Bu doğrultuda II. Mahmud tarafından Donizettinin eğitimine teslim edilen Enderun öğrencileri sık sık padişahın huzuruna kabul edilerek yaptıkları çalışmalarını padişaha sunuyorlardı. Bu sunumlardan anlaşıldığı üzere II. Mahmud'un yetişen öğrencileri dinleyip onların gelişim sürecini kontrol ettiği ve teşvik ettiği gözlemlenmektedir. (Aracı, 2006, s. 59-60) Donizetti öğrencilerine batı müziği kuramını öğretebilmek için önce kendisi o sıralarda Osmanlıda kullanılan bir tür nota yazım tekniği olan Hamparsum'u öğrenir. Hatta iki notasyon sistemini gösteren bir de çizelge hazırlar. (Aracı, 2006, s. 61)

Donizetti'nin Hamparsum notasını öğrenmekteki amacının Osmanlı musikisinde kullanılan perde isimlerini öğrenerek batı musikisine adapte etme ve hamparsum notasını ve tekniğini bilen öğrencilere batıda kullanılan nota karşılığını göstermek olduğunu anlıyoruz.

Fotoğraf 3: Donizetti Hamparsum Tablosu.

II. Mahmud'un kurduğu bando sadece opera üzerine kurulmuş eserleri değil aynı zamanda padişahın kendisine bestelenen ve onun izninden geçmiş marşları da çalmıştır. Giuseppe Donizetti de İstanbul'a geldiği ilk aylarda II. Mahmud için bir askeri marş bestelemiştir. Donizettinin el yazısı ile yazılmış olan bu marşın üstüne Sultan II. Mahmut için bestelenmiştir ifadesini düşmüştür. Bu yazma yıllar sonra Napoli konservatuvarı kütüphanesinde ortaya çıkmıştır. (Aracı, 2006, s. 66)

Fotoğraf 4: Mahmudiye Marşı Notaları

Giuseppe Donizetti ye Sultan I. Abdülmecid tarafından paşa ünvanı verilmiştir. 1828 yılında II. Mahmut adına **Mahmudiye Marşı** Abdülmecid adına da 1839 yılında Mecidiye Marşı bestelemiştir. Bu yaptığı besteler yıllarca Osmanlı devletinin resmi marşı olarak kayıtlara geçmiştir.

İstanbul Sarayında batı müziğinin yerleşip gelişmesi için yıllarca çalışmış olan Giuseppe Donizetti Osmanlı Sarayında yıllarca hizmet etmiştir. 1856 yılında İstanbul'da vefat ettiği zaman 68 yaşındadır. Yıllarca çalıştığı ve bizzat kurulmasında emeği geçen Muzika-i Hümayun orkestrası da padişah Abdülmecid'in emriyle cenaze töreninde besteleri icra edilmiştir. (Sevengil, 1970, s. 23)

3. BABA GELENEĞİNİ SÜRDÜREN PADİŞAH ABDÜLMECİD

23 Nisan 1823 tarihinde doğan Abdülmecit Babası padişah II. Mahmud 'un ölümü üzerine 1839 yılında padişah olmuştur. Babası II. Mahmud'un ölümü sonrası tahta çıkan Abdülmecid henüz 16 yaşındadır. Ancak genç yaşına rağmen Osmanlı devletinin batı uygarlığı çizgisinde yürütülmesi için yapılan reform hareketlerine babası gibi aynı kararlılık ve istekle yürütmüştür. (Aracı, 2006, s. 91)

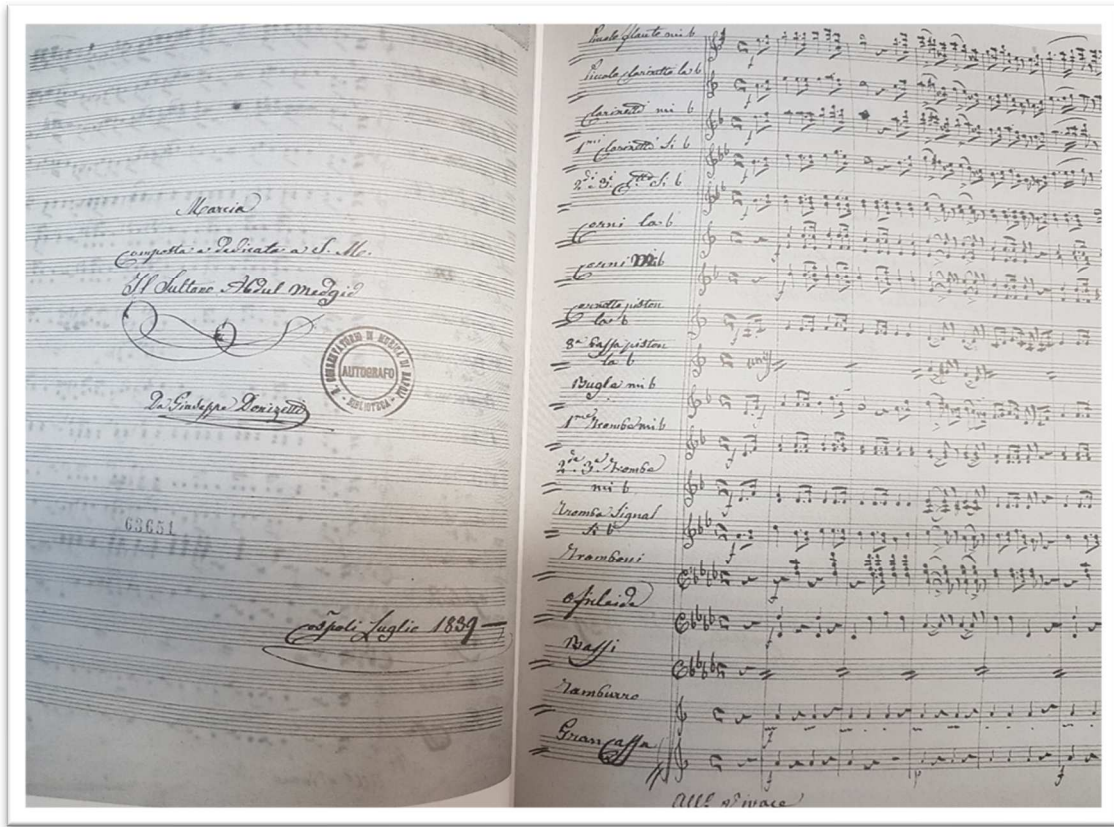
Sultan Abdülmecid yapılan araştırmalarda babasından gördüğü batı Müziği geleneğini kurumsallaştırdığını görüyoruz. Bundaki en önemli rolün kendisinin de çocukluk yıllarında Sarayda batı kültürü ve müziği ile yetişmiş olmasıdır. Sultan Abdülmecid babasından devraldığı bu müzik reformlarını ve eğitimlerini devam ettirmek üzere yurtdışından çok sayıda önemli bestekârlar ve hocaları Saraya davet ettirmiştir. Bu dönemde Muzika-i Hümayun'un başında olan Donizetti paşadan destek almıştır.

Batı musikisi Abdülmecid zamanında büyük gelişme göstermiş Muzika-i Hümayun bandosu da genişleyip müzisyen kadrosunu 301 kişiye çıkarmıştır. Bütün bu reformları uygularken Türk musikisinin de önemini kavrayıp dönemin önemli bestekârları Dede Efendi, Dellal-zade, Arif Beyi himayesi altına almıştır. (Öztuna, Türk Musikisi Akademik Klasik Türk Sanat Musikisinin Ansiklopedik Sözlüğü, 2006, s. 22) Padişah Abdülmecid'in özellikle opera ile ilgili konulara ilgisi olduğu bilinmektedir. Avrupa'da ki batı müziğinin Sarayda yetişmesi için Donizetti paşanın tavsiye ve görüşlerine önem vermiş hatta şehzadelerin ve sultan hanımlarının piyano dersi alması için Avrupa'dan yabancı sanatçılar getirtmiştir. Saraya padişah sayesinde ilk defa piyano enstrümanı girmiştir. Fransız markası olan Erard piyanolarının siyah renk üzerine yıldızlı süs ve Mahmud Han'nın oğlu Abdülmecid yazılı tuğra işlenmiştir. Donizetti'nin yetiştirdiği Muzika-i Hümayun bandosundaki enstrümanlar için batıdan yabancı öğretmenler getirilerek sanatkâr öğrenciler sanatlarında ustalaşmışlardır. Ayrıca dönemin büyük yabancı bestekâr ve icracıları da yine bu dönem Saraya davet edilip, padişah huzurunda konserler vermişlerdir. (Sevengil, 1970, s. 13-14) Belçikalı yazar Theodor Radoux, un "Vieuxtemps'in hayatı ve eserleri" isimli yayınladığı kitabında Vieuxtemps'in Sarayda verdiği bir konser sonrası Sarayda yapılan müzik çalışmalarını görmesi için padişah Abdülmecid tarafından Saraydaki musiki odasına davet edildiğini yazmıştır. Yine aynı kitap da 1848 yılında Donizettinin şeflik yaptığı bandodan ayrı bir konservatuvar ve altmış genç öğrencinin burada eğitim aldığını hatta bu öğrencilerden bazılarının Vieuxtemps'e Bellininin Somnabul operasından bir perdeyi temsil ettiklerini yazmıştır. (Sevengil, 1970, s. 17)

Opera bestecisi olan Gaetano Donizetti İstanbul'da Sarayda bulunan kardeşi Donizetti Paşa ya 1843 yılında gönderdiği bir mektupta meşhur bir piyano icracısı olan Franz Liszt'in İstanbul'a gelmek

istediğini bildirmiştir. Bu istek padişah Abdülmecid'in onayından geçtikten sonra huzurunda beklenen konserini gerçekleştirmiş ve padişah tarafından takdir görmüştür. (Sevengil, 1970, s. 24) Abdülmecid'in padişahlık zamanında Avrupa'dan dönemin önemli bestecileri ve icracıları sayılan Franz Liszt, Antonio Rossini, Henry Vieuxtemps gibi birçok sanatçı müzisyen Saraya davet edilmiş olup, operalar ve konserler vermişlerdir. (Güdek & Kılıç, 2016, s. 93) Abdülmecid'in opera ve tiyatro sanat dalına özel ilgisinin olduğunu yazılan kaynaklardan bilinmektedir. Bunda hiç şüphesiz Donizetti paşanın rolü büyüktür.

1839 yılında Donizetti Paşa, padişah Abdülmecid'e "Mecidiye Marşı'nı padişahın tahta çıktığı temmuz ayında bestelemiştir. Mecidiye Marşı, Mahmudiye Marşına kıyasla minör tonalitesinde olup, farklı form ile yazılmıştır. Ayrıca müzikal yapısında kulağa Türk musikisi tınısı şeklinde gelen ses aralıklarının kullanılması yüzünden farklı bir tarz içerir. Daha önce II. Mahmud için yazılmış olan Mahmudiye Marşına kıyasla daha fazla yerel motif kullanılmıştır. Bunun sebebinin Donizetti'nin 10 yıldır Osmanlıda kalması yüzünden etkilenmiş olduğu düşünülebilir. (Aracı, 2006, s. 97)

Fotoğraf 5: Mecidiye Marşının Guiseppe Donizetti 'nin el yazısı ile bestelediği yıl olan 1839 tarihli yazmasının kapağı ve birinci sayfası.

Mahmudiye Marşı partiyonu ile Mecidiye partiyonu nu karşılaştırdığımızda Mecidiye Marşında partiyona çok daha fazla enstrüman eklendiğini görmekteyiz buradan da anlaşıldığı üzere babası II. Mahmut zamanındaki bandoya kıyasla Abdülmecid'in Donizetti şefliğindeki bandosu enstrüman bakımından daha da zengin bir hal almıştır. Sultan Abdülmecid zamanının da Sarayda ve konaklarda çoksesli müziğe ilginin artması ve İstanbul'a dönemin birçok Avrupalı sanatçıların da

davet edildiği bilinmektedir. Bunun en önemli nedeni şüphesiz Abdülmecid'in müziğe sanata ve sanatçıya verdiği değerdir.

Fotoğraf 6: *Sultan Abdülmecid.*

4. ESKİ GELENEĞE VE ADETLERE BAĞLI BİR SULTAN ABDÜLAZİZ

Sultan Abdülaziz padişah olduğu zaman otuz iki yaşındadır. Sanatkâr bir padişahdır. Abisi Abdülmecid'in Avrupalılaşıma hareketlerine pek ilgi göstermemiştir. Alaturka bir hayat yaşamayı seçmiştir. Abdülmecid padişahlığı sırasında Naum Tiyatrosuna giderken şehzadeleride birlikte götürdüğü operalara yanında şehzade olan Abdülaziz'i de aldığı ve bu konserleri beraber izledikleri dönemin basınında yazılmaktadır. (Sevengil, 1970, s. 44)

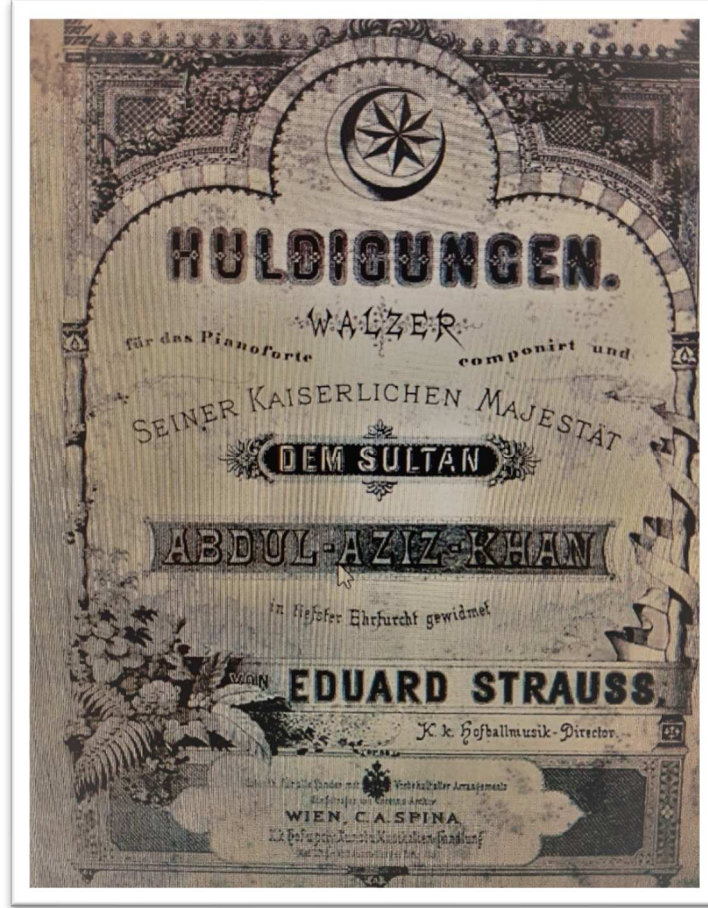
Sultan Abdülaziz'in müziğe karşı yeteneği ve ilgisi olduğu eski araştırma kaynaklarından gözlemlenmektedir. Ayrıca batı müziği alanında da sultanlar arasında ilk eser veren kişi olduğu bilinmektedir. Batı müziği alanında eserler vermiş olmasına rağmen yaşam tarzı ve eserlerinden padişah Abdülaziz'in asıl müzikal icra alanının Türk Musikisi olduğu anlaşılmaktadır. Günümüz Türk musiki eserlerinde Sultan Abdülaziz'e ait 3adet eser bulunmaktadır. Bu eserler hicaz makamında, Şefk-efza ve Muhayyer makamındadır. Sultan Abdülaziz'in imparatorluğu zamanında

yaşadığı Dolmabahçe, Beylerbeyi ve Çırağan Saraylarında musiki kendine daima yer bulmuştur. Sultan Abdülaziz döneminde Hacı arif Bey, Tanburi büyük Osman Bey, Kemani Sebuğ ve gibi devrin birçok önemli sanatçıları Sarayda hizmet vermiştir. (Toker, 2013, s. 155-160) Sultan Abdülaziz padişahlık dönemlerinde Avrupa Fransa İmparatoru üçüncü Napolyon tarafından Paris'te sergilenen bir sergiye davet edilmiştir. Abdülaziz bu daveti kabul ederek Avrupa'ya gitmiştir. Tarihte bu olay bir Osmanlı padişahının ilk yurt dışı seyahati olarak kayıtlara geçmiştir. Abdülaziz'in Fransa devletinin davetini kabul ettiğini öğrenen İngiltere İmparatoriçesi Victoria'da padişahı İngiltere'ye davet etmiş, Sultan Abdülaziz daveti kabul edip Fransa sonrası İngiltere'ye de geçmiş ve bu geziyi daha sonra Viyana izlemiştir. Padişah Abdülaziz bu seyahatleri sırasında batı müziği sanatı ile hep içi içe olmuştur bunun sebebi her karşılaşmanın ve selamlamaların Bando marşlarıyla olmasıdır. (Sevengil, 1970, s. 59)

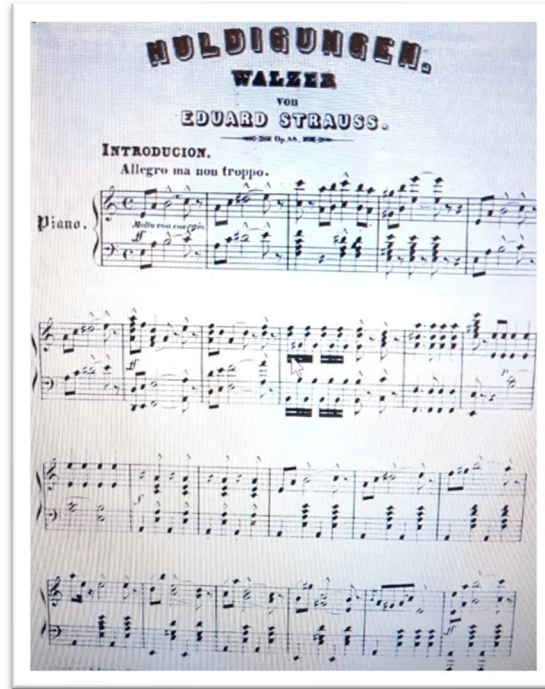
Abdülaziz'in bu gezileri sırasında birçok opera, tiyatro ve konsere katıldığını hem Türk hem de yabancı farklı kaynaklardan öğreniyoruz. Bunlardan biri Abdülaziz'in Fransa Paris de operaya gittiği yayınlanan telgraf haberlerinde belirtilmiştir. Bu haber Ruzname-i Ceride Havadis isimli gazetede yazılmıştır. (Sevengil, 1970, s. 59) Hiç şüphe yok ki Abdülaziz bu gezileri sırasında birçok etkinliğe katılmış ve batı kültüründen etkilenmiş olmalıdır.

Abdülaziz döneminde Sarayda müzik eğitiminin devam ettiği bilinmektedir. Ayrıca Abdülaziz Sarayda çalışan birçok müzisyene para harici ihsanlarda bulunmuş ve önceki padişahlar gibi sanatçılara hep destek vermiştir. Abisi Abdülmecid kadar olmasa da yurt dışından sanatçıların getirtilerek Sarayda konser vermesini sağlamıştır. Ayrıca, Sarayında ortaoyunu sanatı gibi birçok farklı sanat etkinliklerine de yer vermiştir. (Toker, 2013, s. 171) Yazar Sevengil'e göre Abdülaziz padişah olduktan sonra Sarayda batı müziği çalışmaları ihmale uğramıştır. Bu incelemeye katılmakla beraber yapılan araştırmada batı müziği çalışmalarında daha önceki padişah Abdülmecid'e göre sayısında azalma görülse de tamamen yok olmadığı anlaşılmaktadır. Yazar Toker'in belirttiği üzere Muzika-i Hümayun'un Abdülaziz'e sadece resmi törenlerde ve yemeklerde icra alanı bulmuştur. Yine bu dönemde geleneksel Türk musikisinin Abdülmecid dönemine kıyasla ağırlığını koyduğu ve ünlü müzisyenlerden kurulu Sazendegan-ı Hassa adı verilen müzik topluluğunun Sarayda öne çıktığı belirtilmiştir.

Osmanlı padişahı Abdülaziz'in yaşadığı dönem müzik ve sanata düşkünlüğü bilinmektedir. Her ne kadar kardeşi Abdülmecid'in zamanında başlayan batılılaşma çabası kadar ilerleyememiştir. Yine de Abdülaziz kendisinin bestesini yaptığı birkaç batı ve Türk müziği eserleri ile tarihe iz bırakmıştır. 19.yüzyılda Abdülaziz'e ithafen bestelenen birçok eserde kayda geçmiştir. Bunların başında Muzika-i Hümayun başı Callisto Guatelli'nin Marş-ı Sultanidir. Bu besteden 10 yıl sonra ise dönemin ünlü bestecilerinden Strauss kardeşlerin en küçüğü Eduard Strauss tarafından Huldigung-Walzer op.88 adlı eser Sultan Abdülaziz için bestelenmiştir. Bu eserin notasının orkestra partisinin C.A. Spina yayınevi tarafından 1872 yılında Viyana'da basıldığı Yıldız Sarayında Saraya ithaf edilen 700B/329 envanter numarası ile kayıtlı olarak belirtilmiştir. Bu eser sonrası Abdülaziz'in Eduard Strauss'a Mecidiye Nişanı ile onurlandırdığı bilinmektedir. (Eğecioğlu, 2006)

Fotoğraf 7: Eduard Strauss'un Sultan Abdülaziz'e ithaf ettiği Vals notasının kapak sayfası.

Fotoğraf 8: Eduard Strauss'un Sultan Abdülaziz'e ithaf ettiği Vals notasının piyano partisi.

Fotoğraf 9: Sultan Abdülaziz

5. BATI MÜZİĞİNE HAYRAN BİR SULTAN II. ABDÜLHAMİD

II. Abdülhamid 1842 yılında Çırağan Sarayında dünyaya gelmiştir. Büyük kardeşi beşinci Murad'ın tahttan indirilmesi sonrası 1876 yılında padişah olmuştur. Sultan II. Abdülhamid'in özelliklerinden biri müzik zevkine sahip olmasıdır. Baba'sının devam ettirdiği batılılaşma süreci II. Abdülmecid'in batı müziğine karşı yaklaşımını olumlu yönde etkilemiştir. (Sevengil, 1970, s. 100)

Sultan II. Abdülhamid'in Piyano çalması ve iyi bir klasik batı müziği dinleyicisi olması onun farklı bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Abdülhamid'in Batı kültürüyle yetişmiş bir padişah olduğunu biliyoruz. Çocukluğundan itibaren batı müziği alanında eğitim almıştı. Yapılan araştırmalarda batı müziğini Türk müziğinden daha çok sevdiği bilinmektedir. (Bicik, 2008, s. 119) II. Abdülmecid'in kızı olan Ayşe Osmanoğlu babasının musiki ile ilgisini kendi yazdığı kitabı olan "Babam Sultan Hamid'de şu sözlerle dile getirmiştir. Babam batı müziğini alaturkaya tercih ederdi. "Alaturka güzeldir ama daime gam verir. Alafranga değişiktir. Neşe verir. Piyano da alaturka dinlenmez. Kendine mahsus alaturka sazlarla çalınmalıdır". (Osmanoğlu, 2008, s. 29)

II. Mahmud ve Abdülmecid döneminde Muzika-i Hümayun'daki şeflik ve besteciliği süren Guiseppe Donizetti (Donizetti Paşa) öldükten sonra 1856 yılında Guatelli Paşa Muzika-i Hümayun'un başına geçmişti. Muzika-i Hümayun Sultan II. Abdülmecid zamanında ilerleme kaydetmiştir. Muzika-i Hümayundan eğitim almış olan klarnet sanatçısı Albay Mehmet Ali Bey Guatelli paşanın yardımcısı görevini uzun süre devam etmiştir. Ayrıca kaynaklara göre Muzika-i Hümayun'nun ilk Türk Şefi olmuştur.

Padişah II. Abdülmecid döneminde Saray orkestrası ilerici ve yenileşme çabaları görülmektedir. Bu çabaların başında dönemde flüt sanatçısı olan Saffet Atabinen Bey vardır. 1800 lü yılların ortalarında doğmuş ve küçük yaşta Müzika-i Hümayun'a girerek kendini orda yetiştirmiştir. 1886 yılı İkinci Abdülhamid döneminde kıdemli yüzbaşı rütbesi ile Fransa'ya gönderilmiştir. O dönem iyi bir Flüt sanatçısı olan Saffet Bey Fransa'nın Paris şehrinde farklı hocalar ile çalışıp kendini geliştirmiş. Daha sonra aldığı eğitim ve bilgileri aktarmak üzere Saray Orkestrasına geri dönüş yapıp orkestraya yeni bir soluk getirmiştir. (Sevengil, 1970, s. 105)

Guiseppe Donizetti Paşa'nın padişah Abdülmecid'e 1839 yılında Mecidiye Marşını tahta çıktığı temmuz ayında bestelediğini daha önce makalemizde belirtmiştik.

II. Abdülhamid içinde birçok besteci kendisi için marşlar bestelemiş ve padişaha sunmuştur. Bestelenen marş eserlerini dinleyen II. Abdülhamid o dönem Sarayın da orkestra şefliğini yapmakta olan Ahmet Necip Paşanın bestelediği eseri seçmiştir. Bu marş 1876 yılında Hamidiye Marşı olarak ilan edilmiştir. II. Abdülmecid dönemi resmi törenler ve Cuma selamlıklarında Hamidiye marşı icra edilmiştir. Marşın diğer yazılmış marşlardan farklı olarak sözlü şekilde yazılması ve ilk Osmanlı imparatorluğu marşı olması dikkat çeken bir husustur. (Bayındır, 2018, s. 8-9) Padişah II. Abdülhamid'in müzik dinlemeyi sevdiği bilinmektedir. Gençlik yıllarında piyano dersi almış olmasına karşın yoğun geçen ülke meseleleri sebebi ile piyano çalmaya yeterince zaman ayıramamıştır. Fakat kendi çocuklarını müzik ile ilgilenmeleri konusunda yönlendirmiş ve onlara müzik dersleri aldirtmiştir. (Engin, 2001, s. 25)

İkinci Abdülhamid zamanında Saray hayatında sanatın önemli bir yeri bulunmaktaydı. Sultan Abdülmecid Dolmabahçe Sarayı karşısına bir tiyatro binası yaptırmış ve yabancı sanatçılara opera ve tiyatro temsilleri verdirtmişti. Daha sonra İkinci Abdülhamid'de babası gibi kendisi için bir salon yaptırmıştı. Başta Avrupa'dan gelen sanatçılar olmak üzere sanat icracıları kendisine temsillerini burada vermişlerdir. Bu bilgiyi padişah II. Abdülhamid'in kızı olan Ayşe Osmanoğlundan öğrenmekteyiz. Ayşe Osmanoğlu'nun verdiği bilgide İstanbul'a hangi sanatçı grupları gelirse hemen elçiler tarafından Saraya haber verilerek tavsiye edilirdi. Daha sonra bu gelen sanatçılar Saraya davet edilip padişahın huzurunda sanatlarını icra ederlerdi. Ayrıca bu sanatkârlara padişah tarafından nişanlar takdim edilirdi. (Sevengil, 1970, s. 105)

Sultan II. Abdülhamid'in sanatkârlara verdiği çeşitli takdimler konusunda standart bir prosedür yoktu. Genellikle sunulan icranın kalitesi, sanatçının durumu ödülün değerini belirlerdi. Sarayda icra edilen çoğu sanat eserine ihsanda bulunmak padişah tarafından adet haline gelmişti. (Yüksel, 2017, s. 273)

Araştırılan kaynaklardan edindiğimiz bilgiye göre Osmanlı imparatorluğunda uzun yıllar boyunca yaşatılan sanatkâr padişahlar geleneği II. Abdülhamid ile sürdürülmeye devam etmiştir.

Fotoğraf 10: II. Abdülhamid

6. SONUÇ

19. Yüzyıla geldiğimizde Osmanlı İmparatorluğunda her alanda olduğu gibi sanat alanında da batılılaşma eğilimi görülmektedir. Bu değişim sürecinde ekonomik ve kültürel yenileşme hareketleri müzik kültürünün gelişmesinde de rol oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğunda iyi eğitim almış Besteci padişahların başında gelen III. Selimden başlayarak II. Mahmud'un reformları ile Osmanlıda müziğin gelişimi de etkilenmiştir. Mehterhane nin kapatılıp yerine Muzika-i Hümayun'un kurulması, Osmanlıda müzik olgusunun değişmesi ve müzisyenliğin Sarayda önemli bir rol oynamasını da yanında getirmiştir. Muzika-i Hümayun'un kurulumundan itibaren yıllarca kuruma hizmet etmiş İtalyan olan Donizetti ve Guatelli Paşa gibi kıymetli müzisyenler uzun süreler boyunca Muzika-i Hümayunu yönetmiş ve gelişmesinde katkıda bulunmuşlardır. Bu sanatkâr müzisyenler dönemin padişahları için marşlar ve eserler yazmış ve bu eserleri sultanlara ithaf etmişlerdir. Ayrıca Osmanlıda bu girişimci hocalar sayesinde yetişen genç müzisyenler batı tarzındaki müziği öğrenmiş, ileride farklı konumlara sahip olmuş ve Osmanlı müziğinin gelişmesinde de pay sahibi olmuşlardır.

Osmanlı İmparatorluğunda hükümdar olmuş her sultanın tavrına göre kendi dönemlerinde müzik ve sanat alanında farklı uygulamalar yaptığını görmekteyiz. Padişah II. Abdülmecid döneminde Saray orkestrasının ilerici ve yenileşme çabaları görülmekte iken, Sultan Abdülaziz döneminde batı müziği önceki padişahların dönemi kadar fazla destek görmemiştir. Yine II. Abdülhamid'in tahta çıkması ile birlikte, Osmanlı İmparatorluğunda batı müziğinde tekrardan canlanma hareketleri gözlemlenmektedir.

Yapılan araştırmalar doğrultusunda, 19.yüzyılda Osmanlı imparatorluğunda yaşamış olan Padişahların müziğe etkileri makalede açıkça sunulmaktadır. Sunulan bu araştırmanın, araştırmacılar tarafından farklı amaçlar için başvurabilecek, kullanabilecek bir kaynak oluşturması hedeflenmiştir.

Bu çalışmada Osmanlı İmparatorluğunda 19.yüzyıl dönemi yaşamış Bestekâr padişahlar ve döneme yön veren önemli müzisyenlerin yenilikçi ve modern sanatçı ruhu ön plana çıkmaktadır. Tahta çıkan her bir padişahın Osmanlının sanat alanında daha ileriye gidebilmesi için müzik üzerine çeşitli reformlar ve yenilikler yaptıkları makalede detaylı bir şekilde sunulmuştur. Bu veriler bağlamında Osmanlıda yıllarca süre gelen geleneklerin izlerini takip etmek ve gelişimini görmek açısından bu çalışma önemli bir kaynak niteliğindedir.

Kaynak taraması sonucunda bu alanda fazla çalışmaya rastlanılmadığından dolayı bu çalışmanın ilgili literatürlere katkı sağlayacağını ve ileride yapılacak çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

Fotoğraf 11: Dört Osmanlı Bestekâr padişahı kartpostalı: Sol üstten sağ alta: Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz, Sultan II. Abdülhamid, Sultan II. Mahmud

KAYNAKÇA

- Akdeniz, H. B. (2018). *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*.
- Andıç, F. (2014). *Bir Padişah Portresi II.Mahmud*. Ankara: Hitabevi Yayınları.
- Aracı, E. (2006). *Donizetti Paşa-Osmanlı Sarayının İtalyan Maestrosu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bayındır, S. (2018). II. Abdülhamid'in Sanata ve Sanatçıya Bakışı. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*.
- Beydilli,K.(2003).*II.Mahmud*.<https://islamansiklopedisi.org.tr/>: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mahmud-ii--osmanli> adresinden alındı
- Bicik, M. (2008). *Bilinmeyen yönleriyle II. Abdülhamid*. İstanbul: Akis Kitap Yayınevi.
- Eğecioğlu, Ö. (2006). E.Strauss'un Sultan Abdülaziz'e İthaf Ettiği Beste. *Musiki Mecmuası*, İstanbul.
- Engin, V. (2001). *Sultan Abdülhamid ve İstanbul'u*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Gazimihal, R. M. (1955). *Türk Askeri Muzıkları Tarihi*. İstanbul: Maarif Basımevi.
- Güdek, Adem, Kılıç-Bahar (2016). Muzika-ı Hümayun'dan Günümüze Klasik Batı Müziğinin Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi. *The Journal Of Academic Social Science Studies*.

- Güntekin, M. (2010). *İstanbul'un 100 Musikişinası*. İstanbul: İstanbul Belediyesi Kültür Yayınları.
- Okumuş, E. (2005). III. Selim Dönemi Yenileşme Çabaları. *Kamu Hukuku Arşivi Dergisi*.
- Ortaylı, İ. (2007). *Batılılaşma Yolunda*. İstanbul: Merkez Kitapçılık Yayıncılık.
- Osmanoğlu, A. (2008). *Babam Sultan Abdülhamid*. İstanbul: Selis Kitaplar.
- Özcan, N. (2009). *TDV İslâm Araştırmaları Merkezi*. TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/selim-iii#2-musiki> adresinden alındı
- Öztuna, Y. (1987). *Dede Efendi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Öztuna, Y. (2006). *Türk Musikisi Akademik Klasik Türk Sanat Musikisinin Ansiklopedik Sözlüğü*. Ankara: Orient Yayınları.
- Öztuna, Y. (2014). *Sultan II. Mahmud Cihan Hakanı ve Yenileşme Padişahı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Salgar, M. (2001). *III. Selim Hayatı-Sanatı-Eserleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Salgar, M. (2005). *50 Türk Müziği Bestekarı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Sarı, G. Ç. (2014). Osmanlı-Türk Müziğin'de Padişahların İzleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(35).
- Sevengil, A. R. (1970). *Türk Tiyatrosu Tarihi IV Saray Tiyatrosu*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Sözer, V. (1964). *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi*. İstanbul: Atlas Kitapevi.
- Toker, H. (2013). Sultan Abdülaziz'in Musikinaş Kişiliği ve Döneminde Osmanlı Sarayında Musiki Hayatı. *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu*, Ankara
- Uçan, A. (2000). *Türk Müzik Kültürü*. Ankara: Evrensel Müzik Yayınevi.
- Yüksel, A. E. (2017). Sultan II. Abdülhamid'in Sanat Hamiliği. *Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Dergisi*.

Fotoğraflar ve Görsel Kaynaklar Listesi

Fotoğraf 1. *Sultan III. Selim* (İnan ve Suna Kıraç Koleksiyonu, *Album*, lv. 28)

Kaynak: <https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/madde/36/selim-iii-1.jpg>

Fotoğraf 2. *Sultan II. Mahmud*

Kaynak: <https://www.devletialiyeyi.com/sultan-ii-mahmud-han-sayfa-152.html>

Fotoğraf 3 Kaynak: Emre Aracı, *Donizetti Paşa-Osmanlı Sarayının İtalyan Maestrosu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s.61

Fotoğraf 4 Kaynak: Emre Aracı, *Donizetti Paşa-Osmanlı Sarayının İtalyan Maestrosu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s.68

Fotoğraf 5: Kaynak: Mecidiye Marşının Guiseppa Donizetti 'nin el yazısı ile bestelediği yıl olan 1839 tarihli yazmasının kapağı ve birinci sayfası. Emre Aracı, *Donizetti Paşa-Osmanlı Sarayının İtalyan Maestrosu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s.98,99.

Fotoğraf 6 Kaynak: *Sultan Abdülmecid*. Kaynak: Emre Aracı, *Donizetti Paşa-Osmanlı Sarayının İtalyan Maestrosu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s.90.

Fotoğraf 7: Eduard Strauss'un Sultan Abdülaziz'e ithaf ettiği Vals notasının kapak sayfası

Kaynak: https://sites.cs.ucsb.edu/~omer/DOWNLOADABLE/Abdulaziz_ve_EStrauss.pdf

Fotoğraf 8: Eduard Strauss'un Sultan Abdülaziz'e İthaf ettiği Vals notasının piyano partisi

Kaynak: https://sites.cs.ucsb.edu/~omer/DOWNLOADABLE/Abdulaziz_ve_EStrauss.pdf

Fotoğraf 9: *Sultan Abdülaziz*

Kaynak: <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulaziz>

Fotoğraf 10: *Sultan II. Abdülhamid*

Kaynak: <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulhamid-ii>

Fotoğraf 11: Dört Osmanlı Bestekâr padişahı kart postalı: Sol üstten sağ alta: Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz, Sultan II. Abdülhamid, Sultan II. Mahmud

Kaynak: https://www.devletialiyeyi.com/wp-content/uploads/2014/05/251324_470727342959592_137062141_n.jpg

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 16.09.2019 | Kabul Tarihi: 18.12.2019

SEÇİM KAMPANYALARINDA KULLANILAN SEÇİM MÜZİKLERİN ANALİZİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA¹

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÜNAL

Doç. Dr. Ünal İMİK

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
ahmet.unal@erzincan.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-1785-9367>

İnönü Üniv. Devlet Konservatuvarı Müzik Böl.
email:unalimik@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8834-1584>

Atıf / Citation: Ünal, A., İmik, Ü. (2019). Seçim Kampanyalarında Kullanılan Seçim Müziklerinin Analizine Yönelik Bir Araştırma. *İnönü University International Journal of Social Sciences & İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS), 8(2), 571-581.*

Özet:

Her geçen gün değişen, gelişen ve kendini yenileyen toplumsal yapı, siyasi partileri de etkileyerek onları yeni arayışlara yöneltmiştir. Seçmenlerin ilgisini çekerek, tercih edilen olma isteğindeki siyasi partiler, modern hayatın gereklilikleri ile birlikte seçmenlere ulaşmanın yeni yollarını arar durumuna gelmişlerdir. Geçmişte sadece ticari ürünler için düşünülen pazarlama stratejileri, günümüzde hemen her alanda kendine yer bulmaya başlamıştır. Siyasi pazarlama, bu alanlardan biri olarak, siyaset alanında etkin bir biçimde kullanılmaya başlamıştır. Bu bağlamda; seçim kampanyaları içinde kullanılan ve her seçim döneminde, adından daha fazla söz ettiren seçim müziklerinin de kullanımı artmaktadır. Bu çalışma, betimsel bir nitelik taşımaktadır. Araştırma sürecinde, disiplinler arası bir yaklaşımla, seçim kampanyalarında kullanılan müzik eserlerine yönelik çeşitli tespitler yapılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda, 1

¹ Bu çalışma II. Al Farabi Sosyal Bilimler Kongresinde (6-8 Nisan 2018) özet bildiri olarak sunulmuş olup, tam metin olarak yayınlanmamıştır.

Kasım 2015 tarihinde, Türkiye’de gerçekleşen milletvekili seçimlerinde, siyasi partilerin kullandığı seçim müzikleri, çeşitli yönlerden incelenmeye çalışılmıştır.

Araştırma sonuçlarından bazıları sıralanacak olursa; seçim müziklerinin, siyasi partiler bakımından halka ulaşmak için önemli bir ifade formu olduğu, ana tema ezgilerinin bünyesinde tonal ve modal özellikler barındırdığı, form yapısının daha çok 2 bölmeli (a-b) şarkı formunda olduğu, ana tema ezgilerinin genelde 1-1,5 oktav ile sınırlı olduğu, kullanılan çalgı türlerinin zengin olduğu ve çoğunlukla vürmelikli çalgıları bünyesinde barındırdığı, eserlerde söz ögesinin oldukça önem taşıdığı, orijinal dillerinin Türkçe olması karşın çeşitli seçim bölgelerine yönelik yöresel dil ve lehçelere göre düzenlenen varyasyonlarının da mevcut olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Siyasi Pazarlama, Seçim Kampanyası, Seçim Müzikleri,.

AN INVESTIGATION INTO MUSIC WORKS USED IN ELECTION CAMPAIGNS

Abstract:

The changing, developing and self-renewing social structure has also influenced political parties and directed them to new searches. The political parties that sought to attract the attention of the voters forced the use of modern life's necessities and technology more effectively. Marketing strategies, which are thought only for commercial products in the past, have started to find their place in almost every field. Political marketing as one of these fields use music effectively in the field of politics. In this context; the election music, which is used in the election campaigns and which speaks more of its name during each election period, is also very important.

This research has a descriptive character. During the research process, it is aimed to make various determinations about music works used in election campaigns with an interdisciplinary approach. In this context, in the parliamentary elections held in Turkey on November 1, 2015, the electoral music used by political parties was tried to be examined in a multi-faceted way.

Some of these search results will be sorted; the main theme tunes include tonal and modal features within the main theme tunes, the form structure is mostly in a 2-Part (A-B) song form, the main theme tunes are limited to 1-1, 5 octave in the tradition, the types of the instrument are rich and mostly in percussion instruments, the work of which is very important. Although their original language is Turkish, we see variations of regional language and dialects in various election regions.

Keywords: Politics, Music, Election campaign, Electoral Music, Political party

1. GİRİŞ

Siyaset, toplumsal hayat için oldukça önemli bir kurumdur. Toplum ve bireyler üzerindeki etkisinin yanında, aldığı kararlar ve sahip olduğu güç ile diğer tüm kurumları da etkilemektedir. Siyasi hayatın gelişimi ve demokrasinin yaygınlaşması, bireylerin daha fazla siyasi hayata girmesini teşvik etmektedir. Siyasette; adaylar arttıkça, rekabette artmaktadır. Bu doğrusal ilişki, adayları ve siyasi partileri, değişen ve gelişen toplumsal yapı içinde, değişik arayışlara itmektedir. Önceleri sadece ticari hayat ve ürünler için düşünülen pazarlama, siyasi hayat içinde de kendine yer bulmaya başlamıştır. Siyasi ya da eş anlamlı olarak kullanılan politik pazarlama, artık her parti ve adayın kullandığı, bilimsel bir disiplin olarak önemini her geçen gün arttırmaktadır. Bu bağlamda; siyasi pazarlama içinde önemli bir yere sahip olan seçim kampanyaları, çok daha renkli ve çekişmeli bir hal almaya başlamıştır. Seçim kampanyaları içinde kullanılan ve her seçim döneminde, adından daha fazla söz ettiren, önemli bir seçim kampanyası unsuru da seçim müzikleridir. Adaylar; seçmenin ilgisini

çekebilmek ve tercih edilen olabilmek için, seçim kampanyalarına ve bir tutundurma aracı olarak seçim müziklerine, artan bir önem vermektedir.

2. SEÇİM KAMPANYALARI

Seçim kampanyaları, seçmenlerin ilgisini çekmeyi amaçlamaktadır (Vesnic-Alujevic, Bauwel, 2014: 195). Çekilen ilgi ile birlikte amaçlanan diğer husus, seçmenlerin, seçim kampanyası yürütülen aday ya da siyasi parti lehine harekete geçmesinin sağlanmasıdır (Cranmer, 2015: 287). Seçim kampanyaları; zaman içinde çok çeşitli açılardan değişime uğramıştır (Strömbäck, 2007: 51). Bu değişime yönelik yapılan tartışmaların başında; seçim kampanyalarının, Amerikanlaşmasına yönelik tespitler gelmektedir. Amerikanlaşan seçim kampanyalarının temel özellikleri; seçim kampanyalarında adayların, siyasi partilerin önüne geçmesi, profesyonellerin kampanyaları yönetmesi, kampanyaların, araştırmalar ve anketler temelinde şekillenmesi, kampanyaların, elektronik tabanlı iletişim araçları ağırlıklı olarak yürütülmesi ve son olarak seçmenlerle doğrudan iletişimi sağlayan araçlara ağırlık verilmesi olarak sıralanabilir (Bacha, 2002: 24).

Başarılı olarak kabul edilen, yani seçim kazandıran, tüm kampanyalar incelendiğinde, sağlanan başarının, tesadüflere bağlı olmadığı görülmektedir (Özkan, 2014: 332). Seçim kampanyalarının, seçimlerden çok daha önce planlanması gerekmektedir. Hedef kitlenin belirlenmesi, kitlenin istek ve ihtiyaçlarının tespiti, bu istek ve ihtiyaçlara yönelik çözümler üretilmesi, kısaca; siyasi pazarlama yaklaşımının, seçim kampanyaları üzerinde mutlak hakim olması gerekmektedir.

Siyasi pazarlama; siyasi aktörlerin ve bu süreçte yer alan tüm örgütlerin, belirlenen amaçlarını gerçekleştirmeleri amacıyla, toplum ve siyasi partilerin çıkarları gözetilecek şekilde, seçmen kitleleriyle, uzun vadeye dayanan ilişkiler kurma, sürdürme ve geliştirme arayışı olarak tanımlanabilir (Henneberg, 1996: 777). Ancak şu hususu da göz ardı etmemek gerekir, siyasi pazarlama kavramı seçim kampanyalarını da içine alan daha geniş bir kavramdır. Ancak, tanımında yer alan, amaçların belirlenmesi, karşılıklı fayda, uzun vadeli ve karşılıklı ilişkilerin kurulması, sürdürülmesi ve geliştirilmesi, başarılı bir seçim kampanyasının nasıl yürütüleceğine dair bir yol haritası sunmaktadır.

3. SEÇİM MÜZİKLERİ

Müziğin; bireylerin davranışları, tercih ve ruh halleri üzerindeki etkisini araştıran, çok farklı disiplinlerde, araştırmalar yapılmıştır (Alpert ve Alpert, 1990: 113). Müziğin, propaganda aracı olarak önemli bir etkiye sahip olması; siyasi partilerin, müzik parçaları besteleterek ya da zaten bestelenmiş bir esere yeni sözler yazdırarak kullanmalarına ve bu şekliyle de seçmenleri etkilemeye çalışmalarına yönelik çabalar içine girmelerine ön ayak olmaktadır (İ.Tanyıldızı, 2017: 160). Müziğin yaygınlaşması, bir başka deyişle müzik dinlemeyi sağlayan teknolojilerin gelişmesi ile; yürürken, otururken kısaca, hayatın her anında müzik parçası oluşturabilmek veya dinlemek çok daha kolay bir hal almıştır (Schacter, 2011: 581). Bu erişim kolaylığı ve yaygınlaşma, müziğin, seçim kampanyalarında kullanımının artmasına ve adayların bu konuya daha fazla dikkat etmesini sağlamaktadır.

Müzik ve siyaset ilişkisi temel olarak üç farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki müziğin siyasi bir mesaj vermek üzere kullanılmasıdır. Burada şarkı sözleri ya da beste formu bir adayı ya da partiyi övmek için değil bir siyasi düşüncenin ifade edilmesi amacıyla kullanılmaktadır. İkinci olarak bir adayın ya da siyasi partinin bilinçli olarak bir eser yazdığı ya da var olan bir eseri

kendi tanıtımı için uyarlattığı ilişki şekli gelmektedir. Son olarak, şarkının direkt olarak bir kişiyi hedef aldığı, övücü ya da eleştirel bir şekilde hazırlanan, eserler; şeklinde örneklendirilebilir.

Müzik ve siyaset arasındaki ilişkinin tarihi çok eskilere dayansa da, modern olarak ifade edilebilecek uygulamaların, iki dünya savaşı arasındaki dönem olduğu görülmektedir (Öztürk, 2014: 199). Türkiye’de seçim kampanyalarında müziğin kullanılması, seçim plaklarının ortaya çıkmasıyla başlatılabilir. Çünkü; bu plaklarda, propagandanın yanında şarkıların ya da marşların da yer aldığı görülmektedir. Seçim kampanyalarında plaklar, ilk defa 1943 seçimlerinde, CHP tarafından kullanılmıştır (Alkan, 2004: 46). Müziğin, insanlar ve kitleler üzerindeki etkilerinin, bilimsel çalışmalarla ortaya konması ve özellikle de kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ile birlikte, seçim müziklerine olan ilginin arttığı iddia edilebilir.

Tüm dünyada, seçim kampanyalarında, seçim müziklerinin artık neredeyse bir zorunluluk şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Akçay, 2016: 852). Bununla beraber, seçim şarkılarının, ülkelerin bulunduğu süreçlerle; askeri, ekonomik, kültürel ve sosyal tüm faktörlerin etkisi altında değiştiği ve şekillendiği söylenebilir. Schoening ve Kasper (2012) seçim kampanyaları ve müzik konusunda yaptıkları çalışmada bu değişim ve etkileşimi, ayrıntılarıyla ortaya koymuşlardır. Seçim müziklerinin, aday ya da siyasi partilerin vermek istedikleri mesajların; daha kolay bir şekilde, kalıcı ve seçmenlerin ikna edilmesine sunduğu katkılar nedeniyle, özel bir öneme sahip oldukları görülmektedir (Önürmen ve Temel, 2014: 60).

4. KONU HAKKINDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Seçim müzikleri konusunda literatür, oldukça sığdır. Konuyu, siyasi pazarlama bakış açısıyla ele çalışmalar, genel olarak; seçmenlerin oy verme kararı ile seçim müzikleri arasında ki ilişkiyi ele almıştır. Bu kapsamda yapılan çalışmalar, özel olarak seçim müziklerini ele almamakta, genel olarak seçmen davranışları üzerinden müziği, bir unsur olarak incelemiştir. Siyaset ve müzik ilişkisi konusunda çalışmalar ise siyasal iletişim konusunda yapılan çalışmalarda ağırlı olarak ele alınmıştır.

Can (2015: 71) yaptığı çalışmada, siyasal reklamlar ve bu reklamlarda kullanılan müzikleri inceleme konusu yapmıştır. Sonuçlar, araştırmaya konu olan parti reklam ve müziklerinin, “profesyonellik” ve “ikna edici olma” hususlarında, farklılıklar gösterdiğini ortaya koymuştur. Dewberry ve Millen (2014: 90) ise çalışmalarında, Amerikan Başkanlık seçimlerinde kullanılan popüler müzikleri incelemişlerdir. Çalışma; seçim kampanyalarında kullanılan müziğin seçiminin, adayın imajı üzerinde, önemli etkileri olduğunu iddia etmektedir. Hubbard ve Crawford (2008: 180) siyasi reklamlarda kullanılan müzikleri, farklı bir açıdan ele almışlardır. Söz konusu bu çalışmada, siyasi reklamların arka planında çalınan enstrümantal müziğin, seçmenlerin görüşleri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Sonuçlar, araştırmaya katılan gönüllülerin, taraftarı oldukları partiye göre değişiklik gösterdiğini göstermektedir. Gunderson (1993: 171) seçim kampanyalarında kullanılan müziklerin, eser sahiplerinden izinsiz kullanımı ve telif hakları konularında çalışmıştır. Çalışmada, kampanyalarda kullanılan popüler müzikler ve bu müzik parçalarının izin alınmadan kullanılmasının yol açacağı sonuçlar, örnekleriyle incelenmektedir. Benzer bir çalışmada Podlas (2015: 41), adayların kullandıkları müziklerin, eserleri seslendiren sanatçılardan izin alınıp alınmaması gerekliliğini tartışmıştır. Çalışmanın sonunda, şarkının telif hakkını elinde bulunduran ve seslendiren sanatçı boyutunda, hukuki farklılıklarının olduğunu iddia etmektedir.

Mas vd. (2017: 584) seçim kampanyalarında kullanılan müziklerin, imaj oluşturma rolü üzerine çalışmıştır. Çalışma, 2016 Amerikan Başkanlık seçimlerinde, Başkan adayları Trump ve Clinton'ın kampanyalarında kullanılan müzikleri, akustik ve göstergebilimsel olarak analiz etmiştir. Sonuçlar, her iki adayında, duygusal öğelere ağırlık veren bir müzik stratejisi kullandığını göstermektedir. Gorzelany-Mostak (2016: 113) 2008 Amerikan Başkanlık seçimlerinde, Barack Obama'nın kullandığı müziklerin, oluşturulan Başkanlık kimliğine etkisini incelemiştir. Çalışma kapsamında yapılan analizler, Obama'nın müziği kullanarak, "siyahî kimliğini" yansıtmaya katkı sağladığını göstermiştir. Wardani vd. (2017: 97) ise seçim kampanyalarında kullanılan müzik videolarını analiz etmişlerdir. Araştırma sonuçları, müzik videolarının, seçmenlerin hisleri ve düşüncelerini etkilemede, etkili bir araç olduğunu iddia etmektedir. Önürmen ve Temel (2014: 54) yaptıkları çalışmada, 2014 yerel seçimlerine katılan, aynı zamanda T.B.M.M'de grubu bulunan siyasi partilerin ve Ankara ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkan adaylarının kullandıkları seçim şarkılarını, nicel ve nitel yöntemler kullanarak araştırmışlardır. Araştırmanın sonuçlarından biri de, araştırmaya konu olan tüm seçim şarkılarında davul, zurna ve bağlama gibi çalgı aletlerinin kullanıldığıdır.

Akçay (2016: 868) yaptığı çalışmada, seçim şarkılarının, seçmenlerin oy tercihleri üzerinde etkili olmadığını ortaya koymuştur. Ünal (2019: 175) da yaptığı araştırmada, benzer bir sonuca ulaşmış ve seçmenlerin oy verme kararı üzerinde seçim müziklerinin, etkili olmadığını belirlemiştir. Söz konusu çalışmada seçmenlerin siyasi partilere güven duymalarında da seçim müziğinin etkili olmadığı görülmüştür. Avcı (2015: 195-197) nın araştırması ise seçim müzikleri konusunda farklı açılardan, çeşitli sonuçlar ortaya koymuştur. Araştırmanın sonuçlarına göre; araştırma döneminde çalışmaya katılan seçmenlerin; yüzde 68,4'ü kampanya döneminde kullanılan seçim şarkılarını hatırlarken, yüzde 31,6'sı hatırlamadığını ifade etmiştir. Aynı şekilde katılımcıların yüzde 43,4'ü seçim müziklerinin, gürültü kirliliğine yol açtığını ve rahatsızlık verdiğini ifade etmiştir. Yüzde 1,4 gibi çok az bir katılımcı "oy vereceğim siyasal partiye daha çok bağlanmamı sağlıyor" ifadesine katıldıklarını beyan etmişlerdir. Penpece ve Uğar (2016: 98) 2015 Genel Seçimlerinde, Adana ili özelinde, milletvekili adaylarına yönelik gerçekleştirdikleri araştırmanın sonuçlarına göre; 52 milletvekili adayından sadece beşinin kendisine ait bir seçim şarkısı kullandığı, 47 adayın ise kendine ait bir seçim şarkısı olmadığı, kullandıkları seçim şarkılarının adayları oldukları partilerin genel seçim müzikleri oldukları ortaya koymuştur.

5. UYGULAMA

5.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmada, seçim kampanyalarında kullanılan müzik eserlerine yönelik çeşitli tespitler yapılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda, 1 Kasım 2015 tarihinde Türkiye'de gerçekleşen, milletvekili seçimlerinde, siyasi partilerin kullandığı seçim müzikleri, çok yönlü olarak incelenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın deseni, durum çalışmasına göre yapılandırılmıştır. Durum çalışması (vaka incelemesi) nitel çalışmalarda yaygın olarak kullanılan bir desendir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.77). Durum çalışmalarında çeşitli kaynaklar kullanılır (örn. gözlem, görüşme, görüntülü-sesli materyaller, belgeler ve raporlar). Bu kaynaklardan, ayrıntılı ve derinlemesine bir şekilde veriler toplanır. Sınırlı bir sistem (vaka veya durum) ya da birden çok sınırlı sistem (vakalar, durumlar) uzun soluklu bir şekilde incelenerek, bir vaka/durum betimlemesi yapılır.

Sonuçta durumla ilgili ulaşılan temalar raporlaştırılır (Creswell, 2007: 73). Araştırmanın verilerini toplamak amacıyla söz konusu dönemde, mecliste grubu bulunan; Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve Halkların Demokratik Partisi ne ait resmi internet sitelerinde bulunan ve ulaşılabilen 15 adet seçim şarkısı incelenmiştir. Eserler; karar sesleri, usul yapıları, form özellikleri, kullanılan çalgı türleri vb. yönleri ile değerlendirilerek raporlaştırılmıştır.

5.2. Araştırmanın Bulguları

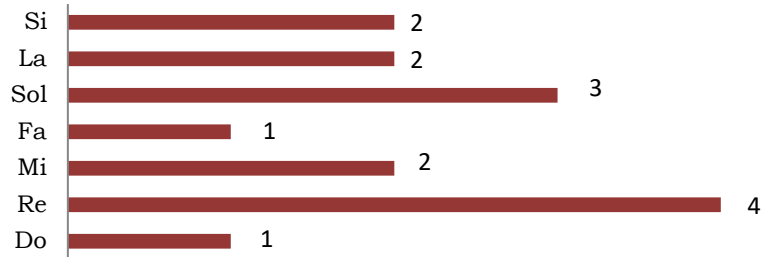
Araştırma sürecinde elde edilen veriler bu bölümde sırasıyla ele alınmakta ve ayrıca araştırma bulguları doğrultusunda geliştirilen çeşitli yorumlara da yer verilmektedir.

Grafik 1: Tonal Yapıya Göre Mevcut Durum

Seçim şarkılarının, tonal özelliklerine göre sınıflandırıldığı grafik 1 incelendiğinde, müzik eserlerindeki makamsal dizi yapısının ön plana çıktığı görülecektir. Bu yaklaşım ile halkın, müzikal duyum alışkanlıkları ile uyumlu bir yapı sergilenmek istenmiş olabilir, zira geleneksel Türk müziğimizde, makamsal dizi özellikleri sergilemektedir.

Grafik 2: Karar Seslerine Göre Mevcut Durum

Seçim şarkılarının, karar sesi özelliklerine göre sınıflandırıldığı grafik 2 incelendiğinde, birçok karar sesinde eserlerin seslendirildiği görülecektir. Bu konuda özellikle “re” ve “sol” karar sesindeki eserlerin, bir miktar daha fazla tercih edilmiş olduğu söylenebilir. Karar sesi seçiminin, müzik eserlerini seslendiren solistlerin ses özelliklerine bağlı olduğu söylenebilir.

Grafik 3: Söz Ögesi Kullanımına Göre Mevcut Durum

Seçim şarkılarının söz ögesi kullanımını özelliklerine göre sınıflandırıldığı grafik 3 incelendiğinde, tüm eserlerin, seçim sürecindeki siyasi partilerin söylemlerini yansıtan söz öğelerini barındırdığı görülecektir. Seçim şarkıları bu yönü ile halka iletilmek istenilen sözlü mesajların, müziksel öğeler

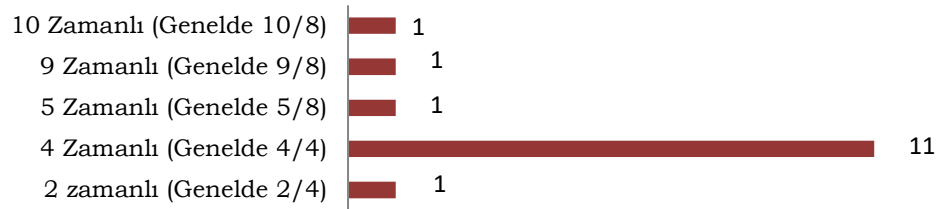
yardımı ile ifade edilmesi şeklinde düşünülmelidir. Bu anlamda seçim müziklerinin barındırdığı söz öğelerinin, müziksel öğelerden daha ön planda tutulduğu oldukça belirgindir.

Grafik 4: Form-Biçim Yapısına Göre Mevcut Durum

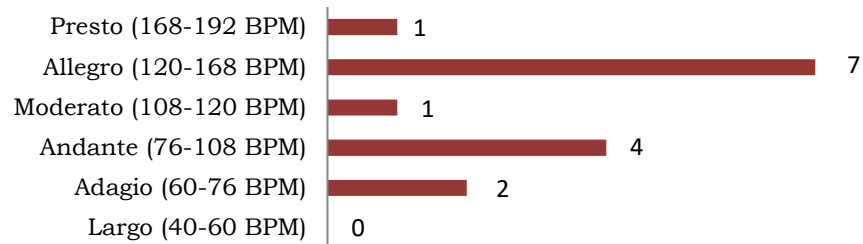
Seçim şarkılarının, form-biçim yapısı özelliklerine göre sınıflandırıldığı grafik 4 incelendiğinde, özellikle iki bölmeli(A-B) şarkı formunun oldukça yaygın bir biçimde kullanıldığı görülecektir. Bu anlamda iki bölmeli şarkı formunun tercih edilmesindeki temel nedenin, bir bölmeli (A) şarkı formu kadar monoton olmaması iken, aynı zamanda üç ve daha fazla bölmeli (A-B-C) şarkı formu kadar da karmaşık olmayışıdır. Bu sebeplerle, seçmenlere iletilmek istenilen mesajların, monotonluktan uzak ve kalıcı olarak iletilmesinde en mantıklı tercihin, iki bölmeli şarkı formu olduğu söylenebilir. Grafik 4 incelendiğinde seçim şarkılarında bu yönde bir tercih yapıldığı da net biçimde görülecektir.

Grafik 5: Usul Yapısına Göre Mevcut Durum

Seçim şarkılarının, usul yapısı özelliklerine göre sınıflandırıldığı grafik 5 incelendiğinde, genellikle 4 (özellikle 4/4'lük) zamanlı usul yapısının tercih edildiği görülecektir. Bunun temel nedeni düşünüldüğünde, genellikle seçim sürecindeki miting alanlarında kullanılan slogan şarkılar için, 4 zamanlı usul yapısının, tempo tutmak bakımından, diğer usul yapılarına göre daha uygun olduğu fikrini akla gelmektedir. (Bu usul yapısı ritmik hareketlere yönelik sportif aktivitelerin sunulduğu çeşitli bayramlarda, törenlerde ve gösterilerde de yaygın biçimde kullanılmaktadır) Bunun yanı sıra, seçim şarkılarında; 2, 5, 9 ve 10 zamanlı usul yapılarının da kullanıldığı tespit edilmiştir.

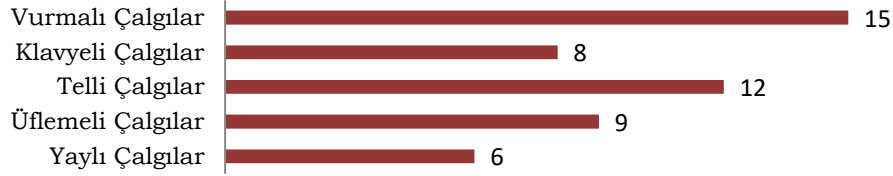
Grafik 6: Metronom Hızlarına Göre Mevcut Durum

Seçim şarkılarının, metronom hızı özelliklerine göre sınıflandırıldığı grafik 6 incelendiğinde, özellikle allegro (120-168 BPM) hız basamağındaki müzik eserlerinin, sayı bakımından oldukça fazla

olduğu görülmektedir. Bu durumun, seçim şarkılarının, seçmenlerin dikkatini çekebilmesi ve seçmene parti hakkında daha enerjik bir bakış açısı sunmayı hedeflemesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Zira; hareketli ve metronom hızı yüksek eserlerin, seçmenlerde daha neşeli bir bakış açısı oluşturabileceği ve onları coşkulu bir havaya büründürebileceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra orta ve çok yüksek hız seviyelerindeki eserlerinde, seçim şarkılarında kullanıldığı görülmektedir. En dikkat çekici bulgulardan biri de ağır denilebilecek “largo” metronom hızında, seçim şarkısının bulunmayışıdır.

Grafik 7: Kullanılan Çalgı Türüne Göre Mevcut Durum

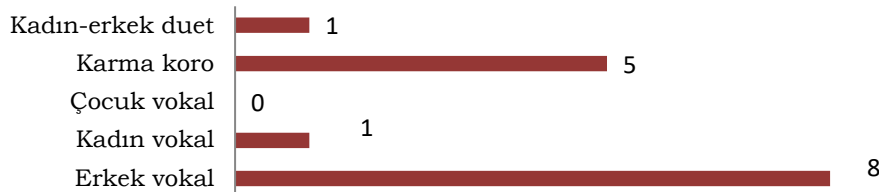
Seçim şarkılarının düzenlenmesinde kullanılan çalgı türüne göre sınıflandırıldığı grafik 7 incelendiğinde, özellikle vurmalı çalgıların, tüm müzik eserlerinde kullanıldığı dikkatimizi çekmektedir. Seçmenlerin dikkatini çekebilmek ve miting alanlarında tempo tutabilmelerine imkân sağlamak adına vurmalı çalgılara yer verildiği söylenebilir. Yine telli, üflemeli ve klavyeli çalgılarında büyük oranda kullanıldığı görülmektedir. Bir diğer tercih edilen çalgı grubu da yaylı çalgılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Grafikte yer almamasına karşın, eserlerin incelenmesi sonucu özellikle bağlama, zurna, elektrogitar çalgılarının oldukça yaygın bir biçimde tercih edildiği söylenebilir. Zira bu çalgılardan bağlama ve zurna geleneksel çalgılarımız olması sebebiyle orta ve ileri yaş seçmenlerin dikkatini çekerken, elektrogitar çalgısı da popüler müzikte yaygın biçimde kullanılması sebebiyle genç seçmenlerin dikkatini çekebilmektedir.

Grafik 8: Eserlerde Yöresel Dil ve Lehçelerin Kullanımı Duruna Göre Mevcut Durum

Seçim şarkılarının, yöresel dil ve lehçelerin kullanımı duruna göre sınıflandırıldığı grafik 8 incelendiğinde, eserlerin büyük bölümünün Türkçe olmasına rağmen, çeşitli dil ve lehçelerde müzik eserlerinin olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum ülkemizin çeşitli bölgelerindeki seçmenlere yönelik bir seçim politikası olarak değerlendirilebilir.

Grafik 9: Kullanılan Ses (Vokal) Durumuna Göre Mevcut Durum

Seçim şarkılarının, yorumlanmasında kullanılan Ses (vokal) duruna göre sınıflandırıldığı grafik 9 incelendiğinde, eserlerin büyük bölümünün erkek yorumcular tarafından seslendirildiği görülmektedir. Seçim şarkılarının yorumlanmasında, karma koro kullanımını da yine oldukça yüksek oranda tercih edilmiştir. Bu durum, siyasi partilerin seçim şarkılarında, erkek ses sanatçılarına ya da karma koroları diğer seçeneklere oranla daha fazla tercih ettikleri şeklinde yorumlanabilir.

Grafik 10: Eserlerin Özgün Beste Olma Durumuna Göre Mevcut Durum

Seçim şarkılarının, özgünlük ya da uyarlama olma duruna göre sınıflandırıldığı grafik 10 incelendiğinde, büyük oranda özgün müzik eserlerine yer verildiği görülecektir. Mevcut durum dikkate alındığında, siyasi partilerin seçim müziklerinde yeni beste ve söz kullanımını tercih ettiği söylenebilir. Bunu yanı sıra, seçim şarkılarının daha önce halkın beğenisini kazanmış müzik bestelerine yeni sözler yazılması suretiyle oluşturulduğu durumlarda mevcuttur. Mehter ezgilerine yeni sözler eklenmesi buna güzel bir örnek teşkil edebilir.

6. SONUÇ

Araştırmanın temel bazı sonuçlarına, aşağıda maddeler halinde yer verilmiştir.

- Seçim müziklerinin, siyasi partiler bakımından halka ulaşmak için önemli bir ifade formu olduğu,
- Müzik eserlerindeki makamsal dizi yapısının ön plana çıktığı,
- Birçok karar sesinde eserlerin seslendirildiği, bu konuda özellikle, “re” ve “sol” karar sesindeki eserlerin bir miktar daha fazla tercih edilmiş olduğu,
- Tüm eserlerin, seçim kampanyası sürecindeki siyasi partilerin, söylemlerini yansıtan, söz öğelerini barındırdığı görülmektedir. Seçim şarkıları, bu yönü ile halka iletilmek istenilen sözlü mesajların, müziksel öğeler yardımı ile ifade edilmesi şeklinde düşünüldüğü,
- Özellikle iki bölmeli (A-B) şarkı formunun, oldukça yaygın bir biçimde kullanıldığı tesbit edilmiştir. Bu anlamda, iki bölmeli şarkı formunun tercih edilmesindeki temel nedenin, bir bölmeli (A) şarkı formu kadar monoton olmaması iken, aynı zamanda üç ve daha fazla bölmeli (A-B-C) şarkı formu kadar da karmaşık olmayışı olduğu,
- Genellikle 4 (özellikle 4/4lük) zamanlı usul yapısı tercih edilmiştir. Bunun temel nedeni; genellikle, seçim sürecinde, miting alanlarında kullanılan slogan şarkılar için 4 zamanlı usul yapısının, tempo tutmak bakımından diğer usul yapılarına göre daha uygun olduğu,
- Özellikle allegro (120-168 BPM) hız basamağındaki müzik eserlerin sayı bakımından oldukça fazla olduğu, bu durumun, seçim şarkılarının seçmenlerin dikkatini çekebilmesi ve seçmene parti hakkında daha enerjik bir bakış açısı sunmayı hedeflemesinden kaynaklandığı,
- Özellikle vurmali çalgıların, tüm müzik eserlerinde kullanıldığı ve bu tercihin, seçmenlerin dikkatini çekebilme ve miting alanlarında, seçim şarkılarına tempo tutabilmelerine imkân sağlamak adına tercih edildiği,

- Eserlerin büyük bölümünün Türkçe olmasına rağmen çeşitli dil ve lehçelerde müzik eserlerinin olduğu,
- Eserlerin büyük bölümünün erkek yorumcular tarafından seslendirildiği, seçim şarkılarının yorumlanmasında, karma koro kullanımının da yine oldukça yüksek oranda tercih edilmiş olduğu,
- Büyük oranda özgün müzik eserlerine yer verildiği, siyasi partilerin seçim müziklerinde, yeni beste ve söz kullanımını tercih ettikleri. Bunun yanı sıra, seçim şarkılarının, daha önce halkın beğenisini kazanmış müzik bestelerine, yeni sözler yazılması suretiyle oluşturulduğu durumlarında mevcut olduğu, araştırmada elde edilen sonuçlardan bazılarıdır.

Bu çalışmanın, çeşitli kısıtları vardır. Bu kısıtların başında; çalışmada, sadece bir seçim döneminde ve ulaşılabilen seçim şarkılarına yer verilmesi sayılabilir. Araştırmanın bir diğer kısıtı olarak, seçim şarkılarının, özellikleri bakımından, seçmenler üzerindeki etkilerinin araştırılmamış olması sayılabilir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, daha fazla dönem ve seçim şarkısının araştırmaya konu edilmesi ve bu seçim şarkılarının seçmenler üzerindeki etkileri, araştırma konusu olarak seçilebilir. Bu yönüyle araştırmanın, oldukça sığ olan literatürün gelişmesine ve bu konuda bilgi arayışında olan siyasi parti ya da siyasi adaylara, uygulamada yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, disiplinler arası yaklaşımla yürütülen bu çalışmanın, gelecekte bu tür çalışmaların geliştirilmesine katkı sunması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Akçay, Ş. Ö. (2016). *Seçim Çalışmalarında Müzik Kullanımının Seçmenlerin Oy Tercihlerine Etkileri*, 1. Erzurum Ulusal Müzik Bilimleri Sempozyumu Bildiri Kitabı, C. 2, (Ed. Lehimler, E., Çelenk, K.). 845-871.
- Alkan, M. Ö. (2004). Seçimlerde Plaklı Propaganda Devri: "Kendim seçtim, Kendim Buldum...". *Toplumsal Tarih*, 123, 46-49.
- Alpert, J. I., Alpert, M. I. (1990). Music Influences on Mood and Purchase Intentions. *Psychology and Marketing*, 7(2), 109-133.
- Avcı, K. (2015). Siyasal Partilerin Seçim Kampanyaları Faaliyetlerine Karşı Seçmenin İlgi Düzeyleri: 2015 Genel Seçimleri Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi E-Dergisi*, 3: 2, 177-205.
- Bacha, C. H. (2002). Professionalization of Political Communication: The Case of The 1998 SPD Campaign. *Journal of Political Marketing*, V. 1(4), 23-37.
- Can, B. (2015). Political Advertising And Its Music on Television and Electronic Media İn Turkey. *Adam Akademi*, 5/1, 63-78.
- Cranmer, M. (2015). The Effects of Populist Emotive Appeals within Direct-Democratic Campaigning. *Journal of Political Marketing*, 14:3, 284-309.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design*, (2nd Edition). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Dewberry, D. R., Millen, J. H. (2014). Music As Rhetoric: Popular Music In Presidential Campaigns. *Atlantic Journal of Communication*, 22, 81-92.
- Gorzelay-Mostak, D. (2016). Keepin' It Real (Respectable) in 2008: Barack Obama's Music Strategy and The Formation of Presidential Identity. *Journal of the Society for American Music*, 10: 2, 113-148.
- Gunderson, E. (1993). Every Little Thing I Do (İncurs Legal Liability): Unauthorized Use of Popular Music in Presidential Campaigns. *14 Loy. L.A. Ent. L. Rev.*, 137-172.
- Henneberg, S. C. (1996). Conference Report Second Conference on Political Marketing: Judge Institute of Management Studies. *Journal of Marketing Management*, 12, 777-783.
- Hubbard, G. T., Crawford, E. C. (2008). Music In Political Advertisements: Music to The Ears or Background Noise-A Study Of Music's Influence on Message-Relevant Thinking. *Journal of Radio&Audio Media*, 15(2), 167-181.
- İ. Tanyıldızı, N. (2017). *Siyasal Partilerin Seçim Kampanyalarında Şarkı Kullanımının Rolü*. Farklı Disiplinlerde Müzik, (Ed. İmik, Ü.). Ankara: Gece Kitablığı.

- Mas, L., Collell, M.R., Xifra, J. (2017). The Sound of Music or the History of Trump and Clinton Family Singers: Music Branding As Communication Strategy in 2016 Presidential Campaign. *American Behavioral Scientist*, 61(6), 584-599.
- Önürmen, O., F. Temel (2014). Popülerleşen Siyaset, Siyasallaşan Müzik: 30 Mart 2014 Yerel Seçim Şarkıları Üzerine Bir Çalışma. *İletişim ve Diplomasi*, Özel sayı, 49-64.
- Özkan, N. (2014). *Türkiye Ve Dünyadan Örneklerle Seçim Kazandıran Kampanyalar*, (4. Baskı). İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri A.Ş.
- Öztürk, S. (2014). Siyasal İkna Ve Seçim Müzikleri: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *İletişim ve Diplomasi*, 3, 195-218.
- Penpece, D., Uğar, B. (2016). Milletvekili Adaylarının Sıralamadaki Yerinin Politik Tutundurma Karması Elemanlarından Yararlanma Düzeyleri Üzerine Etkisi: Adana İli Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8: 17, 90-105.
- Podlas, K. (2015). Off The Campaign Trail and into The Courthouse: Does A Political Candidate's Use Of A Song Infringe on The Performer's Trademark?". *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 59 (1), 41-56.
- Schacter, S. (2011). The Barracuda Lacuna: Music, Political Campaigns, and The First Amendment. *Georgetown Law Journal*, 99, 571-604.
- Schoening, B. S., Kasper, E. T. (2012). Don't Stop Thinking About The Music: The Politics of Songs and Musicians in Presidential Campaigns. Lanham, Md: LexingtonBooks.
- Strömbäck, J. (2007). Political Marketing and Professionalized Campaigning: A Conceptual Analysis. *Journal of Political Marketing*, 6(2/3), 49-67.
- Ünal, A. (2017). *Siyasetin Pazarlanması*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Vesnic-Alujevic, L., Bauwel, S. V. (2014). Youtube: A Political Advertising Tool? A Case Study of The Use of Youtube in The Campaign for The European Parliament Elections 2009. *Journal of Political Marketing*, 13:3, 195-212.
- Wardani, G. W. W., Listya, A., Winarni, R. W. (2017). Political Campaign's Music Video As A Strategy for Forming Perceptions. *International Journal of Scientific&Technology Research*, 6: 11, 95-98.
- Yıldırım, Ali, Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

İNİJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 10.11.2019 | Kabul Tarihi: 27.12.2019

TELHÎSÜ'L-MİFTÂH'IN TÜRKÇE TERCÜME VE ŞERHLERİNE GÖRE TEVCÎH SANATI*

Dr. Ahmet AKDAĞ

ahmetakdag4402@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7895-1293>

Atıf / Citation: Akdağ, A. (2019). Telhîsü'l-Miftâh'ın Türkçe Tercüme ve Şerhlerine Göre Tevcîh Sanatı. *İnönü University International Journal of Social Sciences & İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS)*, 8(2), 583-595.

Özet

Belâğatin bedî kısmının mana ile ilgili sanatları arasında yer alan tevcîh, klasik belâgat kitaplarında “sözün, birbirine zıt anlamlarda yani hem olumlu hem olumsuz manaya gelecek şekilde kullanılması” şeklinde tarif edilmektedir. Ancak tevcîh, diğer belâgat konuları gibi yaygınlık kazanmamış, eskiden beri bazı belâgat kitaplarında üzerinde pek durulmayan bir sanat olmuştur. Hatîb el-Kazvîni'nin belâgate dair Telhîsü'l-Miftâh adlı eseri üzerine Arapça, Farsça, Türkçe gibi dillerde çok sayıda şerh, tercüme, hâşiye, ihtisâr vb. kaleme alınmıştır. Telhîs'in şimdikiye kadar Türkçe 10 tercümesi ve 5 şerhi tespit edilmiştir. Temel belâgat kitaplarından biri olan Telhîsü'l-Miftâh'ın Türkçe tercüme ve şerhlerinde tevcîh sanatıyla ilgili ayrıntılı izahlar bulunmaktadır. Telhîs'in tercüme ve şerhleri bağlamında tevcîh sanatının ele alındığı çalışmamızda öncelikle Tanzimat'tan günümüze kadar geçen sürede kaleme alınmış çalışmalarda tevcîhe yer verilip verilmeme durumuna değinilmiş ve tevcîhe yer veren kitaplarda bu sanatın nasıl ve hangi örneklerle izah edildiği özetlenmiştir. Ardından Telhîs'in Türkçe tercüme ve şerhlerinde söz konusu sanatın nasıl ele alındığı üzerinde durulmuştur. Bu çalışmayla tevcîh sanatının sahip olduğu ifade imkânlarına ve bu ifade tekniğinin önemine dikkat çekmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tevcîh, Belâgat, Telhîsü'l-Miftâh, Tercüme, Şerh.

* Bu makale, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Mücahit Kaçar Danışmanlığında hazırlanıp 2018 yılında tamamlanan *Telhîsü'l-Miftâh'ın Türkçe Tercüme ve Mütercimi Bilinmeyen Türkçe Bir Tercümesi (Metin-İnceleme)* adlı doktora tezinden üretilmiştir.

THE ART OF AMPHİBOLOGY ACCORDİNG TO THE TURKISH TRANSLATIONS AND INTERPRETATIONS OF THE TELHİSÜ'L-MİFTÂH

Abstract

Amphibology, one of the arts of the meaning of the subject of rhetoric, is described as the use of the word in opposite meaning, both positive and negative, in the classical rhetoric books. However, the amphibology has not become widespread as other topics of rhetoric and has been an art that has not been emphasized in the books of the rhetoric. *Telhîsü'l-Miftâh*, the work of Hatîb al-Kazwînî, were written a large number of works such as interpretations, translations, apostils, summaries, and treatises. Ten translation and five interpretations of *Telhîs* have been identified so far in Turkish. There are detailed explanations about the art of amphibology in Turkish translation and interpretation of *Telhîsü'l-Miftâh*, one of the basic rhetoric books. In this study, which deals with the art of amphibology in the context of *Telhîs*'s translations and interpretations, whether amphibology was included in the studies from Tanzimat to the present is discussed. And also this paper focuses on how this art is handled according to the translations and interpretations of *Telhîs*. In this study, it is mainly aimed to draw attention to the possibilities of expression and the importance of the expression technique of the art of amphibology.

Keywords: Amphibology, Rhetoric, *Telhîsü'l-Miftâh*, Translation, Interpretation.

1. GİRİŞ

Tevcîh, bedî ilminin mana ile ilgili, ustalık ve hüner gerektiren sanatlarından biridir. Dolayısıyla bazı şairler, bu sanata şiirlerinde başvurmamışlardır. Önemli ifade tarzlarından biri olan tevcîh, belâgat kitaplarında farklı şekillerde ele alınmıştır. Günümüzdeki bazı edebî sanat kitaplarında “ifadenin iki farklı şekilde anlaşılması” şeklinde tarif edilirken klasik belâgat kitaplarında “ifadenin birbirine zıt anlamlarda yani hem olumlu hem olumsuz olarak anlaşılması” şeklinde tarif edilmektedir. Biz de *Telhîs*'in tercüme ve şerhlerini ele aldığımız doktora çalışmamızdan hareketle tevcîh sanatını *Telhîs*'in Türkçe tercüme ve şerhleri bağlamında sunmaya çalıştık. Aşağıda öncelikle Tanzimat'tan günümüze kadar geçen sürede kaleme alınmış çalışmalarda tevcîhin ele alınıp alınmama durumunu ve tevcîhe yer veren kitaplarda bu sanatın nasıl ve hangi örneklerle izah edildiğini özetleyeceğiz. Ardından da *Telhîs*'in tercüme ve şerhlerinde bu sanatın ele alınışı üzerinde duracağız.

2. TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE BELÂGATLE İLGİLİ KİTAPLARDA TEVCİH SANATI

Tanzimat Dönemi'nde yazılan bazı belâgat kitapları ile son zamanlarda yazılan belâgate dair bazı kitaplarda ya tevcîh sanatına hiç yer verilmemiş ya da aynı cümle veya beytin belâgate dair kitaplarda tekrar edildiği görülmektedir. Aşağıda Tanzimat Dönemi eserlerinden başlanarak günümüze kadar yazılmış belâgat ve edebî sanat kitaplarında tevcîh sanatının ele alınış şekli özetlenmiştir.¹

¹ Muhittin Eliaçık, bir makalesinde tevcîh sanatının bazı belâgat kitaplarındaki tariflerini bir arada sunmuştur. Kapsam ve amaç bakımından bizim çalışmamızdan farklı olan bu makale için bkz.: Eliaçık, 2014: 161-167.

Ahmed Hamdî, *Teshîlü'l-Arûz ve'l-Kavâfi ve'l-Bedâyi* adlı eserinde tevcîh yerine muhtemilü'z-zıddeyn adını tercih etmiştir. Müellif, muhtemilü'z-zıddeyni “Medhe ve zemme ihtimâli olan kelâma derler.” (1872: 26) şeklinde tanımladıktan sonra Beşşâr b. Bürd'ün *Telhîs*'te misal getirilen

خَاطَ لِي عَمْرُؤُ وَقَبَاءَ

لَيْتَ عَيْنَيْهِ سَوَاءَ

şeklindeki şiirini konuya örnek vermiştir. Beşşâr b. Bürd'ün şiirinin yanı sıra Farsça şu beyit de konuya misal getirilmiştir:

ای خواجه ضیاشود زروی تو ظلم

یا خلق تو چون سور نماید ماتم

Ali Cemâleddîn'in *Arûz-ı Türki İlm-i Kavâfi Sanayi'-i Şi'riyye ve İlm-i Bedî* adlı eserinde de tevcîh yerine muhtemilü'z-zıddeyn ismi tercih edilmiştir. Müellif, muhtemilü'z-zıddeyni “Bir nesneyi medh ü zemme ihtimâli olan kelâma ıtlâk olunur.” (1874/5: 129) şeklinde tarif ettikten sonra son zamanlarda yazılan bazı belâgat kitaplarında Sürûrî'ye atfedilen şu beyti misal getirmiştir:

Rûz olur râyın ziyâ verse çü şem'-i mihr-veş

Fahr olur cûdun kadem bassa sehâ yoluna âr (1874/5: 129).

Ahmed Hamdî, *Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî* adlı eserinde tevcîh sanatını “(San'at-ı tevcîh) dahi muhassenât-ı ma'neviyyeden olup buna (muhtemilü'z-zıddeyn) dahi dirler bu da kelâmı bir vechile îrâd itmekdir ki medh yâ zemden vecheyn-i muhtelefeyn üzere muhtemel ola.” (Kılıç, 2007: 90) şeklinde tarif ettikten sonra Beşşâr b. Bürd'ün *Telhîs*'te misal getirilen şiirinin Türkçe tercümesi şeklindeki şu beyti örnek vermiştir:

Amr dikdi bendenizçün bir kabâ

Kâşki (ki) gözleri olaydı sevâ (Kılıç, 2007: 90).

Ahmed Hamdî, beytin ikinci mısraında dua mı yoksa inkisâr mı olduğu belli olmayıp her iki ihtimali de barındırdığı için tevcîh olduğunu dile getirmiştir.

Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye* adlı eserinde tevcîhin tarifini şu şekilde yapmıştır: “Tevcîh san'atı ki muhtemilü'z-zıddeyn dahi denilir. Sözü, iki muhtelif ma'nâya muhtemil olarak îrâd eylemektir.” (Karabey ve Atalay, 2000: 112). Müellif, konuya Beşşâr b. Bürd'ün *Telhîs*'te misal getirilen şiirini “Yek-çeşm derzi, bana bir cübbe dikmiş; keşke iki gözü de siyâh olaydı.” (Karabey ve Atalay, 2000: 112) şeklinde tercüme ederek burada kastedilenin dua mı yoksa beddua mı olduğunun belli olmadığını; dolayısıyla her iki ihtimali taşıdığı için bu şiirin tevcîh örneği olduğunu belirtmiştir.

Abdurrahmân Süreyyâ, *Mizânu'l-Belâga* adlı eserinde tevcîh sanatına iki örnek vermiştir. Bunlardan birinin sözün maksadın zıddına çevrilmesi hususuna dair olduğunu söylemiştir. Söz konusu misal, şöyledir: “Meselâ, makâm-ı tehdîdde ‘Dur, ben sana ne yapacağımı bilirim.’ diyen bir zâta ‘Efendim! Dâimâ kulunuz efendimin lutf ve inâyetini görüyorum. Elbette beni böyle perîşan görünce bana bir kat elbise yapacak, ne yapacak’ cevabı gibi.” (Baranoğlu, 1999: 197-198). Diğerinin ise mütekellimin sözünü başka cihete tevcîh etmekle meydana geldiğini dile getirmiştir. Bu hususa verilen misal ise şu şekildedir: “Meselâ, ‘Dur, ben seni bir kara katıra bindireyim, sen de begenirsin.’

diyen bir muallim yüzbaşıya karşı bir neferin ‘Evet! Beni bir katıra bindirip yorulmaksızın bölüğüme göndermek yüzbaşımın şânındandır.’ (Baranoğlu, 1999: 198).

Diyarbakırlı Saîd Paşa, *Mîzânü’l-Edeb* isimli eserinde tevcîhin tarifini yaparken bu sanata îhâm ve muhtemilü’z-zıddeyn adlarının da verildiğini belirtmiş ve şu misalleri vermiştir:

“Bir iş görüp de gördüğü iş iyi mi oldu fenâ mı iştibâh gösteren bir şahsa hitâben ‘Bir iş gördün ki bundan ziyâde bir şey olamaz.’ denilmesi gibi. Bu sözde ‘Bundan ziyâde iyi yahut bundan ziyâde fenâ bir şey olamaz.’ sûretlerinin ikisine de ihtimâl bulunur. Mevki’-i şümûlünde ibhâm görünen kelâm dahi bu sanattan ma’dûddur.

Kadrine lâyıık olan câmeyi giydirdi ana

mısrâmda olduğu gibi. Şu mısrâdaki lâyıık lafzının mutazammın olduğu liyâkat, o câmeyi giydirene mi yoksa giyene mi müteallıktır müphem olmakla iki sûrete de muhtemil görünür.” (1888: 363-364).

Mehmed Rifat, *Mecâmü’l-Edeb* adlı eserinde tevcîh sanatına Beşşâr b. Bürd’ün Telhîs’te verilen şiiri ve bu şiirin Türkçe tercümesi olan “Tek göziyle bunu yazmış hattât / Kâşki ikisi bir olsa idi” (Güneş, 2009: 473) beytini misal getirmiştir.

Mehmet Abdurrahmân, *Belâgat-ı Osmâniyye* adlı eserinde *Telhîs*’te kör birisi için söylenen keşke iki gözü eşit olsaydı anlamındaki misali biraz değiştirerek “Bir topala -İki ayağın müsâvî olsun demek gibi ki- Bu söz, ikisinin de topal yahud iyi olmalarına dâir iki muhtelif manâya şâmildir.” (Tekdemir, 2012: 66) şekline sokmuştur.

Mustafa İzzet, *Def’ü’l-Mesâlib fî Edebi’ş-Şâiri ve’l-Kâtib* adlı eserinde tevcîhin tanımını yaptıktan sonra şu örnekleri vermiştir:

“Nitekim mervîdir ki meşhûr Ebâ Müslim Horâsânî üdebâdan birine hitâb edip sen falan mecliste benim hakkımda demişsin ki yâ Rabbî sen yüzünü kara et ve re’sini kat’ edip demini ırâka et. Edîb: Evet söyledim, ama ben ol vakt bir üzüm asması altında oturuyor idim, murâdım üzümün kararıp kemâle ermesi ve salkımının koparılıp ve deminin ırâkasından garazım şîre ve pekmez gibi şeylerin yapılması idi dedi. Ebâ Müslim edîb-i mezkûrun bu tevcîhinden iktisâb-ı mahzûziyyetle kendisine in’âm-ı firâvân etti.

Kezâlik târihde muharrerdir ki A’câmın sâlik oldukları mezheb-i hâmis zuhûr ettikte bir şâir-i hakk-gû mezheb-i nâ-hakk kelâmını tefevvüh ettiğinin şâh istimâ ettikte merkûmu ihzâr ile tevbîh edicek şâir kelâm-ı mezkûru tevcîh ile ben mezheb-i nâ-hakk demedim belki mezhebunâ hakk dedim. Bunu galat olarak sem’-i hümâyûnunuza iblâğ etmişler demesiyle bu tevcîh ile ukûbetten halâs olup mazhar-ı en’âm oldu.

Mervîdir ki hulefâ-yı Abbâsiyye’den Me’mûn zamânında birisi nübüvvet davâsına kıyâm etti. Müşârun ileyhine nezdine getirdiklerinde Me’mûn ismin nedir? Müdde’î Ahmed nebîyim dedi. Me’mûn öyle ise bu davâdan ferâgat edinceye kadar bunu darb ediniz. Müdde’î işin fenâlaştığını görünce kelâmını tevcîh ile ey halîfe ben Ahmed nebîyim demekten garazım cenâb-ı nübüvveti medh ü senâ ederim. Sen onu zemm eder misin dedikte Me’mûn merkûmun tevcîhinden mahzûz olarak hakkında in’âm ile tevbe ettirip sebîlini tahliye etti.” (1907: 129-130).

Tanzimat sonrasında yazılan belâgate dair bazı eserlerde tevcîh sanatına yer verilmediği görülmektedir. Ali Nihad Tarlan’ın *Edebî San’atlar* (1981), Nusrettin Bolelli’nin *Belâgat Beyân-Me’ânî-Bedî’ İlimleri Arap Edebiyatı* (2013), Hikmet Akdemir’in *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî’* (2016), İsa Kocakaplan’ın *Açıklamalı Edebî Sanatlar* (2014) ve Necmeddin Şahiner’in *Edebî Sanatlar* (1975) adlı eserlerinde bu sanata yer verilmemiştir. M. A. Yekta Saraç’ın *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat* adlı eserinde tevcîh sanatına Sürûrî’nin

Rûz olur râyın ziyâ verse çü şem'-i mihr şeb
Fahr olur cûdun kadem bassa sehâ yoluna âr (2011: 213)

Ziya Paşa'nın

Zâhirde görüp bizleri sanma ukâlayız
Biz bir sürü âkil sıfatında büdelâyız (2011: 214)

ve Bedr-i Dilşâd'ın

Her ân ile cennet olur bana nâr
Rızân olmayıncak gelir fahr âr (2011: 214)

şeklindeki beyitleri misal getirilmiştir. Hasan Aktaş tarafından kaleme alınan *Klasik Türk Şiirinde Edebî Sanatlar* adlı eserde yalnızca Sürûrî'nin yukarıdaki söz konusu beyti, tevcîh sanatına misal getirilmiştir (y.t.y.: 264). Sürûrî'nin bahsedilen beyti, Bahir Selçuk ve diğerleri tarafından hazırlanan *Söz ve Sihir Arasında Edebî Sanatlar* adlı eserde de yer almaktadır (2015: 97). Menderes Çoşkun tarafından kaleme alınan *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar* adlı eserde öncelikle diğer belâgat kitaplarında yer alan misaller sıralanmış, ardından Şeyhülislam Yahyâ'nın

Gûş-vâr etmezse dürr-i nazmunı Yahyâ o şâh
Kadr u kıymet bulmaya âlemde mânend-i hazef (2014: 126)

beyti ile Rûhî'nin

Olup cem'iyet-i rindâna dâhil virmesün sıklet
Meded sûfiye din başındaki destâra yer yokdur (2014: 126)

şeklindeki beyitleri misal getirilerek söz konusu beyitlerin hangi yönden tevcîhe örneklik teşkil ettiği izah edilmiştir. Bu eserde Tefvik Fikret'in "Geçmişlere rahmet diyen elvâh-ı mekâbir" (2014: 127) sözü ve Sünbülzâde Vehbî'nin

Yohsa mânend-i H/hevâyî bir iki güfte ile
Herze-gûyân olamaz nâtıka-pîrâ-yı sühan (2014: 127),

Akşemseddin'in

Hüdâ'nun âşıkı çokdur velî Akşems-i din gibi
Kanı bir gerçek âşık kim yanupdur derd-i Mevlâ'dan (2014: 127),

Nedîm'in

Arz-ı hâlüm çok efendüm hâk-pây-ı devlete
Lutfun ammâ bî-niyâz-ı arz-ı hâl eyler beni (2014: 127)

beyitleri ile Nefî'nin

Bana Tâhir Efendi kelb dimiş
İltifâtı bu sözde zâhirdür
Mâlikî mezhebüm benüm zîrâ
İ'tikâdumca kelb tâhirdür (2014: 127)

şeklindeki kıt'ası konunun sonuna ilave edilmiş ancak bu şiirlerle alakalı herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Menderes Coşkun'un eserindeki Nedîm, Şeyhülislâm Yahyâ ve Rûhî'ye ait beyitler, Bahir Selçuk ve diğerleri tarafından hazırlanan eserde de yer almakta olup bunlardan Nedîm'in beytinin tevcih sanatına hangi anlamıyla misal teşkil ettiği açıklanmıştır (2015: 96-97). Selçuk ve diğerleri tarafından hazırlanan eserde aynı zamanda yukarıda zikredilen "Âb-ı hayvandır efendim, artığın" (2015: 96) mısraı ile Beşşâr b. Bürd'ün *Telhîs*'te misal getirilen şiirin Türkçe tercümesi de tevcihe örnek verilmiştir. Numan Külekçi'nin *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar* adlı eserinde tevcih sanatına iki misal getirilmiştir. Bunlardan birisi "Ab-ı hayvandır efendim artığın" (2005: 100) mısraı iken diğeri Beşşâr b. Bürd'ün *Telhîs*'te misal getirilen şiirin

Tek gözüyle bunu yazmış hattat

Kâşki ikisi de bir olsaydı (2005: 100)

şeklindeki Türkçe tercümesidir. Beşşâr b. Bürd'ün şiirinin tercümesi şeklindeki söz konusu beyit, M. Orhan Soysal tarafından kaleme alınan *Edebî San'atlar ve Tanınması* adlı eserde de yer almaktadır (2005: 107). Bu eserde söz konusu beyit, Manastırlı Rıf'at'a atfedilerek verilmiştir.

Belâgate dair hazırlanan sözlük, antoloji, ansiklopedi vb. eserlerde ise tevcihin tanımı yapıldıktan sonra bazen Kur'an'dan misaller getirilmiştir. Fatma Serap Karamollaoğlu'nun *Kur'an Işığında Belâgat Dersleri Bedî İlmi* adlı eserinde Nisâ Suresi'nin 46. Ayeti (2014: 69-70), Ali Bulut'un *Belâgat Terimleri Sözlüğü* adlı eserinde ise Nisâ Suresi'nin 127. ayeti (2015: 464) konuya misal getirilmiştir. Bunun yanı sıra Beşşâr b. Bürd'ün *Telhîs*'te misal getirilen şiiri de bu kategorideki kitaplarda tevcihe örnek olarak verilmiştir. Söz gelimi, Ali Bulut'un *Belâgat Terimleri Sözlüğü* (2015: 465) ve *Bedî İlmi* (2016: 177) adlı eserlerinde Beşşâr b. Bürd'ün bu şiirinin konuya misal getirildiği görülmektedir. Cüneyt Eren ve M. Vecih Uzunoglu tarafından kaleme alınan *Belâgat Terimleri Sözlüğü*'nde ise tevcih sanatının tarifi yapılmış; ancak konuya herhangi bir örnek verilmemiştir (2014: 267).

3. TEVCİH SANATININ TELHİS'İN TÜRKÇE TERCÜMELERİNDE ELE ALINIŞI

Telhîsü'l-Miftâh, Hatib el-Kazvîni tarafından Sekkâki'nin *Miftâhu'l-Ulûm* adlı eserinin belâgate dair üçüncü bölümünün özeti mahiyetinde kaleme alınmıştır. *Telhîs* üzerine kaynaklardan tespit edilebildiği kadarıyla şimdiye kadar Türkçe 10 tercüme ve 5 şerh kaleme alınmıştır. Söz konusu eserlerden tercüme şerhler şu şekildedir: *Tercüme-i Telhîsü'l-Miftâh* (mütercimi belli değil); Arûzî Mehmed Bosnavî, *Tercüme-i Ebyât-ı Telhîs*; Abdülganî Gürânî, *Tercüme-i Dîbâce-i Telhîs-i Miftâh*; Vak'anüvîs Halil Nûrî, *Matla'u'n-Nûr*; Ahmed Nazîf Efendi, *Tercüme-i Telhîs-i Meânî*; *Telhîsü'l-Miftâh'ın Beyân Bölümünün Mütercimi Bilinmeyen Bir Tercümesi*; Mehmed Fahreddin Dinçkol, *Telhis (Meani-Beyan-Bedî) Kur'an Edebiyatı*; Nevzat H. Yanık, Mustafa Kılıçlı, M. Sadi Çögenli, *Telhîs ve Tercümesi Kur'an'ın Eşsiz Belâgatı*; Mahmut Şevket Ustaosmanoğlu, Halil İbrahim Şahin, *Telhis Tercümesi (Kur'an'daki Edebiyat)*; Cümle Yayınları tarafından yayınlanan *Telhîsü'l-Miftâh*. Bunlardan Arûzî Mehmed Bosnavî'nin *Tercüme-i Ebyât-ı Telhîs* ve Ahmed Nazîf Efendi'nin *Tercüme-i Telhîs-i Meânî* adlı eserlerinin şimdiye kadar herhangi bir nüshası elimize geçmemiştir (Akdağ, 2018: 36). *Telhîs*'in Türkçe şerhleri ise şunlardır: Ebü'l-İsme Mustafa İsmâmeddîn Üsküdarî el-İstanbulî, *et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar*; Mehmed Zihni Efendi, *el-Kavlü'l-Ceyyid fî Şerh-i Ebyâti't-Telhîs ve Şerhayhi ve Hâşiyeti's-Seyyid*; Mustafa Behçet bin Mehmed Sâlim, *Behçetü'l-*

Erîb Şerhu Telhîsü'l-Hatîb; Ahmet Müderrisoğlu, Telhis Ebyâtının Şerhi Binbir Hakikat; Selim Köroğlu, Geniş İzahlı Telhis Tercümesi.

Telhîsü'l-Miftâh'ta tevcih sanatı ile ilgili olan bölüm şu şekildedir: “ وَمِنَّهُ التَّوَجِيهَ وَهُوَ إِيزَادُ الْكَلَامِ مُخْتَمِلًا ” (Akdağ, 2018: 368).

Telhîs'in yukarıda verilen cümlesi, muhtemelen 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın başlarında kaleme alınmış ve mütercimi bilinmeyen Tercüme-i Telhîsü'l-Miftâh adlı eserde şu şekilde tercüme edilmiştir:

“Ve manevidendür tevcih. Ol ki kelâmı iki vech-i muhtelif muhtemel irâd itmekdür. A'vere böyle diyen kimesnenün kavli gibi ne olaydı iki gözi berâber olaydı. Muhtemeldür ki avrâ sahih olaydı bu takdîrce duâ olur ve muhtemeldür ki ayn-ı sahiha avrâ olaydı demek ola bu takdîrce bed-duâ olur. Sekkâki eyitdi ki tevcihdendür Kur'an'un müteşâbihâtı bir itibâr ile ol ki vecheyn-i muhtelifeyne ihtimâl ile. Ve bir itibâr ile tevcihe müfârik olur ol ki ihtimâleynün 'adem-i istivâsıdur. Zîrâ bir manâsı karîb ve bir manâsı baîd olur.” (Akdağ, 2018: 368).

Mütercim, kaynak metinde misal getirilen لَيْتَ عَيْنَيْهِ سَوَاءٌ dizesinin manasını verdikten sonra bu dizinin hangi yönüyle tevcih sanatına örnek teşkil ettiğini belirtmiştir. Buna göre bu dizide dile getirilen “Keşke iki gözü de aynı olsaydı.” mısraının hem olumlu olarak iki gözü de kör olmasaydı anlamına gelebileceği hem de olumsuz olarak iki gözü de kör olsaydı manasına gelebileceği vurgulanmıştır. Mütercim, aynı zamanda kaynak metinde Sekkâkî'nin Kur'an-ı Kerim'in müteşâbih ayetlerini de tevcihten saydığı şeklindeki cümleyi tercüme ettikten sonra Taftâzânî'nin *Muhtasarü'l-Meânî* adlı eserinden yararlanarak söz konusu ayetlerde iki ihtimalin eşit olmadığını; bunun sebebinin de manalardan birinin yakın diğerinin ise uzak anlama sahip olmasından kaynaklandığını dile getirmiştir.

Vak'anüvis Halil Nürî, *Matla'u'n-Nûr* adlı *Telhîs* tercümesinde tevcihe dair kısmı şu şekilde tercüme etmiştir:

“Ma'nevîden biri dahı tevcihdür. Buna muhtemilü'z-zıddeyn dahı dirler. Ta'rîfi: Biri birine muhtelif ü mütebâyin iki vech-i muhtemel olmak üzre kelâmı irâd itmekdür. Bunda irâd olınan kelâm-ı mücerred biri birine müteğâyir iki ma'nâya muhtemel olmak kifâyet itmez. Belki medh ü zemm gibi ezdâddan olmak lâzımdur. Beşâr bin Bürd'ün bir i'virâ için (Mısra): لَيْتَ عَيْنَيْهِ سَوَاءٌ kavli gibi. Mısra-ı mezkûr bahr-ı remelün arûz-ı sâniyesinün fâ'ilâtün fâ'ilâtün veznine mutâbıkdur. Bu kelâm hem ayn-ı avrâsınun sıhhatine muhtemeldür bu sûretde duâ-ı leh olur ve hem ayn-ı sahihinün i'virârına muhtemeldür bu sûretde duâ-ı aleyh olur. Sekkâki merhûm dir ki müteşâbihât-ı Kur'an-ı Kerim dahı bir itibâr ile tevcihden olur. Bu mahalde Sa'düd'd-dîn merhûm dir ki itibâr-ı mezkûrdan murâd müteşâbihât-ı Kur'an-ı Kerim'ün vecheyn-i muhtelifeyne ihtimâlidür ki bu itibâr ile tevcihden olur ve iki ihtimâlün 'adem-i tesâvîsi sebebiyle dahı tevcihe mugâyir olur. Zîrâ müteşâbihâtta iki manânun biri karîb biri baîddür. Bu vech Sekkâki merhûmun ekser-i müteşâbihât-ı Kur'an-ı Kerim tevriye ve ihâm kabilindendür didiği kavline mebnîdür. Câizdür ki vech-i müfârikat müteşâbihâtta iki manânun ezdâddan olması vâcib olmayup yalnız biri birine mugâyeret ile kifâyet olınması ola.” (Aytekin, 2006: 192-193).

Vak'anüvis Halil Nürî de yukarıda verilen mütercimi bilinmeyen *Telhîs* tercümesinde olduğu gibi misal getirilen dizinin istişhâd yönü üzerinde durmuş ve ilave olarak dizinin kâili, bahri ve veznini vermiştir. Mütercim, Sekkâkî'nin müteşâbihât-ı Kur'an-ı Kerim'e dair cümlesini tercüme ettikten sonra ise Sadeddîn Taftâzânî'nin konuyla ilgili görüşlerine yer vermiştir. Halil Nürî, Taftâzânî'nin, Sekkâkî'nin görüşünün söz konusu ayetlerin iki anlama sahip olmasına dayandığını; ancak bu

manalardan birinin yakın birinin ise uzak anlama sahip olmasından dolayı tevcîh sanatına aykırı olduğunu dile getirmiştir.

Mehmet Fahreddin Dinçkol, *Telhis (Meani-Beyan-Bedî) Kur'an Edebiyatı* adlı *Telhis* tercümesinde tevcîhi şu şekilde ele almıştır:

“Kelamı zem ve medih gibi birbirine zıt iki yöne ihtimalli olarak söylemektir. Mesela bir gözü kör olan terzi Ömer’e: Beşir ibni Berd bir cübbe sipariş vermiş. Terzi de onunla eğlenmek için, sana bir cübbe biçeyim ki cübbe midir kefen midir belli olmasın demiştir. Beşir de sana bir şiir söyleyeyim ki lehine mi aleyhine mi olduğu belli olmasın diyerek şu şiiri söyler:

خَاطَ لِي عَمْرُؤُ وَقَبَاءَ

لَيْتَ عَيْنَيْهِ سَوَاءَ

Mefhumubeyt: Ömer bana bir cübbe dikti keşke iki gözü musavi olsaydı.

Burada iki gözün musavi olsun sözü hem ikisi de kör olsun hem ikisi de açılıns manalarına ihtimallidir. Hem lehine dua hem aleyhine beddua olabileceğinden tevcih olmuştur. Sekkâki Kur'an'ın müteşâbih ayetleri de iki yöne ihtimalli olması yönünden tevcih olur dedi. Bu ayetlerdeki iki yön; karib (yakın), baid (uzak) manalarıdır:

يُدُّ اللَّهُ فُرْقَ أَيُّدِيهِمْ

Meali alisi: Allah'ın eli onların elinin üstündedir.

عَلَى مَا فَرَطْتُ فِي جَنبِ اللَّهِ

Meali alisi: Allah'ın yanında boş geçirdiğimiz vakitler.

”قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ أَصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ (1990: 189).“

Dinçkol, kaynak metnin tevcîhe dair tanımını verdikten sonra misal getirilen şiir üzerinde durmuştur. Mütercim, *Telhis*'te yalnızca bir mısraı misal getirilen beytin diğer mısraına da yer vererek diğer *Telhis* tercümelerinden farklı olarak söz konusu şiirin hikâyesine de değinmiştir. Dinçkol, kaynak metindeki Sekkâki'ye ait müteşâbih ayetler hakkındaki cümleyi tercüme ettikten sonra ise söz konusu müteşâbih ayetlerden üç tanesini misal getirmiştir. Bu ayetlerden ikisinin anlamına da yer veren mütercim, bir ayetin ise yalnızca orijinalini vermekle yetinmiştir.

Nevzat H. Yanık, Mustafa Kılıçlı ve M. Sadi Çögenli tarafından kaleme alınan *Telhis ve Tercümesi Kur'an'ın Eşsiz Belâgatı* adlı *Telhis* tercümesinde, kaynak metnin ilgili kısmı herhangi bir ilave yapılmadan şu şekilde tercüme edilmiştir: “Tevcîh (sanatı) da mânevi (güzellikler)dendir. O da sözü, farklı iki yöne ihtimali olacak şekilde söylemektir. Bir gözü kör olan adam için ‘لَيْتَ عَيْنَيْهِ سَوَاءَ’ Keşke iki gözü de aynı olsa’ diyenin sözü gibi. Sekkâki, Kur'an'ın müteşâbih âyetleri (farklı iki yöne ihtimali) göz önüne alındığında Tevcîh'tendir, (demiştir).” (y.t.y.: 147).

Mahmut Şevket Ustaosmanoğlu ve Halil İbrahim Şahin'in *Telhis Tercümesi (Kur'an'daki Edebiyat)* adlı eserinde tevcîhe dair kısım şu şekilde tercüme edilmiştir: “Tevcîh; kelamın, birbirine zıt iki ihtimali taşıyarak getirilmesidir. Şair Beşar'ın, bir gözü görmeyen Ömer ismindeki terzisine söylediği ‘لَيْتَ عَيْنَيْهِ سَوَاءَ’ ‘Keşke iki gözü de aynı olsaydı...’ sözü gibi. Sekkâki, Kur'an'da bulunan müteşâbih ayetleri de bir yönüyle tevcih'ten saymıştır.” (2012: 615-616).

Ustaosmanoğlu ve Şahin'in eserlerinde de yukarıda bahsedilen Yanık, Kılıçlı ve Çögenli'nin eserinde olduğu gibi kaynak metnin tevcih ile alakalı kısmı motamot tercüme edilmiştir. Ancak eserin dipnot kısmında konuyla alakalı şöyle bir örnek yer almaktadır: "Tevcihe başka bir örnek: 'Âb-1 hayvandır efendim artığın.' Burada âb-1 hayvan hem ab-1 hayat hem de hayvan suyu manalarını içerir." (2012: 616). Mütercimlerin dipnotta misal getirdikleri "Âb-1 hayvandır efendim, artığın" şeklindeki mısra, Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Edebiyat Lügatı* adlı eserinde de yer almaktadır (bkz. 1994: 161). Zannımızca mütercimler, bu mısrayı söz konusu eserden alıntılamaşlardır.

Telhis'in tevcih sanatına dair kısmı tercüme edilirken mütercimi bilinmeyen *Telhis* tercümesi, Vak'anüvis Halil Nûrî'nin *Matla'u'n-Nûr*'u ile Mehmed Fahreddin Dinçkol'un *Telhis (Meani-Beyan-Bedî) Kur'an Edebiyatı* adlı eserlerde kaynak metnin ilgili kısmının tercümesi ile yetinilmemiş, tevcihe misal getirilen لَيْتَ عَيْنِيهِ سَوَاءٌ mısraının hangi yönden örneklik teşkil ettiği hususu üzerinde de durulmuştur. Bu eserlerde aynı zamanda kaynak metnin, Sekkâkî'nin müteşâbih ayetler hususundaki kısmı tercüme edildikten sonra Taftâzânî'nin *Muhtasaru'l-Meânî* adlı eserinden yararlanılarak söz konusu ayetler hakkında değerlendirmede bulunulmuştur. Nevzat H. Yanık, Mustafa Kılıçlı ve M. Sadi Çögenli tarafından kaleme alınan *Telhis ve Tercümesi Kur'an'ın Eşsiz Belâgatı* ile Mahmut Şevket Ustaosmanoğlu ve Halil İbrahim Şahin tarafından kaleme alınan *Telhis Tercümesi (Kur'an'daki Edebiyat)* adlı eserlerde ise kaynak metnin ilgili kısmının motamot tercüme edilmesiyle iktifa edilmiştir. Yukarıda ismi geçen *Telhis* tercümelerinden yalnızca Ustaosmanoğlu ve Şahin'in eserinde tevcih sanatına "Âb-1 hayvandır efendim, artığın" şeklinde Türkçe bir mısra örnek verilmiştir.

4. TEVCİH SANATININ TELHİS'İN TÜRKÇE ŞERHLERİNDE ELE ALINIŞI

Ebü'l-İsme Mustafa İsameddîn, *et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhis ve'l-Muhtasar* adlı *Telhis* şerhinde Beşşâr b. Bürd'ün tevcih sanatına misal getirilen şiiri hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"Kâili Beşşâr bin Bürd nâm şâirdür. Bunu Amr nâmında bir a'ver hayyât hakkında dimişdür. Pes لَيْتَ عَيْنِيهِ سَوَاءٌ kavli iki şeye ihtimâli vardır. Biri gözlerinin ibsârda ikisinin müsâvî olmağını temennîdür. Ve biri gözlerinin amâda ikisinin müsâvî olmağını temennîdür. Evvelkisi duâ ile olur. İkincisi duâ-i aleyh olur. Buna tevcih dirler. Muhtemelü'z-zıddeyn dahi dirler. Istilâhda vecheyn-i muhtelifeyn muhtemel olan kelâmı irâd itmekdür. Manâ-yı beyteyn: Benüm için Amr kabâ vü kaftân dikdi. Ne olaydı iki gözleri berâber olaydı. Bir beyt söyledüm bilinmedi medh midür yohsa hicv midür." (Demir, 2016: 345-346).

Ebü'l-İsme Mustafa İsameddîn, söz konusu şiirin kâilinin kim olduğunu belirttikten sonra şiirin kim için yazıldığını dile getirmiş, ardından şiirin hangi yönüyle tevcih sanatına örnek teşkil ettiğini açıklamıştır. Şârih, tevcihin muhtemelü'z-zıddeyn olarak da adlandırıldığını belirttikten sonra terim manasını vermiştir. Son olarak *Telhis*'te misal getirilen şiirin manasını vererek beytin şerhini nihayete erdirmiştir. *Telhis*'te Beşşâr b. Bürd'ün beytinin bir mısraı misal getirilmişken Ebü'l-İsme Mustafa İsameddîn'in eserinde söz konusu beytin hem diğer mısraına hem de kendisinden sonra gelen beytine yer verilmiştir.

Mehmed Zihnî Efendi, *el-Kavlü'l-Ceyyid fî Şerh-i Ebyâti't-Telhis ve Şerhayhi ve Hâşiyeti's-Seyyid* adlı *Telhis* şerhinde Beşşâr b. Bürd'ün tevcih sanatına misal getirilen şiiri için şu açıklamayı yapmıştır:

"Musannif metinde ve İzâh'da كقول من قال diyü ibhâm etmiştir. Beşşâr b. Bürd Amr isminde tek gözlü bir derziye bir kabâ yanî kaftân biçtirerek güzelce dikmesini sipâriş etmiş idi. Derzi ana eğleniş tarzında 'Sana

bir kabâ dikeyim ki kabâ mıdır yoksa düvâc yanî ihrâm mıdır bellü olmaya.’ demiş olmakla Beşşâr dahi ‘Ben de sana bir söz nazm edeyim ki senin lehinde yâhûd aleyhinde olduğu anlaşılmaya.’ demiş imiş. Derzi dediğini yapmış Beşşâr dahi va’dini yerine getirerek bu nazmı söylemiştir. خَاطٌ dikti manâsına fi’l-i mâzîdir. Fâili Amr’dır. قَبَاءٌ mef’ûldür. عَيْنِيهِ lafzı لَيْتَ’nin ismi ve سَوَاءٌ haberidir. Bunun tesniye ve cem’i müsâvîdir. Kâle teâlâ: لَيْسُوا سَوَاءً. Mefhûm-ı beyt: Amr bana bir kabâ dikti. Kâşki iki gözü müsâvî olaydı demektir. Bunda şâhid sanat-ı tevcîhtir ki kelâm, iki zıddı muhtemel bulunmuştur. Şöyle ki şâir, hayyât-ı a’verin sağlam olan gözünün dahi kör olmasını temennî ederek kadh ü hecâ mı kasd etmiştir yoksa kör olan gözünün sağlam olmasını temennî ederek medh ü duâ murâd etmiştir belli olmamıştır. Böyle denilmiş ise de ayn-ı sahihanın amâsı ayn-ı avrâ’ın rüçû’ından bi-hasebi’l-âde akrebdir. Tevcîhin biri de Meşâhîr-i Nisâ’da Bûrân isminde mezkûr olan şu kıt’adır:

بارك الله للحسن والبوران في الختن

يا ابن هرون قد ظفرت ولكن بينت من

Kitâbu’t-Terâcim’de mezkûr İbnü’l-Cevzî’nin افضلهما من بنته تحته kavli de bu kabıldendir.” (1886: 474).

Mehmed Zihnî Efendi, söz konusu mısranın sahibinin Beşşâr b. Bürd olduğunu vurguladıktan sonra şiirin yazılma hikâyesini nakletmiştir. Ardından mısradaki kelimelerin anlamları ve gramer özelliklerine değinmiştir. Daha sonra mefhûm-ı beyt diyerek beytin anlamını vermiştir. Bunun akabinde beytin istişhâd yönü üzerinde durmuştur. Buna göre söz konusu beyitten hem olumlu hem de olumsuz bir mana çıkarmak mümkündür. Bu da, bu beytin tevcîh sanatına misal getirilmesinin sebebidir. Mehmed Zihnî Efendi, Beşşâr b. Bürd’ün söz konusu beytini şerh ettikten sonra tevcîh sanatına Meşâhîr-i Nisâ’dan bir beyit ve Kitâbu’t-Terâcim’den bir cümle misal getirmiştir.

Ahmet Müderrisoğlu, *Telhis Ebyâtının Şerhi Binbir Hakikat* adlı eserinde *Telhis*’te tevcîh sanatına misal getirilen şiiri şu şekilde ele almıştır:

“Bir sözün hem medhe hem de zemme şümûlü olursa, ‘tevcîh’ veya muhtemilü’z-ziddeyn denilir. Meselâ bir kimseye ‘Bugün barometre kaç gösteriyor? Bak!’ denildiğinde, o kimsenin ‘Derece 10’dur’ demesi gibi. Şu sözün hem ‘Soğuk, tahte’s-sıfır derece 10’ hem de ‘Sıcak fevka’s-sıfır derece 10’ sûretlerinin her ikisine de ihtimâli vardır. Şu nazîreler de öyledir:

Oldu, olacak, olmayacak, olmadı, aslâ

Âlemde niçin yok yere sa’y ü hazer ettim

Tayyâr Paşa

خَاطٌ لِي عَمْرُؤُ وَقَبَاءٌ

لَيْتَ عَيْنِيهِ سَوَاءٌ

قُلْتُ بَيْتًا لَيْسَ يُدْرَى

أَمْ مَدِيحٌ أَمْ هَجَا

Beşşâr b. Bürd” (2006: 351)

Müderrişoğlu, söz konusu Şiirin Őerhine geçmeden önce tevcihin tanımını yapmıştır. Aynı Şekilde tevcihe muhtemilü'z-zıddeyn de denildiğini dile getirmiştir. Őarih, diğer *Telhıs* Şerhlerinden farklı olarak konuya Türkçe bir cümle ile Tayyr Paşa'ya ait bir beyit misal getirmiştir. Ardından kaynak metinde tevcihe misal getirilen Şiire yer vermiştir. Bu eserde de Eb'l-İsme Mustafa İŐameddin'in eserinde olduğu gibi söz konusu beytin hem diğer mısraına hem de kendisinden sonra gelen beytine yer verilmiştir. Şiirin anlamı ve tevcih sanatına misal getirilmesinin sebebi ise dipnotta verilmiştir. Konuyla ilgili dipnotta verilen kısım Şu Şekildedir: "Terzi Amr bana bir takye dikti. Keşke o ŐaŐ harifin iki gözü bir olaydı!.. Ben bir Şiir söyledim ki terziyi medih mi yoksa zem midir belli değil. Bu sözün 'İkisi de ŐaŐ, ikisi de sağ olsun' du ve bed-dularına ihtimli vardır." (2006: 351).

Yukarıda değinilen Eb'l-İsme Mustafa İŐameddin, Mehmed Zihn Efendi ve Ahmet Müderrişoğlu'nun eserleri, *Telhıs'l-Mifth*'ta yer alan beyitler üzerine yazılan Őerhlerdir. Bunlardan Eb'l-İsme Mustafa İŐameddin'in eserinde yalnızca konuyla ilgili *Telhıs*'te verilen beyit üzerinde durulmuŐken Mehmed Zihn Efendi ve Ahmet Müderrişoğlu'nun eserlerinde ikiŐer örnek daha verilmiştir. Mehmed Zihn'nin eserindeki örneklerden biri Arapça beyit biri ise Arapça bir cümle Őekindedir. Ahmet Müderrişoğlu'nun eserinde ise Türkçe bir beyit ile Türkçe bir cümle misal getirilmiştir. Her üç eserde de BeŐŐar b. Brdn *Telhıs*'te tevcih sanatına misal getirilen mısraının istiŐhd yönü üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızda her ne kadar tevcih sanatının *Telhıs*'in Türkçe tercüme ve Şerhlerinde nasıl ele alındığı üzerinde durulmuŐ ise de gerek *Telhıs* zerine yazılan Türkçe bazı tercümelere gerekse Őerhlere kaynaklık etmesi hususu göz önünde bulundurularak Sadeddin Taftzn'nin *Telhıs* zerine yazdığı *Muhtasaru'l-Men* adlı Şerhinde tevcih sanatının nasıl ele alındığının da irdelenmesi gerekmektedir. Taftzn, tevcihin tanımını verdikten sonra *Telhıs*'in konuyla ilgili misal getirilen mısraını ele almıştır. Söz konusu mısraın anlamını vermiş ve bu mısraının iki farklı Şekilde anlaşılmaya müsait olduğunu dile getirmiştir. Daha sonra Sekkk'nin müteŐabih ayetler hakkındaki görüşü üzerinde durmuştur. Taftzn, müteŐabih ayetlerde iki mananın birbirine zıt olmasının gerekli olmadığını, manalardan birinin yakın diğerinin uzak olduğunu; dolayısıyla bu ayetlerin tamamının tevcih sanatına misal teşkil etmeyeceğini dile getirerek Sekkk'nin bu görüşüne katılmadığını vurgulamıştır. Taftzn'nin eserinde tevcih sanatıyla ilgili değerlendirmeleri içeren kısım Şu Şekildedir:

"Bedii maneviden biri de tevcihdir. İki zıttı barındıran olarak da isimleniyor. Tevcih Şudur; kelamı, muhtelif iki vecihle getirmez. Yani kelamı, birbirine zıt olarak getirmektir. Tıpkı medh ve zem gibi. Dolayısıyla kelamın değişik iki anlamı barındırması yeterli değildir. Bir gözü görmeyen birisi için söylenilen Şu söz gibi; örnek: *لَيْتَ عَيْنَيْهِ سَوَاءٌ* 'keşke iki gözü de aynı olsaydı.' Bu sözde iki ihtimal vardır. 1) O kişinin kr olan gözünün de sağlam olmasını temenni etmiş olabilir. Bu durumda bu ona duadır. 2) Yine sağlam gözünün de kr olması temenni edilmiş olabilir. Bu durumda bu söz ona bedduadır. Sekkaki demiş ki 'MüteŐabih ayetler de bir itibarla tevcih bölümüne girer.' O yn de Şudur; 'İki ihtimalin eşit olmamasıdır.' EŞit değil denildi. nkn müteŐabih ayetlerde iki manadan biri karip, diğerisi ise baidir. Bu da bizzat Sekkaki'nin görüŐünden elde edilmiştir. nkn Sekkaki Kur'an-ı Kerim'deki müteŐabih ayetleri tevriye ve ihm kabilinde olduğunu söylemiştir. Yine müteŐabih ayetlerin tevcihden ayrılmasının yönü Şu Şekilde olması da caizdir: MteŐabihteki iki mananın birbirine zıt olması gerekli değil ki!" (Arslan, 2015: 290-292)

5. SONUÇ

Belâğatin ustalık gerektiren sanatları arasında gösterilen tevcîh, bazı eserlerde îhâm, tevriye, istihdâm ve müşâkele gibi sanatlarla karıştırılmıştır. Hâlbuki tevcîhte kullanılan sözün hem olumlu hem de olumsuz anlama gelecek şekilde övgü mü yergi mi olduğu belli olmayıp mananın her ikisine de eşit uzaklıkta olması söz konusudur. *Telhis*'in tercüme ve şerhlerinde de tevcîh sanatı tarif edilirken özellikle bu hususa dikkat çekildiği görülmektedir. *Telhis*'in gerek tercümelerinde gerekse şerhlerinde Beşşâr b. Bürd'ün konuya misal getirilen mısraı tercüme edildikten sonra anlamın olumlu ve olumsuz olmak üzere iki ihtimali olduğu vurgulanarak kastedilenin övgü mü yergi mi olduğunun bilinmediği dile getirilmiştir. *Telhis*'in tercüme ve şerhlerinden hareketle tevcîh sanatı, kullanımı maharet gerektiren bir ifade imkânı ve tekniğidir. Bu ifade yöntemine dair misallerin tespiti için okuyucunun çok dikkatli olması gerekmektedir. Özellikle Tanzimat Dönemi'nden sonra gerek belâgat gerekse edebî sanatlar ismiyle kaleme alınan eserlerde tevcîh sanatına genellikle Beşşâr b. Bürd'ün *Telhis*'te misal getirilen mısraına yer verildiği görülmektedir. Bu mısra dışında ise genellikle birkaç beyit, konuyla ilgili eserlerde tekrar edilmiştir. Bazı eserlerde ise tevcîh sanatına hiç yer verilmemiştir. Sözün iki ihtimali bir arada barındırarak anlam açısından bir estetik oluşturduğu tevcîhin, daha geniş kitlelere anlatılması ve zihinlerde yer etmesi için konuyla ilgili daha fazla misalin tespit edilerek tahlil edilmesi bir zaruret hâlini almıştır. Bu çalışmayla *Telhis*'in tercüme ve şerhleri bağlamında tevcîhin daha önceki eserlerde nasıl ele alındığı ve hangi örneklerle izah edildiğine değinilerek konuyla alakalı yapılacak çalışmalar için bir zemin oluşturulmaya çalışılmıştır.

6. KAYNAKÇA

- Ahmed Hamdî. (1872). Teshîlü'l-Arûz ve'l-Kavâfi ve'l-Bedâyi. Terakkî Matbaası, İstanbul.
- Akdağ, A. (2018). *Telhisü'l-Miftâh'ın Türkçe Tercümeleri ve Mütercimi Bilinmeyen Türkçe Bir Tercümesi (Metin-İnceleme) (Yayımlanmamış doktora tezi)*. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Akdemir, H. (2016). *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî'*. Nizamiye Akademi, İstanbul.
- Aktaş, H. (y.t.y.). *Klasik Türk Şiirinde Edebî Sanatlar*. Yort Savul Yayınları, Edirne.
- Ali Cemâleddîn. (1874/5). *Arûz-ı Türkî İlm-i Kavâfi Sanayi'-i Şi'riyye ve İlm-i Bedî*. Mekteb-i Sanayi Matbaası, İstanbul.
- Arslan, M. A. (2015). *Muhtasarü'l-Meani Tercümesi*. C. 3, Seyda Yayınevi, Diyarbakır.
- Aytekin, M. (2006). *Vak'anüvis Halil Nûrî'nin 'Matla'û'n-Nûr' Adlı Telhis Tercümesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi)*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Baranoğlu, Ş. (1999). *Abdurrahman Süreyyâ Mizânü'l-Belâga (Yayımlanmamış doktora tezi)*. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Bolelli, N. (2013). *Belâgat Beyân-Me'ânî-Bedî' İlimleri Arap Edebiyatı*, (8. Baskı), M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Bulut, A., (2015), *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Bulut, A., (2016), *Bedî' İlmi*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Coşkun, M., (2014), *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar*, (4. Baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Demir, G., (2016), *et-Tansîsü'l-Muntazar fi Şerhi Ebyâti't-Telhis ve'l-Muhtasar (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme) (Yayımlanmamış doktora tezi)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Dinçkol, M. F., (1990), *Telhis (Meani-Beyan-Bedî) Kur'an Edebiyatı*, Ebrar Yayınları, İstanbul.
- Eliacık, M., "Belagat Kitaplarında Tercih Sanatının Tarif ve Tasnifi", *Turkish Studies*, 2014, 9, (12), ss. 161-167.
- Eren, C. ve Uzunoğlu, M. V., (2014), *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Güneş, H., (2009), *Mehmet Rifat Mecâmiü'l-Edeb Birinci Cilt (İnceleme-Metin) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi)*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Karabey, T. ve Atalay M, (hzl.) (2000), *Ahmet Cevdet Paşa Belâgat-ı Osmâniyye*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Karamollaoglu, F. S., (2014), *Kur'an Işığında Belâgat Dersleri Bedî' İlmi*, İşaret Yayınları, İstanbul.

- Kılıç, A., (hızl.) (2007), Ahmed Hamdî Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî (İnceleme-Metin-Dizin), Laçın Yayınları, Kayseri.
- Kocakaplan, İ., (2014), Açıklamalı Edebî Sanatlar, “8. Baskı”, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Külekcı, N., (2005), Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar, “4. Baskı”, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Mehmed Zihni, (1886), el-Kavlü'l-Ceyyid fi Şerh-i Ebyâti't-Telhîs ve Şerhayhi ve Hâşiyeti's-Seyyid, Kütübhâne-i Şirket-i Mürettebiyye, İstanbul.
- Mustafa İzzet, (1907), Def'ü'l-Mesâlib fi Edebî'ş-Şâiri ve'l-Kâtib, Ticaret Odası Gazetesi Matbaası, İstanbul.
- Müderrişoğlu, A., (2006), Telhîs Ebyâtının Şerhi Binbir Hakikat, Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- Saîd Paşa, (1888), Mîzânü'l-Edeb, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul.
- Saraç, M. A. Y., (2011). Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat. (9. Baskı), Gökkuşbe Yayınları, İstanbul.
- Selçuk, B. vd. (2015). Söz ve Sihir Arasında Edebî Sanatlar. Kesit Yayınları, İstanbul.
- Soysal, M. O. (2005). Edebî San'atlar ve Tanınması. (3. Baskı), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Şahiner, N. (1975), Edebî Sanatlar. Yeni Asya Yayınları. İstanbul.
- Tâhirü'l-Mevlevî. (1994). Edebiyat Lügati. Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Tarlan, A. N. (1981). “Edebî San'atlar”, Edebiyat Meseleleri. Ötüken Neşriyat, İstanbul, 142-185.
- Tekdemir, M. (2012). Mehmet Abdurrahman'ın Belâgat-ı Osmaniyye Adlı Eseri (Metin-İnceleme) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Ustaosmanoğlu, M. Ş. ve Şahin. H. İ. (2012). Telhis Tercümesi (Kur'an'daki Edebiyat). Hanifiyye Kitabevi, İstanbul.
- Yanık, N. H., vd. (y.t.y.). Telhîs ve Tercümesi Kur'an'ın Eşsiz Belâgatı. Huzur Yayın Dağıtım, İstanbul.

İNİJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 19.10.2019 | Kabul Tarihi: 19.12.2019

ORHAN PAMUK'UN "MASUMİYET MÜZESİ" ROMANINDA NİŞANTAŞI VE ÇUKURCUMA BAĞLAMINDA SINIFSAF FARKLILIKLAR

Dr. Yakup GELİR

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı
yakup.gelir@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9204-0768>

Atıf / Citation: Gelir, Y. (2019). Orhan Pamuk'un "Masumiyet Müzesi" Romanında Nişantaşı ve Çukurcuma Bağlamında Sınıfsal Farklılıklar. *İnönü University International Journal of Social Sciences & İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS)*, 8(2), 597-618.

Özet

Birey ve toplumların farklı özelliklerinden ötürü kategorize edilmesiyle ortaya çıkan sınıf kavramı, sürekli hakkında tartışma yürütülen ve bundan ötürü gündemde olan konulardan biridir. Sınıf kavramının bu durumu, onu hem bilim hem sanat dünyasında diğer kavramlara nazaran daha fazla öne çıkarmıştır.

Kavramın üstlenmiş olduğu bu rol gereği, birçok eser bu bağlamda irdelenmiş ve eserlerdeki sınıfsal farklılıkların gün yüzüne çıkarılması ön görülmüştür. Bu bağlamda irdelenecek eserlerden biri de Orhan Pamuk'un *Masumiyet Müzesi* adlı romanıdır. Orhan Pamuk tarafından kaleme alınan bu romanda, sınıfsal farklılıkları ortaya çıkaran birçok bulgu mevcuttur. Öncelikle kentin, değişik kesimlerine ev sahipliği yapan Nişantaşı ve Çukurcuma'nın birbirinden ayrı oluşu, dikkat çeker. İlk semtlerin yerleşim, alt yapı ve ekonomik göstergelerinde kendini ifşa eden ve giderek hayatın tüm alanlarına sirayet ettiği görülen bu farklılıklar; kişilerin davranış, tutum ve söyleminde kendini açığa vurur. Böylelikle roman, sınıf kavramının tezahür ettiği ayrı toplumsal kategorileştirmelerin söz konusu olduğu bir sahneye dönüşür. Sınıfsal farklılıklara işaret eden bu argümanlar, romanın sınıf kavramı bağlamında ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Bu çalışma, *Masumiyet Müzesi* romanındaki sınıfsal farklılıklara odaklanmış ve bu farklılıkları çeşitli yönlerden ele alan eser merkezli bir okumanın ürünüdür.

Anahtar Kelimeler: Orhan Pamuk, roman, mekân, sınıf, ekonomi, burjuva.

CLASS DIFFERENCES IN ORHAN PAMUK'S NOVEL TITLED *INNOCENCE MUSEUM* IN NİŞANTAŞI AND ÇUKURAMBAR CONTEXTS

Abstract:

The concept of class which results from the classification of the different social and individual aspects has always been on the agenda as one of the most discussed issues. Therefore, the concept of class has been discussed in art and science circles more than any other concept.

The concept's popularity has led the researchers to analyze several literary works in terms of the class differences they reveal. *Innocence Museum* is one of those novels which could be analyzed in terms of the class differences it reveals. There are a lot of examples which demonstrate class differences in this novel written by Orhan Pamuk. Firstly, Çukurcuma Nişantaşı have different residents of differences social classes. The differences seen in the districts' settlements, substructure and financial indicators, are also reflected in people's attitudes, discourses and treatments. As a result of this, novel becomes a scene on which social classifications are discussed and narrated in literary style. These arguments which hint class differences suggest a need that this novel must be analysed in the terms of class differences. This work has focused on the differences within the novel and thus it is the production of the work-centred reading which studies these differences in various terms.

Key Words: Orhan Pamuk, novel, residence, class, economy, bourgeois.

GİRİŞ

Ekonomik göstergeler üzerine temellendirilen, grup ve toplumların ilişkili olduğu konumu açıklayan sınıf kavramı, ideolojik bir söylem içermektedir. Marx tarafından kavramsallaştırılmadan önce de kullanılan sözcük, ideolojik karşıtlık ve Marxizmin ön gördüğü tarihsel ve toplumsal koşullardan ziyade bir süreç olarak belirir. Burjuva tarihçilerin bu sınıf savaşımının tarihsel gelişimini, burjuva iktisatçıların da sınıfların ekonomik anatomisini ortaya çıkardığını söyleyen Marx, kendisinin ise sınıfı üç adet belirlemeyle teorik açıdan değerlendirmeye çalıştığını ifade eder (Marx, 2003: 446). Marx ile birlikte sınıf, tarihsel ve toplumsal koşullarla yoğrulan; siyasi, ideolojik, politik alanlarla ilintili bir kavram haline gelir. "Dönemimizin, burjuva döneminin, ayırt edici bir özelliği vardır: Sınıf karşıtlıklarını yalınlaştırmıştır. Bütün bir toplum iki büyük düşman kampa, birbiriyle doğrudan doğruya karşı karşıya gelen iki büyük sınıfa, yani burjuvazi ile proletarya her geçen gün daha fazla bölünmektedir." sözleri, sınıfın kavramsallaştırma sürecini ve beslendiği zemini açıklar (Marx-Engels, 2014: 62). Buna ilaveten sınıf, 'Ortaçağ serfleri arasında ilk kentlerde ortaya çıkan kasaba eşrafı (Pfahlbürger) ve ondan doğan burjuvaziyle Amerika'nın keşfi, Afrika'nın gemiyle dolaşılması, Doğu Hindistan ve Çin pazarları, Amerika'nın sömürgeleştirilmesi; genel anlamda metaların artması neticesinde ticarete, denizcilikte, sanayide görülen gelişmelerle parçalanmış feodal toplumdan' mütevellit işçi ve zengin karşıtlıklarının içini doldurduğu bir kavram olarak nitelendirilir (Marx-Engels, 2014: 62).

Marx'ın ön gördüğü tarihsel ve toplumsal koşullara göre şekillenen, toplumu proletarya-burjuva şeklinde kategorize eden ve çatışma odaklı bu sınıf yaklaşımı, iki kesim arasındaki her türlü alışverişi olumsuzlar. Böylece kişi, kategorize edildiği sınıfla açık ve gizil bir şekilde anılır. Bu özdeşleşme, proletarya için burjuva karşıtlığı ve onun karşısında konumlanma, ideolojik söylem dillendirme ve üretme, karşı koyma bir kimliğe bürünür. Marx haricinde sınıf kavramı hakkında düşüncelerini paylaşanlardan biri Max Weber'dir. Marx gibi konuyu ekonomik, para ve meta bağlamında ele alan Weber, meseleyi 'esnek' tutmaya çalışmıştır (Arslan, 2012: 60). Kavramı 'sınıf durumu ve sınıf ifadeleriyle ilişkilendirir. Sınıf durumuyla "malların tedariki, hayatta bir makam elde etme, içsel

tatmin bulma(yı)”; “sınıf” ile ise “mülk sahibi sınıf, ticari sınıf, sosyal sınıf(1)” ifade eder (Weber, 2016: 423). Böylelikle esnek bir tutumla kavramın başka ifadeler içermesi sağlanarak, değişkenliğin ve sınıflar arası ilişkinin önü açılır. Weber’in bu esnek yaklaşımı şu ifadelerle belirtilir:

Sınıf durumu” ve “sınıf” sadece bir kişinin diğerleriyle paylaştığı aynı (ya da benzer) çıkarlara işaret eder. Temelde, tüketici malları üzerindeki çeşitli kontroller, üretim araçları, varlıklar, kaynaklar ve niteliklerin her biri özel bir sınıf durumu oluşturur. Tekbiçim bir sınıf durumu ancak tamamen nitelsiz ve mülksüz kişiler düzensiz istihdama bağlı olduğu zaman egemen olur. Sınıf pozisyonları arasında hareketlilik ya da bunların istikrarı büyük oranda farklılaşır; bu nedenle bir sosyal sınıfın birliği çok değişkendir. (Weber, 2016: 423)

Weber’in sınıfa dair belirlemelerinde statü ifadesi dikkat çeken bir konumdur. ‘Yaşam tarzı, formel eğitim, ampirik eğitim, rasyonel öğretim, uygun davranış formları, kalıtımsal ya da mesleki saygınlık’ şeklinde tanımlanan statü; “Bir sınıf konumunu tamamen belirlemese de, onunla (sınıfla) aynı olmadan (konumu) etkileyebilir. Bir subayın, memurun ya da öğrencinin sınıf konumu servetlerine göre büyük ölçüde değişir; ancak farklı bir statüye yol açmaz, çünkü yetişme tarzı ve eğitim ortak bir yaşam tarzı yaratır.” olarak betimlenir (Weber, 2016: 427). Weber’in statü ve onunla özdeş kavramlar üzerine genişleyen, esnetilen sınıf kavramı; Pierre Bourdieu’da beğenin, kültürün, coğrafyanın ve gündelik yaşam tarzının dâhil olmasıyla daha da geniş bir çerçeveye oturtulur. Özellikle kültürden kaynaklı fraksiyonlar arasında beliren yaşam tarzı farklılıklarının temelinde toplumsal olarak coğrafi uzamdaki dağılımlarını dikkate almak gerektiği “Bir grubun mallara olan gerçek toplumsal mesafesi, grubun uzamdaki dağılımına, daha kesin bir ifadeyle iktisadi ve kültürel ‘değer odağı’” ile açıklanır (Bourdieu, 2015: 187). Bu belirlemelerin yanında Bourdieu’da sözü edilmesi gereken en önemli kavramlardan biri beğenidir. İfadeye geniş bir alan açan yazar, onu birçok kavram ve ifade ile ilintilendirir. Beğenin sınıfın varlığına katkıda bulunduğunu belirten Bourdieu, ‘gıda konusundaki beğenin her sınıfın beden ve beslenme fikrini etkilediğini, örneğin halk sınıfları ucuz ve besleyici ürünler ile bedenini biçiminden ziyade kuvvetini dikkate alırken; serbest meslek sahipleri lezzetli, sağlıklı ve kilo aldırılmayan besinleri’ tercih ettiğini söyler (Bourdieu, 2015: 281). Böylece beğenin, gruplar arasında belirleyici bir faktör olduğu görülür. Daha doğrusu beğeniden hareketle, kişinin mensup olabileceği grup, kültür ve sınıf hakkında bazı tahminlerde bulunabilir. Çünkü “Gündelik yemek ve giyim tercihlerinden daha ince estetik beğeni göstergelerine kadar her türlü simgesel ayırım pratiği temel bir içerme ve dışlama mantığını nasıl somutlaştırdığını göster(mektedir).” (Ünal, 2017: 380)

Sınıfa dair bu açıklamalar, kavramın ortaya çıkışını ve ilintili olduğu alanları belirtmenin yanında onun sürekli bir odak noktası olduğunu gösterir. Çünkü sosyal bilimlerde kavrama dair birçok çalışma yürütülmüştür. Pamuk’un da romanını farklı iki semt ve bu semtlere mensup iki kişi üzerine kurgulaması bunun bir devamıdır. Romanın iki sınıf üzerine inşa edilişi, yukarıda da belirtildiği gibi kavramın hem esnetildiğinin hem günümüz dünyasında sınıflar arası alışverişin olabileceğinin bir sonucu olarak değerlendirmek gerekir. Bu anlamda toplumbilimciler tarafından “sınıf formasyonu, toplumsal değişimin ve modern bilincin oluşumun başlıca boyutları olarak görülmüştür.” (Turner, 2007: 24) Sınıfsal farklılıklara bu pozitif yaklaşımın yanında onun özellikle kent bağlamında zengin ve fakir arasında derinleştirici bir ayrıma neden olduğu “Kentleşen sermayenin toplumsal uzantılarına bakıldığında, gelir dağılımındaki eşitsizlik, yoksul ve zengin arasındaki farkların da çok uç noktalara uzanmasına sebep olmuştur.” sözleri ile paylaşılır (Marmasan, 2014: 221). Artık kentlerde birbirinden ayrılan, farklı toplumsal özelliklere uygun mekânların inşa edildiğinin bir

sonucu olan bu belirlemeler, her mekân veya semtin kendine özgü özellikleriyle var olduğuna işaret eder. Diğer bir ifadeyle “gelirin kutuplaşmasıyla birlikte politik tercihler, tüketim ve davranış tercihleri de ayrış(arak)” mekânlara yansımıştır (Marmasan, 2014: 223). İnsan-toplum ve mekân arasındaki bu ilişki, kuramsal açıdan hem “mekânsal biçimin toplumsal süreci etkilediği” hem “içinde toplumsal süreçle mekânsal biçimin sürekli etkileşim halinde olduğu karmaşık, dinamik bir sistem” olduğu görüşünün ortak paydası olarak, mekânı total bir biçimde “toplumda yerleşmiş ilişkileri yansıtan bir toplumsal ilişkiler kümesi” biçiminde görmek gerekir (Harvey, 2013: 47-48-274). Mekân hakkında yürütülen bu tartışmalarla beraber mekânların, orada yaşayan kişi ve gruplar hakkında bazı çıkarımlarda bulunmaya dair özellikler taşıdığını söylemek yerinde olacaktır. Mekân, bir nevi bireyi farklı açılardan tamamlayan bir faktör, kendisiyle anılmasını sağlayan bir güçtür. Mekânın bu anlamda işlevsel olduğuna dair görüşler söz konusudur. Örneğin, İbni Haldun, Montesquieu ve Braudel gibi düşünürler “mekânın insanın ve toplumların karakterlerinin oluşmasında belirleyici” olduğu kanaatindedirler (Baday, 2011: 4). Daha özele indirildiğinde mekân gündelik hayatın içerisinde ciddi bir konuma sahip, farklı şeylerin üretiminde önemli bir faktördür. Konu hakkında değerlendirmelerde bulunan Lefebvre, “toplumsalın mekânlar üzerinden belirtil(diğini)” ifade eder (Baday, 2011: 6). Bu belirlemeleri tasdik etmek anlamında ‘şehirlerin semtlerin ve mekânların toplumsal hatta sınıfsal’ olduklarını söylerken ‘İstanbul, mekânsal açıdan içerdiği sınıfsallık, Paris’ten daha belirgindir.’ (Dellaloğlu, 2017: 105)

Mekân ve mekânla ilintili kavramların sebep olduğu sınıfsal farklılıkların yansıdığı yapıtlardan biri yukarıda da ifade edildiği üzere *Masumiyet Müzesi* romanıdır. Roman, mekân olarak heterojen bir yapıya sahip İstanbul ve İstanbul’un sınıfsal açıdan birbirinden farklı Nişantaşı ve Çukurcuma semtleri üzerine kurgulanmıştır. Nişantaşı “Avrupalılaştı ve modern tanımlanırken”; Çukurcuma ve benzeri “bazı semtler Doğulu özelliklerini korur, gelişmemiş nitelikte görülür.” (Şahin, 2015: 83) İkisi arasındaki farklılıklar, romanı oluşturan unsurlar üzerinde önemli bir faktör olarak kendini gösterir. Diğer bir deyişle Türkiye’deki toplumsal ve günlük yaşam izdüşümleri; eserde mekân olarak öne çıkan Nişantaşı ve Çukurcuma’da yaşananlardan hareketle anlatılmaya çalışılır. Tarihsel süreç içerisinde yüklendikleri görev, dışarıya yansıttıkları görüntü ve diğer özellikleri bakımından sözü edilen sınıfsal farklılıkları belirten iki semt, aynı zamanda “Türkiye’nin kültürel bölünmüşlüğü’nün simgesi(dirler).” (Dellaloğlu, 2017: 100)

Geniş bir zaman aralığını konu edinen romanda, sınıfsal farklılıklar; öncelikle mekân sonrasında onunla bağlantılı olarak mensup olunan aile ve yetişme tarzında kendisini gösterir. ‘Semtler, onunla anılan sokaklar ve evler’ farklılıklar için birer göstergedir.¹ Bu çerçevede yaşanan yer olmaktan öte bir anlam taşıyan “mekânsal uzaklıklar, zihinsel uzaklıklara işaret eder(ek), kimliklerin uzaklaşmasına neden olur.” (Şahin, 2015: 82) Böylece mekân, kişilerin yaşam biçimini, konuşacağı kişiyi, gezeceği yeri en önemlisi ait olduğu sınıfı kodlar. Özetle iki mekânın çevresinde gelişen sınıfsal farklılıklar, görünürde ideolojik kaygı ve mesajlardan uzak bir şekilde ele alınır. Fakat “edebiyat eseri belirli bir dünya görüşünü, ideolojiyi, toplumsal ve siyasal olguların doğrudan veya örtük yansımalarını bünyesinde barındırır.” söyleminden hareketle, romanda toplumsal ilişkilere nüfuz eden sınıfsal farklılıklar örtük ve gizil bir şekilde kendini açığa vurur (Saygılı, 2012: 25). Böylece sınıfsal farklılıklar,

¹ Türkeş, Ö., Kırık Bir Kalbin Romanı. *Radikal Gazetesi*.05.09.2008.

Türkiye'nin toplumsal yapısını örnekleyen ve zamanla toplumdaki tabakalar arasındaki maddi unsurların oluşturduğu yansımaların bir sonucu olarak görülür.

1. İSTANBUL'DA BİRBİRİNE UZAK VE YAKIN İKİ MEKÂN: NİŞANTAŞI VE ÇUKURCUMA

İstanbul'a dair birçok anlatının mevcut olduğu Türk edebiyatında, her sanatçı kendi perspektifinden hareketle İstanbul'u anlatmaya çalışmıştır. Bu farklı anlatımlar, aslında sanatçının şehre nasıl baktığını, şehirle münasebetini, ondan nasıl beslendiğini de ortaya koyar. Türk edebiyatı tarihinde bu anlamda ismi zikredilecek birçok sanatçı söz konusudur. Bu çerçevede adı anılması gerekenlerden biri Orhan Pamuk'tur. İstanbul'a ayrı bir ilgi gösteren Pamuk için İstanbul bir mekân veya şehir olmaktan öte anlamlar taşımaktadır. Bu çerçevede İstanbul onun eserlerinde, yazılarında önemli bir unsur olarak görülür. Yazarın bu ilgisini iki sebeple irtibatlandırmak mümkündür. İlki; Pamuk'un doğup büyüdüğü şehir olması ikincisi ise İstanbul hakkında yazılanlara gösterdiği alakadır. Bu iki neden, İstanbul'u onun eser ve yazılarında önemli bir yere koymuştur. Bunun sonucunda Pamuk'ta İstanbul'a yönelik olarak hem kendisinin hem başka yazarların değerlendirmeleriyle karşılaşılır. Bu değerlendirmeler, aslında Pamuk'un İstanbul karşısındaki tavrını ya belirtir ya da belirler. Gerard de Nervalın İstanbul'u "“Dış görünüşü dünyanın en güzel manzaralarını veren İstanbul'un bazı mahallelerin sefaleti, şehri kulislerine girilmeden” seyredilmesi gereken bir dekora benzet(mesi)” büyük bir ihtimal ile Pamuk'un İstanbul'un dış mahallelerine karşı ilgisini etkileyen söylemlerden biridir (Pamuk, 2015: 337). Burada görüldüğü gibi öncelikle İstanbul'un 'kenar mahallelerine odaklanan' Pamuk, bu mahallelere zengin ve orta sınıfın oturduğu yerleri de ekleyerek, tezatlıklarıyla var olan kozmopolit ve bütünlüklü bir kent tasvir etmiştir (Aksoy-Aksoy, 2008: 287). Sonuç itibariyle kozmopolitliğin yansıması olarak "çok dinli, çok dilli" şehrin; Müslümanların, diğer milletlerin, azınlıkların ve gayrı Müslimlerin yaşadığı mekânsal özelliklerinin ve tarihsel sürecinin farkında olan Pamuk, "estetik imgesi olmayan kendi gözleriyle gördüğü "İstanbul peyzajı" nı verir." (Aksoy-Aksoy, 2008: 290). İstanbul'u söylem ve gerçeklik düzleminde anlatmaya çalışan Pamuk'u İstanbul'a bu denli yakınlaştıran, özdeşleştiren şey onun şehirle kurduğu 'kader birliğinden' kaynaklanmaktadır (Pamuk, 2015: 47) Bu söylem ile 'İstanbul, kişilerin ve toplumun diğer bir ifadeyle içinde yaşayanların kaderidir.' ifadesi, İstanbul'un yazarın birçok eserinde neden mekân olarak seçildiğini açıklar (Marinkovic, 2014: 803). Bu anlamda İstanbul'un mekân işlevi gördüğü Pamuk'un yapıtlarından biri *Masumiyet Müzesi* adlı romanıdır. Romanda mekân olarak 'İstanbul'dan beslenmeyi' seçen Pamuk, eserini kentin iki semti olan Nişantaşı ve Çukurcuma üzerine oturtur (Pamuk, 2010: 409). Romanın merkezinde yer alan aşk, bu iki mekânda yaşamlarını sürdüren Kemal ile Füsün arasında cereyan eder. Kemal ile Füsün arasındaki aşka tanıklık etmenin yanında ikisi arasındaki sınıfsal farklılıkları da sembolize eden Nişantaşı-Çukurcuma kişilerin; yaşantı, dünyayı algılama, günlük yaşam gibi birçok konuda birbirinden farklı olduklarını göstermektedir.

Romanda öncelikle semtlerin bu özelliğini belirtecek tasvirler göze çarpar. Muhtevada bu mekânlar ile sınıfsal farklılıklar arasındaki ilişki vurgulanmaktadır. Nitekim Nişantaşı'nın anlatımında görülen ifadelerin amacı buna dönüktür. Nişantaşı; "Şişli ve Bebek gibi zengin semtlerle adı anılan; içinde Batılılaşmış varlıklı İstanbulluların yaşadığı bir yer olarak" (Pamuk, 2008: 13) betimlenir. Bu ifadelerle Nişantaşı'nın genel bir görüntüsü çizilerek buranın geçmişte de varlıklı kişilerin yaşadığı semtlerden biri olduğu; Kemal'in ağzından aktarılan; "Akşamüstü, eve dönüş

yolunda hâlâ yanmamış eski paşa konaklarının bahçeleri” (87) ifadesi ile dile getirilir. Semtin bu zenginliğine koşut olabilecek diğer bir özelliği de pahalı oluşudur. Kemal’in “Türk filminin maliyeti üzerine konuştuğundan sonra Füsün’un yıldız olması için Nişantaşı’nın arka sokaklarından küçük bir apartman dairesinin fiyatının yarısı kadar bir para gerektiği sonucunu çıkarmıştım.” ifadesiyle bu pahalılık vurgulanır (283). Semtteki evler pahalı olmanın yanında ‘iyi’ sıfatıyla da tanımlanırlar. Nitekim bu tabir Çukurcuma ile Nişantaşı’ndaki evlerin karşılaştırılmasında kullanılır. Kocası ve kızının ölümünden sonra ‘yalnız kalan Nesibe’ye tek başına Çukurcuma’daki evde kalıp soba yakarak yaşamak yerine Nişantaşı’nda iyi bir apartman dairesi bulabileceğini’ belirten Kemal’in bu düşünceleri iki semt arasındaki farklılığa işaret etmektedir (549). Burada yaşayanların giyim kuşamları söz konusu olduğunda yukarıdaki gibi üst sınıfın yaşadığını gösteren ifadeler kullanılır. Burada anlatılmak istenen şey; Nişantaşı’nda oturanların Türkiye’deki insanların yaşadığı hayat standardının üstünde bir yaşama sahip olmalarıdır. Nişantaşı’ndaki kadınlardan bazılarının beğendikleri elbise modeli için ‘Paris’ten kumaş sipariş ettirmesi;’ onların zengin oluşunu ve üst sınıftan olduklarını göstermektedir (512).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi zengin bir semt olarak tasvir edilen Nişantaşı; alt ve orta sınıfın zihninde de varlıklı olanların yaşadığı, Avrupa’daki gibi bir yaşantının sürdürüldüğü ve geleneksel kuralların umursanmadığı bir yerdir. Şehir efsanesi olarak da tanımlanabilecek bu anlatımda Nişantaşı; “Evlenmeden önce, “tıpkı Avrupa’daki kadınlar gibi” sırf zevki için erkeklerle sevişebilen ve başlarını örtmeyip mini etek giyen” kadınların yaşadığı bir yerdir (75). Bu anlatımlar her ne kadar şehir efsanesi olsa da sonuç itibarıyla; diğer sınıflar tarafından Nişantaşı’nın nasıl görüldüğünü açıklar. Bu ifadelerden başka Nişantaşı aynı zamanda müreffeh bir yerdir. Kemal’in Nişantaşı için söylediği; “Papatya’yı evine götürme işini Feridun’a bırakıp annemle huzur içinde yaşadığım Nişantaşı’ndaki evimize döndüm.” sözü buranın müreffeh bir mekân olduğunu gösterir (401). Özetle Nişantaşı; mekân açısından zenginlikle özdeşleşen, bu çerçevede sakinleri ile arasında bir bağ teşkil eden, kendine özgü hususiyetleri olan bir semttir. Kimi anlatımlarda bu özellikler bireylere nüfuz etmiştir. Daha doğrusu Nişantaşı’nda oturanlar tıpkı Nişantaşı’nın diğer semtlerden farklı özellikler ihtiva etmesi gibi onlar da diğer insanlardan ayrı hususiyetlere sahiptirler. Nişantaşı’nda yaşayan “Kemal, Sibel, Zaim, Mehmet ve Nurcihan gibi karakterlerin eğitim durumlarından, yurt dışı deneyimlerinden ve yaptıkları kazançlı işlerden sık sık bahsedil(erek)” birey ve mekân arasındaki bütünlük vurgulanır (Sağlam, 2014: 78).

Çukurcuma ise yoksul kesimin oturduğu, alt yapının eksik olduğu ve birçok olumsuz şeyin yaşandığı bir yer olarak tasvir edilir. Semtin sahip olduğu dezavantajlara “Sokakta paçaları sıvamış, çıplak ayaklı mahalleliler, ellerinde çinko kovalar ve plastik çamaşır leğenleriyle, kaldırımların kenarından, evlerinin içine içine giren suları boşaltmaya ve taş yığınları ve bezlerle sel sularının yönünü değiştirmeye çalışıyordu.” ifadeleriyle dikkat çekilir (264). Fiziki anlamdaki bu yetersizliklerin yanında gündelik hayatta görülen bazı aksaklıklar da mevcuttur. Suların kesilmesi ve bunun ‘iki gün’ devam etmesi bunlardan bazılarıdır (444). Çukurcuma’nın altyapı bakımında Nişantaşı’yla kıyaslanmayacak kadar kötü olduğunu gösteren bu ifadelerle koşut olabilecek diğer anlatımlar Kemal’in gözlemleriyle dile getirilir. O, Çukurcuma’yı ‘berbat, seller, çamurlar içinde’ bir yer olarak betimler (273). Romanın sonraki bölümlerinde Kemal’in bu sözlerini hatırlatacak şekilde Çukurcuma, ‘dar sokakları, çarpık çurpuk kaldırımları, yoksul ve yaşlı karı kocaları ve soluk sokak lambaları’ ile anılır (275). ‘Parke taşla kaplı dar sokakları, kaldırımları yıkılacakmış gibi eğilen yıkıntı

halindeki ahşap evleri, Yunanistan'a göç eden Rumların bıraktığı boş binaları ve o boş yapılara kaçak yerleşen yoksul Kürtlerin pencerelerden dışarıya bıraktıkları soba boruları' ise semti tasvir eden başka cümlelerdir (321). Bu anlatımı pekiştirecek diğer bir ifade de 'dar sokaklara sıralanmış yoksul evler' sözüdür (330). Bütün bu anlatımlar semtin yoksulluğuna dikkat çekmekle beraber alt sınıfın oturduğu bir yer olduğuna da vurgu yapmaktadır. Çukurcuma'da sosyal doku da farklılık göstermektedir. Birden fazla etnik kökenin, din ve mezhep anlayışının bulunduğu burada; 'Çingene, Tuncelili Alevi Kürt aileleri, Beyoğlu'nda kâtiplik yapan Rum, İtalyan, Levanten ailelerin fakir düşmüş çocukları ve torunları, depolarda, fırınlarda çalışanlar, taksi şoförleri, postacılar, bakkallar ve üniversitelerin yoksul öğrencileri' oturur (320). Çukurcuma'daki siyasi faaliyetlere de yer verilmiştir. 1970'lerde Türkiye'nin genelinde görülen siyasi hareketlenmelerin semtteki yansımaları "Çukurcuma Yokuşu'ndan yukarıya, Cihangir'e doğru çıkan parke taşı kaplı çarpık çurpuk sokaklarda ise Kürtler, Aleviler, çeşit çeşit sol fraksiyona yakınlık duyan küçük memurlar, işçiler ve öğrenciler yuvalanmıştı. Onlar da silah kullanmayı severdi." sözleriyle aktarılır (397).

Romanda sınıfsal farklılıkları gösteren diğer mekânlar mahallelerdir. Nişantaşı ve Çukurcuma'nın içerisinde yer alan söz konusu mahalleler bu semtler gibi zenginliği veya yoksulluğu sembolize ederler. Zenginlerin oturduğu mahalleler; birçok yönüyle yoksul mahallelerden farklıdır. Örneğin, 1970 ve 1980'lerde yabancı sigara ve içki ithalinin kısıtlanması ile düğün, nişan gibi davetler için varlıklı kişilerin bunları zengin mahallelerde temin etmeleri bu farklılığın sonucudur. Çünkü yasak ve pahalı maddelerin yoksul değil zenginlerin oturduğu mahallelerde bulunması bu düşünceyi doğrular. Nitekim Kemal de Sibel ile nişanın yapılacağı gece için yabancı içkileri 'zengin mahallelerin mezcilerinde' bulması bu yargıyı pekiştirir (109). Bundan dolayı mahalleler, içlerinde oturanlarla bütünlük oluşturacak şekilde anlatılır. Kemal'den bahsedilirken zengin, Füsün'dan söz edildiğinde ise yoksul mahalleler devreye girer. 'Füsün'un hayaleti ile özdeşleştirilen ve onu görmek için gidilen Vefa, Zeyrek, Fatih, Kocamustafapaşa gibi ücra ve yoksul mahalleler, öte yaka, eski mahalle, parke taşı kaplı çukurlu dar sokaklar ve yoksul' yerler şeklinde betimlenir (233). Sınıf ile mahalle bütünlüğünü oluşturan diğer bir anlatım burası 'şehri terk eden Rumlardan kalma bakımsız taş binalarda, yıkılacakmış gibi duran boyasız ahşap konaklarda yaşayan yoksul ailelerin kalabalığı ve gürültüsünün göze çarptığı' bir yer sözleriyle dile getirilir (234).

Görüldüğü gibi yoksulların oturduğu mahallelere sadece sembolik olarak bakılmaz. Ötekileştirici bir dil kullanıldığı ve sınıfsal açıdan yaklaşıldığı için buradaki mahalle 'bakımsız, yıkılacakmış, boyasız, yoksulluk, kalabalık, gürültü' gibi olumsuz ifadelerle betimlenir. Romandaki mahallenin bu tarz anlatımı başka yerlerde de bulunmaktadır. Örneğin, Füsün ve ailesinin Çukurcuma'da oturdukları mahallenin anlatımı "Bazan dar sokakta iki araba burun buruna gelir, iki şoför inatla birbirine yol vermez, ağız dalaşına girer, küfürleşir, arabalarından çıkıp dövüşmeye başlarlardı." cümleleriyle belirtilir (447). Bu anlatımların yanında Çukurcuma'nın zenginlerin gözüyle betimlenmesi sırasında da benzer ifadeler kullanılır. Bundan dolayı yukarıdaki söylenenler ile zenginlerin anlatımları arasında paralellik vardır. Fakat bu anlatımlar semtin yoksulluğunu belirtmek dışında onların zenginlerin zihninde nasıl algılandıklarını da açıklar. Bu sebeple aşağıda Çukurcuma hakkındaki sözlerde bu iki anlamı da çıkarmak mümkündür. Kemal kendisini ziyaret etmek için Satsat şirketine gelen Füsün'un annesi Nesibe için söyledikleri buna örnek olarak verilebilir. Şirkete gelen Nesibe, İstanbul'un uzak mahallelerinden ya da taşradan kusurlu bir Satsat ürününü değiştirmek için gelen müşteriye benzetilir (500). Benzer bir algı Kemal'in annesi Vecihe'nin

ifadelerinde mevcuttur. Füsün’u istemek için mahalleye gittiğinde burjuva kesiminde olduğunu belli ettiren ifadelerle mahalleyi tasvir eden Vecihe’nin “Bu mahalleleri hep görmek isterdim, ne güzel bir yokuşmuş bu, ne güzel yerlermiş.” sözleri onun şehrin varoluşlarını gezmeye giden bir aristokrat gibi davrandığını gösterir (511). Sonuç itibarıyla “taşra veya kenar mahalle insanı, merkezdeki Batılılaşmış insan karşısında daha aşağı bir konuma yerleştirilip olumsuz özellikleri ön plana çıkarılarak ötekiliği belirginleştirilir.” (Akpınar-Şahin, 2017: 336)

Üst sınıfın yoksul ve kenar mahalleler hakkındaki bu olumsuz anlatımlarına karşın romanda olumlu diyebileceğimiz ifadeler de vardır. Fakat bu anlatımı ilginç kılan şey; Kemal’in sarhoşluk esnasında söylemiş olmasıdır. Bilinçli olduğu zamanlarda dış ve yoksul mahalleleri ötekileştiren bir dil kullanan Kemal, sarhoş olduğu esnada mekânları sınıfsal bir bakışla tasvir etmek yerine buraların kendi üzerinde bıraktığı olumlu etkiyi dile getirir. Kemal tarafından bir akşam sokakta patlak bir topla oynayan çocukların anlatıldığı bölüm bunu örnekler:

Bu mahallelerde, arsalarda, parke taşı kaplı çamurlu sokaklarda, arabalar, çöp tenekeleri ve kaldırımlar arasında, sokak lambaların ışığında, yarı patlak bir topla futbol oynayan çocuklarda hayatın özünü görebildiğimi hissedirdim. Babamın büyüyen işleri, fabrikaları, zenginleşme ve bu zenginliği uygun itibarlı bir “Avrupalı” hayat yaşama zorunluluğu, sanki beni hayatın basit ve temel yanlarından uzaklaştırmıştı da, şimdi bu arka sokaklarda hayatımın kayıp merkezini arıyordum. (236)

Bunların dışında sınıfsal farklılıkların açık bir şekilde yansıdığı mekânlardan biri de evlerdir. İçlerindeki dekorasyondan diğer özelliklerine kadar evler sınıfsal açıdan birbirinden farklı ailelerin yaşadığı yerler olarak okurun karşısına çıkar. Füsün ve ailesi tarafından Nişantaşı’nın arka sokaklarında daha önce oturulan sonra boşaltılan eve yönelik söylenen “Annemin o kadar terzilik ahbablığı ve akrabalık hukukuna rağmen bir kere olsun ziyaret etmediği arka sokaktaki o loş eve adım adım girdim: Kılıflı koltuklar, masa, büfe, içinde bir şekerlik, kristal bir fincan takımı, televizyon üzerinde uyuyan bir köpek biblosu...” cümlelerle ailenin maddi gücü ve yaşantısı ortaya konulur (181-182). Ev ile kişiler arasındaki ilişkiyi açıklayan başka örnekler de bulunur. Bu anlatımlarda ev, bir barınma yeri olmaktan öte işlevlere sahip olduğundan dolayı onun tasviri sınıfsaldır. Nitekim ‘yıpranmış, ezilmiş mutfak fayansları, Füsün’un hayatı boyunca banyo yaptığı küvet, duvarlara çakılı çiviler’ ifadeleriyle ev ile orada yaşayanlar arasındaki ortak yoksulluğa dikkat çekilir (206). Evin betimlenmesinde görülen bu ‘yoksulluk,’ onların zenginlere göre öte tarafta olduklarını gösterir.² Romanın ilerleyen bölümlerinde Çukurcuma’ya taşınan Füsün ve ailesinin buradaki evleri de tasvir edilir. Nişantaşı’nın arka sokaklarında oturdukları evle aynı özellikleri taşıyan bu ev ‘yemek masasıyla üst kattaki banyo arasındaki mesafenin dört buçuk adım ve on yedi merdiven basamağı olduğu küçük bir yerdir.’ (267) Alt kesime ait bir ev olduğu hemen anlaşıldığı bu anlatımlarda ev, ‘berbat ve çamurlar içindeki bir fare yuvası’ olarak betimlenir (273). Evin diğer bir tasvirinde de aynı ifadeler kullanılır. Burası ‘mutfağın zemininde koşuşturan hamamböceklerinin, halının içindeki mikropların, böcekler ve parazitlerin’ olduğu bir yerdir (445).

Romanda sınıfsal farklılıkları gösteren başka mekânlara da yer verilmiştir. . Bunlar genelde Kemal ve ailesinin çeşitli sebeplerle gittikleri yerlerdir. Zenginliğin ve gücün birlikte anıldığı bu mekânlar,

² Güven, B. (2008). Aşkından Müze Yaratın Adamın Hikâyesi (Orhan Pamuk’la Röportaj). <http://arsiv.ntvmsnbc.com>

otel, lokanta ve butiktir. Romanın ilk bölümlerinde Kemal'in alışveriş yaptığı butik vardır. Nişantaşı'nda bulunan, ünlü markaların satıldığı ve pahalı bir yer olan butiğin romanda yer almasının nedeni üst sınıfın alışveriş için uğradığı mekânlardan biri olmasıdır. Nitekim butik ile zenginlik arasında doğrudan bir ilişki olduğu, "O zamanlar Şişli, Nişantaşı, Bebek gibi semtlerdeki eşlerine canları sıkılan Batılılaşmış İstanbullu zengin ev kadınları "sanat galerisi" değil, "butik" açar," sözleriyle dile getirilir (13). Bu ilişkiyi sağlayanlardan biri Şanzeliye adlı butiktir. Burada nişanlısı Sibel için "Jenny Colon" markalı bir çanta alan Kemal, ödediği ücretin 'bin beş yüze lira olduğunu, bunun da o dönemde genç bir memurun altı aylık maaşına denk geldiğini' belirtir (13-14). Bu gibi yerlerin Kemal gibi 'varlıklı olanlara' hizmet verdiği ifade edilerek, bu kesimin zenginliği ile uğradığı yerler arasındaki paralel ilişkisine vurgu yapılır (69).

Butik dışında zenginlerin uğradığı mekânlardan biri de otellerdir. Önemli günler için salonları kiralanen oteller, zengin yaşantının sahnelendiği yerler olarak karşımıza çıkar. Bunlardan biri Pera Palas otelidir. Örneğin, Yeşim 'Nişan törenini Pera Palas otelinde yapmakla' ailesinin gücüne ve zenginliğine dikkat çeker (41). Pera Palas'tan başka dönemin ünlü otellerinden biri de Hilton'dur. Sibel ile Kemal'in nişan töreninin bu otelde yapılacak olması, otelin müşteri profili hakkında bilgi verir. Buna göre bu otel de Pera Palas gibi üst sınıfın uğradığı yerlerdendir. Zenginlerin evlilik ve nişan gibi törenlerini bu gibi yerlerde yapma amacı, sınıflarının standartlarına göre davranmaktır. Kemal'e ait "Nişan Hilton'da yapılacağı için aslında çok memnunum." sözü bu çerçevede gelişir (76). Ayrıca açılışına Amerikalı sanatçı Terry Moore ile bütün İstanbul sosyetesinin katıldığı ve üst kesimin uğrak yeri olmaya başlayan otelin İstanbul'un sosyal yaşamı içerisindeki yeri şu ifadelerle belirtilir:

O yıllarda pek çok "Batılı" yenilik önce Hilton'da denenir, büyük gazeteler otelde bir muhabir tutarlardı. (...) Pek çok akrabamın, arkadaşımın düğünü de alt kattaki büyük balo salonunda yapılmıştı. (...) Ayrıca ta açılışından beri Hilton, hali vakti yerinde kibar beyefendilerle, cesur hanımlara evlilik cüzdanı sormadan oda veren İstanbul'daki bir avuç uygar kuruluştan biri olmuştur." (117)

Oteller dışında Kemal ve çevresinin uğradığı mekânlardan biri de lokantalardır. Oteller gibi lokantalar da zenginlerin uğrak yerleridir. Buldukları yerler de üst sınıfın oturduğu semtlerdir. Bunlardan biri Kemal ile Sibel'in bazen akşam yemeğini yedikleri "Nişantaşı'nda yeni açılan şık lokanta Fuaye"dir (13). Lokantanın kimlere hitap ettiği "Fuaye, kısa zamanda Beyoğlu, Şişli, Nişantaşı gibi semtlerde yaşayan sınırlı sayıda zenginlerin en çok sevdiği lokantalarından biri oldu." ifadeleriyle açıklanır (21). Zenginlerin uğradığı diğer bir lokanta olan Abdullah Efendi, 'sinemaya giden ünlülerin ve zenginlerin yemek yediği bir yerdir.' (101). İstanbul dışından gelenlerin ve İstanbul sosyetesinin gittiği yeni lokantalardan biri de Garaj'dır (247). Kemal ve zengin kesim tarafında gidilen diğer bir yer 'Nişantaşı'nda bulunan ünlü börekçi Latif adlı' mekândır. (323).

Masumiyet Müzesi romanında yukarıda belirtildiği gibi mekânlar sınıfsal farklılıkları sembolize ederler. Bundan dolayı mekânların barınma yerleri olmaktan öte işlevleri vardır. Onlar, kişinin içinde bulunduğu gelir grubunu, hayat standardını, hangi sınıfta olduğunu belirtirler.

2. KİŞİLER

Masumiyet Müzesi romanında sınıfsal farklılıkları ortaya koyan diğer bir unsur da kişiler dünyasıdır. Aile, çevre ve mekân onların farklı sınıflara mensup olduklarını gösterir. Türkiye'nin toplumsal gerçeğine dayanan bu gerçekliği Pamuk, "bu ülkede çeşit çeşit birbiriyle çelişen çok ayrı

kaynaklardan beslenen insanları hikâye içinde görmek istedim.” sözleriyle gerekçelendirir.³ Farklı sınıflara mensup insanların anlatıldığı romanda bu anlamda örnek olabilecek kişilerden biri Kemal’dir. Burjuva bir aileden gelen Kemal, “Nişantaşı’nda yetişmiş, Avrupa görmüş, zengin ve seçkin tekstil şirketi sahibi Basmacılar ailesine mensup(tur).” (Aslanboğa, 2011: 1646) Zengin oluşu o dönemde İstanbul’da çıkan ulusal gazetelere de konu olur. 8 Kasım 1979 tarihinde *Akşam* gazetesinin “Cemiyet” başlıklı yazıda ‘dönemin zengin sanatseverlerin Yeşilçam’a güzel artist kızlarla aşk yaşamak için değil, âşık oldukları kızları artist yapmak için geldiklerini, bunlardan birinin İstanbul sosyetesinin gözde bekarlarından Kemal olduğu’ belirtilir (404). Aynı gazetede Kemal ilgili yapılan diğer bir haberde ise onun için ‘şımarık ve zengin çocuğu’ ifadeleri kullanılır. Ayrıca sık sık gittiği Pelür bardaki kişilere göre de o, ‘acımasız bir kapitalisttir.’ (409-454)

Söz konusu bu ifadelerin tümü Kemal’in üst sınıf mensup olduğunu belirten anlatımlardır. Onun burjuva kesiminden oluşu hemen her konuda kendini gösterir. Yaşadığı ilişkilerden dolayı sınıfıyla bazı sorunlar meydana gelse de o, üst kesimden biridir ve mensup olduğu çevreyle problemlenilen olan ilişkisinin zamanla düzeleceğine inanır. Bu nedenle onun hedefinde ‘Fusun’la evlenip; sosyeteye geri dönme’ planı vardır (458). Kemal, Fusun ve ailesiyle çok yakından ilgilenirse de yukarıda belirtildiği gibi problem yaşadığı “üstten baktığı ve zaman zaman kaba saba bularak dalga geçtiği” önceki çevresinden tamamen kopamaz (Süzük, 2011: 88). Zihinsel açıdan ayrılmaya dönük hamleler söz konusu olsa da Kemal’in yine aynı mekânla ilişkisi vardır. Çünkü “Sınıfını terk etmek zihinsel bir şey olduğu kadar, mekânsal bir şeydir de.” (Dellaloğlu, 2017: 104) Bu kopuş gerçekleşmediğinden ötürü o, kimi durumlarda aristokrat bir aileden geldiğini yer yer göstermektedir. Nitekim Kemal’in Fusun’a dönük kafasında tasarladığı “ileride evlenip zenginler arasında yaşayacağı(z)” (495) düşüncesi, Kemal ile aristokrat kesim arasındaki ilişkinin güçlülüğüne, aidiyet duygusuna ve “Kemal ile Fusun’un önündeki en önemli engellerden biri sosyal sınıf farkı(na)” işaret etmektedir (Erol, 2014: 68). Kemal dışında yaşantı olarak üst kesimden olan başka bir kişi Kemal’in nişanlısı Sibel’dir. Eğitimini yurt dışında sürdürmesi, ailesinin köken olarak saraya dayanması onun da Kemal gibi üst sınıftan olduğunu gösterir. Sibel dışında Kemal’in yakın çevresinde bulunan Turgay, Nurcihan, Hilmi de yaşantı olarak burjuva kesimine mensupturlar.

Üst sınıfı temsil eden bu insanların karşısında Çukurcuma’da oturanlar bulunur. Bunlardan biri Fusun’dur. Onun bu sınıfa mensup olduğu “On sekiz yaşında uzak ve yoksul akrabamdı.” ifadesiyle belirtilir (12). Alt sınıftan olma durumu, hayatı boyunca karşısına çıkar ve bazı şeyleri yapmasına engel olur. Örneğin, zenginler yurtdışında öğrenim görürken, Fusun hem üniversite sınavına hazırlanmakta hem Şanzelize adlı bir butikte çalışmaktadır. Onun bu koşuşturması; “Üniversite sınavına hazırlanıyorum. Buraya da her gün geliyorum.” ifadeleriyle dile getirilir (15). Alt sınıftan oluşu, onu daha lise çağındayken ‘güzellik yarışmasına katılma’ gibi alternatiflere yöneltir (17). Fusun’un sınıf değiştirme, ünlü olma çabası sonrasında da devam eder. Sinemayla uğraşan Feridun ile evlenen Fusun’un bu kez hedefinde oyuncu olmak vardır. Fakat ilkin olanaksızlıklar peşinden ise ‘Kemal ve Feridun’un engellemeleri’, bunu başarmasına engel olur (373). Bu engellerin oluşturduğu baskıdan dolayı Fusun’un içinde bulunduğu bu ruh hali ve onda oluşan tepki “O akşam yemeğinin sonuna kadar Fusun’un öfkeli bakışlarını gördükçe, aslında güzelimin aklının bende ya da kocasında

³ Okkan, O., İnsan Manzaraları Bir Kentin İzindeki Romancı: Orhan Pamuk. (04.11.2012) www.trtturk.com.tr/https://www.youtube.com/watch?v=AHNm0ptOMnA (Erişim Tarihi: 14.11.2015)

değil, film yıldızı olma hayallerinde olduğunu bir daha görüp endişeye, hatta telaşa kapıldığını hatırlıyorum.”sözleriyle aktarılır (374). Ondaki bu tepkinin bir benzeri sinemacıların gittiği mekânlara gitmesini yasaklayan babası Tarık Bey’e karşı da görülmektedir. Sözü edilen tepki “Keskinlere ilk gidişimde Füsun’un küskün ve öfkeli bakışlarından sezdim.” ifadesiyle açıklanır (384).

Füsun’daki bu tepkisel davranışların altında kötümser bir ruh hali yatmaktadır. “Artık beni hiçbir zaman film yıldızı yapmayacağını biliyorsun. Buna gerek yok artık. (...) Ben gerçekten, yıllarca istedim Kemal. Çok iyi biliyorsun.” sözleri Füsun’un bu ruh halini örnekler (535). Kocasından boşandıktan sonra ‘Kemal’in kolunu, omzunu ısırması, sert hareketleri ve hırçınlığı’ bu durumu belirten bulgulardır (532). Netice itibarıyla “Yoksulluğun, para kazanmakla unutulacak bir suç olduğunu sanacak kadar masum insanlar(dan)” olan Füsun’un beklentilerinin karşılanmayışı, onun hayat karşısında umutsuz olmasına neden olur (5). Genel olarak romanın başından sonuna kadar Füsun, bulunduğu koşulları kabul etmeyen, o döneme göre geleneksel aile kızı tipinin çok ötesinde hayatına yön vermek ve yoksulluğundan kurtulmak isteyen biri olarak okurun karşısına çıkar. Fakat sınıfının kuralları, koşullar, ailesinin ve kendisini seven iki erkeğin engellemeleri, başarmak istediklerinin önüne set çeker. Bu yenilgi aynı zamanda Füsun’un değil Çukurcuma’nın Nişantaşı karşısındaki yenilgisidir.

3. EKONOMİ/YAŞANTI/EĞİTİM BAKIMINDAN SINIFSAF FARKLILIKLAR

Sınıfsal farklılıkların belirginleştiği diğer alanlar; maddi olanaklar, yaşantı ve eğitimidir. Bunların içerisinde dikkat çekenlerden biri maddi olanaklardır. Burada ‘maddi güç; zenginlikle, Batılılıkla eş değer olarak tutulurken fakirlik ise öteki ile birlikte’ algılanmaktadır.⁴ Başka bir ifadeyle maddi güce sahip olanlar merkezde, yoksullar da taşra ile konumlandırılır. Maddi güç bir nevi Nişantaşı ile Çukurcuma arasındaki farkı belirleyen etkenlerin başında gelmektedir. Bu nedenle sahip olunan maddiyat, kişilerin hayatını şekillendirmekle beraber onlar için aynı zamanda hangi sınıfa mensup olduklarının da kanıtıdır. Bunu örnekleyecek anlatım Kemal’in ailesinin şirketlerini anlatırken kullandığı ifadelerdir. Kemal, babası tarafından ‘büyüyen fabrikanın, kurulan yeni şirketlerin yönetiminde, etkili olması için genç yaşta, büyük bütçeli, çok kar elde eden Harbiye’deki dağıtım ve ihracat şirketi Satsat’ın genel müdürü yapılmış.’ (19)

Maddi gücün kısıtlı olduğu kesimlerde ise zengin sınıf karşısında kompleks ve başka yollara başvurma söz konusudur. Sibel ile Füsun’un yaşadıkları bu duruma örnektir. Sibel’in Basmacıların ‘mahçup edici zenginliği karşısında’ ailesinin varlıklı günlerini anlatması; Füsun’un ise ünlü olma arzusu buna dair örneklerdir (Sunat, 2009: 32). Füsun’un güzellik yarışmasına katılmasına ve sinemada oyuncu olma isteğine sebep, maddi bir güce kavuşmaktır. Maddi olanakların ailelerin tanımlanmasında da etkindir. Füsun’un ailesinin anlatılmasında kullanılan “Anne tarafından uzak akraba bir tarih öğretmeni, yıllarca terzilik yapmış hanımı ve on sekiz yaşlarındaki güzel kızları.” ifadeleri sözü edilen düşünceyi dair belirlemelerdir (77).

Görülen eğitim de sınıf farkını ortaya koyan bir göstergedir. Kemal ve çevresinin aldığı eğitim bu bağlamda değerlendirilebilir. Kemal, üniversite eğitimini ‘Amerika’da iş idaresini okuyarak’ tamamlar

⁴ Alçı, N., Pamuk Oryantalizmi, *Akşam Gazetesi*, 03.09.2008.

(19). Üst sınıftan olan diğer kişiler de benzer bir eğitim alır. Bunlardan biri olan Sibel hem Türkiye’de hem yurtdışında eğitim görür. ‘Dame de Sion Lisesi’ni bitiren Sibel, Sorbonne’de eğitim görür. Onun yakın çevresinden olan Nurcihan üniversite eğitimini Paris’te yapar. Yeşim ise Sibel gibi ‘Dame de Sion Lisesi’nden’ mezun olur (13-41). Dönemin şartları göz önüne alındığında çoğu kişi tarafından ulaşılması mümkün olmayan bir durumdur. Bu eğitim onlara sadece bireysel bir yetkinlik kazandırmaz; onları toplumun gözünde farklı konuma da kavuşturmuştur. Bunu örnekleyecek anlatım Kemal’in Sibel için söyledikleridir. Ona göre Sibel’in Fransa’da okumuş olması ‘onu aydın ve mutlu bir Türk kızı’ yapmıştır (222). Sibel’deki bu farklılığa vurgu yapan Kemal, Füsün’la konuşmadığı ‘modernlik, kadın hakları, feministlik’ gibi konuları Sibel’le konuşabildiğini söyleyerek eğitimin bireye toplumda saygı kazandırdığını vurgular. Sibel’in fiziki özelliklerinden çok eğitimiyle ilgilenen diğer bir kişi Kemal’in annesi Vecihe hanımdır. Sonuç olarak eğitim, bireyin birçok bakımdan tanınmasını sağlayan önemli bir faktördür.

Üst kesimin okuduğu iyi okullara karşın alt sınıftan Füsün, “Nişantaşı Kız Lisesi”ne devam eder (17). Zenginler, devletin okulları ve üniversiteleri yerine Türkiye’deki yabancı veya yurtdışındaki eğitim kurumlarını tercih ederken, Füsün devlet üniversitesinde okumak için Üstün Başarı Dersanesi’ne giderek sınava hazırlanmakta (34). İlk yıl üniversite giriş sınavını kazanmadığı için sonraki yıl sınava hazırlanan Füsün, kısıtlı imkânlarla başarılı olamayınca üniversiteyi okuma fikrinden vazgeçer (182). Görüldüğü gibi Füsün’un yaşadığı ‘yoksunluklar, kimi eğitim ortamlarında yeniden üretilerek’, onun ait olduğu sınıf ortaya konulur (Turner, 2007: 49). Zengin aile çocuklarının sahip olduğu avantajlar karşısında Füsün’un sürekli engeller aşmaya odaklı yaşamı ve her seferinden bunun üzerinden sınıfının görünürlüğünü bu anlamda örnek teşkil etmektedir.

Bunların dışında yaşantı da sınıfsal farklılıkları yansıtan özelliğe sahiptir. İki kesimin günlük yaşam ve eğlence anlayışlarının birbirinden ayrı olduğuna tanık olunur. Zenginlerin yaşantısına dair ifade ve sahneler iki toplumun birbirinden farkını ortaya koyar. ‘Ayaspaşa’daki manzaralı dairesinde, Meltem gazozunun çıkışını kutlamaya çalışan Zaim’in bu daveti, farklı zamanlarda yapılan Boğaz’daki kotra gezintileri, sürpriz doğum günü partileri, kulüp eğlencelerinden sonra gece yarısı arabalarla gerçekleştirilen İstanbul gezmeleri’ zenginlerin yaşamına yönelik bulgulardır (35). Zengin ve burjuvai bir hayatı yansıtan bu ifadeler; üst sınıfının yaşantısını betimler. Onların lüks hayatlarında zaman zaman Avrupa önemli bir oyuncu olarak görülür. Avrupai yaşama öykünme, o dönem Türkiye’ye gelen Alman manken Inge üzerinden anlatılır. Zengin bayanlar ‘Alman manken Inge gibi görünmek için saçlarını sarıya boyatmakta, kaşlarını düzeltmekte; butik butik gezerek yeni ve farklı elbiseler almaktadırlar.’ (91) Onların günlük yaşantısının içerisinde sıradanlaşan ‘Boğaz lokantalarında yemek yeme, kulüplere devam etme ve davetlere katılma, sürat motorlarına binip zengin dostlarıyla gezme’ rutin etkinliklerdir (177-196).

Üst sınıftan olanların ölümü ardından yapılan cenaze töreni, sınıfsal farklılıklar için başka bir bulgudur. Törendeki gösteriş; mensup olunan sınıfın önemini ve yaşanan hayatın ihtişamını göstermektedir. Şan ve şöhret sahipleri gibi diğer varlıklı olanların da cenaze törenleri zengin semti Nişantaşı’ndaki Teşvikiye camisinde yapılmaktadır:

Cami yalnız İstanbul’un zengin ailelerinin değil, ünlü siyasetçilerin, paşaların, gazetecilerin, şarkıcı ve sanatçıların da cenaze namazlarının kılındığı ve ölünün mertebesine göre askeri bando ya da belediye

bandosunun çaldığı Mozart'ın cenaze marşı eşliğinde, tabutlarının cemaatin omuzlarında Nişantaşı Meydanı'na kadar ağır ağır taşındığı "son yolculuklarının" itibarlı bir başlangıç noktasıydı. (94)

Alt ve üst kesim arasındaki farklılıkları; geleneksel normlara yaklaşımda da görmek mümkündür. Örneğin, evlilik öncesi birliktelik iki kesim tarafından farklı algılanır. 'Kemal ve onun gibi zengin, Batılılaşmış gençler tarafından' bu, sıradan bir durumdur (73). Bu kesimin genç kadınları için de özgürlüğü simgeleyen bu durum, geleneksel değerlere karşı duruştur. Onlar, bunu 'töreye aldırış etmeyecek kadar modernleşmiş ve özgür olmakla açıklarlar.' (73) Onların nazarında 'geleneksel yapıyı biçimlendiren din Nişantaşı'nda oturan zenginlere yönelik değil, bu semtin arka sokaklarında oturan alt ve orta sınıf içindir.' (Demir, 2011: 8) Nitekim geleneksel normlar ile üst sınıf arasındaki zayıf ilişkiye Sibel'in tutumu örnektir. O, uzun yıllar Paris'te eğitim gören Nurcihan'ı 'oruç tuttuğu ve gazinolara gidip Müzeyyen Senar ve Zeki Mürenleri dinlediği için fazla alaturka bulup' onunla diyalogunu sonlandırır (543). Alt kesimde ise geleneksel değerlerin önemli bir yaptırım gücü vardır. Bu kesimden olan ve 'Kemal'in askerlik arkadaşlarından birisinin nişanlısından ayrılma nedenini evlilikten önce birlikte olmaya bağlaması' geleneksel normların bağlayıcılığını örnekler (75). Toplumda özellikle alt kesim tarafından uygun görülmeyen bazı evliliklerin sosyete kesimince kabulü yukarıdaki anlatımlarla örtüşmektedir. "İkinci karısının kızıyla (üvey kızıyla) bütün sosyetenin "rezalet, skandal!" çığlıklarına aldırmandan üçüncü evliliğini" yapan sosyeteden Harun Bey'in kısa bir süre sonra bunu sosyeteye kabul ettirmesi algı farklılığını belirtir (120). Görüldüğü gibi 'Çukurcuma'da yaşayanlar için geleneksel değerlerin hayatta önemli bir karşılığı bulunmaktadır.' (Aslanboğa, 2011: 1646). İki kesimin farklı düşündüğü diğer bir konu evlilik dışı ilişkidir. Üst sınıfın bir kısmında görülen bu eğilime, aileler tarafından bilinmesine rağmen çevre ne düşünür ne söyler kaygısıyla gizli tutulur. 'Kocasının yıllar boyunca kızı yaşında birisini sevdiğini, ona evler aldığını fakat bunu kimseye söylemeyerek sakladığını' belirten Vecihe, bu davranışıyla diğer zenginler gibi ilişkiyi gizleyip sınıfına özgü bir şekilde davranır (498).

Sınıfsal açıdan farklılığı belirten diğer bir konu balolardır. Balolar bir eğlence programı olmaktan öte katılanların sınıfsal kimlikleri hakkında fikir veren etkinliklerdir. Zengin ve devletin ileri gelenlerin katıldığı bu davetlerde bulunmak üst sınıf için övünç sebebidir. Kemal'in 'anne ve babasıyla Atatürk'ün bulunduğu bir baloya katıldıklarını' vurgulaması, balonun bir davetten öte anlamlar taşıdığını gösterir (386). Bu nedenle baloya katılanların öncelikli amacı; her şeyden önce aynı sınıftan olanlarla, dönemin ünlü politikacı ve siyasetçileriyle bir arada olmak, başka bir ifadeyle hangi sınıftan olduğunu tasdik ettirmektir (464). Sınıfsal farklılığı gösteren diğer bir özellik, zengin kesim tarafından yurt içi ve yurt dışına yapılan tatillerdir. Bu kesimin her yıl '15 tatilde Uludağ'da tatil yaptıklarını' açıklayan cümlesi söz konusu ifadelerden biridir (238). Bu tatillerin dönemin Nişantaşı'ndaki zenginler tarafından sıkça yapıldığını Kemal'in "Çocukluk ve gençlik yıllarımda, babamın çoğu iş ve kulüp arkadaşı ve pek çok Nişantaşlı zengin gibi biz de Uludağ'a kayak tatiline çıkardık." cümleleriyle dile getirilir (240). 'Kemal'in Paris gezisi' hem yurt dışına yapılan tatillere hem bu sınıfının farklı yaşadığına diğer bir belirtidir. (546).

Sınıfsal farklılıklara dair diğer bir gösterge gece yaşantısıdır. Zenginlerin gündelik hayatının içinde yer alan 'davetlere katılma, kulüplere gitme, Emirgan'da çay içmek' bu gece yaşantısını örnekleyen etkinliklerdir (342-355). Yılbaşı gecelerinin gösterişli bir şekilde kutlanması da yaşantının farklı olduğunu belirten başka bir aktivitedir. Bu çerçevede göze çarpan, geceleri gerçekleştirilen Boğaz'daki otomobil gezmeleridir. Zenginliğin ve gücün sembolü otomobil ile yapılan bu gezintilere

sadece aile üyeleri değil; aileye yakın akrabalar da katılır. Bu gezintiler “Amerika’dan ya da Avrupa’dan özel otomobil getiren zenginlerin, tanıdık ve akrabalarını şehir gezintilerine çıkardıklarını hatırlatmak isterim.” ifadeleriyle belirtilir (380). Keskin ailesinde ise gece yaşantısı olarak adlandırılabilir herhangi bir aktivite bulunmaz. Akşamları televizyonun merkezde olduğu ve ‘televizyondaki programların sıkça izlendiği bir gece oturması’ vardır (319). “Sofradaki herkes gibi, yıllarca akşamları televizyona bakarak oturdum” ile evdeki televizyonun etkinliğini dile getiren Kemal, romanın başka bir yerinde “onlarla uzun uzun masada oturup akşam yemeği yiyip televizyon seyretti(ğini)” söyler (327-342). Kemal’in gözlemlerine göre her akşam yemeğiyle başlayan televizyon izlemeye endekli hayat, ‘gece on bir buçuk, on iki civarında sona ermektedir.’ (343) Bazen Kemal’in aileyi ikna etmesiyle bu sade yaşantının dışına çıkılarak, ‘yaz-kış demeden ayda bir arabayla ya Boğaz’da bir lokantaya ya da Tarık Beyin sevdiği şarkıların seslendirildiği bir gazinoya gidilir.’ (376) Ailenin yılbaşı geceleri de kendi sınıfına özgü bir şekilde kutlanmaktadır. Keskinlerin evinde yılbaşı geceleri diğer gecelere göre az da olsa farklılık gösterir. Bu gecelerde dikkat çeken eğlence ‘tombala çekmedir.’ (355) Bunun eşliğinde her zamanki gibi televizyon izlenir. Fakat yılbaşı gecelerinde televizyon, özel yayınlarıyla diğer zamanlardan farklı eğlence programları sunmaktadır. Televizyonun evdeki bu konumu kimi zaman Kemal’in eleştirilerine hedef olur. Kemal’in “Bazan televizyondaki gülünç bir şeye bir an hep birlikte gülerdik. Bazan hepimizin aynı anda televizyondaki bir şeye yoğunlaşmamız, bana, küçültücü bir şeymiş gibi gözükürdü.” sözleri bu çerçevede gelişir (444). Çukurcuma’daki gündelik hayat da geceleri gibi kendi minvalinde, sakin, değişiklik içermeyen bir şekilde gelişir. Mahallenin gençleri geceleri ‘kapı önlerinde oturarak, sigara içerek ve sohbet ederek’ vakit geçirirler (344). Mahalle ile sınırlı olan bu yaşamın sadeliğini ve sessizliğini gece vakitlerinde ‘uç tekerlekli arabasıyla yaz akşamları dondurma, kışın ise helva satan Kamil Efendi’nin bağırmaları ve gezmesi’ bozar (441). Kadınların evin dört duvarı arasında geçen yaşamları gibi erkeklerin hayatı da mahalle ile sınırlıdır. Bunu, Füsün’un babası Tarık’ın günlük yaşamı örneklemektedir. O genellikle öğleden sonraları ‘arkadaşlarıyla görüşüp kâğıt oynayarak’ vakit geçirmektedir (494).

4. EŞYA/YİYECEK/İÇECEK

Alt ve üst kesimin kullandığı eşya, tükettiği yemek ve içecekler de onların birbirinden farklı olduklarına dair göstergelerdir. Bunların içerisinde ilk göze çarpan eşyadır. Eşya öncelikle kişilerin hayata bakışını, mensup olduğu sınıfı sembolize eder. Kemal’in nişanlısı Sibel’e aldığı ‘Jenny Colon’ markalı çanta sınıf farkını belirten bu eşyalardan biridir (13). ‘Genç bir memurun altı aylığına denk gelen’ bir parayla alınan çanta, zenginliğin ve üstünlüğün işaretidir (15). Sözü edilecek diğer bir eşya şemsiyedir. Füsün’un kaybolan şemsiyesini bulamayan Kemal’in ‘annesinin yurtdışında aldığı şemsiyeyi’ ona verdiği sırada bunun Nice’den aldığını söylemesi; eşya ile hem ailenin gücünü hem kendisinin kim olduğunu anlatma düşüncesinden kaynaklanmaktadır (34). Buna benzer diğer bir ifade ise Sibel’in Kemal’e aldığı yabancı markalı parfümdür. Paris’ten alınan ‘Spleen’ markalı parfümle sınıf ve kimlik arasındaki bağ vurgulanmaya çalışılır. Şemsiye vurgusuyla ailesinin zenginliğine atıfta bulunan Kemal, parfümle de nişanlısının kimliğini belirtmeye çalışır (60).

Romanda iki toplum arasındaki farklılıkları gösteren diğer bir nesne arabadır. Arabaya sahip olmanın ve onunla gezmenin nasıl bir duygu olduğu Füsün’un bakış açısıyla anlatılır. Bundaki amaç iki şeye dönüktür. Birincisi Füsün’un şahsında alt kesimin hayranlığını belirtmek; ikincisi ise üst sınıfın nasıl yaşadığını yine onun gözüyle anlatmaktır. “Bir kurban bayramında sizinle sokağa çıkmış,

sonra arabayla gezmiştik,” dedi Füsün gözleri parlayarak.” cümleleriyle arabanın Füsün’da uyandırdığı intibaha değinilir (31). Füsün’u bayramda mutlu eden şey araba ile gezmek olurken, Kemal için bu gündelik yaşamın içerisinde sıradan bir olaydır. Ayrıca Füsün, aynı ailenin evine birçok kez gitmesine karşın sadece arabayla gezdiği günü hatırlaması, arabaya başka işlevler yüklendiğini gösterir. Nitekim ‘o gün yaşananların’ hatırlanması arabanın gücü ve iktidarı temsil etmesinden kaynaklanmaktadır. Arabanın bu işlevleri taşıdığını gösteren diğer anlatımlar da yine Füsün’un yaşadıklarıyla verilir. Butikte çalıştığı dönemlerde iş çıkışında kendisine aşık ‘zengin ve evli bir işadamının Mustang markalı arabasıyla gezmesi’ yukarıda ileri sürülen düşünceleri örnekler (70). Görüldüğü gibi araba Füsün için zenginliğin, gücün sembolü, işadamı için ise iktidarını başkasına kabul ettirme aracıdır. Özetle “seyahat aracı ve taşıma aleti olarak Otomobil’in pratik varoluşunun, onun toplumsal varoluşunun bir parçası olduğu sonucu çıkar(manın)” yanında “Araba, toplumsal statünün, prestijin, hızın simgesi ve düşü” olduğundan ötürü ‘pratik kullanımıyla beraber bir gösterge olarak da tüketilir.’ (Lefebvre, 2007: 117) Kemal’in babası Mümtaz Basmacı’nın arabayla olan ilişkisi de yine zenginlere özgü özellikler taşır. O, arabaya gücü temsil etmenin ötesinde anlamlar yükler. Onun için araba ailenin bir üyesidir. Arabasını çok sevdiğini belirten Mümtaz Basmacı’nın oğlu Kemal’e ölümü halinde ona sahip çıkmayı ‘vasiyet’ etmesi söz konusu düşünceyi destekler (248). Otomobil üzerinden üretilen bu söylemlerin ışığında Türkiye özeline indirgenildiğinde “Otomobil, Türkiye toplumunda bir binek ve ulaşım aracı olmanın ötesinde daha çok sosyal statü ve prestij simgesidir.” (Canatan, 2014: 487) Kısaca romanda bir eşya olarak yer alan araba, “sosyal sınıfı” temsil etmenin yanında o dönem zengin kesiminin sahip olabileceği ve onların hayatıyla bütünleşebilen bir nesne olmasından ötürü “bir yaşam tarzının göstergesidir.” (Zariç, 2014: 58)

Kişilerin sınıfsal statülerini belirleyen diğer eşyalardan biri de inci küpelerdir. Babasının kendisine verdiği küpeleri alan Kemal’in bunları Füsün’a hediye etmek istemesine karşın Füsün küpelerin çok pahalı olduğunu söyler ve onları kabul etmez (108). ‘İnci küpeler’ ve ‘pahalılık’ ifadeleri zenginliği belirttikleri için Kemal’in hayatıyla örtüşürken, aynı ifadeler ile Füsün’un hayatı arasında bir paralellik bulunmaz. Füsün, onları alması durumunda insanların soracağı ‘nereden buldun’ sorusuna cevap veremeyeceğini belirtmesi; sahip olunan eşya ile sınıf arasında doğrudan bir ilişki olduğunu göstermektedir (108). Pahalı eşyalar için Kemal’i sorgulamayan toplum, aynı tavrı doğal olarak Füsün’a karşı göstermez. Çünkü topluma göre sahip olunan maddi güç ile eşyalar arasında bir paralellik olmalıdır. Bundan dolayı zenginler yurt dışından getirdikleri pahalı eşyaları Füsün ise ucuz olanları kullanır. Füsün’un ‘Misslyn markalı, basit ve yerli bir ruj kullanması’ bu durumu örneklemektedir (24). Alt kesime mensup insanların evlerinde bulunan eşyalara da dikkat çekilerek, bununla kişilerin hangi sınıfa ait olabilecekleri gösterilmeye çalışılır. “Her orta sınıf İstanbul evinde büfede sergilenen” Füsünların evlerindeki dolapta da bulunan “çeşmi bülbül küçük vazo, eski saat, çalışmayan gümüş bir çakmak ve diğer ıvrı zıvrı” gibi eşyalar öne sürülen düşünceyi destekler (327).

İki sınıf arasındaki farklılıkları gösteren diğer ifadeler yeme ve içme ilgili olanlardır. Söz konusu anlatımlar iki şekilde yapılır. Birincisi; yemeğin nereden yenildiği belirtilerek hem pahalılığa hem lükse vurgu yapılmakta. ‘Bebek, Şişli ve Nişantaşı gibi semtlerde bulunan sınırlı sayıda sosyete yemeklerini buralarda bulunan lüks lokantalarda yemektir.’ (21). İkinci anlatımda ise yine pahalılığa ve lükse vurgu yapmak için yiyeceklerin isimleri verilir. Bayramlarda Basmacıların evine gelen Füsün ve ailesine “akide, badem şekeri, badem ezmesi, hindistancevizli aslan şekeri ve lokumdan bir karşımı”nın ikram edilmesi bu bağlamda gelişir (31). Yiyecek ve gidilen mekânlara dair

bu cümleler, sınıf farkını bariz bir biçimde ortaya koyar. Özellikle bunun Kemal tarafından dillendirilmesi, daha doğrusu hatırlanması, misafirlerin hangi sınıftan olduklarını belirtme düşüncesinden kaynaklandığı için çeşitli sorulara sebep olmaktadır. Acaba eve gelen bu yoksul aileyle başka bir şey paylaşmadığı ya da Kemal'in şahsında üst sınıfın alt kesime bakışını göstermek için mi bu yiyecek isimleri hatırlanmaktadır? İki soruda bizi şuna götürür: Yenilenler, kişileri doyurma işlevinden çok iki toplum arasındaki sınıfsal farklılığı da belirtir.

5. ÜST KESİMİN ALT KESİME BAKIŞI

Romanda sınıfsal farklılıklara zengin kesimin alt kesime bakışında da karşılaşılmaktadır. Nişantaşı'nda oturanların Çukurcuma'dakilere karşı yaklaşımlarının temelinde bu bakış vardır. Acıma, dışlama ve suçlama gibi ifadelerin ön plana çıktığı bu anlatımlara dair olarak Kemal'in annesi Vecihe'nin Füsün'un ailesine yönelik tutumunu göstermek gerekir. Füsün'un güzellik yarışmasına katılmasına ses çıkarmadığı için annesi Nesibe'ye tepki gösteren Vecihe, "utanç duyulacak bu işten gururlandığı" için Nesibe'yi yadırgar (17). Vecihe'deki bu baskın sınıf düşüncesi, Keskin ailesinin tanımlanmasında "akraba değil de hısım sözcüğünü(n)" kullanılmasına neden olur (Erol, 2014: 68). Vecihe'nin bu dışlayıcı ve yargılayıcı bakışı, güzellik yarışmalarına katılan tüm kızlar için geçerlidir. "Bu ülkede güzellik yarışmalarına katılanlar, nasıl kızlardır, nasıl kadınlardır herkes bilir." ifadeleriyle bu tutum genelleştirilir (18). Dikkat edilirse 'bu ülke' ifadesi ile kendisini yaşadığı toplumdan soyutlayan Vecihe, bulunduğu konumunun ayrıcalıklı olduğu fikrindedir. Bundan ötürü o ve onun gibi bir düşünceye sahip olanların nazarında "Daha fazlasına sahip olmak kişinin devredilemez bir hakkıdır, onların kendi "çaba"ları, "riskleri göze alma cesaretleri"yle elde ettikleri bir haktır. Eğer ötekiler daha fazlasına sahip değilse, bu onların beceriksiz ve tembel olduklarından." (Freire, 2008: 37)

İki toplumun farkını ortaya koyan diğer bir anlatım alt kesimin bazı olumsuz davranışlarının eğitimle düzelebileceğine olan inançtır. Bunu örnekleyen anlatım Hilmi'nin söyledikleridir. Mini etekli, sarı saçlı ve makyajlı kızları "yoksul, hırpani, işsiz güçsüz ve bıyıklı gençler(in)" tacizlerinden korumaya çalışan Hilmi, bu insanlara 'kadınlara nasıl davranılması gerektiğini ve medeniyetin ne olduğunu öğretmek için' büyük bir mücadeleye girişir (76). Bu ifadelerle Hilmi'nin şahsında üst kesimin profili çizilir. Alt kesimi bu bağlamda değerlendiren benzer bir yaklaşım, Kemal'de mevcuttur:

Kendi hikâyemi, Füsün'a duyduğum aşkı, sanki bir başka sersem zenginin hikâyesiymiş gibi Abdülkerim'e anlattım. Sosyete de tanınan, sevilen genç zenginin sonunda başkasıyla evlenen "tezgâhtar kıza" duyduğu aşkı anlatırken, Abdülkerim benim "o" olduğumdan şüphelenmesin diye de, uzak masalardan birinde oturan genç bir adamın "o" olduğunu söyleyip işaret ettim. (274)

Füsün ile arasındaki aşkı anlatırken kimliğini gizleyen Kemal, 'tezgâhtar kız' ve 'sersem zengin' gibi dışlayıcı ifadelerle alt kesimle arasına mesafe koyar. Hatta en çok da erkeğin sınıfına göre davranmadığı söylenerek, o eleştirinin hedefine oturur. Üst kesimin alt kesime yaklaşımının olumsuz olduğunu gösteren diğer bir örnek Kemal'in Füsün ile Feridun'un evliliği hakkındaki düşünceleridir. Kemal, "yani o sıradan kocasını, o döküntü evde zor şartlar altında yaşamayı seçecek kadar sevebiliyorsa, ben zaten o akşamdan sonra onu bir daha görmek de istemezdim." sözleriyle hem Feridun'u küçümsemekte hem oturdukları evi olumsuz tasvir etmektedir (275). Kemal'de yer yer

görülen fakat karşılığı olmayan bu gibi söylemlerin temel nedeni “takıntılı aşk(tır.)” (Pamuk, 2011: 29)

Zenginlerin zihin dünyasında alt kesimle ilgili algıyı ortaya koyan diğer veriler Türk sinemasındaki sahnelerdir. Kemal ve Füsün arasında yaşananların benzeri *Aşkım ve Gururum* adlı filmde anlatılır. Filmde oğluna ‘tezgâhtar kızla evlenmesi halinde onu tüm mirasından mahrum edeceğini’ belirten babanın bu söylemi ile oğlunun Füsünle evlenmesi halinde bunu çevrelerindeki kişilerce hoş karşılanmayacağını belirten Vecihe’nin sözleri arasında bir örtüşme söz konusudur (292-498). İkisinde de kaşı tarafın önemsenmediği, dışlandığı, onlara üstenci yaklaşıldığı ve içlerine dâhil olmalarına izin verilmediği bir izlenim söz konusudur. Konuyu açımlayacak başka bir olay Belkıs’ın yaşadıklarıdır. Sosyeteden Kaptanoğulları’nın en küçük oğlu Faris ile aşk yaşayan Belkıs’ın oğullarıyla evlenmesini istemeyen aile, hem bu ilişkiyi sosyeteden uzak tutmak hem olabilecek bir evliliği engellemek için ikisini Paris’e gönderir (89). Ailenin tüm çabası, oğullarının yoksul kesimden gelen Belkıs ile evlenmesine engel olmaktır. Nitekim Faris’in Paris’te ölmesiyle evlilik gerçekleşmez. Bütün bu ifadeler zenginler ile yoksullar arasındaki ilişkinin belli bir kalıp haline gelerek ‘kastlaştığını’ gösterir.⁵

İstanbul’daki üst kesimin kendisinden olmayanlara karşı oluşturduğu olumsuz bakıştan kaynaklanan ötekileştirici dil sadece yoksul kesim için değil, taşradan gelen zenginler için de kullanılır. Vecihe’nin İstanbullu zenginlerin ortadan görünmemesini ‘taşralı zenginlerin her tarafı doldurmasına’ bağlaması konuyu örneklemektedir (518). Benzer bir tutum, Dışışleri Eski Bakanlarından Melikhan’ın sözlerinde görülür. Eski bakan ‘görmüş geçirmiş ailelerin kalmadığını, her yeri para kazanan görgüsüzler ve onların eşleri, kızları ve başı örtülü kasabalıların sardığını’ söyler (124). Bu üstenci bakış bazen acıma şeklinde de kendini gösterir. Zengin kesimin evlerinde kullanmadığı eşyaları, akrabaları olan yoksul ailelere dağıtması bu acımanın bir sonucudur. ‘Zenginlerin çocuklarına ait kullanılmış eşyaların, fakir akrabaların çocuklarına verilmesi’ sıkça toplumda görülen davranışlardan biridir.⁶ Örneğin, ‘Basmacı ailesi tarafından Keskinlere verilen bisiklet’ bu bağlamda değerlendirilmelidir.⁷ Ayrıca Kemal’in “bizim eskilerimizi annem yoksul akrabalara dağıtırdı” ifadesi söz konusu bu ilişkiyi özetlemektedir (31).

Üst kesimin alt kesime yaklaşımını belirleyen başka bir faktör sahip olma duygusudur. Bu, bazen bir meta olabileceği bazen kadın da olabilmektedir. Örneğin, ‘Nişantaşlı bazı zenginlerin Füsün’la birlikte olma’ hayalleri bunlardan biridir (Sunat, 2008: 61). Bu sahip olma duygusu Kemal’de de güçlü bir şekilde kendini gösterir. Bunun sonucunda “Füsün, Kemal’in karşısında baştan itibaren kurban konumuna indirgenmiş, onun hayatla kurduğu bağlar, ikincil kabul edilmiş, kendisi güzelliği ile seyirlik kertesine indirgenmiş ve araçsallaştırılmıştır.” (Süzük, 2011: 94) Bu atmosferin bir neticesi olarak Kemal, Füsün’u elde etmek için onunla ilgili birçok plan tasarlar ve uygular. Feridun’un yönetmen, Füsün’un da başrol oyuncusu olacağı filmin maliyetlerini üstlenmesi Kemal’in bu isteğini gerçekleştirme düşüncesinden kaynaklanmaktadır (305). Aristokrat kesimin arzu ettiğine sahip olma

⁵ Alçı, N., Pamuk Oryantalizmi. *Akşam Gazetesi*, 03.09.2008.

⁶ Güven, B. (2008). Aşkından Müze Yaratan Adamın Hikâyesi (Orhan Pamuk’la Röportaj). <http://arsiv.ntvmsnbc.com>

⁷ Güven, (2008). agm.

duygusunun, toplumun alt ve orta tabakaları tarafından da kanıksandığı görülür. Bu düşüncenin altında yatan sebep, zenginlerin sahip olduklarının bir gün işlerine yarayabileceği ön görüsüdür. Nitekim Keskin ailesi, “bu uzak ama zengin akrabalara sahip olmaktan dolayı içten içe bir sevinç duymakta(dır.)” (Süzük, 2011: 88-89). Füsun’un annesi Nesibe’nin ‘Kemal’den evli kızına kol kanat germesini, sinemacıların içerisinde onu koruması’ bu çevrede gelişir (309). Yukarıdaki ifadelerle Füsun’un ailesince olumlanan bu ilişki, ‘Nişantaşı sosyetesini tarafından alay edilmekte ve dalga geçilmektedir.’⁸

6. ROMANIN ÜZERİNE TEMELLENDİRİLDİĞİ İKİ SINIF: ZENGİN VE FAKİR

Pamuk’un “her zaman olduğu gibi Türkiye’de zengin ile fakir, yoksul ile ayrıcalıklı arasında korkunç bir uçurum var” sözünden hareketle romanda sınıfsal farklılıklar *Masumiyet Müzesi* romanının temelini oluşturan önemli konulardandır.⁹ Bu ilişkinin nasıl olduğunu gösteren birden fazla anlatım vardır. Bunların içerisinde dikkat çeken zengin erkek ile fakir kız aşkıdır. Aşk etrafında gelişen olaylarda; iki kesimin birbirine yaklaşımı, sınıf belirten argümanların nasıl üretildiği ve Nişantaşı ile Çukurcuma arasındaki gerilim öne çıkar. Genel anlamda bu ilişkiler ağı, Kemal ile Füsun diyalogu üzerinden verilmeye çalışılır. Kemal’in zengin Füsun’un ise fakir oluşu burada belirleyici rol oynar. Örneğin, Kemal zengin olmasaydı Füsun ona âşık olur muydu ya da Füsun fakir olmasaydı tanıştıklarından hemen sonra Kemal ona sahip olur muydu? Bu gibi sorular çoğaltılabilir. Fakat şunu söylemek mümkün. Bu ilişkinin başlangıcında, devamında, yer yer sekteye uğramasında zenginlik kadar fakirlik de bir etmendir. Başka bir ifadeyle ilişkinin ortaya çıkmasında ve devamında Kemal’in zengin oluşu kadar Füsun’un küçüklüğünden beri Basmacı ailesine gidip gelmesi sırasında gördüğü şaşaalı hayatın üzerindeki tesirinden dolayı bu yaşama duyduğu hayranlığın etkisi de vardır. (11-37) Bu faktör ilişkinin sonraki süreçlerinde de kendini gösterir. Füsun, Kemal’in Sibel ile nişanlanmasından sonra başka biriyle evlendirilir. Füsun ve ailesi, Kemal’in onları bulup onlarla ikinci kez diyalog kurmasını; ilk başlarda olmasa da sonraki dönemlerde onları memnun ettiği “Fakir akrabasına evlilik hediyesi veren ve kafası çok daha önemli şeylerle meşgul, iyi niyetli bir zengin gibi” cümleleriyle ifade edilir (263).

Bu ilişkinin devam edip etmemesinin belirleyenin zenginler olması; baskın tarafın onlar olduğunu göstermektedir. Nitekim onlara göre ilişkideki problemler alanlar veya bunu sonlandıracak sebepler alt kesimden kaynaklanmaktadır. Bazı olumsuzluklara karşın bu ilişkinin alt kesim tarafından devam ettirme isteği zaaf olarak görülür ve bu durum kimi zaman aleyhlerinde kullanılır. Faris’in ailesi tarafından bekareti sorgulanan Belkıs ilişkinin devamından yana tavır alır (90). Kemal’in babası Mümtaz ile yanında çalışan genç kız arasındaki ilişki de benzer bir süreç izler. Yıllarca genç kızın yoksulluğundan yararlanarak onunla aşk yaşayan Mümtaz’ın kızın yaşadığı hayal kırıklığı karşın herhangi maddi ve manevi kayba uğramayı ilişkiye yönlendiricinin zenginler olduğuna işaret eder (104-106). Üst kesimin alt kesimle ilişkisinde sahip olduğu gücü pervasız kullanması kimi zaman içeriden eleştirilir. Bu tenkitlerle burjuvanın ahlaki zaafı, kendi menfaatlerini yüceltişi, karşıdaki kişi veya grubu dikkate almayı ortaya konulur. Kemal’e kendisini bir tezgâhtar kız için bıraktığını

⁸ Özdemir, C. (2012). *Masumiyet Müzesi*. 5N1K, cnnturk.com.

⁹ Çubukçu, M. (2011). Orhan Pamuk NTV’de. www.ntwmsnbc.com.

söyleyen Sibel'in Kemal'i 'cesaret edemediği için Füsun'la evlenmediğini; Füsun'un yoksulluğundan ve hırslıdan yararlanmakla' suçlaması sözü edilen eleştirilere örnektir (242).

Romanda zengin-fakir ilişkisinin görüldüğü yerlerden biri de romanda anlatılan filmlerdir. Bu anlatımın amacı "Türk sinemasının melodramatik bir konusu"¹⁰ olan bu ilişkinin 'Yeşilçam filmlerinde' nasıl görüldüğünü göstermektir (Demir, 2011: 577). Bu filmlerde göze çarpan şey yoksulların zenginler karşısındaki çaresizliğidir. Filmde Orhan Gencebay, zengin patronun şımarık oğlu ve arkadaşları tarafından tecavüz edilen Müjde Ar'la, patronuna vefa borcunu ödemek için evlenerek olayı kapatmaya çalışması' söz konusu anlatımlardan biridir (289). Alt ve üst kesim arasındaki ilişkinin şeklini ve yoksulların zenginlerin otoritesini kabul ettiklerini özetleyen ifade dönemin Türk filmlerinden geçen "Ben bir fakir tezgâhtar kızım, siz ise çok zengin bir fabrikatörün oğlusunuz" sözüdür (295). Kendisini sıradan biri olarak gören genç kızın karşı tarafa 'siz' kelimesiyle hitap ederek; onu yüceltmesi bu ilişkide zenginlerin alt kesimce önemsendiğinin bir işaretidir.

Yukarıda görüldüğü gibi zengin kesimin yoksul kesim üzerindeki baskısı; kimi zaman alt sınıfta tepkiyle karşılaşır. Özellikle iki sınıf arasındaki ilişkiyi konu edinen filmlerin izlenmesi esnasında alt kesim tarafından sergilenen yaklaşım bunlardan biridir. *Kırık Hayatlar* adlı filmin bazı sahneleri bu bağlamda oluşur. Filmde zengin uzak akrabası tarafından iğfal edildikten sonra terk edilen yoksul bir kızın ünlü bir şarkıcı olduktan sonra aldığı intikamın seyirciler tarafından büyük bir coşkuyla izlenmesi buna bir örnektir (428). Genelde sona saklanan ve seyirci tarafından dikkatli bir şekilde izlenen bu intikam sahneleri onlarda duygu boşalmasına neden olur. Nitekim izleyiciler tarafından bu sahneler "Son sahnede önce, Papatya'nın, neredeyse çocuk yaşta kendisini kandırarak namusunu lekeleyen kötü kalpli zengini yalvarta yalvarta öldürme" sahnesi izleyiciler tarafından "coşkuyla" karşılaşılır (453).

Alt kesimin kimi davranış ve söylemleriyle de zengin-fakir ilişkisi sorgulanır. Bunlar zengin kesime karşı saygı ve mahcubiyet karışımı olan ifadelerdir. Füsun'un Kemal' dönük söylediği "Biraz Avrupa görüp sana layık olmam lazım değil mi?" sözü bunlardan biridir (515). Bu aynı zamanda Kemal'in mensup olduğu sınıfın üstünlüğünü kabul etmeyi de göstermektedir. Başka bir ifadeyle bu soru Füsun'un "içinde yetiştiği çevreden, kültürden dolayı kendini aşağı görmesinin" bir sonucudur (Aslanboğa, 2011: 1650). Aynı evde çalışan Fatma Hanım'ın akşam televizyon seyredirken 'salonun uzak bir köşesinde sandalyesinde iğreti bir şekilde oturması' konuyu destekleyen diğer bir ifadedir (256). Yoksulların bu davranışlarının yol açtığı algının zenginlerin zihin dünyasında nasıl olduğu üzerinde de durulmuştur. Bu algının biçimlenmesinde etkili olan alt kesimin davranışları, giyimleri ve fiziksel özellikleridir. Kemal, Satsat şirketine gelen Nesibe'yi tasvir eden "İstanbul'un uzak mahallelerinden ya da taşradan kusurlu bir Satsat ürününü değiştirmek, bedava bir Satsat takvimi ya da küllüğü almak için gelmiş de yanlışlıkla yukarı çıkmış bir müşteriye bakar gibi bir an boş boş baktım ona." ifadeleri hem bu algıyı doğrular hem bu bakışın kolektif bir özellik taşıdığını gösterir (500). Çünkü kullanılan 'uzak mahalleler, taşra, bedava, küllük' gibi kelimeler bir kişi hakkındaki

¹⁰ Güven, B. (2008). Aşkından Müze Yaratın Adamın Hikâyesi (Orhan Pamuk'la Röportaj).<http://arsiv.ntvmsnbc.com>

düşünceleri genelleştirilmekle birlikte zenginlerin zihin dünyasında böyle bir algının da olduğuna işaret eder.

SONUÇ

Toplumların kategorize edilmesini ön gören sınıf kavramı sıkça tartışmaların merkezinde yer almıştır. Bu özelliğinden ötürü güncelliğini koruyan kavrama yönelik olarak sosyal bilimlerde birçok söylem ve metin üretilmiştir. Amacı kavramın içeriğini açığa çıkarmak olan bu çalışmalarda birbirini tamamlayan, destekleyen bir sonuçla karşılaşılır. Genel anlamda kavrama dönük bu kuramsal çalışmalarda doğrudan bir anlatım söz konusudur. Örneğin Marx'ın sınıf kavramı sınıfları ekonomi imkânlarına ve üretim araçlarına sahip olup olmamaları bağlamında değerlendiren ideolojik bir görünüme sahiptir. Weber ve Bourdieu'da ise kavramın temeli ekonomi olmakla beraber bunun esnetildiği görülmektedir. Artık kavrama, ekonomi ve üretim araçları dışında statü, mekân, beğeni gibi ifadeler dâhil olur. Bunun bir sonucu olarak kimi çalışmalarda sınıf kavramı söz konusu olduğunda yukarıda belirtilen ifadelere paralel bir yaklaşım devreye girer. Bu anlamda örnek verilecek yapıtlardan biri *Masumiyet Müzesi*'dir. 2008 yılında yayımlanan *Masumiyet Müzesi* romanı sınıfsal açıdan farklı Nişantaşı ve Çukurcuma'da geçen bir aşk olayını konu edinir. İki mekânın ön plana çıktığı bu anlatımda göze çarpan şey sınıfsal farklılıklardır. Mekân, kişi, eşya, içecek-yiyecek, maddi olanaklar, eğitim, yaşantı ve zengin-fakir ilişkisi gibi konular bu sınıfsal farklılıklar bağlamında irdelenir.

Romanda sınıfsal farklılıklar bakımında ilk dikkat çeken unsur mekândır. Romanın temelini oluşturan Kemal ve Füsün arasındaki aşk, birbirinden tamamen farklı mekânlar olan Nişantaşı ve Çukurcuma'da geçer. Romanda bu iki semt toplumdaki sınıfsal farklılıkları gösterme bakımından birer semboldürler. Nişantaşı; zenginlerin Çukurcuma ise yoksul kesimin yaşadığı bir yerdir. Ayrıca romanda geçen lokantalar, mahalleler, evler de sınıfsal farklılıkları yansıtacak şekilde kurgulanmışlar.

Eserde sınıfsal farklılıkları gösteren diğer unsurlardan biri kişilerdir. Mensup oldukları aile, tasarruflarındaki maddiyat ve yaşadıkları hayat farklılıkları sembolize etmektedir. Bu nedenle onlar bireysel bir yaşantıyı değil, ait oldukları toplumsal kesimi temsil ederler. Bu anlamda yaşantı ve ekonomik göstergeler bakımından üst sınıf Kemal; alt kesim Füsün'la anılır. Romandaki diğer kişiler kahramanların bu konumuna göre pozisyon alırlar. Örneğin; Kemal'in çevresindekiler zengin; Füsün'un ise yoksul kesimdir.

Sınıfsal farklılıkları belirleyen diğer etmenler maddi olanaklar, eğitim ve yaşantıdır. Bu üç faktör arasındaki paralellik, birbirini tamamlama; bireylerin hangi sınıfa mensup olduklarını belirler. Kemal'in varlıklı bir aileden gelmiş olması hem eğitimini hem yaşam biçimini etkiler. Füsün da ise bunun aksi görülmektedir. O, alt kesimden olduğundan ötürü üst sınıfın aile bireyleri gibi bir eğitim göremez. Zengin veya fakir olmak hayatın hemen her alanında kahramanların karşısına çıktığı gibi toplumdaki sınıfsal farklılıkların nasıl olduğunu da gösterir.

Bunlara ilaveten eşya, yiyecek-içecek gibi faktörler de sınıfsal farklılıkların oluşmasında etkindir. Zenginler lüks ve ithal eşyaları; yoksul kesim ise ucuz ve yerli olanı kullanmaktadır. Kemal, kendisine ve ailesine ait eşyaları anlatırken, onların nereden alındığını ve fiyatını açıklaması; sınıfını belirtmek

düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Onlar; kahramanların nerede yaşadıklarını, hangi sınıfa mensup olduklarını; nasıl bir yaşantı sürdürdüklerini kodlar.

İki toplum arasında sınıfsal farklılıkların olduğuna dair diğer bir anlatım üst kesimin alt sınıfa bakışında yatmaktadır. Alt kesimi dışlayan, horlayan üst sınıfın bu üstenci yaklaşımıyla hayatın her alanında karşılaşılır. Bu değerlendirmeler; Kemal ve Füsün üzerinden yapılarak; iki toplum arasındaki sınıf farkı vurgulanır. Özellikle Kemal ve onun gibi üst sınıftan olanların birçok davranışında, söyleminde yoksul kesimi dışlayan, onları küçük gören bir bakış vardır. Bunu biçimlendiren nedenlerin başında yukarıda da belirtildiği gibi üst sınıfın kendisini onlardan ayrı gören anlayışından kaynaklanmaktadır.

Romanda zengin-fakir arasındaki ilişkide de benzer sınıf farkı mevcuttur. Bu aynı zamanda Nişantaşı ve Çukurcuma arasındaki ilişkinin bir yansımasıdır. Çünkü iki kesim arasındaki ilişkinin benzeri iki semt arasında da vardır. Nişantaşı zengin; Çukurcuma ise yoksul sınıfı temsil etmektedir. Semtlerden ve iki toplumdan yola çıkılarak zengin-fakir ilişkisinin bireyler üzerindeki etkisi, aralarındaki ilişki sürecini nasıl etkilediği ele alınmıştır. Farklı kutuplarda olmak, ilişkide önemli bir etkiye sahiptir. Aşk ilişkisinin ortaya çıkışında, devamında zenginlik-fakirlik belirleyici rol oynar. İki toplum arasında sınıfsal farklılıkların olduğunu desteklemek amacıyla aynı konuyu işleyen Yeşilçam filmlerinden de yararlanır. Böylece romanda üzerinde durulan konunun başka sanat dallarında da işlendiğini göstermekle; toplumda yaşanan gerçekçiliğe dikkat çekilir. Sonuç olarak Pamuk'un bu anlatımlardaki amacı; romanda iki toplum arasında var olan sınıfsal farklılıkları daha inandırıcı kılmak; somutlaştırmaktır.

KAYNAKÇA

- Akpınar, S., Şahin, B. (2017). Orhan Pamuk Romanlarında "Öteki". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt:5, Sayı:11. 330-344.
- Aksoy, N., Aksoy, B. (2008). Orhan Pamuk'un İstanbul'u: Söylemden Gerçekliğe, Gerçeklikten Söyleme. Nüket Esen-Engin Kılıç (Haz.). *Orhan Pamuk'un Edebi Dünyası*. (281-295). 1. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alçı, N. (2008). Pamuk Oryantalizmi. *Akşam Gazetesi*, 03.09.2008.
- Aslanboğa, A. (2011). Masumiyet Müzesi Romanı'nda Modernizm-Gelenek Algısı. *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 1645-1652*.
- Arslan, Z. (2012). Geçmişten Bugüne Eleştirel Bir Orta Sınıf Değerlendirmesi. *Toplum ve Demokrasi*, Yıl 6, Sayı 13-14, Ocak-Aralık, 55-92.
- Baday, Ö. N. (2011). Modern Kent Mekânlarında Mahallenin Konumu. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayırım Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. Şannan, D. F., Berkkurt, A.G. (Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Canatan, K. (2014). Siyasal Kimlikler ve "Yaşam Tarzları: Güney Marmara Bölgesi Örneği". *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/5 Spring*. 465-495. Ankara/Turkey (Erişim Tarihi: 01/09/2015)
- Çubukçu, M. (2011). Orhan Pamuk NTV'de. www.ntwmsnbc.com (10.09.2011), (Erişim Tarihi: 28.08.2015)
- Dellaloğlu, B. F. (2017). Nişantaşı İle Fatih'in İmkânsız Ortalaması Çukurcuma. *Edebiyat Eleştirisi Dergisi*. 7. S.100-108
- Demir, F. (2011). *Orhan Pamuk'un Romanları Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Van.

- Erol, S. (2014). Orhan Pamuk'un Romanlarının Tema Bakımından İncelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.
- Freire, P. (2008). *Ezilenlerin Pedagojisi*. Hattatoğlu, D. (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Güven, B. (2008). Aşkından Müze Yaratan Adamın Hikâyesi (Orhan Pamuk'la Röportaj). <http://arsiv.ntvmsnbc.com>
- Harvey, D. (2013). *Sosyal Adalet ve Şehir*. Morali, M. (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Lefebvre, H. (2007). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. Gürbüz, I. (Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Marinkovic, M. (2014). Orhan Pamuk's İstanbul. *Journal of Literature and Art Studies*, ISSN 2159-5836, October 2014, Vol. 4, No.10, 802-809.
- Marmasan, D. (2014). Bir Mekânsal Ayrışma Modeli Olarak Modern Gettolaşma: Televizyon Reklamları Üzerine Bir İnceleme. *Global Media Journal*. 5 (9)
- Marx, K., Engels, F. (2003), *Seçme Yapıtlar I*. Ardos, M., Belli, S., Kardam, A., Somer, K., (Çev.). Ankara: Eriş Yayınları.
- Marx, K., Engels, F. (2014). *Komünist Manifesto*. Satlıgan, N. (Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Okkan, O. (2012). İnsan Manzaraları Bir Kentin İzindeki Romancı: Orhan Pamuk. (04.11.2012) www.trtturk.com.tr/https://www.youtube.com/watch?v=AHNm0ptOMnA (Erişim Tarihi: 14.11.2015)
- Özdemir, C. (2012). Masumiyet Müzesi. (26.24.2012). 5N1K, cnnturk.com (Erişim Tarihi: 15.10.2015)
- Pamuk, O. (2015). *Resimli İstanbul Hatıralar ve Şehir*. 1. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Pamuk, O. (2010). *Manzaradan Parçalar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (2008). *Masumiyet Müzesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (2011). *Saf ve Düşünceli Romancı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sağlam, M. (2014). Orhan Pamuk'un Romanlarında Erkeğin İktidarı.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Saygılı, E. (2012). Orhan Pamuk'un Romanlarında Taşra. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Afyonkarahisar.
- Sunat, H. (2008). Merhum Kemal Basmacı Bey'le Hasbıhal-I. *Varlık Dergisi*, Kasım, 28-34.
- Sunat, H. (2008). Merhum Kemal Basmacı Bey'le Hasbıhal-II. *Varlık Dergisi*, Aralık, 58-64.
- Süzük, A. Ş. (2011). Orhan Pamuk'un "Kar" Ve "Masumiyet Müzesi" Adlı Romanlarında Kadının Temsili. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, İstanbul.
- Şahin, B. (2015). Orhan Pamuk Romanlarında Oryantalizm.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Turner, B. (2007). *Eşitlik*. Şener, B. S. (Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Türkeş, Ö. (2008). Kırık Bir Kalbin Romanı. *Radikal Gazetesi*.05.09.2008.
- Ünal, A., Z. (2017). Bourdieu'nün Tabakalaşma Teorisi Bağlamında Üst Sınıftan Alt Sınıfa Doğru Hayat Tarzı Tahakkümü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*.10/49, 380-388.
- Zariç, M. (2014). Postmodernist Yapısal Eleştiri Bağlamında Orhan, Pamuk'un *Masumiyet Müzesi* Adlı Romanı. Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi; Cilt 4 Sayı 2, 46-75.
- Weber, M. (2016). *Ekonomi ve Toplum*. Boyacı, L. (Çev.), İstanbul: Yarın Yayınları.

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 14.11.2019 | Kabul Tarihi: 19.12.2019

İBNÜLEMİN MAHMUD KEMAL İLE KEMALEDİN HARPUTÎ EFENDİ'NİN MEKTUPLAŞMALARI- II

Doç. Dr. Ahmet KARATAŞ*

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk-İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı
karatasahmed@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-8469-2996>

Atıf / Citation: Karataş, A. (2019). İbnülemin Mahmud Kemal ile Kemaleddin Harputî Efendi'nin Mektuplaşmaları- II. *İnönü University International Journal of Social Sciences & İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS)*, 8(2), 619-644.

Özet:

İki makaleden oluşan bu serinin ilkinde İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın müderris ve müftü Harputlu Mehmed Kemaleddin Efendi'ye gönderdiği mektuplardan Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi'nde bulunanları Kemaleddin Efendi'nin bazı müsveddeleri ve bir mektubuyla birlikte ele alınmıştır. Bu makalede ise Kemaleddin Efendi'nin ömrünün son yıllarında Harput'tan İbnülemin'e yolladığı İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde mahfuz mektupları incelenmiştir. Bu mektuplarda Kemaleddin Efendi'nin Şark İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanmasının etkisini üzerinden atamadığı görülmektedir. Kronik diyabet ve göz hastalığına ömrünün son yıllarında yakalandığı mesane kanseri, damar sertliği de eklenince mektuplarının ana konusu ister istemez sağlık meseleleri

* Bu makale serisini yayımlama hususunda gösterdiği titizlik ve samimi alakası için İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Dr. Serkan Demir Bey'e teşekkür ederim.

(Bu makale, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*'nin VIII/1 (Haziran 2019) sayısında yayımlanan "İbnülemin Mahmud Kemal İnal ile Kemaleddin Harputî Efendi'nin Mektuplaşmaları- I" adlı makalenin devamı mâhiyetinde olduğundan bütünlüğü koruma adına Chicago atf sistemine göre düzenlenmiştir.)

olmuştur. Kemaleddin Efendi mektuplarına daha evvel yayımladığı Aliyyü'l-Kârî'nin *el-Mülemma'* adlı risâlesinin izâhlı tercümesini ve bazı şiirlerini de ilâve edip göndermiştir. Bu şiirler arasında en dikkat çeken hemşehrisi Abdullah Cevdet'in ölümü üzerine yazdığı tarih manzûmesidir. Devirlerinin ve muhitlerinin mühim simâlarından olan İbnülemin ile Kemaleddin Efendi'nin mektuplarının da diğer eserleri gibi ilim ve edebiyat tarihimize katkı sağlayacağını ümid ediyoruz.

Anahtar Kelimeler: Kemaleddin Harputî, İbnülemin Mahmud Kemal, Abdullah Cevdet, İshak Re'fet [İşitman], mektup.

THE CORRESPONDENCE OF İBNÜLEMIN MAHMUD KEMAL AND KEMALEDDİN HARPUTİ- II

Abstract:

In the first article of this series consisting of two articles, the letters of İbnülemin Mahmud Kemal İnal which are found in the Şark İstiklâl Mahkemesi and adressed to müderris and müftü Mehmed Kemaleddin Efendi were examined along with some rough copies of Kemaleddin Efendi. In this article the letters that were sent from Kemaleddin Efendi from Harput to İbnülemin in the last years of his life were examined. The letters are now a part of the Istanbul University Rare Book Collection. It can be clearly seen from the letters that Kemaleddin Efendi did not overrule the influence of his trial in the Şark İstiklâl Court. Due to chronic diabetes and the additon of bladder cancer and vascular stiffness in Kemaleddin Efendi's last years the main subject of the letters were health issues. Kemaleddin Efendi sent along an explanation of his translation of Aliyyü'l-Kârî's *el-Mülemma'* and some of his poems with the letters. The most remarkable among his poems is the chronogram he wrote upon the death of his fellow-townsmen Abdullah Cevdet. We hope that the letters of two famous characters of their times and circles will make a contribution to our literature on their works.

Key Words: Kemaleddin Harputî, İbnülemin Mahmud Kemal, Abdullah Cevdet, İshak Re'fet [İşitman], letters.

GİRİŞ

XX. asrın kültür adamlarından İbnülemin Mahmud Kemal Bey (ö. 1957) ile âlim, müderris, müftü ve şâir Harputlu Mehmed Kemaleddin Efendi'nin (ö. 1936) yaklaşık elli yıllık dostluklarının işareti sayılan mektuplarını birbiriyle irtibatlı iki makale hâlinde ele almış bulunmaktayız. İlk makalede İbnülemin'in gençlik döneminde gönderdiği mektuplardan Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi'nde mahfuz on beşi ile Kemaleddin Efendi'nin beş cevap müsveddesini ve her ikisinin mektuplarla gönderdikleri bazı metinleri inceleyip değerlendirmiş, onları birtakım notlarla bugünkü harflere aktarmıştık.¹ Bu makalede ise Kemaleddin Efendi'nin ömrünün sonlarında yazıp İbnülemin'e gönderdiği bazı mektupları inceleyeceğiz.

1) Kemaleddin Efendi'nin Mektuplarının Muhtevâsı

Makalemizin konusunu oluşturan mektuplar İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi İbnülemin Koleksiyonu'ndaki 239 numaralı dosyadadır.² Tamamı dokuz adet olan bu

¹ bk. Ahmet Karataş, "İbnülemin Mahmud Kemal İnal ile Kemaleddin Harputî Efendi'nin Mektuplaşmaları- I", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, VIII/1 (Haziran 2019), s. 112-169.

² İÜ Rektörlüğü'ne yaptığımız mürâcaat neticesinde konuyla ilgilenen sayın rektör Prof. Dr. Mahmut Ak Hocamıza, İÜ Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanı Dr. Pervin Bezirci ve İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi Şube Müdürü Öğr. Gör. Nuriye Yasemen Akçay Hanımefendilere şükran ve minnet borçluyum. İbnülemin'e gönderilen yüzlerce

mektuplardan biri 17 Mayıs 1316/ 30 Mayıs 1900 tarihlidir; geriye kalan sekizi ise 1930-1935 tarih aralığını kapsamaktadır.³

Mektupların 1900 tarihli olanı dışındakilerin ana konusu Kemaleddin Efendi'nin kendisini yavaş yavaş ölüme sürükleyen hastalıklarıdır. 30 Mayıs 1900 tarihli mektupta ise 1899'da Ma'mûretü'l-azîz Vilâyet Matbaası'nda neşrettiği fakat baskısından dolayı memnun kalmadığı *Kasîde-i Münferice'nin Tahmîsiyle Berâber Türkçe Şerhidir* adlı risâlesinin İbnülemin'in himmetiyle İstanbul'da yeniden bastırılacak olmasını konu edinmiştir.⁴

Hilâfeti savunduğu ve şapka takmak gibi bazı inkılaplara karşı olduğu iddiâsıyla 1926'da gözüne alınarak Şark İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanıp işini, maaşını, bazı maddî varlıklarını yitirmesi, sürgüne gönderilmesi,⁵ önce ağabeyi sâbık mebus ve Harput vâizi Mehmed Said Efendi'nin (1926), sonra eşi Mutîa Hanım'ın vefâtı (1930) sıhhatini bozmuş ve onu ağır hastalıkların pençesine bırakmıştır. Mektuplarında hastalıklarının seyrini teferruatlıca anlatmasına rağmen onlarda bir hikmet araması, günâhlarına keffâret görmesi, her seferinde "*Elhamdülillâhi alâ külli hâl*" diyerek hâline şükretmesi dikkate değerdir.

Kemaleddin Efendi 17 Mart 1930 tarihli mektubunda bir süredir cevap yazamadığı için İbnülemin'e mazeret ve üzüntülerini beyân etmektedir. Gözlerindeki rahatsızlık sebebiyle 1920'de İstanbul'a geldiğinde⁶ yaptıkları kısa görüşmenin hazzını hâlâ unutamadığını belirtmekte, son yıllarda başına gelenlerden dolayı uzlete çekildiğini vurgulamaktadır. "...dürlü dürlü felâkete ma'rûz kalarak ve muhtâc-ı tesellî bir hâlde zîr ü zeber olduğum nazar-ı i'tibâre alınırsa bu hususdaki büyük kusûrumun afv-ı kerîmâneye mazhar olacağına ümîdim vâsık u ber-kemâldir" ifâdesi hem özrünü hem de içinde bulunduğu ruh hâlini ve yaşadığı sarsıntıları göstermektedir. Buna rağmen metânetini korumakta, devlet idârecilerine ve millete ihânet etmediğini, Hakk'a karşı işlediği kusurlardan dolayı başına bunların geldiğini söyleyerek teselli bulmaktadır. Nitekim Samsun'dayken yazdığı

*Kendi cürmümdür yıkan mutlak beni
Sanma haksız etdi rüsvâ Hak beni*

mektubu ihtiva eden ve bugüne kadar varlığı bilinmeyen bu koleksiyon bizim mürâcaatımız sayesinde ortaya çıkmış bulunmaktadır. İÜ Kütüphane ve Dokümantasyon Dairesi'nin desteğiyle bu evrakı okuma, tasnif etme ve değerlendirme çalışmalarına başlamış bulunmaktayız.

³ Aynı koleksiyonun 238 numaralı dosyasında Kemaleddin Efendi'nin İbnülemin'e 1899-1916 tarihlerinde gönderdiği 23 mektubu daha vardır. Yukarıda bahsettiğimiz 1900 tarihli mektubun da 238 numaralı dosyaya ait olması gerektiği kanaatindeyiz. Bu mektubu tasnif esnasında söz konusu dosyaya ilâve edeceğimizden makalemize koymadık. Bir makale hacmini aşacak olan 238 numaralı dosyadaki mektuplarla ilgili çalışmamız ise devam etmektedir.

⁴ Konuyla ilgili daha geniş bilgi için bk. Ahmet Karataş, "İbnülemin Mahmud Kemal İnal ile Kemaleddin Harputî Efendi'nin Mektuplaşmaları- I", s. 119, 137, 145-148.

⁵ Teferruatlı bilgi için bk. Ahmet Karataş, "Şairini Vazifesinden Edip Sürgüne Gönderen Bir Gazelin Hikâyesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, LIX/2 (Eylül 2018), s. 83-111.

⁶ bk. Ahmet Karataş, "Harputlu Efendîgil Âilesinin Yakalandıkları Katarakt Hastalığıyla İlgili Manzumeleri", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, VI/12 (Eylül 2019), s. 75-89.

şeklindeki beyitte de bunu ifâde etmiştir.⁷ Yarım asra yakın uhdelerinde bulunan Harput Yusuf Kâmil Paşa Medresesi'nin önce Tevhîd-i Tedrisât Kanunu'yla kapatılması (1924), sonra İl Özel İdâresi'nce el konulup yıktırılmasının üzüntüsünü de hâlâ üzerinden atamamış görünen Kemaleddin Efendi, medresenin kuruluşunda emeği geçen İbnülemin âilesini hayırla yâd edip sözü buranın son mezunlarından oğlu Ömer Naîmî Bey'e (Erdem/ Efendigil, ö. 1966) getirmekte ve onun Ankara Hukuk Mektebi'ni bitirerek Sandıklı kazâsında (Afyonkarahisar) savcılık stajı yaptığını haber vermektedir. Kemaleddin Efendi'nin mektubu yazmasındaki esas sebep Ömer Naîmî'den İbnülemin'in çok yakın dostu Hüseyin Vassâf Efendi'nin vefâtını (21 Ekim 1929) öğrenmiş olmasıdır. Kemaleddin Efendi de Hüseyin Vassâf Efendi'nin şöhretinden haberdârdır. Hattâ Vassâf Efendi'nin 1925'te tamamladığı *Sefîne-i Evliyâ*'sında onu "urefâ-yı asrdan" sayması,⁸ onun da *Sefîne*'nin tamamlanması vesilesiyle manzûm bir takdirnâme yazması gıyâben de olsa tanıştıklarını göstermektedir.⁹ İbnülemin'e taziyelerini sunan Kemaleddin Efendi Vassâf Efendi'nin irtihâlinin "âlem-i irfân ve ehl-i îmân" için ebedî bir kayıp olduğunu belirterek teessürünü dile getirmekte, kendisine gösterdiği teveccühü ve iltifâtlarını esirgememesi istihâmıyla mektubunu bitirmektedir.

3 Ekim 1931 târîhli mektubunda Kemaleddin Efendi Aliyyü'l-Kârî'nin *el-Mülemma*' adlı risâlesini o senenin yaz aylarında İbnülemin'e yolladığını ancak cevap almayınca risâlenin yerine varmadığı endişesine kapıldığını; bu mektupla da babası Abdülhamid Hamdî Efendi'nin şiirlerinden bir seçki gönderdiğini söylemektedir.¹⁰ İbnülemin'den gelen cevaptan sonra 23 Ekim 1931'de yazdığı mektupta *Mülemma*'ın ulaşmadığını öğrenmesi üzerine risâleyi yeniden yazıp ilişikte gönderdiğini kaydetmektedir.¹¹

Kemaleddin Efendi, harf inkılâbına rağmen Latin alfabesini kullanmamış, mektuplarını eski harflerle yazmış, zarfın üzerine Latin harfleriyle yazılması gereken isim ve adresi ise başkalarına yazdırmıştır. 23 Ekim 1931 tarihli mektubunda bu sıkıntıya değinmiş ve -adres muhtemelen okunaklı yazılmadığı için- mektubunun kaybolduğundan dert yanmıştır. Mektuptan anlaşıldığına göre yakın zamanda Kemaleddin Efendi'nin babasının şiirlerini ondan isteyen İbnülemin son mektubunda da dedesi Ömer Naîmî Efendi'nin (ö. 1299/1882) şiirlerini istemiş, o da dedesinin Türkçe şiirinin pek bulunmadığını söyleyerek onun bir mısra ve beytini göndermiştir.

Müzmin şeker ve göz hastası olan Kemaleddin Efendi 1932'nin ilk aylarından itibaren damar sertliği rahatsızlığına da yakalanmış, bunu mesane kanserinin en önemli belirtisi sayılan idrarda kanama izlemiştir.¹² Sürekli yakan ve kaşıtan bir öksürük (gıcık), şiddetli titremeler, vücudunun değişen sıcaklık değerleri ve kalp çarpıntıları sebebiyle uyku düzeni bozulmuş; sağlığı, huzur ve rahatı büsbütün kaybolmuş, ölümü gözler hâle gelmiştir. 17 Aralık 1932'de gönderdiği cevâbi

⁷ Ahmet Karataş, "Kemâleddin Harputî Efendi'nin Şiirleri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 50 (Haziran 2016), s. 128.

⁸ Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), İstanbul: Kitabevi, 2006, II, 139.

⁹ bk. Ahmet Karataş, "Kemâleddin Harputî Efendi'nin Şiirleri", s. 101-102.

¹⁰ Bu ek mektupların bulunduğu dosyada yoktur.

¹¹ Kemaleddin Efendi bu risâleyi daha önce *el-Mülemma*' şerhu'n-na'ti'l-murassa' bi'l-mücennesi'l-müsecca' ismiyle neşretmiştir (İstanbul: Ahmed Kâmil ve Şeriki Matbaası, 1927, 20 sayfa). Teferruatlı bilgi ve mukâyeseli neşir için bk. Ahmet Karataş, "Aliyyü'l-Kârî'nin *el-Mülemma*' şerhu'n-na'ti'l-murassa' Adlı Arapça Risâlesinin Tercüme ve Şerhi", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 37 (Ocak-Haziran 2016), s. 147-197.

¹² aş. bk. 17 Kânûn-ı Evvel 1932 tarihli mektup.

mektupta “*İstirâhat-i yevmim mikdâr-ı nevmim ile mütenâsibdir. O da âdetâ muhâl râddesindedir.*” diyerek çektiği uykusuzluğu dile getirmiş, mektuba ilâveten gönderdiği şiirlerin ikisinde bozulan sıhhatini hikâye etmiştir.

*Gece gündüz evimde ferd oldum
Pek acîb mübtelâ-yı derd oldum*

*İki zıd bende ictimâ’ etdi
Aynı bir hâlde hârr ü serd oldum*

*Dışarıyı vücûdumun yanıyor
İçeriden zebûn-ı berd oldum*

şeklindeki mısralar ıztırâbını gözler önüne sermektedir.

Kemaleddin Efendi şiirlerinden beşini mektuba ilişirmiştir. Bunların ilki hemşehrisi, “*Harput’un sinesinden çıkan berrak su*”¹³ doktor Abdullah Cevdet’in ölümü (29 Kasım 1932) sebebiyle kaleme aldığı tarih manzûmesidir. Hollandalı şarkıyatçı Reinhart Pieter Anne Dozy’nin (ö. 1883) Hz. Peygamber’i marazî (patolojik) bir vak’a olarak gören *Essai sur l’histoire de l’Islamisme* adlı eserini *Tarih-i İslâmiyet* başlığıyla tercüme ve neşretmesi ve eserin ön tarafına eklediği “İfâde-i Mütercim” kısmındaki bazı düşünceleri sebebiyle şiddetli tenkidlere maruz kalıp “dinsiz”likle ithâm edilen Abdullah Cevdet çıkardığı *İctihâd* mecmuasında yayımlanan İslâm aleyhindeki yazılar sebebiyle de büyük tepki toplamıştır. Abdullah Cevdet ayrıca materyalist ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarındaki ideolojisinin fikrî temellerini oluşturan düşünceleri yüzünden de tartışmaların odağında yer almış, na’şî musalla taşında yatarken bile cenaze namazının kılınıp kılınmayacağı meselesiyle münâkaşa konusu olmuştur.¹⁴

Kemaleddin Efendi onun ölümü üzerine yazdığı şiire “*Bâis-i mağfîret bir nev’ zahr-ı âhiret*” şeklindeki müsâmâhalı mısra başlık olarak koymuşken beyitlerde ona âdetâ ateş püskürmektedir. “Fesadı çok *İctihâd* mecmuasının nâşiri, din hâini Abdullah Cevdet Allah’a şükür geberip cehenneme gitti. Çok elem verici, katmerli bir derde ulaşsın. Bu kâfir adam mizâcen (fıtraten) Hz. Peygamber’e düşmandı. Onun hakkında çok büyük yalanlar yazıyordu. İkinci Ebû Cehil idi, şimdi ona yakın oldu. Allah bilir bu, cehennemin dibini bile kirletir. Geberince onun tam tarihini şöyle söyledim Kemâl! Abdullah Cevdet cehennem meclisine girdi!” şeklinde nesre çevirebileceğimiz söz konusu manzûmesinden sonra yazdığı

*Şübhesizdir şübhesizdir şübhesiz
Kâfirin afvına imkân vermeyiz*

beytiyle de kıyâmette onun aleyhine şâhitlik yapacağını belirterek kızgınlığını perçinlemektedir.

TBMM III. Dönem Diyarbakır milletvekillerinden Gaziantep’li İshak Re’fet Bey [Işıtman, ö. 1946] Elaziz’de maârif müfettişi iken Kemaleddin Efendi’nin

*Cân âleminde bir cevelân etmek isterim
Ben lâ-mekânda tayy-ı mekân etmek isterim*

¹³ Mazhar Osman [Usman], “Abdullah Cevdet’in Tabutu Önünde”, *İctihad*, sy. 358 (Aralık 1932), s. 5875.

¹⁴ bk. M. Şükrü Hanioglu, “Abdullah Cevdet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988, I, 90-93.

Bîzâr u bî-huzûrum îlâhî zamânedin

Dergâh-ı izzetinde figân etmek isterim

şeklindeki kıt'asını¹⁵ beğenmiş ve yaptığı ilâvelerle onu gazel hâline dönüştürerek Kemaleddin Efendi'ye sunmuştur.¹⁶ Kemaleddin Efendi de gazeli tahmîs etmiş, *Son Asır Türk Şairleri*'nde yayımlaması için İbnülemin'e vermek üzere tercüme-i hâlini yazarken bunu da eklemek istemiş ama kaybettiğinden gönderememiştir.¹⁷ Bilâhere evrâkı arasında bulduğunda mektuba ilişirmiştir.

Kemaleddin Efendi'nin üçüncü şiiri "hastalığının şâhidi" olduğunu söylediği "gecelerde" redifli ilâhidir. Tespitimize göre şiir Erzurumlu İbrâhim Hakkı'nın (ö. 1194/1780)

Ey dâde nedür uyku gel uyan gecelerde

Kevkeblerün et seyrünü seyrân gecelerde

matla'lı nutkuna nazîredir.¹⁸ Kemaleddin Efendi nazîresinde kuşların bile zikrettiği gecelerde insana ağır uykunun yakışmadığını vurgulayarak Hakk'a dönmesini öğütlemekte, yitip giden ömrünün hesabını yapmasını, pişman olup feryâd ü figân ile yanmasını, işlediği günâhlara samimiyetle tevbe etmesini, O'nun rahmetinin indiği bu vakitlerin kıymetini bilmesini ve fırsatı kaçırmamasını istemektedir. Ona göre insan "hayvan gibi yatmakla" Allah'tan uzaklaşır, vuslat ise ancak uyanırken mümkündür.

Kemaleddin Efendi mektubundaki son iki şiirde yukarıda da değindiğimiz gibi hastalığının seyrini ele almakta, "ahvâl-i bîmârâne" sini resmetmektedir.

7 Şubat 1933 tarihli cevâbî mektup teşekkür ve Ramazan bayramı tebriği mahiyetindedir. 17 Ekim 1933 tarihli mektupta ise iyice ağırlaşan hastalığından, tedavi maksadıyla geldiği İstanbul'da İbnülemin'i görememesi sebebiyle duyduğu üzüntüden bahsederek özür dilemektedir. Öte yandan İstanbul'a geldiğinden haberi olan İbnülemin'den kendisini ziyâret etmesini beklediğini, görüşmemenin üzüntüsünü katmerlediğini söylemektedir.

19 Kasım 1933 tarihli mektup da yine cevap niteliğindedir. Kemaleddin Efendi İbnülemin'in yolladığı bir na't münâsebetiyle şâir sahâbi Hassân b. Sâbit'in (ö. 60/680?) bir kıt'asını, babasının Arapça bir tahmisini ve 17. asır Mısır ulemâsından İbrâhim Lekânî'nin bir na'tini mektuba ekleyip göndermiştir. Bu ilâveler ve mektubuna kaydettiği şu cümlelerden onun ağır hastalıkları sürecinde söz konusu na'tlerden şifâ umduğunu, onları okuyarak teselli bulunduğunu anlıyoruz: "... *câlib-i Gufrân, mûcib-i azîm-i şükrân bulunan na't-i şerîf-i garrâ fâl-i hayr addedilerek derd-i elimime ma'nevî ve kavî bir devâ olur ümniyesiyle bendenizi nasıl mazhar-ı mesâr-ı bî-intihâ etdiğini arz u*

¹⁵ bk. Ahmet Karataş, "Kemâleddin Harputî Efendi'nin Şiirleri", s. 119.

¹⁶ Bir zamanlar klasik tarzda da şiirler yazan İshak Re'fet Bey, mebuslukla beraber bundan tamamen vazgeçmiş, dilin sadeleştirilmesi gerektiğini düşünenler arasına katılmış, TDK kurucu üyeliği esnasında yazdığı *Dil Kavgası, Ana Dilden Derlemeler, Türkçe İçin Bir Konferans* gibi eserler ve yaptığı çeşitli konuşmalarla "arı dil" in ateşli savunucusu olmuştur. (bk. Eren Aksu, *İshak Refet Işıtman [Hayatı-Sanatı-Eserleri]*, yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 80-105.)

¹⁷ Kemaleddin Efendi'nin bu terceme-i hâl dosyası İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, İbnülemin Bölümü kataloguna *Divânçe* adıyla kaydedilmiş olan şiir defterine eklenmiştir (nr. 3125). Bu defter terceme-i hâl dosyasıyla beraber tarafımızdan yayıma hazır hale getirilmiştir.

¹⁸ bk. Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Divân-ı İlâhiyât* (haz. M. Kayahan Özgül), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013, s. 328-329.

beyân edemem... Evsâf-ı cemîle-i Hazret-i Mustafâ inşâallahu Te'âlâ vesâtet ü delâlet-i hayrhâhâneleriyle hastalığıma devâ-bahş-ı rûhânî ve şifâ olacağı şübhesizdir."

Kemaleddin Efendi'nin İbnülemin Koleksiyonunda ulaşabildiğimiz son mektubu 25 Nisan 1935 târihlidir. Mektup, annesi Hamide Nergis Hanım'ın vefâtı sebebiyle (14 Nisan 1935)¹⁹ İbnülemin'e yazılmış bir taziyenâmedir. Kemaleddin Efendi mektupta ayrıca sıhhatinin iyice bozulduğundan bahisle tedâvi maksadıyla Elaziz Memleket Hastanesi'nin hâzık tabiblerinden Tahsin Bey'e [Soylu, ö. ?] gittiğini belirtmektedir. Mektupta yaklaşık dokuz ay sonra vefât edecek olan Kemaleddin Efendi'nin ölüm karşısındaki teslimiyetini gösteren his ve düşüncelerini okumak mümkündür. "İş bizim elimizde değildir, hüküm Allah'ındır. Kadere teslimiyet dışında bir şey fayda vermez." mânâsına gelen Arapça bir beyti naklettikten sonra, ölümü herkesin üzerinden geçmeye mahkûm ve mecbur olduğu bir köprü (merdiven) gibi gördüğünü söyleyen Kemaleddin Efendi mektubunu Nâbî'nin "Dünya sarayı her ne kadar çok süslü eve benzemekteyse de kitâbelerinde 'Oradaki her varlık fânidir.' âyeti (er-Rahmân 55/26) yazılıdır. Yeryüzü meşakkat yeri, zaman belâ mahallidir. Vücut nakşının içinde bulunduğu şartlar ve durumlar nihâyet böyledir." anlamındaki şu kıt'asıyla bitirmektedir:

*Eğërçi hâne-i pür-nakşdur sarây-ı cihân
Velî kitâbeleri "Küllü men aleyhâ fân"
Zemîn mahall-i anâdur zamân mekân-ı belâ
Vücûd nakşına ancak budur zemîn ü zamân*

Mektupların transliterasyonuna geçmeden önce gerek İbnülemin'in gerekse Kemaleddin Efendi'nin gençlik dönemlerinde birbirlerine gönderdikleri mektuplarda Osmanlı'daki münşeât geleneğini takliden sanatlı bir üslubu tercih ettiklerini, ihtiyarlıklarında ise sade ve doğrudan merâmlarını anlattıkları bir dil kullandıklarını belirtmek isteriz.²⁰

2) Kemaleddin Efendi'nin Mektupları

-1-

Hüve

Huzûr-ı âlî-i sa'âdetlerine

Arz-ı dâ'iyânemdir.

Hâk-pâ-yı edibâne-i mün'imânelerine bilhâssa selâm ve ihtirâmât-ı fâika takdîm ve da'avât-ı muvaffakiyet ve devâm-ı âfiyet-i sa'âdetleri tekrâriyle tezyîn-i lisân-ı ta'zîm eylerim. Çokdan beri iltifât-ı bâ'is-i ecell-i mübâhât-ı aliyyenizden mahrûm bulunduğum ma'lûmdur. İstanbul'da ma'lûl bir hâlde az bir zamânda şeref-mazhar olduğum lezzet-i telâkî zâika-i cân ü cenânımda hâlâ hüküm-fermâ ve bâkî iken takdîm-i arızadaki kusûrum kâbil-i inkâr değildir. Ma'a hâzâ ahîren makâm-ı âlî ve bütün âlemden bî-haber ve halka karşı değil, mücerred Cenâb-ı Hâlık'a karşı vukû bulan kusûr-ı gayr-ı mahsûr-ı âcizânem hasebiyle dürlü dürlü felâkete ma'rûz kalarak acınacak ve muhtâc-ı tesellî

¹⁹ İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970, IV, 2147.

²⁰ İbnülemin'in Kemaleddin Efendi'ye 1930'larda gönderdiği mektuplar elimizde yoktur, ancak onun diğer dostlarına gönderdiklerinden üslubundaki sadeliği görme imkânına sahibiz. (bk. Abdullah Uçman, "İbnülemin Mahmud Kemal Rızâ Tefvik Mektuplaşması", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, sy. 171 [43/3] [Temmuz 2014], s. 49-53.)

bir hâlde zîr ü zeber olduğum nazar-ı i'tibâre alınırsa bu hususdaki büyük kusûrumun afv-ı kerîmâneye mazhar olacağına ümîdim vâsık u ber-kemâldir. Şimdi büsbütün münhedim ve harâb bulunan medrese-i mukaddesemizde sâye-i veliyyü'n-ni'amîde usûl-ı ma'rûfesi üzere ikmâl-i [s. 2] tahsîl-i ulûm edip icâzet-i ilmiyye almış ve muahharan dahi bidâyeti yine bir nev' ihtiyârî ve nihâyeti bütün ıztırârî olarak Ankara Hukuk Mektebi'nden de me'zûn olup staj görmek üzere Sandıklı kazâsında müdde'î-i umûmî bulunmuş olan mahdûm-ı bendeleri Naîmî'den geçenlerde aldığım bir mektup hasbe'l-kader Hacı Hüseyin Vassâf Bey merhûmun irtihâlini ihbâr etmekle bendenizi son derece mahzûn ve mekrûb etdi. *Rahmetullâhi aleyhi rahmeten vâsia*.²¹ Binâen'aleyh sâhib-i kemâl ve sâlihu'l-a'mâl olan mûmâileyhin hakîkaten âlem-i irfân ve ehl-i îmân için zâyî'ât-ı azîme ve müessifeden bulunan bu ziyâ'-ı ebedî ve üfûlünün en ziyâde vâkîf-ı ahvâl, mukaddir-i ehl-i fazl u kemâl olan efendimizde te'sîr-i azîm hâsıl edeceğini düşündüm. Ne yapalım, hükm-i kader böyle imiş. Hemân Cenâb-ı Rahmân merhûmu mazhar-ı cemâl ü cinân ve zât-ı sa'âdetlerini de âfiyet-i kâmileye nâiliyetle dünyevî uhrevî şâdân ü kâmrân eylemesi da'avât-ı mahsûsasını ma'rız-ı ta'ziyetde tekrâr eyliyorum.

حُكْمُ الْمَنِيَّةِ فِي الْبَرِيَّةِ جَارِي ... مَا هَذِهِ الدُّنْيَا بِدَارِ قَرَارٍ²²

Müftehir-i dâimîsi bulunduğum teveccühât-ı veliyyü'n-ni'amîlerinin ibkâ buyurulması istihâmıyla hatm-i kelâm eylerim efendim hazretleri. Ol bâbda.

17 Mart 930 Harput'da.

Sâbık El'azîz Vilâyeti Müftîsi Kemâleddîn

-2-

Hüve

Arz-ı dâ'iyânemdir.

Lehül-hamd ehass-ı âmâlîm olan âfiyet-i edîbânelerini tebşîr ve gönlümü envâr-ı mesâr-ı bî-şümâr ile tenvîr eden 23 Eylül 31 târihli emirnâme-i sa'âdetleri bir gün evvel zîver-i dest-i mübâhât ü tekrim, bâ'is-i inşirâh u şâdî-i azîm oldu. Emr-i edîbâne ve ârifânelerine imtisâlen hemân peder efendi merhûmun âsâr-ı manzûmesinden mücerred müte'addid müntehab minh olmak için bir kısım eş'ârı leffen takdîm kılındı.

Adem-i tefahhus husûsundaki terâhî-i yârân mahzâ tevki-i tasdikâtdan mütevellid olduğu şübhesiz ve nümâyândır. Ma'a hâzâ bendeniz bütün ihmâl de etmemişdim. Çünkü takrîben bundan iki üç ay evvel bir arıza takdîm etmiş ve teberrüken Aliyyü'l-Kârî âsârından *Mülemma'* ünvanı altında ba'zı izâhâtı ile berâber gâyet [s. 2] belîğ bir salavât-ı şerîfe de leff eylemişdim. Şimdiye kadar vüsûlü haberine nâil olamadığımdan müte'accib ve muztarib oluyor ve fakat emsâli mesbûk olduğu üzere hasbe'l-mevsim sayfiyyede bulunduğunuz bir zamâna musâdif olduğuna zâhib olarak emirnâme-i cevâbîsine sonbaharın sonunda mazhar olabilirim diye mütesellî bulunuyordum. Şu hâlde henüz alınmadığı anlaşıldığından lütfen encümenden ve nâm-ı sa'âdetlerine olan

²¹ "Allah'ın engin rahmeti onun üzerine olsun." mânâsına gelen bir niyâz cümlesidir.

²² "Dünyada ölümün hükmü geçer. Burası ebediyyen kalınacak bir yer değildir." anlamına gelen bu beyit Abbâsi dönemi şâirlerinden Ebû'l-Hasan Ali et-Tihâmî'nin bir mersiyesinden alınmıştır. (Bilgi, kaynak ve değerlendirmeler için bk. Yahya Suzan, "Ebu'l-Hasan et-Tihâmî ve Ünlü Mersiyesi", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/18 [2017/3], s. 152-166.)

muharrerâtın iblâğ ve îsâl edilmekte olduğu mevâki'dan taharrî ve tahkik buyurulmasını istihâm ve ihtirâmât-ı fâika takdîmiyle hatm-i kelâm eylerim efendim hazretleri.

3 Teşrîn-i Evvel [Ekim] [19]31
ed-Dâ'î Sâbık El'azîz müftîsi Kemâl

-3-

Hüve

Ma'rûz-ı dâ'iyânemdir.

Înâyeten ihsân buyurulan cevâbnâme-i sa'âdetleri şeref-vâsıl ve bi't-tab' mübâhât ve meserrât-ı kesîre hâsıl oldu. Lutf-ı iltifâta ibrâz-ı eser-i teveccühâta dâimâ müteşekkirim. Arîza-i sâbıkamın ma'a-melfû[fâ]tihâ zıyâına teessüf etdim. Muharrerât-ı âcizânemin zarfları şimdi bi'l-mecbûriyye ellere, ecnebî ellere yazdırıldığı cihetle ihtimâl ki o arızamın üstü okunaklı yazılmamış olmasından merâkizden bir merkezde mektûb kaybolmuştur. Yoksa arızalarımın cevâbsız kalmayacağı bendenizde ma'lûm ve muhakkaktır.

Cedd-i merhûmun evvelce takdîm ettiğim kasîde-i Arabiyyesinden²³ ve bir de Hicâz târihi manzûmesinden²⁴ başka Türkçe başlıca eş'arı yokdur. Yeniçeriler tarafından bin iki yüz otuz

²³ Bu kasîde Ömer Naîmî Efendi'nin Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'e (ö. 1275/ 1859) yazdığı 10 fasıllık Arapça medhiyye olmalıdır. Kemaleddin Efendi bu kasîdeyi kendi yazdığı *Hadîs-i Erbaîn Risâlesi* ile birlikte İbnülemin'e göndermiştir.

قَفِي يَا سَعَادُ وَاشْفِينِي بِكَلِمَةٍ ... إِذِ الْجِسْمُ قَدْ ذَابَ وَخَابَ بِفِرْقَةٍ

beytiyle başlayan kasidenin İbnülemin'deki nüshasında başlık bulunmamakla birlikte Ömer Naîmî Efendi'nin her bir faslı "dürr" diye tavsif etmesinden hareketle kasîdeye *Dürrer* diyebiliriz. Nitekim kasîde de içinde bu kelimenin geçtiği aşağıdaki beyitle bitmektedir:

فَخُذْ لِي عَشْرَ دُرِّ مِنْهُ أَرَى فَعَلَّ لَهُ ... فَهِيَ دُرٌّ قَدْ جَاءَ فِي حُسْنِ حِكْمَةٍ

(bk. İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, İbnülemin Koleksiyonu, nr. 3059, vr. 15^b-22^a. Kasidenin yer aldığı defterin ilk sayfasında İbnülemin Kütüphanesi âdiyet mührü olmasına rağmen defter koleksiyon dışında bırakılıp Türkçe Yazmalar Bölümü'ne 10509 demirbaş numarasıyla kaydedilmiştir. Kemaleddin Efendi'nin *Rekâik: Hadîs-i Erbaîn Risâlesi* defterin baş kısmındadır. Kasîde bu risâlenin devamı addedildiğinden olsa gerek kayıtlara girmemiştir.)

²⁴ Kemaleddin Efendi'nin bundan kastı babası Abdülhamid Hamdi Efendi'nin hacca gitmesi vesilesiyle Ömer Naîmî Efendi'nin yazdığı aşağıdaki tarih manzumesidir. Kemaleddin Efendi bunu İbnülemin'e yolladığı şiir ve terceme-i hâl defterinin ilk sayfasına "*Maḥdûm-ı âlîleri peder efendi merhûm Hicâz'a gittiği sene cedd-i muhteremin imlâ etdirdiği manzûme-i târihiyye*" notuyla kaydetmiştir. Bu şiir onun kitapları arasında bulunan bir mecmuada da kayıtlıdır. Kemaleddin Efendi'nin yukarıdaki notta "yazdığı" yerine "imlâ etdirdiği" demesinin sebebi Ömer Naîmî Efendi'nin o tarihlerde katarakt sebebiyle gözlerini kaybetmiş olmasıdır.

Târih-i Hacc-ı Abdülhamid Efendi

Verdi Hudâ Abdülhamid Hamdi Efendi'ye kemâl

Hacc etmeği farz eyledi emrine etdi imtisâl

Yüz sürdü hâk-i Taybe'ye ol hâk-i pâk-i türbeye

Kıldı muhabbet Ravza'ya dökdi gözünden eşk-i âl

Azm etdi tâ Beytü'l-Harâm ihrâma etdi ihtirâm

Asl-ı tavâf etdi merâm kıldı mukadder Zü'l-celâl

Cümle menâsik bi't-tamâm hatm oldu ber vefk-ı merâm

Feth oldu çün Bâbü's-selâm etsin kabûl ol lâ yezâl

dokuzda [m. 1824] şehid edilen Ayntâb ulemâsı hakkında da yine Arabî bir manzûme-i târihiye vardır.²⁵ Merhûmun ekser âsâr-ı edebiyesi rümûz ve latîfeli ba'zı mısra' ve müfredâtıdır. Meselâ müftülüğü zamânında gâyet yakışıklı bir delikanlı bir kuzu getirerek “Müftü Efendi! Bu kurbân olur mu?” demiş, o da cevâben “Kuzu kurbân olamaz ben sana kurbân olayım” mısra'ını îrâd eylemiştir.²⁶ [s. 2] Bidâyet-i tahsîlimizde bendeniz için de her ders kitâbı yeni başlanıldıkda bir beyit söylerdi. Sabâvet hasebiyle hepsini zabt u hıfz edemedim. Bir kere bazı esmâ-ı mütenâsibenin ebced hesâbıyla yekdîgerine muvâfık olduğunu öğrederek bendenize hitâben demiş idi ki

Sa'y ü ilmin müttehiddir resm-i ta'dâdı Kemâl

*Sa'y kıl nâmın gibi kadrin dahi bula kemâl*²⁷

Rahmetullâhi aleyhi rahmeten vâsia.²⁸

Evvelce takdîm edilip de zâyi olan salavât-ı şerîfenin bir nüshası ile esmâ-i mütenâsibe-i mezkûre melfûdur.²⁹

Mahdûmlar dâmen-i sa'âdetinizi öperler. Na'imî bendeniz avukatdır. Karadaşı³⁰ Niksar'da [Tokat] icrâ memurudur. Zavallı Na'imî körbağırsak hastalığına dûçâr olmuş, yirmi beş gün yatmışdı. Bir buçuk ay sonra inşaallah ameliyat yaptırmak için İstanbul'a gelmeye mecbûrdur.

Hak haccını mebrûr ede hem sa'yini meşkûr ede

Ecr-i cezûl mevfur ede görmeye ömründe melâl

Kılsun hemân Rabb-ı Mecîd ikbâl ile bahtın sa'id

Her gün ola ömri mezîd bed-hâhı olsun pâymâl

Böyle Na'imî söyledi târihini zabt eyledi

Mahdûm efendi sa'y ile haccı edâ kıldı bu sâl

مخدوم افندی سعی ایله حجی ادا قلدی بو سال

1291 [1874]

(Kemaleddin Harputî, *Dîvânçe*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, İbnülemin Blm., nr. 3125, vr. 1^a; *Mecmû'a*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazmalar Blm., nr. 36143, vr. nr. yok; nr. 00036, vr. nr. 143^a.)

²⁵ Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinde bulunan Efendigil âilesine ait kitap koleksiyonunun yazmaları üzerinde yaptığımız çalışmalar sırasında *Hâzâ Târihu Şühedâi Ayıntâb Aleyhim Rahmetü'l-Meliki'l-Vehhâb li-Ömer en-Na'imî el-Harputî* başlıklı, 1239/ 1824 tarihli ve *مَعَ الصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ ذِي الشَّانِ ... مَعَ الصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ ذِي الشَّانِ* matla'lı 37 beyitlik bu manzumeye ulaştık. Ancak makalemizin hacmini zorlamamak için bunu başka bir çalışmada ele almayı düşünüyoruz. Ömer Na'imî Efendi'nin Yeniçeriler tarafından öldürülen Antep ulemâsı hakkında tarih düşürmesinin sebebi kendisinin o sıralar talebe sıfatıyla orada bulunmasıdır. Ders halkasına katıldığı, Sunguroğlu'nun kaydına göre kendisinden icâzet aldığı Antep'in önde gelen âlimlerinden Küçük Hâfız Necib Efendi başta olmak üzere istifade ettiği zevâtın katledilmeleri Ömer Na'imî Efendi üzerinde büyük tesir bırakmış, orayı terkedip tahsilinin devâmı için Kayseri'ye gitmiştir. (İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, İstanbul: Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı, 1959, II, 149.)

²⁶ Elazığ'da sevgi ve şefkat ifade eden, “yavrucuğum, cânım” gibi kelimeler yerine kullanılan “Ben sana kurban olayım, hayran olurum, kurban olurum, hayran, kurban” gibi tâbirler hâlâ yaygındır. Binâenaleyh, Ömer Na'imî Efendi “kurban” kelimesini bu mahallî kullanımı da göz önünde bulundurarak tevriyeli bir şekilde söylemiştir.

²⁷ Beytin ilk mısraında “sa'y” ve “ilm” kelimelerinin ebced karşılığının aynı rakama (140) tekâbül ettiğine işaret vardır. İkinci mısradaki “nâm” ve “kemâl” kelimelerinin her biri de 91 sayısına tekâbül etmektedir.

²⁸ “Allah'ın engin rahmeti onun üzerine olsun.” mânâsına gelen bir niyâz cümlesidir.

²⁹ Kemaleddin Efendi'nin *Salavât-ı şerîfe*'den kasdı Aliyyü'l-Kâri'nin *el-Mülemma*' risâlesidir. 25 Zilhicce 1349 (13 Mayıs 1931) istinsâh tarihli bu risâle mektuba eklenmiştir. Ancak bahsettiği ebced listesi yoktur.

³⁰ Abdülhamid Hamdî Bey (Erdem, ö. 1983).

Cenâb-ı Hak muvaffak etsin, âmin. O sırada mutlaka hâk-pâ-yı mün'imânelerine de yüz sürerler efendimiz hazretleri.

23 Teşrîn-i Evvel [Ekim] [19]31

Sâbık El'azîz müftîsi Kemâl

-4-

Hüve

Huzûr-ı âlî-i sa'âdetlerine

Arz-ı dâ'iyânemdir

Mücerred istifsâr-ı hâtır-ı fakîr, tefakkud-i hâl-i abd-i pür-taksîr zımında bu kere lutfen ve keremen irsâl ü ihsân buyurulmuş olan 30 Teşrîn-i Sâni 1932 târihli lutfnâme-i sa'âdetleri şeref-vârid olarak âdetâ derdime şifâ, hasta gönlüme zevk u safâ bahş etmekle kalb-i dâ'iyânem hiss-i mesâr ü mübâhât-ı bî-gâyât ile doldu. Hakîkaten

Hoş o dem kim ser-i bâlînime dildâr gele

Pürsiş-i hâtır-ı bîmârım için yâr gele

sırrı bütün ma'nâsıyla hüveydâ oldu.³¹

Binâen'aleyh bu sûretle de mazhar olduğum nüvâziş-i bende-perverî ve iltifâta ve değerimin fevkinde olarak ibrâz buyurduğunuz hüsn-i zan ve eser-i teveccühâta karşı şükran-ı azîm takdîm ederim.

Zâten yedi beyitden ibâret olup kevâkib-i seb' seyyâre kadar parlak ve pîrâye-bahş-ı sahâif-i müntehabât ü evrâk olan nazîre-i garrânız üç yüz yirmi üç senesinden [m. 1907] beri hâfıza-i fakîrânemi tezyîn eden âsar-ı hikmet-nisâr-ı edîbâneniz cümlesindedir. [s. 2] Bu cihetle hattâ

O hoş nazîrenizi bahş-ı rûh etmek için

*Simâh-ı cismime vârid hitâba benzedirim*³²

Evet, li-hikmetin on aydan beri tasallub-ı şerâin³³ denilen müdhiş, pek müz'ic bir hastalığa dûçâr olarak son derece muztaribim. Buradaki etibbânın, en doğrusu mütetabbiblerin tedâvisinden istifâde edemedim. İstanbul'a gelmeyi de beceremedim. Tafsîl-i ahvâlîm sudâ'ı mûcib olur. Hastalık

³¹ Kemaleddin Efendi'nin oğlu Ömer Naimî Bey'in Prof. Dr. Süleyman Ateş'e anlattığına göre babası Kemaleddin Efendi bu beyti bilhassa hastalandığı dönemlerde sık tekrar eder ve kendisini ziyârete gelenlere okurmuş. (bk. Ahmet Karataş, "Harput Ulemâsından Müderris-Müftü Mehmed Kemaleddin Efendi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 49 [Aralık 2015], s. 109-110.)

³² Kemaleddin Efendi'nin bahsettiği nazîre İbnülemin'in Mustafa Sâlih Reşid Âkif Paşa'nın (ö. 1920) "*Fürûğ-ı mîhr ü mehi hep serâba benzedirim/ Bütün güzâriş-i ahd-ı şebâba benzedirim*" matla'lı gazeline yazdığı yedi beyitlik "*Hitâb-ı lutfunu yârîn itâba benzedirim/ Safâ-yı âlem-i aşkı azâba benzedirim*" matla'lı manzumudur. İbnülemin bunu 30 Nisan 1323/ 13 Mayıs 1907'de yazmıştır (İbnülemin, *Son Asır Türk Şâirleri* 4: 2181). Nitekim Kemaleddin Efendi de yukarıda bu tarihi hatırlatmakta, yazdığı beyitle de söz konusu nazîreye işaret etmektedir. Kemaleddin Efendi'nin bundan bahsetmesinin sebebi İbnülemin'in gönderdiği cevabî mektupta muhtemelen bunu yazmış olmasıdır. (Reşid Âkif Paşa'nın 1320/1904'te Sivas vâlisiyken yazdığı bu gazel meşhur olmuş, İbnülemin dışında Ali Emîri, Ahmed Remzî [Akyürek], Kazancızâde Emin Edîb gibi birçok zât tarafından tanzîr ve tahmîs edilmiştir. (bk. *Târih ve Edebiyat Mecmûası*, sy. 10 [31 Kânûn-ı Evvel 1334], s. 184-188; *Târih ve Edebiyat Mecmûası*, sy. 27 [31 Mayıs 1336], s. 736-737; Alim Yıldız, *Kazancızâde Emin Edib: Hayatı Şiirleri*, Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015, s. 162-164.)

³³ Damar sertleşmesi.

hülyâsıyla yazdığım leffen takdîm etdiğim sözler bir dereceye kadar mu'arrif ve musavvir olur zannındayım.

İstirâhat-i yevmim mikdâr-ı nevmim ile mütenâsibdir. O da âdetâ muhâl râddesindedir. İdrârın mütemâdiyen kanlı cereyânı ve vücûdda kalmış olan cüz'î bir kanın başımı yadığa koyup da uykuya daldığım bir sırada kalbe hücûm ve sereyânı hemân beni uyandırır. Bütün urûk ve a'sâb ta'bir-i mahallîce "gıcık" denilen bir fenâlığa ma'rûz kalarak dûçâr-ı elem ü ıztırâb oluyor. Vücûdun her noktasında şiddetli ra'şeler hükümfermâ olmağla umûmen a'zâ aynı hâlde hâr ü bârid ârızâlar altında sâatlerce titriyor. Mûte'âkıben ıztırârî vukû'a gelen helecân-ı kalb hâb u râhatı büsbütün selb ediyor. *Elhamdülillâhi alâ külli hâl.*³⁴

İşte şu sûretle imrâr-ı evkât, intizâr-ı hâdimü'l-lezzât etmekde olduğumdan du'â-yı âlînize muhtâcım. [s. 3] Sabırsızlıkla intizâr etmekde olduğum yeni eser-i bihter-i edîbânenizin birinci, ikinci, üçüncü cildleri intişâr edildiği mesmû'-ı dâ'iyânem oldu. Hemân celb etmek için eserin ism ü fiyatını ve tab' eden matbaanın adresini lutfen emr ü iş'âr buyurmalarını şiddetle intizâr uistirhâm³⁵ ve müftehir-i ebedîsi bulunduğum teveccühât-ı müstelzimü'l-inâyât-ı mün'imânelerinin fark-ı mübâhât-ı dâ'iyânemden kaldırılmaması niyâz u tazarru'âtıyla hatm-i kelâm eylerim efendim hazretleri.

17 Kânûn-ı Evvel 32

Sâbık El'azîz müftîsi Kemâleddin

Mehâdîm-i âcizî bendeleri mübârek elinizi öperler efendim.

[Ek:]

Hüve

*Bâ'is-i mağfiret bir nev' zahr-ı âhiret
Ya'ni manzûme-i târîh-i Abdullah Cevdet:*

*İctihâd-ı pür-fesâdın nâşiri ma'hûd hekîm
Ya'nî Abdullah Cevdet hâin-i dîn ü leîm*

*Hamdülillâh geberip gitdi bu yılda dûzaha
Olsun ez'âf-ı muzâ'af vâsıl-ı derd-i elîm*

*Hazret-i Peygamber'e düşmendi kâfir fitraten
Yazıyordu hakk-ı âlîsinde çok kizb-i azîm*

*Sânî-i Bû Cehl idi şimdi karîn oldu ona
Ka'r-ı gayyâyı edip telvîs Allâh alîm*

³⁴ "Her hâl için Allah'a hamd olsun."

³⁵ Kemaletdin Efendi'nin İbnülemin'in ilk üç fasikülü 1930'da İstanbul'da Orhaniye Matbaası'nda yayımlanan *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinden bahsettiğini zannediyoruz. Türk Tarih Encümeni Külliyyatından çıkan bu fasiküllerin devamı Encümen'in lağvedilmesi sebebiyle gelmemiş, eserin yeniden basımı ancak 1938'de devrin Maarif Vekili Hasan Âli Yücel ve mebus Hakkı Tarık Us sayesinde mümkün olabılmıştır.

*Mürd olunca söyledim târîh-i tâmını Kemâl
Oldu Abdullah Cevdet dâhil-i bezm-i cahîm*

1351 [1932]

“اولدى عبدالله جودت داخل بزم جحيم”

*Şübhesizdir şübhesizdir şübhesiz
Kâfirin afvına imkân vermeyiz*

Hüve

Sâbık Diyârbekir Meb'ûsu İshak Re'fet Bey “*Cân âleminde bir cevelân etmek isterim*” kıt'asını³⁶ vilâyetimizde ma'ârif müfettişi iken bendenizden almış bir gazel hâline ifrâğ etmişti. Dâ'iniz de onu âcizâne tahmîs etdiğimi ve terceme-i ahvâlimi takdîm eylediğim sırada bulamadığımı arz eylemişdim. Evrâk-ı fakîrânem meyânında bu kere tesâdüf etdiğimden mücerred manzûr-ı edîbâne-i sa'âdetleri olmak üzere onu da buraya yazıyorum:

Esrâr-ı kalbi sanma beyân etmek isterim

Benden de mümkün olsa nihân etmek isterim

Sahrâ-yı rûha sarf-ı anân etmek isterim

Cân âleminde bir cevelân etmek isterim

Ben lâ-mekânda tayy-ı mekân etmek isterim [s. 2]

Mâdâm ki bir gün ayrılacak rûh ile beden

Avdet eder mi bir de cihânı koyup giden

Bâb-ı murâdı âleme sensin küşâd eden

Bizâr u bî-huzûrum İlâhî zamânededen

Dergâh-ı izzetinde figân etmek isterim

Hüsnün beni ki etdi sivâdan bütün ganî

Külhanla şimdi bir görürüm cümle gülşeni

Külliyetimle sevmiş iken münhasır seni

Bin bir belâya eyledin âmacgâh beni

Derd-i nihânı artık ayân etmek isterim

Nakş-ı sivâda söndü hayât oldu hep tebâh

Şâyân olur anınçün edersem figân u âh

³⁶ Kıt'a için bk. “Kemaleddin Efendi'nin Mektuplarının Muhtevâsı”.

*Yâ Rab değil mi dergehin âsîlere penâh
Renkler ü nûrlar birer cilvendir ey İlâh
Her tîğ-i cilveni alup kan etmek isterim*

*Dehrin hemîşe çekmedeyim hüzn ü yasını
Nâbûd kılma lâzım olmuş iken iltibâsını
Kalbimin izâle eylemedim kir ü pâsını
Giydim melâmetin ebediyet libâsını
Yahşî adam var ise yaman etmek isterim*

*Zevk u safâ-yı dehri gören bir çiçek gibi
Ezhâr içinde zîb-i çemen bir çiçek gibi
Elden ele sevimli gezen bir çiçek gibi
Vuslat bağından ayrı düşen bir çiçek gibi
Sermâye-i vefâyı ziyân etmek isterim*

*Gaflet bisâtını tayy et **Kemâl** kalk
Âgâh olup da dikkat ile kâinâta bak
Her şey verir sana ibret yakın uzak
İshak yeter şu güft ü şinîdi bırak bırak
Bülbül isem de kat'-ı zebân etmek isterim [s. 3]³⁷*

Hüve

Bu da hastalığımın güvâhı, müzekkir bir ilâhi:

*Ağyâr ile geçdi günün utan gecelerde
Uykuyu bırak Hakk'a dön uyan gecelerde
İnsâna yakışmaz bu kadar hâb-ı girânî
Zikretmekde iken zümre-i mürgân gecelerde
Fevt etme sakın fırsatı ki nâzil olurmuş
Her vakt-i seher rahmet-i Rahmân gecelerde
İsyâna nedâmet demidir topla şuûrun*

³⁷ Bu şiir Kemalettin Efendi'nin çocukları Ömer Naîmi ve Abdülhamid Beylerin Şark İstiklâl Mahkemesince el konulan defterlerinde de kayıtlıdır. (Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi, belge nr. IM_T12_K083_D804-2_G028_0045-46; IM_T12_K067_D610-2_G046_0027-28.)

Ol işlediğin cürme pişmân gecelerde

*Eyvâh telef oldu bütün ömr-i azîzin
İhlâs ile kıl tevbe-i isyân gecelerde*

*Bir kere düşün işlediğin ism ü günâhı
Feryâd ü figân eyleyerek yan gecelerde*

*Hayvân gibi yatmakla Kemâl dûr kalırsın
Allah'a bulur vuslatı insân gecelerde [s. 4]*

Ahvâl-i bîmârânemi musavvir bir manzûme ve gazel:

*Anladılmaz kimseye künhiyle ma'nâ-yı gıcık
Görmemiş fennen dahi halli mu'ammâ-yı gıcık*

*Ben nasıl vasfeyleyem bilmem o müz'ic illeti
Hiç bir derde makîs olmaz takâzâ-yı gıcık*

*Ân-ı vâhidde bürûdetle harâret bahş eder
Sâbit olur iki şâhid ile da'vâ-yı gıcık*

*Hâr u bârid iki te'sîr ile hâbı selb edip
Âdemi ihlâk eder tazyîk u ilcâ-yı gıcık*

*Çekdiğim zahmetleri gel gör beni ma'zûr tut
Mübtelâsı etmemek kâbil mi şekvâ-yı gıcık*

*Denilir ta'rîf için ancak "urûk-ı dârîbe"³⁸
Başka ta'bîr altına girmez hafâyâ-yı gıcık*

*Hadd ü resmi tâm olan şey'e kıyâs etme **Kemâl**
Şerh olunmaz kavî ile hâl-i kazâyâ-yı gıcık*

³⁸ [Kemaleddin Efendi:] وَمِنَ الْأَدْعِيَةِ الْمَأْتُورَةِ: سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ، الرَّحْمَنِ، الْمَلِكِ الدَّيَّانِ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ مُسَكِّنَ الْغُرُوقِ الصَّارِبَةِ، وَمُنِيمَ الْعُيُونِ السَّاهِرَةِ. “Tesirli duâlardandır: Mülkün hakiki sâhibi ve bütün noksanlıklardan münezze olan Allah'ın şânı yücedir. O Rahmân'dır, kuluna yaptıklarının karşılığını verendir. Allahım! Senden başka ilâh yoktur. Sen hızlı atan damarları sâkinleştiren, ağrıları giderensin. Ve sen uykusuz gözlere uyku bahşedensin.”

Kemaleddin Efendi bu duayı aşağıdaki rivâyetten almıştır:

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: “مَا مِنْ مَرِيضٍ، يَقُولُ: سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ، الرَّحْمَنِ، الْمَلِكِ الدَّيَّانِ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ مُسَكِّنَ الْغُرُوقِ الصَّارِبَةِ، وَمُنِيمَ الْعُيُونِ السَّاهِرَةِ، سَكِّنْ غُرُوقِي الصَّارِبَةَ، وَنَوِّمْ عَيْنِي السَّاهِرَةَ، إِلَّا شَفَاهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ.”

“Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur: Hiçbir hasta yoktur ki ‘Mülkün hakiki sâhibi ve bütün noksanlıklardan münezze olan Allah'ın şânı yücedir. O Rahmân'dır, kuluna yaptıklarının karşılığını verendir. Allahım! Senden başka ilâh yoktur. Sen hızlı atan damarları sâkinleştiren, ağrıları giderensin. Ve sen uykusuz gözlerle uyku bahşedensin. Çarpan damarlarımı sâkinleştire, uykusuz gözlerimi dinlendir!’ desin de şânı yüce Allah ona şifâ vermesin.” (İbn Ebî'd-dünyâ, *Kitâbü'l-maraz ve'l-keffârât* [thk. Abdülvekîl en-Nedvî], Bombay: Dârü's-Selefiyye, 1991, s. 197, nr. 256.)

Hüve

Gece gündüz evimde ferd oldum
Pek acîb mübtelâ-yı derd oldum

İki zıd bende ictimâ' etdi
Aynı bir hâlde hârr ü serd oldum

Dışarısı vücûdumun yanyor
İçeriden zebûn-ı berd oldum

Yatamam bî-mecâl hasta iken
Sanki sağlam vücûdlu merd oldum

Bir şey'e kalmamışsa da hevesim
Tîh-i aşk içre rehne-verd oldum

Meyl-i mahbûb gitmedi dilden
Kûy-ı dilberde kûçe-gerd oldum

Pûte-i aşk-ı yâr içinde **Kemâl**
Genc gibi ben de rû-yı zerd oldum

-5-

Hüve

لَمْ يَبْقَ غَيْرُكَ إِنْسَانٌ يَلَاذُ بِهِ ... فَلَا بَرَحَتْ لِعَيْنِ الدَّهْرِ إِنْسَانًا³⁹

Arz-ı dâ'iyânemdir

İntizârında bulunduğum 23 Kânûn-ı Sâni 933 târihli cevâbî emirnâme-i sa'âdetleri şeref-vârid olarak hasta gönlümü minnetdâr ü memnûn ve kısmen münderecâtı i'tibâriyle de bi't-tab' mahzûn etdi. Hemân âfiyet-i aliyyeleri dâim ve sa'âdet ü ikbâl-i âlîleri efvân u kâim olması ed'iyye-i hayriyesi tekrâriyle tezyîn-i sîdk-ı lisân-ı husûsiyet eylerim. Tebrîk-i 'îd-i sa'îd hakkındaki nüvâziş ü iltifât-ı veliyyü'n-ni'amîlerine de ayrıca takdîm-i teşekkürât ederim.

'Îd-i ferhunde ber tû meymûn bâd
Rûzigâret heme hümayûn bâd
Câvidân der sâye-i hıfz-ı Hudâ
Âfitâb-ı devletet pâyende bâd⁴⁰ [s. 2]

³⁹ "Senden başka dostluğuna sığınılacak kimse kalmadı. Sen hâlâ zamanın gözbebeği kıymetinde bir zâtsın." anlamına gelen bu beyit çeşitli Arapça kaynaklarda İbrahim b. Osman b. Muhammed Ebu İshâk el-Gazzi'ye (ö. 524/1129) atfedilmiştir. (bk. et-Tûfi, Süleymân b. Abdülkavî, *el-İksîr fî ilmi't-tefsîr* [thk. Muhammed Osmân], Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1971, s. 274; Abdülcelil Hasan Abdülmehdî, *el-Hayâtü'l-edebîyye fi Ş-Şâm fi'l-karni'l-hâmis el-hicri*, Umman: Mektebetü'l-Aksâ, 1977, s. 3.)

⁴⁰ "Mübârek bayram sana uğurlar getirsin. Devrin, vaktin saâdetli olsun. Allah'ın muhâfazası sayesinde ebedî olasın. Bahtının güneşi hiç batmasın."

Mehâdîm-i âcizî bendeleri dest-i şerîf-i bende-perverîlerini öperler. Bâkî Cenâb-ı Bâkî'ye emânet olmanız da'avât-ı hayriyyesi tekrârıyla hatm-i kelâm ediyorum efendim hazretleri.

7 Şubat 933 Harput'da.

Sâbık El'azîz müftîsi Kemâleddîn

-6-

Hüve

Huzûr-ı âlî-i edîbânelerine

Arz-ı dâ'iyânemdir

İstifsâr-ı hâtır-ı dâ'iyânem zımında bu kere de ihsân ü irsâl buyurulan 4 Teşrîn-i Evvel 1933 târihli lutfnâme-i mün'imâneleri zîver-i dest-i mefharet, bâ'is-i mesâr-ı azîm ü minnet oldu. Evvel ü âhir hakk-ı âcizânemde mütecellî ve zâhir olan eltâf u inâyet-i bende-nüvâzîlerine müteşekkirim. *Elhamdülillâh-i alâ külli hâl*,⁴¹ henüz devâm etmekde olan hastalığım bi'l-küllîye mündefi' olmadı. Ma'a hâzâ İstanbul'da olan hâlîme nisbetle biraz tahaffûf etmiştir. Doktorlardan almış olduğum reçetelerden istifâde etmekdeyim. Orada iken bir hafta hakîkaten ümîdsiz bir râddeye gelmiş, hattâ bu sebeble son derece azm ü kasd-ı sahîh etdiğim hâlde yine ziyâfet-i aliyyenize bi'z-zarûre icâbet edemeye[re]k Cenâb-ı Hak âlîmdir ki fevkalâde mahzûn ve mahcûb olmuş idim. Afv-ı kerîmânelerini recâ, da'avât-ı hayriyye-i sa'âdetlerini temennî ve istirhâm ederim.

İstanbul'a bu son gelişim mücerred hâk-pâ-yı âlînizi ziyâret ve sohbet-i edîbânelerinden mahremâne istifâde etmek idi dersem mübâlağa etmiş olmam. Fakat heyhât! Her dürlü emelim gibi bu da nâkıs kaldı. Artık o dermânsız ve muztarib olduğum günlerde hâtır-ı fakîrâneme gelen hülyâ-yı bîmârânemi arz edeceğim. Merâsime ri'âyet noktasından değil mücerred mülâkât-ı veliyyü'n-ni'amîlerini igtinâm ve muhâfaza-i fırsat cihetinden tenezzülen teşrîf buyuracağınızı sabırsız bir râddede intizâr ediyor ve

Hoş dem ki ser-i bâlînime dildâr gele [s. 2]

Pürsiş-i hâtır-ı bîmârım için yâr gele

diyordum. Nihâyet bu ni'metden de mahrûm kaldığımı teferrüs ederek

Gerçi İstanbul'da her dürlü ni'am mevcûddur

*Harput'a gitsem de bir keşkek yeseydim kâşki*⁴²

demeğe başladım. Yine duramadım, bir yandan

Tîmâr-ı garîbân sebab-i zikr-i Cemîlest

*Cânâ meger in kâ'ide şehri-şümâ nîst*⁴³

⁴¹ “Her hâl için Allah'a hamd olsun.” anlamına gelen bir şükür cümlesidir.

⁴² Kemaleddin Efendi bu mısraları büyük amcasının oğlu Hacı Hayri Bey'in aşağıdaki kıt'asından almıştır. İshak Sunguroğlu'nun kaydına göre Hayri Bey İstanbul Taksim hastanesinde yatarken Kemaleddin Efendi'ye yazdığı mektupların birisine şu kıt'ayı da eklemiştir: “*Râhat etmez olmayan râh-ı kanâat sâliki/ Kayddan âzâde kalmaz çokça mâlîn mâliki/ Gerçi İstanbul'da envâ'-ı ni'am mebzûldür/ Harput'a gitsem de bir keşkek yeseydim kâşki*” (Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi, belge nr. IM_T12_K083_D804-2_G028_0064; İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, II, 200-201.)

⁴³ “Gariplere kol kanat germek iyi anılmaya vesiledir. Fakat cânım! Bu kaide sizin diyâra uğramamış gibidir!” (Hâfız-ı Şîrâzî, *Dîvan*, Tahran: Neşr-i Pârsâ, 1379, s. 55. *Dîvan*'da ilk mısradaki “sebeb” yerine “eser” kelimesi vardır.)

demeğe, bir yandan da

هِيَ الشَّمْسُ مَسْكُنُهَا فِي السَّمَاءِ ... فَعَزَّ الْفَوَادُ عَزَاءً جَمِيلاً
فَلَنْ تَسْتَطِيعَ إِلَيْهَا الصُّعُودَ ... وَلَنْ تَسْتَطِيعَ إِلَيْكَ النُّزُولَ⁴⁴

diyerek kendime tesellî vermeğe başlamışdım. Şu hâlde bizden mevzi'-i adres almaksızın teşrîf buyurup bilâ mülâkât avdet buyurduğunuza çok teessüf etdim. İşte bu kusûr da Na'imî bendenizindir. Fakat benim ıztırâbımı, azâbımı görmüş, âdetâ hayâtımdan kat'-ı ümîd ederek çocuk bî-şu'ûr olmuşdu. Dâmen-i sa'âdetinizi öperler.

Seniyy [?] maddesine âid izâhât melfûfen takdîm edilmiştir.⁴⁵ Bâkî devâm-ı lutf u inâyet-i mün'imâneleri istihâmıyla hatm-i kelâm ederim efendim hazretleri.

19 Teşrîn-i Evvel 933

Sâbık El'azîz Müftîsi Kemâl

-7-

Hüve

Huzûr-ı edîbânelerine

Arz-ı dâ'iyânemdir.

Cevâbü'l-cevâb hüsnî'l-hitâb olan 8 Teşrîn-i Sâni 1933 târihli lutfnâme-i sa'âdetlerini de şeref-telakkî ederek müteşekkîr ve minnetdâr, vâyedâr-ı iftihâr oldum. Hele melfûf olan ve câlib-i Gufrân, mûcib-i azîm-i şükran bulunan na't-i şerîf-i garrâ fâl-i hayr addedilerek derd-i elîmîme ma'nevî ve kavî bir devâ olur ümniyyesiyle bendenizi nasıl mazhar-ı mesâr-ı bî-intihâ ettiğini arz u beyân edemem. Binâen'aleyh ma'rız-ı teşekkürde yine sizden öğrenerek “Âlemleri tenvîr eder envâr-ı kemâlin” demekle⁴⁶ ibrâz-ı hakîkat ve arz-ı minnetdârî ve mahmedet ediyorum.

Evsâf-ı cemîle-i Hazret-i Mustafâ inşâallahu Te'âlâ vesâtet ü delâlet-i hayrhâhâneleriyle hastalığıma devâ-bahş-ı rûhânî ve şifâ olacağı şübhesizdir. [s. 2]

Na't-ı şerîf-i mezkûrun baş beyitleri aynı mevzu'da Hazret-i Hassân'ın (radiyallâhu anh) bir kıt'asıyla bir de peder efendi merhûmun *Nefhu't-tîb*'de mûnderic bir kasîdenin yalnız iki beytine âid tahmîsini tezkîr etmekle her ikisini kıt'a-i mezbûrenin nazmen tercümesiyle berâber leffen takdîm ettiğim gibi⁴⁷ mücerred teberrûken kelâmı itnâb ve telezzüz-i iktisâb için Şeyh İbrâhim Lekânî

⁴⁴ “O, yeri gökyüzü olan güneştir. Kalbini güzelce avutmaya bak. Zira ne sen ona erişebilirsin, ne de o sana gelir.” mânâsındaki bu mısralar Abbasî dönemi şâirlerinden Ebü'l-Fazl el-Abbâs İbnü'l-Ahnefe (ö. 192/808) âittir. (*Dîvânü'l-Abbâs b. el-Ahnef* [thk. Âtike el-Hazrecî], Kahire: Matbaatü Dâri'l-Kütübi'l-Mısıryye, 1954, s. 221.)

⁴⁵ Dosyada mektubun eki olmadığından “seniyy (?) maddesi”yle neyin kastedildiğini bilemiyoruz.

⁴⁶ Bu mısra İbnülemin'in bir gazelinde geçmektedir. Kemaleddin Efendi gazele mutarref tahmîs (taştîr) yazmıştır. (bk. Ahmet Karataş, “Kemaleddin Harputî Efendi'nin Şiirleri”, s. 107-108.)

⁴⁷ Kemaleddin Efendi'nin mektuba iliştiğini söylediği eklerin hiçbiri dosyada yoktur. Ancak araştırmalarımız neticesinde bahsettiği manzumeleri tespit ettik.

1) Kemaleddin Efendi Hassân b. Sâbit'in Hz. Peygamber'i medheden kıt'asını daha evvel nazmen tercüme edip *Ceride-i Süfiyye* mecmuasının 4 Rebiülâhir 1331/ 13 Mart 1913 târihli nüshasında (24/18, s. 8) yayımlamıştı. Söz konusu kıt'a ve manzum tercüme şudur:

وَأَحْسَنُ مِنْكَ لَمْ تَرَ قَطُّ عَيْنٍ ... وَأَجْمَلُ مِنْكَ لَمْ تَلِدِ التَّسَاءُ
خُلِقْتَ مُبْرَأً مِنْ كُلِّ عَيْبٍ ... كَأَنَّكَ قَدْ خُلِقْتَ كَمَا تَشَاءُ

*Eyâ fahr-i rusûl senden güzel zât
Ne göz görmüş ne toğmuş kimse heyhât
Murâdın üzre sanki halk olundun*

Bir 'aybın olmadığı[n] eyler isbât

İbnülemin'e de bu kit'ayı ve tercüme-yi göndermiş olmalıdır. (bk. *Divânü Hassân b. Sâbit* [haz. Abdülemir Ali Mühennâ], Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994, s. 21; Ahmet Karataş, "Kemâleddin Harputî Efendi'nin Şiirleri", s. 110.)

2) İbnülemin'in Kemaleddin Efendi'ye gönderdiği mektubun tam muhtevâsı ve âkıbeti hakkında bilgimiz olmamakla birlikte Hassân b. Sâbit'in yukarıdaki kıt'asını göz önüne aldığımızda onun 25 Muharrem 1352/ 20 Mayıs 1933'te yazdığı şu na'tini Kemaleddin Efendi'ye yolladığı neticesini çıkarıyoruz:

*Öyle ekmel halk olunmuşsun ki ey mihr-i hüdü
Hâlık-ı a'zam senin halkında etmiş i'tinâ*

*Ferd yaratmış ferd bırakmış tâ-be-mahşer zâtını
Sûret ü sîretde mislin halk olunmaz bir daha*

*Etse mir'âta tekâbül hak-nümâ vechin senin
Misl-i mevhumun olur belki o yüzdenden rû-nümâ*

*Lem'a-i hüsnün bütün dünyâyı şeydâ eylemiş
Zerre zerre incizâb eyler bütün dünyâ sana*

*Her güzel senden eder ahz-ı füyûz-ı hüsn ü ân
Âfitâb-ı hüsn ü ânsın matla'in vech-i Hudâ*

*Öyle bir hüsn-i müşahhasın ki seyr etse seni
Hüsn-i mutlak şübhesiz tekbîre eyler ibtidâ*

*Hangi cânândır o kim aşkıyla olsun sine-çâk
Halk-ı Âdem'den beri uşşâk-ı vahdet âşinâ*

*Sad hezârân kerre mahv olsa vücûd-ı ehl-i aşk
Aşk-ı cân-bahşın gönülde ruh gibi bulmaz fenâ*

*Cân-fidâ-ı aşkınız aşkıyla bulduk biz hayât
Âşk olmuşdur şehîd-i aşkına çünkü bekâ*

*Öyle ümmisin ki ilmin etdi ihyâ-ı ulûm
Müftekindir tâ ezelden âlem-i irfân sana*

*Öyle ümmisin ki ta'lim eyleyen Hak'dır seni
Bildiren mahlûka sensin Hâlık'ı ey hak-nümâ*

*Hangi dâhidir o kim nûrundan olmaz müstefîz
Müstefîz-i nûrun olmakdır hakikatde dehâ*

*İsr-i pâkinden eder mi ehl-i bîniş inhirâf
Devlet-i sermed senin isrinde etdi incilâ*

*Akl-ı kâmil tâbi-i hükm-i celîlidir senin
Men lehu aklün selimün yaktedi bi'l-Mustafâ**

*Rahmet-i uzma-yı Hak'sın cümle mevcûdâta sen
Sâbit ü seyyâre nûrundur eden neşr-i ziyâ*

*İsmi ism-i İlâhi'yle beraber zikreder
Çâr aktâr-ı cihânda her nefes ehl-i nühâ*

Hazretlerinin⁴⁸ şedâid ve gumûmun def'i hakkında kırâati mücerreb ve *Keşfü'l-kürûb bi-melâhâtî'l-habîb ve't-tevessülü bi'l-mahbûb* diye mülakkab olan kasîde-i mübârekesini de bi'l-mukâbele irsâl ve takdîm ediyorum.⁴⁹

Ey veliyy-i ni'met-i âlem senin sâyendedir

Bunca küfrânla beraber ni'met-i bî-intihâ

Yâ Resûlallâh senin şevkinle oldu cezbe-nâk

Zerre-i hâk-i derin Mahmud Kemâl-i bî-nevâ

(* "Akl-ı selim sahibi kimse Hazret-i Mustafâ'ya tâbi olur." mânâsına gelen bu mısra Niyâzi-i Mısri'nin bir tahmîsinde yer almaktadır. bk. *Niyâzi-i Mısri Dîvânı* [haz. Kenan Erdoğan], Ankara: Akçağ Basım Yayım, 1998, s. 11.) (Na't için bk. İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, IV, 2180-2181.)

3) *Nefhu't-tib*, Arap edîb ve hadisçilerinden Ahmed b. Muhammed el-Makkari et-Tilimsânî'nin (ö. 1041/1632) Endülüs hakkında bilgi veren eseri olup tam künyesi *Nefhu't-tib min gusni'l-Endelüsi'r-ratib ve zikru vezirihâ Lisâni'd-din İbni'l-Hatib*'dir. Onlarca kasîdenin yer aldığı yedi ciltlik bu eserde Kemaleddin Efendi'nin babası Abdülhamid Hamdi Efendi'nin hangi kasîdenin hangi iki beytini tahmis ettiğini bilmek mümkün değildi. Ancak Abdülhamid Hamdi Efendi'nin eserleri üzerinde yaptığımız teferruatlı incelemeler neticesinde onun Hz. Peygamber'in yaratılış ve ilim yönünden Hz. Âdem'den üstün olduğunu, Allah'ın kendisine bildirdiği her şeyi bildiğini ispat gayesiyle kaleme aldığı *Safvetu Efkâri'l-Ulemâ fi İsbâti İlmi Nebiyyinâ bi'l-Esmâ* isimli eserinde Lisânüddin İbnü'l-Hatib el-Endelüsi'nin (ö. 776/1375) *Nefhu't-tib*'de geçen

هَلْ كُنْتَ تَعْلَمُ فِي هُبُوبِ الرِّيحِ ... نَفْسًا يُوجِّعُ لَاعِجَ التَّرْبِيعِ

matla'lı otuz dokuz beyitlik kasidesinin otuz altı ve otuz yedinci beyitlerini tahmis ettiğini gördük. Binâenaleyh, Kemaleddin Efendi'nin İbnülemin'e babasının şu tahmîsini gönderdiği kanaatindeyiz:

طُوبَى لِمَنْ هُوَ فِي الْفِعَالِ بِكَ اِنْتَسَى ... فَلَكَ الْإِلَهَ مِنَ النَّنَا خَلَا كَسَا

وَعَلَاكَ بِالْوَحْيِ الْمُنَزَّلِ قَدْ رَسَا ... مَدَحْتِكَ آيَاتِ الْكِتَابِ فَمَا عَسَى

يُنْثِي عَلَيَّ غَلِيَاكَ نَظْمٌ مَدِيحِي

وَهْدَى بُعِثَتْ إِلَى الْخَلَائِقِ مُنْجِحَا ... بِالْوَحْيِ جِبْرَائِيلُ جَانِكَ مُصْرِحَا

وَيَفْضَلِكَ الْفُرْقَانَ أَنْزَلَ مُوَضِّحَا ... وَإِذَا كِتَابُ اللَّهِ أَنْتَى مُفْصِحَا

كَانَ الْقُصُورُ قُضَارًا كُلَّ فَصِيحِ

("Yaptığı işlerde sana tâbi olana ne mutlu! Allah sana medih elbiseleri giydirdi. İndirilen vahiyle şânını yüceltti. Kur'an âyetleri seni hakkıyla övdüğünden benim bu maksatla yazdığım mısraların senin şânına şân katacağını sanmıyorum... // Sen mahlukâta rehber ve halaskâr olarak gönderildin. Cebrâil sana apaçık bir vahiyle geldi. Senin faziletine binâen Kur'an apaçık ve açıklayıcı bir sûrette sana indirildi. Seni Allah'ın kitabı bu kadar güzel övmüşken fasîhâne söz söyleyenlerin medihleri değersiz bir şeye dönüştü. [Fasîhler seni övmekte âciz kaldılar, acziyetin nihâyetine ulaştılar.]") (Tercüme hususunda yardımlarını esirgemeyen meslektaşım Arş. Gör. Uğur Boran'a teşekkür ederim.)

(İbnü'l-Hatib'in kasidesinin tam metni için bk. el-Makkari, *Nefhu't-tib* [thk. Hasan Abbâs], Beyrut: Dâru Sâdir, 1988, VI, 449-451; Abdülhamid Efendi'nin tahmis ettiği iki beyit için ayrıca bk. *Nefhu't-tib*, V, 167. Abdülhamid Efendi'nin tahmîsi için bk. *Safvetu Efkâri'l-Ulemâ*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazmalar Blm., nr. 36645, vr. 11^b. Eser hakkında geniş bilgi ve değerlendirmeler hakkında bk. Bünyamin Erul, "Harputlu Abdülhamid Efendi [1830-1902] ve Hz. Peygamber'in Bilgisine Dair Bir Risalesi: *Safvetu Efkâri'l-Ulemâ fi İsbâti İlmi Nebiyyinâ bi'l-Esmâ*", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6 [2001], s. 6-19.)

⁴⁸ Tam künyesi Ebü İshâk (Ebü'l-İmdâd) Burhânüddin İbrâhîm b. İbrâhîm b. Hasen el-Lekânî (ö. 1041/1632) olan bu Mısırlı Eş'arî-Mâlîkî âlimi esasen *Cevheretü't-tevhîd* adlı manzum akaid risâlesiyle tanınmıştır. (bk. Metin Yurdağür, "Lekânî, İbrâhîm b. İbrâhîm", *DİA*, Ankara: TDV Yayınları, 2003, XXVII, 130-131.)

⁴⁹ Kemaleddin Efendi bu bilgiyi ve kasîdeyi Suriyeli (Dimaşk) edebiyat âlimi şâir ve tarihçi Muhammed Emîn b. Fazlullâh el-Muhibbî'nin (ö. 1111/1699) hicrî 11. asırda yaşamış İslâm dünyasındaki bazı meşhur kişilerin

*Kâşki sevse benim sevdiğimi halk-ı cihân
Sözümüz cümle ile bahs-i cânân olsa*⁵⁰

Bâki teveccühât-ı dâ'i-nüvâzîlerinin devâm ü izdiyâdı istirhâmıyla hatm-i kelâm eylerim efendim hazretleri.

19 Teşrîn-i Sâni 33
Sâbık El'aziz Vilâyeti Müftîsi Kemâleddîn
Na'îmî bendeniz elinizi öperler efendim.

-8-

Hüve
Huzûr-ı âlî-i sa'âdetlerine,
Arz-ı dâ'iyânemdir

Li-hikmetin hâlâ tamâmıyla âfiyetyâb olamadığımdan vilâyetimize yeni gelmiş ve beyne'l-enâm hazâkatle şöhretlenmiş olan doktor Tahsin Bey⁵¹ tarafından da bir kere muâyene olunmak için bu hafta merkez-i vilâyete inmişdim. Mahdûm-ı âcizî bendeleri Na'îmî evrâk-ı havâdisden naklen vâlide-i muhtereme-i sa'âdetleri hanımefendinin irtihâlini ihbâr etmekle gaybûbet-i ebediyye-i peder ü mâder ferzendân-ı mutî'ân için ne derecede câlib-i hüzn ü keder olduğunu takdîr ve idrâk ve binâenaleyh tabî'i ve muhakkak olan teessürât ve ahzân-ı âlînize iştirâk ederek mahzûnen avdet etdim. Fakat

أَحْكُمُ لِلَّهِ إِنَّ الْأَمْرَ لَيْسَ لَنَا ... وَمَا يُفِيدُ سِوَى التَّسْلِيمِ لِلْقَدْرِ⁵²

biyografilerini içeren *Hulâsatü'l-eser fi a'yâni'l-karni'l-hâdi aşer* adlı eserinden almıştır. Muhibbî'nin İbrâhim Lekânî'yi anlattığı kısma kaydettiği na't tarzındaki on dokuz beyitlik bu kaside

يَا أَكْرَمَ الْخَلْقِ قَدْ صَافَتْ فِي السُّبُلِ ... وَدَقَّ عَظْمِي وَعَابَتْ عَنِّي الْحَيْلُ

beytiyle başlayıp

وَأَلَّكَ الْغَرَّ وَالصَّحْبَ الْكِرَامَ كَذَا ... مُسْلِمًا وَالسَّلَامَ الطَّيِّبَ الْخَفَلُ

beytiyle bitmektedir. (bk. Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, Kahire: Mektebetü'l-Vehbiyye, 1284, I, 8-9.)

⁵⁰ 16. asır şâirlerinden Dukakinzâde Taşlıcalı Yahyâ Bey'e (ö. 990/1582) âit bu beyit divânında şöyledir: “*Kâşki sevdiğümi sevse kamu ehl-i cihân/ Sözümüz cümle hemân kıssa-i cânân olsa*” (bk. Yahyâ Bey, *Divan* [haz. Mehmed Çavuşoğlu], İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977, s. 519.)

⁵¹ Hayatı hakkında teferruatlı bilgi bulamadığımız doktor Tahsin Bey Türk Tayyare Cemiyeti azâlığında bulunmuş, Elazığ Halkevi'nin faaliyetlerine katılmış, buranın çıkardığı *Altan* dergisinin yazar kadrosunda yer almış, yine bu çatı altında birtakım konferanslar vermiştir. Tahsin Bey münevver kişiliği ve güçlü hitâbeti sebebiyle çeşitli resmî törenlerde heyecanlı nutuklar irâd etmiş, bazı toplantılarda Cumhuriyet ideolojisi ve Atatürk'le ilgili konuşmalar yapmıştır. Bilâhère Elazığ'dan taşınarak Mersin'e yerleşen Tahsin Bey faaliyetlerini burada sürdürmüştür. (Yavuz Haykır, “Elazığ [Elaziz] Halkevi Yayınları ve Altan Dergisi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 171 [Aralık 2007], s. 114; *Elazığ Eğitim Tarihi*, Elazığ: Elazığ Millî Eğitim Müdürlüğü Yayınları, 2010, s. 114; Mehmet Pınar, *Cumhuriyet Döneminde Mersin ve İçel'de Siyasi Hayat [1923-1950]*, İstanbul: Hiperayın, 2018, s. 459; Serdar Öztürk, *Cumhuriyet Türkiyesinde Kahvehane ve İktidar 1930-1945*, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2006, s. 230.)

⁵² Nergisi'nin *Hamse*'sinde geçen beyit “İş bizim elimizde değildir, hüküm Allah'ındır. Kadere teslim olmak dışında bir şey fayda vermez.” mânâsına gelmektedir. (bk. Nergisi, *Hamse*, “Gazavât-ı Mesleme”, İstanbul: Tatyos Dividciyan Basmahanesi, 1285, s. 59.)

sırr u hükmünü nezd-i ârifâne-i edibânelerinizde ma'lûm ve müselleme ve mevt ü irtihâl ise zâten ve esâsen mahkûm-ı fenâ olan bütün mâsivânın er geç mürûr u ubûruna tahsis [s. 2] ü ta'yîn edilmiş umûmî bir süllem olduğundan tatvîl-i kelâm etmek istemiyorum.

Şu hâlde Cenâb-ı Hak merhûme-i müşârünileyhânın hakkında sizlerden ve sizlerin hakkında da merhûmeden elbette daha hayırlı bir hulk-ı azîm ve sâhib-i kerîm olduğu nazar-ı i'tibâre alınarak mütesellî olmalarını arz u inbâ ve müşârünileyhânın vâsıl-ı na'îm-i cennet ve zât-ı sa'âdetlerinin de mazhar-ı ömr-i tavîl ve âfiyet olması da'avât-ı hayriyyesini makâm-ı ta'ziyet ü tesliyetde tekrâr ve ifâ eyliyorum efendim hazretleri.

25 Nisan 935 Harput'da.

Sâbık El'azîz vilâyeti müftîsi Kemâleddîn.

Na'îmî bendeniz elinizi öperler efendim.

Eğerci hâne-i pür-nakşdur sarây-ı cihân

Velî kitâbeleri "Küllü men aleyhâ fân" ⁵³

Zemîn mahall-i anâdur zamân mekân-ı belâ

Vücûd nakşına ancak budur zemîn ü zamân ⁵⁴

SONUÇ

Osmanlı'nın son devir ulemâsı, devlet erkânı ve irfân ehlinin önemli bir kısmını yakinen tanıyan, onlarla görüşen ve biyografilerini hazırlayan İbnülemin Mahmud Kemal İnal ile Harput'un meşhur âlimlerinden müderris-müftü Mehmed Kemaleddin Efendi 19. asrın sonlarından itibaren babaları vâsıtasıyla tanışmış ve ara ara inkıtâa uğrasa da hayatlarının sonuna kadar haberleşmişlerdir. Bu haberleşmenin en önemli delili birbirlerine gönderdikleri mektuplardır. Kemaleddin Efendi'nin 1926'da Şark İstiklâl Mahkemesi'nin emriyle el konulan ve yargılama sonrası iâde edilmeyen evrâkı arasında bulunan İbnülemin'in mektuplarını ilk makalemizde incelemiş ve yayımlamıştık. Bu makalede ise Kemaleddin Efendi'nin ömrünün son yıllarında ona yolladıklarından İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi İbnülemin Koleksiyonu'nda bulunan sekiz mektubunu ele aldık. Devir ve muhitlerinin mühim simâlarından olan bu iki dostun mektuplarının da diğer eserleri gibi ilim ve edebiyat tarihimize katkı sağlayacağını ümid ediyoruz. Nitekim İbnülemin'in kullandığı Cemil Sâtı ve Hüznî müsteâr isimlerinden Türk edebiyatı câması ilk defa bu mektuplar münâsebetiyle haberdâr olmuştur. Yine onun na'tlerinden biri ilk defa eksiksik olarak bu mektuplar vâsıtasıyla neşredilmiştir. Kemaleddin Efendi'nin mektuplarına iliştiirdiği şiirleri de daha evvel gün yüzüne çıkmamış edebî ürünlerdendir. Birbiriyle bağlantılı bu makaleler vesilesiyle ilim dünyasının dikkatlerine sunmaya çalıştığımız bu mektupların yakın dönem Harput kültür ve eğitim tarihi araştırmalarına da ışık tutacağını düşünüyoruz.

⁵³ "Yeryüzündeki her varlık fânidir." (er-Rahmân 55/26)

⁵⁴ Nâbî'ye âit bu kıt'anın üçüncü mısraı *Dîvân*'ında "*Zamân mahall-i belâdur zemîn mahall-i elem*" şeklindedir. (Nâbî, *Divan* [haz. Ali Fuat Bilkan], Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1997, II, 1160.)

KAYNAKÇA

- [*Kemaleddin Efendi'nin İbnülemin'e Gönderdiği Mektuplar*]. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi. İbnülemin Koleksiyonu, Dosya Nr. 239.
- Abdülcelil Hasan Abdülmehdî. *el-Hayâtü'l-edebiyye fi'ş-Şâm fi'l-karni'l-hâmis el-hicrî*. Umman: Mektebetü'l-Aksâ, 1977.
- Abdülhamid Hamdî Harputî. *Safvetu Efkârî'l-Ulemâ fi İsbâti İlmi Nebiyyinâ bi'l-Esmâ*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Blm., nr. 36645.
- Aksu, Eren. *İshak Refet Işıtman (Hayatı-Sanatı-Eserleri)*. yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Dîvânu Hassân b. Sâbit*. (haz. Abdülemîr Ali Mühennâ). Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Dîvânü'l-Abbâs b. el-Ahnef*. (thk. Âtike el-Hazrecî). Kahire: Matbaatü Dâri'l-Kütübi'l-Mısıriyye, 1954.
- Elazığ Eğitim Tarihi*. (yay. haz. Ünal Taşkın ve dgr.). Elazığ: Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, 2010.
- el-Makkârî, Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî. *Nefhu't-tib min gusni'l-Endelüsü'r-ratib ve zikru vezirihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatib*. (thk. Hasan Abbâs), I-VII, Beyrut: Dâru Sâdir, 1988.
- el-Muhibbî, Muhammed Emîn b. Fazlullâh. *Hulâsatü'l-eser fi a'yâni'l-karni'l-hâdî aşer*. I-IV, Kahire: Mektebetü'l-Vehbiyye, 1284.
- Erul, Bünyamin. "Harputlu Abdülhamit Efendi (1830-1902) ve Hz. Peygamber'in Bilgisine Dair Bir Risalesi: *Safvetu Efkârî'l-Ulemâ fi İsbâti İlmi Nebiyyinâ bi'l-Esmâ*". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6 (2001), s. 1-19.
- Erzurumlu İbrahim Hakki. *Dîvan-ı İlahiyât*. (haz. M. Kayahan Özgül). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- et-Tûfi, Süleymân b. Abdülkavî. *el-İksîr fi ilmi't-tefsîr*. (thk. Muhammed Osmân). Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971.
- Hâfız-ı Şirâzî. *Dîvan*. Tahran: Neşr-i Pârsâ, 1379.
- Hanioğlu, M. Şükrü. "Abdullah Cevdet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1988, I, 90-93.
- Haykır, Yavuz. "Elazığ (Elaziz) Halkevi Yayınları ve *Altan Dergisi*". *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 171 (Aralık 2007), s. 121-170.
- İbn Ebi'd-dünyâ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî. *Kitâbü'l-maraz ve'l-keffârât* (thk. Abdülvekîl en-Nedvî). Bombay: Dârü's-Selefiyye, 1991.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şairleri*. I-IV. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi: 1969-1970.
- Karataş, Ahmet. "Aliyyü'l-Kârî'nin *el-Mülemma' şerhu'n-na'ti'l-murassa'* Adlı Arapça Risâlesinin Tercüme ve Şerhi". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 37 (Ocak-Haziran 2016), s. 147-197.
- Karataş, Ahmet. "Harputlu Efendigil Âilesinin Yakalandıkları Katarakt Hastalığıyla İlgili Manzumeleri". *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*. VI/12 (Eylül 2019), s. 65-101.
- Karataş, Ahmet. "Harput Ulemâsından Müderris-Müftü Mehmed Kemâleddin Efendi". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 49 (Aralık 2015), s. 29-125.
- Karataş, Ahmet. "Kemâleddin Harputî Efendi'nin Şiirleri". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 50 (Haziran 2016), s. 71-135.
- Karataş, Ahmet. "Şairini Vazifesinden Edip Sürgüne Gönderen Bir Gazelin Hikâyesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, LIX/2 (Eylül 2018), s. 83-111.
- Kemaleddin Harputî. *Dîvânçe*. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, İbnülemin Blm., nr. 3125.
- Mazhar Osman. "Abdullah Cevdet'in Tabutu Önünde". *İctihad*, sy. 358 (Aralık 1932), s. 5875-5876.
- Mecmû'a*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazmalar Blm., nr. 00036.
- Mecmû'a*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazmalar Blm., nr. 36143.
- Nâbî, *Dîvan*. (haz. Ali Fuat Bilkan). I-II, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1997.
- Nergisi. *Hamse*. İstanbul: Tatyos Dividciyan Basmahanesi, 1285.
- Osmanzâde Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i Evliyâ*. (haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz). İstanbul: Kitabevi, 2006.

- Öztürk, Serdar. *Cumhuriyet Türkiyesinde Kahvehane ve İktidar 1930-1945*. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2006.
- Pınar, Mehmet. *Cumhuriyet Döneminde Mersin ve İçel'de Siyasi Hayat. (1923-1950)*. İstanbul: Hiperyayın, 2018.
- Sunguroğlu, İshak. *Harput Yollarında*. I-IV, İstanbul: Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı, 1959-1968.
- Suzan, Yahya. "Ebu'l-Hasan et-Tihâmî ve Ünlü Mersiyesi". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/18 (2017/3), s. 152-166.
- Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi. belge nr. IM_T12_K067_D610-2_G046_0027-28.
- Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi. belge nr. IM_T12_K083_D804-2_G028_0045-46.
- Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi. belge nr. IM_T12_K083_D804-2_G028_0064.
- Uçman, Abdullah. "İbnülemin Mahmud Kemal Rızâ Tevfik Mektuplaşması". *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, sy. 171 (43/3) (Temmuz 2014), s. 43-53.
- Yahyâ Bey. *Divan*. (haz. Mehmed Çavuşoğlu). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977.
- Yıldız, Alim. *Kazancızâde Emin Edîb: Hayatı Şiirleri*. Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015.
- Yurdağur, Metin. "Lekânî, İbrâhim b. İbrâhim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 2003, XXVII, 130-131.

EK: KEMALİDDİN EFENDİ'NİN İBNÜLEMİN'E GÖNDERDİĞİ SON MEKTUP

(Harput, 25 Nisan 1935)

هو
حضرت عالی سعادتمند

عرض داعیانه مدر :
شهرتینش
طکیه حال تالیله عافیت اوله مدیون و لابنزه بکی کلش و بین الانام حد افنده
اولان دونور نکیس بک طرفندن ده برکوه معاینه اولمن ایچون بو هفتنه مرکز
داینه ایتمیم . مخوم عاجزنا بنده لری نیمی ادران حوادتن نهدن و اده محرمه
سعادتمری خانم انذیک انجان ایضار انکله غیرت ایدیه بدرو مادر ، فرزندان ایچون
ایچون نه درجه ده جالب حزن و کدر اولدینی تقدیر و ادراک و بنات علییه ضعی
و محقق اولدن تأثرات و احزان عابکره شزاک ایدرک محذونا عودت ایتم
لفظ [اظلم لله ان الاربس لنا ، وما یفیه سوی التسلیم للقدر]
سرد و کلنی نزد عارفانه ادبانه لری کرده معلوم و مسلم و موت و ارتکال ایسه
دانا و ایست محکوم فنا اولان بون ماسواک ابر کبیج مرور و عبور بنده تخصیص

و تعین ایلتی عمومی بستم ادلیغندن تطویل کلام ! نیک ایسته ایورم
توچاره جناب حق ؛ مرصومه نثار ایلهک صفیه سز لردن و سز لردن صفیه م
مرصومه دن الله دها خبری بر صلف عظیم و صاحب کرم ادلیغنی نظر اعتبار الله رف
منلی اد طبری عرض و انا و نثار ایلهک و اصل نوحیم جنت و دان سعادتی بیک ده
سظیر عمر طویل دعوت ادلی دعوات ضربه سی مفلح نوبت و تسبیحه تکرار دایما
ایبورم انتم حضرتی ه ، بنده همه ضربه : ربور کعز و بلائی بختی
نعمی بنده کز ایگری او بر افتم
کمالیله
“ اگر چه خانه پر نفتر سزای جهان ، ولی کتبه لری کل من عیله فاق
“ زمین محل عبادر زجان مکان بلا ” وجود نفشته انحن بودر زمین وزمان
.....

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

KİTAP TANITIMI | BOOK REVIEW

Gönderim Tarihi: 10.11.2019 | Kabul Tarihi: 27.12.2019

TEVFİK FİKRET HAYÂTINA DÂİR HÂTİRALAR

RÛŞEN EŞREF, (haz. Songül TAŞ), Anı Yayınları, 360 s., 2019,
Ankara

Hazırlayan: Dr. Öğr. Üyesi Ferda ATLI

(İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi /

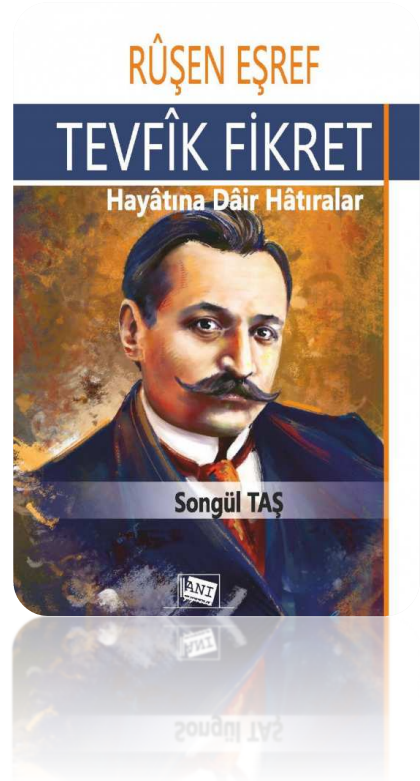
ferdaatli@hotmail.com / <https://orcid.org/0000-0003-2364-1356>.)

Edebî tartışmalarla başlayan ve yine şiddetli edebî tartışmalarla son bulan Servet-i Fünûn edebiyatı, modern Türk edebiyatının en önemli gelişim evrelerinden biridir. “Fikret-Halit Ziya Mektebi” (Ercilasun, 2004: 267) olarak da anılan bu topluluğun şüphesiz ki baş aktörü şiire getirdiği yeniliklerin yanı sıra kendisine has bir kişiliği ve ahlâk anlayışı olan Tevfik Fikret’tir. Gerek yaşadığı dönemde gerek ölümünden sonra çokça eleştiri yahut övgü alan şairin hayatı ve hatıraları birçok kere kaleme alınmış ve farklı açılardan incelenmiştir. Yazmış olduğu diğer edebî türlerin yanı sıra hatıra, röportaj ve gazetecilikte Türk edebiyatının en önemli isimlerinden olan Rûşen Eşref de Tevfik Fikret üzerine birden fazla yazı kaleme alan şahsiyetlerdendir.

Rûşen Eşref’in Tevfik Fikret’in Galatasaray Sultanisi’nden öğrencisi olması ve daha sonraki dönemlerde de iletişimlerinin kopmaması bu yazıların hazırlanmasında önemli bir ayrıntı olarak görülmektedir. Rûşen Eşref’in *Tevfik Fikret Hayâtına Dâir Hâtıralar* adlı eser de yazarın Tevfik Fikret’in sanatkarlığı, eğitimciliği, ahlakı, otoriteye ve siyasi ortama karşı tutumu ve kendine has kişilik özelliklerini ilk elden anlatması bakımından Türk edebiyat tarihi içinde çok önemli bir yere sahiptir.

Rûşen Eşref’in Tevfik Fikret’in Galatasaray Sultanisi’nden öğrencisi olması ve daha sonraki dönemlerde de iletişimlerinin kopmaması bu yazıların hazırlanmasında önemli bir ayrıntı olarak görülmektedir. Rûşen Eşref’in *Tevfik Fikret Hayâtına Dâir Hâtıralar* adlı eser de yazarın Tevfik Fikret’in sanatkarlığı, eğitimciliği, ahlakı, otoriteye ve siyasi ortama karşı tutumu ve kendine has kişilik özelliklerini ilk elden anlatması bakımından Türk edebiyat tarihi içinde çok önemli bir yere sahiptir.

İstanbul’da 1919 yılında Hilal Matbaası’ndan 156 sayfa olarak yayınlanan eser, Necat Birinci tarafından üç bölüm hâlinde Osmanlı Türkçesinden çevrilmiş olsa da bütün bir metin olarak ilk kez Songül Taş tarafından metnin aslı, Latin harflerine çevrilmiş hâli, sözlük ve dizin şeklinde 1998 yılında

hazırlanmıştır (Taş,1998). Doktora üstü çalışma niteliğinde takdim edilen bu çeviri eser, 2019 yılında Anı Yayıncılık vasıtasıyla okuyucuya sunulmuştur. Ön Söz, Eserin Orijinali ile Çeviri Yazısı, Fihrist, Sözlük ve Dizin başlıkları altında beş ana bölümden oluşan metin toplamda 358 sayfadan teşekkül etmektedir.

Ön Söz’de Songül Taş, eserin daha önce Necat Birinci tarafından üç bölüm şeklinde yayımlandığını fakat eserin tamamının ilk olarak kendisi tarafından 1998 yılında hazırlandığını, Rûşen Eşref’in bu eseri dönemde yaşanan Tevfik Fikret aleyhtarı tavırlar ve yazılar sebebiyle Tevfik Fikret üzerine yazdığı yazıları bir araya getirerek oluşturduğunu belirtmiştir. Ön Söz’ün son paragrafı Taş’ın metni hazırlarken izlediği yol hakkında bilgi verdiği satırlardan oluşmaktadır. “Genellikle uzun heceler, ayın ve hemzenin gösterilmesine dikkat edildi. Eserde çoğunlukla bugünkü fonetik hususiyetlere uyulmakla birlikte özellikle isimlerin ve eserlerin yazılışında aslına uygunluk esas alındı. Yabancı isimlerle ilgili yer yer parantez içi açıklamalar yapıldı.” (Rûşen Eşref, 2019: 3). Taş, eserin kolaylıkla anlaşılabilmesi için hemen her ayrıntıyı gözden geçirmiştir.

Metnin ana kısmı “Eserin Orijinali ve Çeviri Yazısı” başlığını taşımakta ve esas metin ile çeviri metin birbirlerini takip eden sayfalar hâlinde sıralanmaktadır. “Büyük şâirin aziz tilmîzi ve muhibbi Salih Kerâmet Beyefendi’ye bu hâtıralar hürmet ve tevâzu’yla ithâf olunur.” (Rûşen Eşref, 2019: 9) cümleleriyle kitabın Salih Kerâmet Bey’e ithaf olunduğu belirtilmiştir. Orijinal metinde bulunan eser içine serpiştirilmiş resimlerin fotokopilerinin de eklendiği bu başlık altında on iki bölüm bulunmaktadır.

“Tevfik Fikret- La Danse Serpantine” başlığını taşıyan ilk bölüm yazarın “Şişli: Salı 4 Şubat 330” ibareli tarih düşmesiyle başlamaktadır. 11-21. sayfalar arasında kalan bu yazı Rûşen Eşref’in Aşîyan’a gidip yeni ameliyat olmuş olan Tevfik Fikret’i ziyaret edişi ve bu ziyaret sırasında gençliğini hatırlayan Fikret’in La Danse Serpantine adlı şiirini yazışının hikâyesi üzerinedir. Ahmet İhsan Bey’in bir gün Tevfik Fikret ve Servet-i Fünun sanatçılarını önce iftara daha sonra sirke götürdüğü bir akşam karşılaştıkları dansçı kız şiirin ilham perisi olmuştur. Mekâna ve insanın hâllerine duyarlı bir yaradılışa sahip olan Rûşen Eşref, hem Aşîyan’ı hem de hastalıktan kurtulmaya çalışan Tevfik Fikret’i hemen tüm ayrıntılarıyla okuyucuya aksettirmiştir.

Şişli: Salı, 9 Haziran 1331 tarihi düşülen ikinci bölüm “Tevfik Fikret Ressam” başlığını taşımaktadır. 23-53. sayfalar arasında yer bulan bu bölüm Rûşen Eşref’in ressam arkadaşları Şevket Dağ ve İbrahim Feyhaman Duran ile Tevfik Fikret’i ziyaretlerini konu edinmektedir. Bu iki ünlü ressam ile ressamlık yeteneği olan Tevfik Fikret arasında geçen konuşmalar akıcı bir dille nakledilmiştir. Dört sanatçı resimden, şiirden, geleneksel bir perde oyunu olan Karagöz’den, karikatürden ve sanat aşkından bahsetmişler ve bu sohbetle birlikte Şevket Dağ ve İbrahim Feyhaman Duran, Tevfik Fikret’in sanat kabiliyetine çok büyük bir hayranlık ve saygı duyarak Aşîyan’dan ayrılmışlardır.

Üçüncü bölüm herhangi bir tarih kaydı tutulmadan başlamıştır. “Âşîyân, Tevfik Fikret ve Musâhabeleri” adını taşıyan bu kısımda Rûşen Eşref, bir hatırayı anlatmaktan ziyade Aşîyan’ın ve Tevfik Fikret’in genel özelliklerinden bahsetmiştir. Önce Aşîyan’ın her zaman temiz, düzenli ve büyümlü havasını anlatan Rûşen Eşref daha sonra Tevfik Fikret’in beden yapısını ve ruhi özelliklerini hayranlıkla nakletmiştir. Aşîyan ve Tevfik Fikret, Rûşen Eşref’e göre birbirlerini tamamlayan iki

önemli ahlak, düzen ve samimiyet sembolüdür: “Âşiyân'ın mi'marı Fikret, odalarının nâzımı Fikret, duvarlarındaki tabloların ressamı Fikret, eşyasını intihâb eden, bahçesinin tarhını çizen Fikret, rûhu, her şey'i Fikret'tir.” (Rûşen Eşref, 2019: 63). Eserin 55-77. sayfaları bu bölüme ayrılmıştır.

Dördüncü bölüm “Tevfik Fikret Müdür” başlığıyla 79-143. sayfalar arasında okuyucuya sunulmuştur. Tevfik Fikret'in Galatasaray Sultanisi'ne müdür olarak atanmasından sonra bu okulun hem yönetiminde hem çocukların terbiyesinde hem de dış görünüşündeki büyük değişimin anlatıldığı satırları ihtiva etmektedir. Başına buyruk bir okul olan Galatasaray Sultanisi, Tevfik Fikret'in gelişiyle birlikte bambaşka bir çehreye bürünmüş tam bir eğitim yuvası hâlini almıştır. Bu yatılı okulda artık sadece çocuklara yüzeysel bir eğitim verilmemekte öğrencilerin ve çalışanların ders saatlerinden dinlenme saatlerine, yeme içmelerinden yatış tarzlarına ve sağlıklarına kadar hemen her ayrıntı titizlikle kontrol edilmektedir. Fakat bu durum dönemin bazı kesimlerince hoş karşılanmayarak Tevfik Fikret'i istifaya zorlayan olaylara sebebiyet vermişlerdir. Rûşen Eşref, bu hatıraları yazarken Otuz Bir Mart Vak'ası gibi önemli olaylarını Tevfik Fikret'in tavırlarıyla birlikte anlatmış böylelikle bu satırlar eserin tarihi değerini de arttırmıştır.

145-163. sayfalar arasında kalan beşinci bölüm, dördüncü bölümün bir devamı gibidir. “Tevfik Fikret, Müdür” başlığını taşıyan bu bölümde Rûşen Eşref, ilk sayfalarda Fikret'in Galatasaray Sultanisi'nde geçen bir senelik müdürlük hayatını hayranlıkla anlattıktan sonra tazyiklere dayanamayarak istifa edişini ve istifasından sonra derin bir yara ile eğiticilik vasfını yazdığı kitaplara ve verdiği derslere vakfettiğini belirtmektedir. Buradan istifa etmek Tevfik Fikret'i dış dünyadan iyice kopararak onu Âşiyân'a daha bağlı hâle getirmiştir. Yazara göre bu olay şairin hayatında hiç kapanmayan en önemli yaralardan bir tanesi olarak kalmıştır.

Altıncı bölüm Rûşen Eşref'in Hamdullah Suphi'ye verdiği bir cevap niteliğinde yazılmıştır. Diğer beş bölümün aksine hatıraların anlatılması yerine Tevfik Fikret'e karşı doğrudan yapılmış bir eleştiriye “Tevfik Fikret İçin” başlığı altında karşı eleştiri yapılmıştır. Hamdullah Suphi'nin bir makalesinde “Tevfik Fikret edebiyâtının öldüğünü” (Rûşen Eşref, 2019: 165) söylemesi üzerine kaleme alınan yazıda memleket edebiyatı olarak anılan Mehmet Emin Yurdakul'un öncülüğünü yaptığı edebî oluşumun başlamasıyla Tevfik Fikret şiirinin önemsizleştiği fikrine karşı çıkmaktadır. Rûşen Eşref, önce Fikret'in şiirinin kendi nesilleri için ne kadar önemli ve faydalı olduğunu ayrıntılarıyla açıkladıktan sonra Fikret'i tam bir vatanperver olarak sıfatlandırır. Bu düşüncelerini kanıtlamak için Rûşen Eşref'in şairin Sis, Asker Geçerken, Hürriyet Yolunda, Millet Şarkısı ve daha başka şiirlerini Hamdullah Suphi'ye hatırlattığı ve sözlerini şu vurucu cümlelerle noktaladığı görülmektedir: “Âşiyân'ın yokuşuna tırmanmak için bir parça zahmet çekeydiniz yarı açılmış pencere kanatlarının arkasında, etekleri belinde, isterik, kadın rûhlı bir hırçın değil, minâreler ve kubbeler şehrinin eşiğinde devâsız bir da'üssilâ hummasıyla yanarak gözyaşları döken büyük, vatanperver bir şâir bulacaktınız.” (Rûşen Eşref, 2019: 181-183)

Yedinci bölüm “Tevfik Fikret ve Gençlik” başlığını taşımaktadır. Tevfik Fikret'in gençlik için kurduğu hayaller ve bu hayallerin yıkılışı üzerine kaleme alınmıştır. Tevfik Fikret'in gençliğin eğitimi için yaptığı fedakarlıklar Rûşen Eşref'e göre yerini bulmamış ve Fikret'in hem sosyal hayattan çekilmesine hem de çok geç olmayan bir yaşta vefatına zemin hazırlamıştır. “Kendisini müdâfa'a edenlerle târâc etmeğe koşanlar arasında Fikret bir hazîne idi.” (Rûşen Eşref, 2019: 187) sözleriyle Fikret'i savunan Rûşen Eşref, şairin eğitim anlayışını Tolstoy'un Yasnaya Polyana'daki eğitim

anlayışına benzetmiş, yazmış olduğu Haluk'un Defteri ve Şermin eserlerini bu eğitim anlayışının ürünleri olarak göstermiştir. Bu bölüm esrin 185-205. sayfaları arasında yer almaktadır.

Şişli: 15 Ağustos 1334 tarihi ile kitaba dâhil edilen “Tevfik Fikret ve Rübâb-ı Şikeste'nin Şiirleri” başlıklı sekizinci bölüm eserin en dikkat çekici bölümlerinden biridir. Bazı satırlarda şairin anlatmış olduğu hatıralardan yola çıkılarak, bazı satırlarda ise şairin ölümünden sonra eşiyle görüşülerek kayda geçirilmiş olan Rübâb-ı Şikeste'de bulunan şiirlerin ilham hikâyeleri kısa kısa anlatılmıştır. Şairin son günlerinden, çalışma tarzından ve şiirlerinin konularından bahsedilen bu bölüm Tevfik Fikret ve şiirleri üzerine çalışma yapacak olan araştırmacılara oldukça önemli malzemeler sunmaktadır.

Dokuzuncu bölüm 253-279. sayfalar arasında Nûh Kuyusu: 7 Eylül 1328 tarihi düşürülerek okuyucuya sunulmuştur. Rûşen Eşref'in Galatasaray Sultanisi'nden arkadaşı Refik Ata ile Tevfik Fikret'i ziyareti sırasında aralarında geçen sohbet, okul anıları ve hem şairin hem de şairin kendisiyle bütünleşmiş bir mekân olarak Aşyan'ın tasviri bu bölümün içeriğini oluşturmaktadır. Âşyan'ın ayrıntılı bir tasviri yapıldıktan sonra Tevfik Fikret'in Rûşen Eşref'in evleneceğini öğrenmesiyle birlikte aile hayatı ve eş hakkındaki nasihatleri anlatılmaktadır. Ev hayatını oldukça seven şairin eşi de kendisine uygun bir hayatı benimsemektedir. Yazar bu bilgilerden yola çıkarak Fikret'in aile, eğitim ve sosyal hayat hakkındaki düşüncelerini ve tavırlarını nakletmektedir.

Eserin en renkli bölümlerinden biri de onuncu bölümdür. 281-305. sayfalar arasında yer alan ve “Husûsî Hayâtı ve Ba'zı Âdetleri” başlığını taşıyan bu kısım, Tevfik Fikret'in ölümüyle birlikte yazarın içerisine düştüğü derin özlem duygusu anlatılarak başlanmıştır. Daha sonra Tevfik Fikret'in ev hayatından ve alışkanlıklarından bahsedilmiştir. Şair, ev içerisinde titiz, her şeyi kolay kolay beğenmeyen, bazen hırçınlaşabilen, haksızlığı kendisinde görmeyen, sorumluluk sahibi bir insan olarak hatıralara yansıtılmaktadır. *Servet-i Fünûn* dergisi ve Galatasaray Sultanisi'nde çalışırken geceleri uyumayarak sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getirmeye çalışan Fikret, kalabalıktan çok da hoşlanmayan “merdüm-giriz” bir kişi olarak tanıtılır. Özellikle yemek yemeyi seven, iştahlı yapıdaki şair çalışmaya daldığı sıralarda saatlerce yemek yemeyi unutacak kadar işine tutkuyla bağlı sanatkârlardandır. Rûşen Eşref, bu bölümde sanatçının sevdiği renkten, misafirlerini nasıl ağırladığına, dini inancından, Nâzime Hanımla evliliklerine, hatta maddiyata bakış açısına kadar hemen her türlü ayrıntıyı okuyucuya çekinmeden sunmaktadır.

“Son Günleri” başlığını taşıyan on birinci bölüm 307-321. sayfalar arasında yer almaktadır. Rûşen Eşref'in şairin ölümünden bir hafta önce onu ziyaret etmesiyle başlayan satırlar eşinin yazara aktardıklarıyla devam etmektedir. Rûşen Eşref, Tevfik Fikret'i son gördüğünde oldukça hasta fakat hâlâ zihni memleketle ve sanatla meşgul bir insanla karşılaşmıştır. Son zamanlarda kendisine ait portreler yapan ve şiirlerini onunla birlikte okuyan ressam Mihri Hanım bu hatıraların dikkat çekici simalarındandır. Son günlerini ciddi rahatsızlıklarla geçiren Fikret'in 5/6 Ağustos 1331 tarihinde hayata gözlerini yumduğu bu bölümde nakledilen önemli bilgiler arasındadır.

Eserin son bölümü şairin cenaze merasiminin anlatıldığı “Ölüm Döşeginde” başlıklı kısımdır. 323-335. sayfalar arasında kalan bu bölümde Rûşen Eşref, çok sevdiği hocası Tevfik Fikret'in ölümünden duyduğu büyük üzüntüyü aktarmış ve cenaze merasiminde bulunan eşinin, Mihri Hanım'ın, Rıza Tevfik, Cenap Şehabettin, Abdülhak Hamit Tarhan gibi yakın arkadaşlarının psikolojik tasvirlerini şiirsel bir dille sunmuştur. “Ölümün her çehrede bıraktığı o tiksindiren, ürküten

çirkinlikler Fikret'te yoktu. Sanki derin ve rü'yâli uykuya dalmış yorgun bir kahramandı: Ve cesûr asîl, donuk tebessümüyle uyuyordu.” (Rûşen Eşref, 2019: 325) sözleriyle Rûşen Eşref'in Tevfik Fikret'e karşı beslediği derin sevgi satırlarına yansımıştır.

Eser, bu bölümler haricinde Fihrist, Sözlük ve Dizin bölümleriyle son bulmaktadır. Rûşen Eşref'in Tevfik Fikret'in hayatına dair yazmış olduğu bu eser, şairi yakından tanımak isteyen yahut şiirleri üzerine çözümler yapmak isteyen birçok araştırmacıya ayrı ufuklar açacak bir kitap olması bakımından oldukça önemlidir. Yazarın Tevfik Fikret hakkında yazdığı samimi ve hayranlık dolu satırlar şaire farklı bir gözle bakılmasına zemin hazırlayacak, içe dönük bir karakter yapısına sahip olan Fikret'in mizacı bu kıymetli eserle daha yakından tanınacaktır. Songül Taş'ın titizlikle hazırlayıp Anı Yayınları aracılığıyla okuyucuya sunduğu “Tevfik Fikret Hayâtına Dâir Hâtıralar”, gerek edebî kıymeti gerek çalışma şekli ve çeviri çalışmalarına örnek teşkil edecek yapısıyla dikkat çekici bir eserdir

KAYNAKÇA

Ercilasun, B. (2004), “Servet-i Fünûn Edebiyatı”, Büyük Türk Klasikleri, Ötüken –Söğüt Yayınevi, Cilt 9, s.267-275, İstanbul.

Rûşen Eşref (2019),. Tevfik Fikret. Hayâtına Dâir Hâtıralar, (haz. Songül Taş), 1.Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara.

Taş, S. (1998), Rûşen Eşref. Tevfik Fikret'in Hayatına Dâir Hâtıralar (Yeni Harflerle Sözlük ve Dizin İlâveli), Doktora Üstü Çalışma, Malatya.

İNİJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

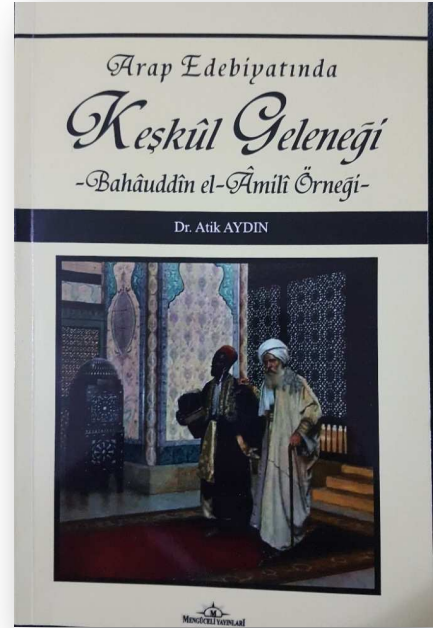
KİTAP TANITIMI | BOOK REVIEW

Gönderim Tarihi: 15.11.2019 | Kabul Tarihi: 27.12.2019

ARAP EDEBİYATINDA KEŞKÛL GELENEĞİ – BAHÂUDDÎN EL-ÂMİLÎ ÖRNEĞİ-

Atik Aydın, Malatya, Mengüceli Yayınları, 2014, 291
sayfa, ISBN:978-605-64734-0-1

Hazırlayan: Öğr. Gör. Güler Koca
Muş Alparslan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi /
gulerkoca71@gmail.com /
<https://orcid.org/0000-0003-1474-6973>

“Arap Edebiyatında Keşkûl Geleneği -Bahâuddîn el-Âmilî Örneği-”¹ adlı eser Doç. Dr. Atik Aydın tarafından kaleme alınmış, Mengüceli Yayınları tarafından 2014 yılında okuyucuyla buluşturulmuştur. Aydın, bu kitabında edebiyatın unutulmaya yüz tutmuş bir dalı olan keşkûl geleneğini okuyucuya tanıtmayı hedeflemiştir.[7] Yazarın, ilk duyulduğunda bir tatlı adını çağrıştıran keşkûl kavramının edebî alanda farklı bir formatın temsilcisi olduğu bilgisinin okuyucularla paylaşılmasının faydalı olacağını düşünerek kaleme aldığı eser, iki bölümden oluşmaktadır. Aydın, eserinin birinci bölümde “Arap Edebiyatında Keşkûl Geleneği” başlığı altında keşkûl kavramı tanıtmıştır. Keşkûl adını taşıyan kitap ve mecmualara örnekler vermiş, bu kitap ve mecmuların içeriklerini oluşturan özellikleri ayrı başlıklar halinde açıklamıştır. İkinci bölümde yazar, keşkûl geleneğinin ilk temsilcilerinden olan Bahâuddîn el-Âmilî ve *el-Keşkûl* adlı eseri tanıtmıştır. Aynı bölümde Bahâuddîn el-Âmilî'nin hayatı, yaşadığı dönem, edebî kişiliği ve eserleri hakkında geniş bilgilere yer vermiştir. Bahâuddîn el-Âmilî'ye ait olan “*el-Keşkûl*” kitabının muhtevasını, ilmî ve edebî boyutlarını başlıklar halinde ele almış, her bir başlığı zengin örneklerle açıklamaya çalışmıştır. Bahâuddîn el-Âmilî'nin şair kişiliğinin anlatıldığı “Şiir” başlığı altında, Arap edebiyatında tartışmasız egemen olan şiir geleneğinin önemine binaen keşkûl

¹ Aydın, Atik, *Arap Edebiyatında Keşkûl Geleneği -Bahâuddîn el-Âmilî Örneği-*, Mengüceli Yay., 2014.

kitaplarında yer alan şiirlerin muhtevalarına geniş bir yer vermiştir. Maddeler halinde zikrettiği keşkûl konularını seçkin örneklerle süslemiştir.

Müslüman toplumların –sanıldığıнын aksine- gülmeyi arzuladığının, gülebildiğinin ve güldüğünün bilinmesinin gerekliliği, keşkûl geleneğinin tanıtılma çabasının boş bir emek olmayacağı kanaatini oluşturmaktadır. Gülmenin, güldürürken düşündürmenin bir gelenek, bir sanat ve bir kültür olduğu gerçeğinin topluma gösterilmesi oldukça önemli bir vazifedir. Keşkûl tarzında yazılan eserler; gülmenin ve eğlenmenin çok farklı bir boyutunu gözler önüne sermektedir. Gülmek ama nasıl, niçin, neye gülmek?

Aydın eserin birinci bölümünde keşkûl kavramının tanımı hakkında geniş ve ilginç bilgilere yer vermektedir. Keşkûl kelimesinin anlamının dervişlerin ve sûfilerin sadaka olarak verilen yiyecek ve benzeri şeyleri içine koydukları kap olmasının manidarlığını açıklamıştır. Keşkûl kabının genellikle gemi şeklinde olduğunu belirttikten sonra bu durumu dervişlerin yaptıkları manevi yolculuğun, sonu gizemli deniz yolculuğuna benzetilmesi ile özdeşleştirmiştir. Derviş ya da dilencinin yiyecek kabından edebî mecmuaya varan bir süreç olarak tabir ettiği keşkûl mecmualarının içeriğini değişik türdeki dinî, ahlaki, tarihi ve edebi eserlerde yer alan ibretli, hoşça giden hikâye ve şiir seçkilerinin oluşturduğunu belirtir. Yazar keşkûl kavramının boyutunun orijinallğine, derviş ve dilenci gibi iki uç kutbu yakınlaştırması bilgisine vurgu yaparak dikkat çeker. Buradan hareketle keşkûlün belli bir düzeninin olmayışını, içeriğinin renkliliğini ve çeşitliğini açıklar. Keşkûlün okuyucu kitlesinin çeşitliliğine değinen yazar keşkûl edebiyatının belli bir sanat, şiir ve hikâye türüne ait kılınmasının mümkün olmayacağını belirtir. [17-20]

Aydın; keşkûllerin ortaya çıkışını, hayat serüveni içerisinde kayda değer bulunan bilgilerin not edilmesi ve dağınık haldeki bu bilgilerin bir şekilde kitaplaştırılması arzusuna bağlamaktadır. Bu bağlamda yazar, keşkûl adlı eserlerin ana yapısını hikâyeler oluştursa da şiir, hutbe, mektup ve bilmece gibi farklı edebî türlerin de zaman zaman keşkûllerde bulunabileceğini belirtmektedir. Keşkûl adlı eserlerde içeriği sadece dinî metinler ve dinî kaygıların oluşturmadığını belirten Aydın, tıp, astronomi ve matematik gibi bilimsel konuların da keşkûlü oluşturan unsurlar arasında yer aldığını belirtmektedir.

Keşkûl tarzındaki eserlerin temel kaynaklarına dikkat çeken Aydın, bu kaynakların başında Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin sünnetinin yer aldığını, bunu akıl, tarih ve tecrübenin takip ettiğini belirtmektedir. Yazarın, keşkûllerdeki hikmet ve inceliklerin insanlar üzerinde bıraktığı olumlu etkileri ifade etmek için seçtiği Ca'fer Sâdık'a ait şu ifade oldukça vecizdir. “*Bedenler yorulduğu gibi ruhlar da yorulur. Ruhunuzu hikmet incelikleri ile dinlendirin*”. [39]

Keşkûl tarzı eserlerin her sayfasının ayrı bir tat vermesi ve metinlerin tek düze olmaması Aydın'ı bu eserleri araştırmaya iten en önemli sebeplerdendir. Eserin önsözünde de belirttiği üzere Aydın, keşkûl tarzı eserlerle ilk tanıştığında dahi onlara karşı bir yakınlık hissetmiş, kitapta kendine hitap eden bir yönün bulunduğunu söylemiştir. Aydın'ın keşkûl geleneğini tanıtmak amacıyla pek çok örnek arasından Bahâuddîn el-Âmilî'yi seçmesi de tesadüfi değildir. Eserinde keşkûl lafzını ilk kullanan kişi olmasıyla tanınan Bahâuddîn el-Âmilî'nin farklı özelliklerinin yer aldığı bölümlere yer vermiştir. Örneğin; Bahâuddîn el-Âmilî'nin Arap şiir vezinlerinden biri olan *habebe* veznini Farsça şiirlerinde, Fars şiir türlerinden biri olan *dubeyt (rubai)* veznini Arapça şiirlerinde kullanarak her iki

dile yeni bir tarz kazandırdığını söyleyerek sahip olduğu kıvrak zekâsı ile edebî kişiliğindeki dehayı ortaya koymuştur. [56] Bu kitap toplum tarafından öylesine kabul görmüştür ki herhangi bir karmaşa durumunda ismiyle müsemma olarak *Keşkülü'l-Âmilî* tabiri deyim haline gelmiştir. Unutulmaması gereken bir nokta olarak *el-Keşkül*'ün ilmî ve akademik bir kitap olmadığı gerçeğini dile getirmiştir. İçeriği müellifinin karşılaştıkça ve hatırladıkça kaleme aldığı notlardan ibarettir. Bu yüzden keşkül kitaplarının içinde her an her türlü bilgi ve olayla karşılaşılabilir. Bu bilgilerin hakikat payı olabileceği gibi gerçeklerden uzak olması da muhtemeldir. [72] Aydın'ın Amilî'nin hayatına ve edebî kişiliğine dair geniş bilgileri derlediği kitabında Bahâuddîn el-Âmilî'nin tefsir, hadis, fıkıh, astronomi ve dil gibi farklı alanlarda da ne denli bilgi sahibi olduğu tespit edilmiştir.

Aydın, *el-Keşkül* kitabının et-Tâhir Ahmed ez-Zâvî tarafından tahkik edilerek içerisinde 61 konu tespit edildiğini aktardıktan sonra konu sayısının bununla sınırlı kalmasını akla yatkın bulmamıştır. Nitekim Âmilî dahi eserinde yer alan bilgileri, ipi kopmuş tesbih taneleri gibi serbest ve dağınık bıraktığını ifade etmiştir. [76-77]

Aydın'ın açıklamalarına göre Âmilî üslup olarak hiçbir taassubun gözetilmediği *el-Keşkül* eserinde yeri geldiğinde Müslümanın kâfir karşısındaki mağlubiyetinin dahi açıkça aktarıldığını söylemektedir. Aynı şekilde herhangi bir kınanma duygusu taşımadan müzikle uğraşan ve içki içen bir kadından da övgü ile bahsedebilmiştir. Yer yer bir kısım âlimlere karşı çıkmış bazı meseleleri de sadece aktarmakla yetinmiştir. [79-80] Âmilî'nin kitabındaki bu serbestliğin *el-Keşkül* eserine, farklı paydalarda yer alan kesimler için bir kesişim noktası olabilmesi açısından önem kattığı tespit edilmektedir.

el-Keşkül kitabının muhteva bakımından oldukça renkli görüntüler sergilediğine pek çok yerde dikkat çeken yazarın buradan hareketle eserinde *el-Keşkül*'ün edebî ve ilmî boyutunu ayrı başlıklar altında incelediği görülmektedir. İlmî boyut başlığı altında edebî yönü ön planda olmayıp ilmî kaygılarla nakledilen bilgilere yer verilmektedir. Dolayısıyla tasavvuf, ahlak, tefsir, belâgat, tarih, kültür, hadis, fıkıh ve ansiklopedik bilgiler bu boyutun içeriğini oluşturur. Aydın eserinde *el-Keşkül*'ün bu bağlamda sahip olduğu hacim ve sınırları belirlemeye çalışmıştır. İncelemeler sonucunda *el-Keşkül*'ün içeriğini oluşturan en büyük payı tasavvuf konusunun aldığından söz etmiş ve tasavvufi konuların şekil değil içerik bakımından detaylandırıldığını belirtmiştir. “*Nehcu'l-Belâğa'dan* alınan: *Kalplerin açıldığı ve kapandığı anlar vardır. Kalbiniz açılıp Allah'a yöneldiğinde nafileleri yapın, kapandığında ise farzlarla yetinin.*” [94] ifadesi bu durumu örneklendirmektedir. *el-Keşkül* kitabında ağırlıklı olarak üzerinde durulan diğer bir konunun ahlak olduğunu gözlemleyen yazar, bu başlık altında sabır, vefa, tevazu, hayâ, bencillik gibi pek çok konunun örneklerle açıklandığını belirtmektedir. Gıybetin kötülüğünü açıklarken verilen örnek, bir kötülük ortadan kaldırılırken nasıl bu kadar yumuşak kelimeler kullanılabileceğinin de güzel bir örneğini oluşturmaktadır. “*Bil ki gıybet, öldürücü yıldırım gibidir. Gıybet eden kimse, iyiliklerini bir mancımıkla sağa sola fırlatan kimse gibidir. Abdullah b. Mübarek gıybet hakkında der ki: Eğer gıybet edecek olsaydım, annemin gıybetini yapardım. Çünkü benim sevaplarımı herkesten daha çok o hak ediyor.*” [103]

Aydın, ilmî boyutta Kurân'dan alıntılara rastlanmayan *el-Keşkül*'de çok sayıda senedi zikredilmeksizin metin olarak nakledilen hadislerle rastlandığı bilgisini vermektedir. [113]

Yazar, gizemli ilimler ve tarih bölümlerinin yer aldığı *el-Keşkûl*'de çok sayıda olayın nakledilmesinin pek çok kaynak bilgisini de beraberinde getirdiği görüşündedir. Bu durum okuyucuya konuyu farklı kaynaklara ulaşarak kolaylıkla araştırabilme imkânı sunmaktadır. Arapların, kaybolan kişinin elbisesini çıkarıp ters giymesi durumunda yolunu bulacağına inanmaları gibi ilginç bilgiler, şaşılığın nedeni, bacak ve göz anatomisi, gök cisimlerinin hareketleri hatta İstanbul'un yapı istatistiğine kadar varan [123-125] bilimsel bilgilerle alakalı metinler *el-Keşkûl*'de mevcuttur.

Atik Aydın eserinde; *el-Keşkûl* ve benzeri eserlerin temel amacının dinî ve ahlakî mesajlar nakletmek olduğunu belirtmektedir. *el-Keşkûl*'ün edebî yapısının iyi anlaşılabilmesi amacıyla çalışmasına edebiyatın iki önemli konusu olan nesir ve şiir başlıklarını eklemiştir. Bu ana başlıkların kapsamına giren konuları belirleyerek alt başlıklar oluşturmuştur. *el-Keşkûl* kitabından bağımsız olarak Arap nesrinin gelişmesine katkıda bulunan âmilleri; semr ve musâmere, sohbet ve münazara meclisleri, eğlenceler ve cariyeler, zühd ve zahidler, kudye (dilencilik), tufaylîlik (asalaklık) gibi alt başlıklar tesbit ederek incelemiştir. *el-Keşkûl ve benzeri* eserlerde güldürürken düşündürülen ibretlik hikâyelere, Arap edebiyatının örnekleriyle süslenmiş mektuplara, başta Hz. Ali'ye ait olmak üzere hutbe örneklerine yer verildiği bilgisine ulaşmıştır. Vaaz ve nasihatler, ilginç olaylar, nesilden nesile intikal eden hikmetli sözler, insanlık tarihi kadar eski meseller, dua ve münâcâtlar, sevânih, tasvir, sec'li nesir ve ebced hesabıyla süslenmiş bilmeceler gibi Aydın tarafından oluşturulan başlıklar *el-Keşkûl tarzı kitapların* içerik zenginliğini sergilemiş, ilgi çekici örneklemelerle okuyucuya izah edilmiştir.

Arap edebiyat tarihinde neredeyse hiç kimse yoktur ki şiir yazmamış olsun gerçeğinin göz ardı edilmeyerek, sahip olunan bu hazinenin *el-Keşkûl*'de hak ettiği yeri aldığını belirten Aydın, konuları, yazarları, mesajları ve tarzları farklı farklı olan pek çok örneğe yer vererek zengin bir şiir bölümü içeriği oluşturmuştur. [228]

Tanıtımı yapılan eserde yazarın keşkûl geleneği hakkında okuyucuyu bilgilendirdiği ve yeteri derecede aydınlattığı görülmüştür. Eserin; var olan fakat unutulmaya yüz tutmuş bir edebiyat tarzının taraf tutulmaksızın ve yorumsuz bir şekilde hatırlatılması amacına hizmet ettiği düşünülmektedir. Kitaba farklılık katan, edebiyatın fazla bilinmeyen bir dalının okuyucuya doyurucu bir şekilde açıklanmış olmasıdır. Yazarın anlatımı, akıcı ve anlaşılır ifade tarzıyla okuyucuyu sıkmayan bir üslûba sahiptir. Kitabın; bilgi içerikli oluşu, konunun farklı başlıklarla detaylandırılması, örneklerle zenginleştirilmesi gibi özelliklere sahip olmasının okuyucuyu tatmin ettiği gözlemlenmiştir. İçindekiler bölümü ana ve alt başlıklarla zenginleştirilerek okuyucuya hızlı erişim imkânı sunmaktadır. Verilen bilgiler doğrultusunda eserin, edebiyattaki keşkûl geleneğini kavramak isteyen gerek akademik gerekse genel okuyucu kitlesine referans olacağı kanaatine varılmıştır.

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

DÜZELTME | ERRATUM

Dergimizin Haziran 2019 sayısında (Cilt: 8, Sayı: 1) yer alan “Cemil Said Bey (1872-1948) ve Düşünce Yapısı” isimli makale (Karacan O. (2019). Cemil Said Bey (1872-1948) ve Düşünce Yapısı. İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS), 8(1), 183-202) yazarın doktora tezinden üretildiği halde ilgili çalışmada yazar tarafından “sehven” bununla ilgili bir açıklama eklenmemiştir.

Söz konusu makale **Orhan Yazıcı** danışmanlığında hazırlanan “*Cemil Said Bey (Dikel) Hayatı-Eserleri ve İran'daki Siyasi Meselelere Bakışı*” adlı doktora tezinden (İnönü Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya: 2019) yararlanılarak üretilmiştir.